

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzat](#)át.

HATÁRHELYZETEK II.

Kultúra

Oktatás

Nyelv

Politika

HATÁRHELYZETEK II.

Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika

HATÁRHELYZETEK II.

Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika

Szerkesztő

Kötél Emőke – Szarka László

Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium

Budapest 2009

A kötet az OKM pályázata alapján a MÁSZ keretében működő Oktatókutatási Szakkollégium hallgatóinak tanulmányait tartalmazza

A kötet szerzői:

Bajkai Noémi, Ferenc Viktória, Grabovac Beáta, Kováts Bence, Kulin Júlia, Kulpinszky Eleonóra, Márkó Zsuzsa, Morauszki András, Morvai Tünde, Petres Andrea, Porubszky Zoltán, Séra Magdolna, Székely Tünde, Takács Zoltán, Túri Gréta

A kötetben megjelent tanulmányok tartalmáért a szerzők vállalják a felelősséget.

Belső tutorok:

Kötél Emőke, Mandel Kinga, Nádor Orsolya, Szarka László

Külső tutorok:

Bárh Dániel, Beregszászi Anikó, Bodó Barna, Csernicskó István, Fedinec Csilla, Gereben Ferenc, Holló László, Horváth Gyula, Orosz Ildikó, Pléh Csaba, Vizi Balázs

Angol nyelvi lektor:

Horváth Györgyi

Tördelő:

Szabó Viktor

Nyomdai munkálatok:

A – Z Buda CopyCat Kft.
1054 Budapest, Alkotmány u. 18.

Felelős kiadó:

Lauter Éva

ISBN 978 – 963 -87866 – 6 – 1

TARTALOM

BEVEZETŐ – Fejes István	7
--------------------------------------	---

ERDÉLY

Márkó Zsuzsa: <i>Rengőkő. Egy erdélyi szent hely és a hozzá kötődő kultusz kialakulása</i>	13
---	----

Kulpinszky Eleonóra: <i>Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1873. évi újjászerveződése a státusgyűlés jegyzőkönyve és a Pesti Napló tükrében</i>	45
---	----

Petres Andrea: <i>A kisebbségi felsőoktatás szimbolikus jelentősége. Felsőoktatásról szóló diskurzusok a romániai magyar sajtóban 2007-ben</i>	68
---	----

FELVIDÉK

Bajkai Noémi: <i>A szlovákiai magyar kisebbség nyelvhasználati és oktatási jogainak változása 1990-1998 között</i>	89
---	----

Morvai Tünde: <i>Szlovákiai magyar közgazdasági diplomával a szlovák és magyar munkaerőpiacon</i>	110
--	-----

Székely Tünde: <i>„Minden szervezetben minden hónapban egy rendezvény” – A Csemadok hatvan éve –</i>	128
---	-----

Kováts Bence: <i>Szlovákiai magyar civil önszerveződési törekvések 1989 után</i>	148
---	-----

Morauszki András – Porubszky Zoltán: <i>A törzsvendég és a többiek. Az Illyés Közalapítvány szerepe a szlovákiai magyar kulturális intézmények támogatásában, 1996-2006</i>	171
--	-----

KÁRPÁTALJA

Túri Gréta: <i>Törvényen innen, határon túl – a nemzeti identitás kérdései a kárpátaljai magyarok körében</i>	194
--	-----

Ferenc Viktória: <i>Utak és útvesszők a többnyelvűség keresésében</i>	215
--	-----

Séra Magdolna: <i>Az iskolai tananyvválasztás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és társadalmi mobilitása szempontjából</i>	241
---	-----

Kulin Júlia: <i>Magyar nyelvű matematika-tankönyvkiadás Ukrajnában</i>	269
---	------------

VAJDASÁG

Takács Zoltán: <i>Egyetemalapítási helyzetkép a Délvidéken</i>	289
---	------------

Grabovac Beáta: <i>Egynyelvűség, kétnyelvűség és rövid távú memória</i>	314
--	------------

Utószó – Kötél Emőke	339
-----------------------------------	------------

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	341
-----------------------------------	------------

HELYMUTATÓ	345
-------------------------	------------

NÉVMUTATÓ	350
------------------------	------------

ANGOL NYELVŰ ABSZTRAKTOK – ABSTRACTS	370
---	------------

A KÖTET SZERZŐI	375
------------------------------	------------

Előszó

2008 őszén jelent meg a „HATÁRHELYZETEK I. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején” című tanulmánykötet. A kötet magyarországi felsőoktatásban tanuló, de a határokon túlról származó hallgatók munkáit tartalmazta a magyar nyelvű felsőoktatásról, a munkaerő-piaci folyamatokról és a migrációs tendenciákról. A kötet megjelenése után a hallgatói kutatómunka folytatódott a *Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiumában*. 16 hallgató kezdte meg a kutatásokat, kutatók és oktatók támogatásával.

Anyanyelv és a többségi nyelv használata nem új téma a kisebbségkutatásban. Nehéz itt új „igazságokat” felmutatni, viszont a régi „igazságokat” újra kell gondolni. A körülöttünk lévő világ változásai megkövetelik, hogy mindig újra- és újragondoljuk ezt a kérdést. Nem véletlen, hogy a kötet jelentős része a nyelvhasználatról és az ehhez szorosan kapcsolódó oktatáspolitikával foglalkozik. A határokon túlra került magyarság a történelmi Magyarország megszűnte óta küzd anyanyelvének az élet minden területén történő használatáért. (Tegyük hozzá, korábban hasonló küzdelmet folytattak a nemzeti kisebbségek a soknemzetiségű Magyarország határain belül – száz évvel ezelőtt, a XIX. és XX. század fordulóján.) A kisebbségek anyanyelvének használatát, amely alapvető kisebbségi jog, a szomszédos államok nacionalista politikai elitje (ez nem jelenti a teljes politikai vezető réteget) újabb és újabb eszközökkel próbálja gátolni. Magyarországról nézve érthetetlen, felfoghatatlan a félelem a történelmi, a nacionalista és a modern magyar identitás fennmaradásától, és érthetetlen az asszimiláció ilyen fokú erőltetése. (A jövőben talán meg kellene próbálni a „másik fél” szemszögéből is megvizsgálni ezeket a félelmeket és törekvéseket.)

A nemzeti nyelvű alap- és felsőfokú oktatás hiánya vagy elsorvasztása az adott nemzeti kisebbség megszűnéséhez vezet. Nemzeti identitása okán a szülő lehetőség szerint magyar iskolába járattja gyermekét. Gyakran azonban a nemzeti érzelelnél és összetartozásnál erősebb ösztönző az egyéni boldogulás, a gyerek felemelkedése, a jobb élet reménye. Márpedig a többségi nemzeti nyelven oktató intézményekből könnyebb az előrejutás – az adott országban. (Ezt erősítik még különböző oktatási és nyelvhasználati törvények.) Aki pedig – a példa kedvéért – évekig ukránul beszél és tanul, a magyart egyre kevesebbet használja, könnyen végleg elszakadhat a magyarságtól, országon belül – a földrajzi távolságok miatt – akár a szülőföldjétől is. Megoldást jelenthet, ha a magyar oktatási intézményben tanuló diák felsőfokú szinten sajátítja el a többségi nyelvet. Annak a diáknak, aki vissza akar térni a szülőföldjére, vagy legalább kapcsolatot akar tartani vele, járjon szülőföldi vagy magyarországi magyar nyelvű intézménybe, folyamatosan tanulnia kell a többségi nemzeti nyelvet is! A munkaerőpiac is jutalmazza a több nyelven beszélő munkavállalót. Anyanyelvi szintű szaktudás, többségi nemzeti nyelv választékos használata együtt sem elegendő. Legalább még angolul is meg kell tanulnia a diáknak. Három vagy négy nyelven beszélni, tanulni pedig sok energiát követel. Sokszor meghaladja ez a diákok képességeit és lehetőségeit. Elvárható egyáltalán ez a hatalmas erőfeszítés a magyar diákoktól?

A civil szféra és a politikai szféra viszonya is komolyan foglalkoztatja a hallgatókat. Talán ez a „legrázósabb” terület, mert itt a demokratikusan szerveződő, és a közélet társadalmosítására törekvő civil szféra nem csak más nemzetek politikai elitjével ütközhet, hanem a saját kisebbség politikai elitjével, sőt a magyarországi politikával is szembekerülhet. Létezik-e egyáltalán a politikától független civil szféra, vagy a pártok rátelepedtek a civil szférára, és a saját céljaikra használják? Miből élnek a civil szervezetek? Úgy gondolom, egyelőre itt több a kérdés, mint a válasz.

A kutatási szakkollégiumban, eddig méltatlanul kevés figyelmet fordítottunk a kulturális örökséggel foglalkozó kutatásokra. Napjainkat a nemzeti feszültségek, indulatok, erős érzelmi megnyilvánulások jellemzik, valószínűleg hallgatóinkat is ezért foglalkoztatják jobban a nyelvi, kisebbségpolitikai és oktatási kérdések, mint a szellemi és épített örökség. Pedig például Székelyföldön minden egyszerű szobornak, újra felfedezett szépirodalmi kötetnek, létező helyi hagyománynak „kétszer” akkora jelentősége van, mint a határokon belül. Ezen a téren feltétlenül pótolnunk kell a hiányosságainkat, és új kutatásokra buzdítani a hallgatókat.

Végül szeretném jelezni, hogy fenti kérdésekben a szakkollégium is erősen érintett. Úgy gondolom, hogy az eltelt 10 évben nagy utat tettünk meg: a „határon túliak” diákszallójából kollégium, majd szakkollégium és kapcsolattartó intézmény lett. A „MÁSZ”-t minden határon túli magyar hallgató ismeri. Ismeri, bírálja vagy kedveli, de többségük kapcsolatba kerül velünk – akár Magyarországon, akár a szülőföldön végzi tanulmányait. E sorok írójának feltett szándéka, munkájának egyik célja, hogy a Szakkollégiummal és kollégiumaival minél több határon túli fiatal megismerkedjen, a MÁSZ összekötő kapcsot jelentsen a szülőföld és a magyarországi felsőoktatás között.

Az anyaország és a határokon kívül élő kisebbség viszonya, kapcsolatai folyamatosan változnak (elég csak némi borzongással a napi politikát követni), de bízom benne, hogy a mélypontok ellenére az összetartás irányába fejlődnek. Ennek megfelelően változik a szakkollégium szerepe is, változik a feladatok fajsúlyja, fontossági sorrendje. Továbbra is az ösztöndíjazás a legfontosabb feladat, de a magyarországi és a szülőföldi ösztöndíjazás egyszerre és egymást kiegészítve kell, hogy történjen. A szülőföldön tanulónak jobban kellene kötődniük Magyarországhoz, a Magyarországon tanulónak pedig szülőföldjükhöz és más határon túli régiókhoz. Ezen a téren még rengeteg a munka!

Én azonban most szeretném megköszönni azoknak az oktatóknak, kutatóknak a munkáját, akik segítették a hallgatókat. Szeretném megköszönni támogató hozzáállását a Balassi Intézet főigazgatójának, valamennyi munkatársának, akik a kutatói szakkollégium működéséhez szükséges feltételeket biztosították, elvégezték az adminisztratív és gazdasági háttérmunkát. Köszönet illeti meg az Oktatási és Kulturális Minisztérium Határon Túli Magyarok Titkárságát, mert felismerték a kutatói szakkollégium értékeit, és biztosították hozzá a támogatásokat.

A szakkollégiumi oktatás kiemelt feladatunk, szeretnénk nyitottabbá tenni, és egyre több hangsúlyt fektetni a tehetséggondozásra. Távoktatásos és hétvégi kurzusok,

konferenciák, találkozók, a legtehetségesebb és legszorgalmasabb hallgatók kutatásainak, tanulmányainak szakmai és anyagi támogatása, többszintű ösztöndíjrendszer – olyan célok, amelyek minden gazdasági nehézség és politikai válság ellenére értelmet adnak az intézmény működésének, a munkánknak. Azt gondolom, hogy ennél a gondolatnál azonban át kell adnom a szót a kötet szerzőinek, a gondolkodó és kutató hallgatóknak, mert ők nem hangzatos víziókat és száraz szakmai koncepciókat, hanem valós tényeket és összefüggéseket vetettek papírra. Tisztelettel ajánlom figyelmükbe a fiatal kutatókat és a kötetben szereplő munkáikat!

Fejes István

szakkollégiumi igazgató

Erdély

Rengőkő¹

Egy erdélyi szent hely és a hozzá kötődő kultusz kialakulása

Bevezetés

A dolgozat témájául szolgáló, máig alakuló történet a huszadik század második évtizedéig nyúlik vissza. Egy udvarhelyszéki falu határában „csoda” történt 1949-ben. Egy helybéli asszony korábbi – 1919-1949 közötti – látomásaiban megjelenő üzenetek hatására *hirdetni* kezdett egy, a falu határában található helyen. Hirdetéseit több ezres tömeg hallgatta, így személye körül valóságos mozgalom alakult ki, amelynek hírére a politikai hatalom azonnali beavatkozással válaszolt. Még abban az évben a mozgalmat elfojtották, a prédikáló asszonyt elhallgattatták. Ennek következményeként az asszony szerepe átalakult. Látomásai, és ehhez kapcsolódó hirdetései továbbra is folytatódtak, de már otthonában, kisebb közösség előtt. Prédikálása mellett kialakultak gyógyítói, halottak felől hirt hozó, és jósló szerepei is. Hatása továbbra is élő maradt, bár gyengébb és aktívabb időszakok követték egymást. Az azóta már szentként tisztelt (és befogadóktól függően gyűlölt, agyonhallgatott, vagy megvetett, kinevetett) asszony 2007-ben meghalt. Azonban még halála előtt, az egykori események hatása – a Romániában 1989-ben történt politikai-társadalmi változásokkal összefüggésben –, a helyi emberek „kultuszkeresésének” szervezőerejeként, szimbolikus középpontjaként ismét felszínre került és felerősödött hatása. Az egykori „szent események” helyszínén felállított keresztet a helyi egyház 1999-ben megszentelte. Azóta minden év október második vasárnapján kisebb, de folyamatosan gyarapodó közösség zarándokol a faluból a „szent helyre” a helyi plébános vezetésével. A „zarándoklat” alakulásában az 1999-es év mellett fontos mérföldkő a 2006-os, amikor az első misét is megtartották a szent helyen.

Szent hely és hozzá kötődően kultusz születik a szemünk előtt. A néprajz eszközeivel arra keresek válaszokat, hogy mi jellemzi e modern, napjainkban zajló kultuszképződést. Mi a szerepe az egyes szociokulturális csoportoknak, értelmezési közösségeknek a folyamatban? Milyen történeti és kognitív háló tartja fenn és alakítja a folyamatot?

A jelen terjedelmi keretek által szabott korlátok miatt az egyes témakörök mellé csak példaként hozok fel szövegforrásokat, mert elsősorban az a célom, hogy a „zarándoklat” kialakulásának folyamatát bemutassam.²

¹ Ezúton is szeretném a *Pro Professione Alapítványnak* és Dr. Entz Gézának - a Kuratórium elnökének - megköszönni azt a bizalmat és támogatást, amellyel tanulmányaimat segítették.

² A szövegforrások a tanulmány végén lévő Mellékletekben olvashatók.

Módszerek

A kutatás helyszíne

Terepmunkám helyszíne az udvarhelyszéki falu, Kisfalva,³ amelyet Orbán Balázs nagy havasalji faluként mutat be, kevés nevezetességgel.⁴ Ennek a szinte teljesen katolikus falunak⁵ a határában található a kutatás alapjául szolgáló, jelenleg formálódó szent hely vagy kultikus hely, az ún. Rengőkő.

Jelenleg Rengőkő egyrészt a Falbükk nevű dülő részét képező aldülő, másrészt magának a kultikus helyet alkotó sziklának az elnevezése. A területnév kataszterileg nem jegyzett, de a helyiek mind így ismerik. Hogy mióta él ez a név, és kinek köszönhető, azt nem sikerült kideríteni. Pesty Frigyes helynévgyűjteménye számára készült leírásban sem találunk utalást Rengőkőre, csupán a Falbükk dülőre: „Zsigmond hegyén feljűl vagon az ugynevezett falbükkaréja és feltart a F...i orotásig a honnan az ugynevezett telekság pataka ered a mely esőzések alkalmával nagy károkat szokott okozni ...”⁶ Ez természetesen nem zárja ki, hogy abban az időben ne élt volna ez a helyi elnevezése a Falbükk egyik aldülőjeként, de ez nem bizonyítható.⁷ A faluban általános a vélemény, hogy „a régiek így mondták, mindenkor ez volt a neve”, de feltehetőleg ez a név nem régebbi keletű a területén a szentasszonyhoz köthető eseményeknél.

Az aldülő a nevét szinte teljes bizonyossággal a szentasszony életében fontos szerepet kapott egyetlen, a meredek, de földdel fedett domboldalból vízszintesen előtüremkedő, mintegy két-három köbméter nagyságú andezit szikláról kapta. A helyiek ezt, az 1949-ben történt csodás események színhelyéül szolgáló, lapos felületű követ nevezik Rengőkőnek. Egyébként az adott területen nem ritka ez a felszíni alakulat, a falu körül több is található.

A kutatás módszertana

Az említett faluhoz személyes kötődésem van, 1991 és 1998 között a helyi iskolában tanítottam. Bár első alkalommal 2003-ben jártam a Rengőkőnél, a téma módszeres kutatását 2008-ban kezdtem meg.

³ Az általam vizsgált folyamat napjainkban is alakul. Ezért, elkerülendő a kutatás eredményeinek bármilyen visszahatását a történesek alakulására, a dolgozatban szereplő helynevet, valamint a szentasszony nevét Gagyi 2004-es tanulmányában jelzettel helyettesítettem, a személyneveknek mindenütt csak a rövidítését használtam.

⁴ Orbán, 1868

⁵ A lakosság száma az 1992. évi népszámlálási adatok szerint 2 017 fő, felekezeti megoszlás szerint a falu 98%-a római katolikus.

⁶ Pesty Frigyes helynévgyűjtő. OSZK Kézirattár. FM1/3814A/Udvarhelyszék.

⁷ Ennek ellenére megjegyzendő, hogy a helynévtárban a falvak nagy részénél a leírások részletesen taglalják a dülőket, a hozzájuk kapcsolódó esetleges népmondai elemekkel. Kisfalva esetében csupán egy másfél oldalas leírást találunk, amelyen belül említés történik K. várának a néphagyományban meglevő keletkezéstörténetére, de a kisfalvi határ megnevezései helyet sem kapnak.

Igyekeztem felkutatni az egykori események résztvevőit, illetve a kultusz jelenlegi kialakulásában fontos szerepet játszó embereket, családtagokat, de számos akadályba ütköztem. Egyrészt a szemtanúk közül már csak nagyon kevesen élnek, másrészt a megtalált szemtanúk sem mindig beszéltek – „*örültünk, hogy jól lejár*” –, esetleg családtagjaik eleve megakadályozták a beszélgetést erről a témáról. Többen a mai napig sírva fakadtak személyes élményükre emlékezve, mások teljesen bezárkóztak. Egy adatközlő pedig a szó legszorosabb értelmében próbára tett, hiába kerestem és érdeklődtem utána, nem sikerült elérnem – a zárandoklaton azonban ő jött oda hozzám:

„... én vártalak téged, hogy hadd lám, kijössz-e? Hallottam rólad, de ha nem jössz ki, én nem mondok semmit. Én mondtam már neked: senkinek nem válaszolok a gondolataira. Tudtam, s vártam, no lám mettől meddig. S kijöttél, itt vagy. Ezért jöttél ki, nem? Hiába jöttél volna hozzám, mindennek megvan a helye s ideje.” (J.J.)

A terepmunka eredményeként összegyűlt adatok húsz személlyel készített mélyinterjúk formájában realizálódtak. A kiválasztott interjúalanyok az alábbi csoportokba sorolhatók:

- az 1949-es csodás események szemtanúi (3 fő),
- a szentasszony családjának tagjai (4 fő),
- a közösség azon tagjai, akik 1949 és 2007 között segítségért, tanácsért stb. jártak a szentasszonyhoz (8 fő),
- a szent hellyel és/vagy a szentasszonnyal azóta kapcsolatba kerülő egyházi emberek (5 fő).

A mélyinterjúk mellett – épp személyes ismeretségeim révén – gyakran alkalmaztam a résztvevő megfigyelés módszerét. Az egyes eseményeken közvetlen módon is alkalmam volt megfigyelni a közösség formálódását, interakcióit.

A feldolgozás módszertana

Leeuw a szent helyek kialakulása kapcsán így fogalmaz: „Az a hely, amelyet azért emeltek ki, mert kiderült, hogy szent hely, eleinte egyszerűen egy helyszín volt. Az ember semmit sem tesz hozzá a természethez. Elegendő, hogy egy hely fekvése titokzatos, ha a jellege borzongást kelt. Az embert ilyenkor magával ragadja a religion dira loci. ...És valóban, leginkább az erdőket és a barlangokat, a köveket és a helyeket emelték ki, mint szent helyeket.”⁸ A kutatás célja tehát – párhuzamosan az eddigiekkel – az egykori vallásos események színhelyéül szolgáló kő környezetből történő kiemelkedésének, szakrális helyé válásának, és az utóbbi években elindult kultuszképződési folyamatokban

betöltött extern domináns⁹ szerepének vizsgálata.

Az erdélyi falu határában kialakuló kultusz központi szereplőjéről, Anna néniről, a kiskalvi szentasszonyról már készültek néprajzi tanulmányok,¹⁰ amelyekre e dolgozat is nagymértékben támaszkodik. Míg Gagyi József a kultusz kialakulásában szerepet játszó szentasszony életútját dolgozta fel és rendszerezte, addig dolgozatom alapkérdése, hogy a múltbeli történesek miképpen határozzák meg a napjainkban kialakuló helyi kultuszt, illetve az ebben kiemelt szerepet játszó szent hely alakulását.

Módszerként a mikroelbeszélés technikáját választottam Burke módszerismertetése alapján. A mikroelbeszélés fogalma a „hétköznapi emberek és környezetük történetének elmesélését jelenti.”¹¹ „Olyan elbeszélés létrehozása, amely elég sűrű ahhoz, hogy ne csupán az események egymás utáni sorozatával, és ezen események szereplőinek tudatos intenciójával foglalkozzék, hanem a struktúrákkal is (az intézményekkel, a gondolkodásmóddal stb.).”¹² Ezért, egyfajta „kellően sűrű” leírás érdekében megpróbáltam nyomon követni azokat a múltbeli eseményeket és történeteket, amelyek a formálódó „zarándoklat” értelmezésének megfelelő keretét adhatják.

Assmann elmélete¹³ szerint minden szimbólumhasználó csoport rendelkezik megalapozó történettel, melynek funkciója, hogy az időrendi tájékozódás és ellenőrzés instrumentumaként kiméri a múltat, s a múlthoz fűződő viszonyból a jelen önelképzelésének alkotóelemeit meríti, továbbá támpontokat biztosít a reménykedés és a cselekvés céljaihoz. A rengőkői zarándoklat kialakulása is az 1949-es alapvető történetre épül, amelynek fizikai és szimbolikus középpontja egyaránt a táji elemből szent helyévé változó Rengőkő volt. Keszeg Vilmos megfogalmazásában: „...a dolgokat, legyenek azok körültapinthatóak vagy láthatatlanok, épp a történetük teszi létezővé... A dolgoknak az ember által megalkotott történetéből ered az az identitásuk, amely a sajtósan emberi környezetbe, kultúrába emeli őket.”¹⁴

A történet történetei

A Rengőkőhöz történő „zarándoklat” jelenlegi lefolyását az 1. mellékletben részletesen közlöm. A kultusz kialakulásában szerepet játszó múltbeli eseményekhez a közösségi emlékezet történetein keresztül van hozzáférésünk. Míg a történetek egy része – a szentasszony és családjának visszaemlékezései az 1919 és 1949 közötti időszakról – a szentasszony *elhívásának* feltárásához járulnak hozzá, addig a közösségi emlékezés történetei az 1949-es *csodás* események, valamint az utána következő, 1949-től 2006-

⁹ Boglár, 1989: 75.

¹⁰ Gagyi, 1998; 2001; 2004

¹¹ Burke, 2000: 47.

¹² Burke, 2000: 46.

¹³ Assman, 1999

¹⁴ Keszeg, 2002: 7.

ig terjedő időszak esemény- és hatástörténeteinek bemutatásában játszanak alapvető szerepet.

Az 1919 – 1949 közötti időszak

A szentasszony adott időszakra vonatkozó életútjának csupán az elhivatással kapcsolatos legfontosabb eseményeit tárgyalom. Az ekkor marginalizált helyzetben élő lány élettrajzának vázlatos ismertetése a 2. mellékletben olvasható.

Anna néni életútja és a rengőkői kultusz kialakulása szempontjából is központi jelentőségű 1949-es események (amikor harmincévesen egyik napról a másikra kezdi hirdetni Isten ígését) előzményeinek felismeréséhez életútjának néhány lényeges és sokáig titokban tartott részlete ad kapaszkodót. Ezek értelmezése során azon szimbolikus elemekre és eseményekre koncentrálok, amelyek általánosan megjelennek a néprajzi szakirodalomban tárgyalt „szentemberek”¹⁵ életútja, vagy tevékenysége bemutatásában. Ezek közül is kiemelkedő jelentőségű a látomás¹⁶ jelensége.

Anna néni első látomását hétévesen élte át. Személyes elmondása szerint egy időben mindennap „megverődött”, mert az egyik tehén rendszeresen üres tőgygel tért haza a legelőről, ezért lopással vádolták. Anna elhatározta, hogy utánajár, mi rejlik a számára érthetetlen dolog mögött. Elhatározását követő nap megszokott módon végezte teendőit a tehenek körül. Az a bizonyos tehén pedig megint elkószált a társaitól. Anna követte, és amikor utolérte, már egy kígyó csimpaszkodott a tőgyén és szopta a tejét. Anna botot ragadott és megpróbálta elűzni a kígyót, ami menekülés közben egy *hatalmas sziklatömbnél* egyszer és mindenkorra eltűnt, hiszen több emlék nincs róla. Erre a helyre ezek után nap, mint nap visszajárt és táncolt a kövön.

A következő látomásos emlék öt évvel későbből ered. Tizenkét éves volt, és mint mindennap, megszokott dolgát végezte a legelő állatok körül, mikor hatalmas fényességet látott. És ekkor elhangzott a parancs, az elhívás: „... harminc éves korodba hirdetni fogod az én ígemet! Édes jó Istenem, hát se írni nem tudok, se olvasni nem tudok, hát én semmit nem tudok, hát én hogy hirdessek? ...”¹⁷ Ekkor egy forgószerű felkapta, és pontosan ahhoz a sziklához repítette, ahol öt évvel korábban a kígyó eltűnt.

E két rövid látomásos történetben – melyek későbbi látomásainak, hirdetéseinek helyszínét, a Rengőkövet kijelölik – az elhívással foglalkozó néprajzi adatokban felmerülő legerőteljesebb szimbólumok többsége egyszerre jelenik meg. E szimbólumok egyszerűs mind a kereszténység szimbólumrendszerében is kitüntetett szerepet játszanak.¹⁸

¹⁵ A szeptember kifejezés Bálint Sándor 1942-ben megjelent könyve után honosodott meg a vallási néprajzban, mely fogalmat a szerző a népnyelvből mentette át a tudományos nyelvezetbe. A szentemberek kategóriájába – már a Bálint nyomdokain kialakuló kutató irányzatként – egyaránt beletartoztak a gyógyítók, látók, jóslók stb.

¹⁶ Pócs Éva meghatározásában „szubjektív élmény a személyes találkozásról a természetfeletti kommunikáció”. Ld. Pócs, 1998: 15.

¹⁷ Gagy, 1998: 34.

¹⁸ vö. Dávid, 2002

- a tej

A tej, mint szimbólum, a szellemi táplálék jele. Durand¹⁹ szerint minden táplálék archetípusa, a mágikus erejű lények és hősök alapeledele. A magyar néphitben a táltos tejen él, ahol a tej a felsőbb tudás, a beavatottság jelképe, így az égi eredetű. A boszorkány, mint az ártó hatalom megszemélyesítője, arról nevezetes, hogy kiszopja a tehén tejét. A magyar Mária-énekekben rendszeresen megjelenik a tej, ahol Szűz Mária, illetve a szentség közvetítő anyaga. Szűz Mária teje az égi-szellemi táplálékot szimbolizálja. Az alkimisták a Bölcsök követét nevezték a Szent Szűz tejének. Mindezek alapján megállapítható, hogy a tej egyaránt eleme a pogány-mágikus és a keresztény-transzcendens szimbolikus világnak, mint ahogy Anna is e két szimbolikus világhoz kapcsolódik neveltetése, társadalmi helyzete révén.

- a kígyó

A kígyó szintén az egyik legmélyebb és legösszetettebb szimbólum. Egyszerre testesíti meg a férfi és a nő princípiumot, akárcsak a sötét és a világos világot. Egyszerre az örök élet és a halál szimbóluma; az élet őrzője és tolvaja.²⁰ Ezért párhuzamosan az alvilág hírnöke és a jótevő örök élet felé vezető út megtestesítője.

Mind a zsidó, mind a keresztény hagyományban ambivalens jellege domborodik ki. Míg Máté evangéliumában a bölcsességet jelképezi, addig Lukács evangéliumában az ördög megtestesítőjeként jelenik meg, majd ebben a minőségében értekezik a Jelenések könyve is: ő az, aki tévútra viszi a világot. Ő a semmibe vesztett szellem, a rossz, akitől általában fél az ember, mert ha támad, csendben teszi azt.

A látomás e két elemének párhuzamait kutatva a néprajzi szakirodalomban a hasznosi szentasszony²¹ élettörténetében találtam meg a kígyó példáját, akinek egyik látomásában a kígyó közte és a Szűzanya közt tekerőzve jelent meg. Félelmét a megjelent Szűzanya biztatására sikerült legyőznie, ugyanis látomásában egy kővön lefűrészelte a kígyó fejét. Megszűnt az ártó hatalom, s a látomás helyszínén lévő gyógyforrás mentes maradt a kígyósságtól (a kígyó szimbolikus hatalmától), és a hely ezért szimbolikusán „megtisztult.” Az asszony félelmén felülemelkedve határozottá vált, és a forráshoz érkezőkkel megosztotta látomásait. Ekkor kezdték szentasszonyként tisztelni.²²

Tehát a kígyó is, a tej szimbolikájához hasonlóan, a pogány-mágikus és keresztény-transzcendens világ határán értelmezhető. Feltűnő azonban, hogy mind a hasznosi szentasszonynál, mind Annánál a kígyó sötét, negatív oldala nyilvánult meg, ezért

¹⁹ Durand, 1960: 352–354.

²⁰ Jung, 1993

²¹ Gagy Anna néni „ikertestvérének” nevezi Csépe Klárát, a hasznosi szentasszonyt. Ha megnézzük ez utóbbi személyről szóló néprajzi tanulmányokat, akkor ténylegesen számos hasonló jellegzetességet fedezünk fel Anna néni és közte, de a minket érdeklő téma szempontjából példaként a fentebb tárgyalt fény-jelenséget, valamint a későbbiekben említendő kígyó-elemet emelem ki.

²² Ld. Jádi – Tüskés, 1986

kellett elűzni, elpusztítani. Mind a két esetben a kő az, ami hozzásegítette őket a kígyó legyőzéséhez. Az egyik esetben az elpusztításához, míg a másik esetben a sötét világba történő visszaűzéséhez.

- a fény

A fény jellegzetes eleme a látomásnak: „szellemi” kísérelőjelenség. Az elmúlt időszakban a néprajzi szakirodalomban előtérbe került a szentemberek jellemző jegyeinek és tevékenységeinek történelmi és bibliai példázatokban megtalálható párhuzamokkal való összehasonlítása is. Anna látomásában megjelenő fényre történelmi példaként megemlíthető Sziénai Szent Katalin, aki hatévesen, hazafelé tartva pillantotta meg a nagy fényességet.²³ A néprajzi szakirodalomban feldolgozott huszadik századi laikus szentek sorából kiemelhető a fentebb is említett hasznosi szentasszony látomásélménye, amelyben a fényesség egy gyógyforrást mutatott. Az Újszövetségben Jézus színeváltozásakor a kiáradó fény Isten jelenlétének szimbóluma: „És elváltozék előttök, és az ő orczája ragyog vala, mint a nap, ruhája pedig fehér lőn, mint a fényesség.”²⁴ A bibliai párhuzam meglete természetes, hiszen a látomások tartalma mindig kultúrafüggő. Mivel a keresztény látomások esetében a kommunikáció a keresztény mitológia lényeivel megy végbe, vagyis „egy keresztény feltehetőleg Krisztussal, vagy Szűz Máriával találkozik”, az ő jellegzetességük – mint például a fényesség – is természetszerűleg megjelenhet a keresztény látomásokban, kortól és felekezettől függetlenül.²⁵

- a forgósél

Anna néni látomás-elbeszélésének másik fontos eleme a forgósélben való repülés élménye. Néphitadataink között számos példát találunk a szélben, forgósélben való elragadásra, mint a megszállottság egyik fajtájára. Ezeknek mind az „isteni”, mind a „démoni” változatai ismertek,²⁶ de jelen esetben nem a boszorkányok vagy szépasszonyok általi elragadásról van szó, hanem isteni elhívásról. Ebben az esetben a szél, forgósél a Szentlélek megjelenésének attribútuma. Anna néni látomásának ezen részletével szoros rokonságot mutat B. I. László, az oroszhegyi szentember első transzcendens élménye, aki erről így emlékezett: „Ahogy elszenderedtem, hát érzem, hogy jobb felől úgy megsirít a szél. Hát eltűrtem. Hát balfelől es úgy megsirít a szél! Akkor azt mondja nekem valaki, hogy kelj fel, azt mondja, mer’ itt szent a hej ... ezt a csodát éreztem én itt ezen a területen.”²⁷ E történet lényeges elemének is a repülés

²³ Ld. Capuai, 1983

²⁴ Mt 17,2.

²⁵ Grynaeus Tamás a magyar látomáskultúráról írt összefoglaló tanulmánya (1991) a magyar látomások egységét hangsúlyozza, függetlenül a különböző korszakok kulturális jellegzetességeitől, valamint a különböző felekezetek adta keretektől. Továbbá kitér a népi és egyházi látomások közti kapcsolatra is.

²⁶ Pócs, 2001: 126.

²⁷ Harangozó, 2001: 365.

élménye tűnik, továbbá Anna néni esetéhez hasonlóan az oroszhegyi *elhívott* is a szél által jutott el az adott szent helyre.²⁸

- a kő

A szent hely, az első látomás helyszíne képezi Anna látomás-élményének harmadik elemét. A néprajzi szakirodalom látomásokat, csodákat, s főleg csodás gyógyulásokat társít forrásokhoz, kutakhoz, mint szent helyekhez, amelyek mintegy folytatásként egyéni vagy csoportos zárandoklatok helyszínei lehetnek, sőt kápolnák, templomok épülhetnek ott. Anna néni első látomása a meredek domboldalon található Rengőkőhöz kapcsolódik. Ha csodás gyógyulások nem is, de csodák itt is élnek a közösség emlékezetében a kösziklához kötötten. Például csodaként értelmezi a közösség azt a történetet, ahogy Anna harmincévesen is a látomások színhelyére, a köre kerül. A történet háttérében a román rendőrség állt, amely Anna 1949-ben kezdődő transzállapotainak rendszeressé válásával szinte egy időben felfigyelt a tevékenységre. Ennek következtében a megfélemlített családtagok is megpróbálták elhallgattatni az asszony otthoni hirdetésait.

„Lajos bácsi [Anna néni férje], akárcsak az egész rokonság, nem örvendett ennek a jelenségnek. Rendszerellenes volt, úgymond az Egyház sem tudta, hogy hova tegye, kilógott nagyon a sorból. Mégis azt mondta Lajos bácsi, mikor Anna néni mondta, hogy újra kell hirdessen: ne búsulj, mert én elviszlek egy olyan helyre, hogy téged soha senki meg nem kap. S kivitte – éppen a Rengőkőre! Pont oda, ahhoz a kőhöz.” (K.K.)

A család kérdésemer megerősítette, hogy a férje nem tudott Rengőkőről, mindössze a völgy legrejtettebb részére szerette volna eljuttatni feleségét, ezáltal azonban Anna néni életében már harmadszor került szándéka ellenére, mintegy „véletlenül” a szent kőhöz, s ekkor tartotta meg első nagy nyilvános hirdetését.

Leeuw a kötisztelet kapcsán öszövétségi példát idéz: „Különleges formájú vagy nagyságú kövekhez mindig a hatalom fogalma kapcsolódott. Amikor Jákob, fejét egy köre hajtva, nyugodni tért, és különös álmot látott, úgy érzi – tisztán empirikusan –, hogy „mennyre szentséges ez a hely! Ez nem más, mint isten háza, és itt van az ég kapuja” (1 Móz. 28:17). Ezután megfogja a követ, felemeli, és megkeni olajjal. Bár a történet magyarázó jellegű, és egy különleges kő tiszteletét igyekszik megvilágítani, jellemző módon mutatja be, hogyan lehetnek élménnyé a kövek.”²⁹

²⁸ Az adott szent hely az Oroszhegy határában található szent forrás, helyi nevén: urusos kút (orvosságos, gyógyító hatású).

²⁹ Leeuw, 2001: 45.

1949 – hirdetés a Rengőkövön

Anna néni életében a tizenkét éves korában történt látomásban megjelenő elhívás 1949-ben beteljesedett: a Rengőkőnél lezajlott prédikációinak több ezres tömeg volt szem és fültanúja.

Elmondása szerint hirdetési alatt kegyelemben részesülve, a „valami más, láthatatlan világ” a személyén keresztül szólt a közösséghez: „*Valami átfolyt rajtam, s feladatomban lett.*” (Erre az eksztatikus passzivitásra több példát is találunk a néprajzi szakirodalomban is. Ld. pl. a nagydobronyi szentasszony esetét³⁰). Anna néni eksztatikus állapotait kegyelemnek nevezte. A szemtanúk elbeszélése szerint e kegyelmi folyamatnak három fokozata volt: éneklés, mondás-prédikálás, majd elalélás-elzuhanás-megmerevedés. E három fázis addig ismétlődött, amíg teljesen kifáradt a szentasszony. E folyamathoz hasonló példát Voigt tanulmányában találunk, aki egy 17. században élt laikus prédikátor kapcsán megjegyzi: „A megszállás során énekel és beszél ... és valóságosan kimerül, mint minden mámból ocsúdó”.³¹

A tömegeket mozgató, a faluközösség határain jóval túlnyúló '49-es események jelentősége az emlékezők történeteiben és ezek áthagyományozásában rögzült. Az így kialakuló emlékező- és beszélőközösségek³² egymást értelmező, felülíró, megerősítő vagy éppen ellentmondó történeteinek párhuzamos értelmezésével lehet megérteni az átörökölt tudás szerves folytatásaként kialakuló kultusz jelenlegi szerveződését.

A szentasszony 1949-ben történt *kegyelmi* állapotai és hirdetési az évtizedek múltán kialakuló kultusz központi referenciális alapját képezik. A hirdetés helyszínének, a Rengőkőnek innentől központi szerepe lett Anna néni életében, és megfordítva, a szentasszony élete a későbbiekben (a kultuszkialakulás eseményeiben) központi fontosságúvá emelte a kő szerepét.

A visszaemlékezések szövegei nem alkotnak egységes képet. A szövegek ismeretében időről-időre rákérdeztem egy más adatközlő által leírt eseményre, és csak a legritkább esetben történt meg, hogy a mások történeteit valóságosnak fogták volna fel. Valószínűleg ez azzal is összefügg, hogy az esemény hatvan éve történt, de talán még erőteljesebben befolyásolja az, hogy adott eseményeknek olyan erőteljes érzelmi és mentális hatásai voltak, olyan „emelkedett állapotban” volt a tömeg, hogy a visszaemlékezők kevésbé magára a tényszerű történetre, mintsem annak szimbolikus vetületeire emlékeznek. Ezért megítélésem szerint a szövegeket is szimbolikus tartalmuk és szerkezetük szerint, mintsem történeti leírásként kell kezelni és értelmezni.

E történetekben – esetleges ellentmondásaik ellenére is – jól megfigyelhetők azok az alapvető motívumok, amelyek már a *történet*, a hirdetések „csodás” jellege köré szerveződnek. Amíg Anna néni gyermekkori elhívásának szimbólumai személyesen

30 Sándor, 1998

31 Voigt, 1998: 98.

32 Keszeg, 2008

hozzá kapcsolódva, személyes „szent-ségét” „igazolják”, addig az alább kiemelt, „szent-séget” igazoló motívumok, szimbólumok már az eseményhez magához kapcsolódnak, ezáltal – bár természetesen nem függetlenül a szentasszonytól – a résztvevők szempontjából a *történetet magát* minősítik „szentté”:

- számosság

A legfontosabbnak mondható, majd minden történetben előforduló, kulcsfontosságú motívum az akkori résztvevők nagy számát érzékeltető kifejezésekben érhető tetten.

„Annyi nép volt ott akkor... hát itt nagy menet volt erősen, halljae... egész Romániából voltak ide. Annyian voltak, hogy az erdő úgy teli volt néppel... annyian voltak, hogy számlálhatatlan volt.” (B.B.)

Ez az interjúrészlet egy szemtanúval folytatott beszélgetésből származik. Közös jellemzője a Gagyí József által megszólaltatott szemtanúk emlékeivel, hogy nem konkrét számokban fejezi ki a tömeg nagyságát.

Egy következő emlékezésben egyfajta pontosítás jelenik meg, még érzékelhetőbbé téve a tömeg nagyságát:

„...annyian voltak. Nem lehetett látni a tájat a néptől. Azt mondták, annyi nép volt, mint Somlyón, itt a kövön. Az erdő teli volt a néppel. Az egész környék, faluk mind itt voltak. Azelőtt jöttek az öregek, s mind elmondták, hogy volt, de meghaltak.” (D.D.)

A Csíksomlyóval való példálózás fontos részletjelenség, hisz egy elismert kegyhely látogatottságát idézi párhuzamként. Erre példa a következő részlet is:

„Mind így mondják, hogy annyian voltak, mint Somlyón. S ha az ember nézi azt a helyet, ott el lehet képzelni párezer embert. Lefele akkor ott vágáter volt.³³ Ez így tény, ahogy mondják, hogy ő ott állt a kőn, a sziklán, s akik ott voltak, mind úgy mondják, hogy inkább befele volt a nép.” (K.K.)

– amelyben már egyfajta értelmezés, racionális érvelés is megjelenik: a tömeg adott helyen történő elhelyezkedésének magyarázataként.

- merevség

Egy következő motívum, a szentasszony hirdetései során fellépő megmerevedése, szintén csodaként értelmeződik:

„S akkor úgy volt, hogy mikor egy darabig prédikált, akkor megmerődött, érti-e. Teljesen megmerődött. Két oláhfi ember volt mellett. Azt nem tudjuk, ki volt. S akkor mikor jött helyre, mert mondták, hogy hajcsák bé a karját, de úgy meg volt merődve, hogy nem lehetett behajtani.” (B.B.)

³³ Ma az 1949-es hirdetés helyszíne sűrű fával benőtt terület, amelyen nehéz elképzelni egy többezres tömeget.

„...amikor Zlakára ment... akkor is ez történt, hogy amikor be akarták tenni a rendőrök az autóba, annyira megmerevedett, hogy nem tudták betenni.” (G.G.)

Az Anna néni hirdetésén résztvevők is, és az élményben csak az elmesélt történeteken keresztül részesülők is, ennek a motívumnak a hangsúlyozásával meggyőződésüknek adtak hangot, hogy a szentasszonyon keresztül az isteni jelent meg életükben. Ennek szép megfogalmazását Voigt adja: „A környezet és maga Órás András (a prédikáló) számára az eksztázis igazi, valódi értelme a „krisztusi kód”: a megfeszített merev test, amely keresztény prédikációt mond.”³⁴

A néprajzi szakirodalom a merevséget, mint a fentebb jellemzett kegyelmi folyamat végső fokozatát, a transz illetve az eksztázis fogalmai közé sorolja, melyek elsődleges jelentése egyaránt értelmezhető a „mágn kívül lenni” értelmezéssel, de utal a tetszhalottszerű állapotra is. Továbbá a merevséget a transzállapot külső, látható jeleként, mint a megváltozott tudatállapot egyik fokozataként is értelmezik,³⁵ de az általam ismert szentasszonyokkal, szentemberekkel foglalkozó tanulmányokban csupán néhány konkrét példát találtam a természetfelettil való kommunikáció során fellépő testmegmerevedésre.³⁶

- a szentasszony hangja

E motívumot tartalmazó beszámolókból is fellelhető a transzállapotban lévő „elhívott szent ember” csodás működése, amely a szentasszony hangjának érthetetlen erejéről szól:

„Annak olyan hangja volt, hogy tán még Budapesten is hallották. Isten megadta a hangot neki, olyan hangja volt, hogy... S ahogy beszélt, jöttek a népek. Még Tizenhétfaluból is jöttek. Sokan voltak. Olyan hangja volt, hogy mindenki hallotta... Szép beszédet mondott. Olyan hangja vót, hogy ejisze még Zetelakán is hallották. Nem énekelve mondta.” (A.A.)

„S azt mondták, hogy a hegyen túl, Kápolnáson túl is hallatszott a hangja.” (D.D.)

- az időjárás

Ez a motívum, amely szinte minden emlékezés részét képezi, az akkori időjárás viszonyosságaira utal:

„Akkora sár volt, víz volt, s úgyis annyi nép volt. Nyárba volt, de nagy esőzés volt akkor.” (A.A.)

³⁴ Voigt, 1998: 99.

³⁵ Pócs Éva hivatkozik Anna-Leena Siikala összefoglalására a transztechnikák kapcsán. Pócs, 1998: 18.

³⁶ Jádi – Tüskés, 1986; Voigt, 1998

A motívum köré szerveződő történetek a rossz, hálátlan viszonyokat kifejezve, mint próbát, illetve a nép által meghozott áldozatot érzékeltetik:

„Így mondták, akik oda felmentek, hogy a sarat úgy felgyúrták, hogy térdig ért. Telekság-pataka meg volt duzzadva, de egyetlen egy szál átdöntött egerfa-gerendán a nép átvonult, de senki nem esett bele.”
(K.K.)

- időpont

„... amikor Anna néni prédikált, akkor majorok voltunk. Én akkor 13 esztendő körül voltam. S akkor éjjel prédikált ... úgy éjjel prédikált, s a hang még oda is áthallatszott, Somosnyakára.” (B.B.)

A fentiekben jelzett szimbolikus tartalom megközelítésében a hirdetés időpontja és időjárási viszonyai egyszerre utalnak a valószínűleg nappali rossz időjárásra és az éjszakai hirdetésre. A szövegek ebben az esetben az áldozatra (térdig érő sár) és az éjszaka szimbolikus tartalmára utalnak.

- a két angyal

„S akkor úgy volt, hogy mikor egy darabig prédikált, akkor megmerődött, érti-e. Teljesen megmerődött. Két oláhfalvi ember volt mellett. Azt nem tudjuk, ki volt.” (A.A.)

„...reggel nyolc órára bementek Zlakára. Két kislelvi ember bevezette Anna nénit ...” (B.B.)

A két idézet csodára utaló megfejtését S. néni, a szentasszony leszármazottja, és a kultusz újjáéledésének szervezője adja, aki szerint többször is látták Anna nénit olyan helyzetben, amikor segítségre volt szüksége, és olyankor valahogy mindig két ismeretlen férfi fogta közre és segítette, akiket – bár néhányan felismerni vélték őket – soha senki nem látott többet. Ezért terjedhetett el, hogy ilyenkor a két férfi képében két angyal fogja közre a szentasszonyt. Olyan történetek is élnek a közösség emlékezetében, amelyekben az angyalok a szentasszony csodás szabadulásaiban segítettek, melynek párhuzamait megtaláljuk a néprajzi szakirodalomban is.³⁷

- az elrejtőzés

Néhány, az isteni jelenléttel értelmezett történet³⁸ többször is megismétlődött, de ezek mára egy történetté olvadtak – ilyen az elrejtőzés több esetben is visszatérő

³⁷ Id. pl. Grynaeus, 2001

³⁸ Gagyi által idézett szemtanúk vallomásaiban többször megjelenik az elrejtőzés motívuma, így a faluban, valamint a falu határában (a Securitate elől menekülve egy fán való elrejtőzését, illetve „pusztai” negyven napos vándorlása során való elrejtőzését elmesélve) való elbújásáról szóló történetekben.

csodás motívuma. Ez arra utalhat, hogy a közösség szempontjából az a fontos, hogy az esemény megtörtént, ezáltal „bizonyítékul szolgál” a szentasszony képességeire, kiválasztottságára.

„Arról hallottam, hogy keresték a kutyával. S a kutya elment mellette. Odaki volt, a legkülső háznál, Sala mámám házánál, a kutya elment mellette, meg nem kapták. Az istennek akkora hatalma volt. Az Isten a kutyának szaglását elvette.” (A.A.)

„Meséli a néni, hogy hát, átfésülték a házat, mindent átkutattak, s nem találták meg Anna nénit, eltűnt. S rá két hét múlva megint jött haza a Pusztából a kerten keresztül, s gondoltam odamegyek, s megkérdem. Hát Anna, hát itt voltak, el akartak fogni meg minden, nem láttad őket, mi történt? Dehogynem, azt mondja: közöttük mentem át.” (M.M.)

Az 1949 és 1990 közötti időszak

A rengőkői kultusz kialakulása szempontjából fontos szerepet kap Anna néni életének az a mintegy négy évtizednyi időszaka, mely alatt a hatalom megakadályozta a nyilvános hirdetéseit, mi több, gyakorlatilag a szabad mozgásban is akadályozta. Ebben az időszakban, jellemzően, otthonában keresték fel azok az emberek, akik valamilyen módon kötődtek személyéhez, illetve hirdető szerepéhez. Ennek következtében Anna néni hirdetői szerepe több párhuzamos szereppé, „funkcióvá” alakult át. Ennek az időszaknak a határát 1990-nel jelöltem, hiszen a rendszerváltozás következtében ebben az évben már konkrét lépések történtek a kultusz kialakulása érdekében, mely elsősorban Anna néni eredeti hirdetéseihez és a Rengőkőhöz kapcsolódott.

A ’49-es csodás hirdetés után a politikai hatalom arra törekedett, hogy végérvényesen meggátolja a további nyilvános hirdetést. Ezért a szentasszonyt politikai ellenőrzés³⁹ alá helyezték, nem hagyhatta el a falu határát, de gyakorlatilag a házat sem. Egyrészt ötmagát, másrészt a hirdetés által érintett területek lakosait is megfélemlítették.

Anna néni kegyelmi állapotai azonban otthonában továbbra is jelentkeztek. Ha „jött a kegyelem”, üzeneteket kapott, s adott át. Ezen állapotai bizonyos, előre nem látható időközönként jelentkeztek, és ezt természetesként vették az őt felkeresők, valamint ő maga is. Számára ez olyan állapot, amelyben megnyílik az ég, és a felsőbb hatalmak kommunikálnak vele, s neki kötelessége ezt továbbadni, amikor és ha kell az egész közösségnek, majd személyeknek. Elmondása szerint látomásaiban az ágyával

³⁹ Ennek legdurvább megnyilvánulása volt, amikor a szentasszonyt elszállították a marosvásárhelyi elmegyógyintézetbe, ahonnan hasonló csodás körülmények között (angyalok segítettek a börtönszerű intézményből való szabadulásában), a szigorú ellenőrzés ellenére viszonylag rövid időn belül kiszabadult. Jelen keretek között azonban ennek a történetnek részletes tárgyalása nem lehetséges.

szemközi falon egy kótábla jelent meg. A tábla aranybetűkkel írt üzeneteit a betűt nem ismerő asszony fennhangon, szóról-szóra megosztotta az alkalmi, esetleg csak véletlenszerűen ott tartózkodó személyekkel.⁴⁰ A szentasszony ezeket a pillanatokat valóságos létezőként élte meg, de különösebb érzelmi-izgalmi állapotot nem váltottak ki benne, annál is inkább, mert mint „közvetítő”, ebből az állapotából „visszatérve” nem emlékezett arra mi történt, és mit mondott közben.

Másik jellegzetessége ezen időszak kegyelmi állapotainak, hogy a '49-es, mindig a közösségnek szóló üzenetek helyét átveszik a *személyes üzenetek*. Azaz a válaszok a kérdező személyétől és a kérdéstől függték. Nagyon sokan beszámoltak a szentasszony kegyelmi állapotaiban való részesülésükről. Némelyek konkrét kér(d)éseikkel keresték fel, mélyen bízva és igényelve a szentasszony áldásában való részesülésüket. A szentasszony lánya így vall erről:

„Édesanyámhoz sokan jártak tanácsért, vigaszért, főleg nagyon sok cigány. Olyanokért, hogy mennek vásárba, s lesz-e szerencséje. Általában ezért jöttek. Volt, aki szerelmi bánatában, hogy a férje csalja.”

Az általam megkérdezett adatközlők beszámolóinak további közös vonásaként megjelenik az üzenetek átadásának az a jellegzetessége, hogy kérdés nélkül is válaszolt a legidősebb, de fel nem tett kérdésekre.

„Tudod, én mit szerettem benne, hogy nem kellett mondjak semmit. Úgy látott belém, mintha én mondtam volna minden bánatomat, még a betegségemet is ... bennem ő úgy olvasott, mint egy nyitott könyv. Volt, hogy mentem be, s azzal fogadott, hogy fényesség ragyog körül. Ő ezt látta. Mindent látott.” (E.E.)

„Szívünk gondolatait is úgy elmondta, mintha nem is mi, de ő gondolta volna.” (Sz. Gy.)

A személyre szabottság abban is megnyilvánult, hogy a szentasszony tökéletesen „átlátta” az előtte ülő embert.

„Nem értettem mindig, amit mondott, még személyre szabottan is mondott nekem dolgokat, ami, mondom: Anna néni, honnan tudja ezeket? Azt mondja, hogy hát én látom. Látom. S intim dolgokat is. Hm, mondom, Anna néni, akkor én nyitott könyv vagyok, akkor nincs mit izguljak” (M.M.)

A szentasszony beszélgetéseink során többször is elmondta, hogy örült, ha felkeresték és segíthetett. Szerette az emberek társaságát, szolgálatnak tartotta ilyen jellegű kapcsolatát. Kötelességének érezte segíteni a hozzáfutókon, és ezt családtagjai is tiszteletben tartották.

⁴⁰ A transzcendenssel való találkozásainak ebben az időszakban is állandó kísérőjelensége a fény.

- gyógyítás és halottlátás

Az 1949-es eseményektől időben távolodva tehát megváltozott Anna néninek a falu társadalmában betöltött szerepe, személyes üzenetek vették át a nagy közösséghez szóló hirdetéseinek helyét, de időközben körvonalazódott gyógyító és halottlátó szerepköre is. Megtalálta új szerepeit, a falubeliek és környékbeliek pedig felismerték e szerepeit és azok értékét a mindennapi életben.

A beteget, tört csontokat kézzel gyógyította, vagy ha nem tudta meggyógyítani őket, megmutatta, hol a baj. Ahogy ő mondta: *reperált. „Van Cs. I., akinek a csipője annyira helyrejött, hogy még látszik, de tud jól menni.”* (Gy.Gy.)

Halottaik felől kérdezni a falubeliek kevesen keresték fel. Én már nem találkoztam azokkal a falubeliekkel, akik ezért keresték volna fel, vagy nem beszéltek róla.⁴¹ Széles körben elterjedt azonban e „szolgáltatásának” igénye a szomszéd falusi cigányság körében. Ez nyilván kapcsolatban van a cigány kultúra halottakkal kapcsolatos hiedelmeivel. A szentasszonyhoz rendszeresen járó cigányokkal nem sikerült beszélgetnem, melynek oka mai életmódjukban rejlik, hiszen áruikkal szinte állandóan úton vannak országszerte és külföldön, de ez egy további kutatás részét képezheti a későbbiekben.

- jóslás

A társadalomban betöltött szerepeinek megváltozásával személyre szabott üzeneteiben jóslatokat mond. A később igaznak bizonyult jóslatok olyan nagy arányban jelentek meg, hogy elterjedt a faluban „Anna néni megmondta, s úgy is lett”. Ekkor némelyek már *konkrét dolgokra* voltak kíváncsiak jövőjüket illetőleg, így a szentasszony kegyelmi állapotaiban rá is kérdeztek:

„hogy én ezt a munkát még mennyi ideig fogom tudni végezni. Ezt is megkérdeztek ott előttem a többiek ... azt mondja, még három évig. S tényleg, letelt a három esztendő, s engem innen kirúgtak. Erős jelzések.”
(M.M.)

Belelátott a múltba, jelenbe s jövőbe, melyről egyik falubelije így vélekedett:

„Csak es valami Isteni hatalom kellett legyen, na, mert soknak megmondta, fiatalbereknek, hogy hány gyermeked lesz, meg egyebeket is tudott.” (A.A.)

A jóslatban megjelenő eseményeket minden alkalommal személyesen átélte és *megszenvedte*. Több hallgatóját ez félelemmel töltötte el, hiszen kegyelmi állapotban jóslott, ezért utána nem emlékezett az elmondottakra, így nem tudott segíteni az értelmezésekben.

⁴¹ Anna néni ismerősei, családtagjai tudnak ugyan a halottlátásról és hírek hozásáról, de egyöntetűen elutasítják azt: „Mi nem hiszünk ebben. Azt csak a cigányok kérték örökké, meg a szerencsájüket.” (P.P.)

„Mielőtt meghalt Lőrinc bácsi, azelőtt mondta. Láttam ezt. Ezt a kegyelemben láttam. Utána nem emlékezett erre, azt úgy akkor elmondta, s annyi. Én valósággal féltem. Mikor valami szenvedést látott, akkor megszenvedte a történetet. Amikor Lőrinc bácsival ez történt, a kegyelmében láttam, milyen beteg volt. Látszott, hogy szenved.” (E.E.)

A szentasszony kialakult szerepei szerint differenciálódó viszonyulás az, ami ettől az időszaktól kezdve utólag átstrukturálja az 1949-es események jórészt egységes megítélését – az arról alkotott véleményt, és a „történeti tényeket”, tehát az emlékezetet is. És majdan e két pólus – az 1949-es és az 1949-1990 közötti időszak – nagyban eltérő viszonyulásainak erőterében kialakuló kultusz ismét felülírja a befogadói, értelmezői struktúrákat.

A papság véleménye

Az egyház képviselőivel készített beszélgetéseim különálló egységet képeznek. A papság és az egyház helyi képviselőinek viszonya a történethez több szempontból is kiemelt szerepet játszik a kultusz kialakulásában. Egyrészt a szentség, a hit, a vallás különböző megnyilvánulási formáinak „hivatalból” hozzáértő szervezeteként, személyeiként igen nagy súllyal esik latba véleményük – az események elfogadása vagy elutasítása, szerepvállalásuk vagy épp ellenkezőleg, ennek elutasítása – a helyi közösségben. Másrészt teológiai képzettségük, eltérő, és a téma szempontjából fontos kategória-használatuk és történetelemzésük jelentősen módosíthatja a közösség által alkalmazott értelmezési kereteket.

Az egységes képzettség és világlátás, az egyházi személyeknél hasonló értelmezési kereteket mozgósít. Pozitív viszonyulás esetén a szentasszony életének részét képező csodákat, történeteket bibliai példákkal támasztják alá. Ugyanakkor az egyházi környezetben találkoztam a legkategorikusabb elutasítással is, amely szintén teológiai indokokon alapult, és elsősorban a mágikus-népi vs. teológiai világlátás különbözőségeit, egymásra történő átfordíthatatlanságát hangsúlyozta.

A falusi szentek általában az egyháztól függetlenül, a papok által gyakorolt kultusztól eltérően, közvetlenül tartottak/tartanak fenn kommunikációs kapcsolatot a láthatatlannal. A látomásaikban kapott üzeneteket közvetlenül megosztják a helyi közösséggel, sőt számos esetben a helyi papokkal is. Mégis, több esetben az egyház szemében riválissá válva perifériára szorulnak.

Az egyház viszonyulása Anna néni, illetve az események megítélése szempontjából egyaránt ambivalens. Az 1949-es események egyházi recepciójáról egykorú adat nem áll rendelkezésemre, a későbbi időszakból azonban igen. Elsősorban a közösség jelenlegi és volt plébánosaival vettem fel a kapcsolatot. E beszélgetések alapján elmondható, hogy a helyi plébánosok némelyike visszafogottan viselkedett, tartózkodó véleményt

képviselve az egyházi hierarchia álláspontjára várt. Például O.O. kiskfalvi plébános (1994-ig), még jóval a szentasszonnyal való hivatalos kapcsolata után is teljesen elzárkózott az értékeléstől, értelmezéstől. E viszonyulás ellenpéldáját is megtaláljuk: C.C., szintén kiskfalvi plébános, aki a majdan felállított keresztet megszentelte, így vélekedett: „*Bárcsak minden templomba járó hívő ilyen keresztényi lenne.*”

A kép további árnyalása érdekében a kutatást kiterjesztettem azon egyházi személyekre is, akik valamilyen módon kapcsolatba kerültek a szentasszonnyal, vagy a történeteivel, de nem teljesítettek papi szolgálatot a helyi közösségben. Például M.M. katolikus pap személyes indítatásból kereste fel Anna nénit. Hallott a szentasszony tevékenységéről, és saját szemével, személyes kapcsolaton keresztül akart meggyőződni az igazságról.⁴² S. néni szerint, miután M.M. először találkozott otthonában a már beteg szentasszonnyal, azzal lépett ki Anna néni szobájából, hogy ilyen mély hittel még nem találkozott életében, és papként (azaz teológiai szempontból) is rengeteget tanult tőle. Erről maga így vélekedett:

„Sokkal többet megtudtam általa, mint a teológián. Itt nem elvont dologról volt szó, hanem az általunk elvontaknak hitt, megfoghatatlan személyek, lények történésekké, eseményekké váltak, és szinte kéznéljárásnyira kerültek ... még önző is voltam, mert tudtam, hogy ha elmegyek, akkor nem csak egy üveg pálinkát kapok, hanem szellemiekben, lelkiekben, tudásban gyarapodtam... a homályos itt-ott tanítások megvilágosodtak Ágnes néni által.” (M.M.)

Itt kell megemlíteni egy, a történetben egyedülállóan nagy hatású papot, az örmény katolikus Sáska Jenőt. A család elbeszélése szerint ő többször is felkereste Anna nénit, és nemcsak elismerte a történeteket és Anna néni hitelességét, de még a Ceaușescu-éra végén a legeggyértelműbben kijelentette, papi tekintélyét felhasználva mintegy feladatvállalásként a családra testálta, hogy ezt a történet, és a szent helyet nem szabad veszni hagyni, és mindenképp tovább kell vinni.

A papság, a falubeli közösségtől eltérően, erős késztetést érez a jelenségek és történetek teológiai elemzésére. Például K.K. kiskfalvi születésű pap, az 1949-es események minden egyes részletével tisztában volt, és teológiai példák, és párhuzamok alapján értelmezte – ezáltal önmaga és a katolikus felfogás számára mintegy legitimizálva is azokat:

[A merevség kapcsán idézett történethez kapcsolódva, amikor a securitate

⁴² „... ez visszanyúlik egészen a teológiai évekre, vagy még azelőttre is. Engem nem elégitett ki az, amit ... a teológián ott nekem mondtak. Éreztem azt, hogy ez nagyon szegényes, tehát többre vágytam ... egy olyan belső éhség volt bennem és kutattam azon emberek után, akiknek az Ég valamilyen módon megmutatta magát, megnyílt, kinyílt. Anna néniről is hallottam, hogy létezett annak idején egy néni, akit ezek és ezek hallgattak, de azt gondoltam, hogy már rég halott. Amikor megtudtam, hogy életben van, azt hiszem másnap, vagy két napra rá, de nagyon-nagyon rövid időn belül autóbá iltem, s elmentem, felkerestem. Hogy ez hány évvel ezelőtt történt nem tudom, de akkor még elég jól bírta magát. Nagy szeretettel fogadott és hosszasan elbeszélgettünk.”

elfogta] „...az autó nem akart elindulni. Sehogy sem tudták beindítani. ... Az autót megkerülte, s akkor mondta: most már indulhatunk. S elindult az autó. Feloldozta. Meg tudta kötni, ha akarta, s fel tudta oldozni, ha akarta.” (K.K.) [ti. akárcsak Jézus tette, több bibliai történetben is]

Hasonlóképp értelmezte például M.M. katolikus pap az elrejtőzés során ismertetett történetet, amely szerint Anna néni egyszerűen átment az őt keresők sora között:

„...És akkor egy olyan borzongás végigfutott a hátamon, s az jutott eszembe, hogy amikor Jézust felvitték a hegyre, s le akarták onnan taszajtani, a Szentírás annyit ír erről röviden: s áthaladt közöttük.” (M.M.)

A legtöbb, Anna nénivel *személyes kapcsolatba* került pap úgy vélte, hogy a szentasszony tevékenysége vagy hirdetéseinek bármely kísérőjelensége jelentős, és hittel, Istennel közvetlen és erős kapcsolatban álló jelenség:

„A hirdetéssel járó mellékmozgások: megmerevedés, kezét emelik fel stb., ez az edény, ami hordozza ... ezekre a külső megnyilvánulásokra annyit lehet mondani, hogy a Szentlélek. Ez az, ami a prófétai mozzanatoknál mindig ott van.” (K.K.)

A kutatás jelenlegi állapotában talán már megkockáztatható az az állítás, hogy az egyházi személyek elfogadó, illetve elutasító álláspontja igen nagymértékben függ attól, hogy ismerték-e *személyesen* Anna nénit, vagy csak hivatali kapcsolatban álltak vele. A személyes, négy szemközti beszélgetések az egyházi személyek mindegyikét meggyőzte a történetek és Anna néni hitelességéről – még ha azt az egyházi hierarchia felé nem is feltétlenül képviselték.

Hasonlóképpen alakul(t) a helyzet a szent hely kapcsán is. A Rengőkő, mint a népi vallásosság mágikus-kultikus gondolkodásmódjának példája, általában elijesztette a katolikus papokat annak elfogadásától. Ugyanakkor a kövel valamilyen módon személyes kapcsolatba került plébánosok többsége másként vélekedett:

„nem a rézkígyó teszi a csodát, hanem Isten, nem egy kő, egy oltár vagy egy tárgy, hanem a hit, amely ezeken túl van. Ezek csak eszközök. ... A helyek viszont, mint Pogányos, Bálványos-havasa mindenfelé, mutatják, hogy a régi emberek hite is, maga a hely jelez, vagy a hely kéri. Mind olyan helyeken vannak ezek a kegyhelyek, vagy pogány kultushelyek, ahol szinte a természet úgy kicsurran. Tehát gyönyörű, fenséges, szép vagy titokzatos – és a Rengőkő is pont abban a kaitanban ilyen. S nem akárhol hirdetett Anna néni.” (K.K.)

„Hát az Ószövetségben is, Jákob mikor a kőre feküdt, s angyalok jártak le s föl az Égből, utána felállította azt a követ. Szövetség-Kőnek, hogy is nevezi a Szentírás.” (L.L.)

Külön említést érdemel Anna néni kegyelmi állapotainak és a katolikus egyházi évkörnek a kapcsolata. Rendszeres volt, hogy a kegyelmi állapotok az egyházi év kitüntetett napjain felfokozottan jelentkeztek. Ilyen időszaknak számított például a Nagyhét vagy a Halottak napja.⁴³ A gyűjtés során néhányan bevallották, hogy Nagycsütörtökön vagy november elején azért mentek el a szentasszony házához, mert látni akarták, amint megmered a beszéde után, avagy ahogy megéli a nagyhéten a szenvedést.

A szentasszony életét végigkísérte, hogy a szentmise alatt, az eucharisztia felmutatásakor, többször is nyelveken kezdett beszélni.⁴⁴ Heiler rendszerében⁴⁵ a szent szavak csoportjában a szentség megjelenési formájaként értékeli a nyelveken szólás jelenségét. A kislalvi születésű katolikus pap erről így vélekedik:

„...ez megvan a Korinthusi levélben is feldolgozva, ez a Szentléleknek egy mellékes megnyilvánulása. ...amikor megtörtént az Úr színeváltozása, ő nyelveken énekelt.” (K.K.)

E jelenség a templomba járásának megszűnte után is folytatódott. A családtagok visszaemlékezése szerint minden vasárnap, a szentmise alatti időben, Anna néni valahol „máshol volt”, énekelt és érthetetlen nyelven beszélt. Majd, mintha mi sem történt volna, az egyházi szertartás befejeztével egy időben visszatért a mindennapi teendői közé. Ehhez hasonló példát mutat be Pozsony Ferenc a léspedi szentasszony kapcsán: „Szentmise idején szintén észlel égi jelenést, amikor a lelkész felmutatja az oltáriszentséget.”⁴⁶

A történet alakulása 1990-től 1999-ig

Románia 1989-es politikai-társadalmi változásai lehetőséget biztosítottak a különböző vallási események, formák ismételt gyakorlására is. Ebben a lehetőségben éledtek újjá például Csíksomlyó, és más kisebb-nagyobb egyházi megmozdulások, események is. Jóval szerényebb keretek között, de ekkortól indult el a Rengőkő köré szerveződő kultusz. Ebben a fejezetben a kultusz kialakulásában tett konkrét lépéseket mutatom be 1990-től.

A család szerepe a kő megtalálásában

A 90-es években újjáéledő történet alapvetően Anna néni családjának irányításával történt. A rengőkői „zarándoklat” kialakulásának fontos részét képezi a családi

⁴³ Pócs szerint a halottak ideje transzindukáló jellegű időpont.

⁴⁴ Amiért meglehetősen hamar ki is tiltották a templomból.

⁴⁵ Heiler, 1979: 274.

⁴⁶ Pozsony, 1998: 74.

emlékezés, a hely birtokbavétele. Hasonló folyamatot ír le Mód – Simon is a radamosi Mária-fa körül kialakuló zárandokhely kapcsán, melynek fizikai és szellemi ápolásában is a látomást átélő személy családja vállalt szerepet.⁴⁷

A folyamat elindítója és mindmáig lelke a faluból elszármazott, de a faluval, a családdal igen szoros kapcsolatot ápoló, egyetemet végzett hatvanhat éves asszony, S. néni, Anna néni első unokatestvére. A kilencvenes évek elejétől gyűjteni kezdte a szemtanúk, és általában a falubeliek emlékeit Anna néni életeseményeiről, illetve a Rengőkőről. A falu egészét bejárta, minden beszélgetést szó szerint lejegyzett, majd a vallomásokat alá is íratta. Dokumentációját ma is folytatva, és a környékbeli falvakra is kiterjesztve, azt lehet mondani, hogy gyűjteménye az események és a későbbi kultusz kialakulásának írott krónikája. E folyamat az alakuló kultusz igazolásaként funkcionál – a család, de a közösség szemében is.

A kő megtalálása

A szent hely újjáélesztésében és a kultusz kialakulásának folyamatában az első lépést az első látomás és a későbbi hirdetés színhelye, a Rengőkő megtalálása képezte. A falubeliek, így a család is tudtak a Rengőkő nevű erdős területről, de a szikla *pontos* helyét csupán a szentasszony és a hirdetésen egykor résztvevő szemtanúk ismerték. Az egykori történet eseményei fennmaradtak az emlékezetben a 90-es évekig, az események *térbelisége* azonban elhomályosult, még a szűk családban is. Anna néni természetesen emlékezett a helyre, de betegsége miatt, amely ágyhoz kötötte, már nem tudott kimenni s megmutatni. A család a még élő falubeli szemtanúk körében sem talált támogatásra, mert az a néhány idős ember, akik még tudhatták a pontos helyet, szintén nem vállalták annak megmutatását.⁴⁸

Érdekes, és további kutatást igénylő adalék, hogy az interjúk, illetve a személyes beszélgetések során egyértelműen az rajzolódott ki számomra, hogy a család és a falubeliek valamiképp értékkel is kezelték azt, hogy a kő eddig nem volt megtalálható. Ezek alapján megkockáztatom, hogy elrejtettségének (a pontos helyet illető ismerethiánynak) talán még funkciója is volt a kultusz alakulásában. Ez összefügghet azzal az érzéssel, hogy a szent hely, rejtettsége okán, valamiképp „tisztá maradt” az elmúlt évtizedekben:

- amíg nem alakult ki a zárandoklat, addig is „jó helyen volt”, nem lehetett „tönkretenni”;
- misztifikált – és valamiképp a helyi közösség egy részének az identitásához is kapcsolódó tudássá alakult „a kő, valahol a falu felett”;
- illetve a kiválasztódás, valamiképp a kiválasztottság bizonyítékeként kezelték, ha valaki a követ megtalálta.

⁴⁷ Mód – Simon, 2005

⁴⁸ Bár, mint később kiderült, egy-egy idősebb ember még titokban ki-kijárt, de nem beszélt róla, és egy másik, kevésbé ismert úton jártak fel.

Így a családnak kellett megkeresni a helyet a szentasszony útmutatásai alapján, ami csak többszöri próbálkozás után sikerült. A megtalálás konkrét, és meglehetősen körülményes történetéről részletesen beszámolt az adott családtag, aki a faluban élő oldalági leszármazott, harminc körüli férfi (ld. 3. melléklet). A család nem emlékezik pontosan a megtalálás évére, úgy egondolják, valamikor 1994 körül történhetett.

A család elmondása szerint a szentasszony általi azonosítás története sem mentes a „csodától”. A férfi fényképeket készített a Falbükk-dűlőben több helyen is található sziklákról, majd a fotókat a szentasszony elé terítette. A szentasszony az elkészített fényképek alapján rögtön *beazonosította* a követ, anélkül azonban, hogy valóban láthatta volna fényképeket, hiszen akkor már szemüveg nélkül gyakorlatilag alig látott – a szétterített képek közül egyszerűen rábökött a Rengőkövet ábrázolóra.

A Rengőkő megtalálása után a kereszt felállításáig a családtagok – alkalmanként különböző felállásban – többször is feljártak a köhöz. Ezeket az időpontokat mindig Anna néni határozta meg: „*amikor azt mondta, hogy menni kell, akkor menni kellett*”, mondta I.I. adatközlő. Anna néninek minden alkalommal egyetlen további kérése volt, hogy hozzanak számára egy ágat a Rengőkő mellett álló „cserefáról” (csertölgyről).

A kereszt története

A kő megtalálása utáni években, a folyamatosan gyűlő ismeretanyagra hivatkozva a mélyen hívő katolikus család szerette volna kereszttel megjelölni a helyet. Családi összefogással elkészítették a keresztet egy székely kapuk faragásában híres helyi fafaragóval, O.S.-sel, aki egyébként szintén a rokonsághoz tartozik. A keresztre a következő felirat került: „*Dicsértessék a Jézus Krisztus. Nehéz helyzetekben megsegítlek téged, és te dicsőítesz engem. 1949-1999. Rengőkő.*”⁴⁹

A kereszt felállítását 1999-ben (tudatosan az 1949-es események ötvenedik évfordulóján) a szűk család végezte, de még abban az évben, október második vasárnapján a helyi plébános (C.C.) is elkísérte őket, és megszentelte a helyet és a keresztet. A család ezt úgy értelmezte, hogy a pap ezzel valamelyest elismeri az egyház nevében is a Rengőkő létezését.⁵⁰ A hely felszentelésével kezdődik el a rendszeres zarándoklat Rengőkőhöz. A dátum, október második vasárnapja, nem a család tudatos döntése volt.

„Ennek különösebb jelentősége nincs. Ezt nem mi határoztuk meg, hanem kérdeztük Anna nénit, mikor, mikor, mikor, s egyszer mondta most. ... Annyi van, hogy mondta most, s akkor menni kellett.”

– mesélte J.J. a család egy tagja. Azóta ezen a napon, október második vasárnapján rögzült a kialakuló „zarándoklat” időpontja.

⁴⁹ „*Onnan jött ez a mottó, hogy Anna néni az összes üldöztetés és szenvedés, kínzások ellenére életben maradt. Anna néni lényege össze van ebben foglalva. S bárki, aki oda felmegy, magára veheti, a saját életére.*” (S.S.)

⁵⁰ Ehhez hasonlatos a radamosi Mária-fa melletti szobor felszentelési aktuása is. Ld. Mód – Simon, 2005.

A zarándoklat kialakulása (1999-2006)

Ebben az időszakban a „zarándoklat”, a megjelölt napon, évről-évre megismétlődött. Egyre több helyi lakos vett részt benne, a hely erejében bízva. 1999 és 2006 között a „zarándoklatok” szerves részét képezte, hogy a közösség a kő mellett a ’49-es emlékeket, és más, a köhöz kötődő történeteket elbeszélte egymásnak. Ez a szokás nagymértékben hozzájárult, és mindmáig hozzájárul a különböző beszélő- és emlékezőközösségek eltérő történeteinek egységesüléséhez. A kultusz közös történeti-mitikus alapjainak kialakítása során az eltérő beszélőközösségek is egységesülnek.

A rengőkői ünnep szolgáltatja a keretet a közösségi emlékezet egyik, jelentős megnyilvánulási formájához, a múlt jelenvalóvá tételéhez. A Radamosról szóló tanulmányban is kitérnek a szerzők az emlékezés helyszínének e funkciójára: „... a vallásos érzés kifejezése mellett a csodás jelenések, valamint a Mária-fa történetének felelevenítése, mely által azok is „átélhetik” az egykori eseményeket, akik nem voltak részesei.”⁵¹ Már ebben az időszakban is (mint ahogy az a 2008-as zarándoklat leírásában olvasható) szeretetvendégséggel zárult a „zarándoklat”, de akkor még ez a szentasszony házában zajlott, annak beszédei kíséretében. Az első időszakban még a tornácon fogadta a résztvevőket, majd egészségi állapota romlásával az ágyában.

Időközben az akkori plébános eltávozott a faluból (2004), de az újonnan érkező plébánost is felkérte a család a zarándoklatban való részvételre.

„Ez a pap nem zárkózott el, de valahogy nagyon félt mégis. Mégiscsak egy kőnél történik valami. Félt, talán mert ez nem babonáság-e, vagyis attól.” (B.I.)

Már nyolc éve megismétlődött a zarándoklat, amikor a plébános kezdeményezésére 2007-ben a zarándoklat szerves részét képezve megtartották az első misét a Rengőkőnél. Az 1999-es egyházi aktus – a felállított kereszt felszentelése – elsősorban tehát nem a „hely szentesítését” jelentette, hanem annak a folyamatnak a kezdetét, amely fokozatosan miséző helylé alakíthatja Rengőkövet az évek során.

Eközben, a zarándoklaton, lassan kialakul a követendő cselekvéssorok rendje. Jelenleg ilyen például a Rózsafüzér recitálása kifelé menet, vagy az, hogy a kereszt tövében a plébános áldoztat, és rövid beszédet mond. A zarándoklat szeretetvendégséggel zárul (Anna néni halála óta a Pusztalázon), ahol a résztvevők minden alkalommal elmesélik, ki mit tud a helyről, és Anna néni cselekedeteiről.

Összefoglaló

A kutatás során egy erdélyi faluban, napjainkban zajló kultusz-kialakulási folyamat gyökereit, történeti hátterét vizsgáltam. A kultusz forrása, a faluban 1919-ben született *szentasszony tevékenysége*, amely alapvetően két időszakra bontható: az 1949-ben történt hirdetésre, és az utána következő ötven évben kialakult jósló, gyógyító, látó tevékenységére.

Az 1949 és 1990 közötti időszakban, amikor a politika a szentasszony nyilvános hirdetését meggátolta, a történeteket, illetve azok „csodás jeleit” a *falú beszélő- és emlékezőközösségei* őrizték. A politikai nyomás ellenére is képesek voltak megtartani az egykori események erejét – majd pedig feleleveníteni, az 1990-es politika fordulat lehetőségeivel élve.

Az 1990-től induló eseményekben, így a kultusz kialakulásában kiemelkedő szerepe van a *szentasszony családjának*, különösen egy egyetemet végzett, 65 éves nő családtagnak, aki nem csak „érzi”, de tudatosan gyűjti és feldolgozza a fél évszázados történetek jelentőségét.

A kultusz kialakulásának folyamatában szintén jelentős szerepe van a faluban szolgálatot teljesítő *plébánosok* – akár az egyházi hierarchiától függetlenül is működő – segítő szándékú hozzáállásának.

Az évek során a résztvevők köre mind nagyságban, mind a szociokulturális hátterét tekintve változott. A Rengőkő köré szerveződő közösség az elmúlt kilenc évben képes volt kialakítani Anna néni élettörténeteiből, az 1949-es eseményekből, illetve az azóta eltelt időszak történeteiből a kultusz magját képező alaptörténetet, illetve „mitikus történetet”, amelynek már nem tényszerűsége, hanem szimbolikus ereje szolgál a kultusz alapjául.⁵² Bár ez máig, és bizonyosan még egy ideig folytatódik, mind több elem fixálódik.

Mindezek tovább erősítik azt a vélekedést, mely szerint a lokalitás, a helyi közösségi háló és az adott helyhez kötődő identitás kiemelkedő szerephez juthat a népi vallásosság és az ebből kinövő „szakrális események” kialakításában, újraélesztésében és fenntartásában.

A szentasszony életében, és így a kultusz alakulásában is központi szerepe van a falu határában található Rengőkőnek, melynek szent helyé válása a szentasszony csodás gyermekkori eseményeire, és az 1949-es hirdetés történeteire vezethető vissza. A kultusz 1990-es években induló kialakulásában azonban már, mint külső motíváló tényező, önálló szerepet játszik. A Rengőkőnek így egyéni és közösségi szerepe van. Egyéni látomás által kiválik környezetéből, hiszen megjelöltetik, majd egy közösségi vallásos esemény központi helyét foglalja el. A hatóságok által betiltott esemény következményeként titokban él tovább egyéni vallásos viszonyulások színhelyeként, majd pár évtized múlva – úgy tűnik végérvényesen – a közösség vallásos életének térbeli

és szimbolikus szervező központjává válik. Ismétlődő közösségi kultusz szerveződik köréje, egyszerű helyszínből szent helyé lesz.

Az eddigi eredmények szerint a történetek egy olyan komplex társadalmi–kulturális–szimbolikus összefüggésrendszerben alakulnak, amelyet leginkább a helyi népi vallásosság és a néphit jellegzetességei, a katolikus egyház és a helyi papok hozzáállása, a helyi lakosság szociokulturális tagozódása, értelmezési csoportok működése határoz meg. Mindezek azt mutatják, hogy a Magyarországon Pócs Éva által bevezetett *helyi vallásosság* fogalma adhat megfelelő értelmezési keretet a folyamat jobb megértéséhez.⁵³

A kutatás további lépéseinek feladata a kultusz-kialakulási folyamat tágabb földrajzi és társadalmi kereteinek, valamint szimbolikus folyamatainak – különös tekintettel a „mitikus történet” kialakulásának – tisztázása. Ennek során arra kell választ találni, hogy milyen módon alakul a társadalmi közeg recepciója; milyen szerepet töltenek/töltöttek be egyéb csoportok (pl. a cigányság, a politikai szereplők, a tágabb egyházi hierarchia stb.) a folyamatokban. Külön feladatként áll még a kutatás előtt a Rengőkő térbeliségének és szimbolikus vetületeinek finomabb vizsgálata.

1. melléklet

2008 októberének második vasárnapja

1999 óta minden év október második vasárnapján elindul egy kisebb közösség Rengőkőre. Az első időkben mindössze néhány ember, elsősorban Anna néni *családjának* tagjai, illetve néhány barát és ismerős. Ma már azonban a kiskalvi templom falára kifüggesztett hitéleti hirdetések, vallásos események között természetes helyet foglal el a rengőkői „zarándoklat”. A délelőtti misén a helyi plébános be is jelenti a zarándoklatot, és kéri a híveket, ha tudnak, minél többen jöjjenek el.

A meleg, napsütéses vasárnap délután a résztvevők a falu felső harmadánál lévő tájházzal szemben induló kis földút, és a főutcat jelentő igen forgalmas országút sarkán, egy kereszt tövében gyülekeznek. Ünneplőben érkeznek a zarándoklatra elhivatottak. Szinte templomi csendben állodognak, kisebb csoportokban beszélgetnek, a később érkezőket várják.

A várakozók között van városiasan öltözött udvarhelyi pár, a faluból elszármazott, és csak ezért hazaérkezett brassói nő, és persze férfiak és nők a faluból. Feltűnő, hogy sok a tíz-tizenöt éves gyerek. Van, aki a szüleivel érkezik, de többségük önmaga jön, akár kisebb csoportokban is. Később megérkezik a helyi plébános is, miseruhában. Mögötte szekér, amin többek között a mise kellékei kaptak helyet. Aztán a másik oldalról még egy szekér kanyarodik be a földútra. Az utcabeli kereszt tövében közös imádsággal kezdik a

⁵³ Hivatkozza Hesz, 2008: 16–25.

zarándoklatot, majd lassan nekivágnak a mintegy hét kilométeres, és jobbára igen erősen emelkedő útnak. Néhányan később is csatlakoznak a zarándoklathoz. Három kisebb csoportban mennek: elől a gyerekek, utánuk a nők, majd kissé hátrébb a férfiak. Kifelé, a meredek kapaszkodón végig a Rózsafüzért mondják. A szünetekben beszélgetnek, a nők énekelnek (és többször is hol innen, hol onnan hallatszik a vélemény és vágy: előbb-utóbb olyan híres búcsú lesz ez is, mint a „somolyói”). A falu feletti legelőn a juhász – hallva, hogy a Rengőkőhöz mennek –, megemeli kalapját, és Isten áldását kéri rájuk. A menetet követi a két szekér is, szükség esetére a gyengébbek, idősebbek számára, de senki nem ül fel, csak a meredeken egyre melegebbé váló ruhákat viszik.

Másfél óra alatt érik el a falu felett, négy szomszédos falu határát képező, mintegy 800 méter magasan húzódó hatalmas fennsíkot, a Pusztalázt (a helyi nyelv láznak hívja ezeket a Hargita lábánál található fennsíkokat). A több tíz négyzetkilométeres, füves síkról gyönyörűen látszik a Hargita, a Gyergyói-havasok, és a Kalonda-tető. A Pusztalázon csatlakoznak még máshonnan indult emberek, és egy szekér is a szomszédos faluból. Mintegy három kilométer múlva a láz meredek széle felé fordul a csoport és betér az erdőbe. A helyet semmi nem jelzi, kívülről ugyanolyan, mint bárhol máshol a természetes erdőszél. A bokrok között, egy szűk nyíláson át belépve jól kivehetően azonban ösvény vezet elég meredeken lefelé az erdőben. Az erdőszél után pár méterrel már látható a mintegy ötven méterre álló, két méter magasságú fakereszt, és alatta a vízszintes kő mintegy két négyzetméteres felszíne. Alattunk sűrű erdővel fedett, tán két kilométer széles, meredek oldalú völgy. Bár csak néhány kilométerre van a falutól, mind a mai napig medvék és farkasok lakják, sötétedés után nemigen megy be helyi ebbe a völgybe.

Egy idős székelyharisnyás férfi ül a kereszt mellett, kalapját levéve üdvözlí csendben az érkezőket. Ő a völgyön keresztül, a régi úton érkezett. A csoportok által alkotott egység felbomlik a kő és kereszt közelében, mindenki egymaga teszi tiszteletét a helynek. Egyenként odamennek a kereszthez, elolvassák a feliratát, néhányan megsimogatják, megállnak előtte csendben imádkozni, elhelyezik a virágokat a kereszt körül, majd csendben, távolabb, mintegy húsz méteres félkörben a kereszt fölött leülnek a meredek domboldalban, és várnak.

Néhányan segítik a plébános előkészületeit, így az oltár felállítását a nagy lapos kő tetejére. Megteszi egy nagyobb hokedli, leterítik fehér szőttessel és ráhelyezik a mise szertartásához tartozó szentségeket. Ez a második alkalom, hogy misét tartanak Rengőkőn.

A mise során zarándoktestvéreknek nevezi a plébános az összegyűlteket, s néhány szóval utal szentasszony személyére „... éreztük a fáradtságot, mintha Jézus kálváriáján, keresztútján jöttünk volna ... e szent miseáldozatot jó szándéokra és egyben elhunyt Anna néniért mutatjuk be ... ahogy Anna néni is vállalta a sok megpróbáltatást, a sok üldöztetést, úgy mi is erre készülünk fel. S ekkor érezzük, hogy a bajok tudatos vállalása, az áldozathozatal lelkiünk megbékélésére, megtisztulására szolgál.”

A mise a normál templomi rend szerint zajlik, a közös éneklésbe a férfiak, és a gyermekek is bekapcsolódnak. A szertartás végeztével: *„Köszönjük azoknak, akik áldozatot hoztak, hogy elindítsák ezt a zarándokutat. Segíts Istenem, hogy mindig többen legyünk. Már öröndetes, hogy idén megint tízzel többen vagyunk... Segíts Uram, hogy otthon tudjuk elmondani azoknak, akik nem lehettek itt”* – búcsúzik el a plébános.

A mise záró mozzanatát a szűkebb család köszönetnyilvánítása követi. Mint gyűjtéseimből megtudtam, a korábbi évek során, amikor még nem tartottak misét a helyi plébánosok a kőnél, szokásban volt, hogy bárki bekapcsolódhatott a hajdani történetek mesélésébe, elmondhatta a szentasszonnyal való kapcsolatának egyes részleteit. Mindezen történettöredékeknek és emlékfoszlányoknak az ezúttal is felszólaló S. néni (Anna néni első unokatestvére, aki a modern történet hajtómotorja és szervezője) adta a keretet, felvállalva a vezető, szervező, és értelmező szerepet.⁵⁴ Néhány sort érdemes idézni az elhangzottakból: *„Örömmel köszöntöm a zarándokokat. És valóban, mintha többen lennénk ...Rengőkö e helynek neve, melynek titka van, s e titkot magunkban hordjuk, ki-ki magának megfeytheti. És ha megfeytette, ezzel mindenki erősödjön, gazdagodjon és ezt a gazdagságot őrizzük meg, vigyük haza és juttassunk azoknak is belőle, akik nem lehetnek ma itt, hogy egyre többen legyünk. Erre a helyre nekünk nagy szükségünk van. Ha mi nem jönnénk, meglehet hogy jönnének mások...”* Beszédébe belefoglalja a zarándoklat elindításában aktív szerepet vállaló plébános üzenetét, aki pár éve már Magyarországon végzi szolgálatát. *„Azt még elmondom, hogy Sz.Gy. üdvözlét küldi. Nagyon örvend, hogy megtartottuk ezt a szép nemes hagyományt, s a mai napon a misét értünk ajánlja fel az anyaországi Kiszfalván. Én a zarándokközösség nevében megköszönöm és kívánom, hogy jövőben találkozhassunk mindannyian itt az ő társaságában is.”* Majd pedig: *„mindenkit meghívunk egy kis szeretetvendégségre, a szeretetvendégség kint [a Pusztaláz tetején] lesz”*

A mise végeztével közös fényképek készülnek, majd elindulnak felfelé a tetőre. Néhányan még maradnak, és kisebb csoportokban megbeszélik az idei szertartás milyenségét. Különleges jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy az idei misén a plébános – az eddigiektől eltérően – az „oltárt” a lapos kőn állította fel, és (nem tudatosan) éppen arra a helyre tette, amit Anna néni maga jelölt ki, mint a szent hely közepét: *„Anna néni mindig azt mondta, hogy fiam, azon a részen, az az Úr asztala.” (I.I.)*

Kint a Pusztaláz szélén az egyik szekérből a szöttessel leterített kosarakból előkerül az étel-ital. Minden mozdulat és kellék, bármennyire hétköznapi is, az ünnep terében és idejében maga is ünnepivé válik. Mint egy áldozás – az íratlan tisztelet világból, a szent áhitatból, s mégis annak hatása alatt kitágul a cselekedetek, gesztusok

⁵⁴ (Erről a szokásról a későbbiekben lesz még szó, itt csupán a szokás megmaradása a fontos, hisz jelzi a ki nem mondott tényt, hogy a család máig sajátjának tartja ezt az eseményt, de legalábbis kiemelt fontosságúnak érzi magát e zarándoklat keretei között. Jelzi továbbá a résztvevő közösség elfogadó magatartását is. És nem utolsósorban azt is, hogy általuk, nekik köszönhetően a falu ez a szent hely és ünnep.)

tere. Műanyag poharakat körbeadva áldomást isznak a tetőn, borvizes pillepalackokból öntenek vörösbort és pálinkát – megerősítve így is összetartozásukat. A három szekér szinte körben áll, valamiféle belső teret alakítva, e belső térben a férfiak és a nők jobbára külön csoportokban beszélgetnek. Kinyílik a lelkük is, szívesen beszélnek a régi időről, annak ellenére, hogy már senki nincs köztük, aki megélte volna azokat az időket. Recitálják, adják egymásnak tovább az egyébként mindenki által ismert történeteket – de mégis, mindenki egy kicsit másképp hegyezi azokat, máshová, saját személyes nézőpontja szerint rakva a hangsúlyokat. Láthatóan örülnek, hogy együtt részt vehettek ebben a szertartásban. A pohár pálinka és az ünnepi, emelkedett hangulat, a közös részvétel megindítja nyelvüket. Egymásra licitálva mesélik mindazt, amit tudnak a helyről, arról, ki hányszor volt a Rengőkönél, ki miért maradt el stb. És közben itt is felbukkan egy közös vágyhoz kapcsolódó téma: mikor és hogy lesz beteljesülve a szentasszony jóslata: kápolnát (ő úgy mondta templomot) kell emelni ide.

Mintegy negyven perc múltával kisebb csoportokba szerveződve elindulnak visszafele. Néhányan, az idősebbek és gyerekek szekerekre ülve távoznak, így tesz a plébános is. Kifele senki nem ült fel a szekérre, mert mint mondják: *„székely ember hegynek kifelé nem terheli meg a lovat, mert a ló nagy tiszteletnek örvend. Az első a ló, a második az asszony.”* Ugyanazon az úton mennek visszafele, ugyanoda érkeznek, a kiindulási kereszthez. Az utca végében több falubeli várja a „zarándokokat”. Vannak közöttük szülők, akik a gyerek elé jöttek ki, és akadnak szégyenlősebb „hívők” is, akik ugyan nem csatlakoztak a menethez, de az elsők között szeretnének értesülni az eseményekről. Az indulás óta négy-öt óra telhetett el...

2. melléklet

Történetünk Kisfalván, egy hívó katolikus közösségben kezdődik. Itt született 1919-ben Anna néni, a később tizenegy tagú család hatodik gyerekeként. Életútjának felvázolását Anna nénivel, illetve a családtagokkal való beszélgetéseimre alapozom, néhol kiegészítve a Gagyai tanulmányaiban leírtakkal.

Anna néni gyermekkorának alakulását anyai nagyszülei befolyásolták alapvetően, hiszen a gyerekek közül Annát választották maguk mellé, a nagy legelőbirtok és gazdaság segítségével. Így testvéreitől és szüleitől elszakítva élte mindennapjait, a gazdálkodó nagyszülők által kiszabott – felnőttnek is becsületére való – feladatokat ellátva. Anna néni büszkeség és fájdalom nélkül mesélte, hogy még hétéves sem volt, amikor már egyedül vigyázott fel negyven marhát. Iskolába keveset járt, írni-olvasni sem tanult meg. Templomba nem járhatott, hiszen az állatokat vasárnap is ugyanúgy el kellett látni, ki kellett hajtani. Kortársai mindennapjaitól távol élte a sajátját, amelybe csak pásztorkodó társai és az állatokat őrző felnőttek léphettek be.

Gyerekkora alakulásához hasonlóan házassága is rendhagyó módon kezdődött, hiszen második unokatestvérével – későbbi férjével – elszöktek, mivel a szülők nem

egyeztek bele, hogy összeházasodjanak. Pár hónap múlva, gyereket várva visszatértek a faluba, ahol összeházasodtak, ezúttal a szülők beleegyezésével. Megszülető kisfiúk pár hetesen „úgy hal meg, hogy sebtében szervezik a keresztlőt neki, és amikor a keresztség alá tartják, *háromszor* ropogósan felcacagott, ezzel bizonyítva, hogy él, hogy még ideát van, de amikor a templomból kilépnek vele, már halott. El kellett követniük ezt a kegyes csalást, hiszen mindennél fontosabb volt, hogy a csecsemő a kereszt jelével homlokán kezdje meg vándorlását az örök életben, a túlvilágon.”⁵⁵

Házassága első évtizedében sokat van egyedül, mert férje katonai szolgálatot teljesít. Közben megszületik lánya, akivel élete végéig egy háztartásban élnek. Szintén férje távollétében került szorosabb kapcsolatba gyerekkori ismerősével, a szomszéd falubeli baptista hívő asszonnyal. Férje halálhírére átmenetileg odaköltözött hozzá, lányával együtt. Szülőfalujába 1948-ban tért vissza, amikor kiderült, hogy férje életben van és gazdálkodik otthon.

A családtagok elmesélése szerint szüleivel kevés fizikai kapcsolatban, nagyszüleivel érzelmi sivárságban nőtt fel. Mint az életút bemutatásából kiderült, kortársai közt sem talál(hat)ta meg a helyét, sőt a falu közösségének szemében ő volt az Istent sem ismerő vad leány, mint ahogy egyik kortársa vallomása ezt példázza: „*Gonosz életű volt már fiatal korában... Elmondta ő maga, hogy tizenhárom éves korában a férjével normális életet élt! S ő azelőtt már rég tisztába volt ezzel az élettel.*”⁵⁶

Mindezek alapján megállapítható, hogy mind a családon, mind a szűkebb társadalmon belül marginalizált helyzetben volt. Ez a faluközösség szemében deviánsnak minősülő, és ezért „számon tartott” asszony viszont újra központi téma lesz a beszélőközösségben 1949-ben, amikor egyik napról a másikra hirdetni kezdi Isten igéjét. Az eddig a társadalom peremén élő asszony továbbra is megtartja perembeli helyzetét a másság által, de a közösség viszonyulása megváltozik. Az addig lenézett és kinézett asszony hirdetése megváltoztatják a faluközösség véleményét, tisztelni kezdik.

3. melléklet

A családnak kellett megkeresni a helyet a szentasszony útmutatásai alapján. Erről részletesen beszámolt az adott családtag: „...*Én mit tudtam, hogy melyik az a kő. Tél idején kijöttem, két órát kerestem, s a jó bűdös francba, Uram én eleget kerestem, úgy elegendem lett az egészből. Otthon meg volt magyarázva, mert Anna néni elmondta: Fiam kimész, a kőkert mellett, ott van a vályú, s utána a nyíláson bemész. Jól van, én a Pusztalázon nem jártam a bűdös életben azelőtt. Nem jöttem ki a tetőre, az erdő alján jöttem végig, minden kő tetejére felálltam, lefénnyépeztem, hát innen nem lehet négy ezres*

⁵⁵ Gagyí, 2001: 173.

⁵⁶ Uo.

tömeget belátni, na. Figyeltem, hogy hol lehet belátni ekkora tömeget. S akkor jöttem, jöttem, s egyszer kiértem oda sarokra, s azt mondtam: Édes Istenem eddig megsegítettél, ettől tova farkas, medve akármi jöhet, én abbahagytam a kő keresését. Hazamegyek, s elmondom a mamának, hogy nem találtam. Tudod, amikor úgy elengeded magadat, úgy el vagy fáradva, hogy már csak azt nézed róka, vagy medve esz-e meg, s már sötétedik. S hogy az utolsó lépést tegyem meg, a kőkeretet addig nem láttam, gondoltam azt még megnézem, hogy tudjam, legalább jó helyt jártam-e. Jövök a kőkeret mellett, s látom, milyen jó nyílás van ott, csapom ott befele, bemegyek Telekság-patakáig, s ha rám sötétedik is, onnan már hazatalálok a Tanórokon keresztül. Csapom befele, s hopp állj meg ember, egy kő tetején, mert fejre állsz. Rámentem a kőre. Ennyi volt, megtaláltam anélkül, hogy kerestem volna. Mert ha ezen a nyíláson bemész, máshova nincs ahova menjél, csak a kőre. S akkor néztem, hogy hú, hát megvagyok, itt vagyok. Akkor ismertem csak rá, amikor szinte beléptem. Úgy ki voltam mindennel, tudod, amikor a fáradtság úrrá lesz az emberen, padlóra vágod magad, s a félelem előjött, mert bolyongtam a téiben, rám is sötétedett. Akkor megnyugodtam. Tudtam kész, ez az.”

Adatközlők

A.A.: 81 éves férfi

B.B.: 73 éves férfi

C.C.: 51 éves katolikus pap

D.D.: 51 éves férfi

E.E.: 62 éves nő

F.F.: 60 éves nő, értelmiségi

G.G.: 29 éves lány, értelmiségi

I.I.: 44 éves nő, értelmiségi

J.J.: 31 éves férfi, értelmiségi

K.K.: 42 éves katolikus pap

L.L.: 54 éves katolikus pap

M.M.: 49 éves katolikus pap

O.O.: nyugalmazott plébános

P.P.: 71 éves nő

Szakirodalom

- ASSMANN, 1999 Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz, Budapest 1999.
- BARNA, 1998 Barna Gábor: *Egyéniségkutatás a magyar vallási néprajzban*. In: Uő. (szerk.): *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Néprajzi Tanszék, Szeged 1998. 26–37.
- BÁLINT, 1981 Bálint Sándor: *Orosz István világa*. In: Uő.: *A hagyomány szolgálatában*. Budapest 1981.
- BOGLÁR, 1989 Boglár Lajos: *Ritusok és halálképzetek a törzsi népeknél*. In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Haláljelek*. Liget Kiadó, Budapest 1989. 75–77.
- BURKE, 2000 Burke, Peter: *Az eseménytörténet és az elbeszélés felélesztése*. In: THOMKA Beáta (szerk.): *Narratívák 4. A történelem poétikája*. Kijárat Kiadó, Budapest 2000.
- DÁVID, 2002 Dávid Katalin: *A teremtett világ misztériuma. Bibliai jelképek kézikönyve*. Szent István Társulat, Budapest 2002.
- DURAND, 1960 Durand, Gilbert: *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*. Paris - Grenoble 1960. 352–354.
- ELIADE, 1987 Eliade, Mircea: *A szent és a profán: a vallási lényegről*. Európa Kiadó, Budapest 1987.
- GAGYI, 1998 Gagyí József: *Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 1998.
- GAGYI, 2001 Gagyí József: *A szentasszony*. In: Pócs Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág*. Budapest, 2001.
- GAGYI, 2004 Gagyí József: *Csodák, millenarizmus. A székelyföldi falusi társadalom reagálásai*. In: Uő.: *A krízis éve a Székelyföldön 1949*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 2004.
- GRYNAEUS, 2001 Grynaeus Tamás: *Bödő Rozália püspöklelei halottlátó asszony*. In: Pócs Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. (Tanulmányok a transzcendensről II.)*. Balassi Kiadó, Budapest 2001. 149–159.

- HARANGOZÓ, 2001 Harangozó Imre: *Egy székelly szentember, az oroszhegyi Bálint I. László*. In: Pócs Éva (szerk.): *Sors- áldozat- divináció*. Budapest – Pécs 2001.
- HEILER, 1961 Heiler, Friedrich: *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*. Stuttgart 1961.
- HESZ, 2008 Hesz Ágnes: *Néphit vagy helyi vallás: lélek- és túlvilág-képzetek Hidegségen*. In: Pócs Éva (szerk.): *Vannak csodák, csak észre kell venni. Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben. I.* L'Harmattan Kiadó, Budapest 2008. 15-75.
- JÁDI – TÜSKÉS, 1986 Jádi Ferenc – Tüskés Gábor: *A népi vallásosság pszichopatológiája*. In: Tüskés Gábor (szerk.): „*mert ezt Isten hagyta*” Budapest 1986.
- JUNG, 1993 Jung, C.G.: *Az ember és szimbólumai*. Göncöl Kiadó, Budapest 1993.
- KESZEG, 2002 Keszeg Vilmos: *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Komp-press, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár 2002.
- KESZEG, 2008 Keszeg Vilmos: *Ember, táj, hiedelem*. In: *Ökotáj. A zöld hálózat lapja*. Kulturális Innovációs Alapítvány, Budapest 2008. 164-169.
- LEEUEW, 2001 Leeuw, van der Gerardus: *A vallás fenomenológiája*, Budapest 2001.
- MÓD – SIMON, 2005 Mód László – Simon András: „*Vannak, valóságosan vannak, akik látták*”. *A radamosi Mária-jelenés*. In: BARNA Gábor szerk.: *Idő és emlékezet. Tanulmányok az időről az ezredfordulón*. Kairosz Kiadó, Budapest 2005. 151-165.
- OTTO, 2001 Otto, Rudolf: *A szent*. Osiris Kiadó, Budapest 2001.
- PÓCS, 1998 Pócs Éva: *Transz és látomás Európa népi kultúráiban*. In: Uő. (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. (Tanulmányok a transzcendensről I.)*. Balassi Kiadó, Budapest 1998 15-56.
- PÓCS, 2001 Pócs Éva: *Megszálló halottak – halotti megszállottság*. In: Uő. (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. (Tanulmányok a transzcendensről II.)*. Balassi Kiadó, Budapest 2001 119-140.

- Pócs, 2008a Pócs Éva: *Szőkefalva/Seuca: egy új kegyhely új üzenetei*. In: Uő. (szerk.): *Démonok, látók, szentek, (Tanulmányok a transzcendensről VI.)*. Balassi Kiadó, Budapest 2008. 484–504.
- Pócs, 2008b Pócs Éva szerk.: *Vannak csodák, csak észre kell venni. Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben. 1.* L'Harmattan Kiadó, Budapest 2008.
- POZSONY, 1998 Pozsony Ferenc: *Látomások a moldvai csángó falvakban*. In: Pócs Éva (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. (Tanulmányok a transzcendensről I.)*. Balassi Kiadó, Budapest 1998. 72-80.
- SÁNDOR, 1998 Sándor Ildikó: *Próféta és hívei Nagydobronyban*. In.: Pócs Éva (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. (Tanulmányok a transzcendensről I.)*. BALASSI KIADÓ, BUDAPEST 1998. 147–155.
- VOIGT, 1998 Voigt Vilmos: *Órás András eksztázisban (1690)*. In: Pócs Éva (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. (Tanulmányok a transzcendensről I.)*. Balassi Kiadó, Budapest 1998. 93-100.
- VOIGT, 2004 Voigt Vilmos: *A vallási élmény története*. Timp Kiadó, Budapest 2004.
- VOIGT, 2006 Voigt Vilmos: *A vallás megnyilvánulásai*. Timp Kiadó, Budapest 2006.

Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1873. évi újjászerveződése a státusgyűlés jegyzőkönyve és a Pesti Napló tükrében

Bevezetés¹

Jelen tanulmány témája, az Erdélyi Római Katolikus Státusnak, mint az Erdélyi Egyházmegye sajátos, a Katolikus Világegyházban egyedi egyházmegyei intézményének bemutatása, ill. ezen belül az 1848–49-es forradalmat követő újjászerveződésében az 1873. évi státusgyűlés jelentőségének a vizsgálata. A Státussal kapcsolatban átfogó tanulmányok² születtek ugyan az elmúlt években, de a téma mélyreható vizsgálatához a 19. század végén és a 20. század elején megjelent vonatkozó témájú munkákat is feldolgoztam.³ Kutatásomhoz ezeken túl levéltári anyagokat (leveleket, jegyzőkönyveket) és a *Pesti Napló Esti Kiadását* vettem alapul.⁴

Az Erdélyi Római Katolikus Státus történetének egy rendkívül fontos, de kevésbé kutatott eseményét választottam. A gyűlés bemutatásán túl központi kérdésem, hogy az 1873. évi státusgyűlés eseményeiről milyen módon szerzett tudomást a nyilvánosság, ill. milyen volt a Státus újjászerveződésének a társadalmi recepciója. Az 1873-as év sajtótermékei közül a *Pesti Napló Esti Kiadását* emelem ki, ugyanis ez tartalmazza a gyűlésen történekről a legrészletesebb beszámolót. A megjelent újságcikkeket elemzem, és igyekszem párhuzamba állítani a gyűlés jegyzőkönyvében közreadottakkal.

A Státus gyökerei

Az Erdélyi Római Katolikus Státus egy olyan autonóm szervezet, amely az Erdélyi Római Katolikus Egyházmegye⁵ sajátos történelmi fejlődésének eredményeként alakult ki. Erdélyben a reformáció megjelenése és különböző ágainak *religio recepta*-vá

¹ Köszönetet mondok tutoromnak Dr. Holló Lászlónak, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Kar előadótanárának tanácsaiért és segítségéért, valamint Dr. Mezey Barnának, a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar előadótanárának.

² Ld. Sas, 2002; Katolikus autonómia, 2007; Holló, 2008

³ Ld. Veszely, 1860; Veszely, 1893; Bochkor, 1911; Endes, 1935

⁴ Az *Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára*, az azt birtokló *Erdélyi Római Katolikus Státus Alapítvány* kuratóriumának döntése alapján ez idő szerint csak belső használatra kutatható. Egyfelől azért, mert az alapítvány levéltárost anyagiak hiányában nem tud alkalmazni, másfelől a Státusnak nagyjelentőségű ingatlanperei vannak folyamatban, melyek dokumentációja a levéltárban található és azt ezáltal is védeni kívánja. – Holló László szíves közlése. A kolozsvári *Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Kar* keretein belül 2006-tól működő, Erdélyi Római Katolikus Státus Szakkollégium tagjaként nyílt lehetőségem a levéltárban való kutatásra.

⁵ A Szentsek és a román állam között 1927-ben megkötött és 1929-ben ratifikált konkordátum nevét Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegyre változtatta.

válásának következményeiként megváltozott a katolikus vallás és egyház társadalmi megítélése és államjogi helyzete.⁶ A gyorsan teret nyerő reformáció a katolikus hierarchiát megsemmisítette, intézményeit (káptalan, szerzetesrendek, plébániák, iskolák, betegotthonok) felszámolta vagy átalakította, anyagi alapjait kisajátította. A katolikus egyház szekularizálásának élvezői, az esetenként anyagilag is érdekelt protestáns főurak, 1556-ban országgyűlési határozattal elűzték Bornemissza Pál püspököt, majd a *pápista papokra* (1566. március 10-i tordai országgyűlés) mondták ki az országból való kitiltó végzéseket, így a katolikus közösség vezető nélkül maradt. A hierarchiájától megfosztott katolikus egyház tekintélyesebb laikus főuraiban nyert támaszt.⁷ A főpásztor nélkül maradt katolikusok felismerték, hogy maguknak kell megvédeniük egyházukat. A reformáció hatására Erdély népe – a Székelyföld egyes részeinek kivételével – valamelyik protestáns hitre tért át.⁸ A mintegy 30 megmaradt plébánia és néhány erdélyi nemesi család alkotta a katolikus egyházat az alsópapságra támaszkodva, akiknek képzettsége gyakran hagyott kívánnivalót maga után. Ez a kétségbeesítő állapot tette szükségessé a még katolikus hitben megmaradt székely és magyar nemesek összefogását hitük megőrzésére,⁹ az egyház létfenntartására, jogainak és javainak megmentésére. Az összefogás eredménye volt, hogy az 1653-ban kiadott első erdélyi törvénykönyv, az *Approbatæ Constitutiones* a katolikusokat a többi három felekezettel egyenjogúsította és megengedte, hogy egyházi, iskolai és alapítványi ügyeiket maguk intézhessék.¹⁰

Az Erdélyi Római Katolikus Státus neve az 1615-ös erdélyi országgyűlésről való, amikor a katolikus tagok Status Catholicorum néven tömörültek, előadták sérelmeiket és felvállalták az érdekképviseletet.¹¹ Mivel az országgyűlésnek katolikus pap nem lehetett a tagja, nyilvánvaló, hogy a laikusok vállalták az egyház ügyeinek intézését. A fejedelemség megszűnte után a katolikus önkormányzat nem vesztette érvényét, hanem megszilárdult és tovább élt.¹² Ezt bizonyítják az időközönként, rendszerint az országgyűlések alkalmából tartott státusgyűlések, ahol azért gyűltek össze egyháziak és világiak, hogy az aktuális egyházi ügyeket megtárgyalják, az egyházat érintő politikai kérdésekben állást foglaljanak és a katolikus egyház érdekeit a hozott határozatok

⁶ Bochkor, 1911: 35.

⁷ Marton, 2007: 13.

⁸ Kuszálík, 2001: 191.

⁹ Holló, 2007: 24.

¹⁰ Melichár, 1933: 189.

¹¹ Ami a „Státus” fogalom magyarázatát illeti, az erélyi fejedelemség (1540–1690) országgyűlésének szervezési formájára nyúlik vissza. A közjogi értelemben vett nemzet testét az országgyűléseken a „Status et Ordines”, karok és rendek képezték. Ezek Erdélyben a három nemzet (Unio trium nationum: magyar nemesek, székelyek és szászok) rendjei, valamint a négy bevett vallás (quatuor religiones receptae: református, evangélikus, unitárius és katolikus) karai szerint szerveződtek. A különböző felekezetek képviselői, a Státusok, felekezeti csoportokat képeztek, és külön-külön területileg tanácskoztak. Mindegyik önrendelkező formában fogalmazta meg a maga sérelmeit, javaslatait és követeléseit, majd bemutatta a diétai plénium előtt, az elkészítette az üzeneteket a fejedelemnek, akinek válasza alapján szövegezték a törvényjavaslatokat. Holló, 2007: 17–18.

¹² Vö. Marton, 1994: 75.

szellemében képviseljük. Továbbá ugyancsak feladatuk volt az alapítványok kezelési ügyeinek intézése, a gyarapodó iskolai vagyron kezelése és ebből a tanító- és nevelőintézetek fenntartásáról való gondoskodás, valamint a tanítás és nevelés ügyei feletti intézkedés.

Érdekes tény, hogy a Státus annak következményeként jött létre, hogy 1556-ban Bornemissza Pál püspököt Erdélyből az országgyűlés elűzte, és az egyházmegye vezetés nélkül maradt. Ebből az következne, hogy a Státus megszűnését vonná maga után egy új, helyben székelő püspök jelenléte. Nem így történt, hiszen 1716-tól, a püspökség helyreállítása után, újra lehetett az erdélyi katolikusoknak püspöke, de a Státus nem szűnt meg. Ennek az a magyarázata, hogy a püspök belátta az összefogás eredményességét és hatékonyságát. Ezt azzal ismerte el és hagyta jóvá, hogy elfogadta az elnöklést az üléseken.

Az Erdélyi Római Katolikus Státus kialakulás-történetéből adódóan itt, az egyetemes Katolikus Egyház ilyen jellegű gyakorlatát messze megelőzve, az egyházmegye munkájában a világi keresztények is felelős módon részt vállaltak.¹³ Ez az autonóm jogkör azonban csak 1767-ig tartott. Ekkor ugyanis Mária Terézia alapított egy, az erdélyi kormányzéken (Gubernium) belül, de működését tekintve tőle független katolikus bizottmányt, az ún. Commissio Catholica-t, amely a királynő által létrehozott lusitán alapot¹⁴ volt hivatott kezelni, majd később az abszolutizmus szellemében magához ragadta a katolikus egyházi és iskolai ügyek intézését is. Így hatáskör nélkül maradtak a státusgyűlések¹⁵ és lassan igen ritkává váltak.¹⁶ A Commissio létét a Státus mindig is sérelmezte.

A Státus újjászerveződése

Az Erdélyi Római Katolikus Státus, a vallás dolgairól szóló 1848. évi XX. törvénycikk 2. §-a értelmében kezdte el sorai rendezését, valamint a kor és a társadalmi változások kihívásainak megfelelő új szervezeti forma kialakítását. Ez a folyamat az 1848-ban megtartott „vegyes egyházi gyűlés”-sel vette kezdetét.¹⁷ Ezt a gyűlést – belső törvény

¹³ Bereczki, 2007: 103.

¹⁴ „Mária Terézia dicső királynő Ő Felsége Bécsben 1767 martius 4-én kelt legkegyelmesebb leiratánál fogva az osztrák jezsuiták által indiai missiók segélyezésére gyűjtött, a lissaboni kereskedelmi kamaránál elhelyezett, de a jezsuiták portugalli száműzetése után az ottani kormány által lefoglalt, azonban ő általa visszaperelt ugynevezett lusitán alapot 437,503 frt. és 1 kr. tökében vallásalap czimén az erdélyi egyházmegyének adományozván...” In: Kath. Biz. hatásköréről, 7.

¹⁵ „Az 1554; 1559; 1572; 1573. évi törvénycikkek szellemében az Approbata Constitutio I. R. 1. tit. 3. art. alapján a négy bevett vallás a maga önkormányzatát önállóan gyakorolhatja. A katolikusok ezt a világiak és a papok generális gyűlésén, az úgynevezett státusgyűlésen gyakorolták. A státusgyűlésre azért volt szükség, mert a katolikus Egyház autonómiája Erdélyben csak színleg volt meg...” Berényi, 1942: 40.

¹⁶ Vö. Berényi, 1942: 41.

¹⁷ Azért vegyes egyházi gyűlés, mert világiak is részt vettek rajta a Státus rendeltetésének megfelelően.

szerint – az akkori erdélyi római katolikus püspök, tusnádi Kováts Miklós hívta össze augusztus 27-ei kezdettel.¹⁸

Amint az a jegyzőkönyvből kiderül „e gyűlés teendő vezérfonalául a minden bé vett vallások jog egyenlőségéből fölmerült kor kívánatait, például az Egyház függetlenségét, Catholicum institutum alakítását, - a Róm. Catholica egyház Státus és Kormányhozi viszonyai meghatározását, s. a. t.” tűzte célul. Erre a gyűlésre Kolozsváron került sor, a „püspöki lakban” augusztus 27-e és szeptember 3-a között. A gyűlés jegyzőkönyvének felterjesztése 1848. augusztus 31-én kelt 54–1848. szám alatt meg is történt, de a felelős kormány a bekövetkezett politikai zavarok miatt nem foglalkozott a felirattal, így az elintézetlen maradt. Azonban a Státus szervezésére vonatkozó határozatok az erdélyi törvények szerint a törvényes hatáskört nem lépték túl, így az törvényerőre emelkedett, hiszen az 1866. évi státusgyűlés már ezen az alapon gyűlt össze és alakult meg.¹⁹

Endes Miklós a téma szempontjából jelentős művében így értékeli a gyűlés utáni időszakot: „A bécsi kormány 1849 szeptemberben elnémította a római katolikus státusgyűlés működését s ezzel az autonómiát és azt kívánta az erdélyi római katolikusokkal elhíttetni, hogy őket tekinti a „trón védőinek”. A protestánsok ennek a gondolatnak tudják be azt, hogy a római katolikus püspök részére 1854. október 24-én „az erdélyi püspöki” cím engedélyeztetett. A katolikus ügyek 1861-ig az abszolút kormányzat által látattak el. A különböző felekezeti iskolák minden módot felhasználtak, hogy az abszolút kormány intézkedései nem menjenek át a gyakorlatba.”²⁰

Az 1848-as gyűlést üres, tett nélküli időszak követte egészen 1866-ig, amikor elkezdődött az újjászervezés időszaka. A katolikus karok és rendek, valamint a papság képviselői ebben az időszakban három státusgyűlést tartottak: 1866, 1868 és 1873-ban. „A laikus és klerikus elem az egyre erősödő liberális gondolkodás hatása alatt egymásnak feszült ugyan, de végül is győzött a józan ész, és megegyezés született, miszerint a státusgyűlés a következőkben szigorúan 1/3 klerikus és 2/3 laikus képviselőlől fog állni.” – Írja Holló László.²¹ Továbbá a demokratizálódást véli felfedezni abban a döntésben, hogy a státusgyűlés tagjai most már mind az egyházi, mind pedig a világi rendből nem csak hivatalból kijelölt, hanem választott személyek is lehetnek.²²

Az 1866-ban megtartott státusgyűlést Fogarasy Mihály püspök hívta össze Kolozsvárra, párhuzamosan az (utolsó) erdélyi országgyűléssel.²³ A gyűlés rövid történelmi megalapozással elkészítette a Státus autonómiagyűlés szerkezetét és hatásköri leírását, melyet az apostoli király elé terjesztett jóváhagyás végett.

A státusgyűlés, országgyűlési képviselő tagjai közbenjárására báró Eötvös József vallás- és közoktatási magyar királyi miniszter arról értesítette a püspököt, hogy „Ő császári s apostoli Felsege folyó évi augusztus 19-én kelt legfelsőbb elhatározásával

¹⁸ Jegyzőkönyv 1848: 1.

¹⁹ Bochkor, 1911: 400–401.

²⁰ Endes, 1935: 391.

²¹ Holló, 2007: 28.

²² Vö. Holló, 2007: 28.

²³ Szántó, 1987: 959.

legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy az erdélyi főkormánysszéknél fennálló úgynevezett Catholica Commissió megszüntetvén, az eddig annak hatásköréhez tartozó ügyek az erdélyi róm. kath. státusnak 1866-ik évi Január 10-én Kolozsvárott tartott gyűlése jegyzőkönyvében körülírt szerkezetű gyűlésnek és az annak kebeléből választandó bizottmánynak befolyásával kezeltessenek és intéztessenek”.²⁴

Az 1868-as gyűlést szintén Fogarasy Mihály püspök hívta össze,²⁵ feladatul tűzve ki a státusgyűlés megszervezését az 1866-os alapon, valamint a 24 tagú bizottság megválasztását. Miután a magyarországi autonómia mozgalom hatására a püspök és a megjelent klerikusok a püspöki joghatóságot, a laikusok pedig az autonómiát látták megvédendőnek és ebben megegyezésre nem jutottak, a püspök a gyűlést február 19-én elnapolta határozatlan időre. A feloszlátás miéjtjé a következőképpen fogalmazta meg Berényi Szilárd: „Meg akarták választani az igazgatótanácsot is, de a püspöki joghatóság körüli vita két pártra szakította őket. Az egyik párt az autonómia mindenhatósága, a másik a püspöki iurisdiction isteni eredete mellett harcolt. Véleményeiket a miniszterhez terjesztették fel s végül is eredmény nélkül széteszlottak. Itt is tulajdonképpen a népfeltség elvét állították a püspöki supprematiaával élesen szembe, mely tulajdonképpen protestáns elv volt.”²⁶

Az Erdélyi Római Katolikus Státus újjászervezésének sikert és a kívánt célokat biztosító állomása a következő Státusgyűlés volt, mely 1873. április 4-ig váratott magára. Ekkor írta meg Fogarasy Mihály püspök körlevelét, amelyben összehívta a gyűlést, mert a dolgok alakulását már tűrhetetlennek vélte. Éppen ezért „ezen rendezetlen, s a kath. Status autonomiai jogaival férkezhetetlen állapot megszüntetése céljából több oldalról felhívások intéztettek hozzám, azon kéréssel, hogy a kath. Status-gyűlést kitűzött, de 1868-ban meg nem oldott teendőinek elvégzésére egybehívjam.”²⁷ A gyűlés időpontja 1873. pünkösöd hó 12. napja és helyszíne Károly-Fehérvár (ma Gyulafehérvár).

A gyűlést siker koronázta, ugyanis teljesítette legfontosabb feladatát: az igazgatótanácsot, mint az önkormányzat adminisztratív szervét megválasztotta, melynek feladata „az ügyek kezelése, s a státusügyeinek vezetése intézendő lesz.”²⁸ Az igazgatótanács mibenlétét Bochkor Mihály lényegre törően így fogalmazza meg: „Az erd. kat. autonom egyház állandóan működő országos szerve az igazgatótanács, mely a státusgyűlés választásából kerül ki, annak végrehajtó orgánuma, de e mellett önálló jogkörben is eljáró önkormányzati hatóság, tehát az erd. kat. önkormányzatnak önálló szervezeti intézménye is, a mely bizonyos az autonóm jogforrásokban megállapított jogkörben eljárni a törvény alapján kizárólag jogosult.”²⁹

24 ERKSL IV/4h, 4. doboz. 1866 – 1867. sz.: *Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter leirata az 1866. évi státusgyűlés felterjesztésre.*

25 Jegyzőkönyv 1868, 1903: 38.

26 Berényi, 1942: 43.

27 ERKSL IV/4.h., 4. doboz. 1100 – 1873. sz.: *Püspöki körlevél.*

28 Jegyzőkönyv 1873: 6.

29 Bochkor, 1911: 503.

Az 1873. évi státusgyűlés

1873. május 12-én ült össze a státusgyűlés Fogarasy Mihály püspök elnökletével, aki nyitóbeszédében kifejezte elismerését és háláját, hogy sokan egybegyűltek, remélve sikerrel járnak és meg tudnak egyezni.³⁰

Miután báró Józsika Lajos, mint a Catholica Commissio elnöke, a maga és az egész Commissio nevében bejelentette lemondását, indítványozta, hogy vegyék fel a tárgyalandó pontok közé az általa kiosztott szervezeti szabályzattervezet-javaslatot. Simon Elek (az újonnan megválasztott jegyző) egy öttagú bizottság létrejöttét javasolta, amely másnapra kidolgoz és előterjeszt egy javaslatot, amely alapján a „most megválasztandó igazgató-tanács által az ügyek kezelése, s a státusügyeinek vezetése intézendő lesz.”³¹ Az igazgatótanács megválasztását a vallás és közoktatásügyi miniszter az 1867. szeptember 12-én kelt, 896. számú leirata alapján szándékoztak megejteni, melynek megállapítására és az indítványok fölötti véleményadásra egy hattagú bizottságot választottak.

Az igazgatótanács szervezeti felépítése

A gyűlés másnapján, a hattagú bizottság javaslata alapján egyhangúlag elfogadták Mikó Mihály határozati javaslatát és eldöntötték az igazgatótanács megválasztását, valamint a számára adandó utasításokat. Ennek a határozatnak alapján az igazgatótanács szervezeti felépítése és hatásköre a következő:

Az igazgatótanács 24 tagból áll, amelyből 8 egyházi és 16 világi személy, székhelyük Kolozsvár és tagságuk nem jár semmiféle juttatással. Ezen kívül hivatalukból adódóan tagja még a státusgyűlés világi elnöke, az előadó és titkár (a két utóbbi élethosszig választva) valamint a tiszteletbeli előadó és titkár (három évre választva). Tagjai még, mint tisztségviselők, a pénztáros, az ellenőr, a számvevő és a jogtanácsos, akik csak tanácskozási szavazattal bírnak, de kötelesek megjelenni a gyűléseken. Ha nincs püspök, akkor a világi elnök a gyűlés elnöke és vezeti a tanácskozást, felügyel az ügyek intézésére, valamint fegyelmi jogot gyakorol a segéd- és szolgaszemélyzet felett. Ha a világi elnök is akadályoztatva van, akkor a legidősebb tanácsstag veszi át az irányítást.³²

³⁰ „Leforróbb óhajom és imám, hogy a kegyes Úr Isten adja meg mindnyájunknak azon szent kegyelmet, melynek segítségével a valót és igazat megismerve, annak útmutatása szerint tanácskozunk, kölcsönös szeretet kísérje szavainkat, nemes ügybuzgalom hevítse kebleinket, egyetértés és összetartás tegyen erősekké bennünket, s fáradalmainkat koszorúzza az egek kegyes áldása!” Jegyzőkönyv 1873: 4.

³¹ Jegyzőkönyv 1873: 6.

³² Vö. Jegyzőkönyv 1873: 7–9.

Az igazgatótanács hatásköre és feladatai

Az igazgatótanács hatásköre: „a személyi kinevezési ügyekben, a köznevelés terén, a kath. egyházi és iskolai javak és alapítványok tekintetében, s általán fogva az erdélyi püspökmegyei kath. egyház világi vonatkozású összes ügyeiben a közgyűlés megbízásából és ellenőrzése alatt kiterjed mindazokra, mik a szoros értelemben vett hittani, egyházkormányzási liturgiai, s egyházfegyelmi dolgok körén kívül, az egyházi s világi híveket közösen érdeklik.”³³

Az igazgatótanács feladata a segéd- és szolgaszemélyzet megválasztása és azok fizetésének meghatározása. A Státus által fenntartott egyházközségekben gyakorolja a tanulmányi- és vallásalapot megillető kegyúri jognál fogva a lelkész-felajánlási jogot. Feladata továbbá az alapítványok és ösztöndíjak körüli ügyintézés és az alapítók szándéka szerinti eljárás érvényesítése, valamint az iskola és nevelésügy felügyelete, a tapasztalt hiányok, visszaélések vagy hanyagságok esetén eljárások intézése. Kiegyenlítheti a kiadási számlákat a státusgyűlés által megszabott költségvetésen belül, de ha valami felülmúlja ezt és halaszthatatlan, akkor kifizetheti, ellenben a következő gyűlésen igazolnia kell.

Ugyancsak feladata felügyelni a Státus javainak megőrzését vagy megvédését; képviselni a Státust a peres és peren kívüli ügyekben, valamint az ingó és ingatlan vagyon kezelése (gondoskodni a fenntartásról és gyarapításról, és ha bérbe adja, akkor azt az alapra nézve a leghasznosabban tegye). Köteles az egyházmegye közoktatási állapotáról évi jelentést tenni és ezeket előterjeszteni az egyházmegyei státusgyűlésen. Az egyházközségi tanácsok által választott tanítók számára az alkalmazási okmányt kiállítja, ha kifogás merül fel, új választást rendel el. Nyilvántartja a tanári és tanítói fizetéseket (amiket a közgyűlés, ill. az igazgatótanács által állapít meg), valamint ezeket felügyeli (visszaélések, az egyházmegye viszonyaihoz képest fizetési eltérések javaslása: ezeket felterjeszti az egyházmegyei gyűlésnek). Fő feladata gondoskodni a pénztár felelősségteljes kezeléséről és időben elkészíteni az évi költségvetést.³⁴

Továbbá hatáskörébe tartozik még az uradalmi vagyonok és alapítványok kezeléséről a könyvelést bekérni, megvizsgáltatni, és a státusgyűlés elé terjeszteni. Az üresedésbe jött püspöki javadalom leltár melletti átvételénél és átadásánál, és az üresedésben levő püspöki szék jövedelmeinek kezelésénél, a káptalan hozzájárulásával feladata teljesíteni mindazt, mi hasznosnak és szükségesnek mutatkozik. És végül, de nem utolsó sorban felügyeli, hogy a kegyurak kötelességeiket pontosan teljesítsék; szükség esetén rendkívüli státusgyűlés összehívását eszközölni.

Az igazgatótanács akkor hozhat érvényes határozatot, ha az elnökkel együtt öt tag, vagyont illető és más fontosabb ügyekben az elnökön kívül hat tag van jelen.

³³ Jegyzőkönyv 1873: 7.

³⁴ „a költségvetési szükségletek egyes rovatai szerint állítatnak meg az általány összegek: a személyzeti rendszeres fizetésekre; kezelési folyó költségekre; az alap természete és rendelkezése szerint, lelkészek, egyházak, növendék, vagy iskolák szükségleteire; szükséges építkezésekre és beruházásokra.” Jegyzőkönyv 1873: 9.

Az igazgatótanács működését megválasztása után azonnal megkezdte, s a megszüntetett katolikus bizottság teendőit átvette. A státusgyűlés az igazgatótanács feladatává tette, hogy az államkormányzati közegek által kezelt katolikus vallási-, tanulmányi-, ösztöndíj- s egyéb alapok és alapítványok átvételére lépéseket tegyen, leltárba foglaltassa és azt kezelje. Ugyancsak az igazgatótanács kapott megbízást a Státusnak az erdélyi országos kormányzati levéltárba átvett levéltárának a visszaszerzésére.³⁵

Az igazgatótanács tagjainak megválasztása

A státusgyűlés az igazgatótanács megválasztására egy hattagú bizottságot állított fel, amely előkészítette a választást. Báró Józsika Lajost, a katolikus ügyek körül szerzett érdemeire való tekintettel, azok elismeréséül közfelkiáltással megválasztották világi elnöknek.³⁶

Az igazgatótanács megválasztásakor összesen 89-en szavaztak, és a megbízott szavazatszedő bizottság közreműködésével, melynek elnöke Macskásy Ferenc volt, meg is választották.

A megválasztás felterjesztése

A státusgyűlés jegyzőkönyvét felterjesztették a magyar királyi vallás- és közoktatási miniszterhez. Ebben tájékoztatják a minisztert az igazgatótanács létrejöttéről, és kéri, hogy terjessze azt fel a császárnak jóváhagyás céljából, és rendelje el a kormány kezelése alatt álló alapok átadását.³⁷

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter a felterjesztésre Fogarasy Mihály püspökhöz, mint a státusgyűlés elnökéhez 1873. június 16-án intézett válaszában, az Eötvös korábbi leiratára hivatkozva elismeri a státusgyűlés törvényességét, tudomásul veszi az igazgatótanács megalakulását, és átengedi hatáskörébe a korábban a Catholica Commissio által intézett ügyeket: „Tekintettel ő cs. és ap. kir. Felségének 1867-ik Augusztus 19-én kelt legfelsőbb elhatározására, mely az erdélyi kath. Státussal 1867. év szeptember 12-én 896. eln. sz. a. kelt, inneni intézvénnyel közöltetett, a kath. Statusnak teljes joga lévén arra, hogy évi üléseit megtartsa, és a 24 tagú igazgató-tanácsot, mely

35 Vö. Jegyzőkönyv 1873: 10. A levéltár szétválasztása megtörtént. Így a Commissio Catholica egyházügyi osztályának jegyzőkönyvei 1787-től, a tanulmányi- és alapítványi osztályának jegyzőkönyvei 1790-től, az iktatott iratok pedig 1861-től a Státus levéltárába kerültek és ott ma is megtalálhatóak.

36 Báró Józsika Lajos köszönőbeszédében kifejti, hogy megtisztelve érzi ugyan magát, de nem tartja jónak, hogy ilyen nagy hivatal betöltésére felkiáltással válasszanak meg valakit. Öszintén bevallja, hogy nem érzi magát képesnek e hivatalnak megfelelni, mint egy fiatal, ereje teljében lévő férfi, de egyfelől mivel más nem jelentkezett a tisztség vállalására, másfelől pedig érzi a szerzett tapasztalatai okán irányába tanúsított bizalmat, a megtiszteltetést mégis elfogadja. Két kérése van. Az egyik, hogy nézzék el neki, ha a jövő gyűlésen betegsége miatt nem lehet jelen. A másik, mivel sok gondja van betegsége, kora és családja fenntartása miatt, valamint mivel „nem bír többé azon képességgel, melyet a haza és a közügyek szolgálatára szentelt”, ezért őt a lehető leghamarabb mentse fel e tisztség alól és a gyűlés a világi elnöki tisztséget „bizza olyanra, a ki jobb és állandóbb erővel képest azt viselni.” Jegyzőkönyv 1873: 10–11.

37 Jegyzőkönyv 1873: 18–19.

az ekkorig működött kath. egyházi bizottság helyébe lépjen, önkebléből megválassza: az erdélyi püspökmegyei Statusnak ebbeli eljárását jóváhagyó tudomásul veszem, és egyúttal azon megállapodását is helybenhagyom, mely szerint az összes, ekkorig a kath. egyházi bizottság hatásköréhez tartozott ügyeket, jövőben, ama már megválasztott 24 tagú igazgató-tanács befolyásával kezelendi és intézendí.³⁸

Az igazgatótanács alakuló ülése

Bár nem tartozik szorosan a témához, de az igazgatótanácsnak az Erdélyi Római Katolikus Státusgyűlés újraindítása során játszott fontos szerepe okán röviden kitérünk az igazgatótanács alakuló ülésére is. Trefort leirata alapján Fogarasy Mihály püspök sietett – július 14-én kelt levelében – július 30-ára, Kolozsvárra, az igazgatótanácsot alakuló gyűlésre összehívni.³⁹

Több megválasztott igazgatótanácsai tag nem tudott megjelenni ezen az alakuló gyűlésen. Meg nem jelenésüket levélben jelezték a püspöknek. Így gróf Kálnoky Dénes sepsiszentgyörgyi főipán, világi tanácsos, aki egészségi állapotára hivatkozva maradt távol.⁴⁰ El nem hárítható akadály miatt maradt távol id. Groisz Gusztáv is,⁴¹ Ugron Lázár pedig utólag kért elnézést a püspöktől meg nem jelenése miatt.⁴² Az alakuló gyűlés összehívására Mikó Mihály levelet írt Fogarasy Mihály püspöknek, melyben arra kéri, hogy napolja el a gyűlést, mivel Kolozsváron kolerajárvány van és senkire nézve nem egészséges ott lenni, mert mindegyiküknek családjuk van és magának a püspöknek, mint a hívek vezetőjének sem lenne szabad ott lennie, mert „a colera ellen a püspökök sem bírnak kiváltsággal”.⁴³

Ennek ellenére a gyűlést nem napolták el és így az alakuló gyűlésre érkezettek július 30-án délelőtt 9 órakor a kolozsvári akadémiái templomban ünnepi szentmisén vettek részt, amelyet Fogarasy Mihály püspök koncelebrált. A tanácskozás 10 órakor vette kezdetét, amikor nagyszámú hallgatóság előtt, a püspök ünnepi beszéddel iktatta be az igazgató-tanácsot. Ebben kifejtette örömét az iránt, hogy végre a felsőbb hatóságok is beleegyezésüket adták az autonómia létrejöttére, hogy végre megalakulhatott a régen áhított igazgatótanács. Felhívta a jelenlevők figyelmét arra, hogy milyen dicső és üdvös, és ugyan akkor, milyen fáradságos feladat vár rájuk.⁴⁴ Hosszasan méltatta azokat a

38 ERKSL IV/4.h, 4. doboz. 1008 – 1873 sz. leirat: *Trefort Ágoston vallási- és közoktatástügyi miniszter leirata az 1873. évi státusgyűlés felterjesztésre.*

39 „...tekintettel arra, hogy az igazgató-tanácsra már a jövő (augusztus) hó folytán igen fontos teendők várnak, és így óhajandó, hogy az azelőtt összejöjjön és magát constituálja: az említett igazgató-tanácsot folyó hó 30-ára Kolozsvárra összehívтам.” ERKSL IV/4.f. 70. doboz. 459/t. 313 – 1960 – 1873: *Fogarasy Mihály püspök levele az ideiglenes Bizottmány-nak.*

40 ERKSL IV/4.h, 4. doboz.: *gróf Kálnoky Dénes 1873. július 25.-én Sepsi Szentgyörgyön kelt levele Fogarasy Mihály püspökhöz.*

41 ERKSL IV/4.h, 4. doboz.: *Id. Groisz Gusztáv 1873. július 25.-én Buda-Pesten kelt levele a püspökhöz.*

42 ERKSL IV/4h, 4. doboz.: *1873. augusztus 3.-án kelt, Ugron Lázár levele a püspöknek.*

43 ERKSL IV/4h, 4. doboz.: *Mikó Mihály 1873. július 26.-án Marosvásárhelyen kelt levele a püspökhöz.*

44 Hatáskörükbe tartozik „az ártatlan kisdedeknek és fölserdülő ifjaknak, az egyház és a haza reményeinek vallásos-erköl-

személyeket, akik közreműködtek és elősegítették az autonómia ügyét. Így megemlítette báró Eötvös József és Trefort Ágoston vallási- és közoktatásügyi minisztereket és I. Ferenc József magyar királyt. Beszéde végén pedig a Szentháromságos áldással megalakultnak nyilvánította az igazgatótanács munkáját.

Az ünnepélyes áldás után a tagok hivatali esküt tettek, a következő szöveg szerint: „Én NN., mint az erdélyi püspökmegyei Kath. Státus Közgyűlése által az igazgató tanács megválasztott tagja esküszöm az élő Istenre, boldogságos Szűz Máriára, és Istennek minden szentjeire, hogy koronás királyomnak mindig híve leszek, és mint az erdélyi római katolikus Státus igazgató tanácsának megválasztott tanácsosa az erdélyi katolikus alapok jogait és javait mindenképpen védeni, a tan és nevelés ügyét a kath. egyház érdekében és javára legjobb belátásom szerint lelkiismeretesen előmozdítani fogom. Isten engem úgy segélyen, boldogságos Szűz Mária és minden Szentek.”⁴⁵ Ezzel az aktussal Erdélyben, a jegyzőkönyv tanúsága szerint, zökkenőmentesen alakult meg – a magyar társadalomban a kiegyezés után két autonómia kongresszus (1870–1871; 1897–1902) és több hamvába holt próbálkozás ellenére is, a kommunista diktatúra kezdetéig kivihetetlennek bizonyuló – a katolikus autonómia.

Az 1873. évi státusgyűlés a *Pesti Napló* híradásaiban

Az 1873. évi státusgyűlés jegyzőkönyve alapján bemutattuk a gyűlés lefolyásának hivatalosan közzétett változatát, azonban nem éreztünk a sajtóban megjelent korabeli vonatkozó híradások vizsgálata és az azzal való összevetése sem, mert ez érdekes részletekkel egészítheti ki a fentiekben nyert képet. Kutatásom során megvizsgáltam a korabeli sajtó egészét, az összehasonlításra legalkalmasabbnak a *Pesti Napló*-ban megjelent híradásokat találtam.

Választásom magyarázataképpen utalnom kell a katolikus autonómia-mozgalomra, amely Magyarországon épp az 1860-as évek végén, és a 70-es évek elején a társadalom figyelmének központi témája volt. A kiegyezés utáni években az autonómia megszervezésére való törekvés a klerikális és antiklerikális sajtóban rendkívül nagy port kavart. A gyakran polémiába hajló vitát Eötvös József miniszter Simor János bíboros-hercegprímás, esztergomi érsekhez írt levele robbantotta ki,⁴⁶ amit az *Idők Tanúja* közölt. Erre Palásthy Pál reagált a *Religióban*. Palásthy az autonómia szükségének kérdésében

sős nevelése és oktatása...; az árvák könnyeinek letörlése, a betegek, öregek és elhagyott özvegyek gyámolítása...; szent egyházunk fenntartása és gyarapítása... És ekép hatáskörünkhöz tartozik mindazon legmagosabb érdekek felkarolása, melyek az ember bensőjét nemesítik, külső életét fejlesztik, a vallási és polgári erényeket kiművelik, és ekép valamint egyfelől az anyaszentegyház gyarapodásának, úgy másfelől hazánk és nemzetünk erősülésének egyedül biztos alapját lerakják.”

ERKSL IV/4a, 28. kötet: Az igazgató-tanács jegyzőkönyve 1873, 16.

⁴⁵ ERKSL IV/4.f. 70. doboz: 459/t. 313–1873, *Esküforma*.

⁴⁶ Vö. Oltványi, 1976: 493–500.

egyetértett Eötvössel, de elvi indoklását élesen visszautasította. Simor csak e cikk megjelenése után válaszolt Eötvösnek. Köszönetet mondott neki e kezdeményezésért, s jelezte, hogy a püspöki kar már amúgy is tervbe vette az autonómia fölötti tanácskozást – lényegében azonban ő is Palásthy véleményét fejtette ki. Ezzel is kitűnt, hogy Simor és a főpapok álláspontja lényegesen eltér a miniszterétől és a világiakétól.⁴⁷

A huzavona az 1870–71. évi autonómia kongresszus sikertelen kimenetele után elcsendesült, és 1872-re a közvélemény figyelme lassan elfordult már az egyházi kérdésekről. Megszűntek a liberális katolikusok orgánumai, de a főpapok is megszabadulhattak egy lap finanszírozásának terheitől.⁴⁸ Így tehát nem csoda, ha az 1873-ban megvalósult erdélyi katolikus autonómiáról nem találunk polemizáló sajtócikkeket, hanem tájékoztató hangvételű írásokat. A kérdéssel legfőképp a *Pesti Napló* foglalkozott, mely a korszak legrégebbi és folyamatosan megjelenő napilapja. Politikai nézeteit tekintve a kiegyezés utáni kormányzatot támogató parlamenti többség legjelentősebb sajtóorgánuma volt. A *Pesti Napló* 1870 és 1873 között a kormánypárt lapjaként a katolikus autonómiáról szóló vitából is kivette részét. Álláspontja következetesen liberálisnak mondható: követelte az állam és az egyház szétválasztását, az oktatásügy állami irányítását. Az egyház birtokaira vonatkozó tulajdonjogát ugyan sérthetetlennek tartotta, de a földbirtokból származó jövedelem célszerű felhasználása felett való örködés kötelességét és jogát az állam hatáskörébe tartozónak látta. Ez utóbbi állásponttal a konzervatív egyházi lapok, elsősorban a *Magyar Állam* támadását vonta magára. Álláspontját mégsem változtatta meg: liberális szellemben üdvözölte Deák Ferenc utolsó, 1873. július 28-ai, egyházügyi reformmal kapcsolatos beszédét.⁴⁹

Az autonómia keltette sajtóvitára nem áll szándékomban kitérni, a fentieket azért tartottam fontosnak megemlíteni, hogy a korabeli sajtónak ill. a *Pesti Naplónak* az erdélyi katolikus autonómia újjáalakulásával kapcsolatos mérsékelt hangvételét megmagyarázzam.

Az 1873. évi státusgyűlés összehívása

A *Pesti Napló* április 23-ai számában az első oldalon kis, mindössze négy mondatba sűrített híradást találunk arról, hogy az erdélyi püspök körlevélben összehívta május 12-ére a státusgyűlést, és közli a püspök által megjelölt célt is: a katolikus autonómia létrehozása az egyházmegye számára, és az annak hiányából felmerült sérelmek orvoslása.

Május 10-én, szintén egy kis cikkben, arról olvashatunk, hogy a „*Pester Loyd*” vádolja a *Pesti Naplót* mivel nem közölt olyan cikket, amelyben állást foglal a 24 tagú bizottság választásáról, ugyanis – „*Pester Loyd*” szerint – addig nem választható meg a bizottság, amíg a magyarországi autonómia kongresszuson megszavazott szervezet nem kerül szentesítésre. De a lap értesülései szerint az igazgatótanácsot mégis meg

⁴⁷ Vö. Hermann, 1973: 446.

⁴⁸ Kosáry – Németh, 1985: 153–161.

⁴⁹ Kosáry – Németh, 1985: 77.

fogják választani, holott biztosan tudják, hogy lesz majd olyan tag a gyűlésen, aki tiltakozni fog ellene. A cikk írója megnyugtatta az olvasókat, hogy lesz alkalom erre a kérdésre visszatérni, de egyetért azzal, hogy „azon autonomikus bizottmány, melynek működési köre a felsőbb helyről meg nem erősített munkálaton alapulna, jelenleg meg nem választható, s hogy ilyesmi tervezetett, annak egyik bizonyossága ama tiltakozás, melyet lapunk egy kitűnő katolikus férfiútól vett.”⁵⁰ Hogy ki lehet ez a „kitűnő katolikus férfiú” nem tudni.

A következő cikkek május 15-, május 17-, május 19-, május 20- és május 23-áról valók. Közös jellemzőjük a nagy terjedelem, a szerző és a hangvétel. A cikkek egyes szám első személyben, naplószerűen íródtak, melyből érzékelhető, hogy szerzőjük részt vett az eseményeken, s feltehetőleg ő az a „kitűnő katolikus férfiú”, akit a május 10-ei cikk említ. Személyének kilétét csak találgatni lehet a cikk végi „r.l.” monogramból. A jegyzőkönyvben felsorolt megjelentek között egy személy, Reinisch Lajos kanonok nevének kezdőbetűi sejlenek fel a monogram mögött, de ez pusztán feltételezés.

A gyűlés előértekezlete

A május 15-ei cikk⁵¹ terjedelmesebb, mint a korábbi híradások, két teljes hasábra terjed ki, hangvételét tekintve jegyzőkönyvszerű leírása az eseményeknek. Címe *Az erdélyi kath. státusgyűlés*, alatta zárójelben *Erd. tud.*, ami annyit tesz, mint Erdélyi tudósítás. A cím alatt egy római egyes van, ami – a többi cikket is figyelembe véve – a „történet” részenkénti tudósítására utal. Meg van jelölve a helyszín, Gyula-Fehérvár és az időpont, május 11. Azt fentebb már láttuk, hogy a gyűlés május 12-én kezdődött. Itt az első tudósításban a szerző egy május 11-ei előértekezletről számol be, amiről a jegyzőkönyv még utalás formájában sem emlékezett meg és nem találni feljegyzést a levéltárban sem.

A püspök nem volt jelen ezen az előzetes tanácskozáson, ez abból derül ki, hogy az elnöki tisztségre – amit rendes esetben a püspök tölt be – Józsika Lajos báró, a státusgyűlés másodelnökének betegsége miatt, Mikó Mihály maroszséki főispánt választották. Az értekezők célját – „hogy megtudjuk, vajon a nézetek 1868 óta módosultak-e vagy merev állapotukban maradtak”, valamint „eszmét cserélni a szervezet felett, melyet az erdélyi státus szükségesnek lát a törvényen alapuló autonómia megalkotására nézve”⁵² – szem előtt tartva történtek a felszólalások, amelyeket a szerző szó szerint idéz. Az eszmecsere alapjául az a munkálat⁵³ szolgált, amelyet Simon Elek osztott szét. A

⁵⁰ *Az erdélyi kath.-státusgyűlésről*. In: *Pesti Napló Esti Kiadás*, 1873. május 10.

⁵¹ *Pesti Napló Esti Kiadás*, 1873. május 15.

⁵² Mikó Mihály az értekező elnöke.

⁵³ Simon Elek bejelentése szerint a munkálat nem egyes emberé, hanem a jelenleg fennálló ideiglenes bizottságtól származott ... Igaz, hogy az 1866-ki szervezet mellett is kellő jogalapon mozognánk, azonban szükséges tudnunk, hogy ama gyűlés csak előkészítő gyűlés volt egy újabb szervező gyűlésre, melynek fenntartottak a szabályok kidolgozása s a kezelési módokatoknak a kormánnyal együttes megállapítása. A munkálat, mely előttünk fekszik, megfelel a célznak. A szervezet népképviselőre és honorátorokra van fektetve. A tárgyak, melyek hatáskörébe tartoznak, világosan meg vannak jelölve. A

munkálat az igazgatótanács működésére vonatkozó teendőket határozottan körülírta. Ez azért érdekes, mert amint fentebb láthattuk a gyűlés első napján maga Simon Elek indítványozza egy bizottság kiküldését ugyanerre a célra. Ez azzal magyarázható, hogy az „előleges értekezlet” orientáció szempontjából volt igen hasznos, de semmilyen tárgy fölött döntésképesége nem volt. A cikk alapján nyilvánvaló, hogy a vélemények igen eltérőek voltak. A felszólalások többsége támogatta Simon Eleket. A klerikus Keserű Mózes indítványa, mely szerint „ne ereszkedjünk általános szervezkedésbe, hanem minthogy ő Felsége leirata minket erre felhatalmaz, válasszuk meg rögtön az igazgatótanácsot...” nem nyerte el néhányuk tetszését; olyan vélemény is volt, hogyha általános szervezkedésbe nem kezdenek, akkor nem támogatja az igazgatótanács megválasztását sem.⁵⁴ Az előértekezlet négy órán át tartott és az elnök a döntésképtelenség tudatában, a közös nevező hiányában azzal zárta be az értekezletet, hogy a másnapi gyűlés majd dönt a kérdés felett. Tehát nem jutottak megegyezésre a résztvevők, annak ellenére sem, hogy Simon Elek hangsúlyozta: „Necsak igazgató-tanácsot válasszunk, hanem az egész szervezeti rendszert állapítsuk meg egyetértő működéssel, és azért, hogy lássa a miniszter, miszerint nem egy rendezetlen, hanem egy rendezett testületnek adja át a vagyont.”

Az első tárgyalás

A következő két tudósítás (május 17-ei és 19-ei) a státusgyűlés első napjáról szól. A cikk sorozatszámát május 17-én⁵⁵ római hármast (III.) és a gyűlés első napjáról egy már közölt tudósítást folytatva indul. Ez arra enged következtetni, hogy május 12-ei első gyűlési nap kezdő része már le volt közzéve, azonban az erről szóló cikket nem találtam meg sem a május 16-ai *Pesti Napló*-ban, sem a május 17-eiben, így ez a rész hiányzik, és további kutatást igényel. Bár a hiányzó rész történéseit a jegyzőkönyv alapján a fentiekben már bemutattuk, sajnálatos, hogy a Fogarasy Mihály püspök nyitóbeszéde, Simon Elek jegyzővé választása, valamint B. Józsi Lajos a saját és az egész Commissió nevében való lemondása, valamint Mikó Mihály beszéde kapcsán kialakult tárgyalások háttérinformációit nem ismerhetjük meg. A május 17-ei cikk, Józsi Lajos lemondására utalva, csak annyit hoz, hogy volt egy beszéd, amelyet ő tartott, így a beszédet sem a jegyzőkönyv, sem az újságcikk nem örökítette meg. A cikk írója azonban megjegyzi „Józsi Lajos báró beszéde s előterjesztése után a tanácskozás egészen új irányba tereltetett. Azt véltük, hogy a készen levő a gyűlés elé terjesztett

vagyon, mely az erdélyi egyházmegye tulajdonát képezi, szabatosan meghatározva. A teendők, melyek az igazgató-tanács működési körét teszik, határozottan megszabva. Végül átmeneti intézkedések a végett, hogy az igazgató-tanács nyerendő utasítás szerint az önkormányzatot véglegesen beállítsa. ... Ne csak igazgató-tanácsot válasszunk, hanem az egész szervezeti rendszert állapítsuk meg...” – számol be a cikk szerzője.

⁵⁴ „Pöcsa József: Ha az egyházmegyei gyűlés szervezésében nem ereszkedünk, akkor igazgató-tanácsot se válasszunk. Biztosabbnak tartja az ügyet egy a kormány ellenőrködése mellett működő, mint egy senkitől sem függő bizottság kezében” – az újságcikk szerzője.

⁵⁵ *Pesti Napló Esti Kiadás*, 1873. május 17.

szervezeti munkálatokhoz kell szólnunk s talán kevés módosítással elfogadnunk, és ily módon megállapodásra jöven, az erdélyi egyházmegyének oly szervezetet adunk, mely a jövőbeli státusgyűlések megtartását s általában az önkormányzat rendes végbemeneténél alapul szolgáljon. Azonban a dolog másképp ütött ki.”

Ami megfordította a gyűlés menetét az Mikó Mihály beszéde volt. A jegyzőkönyvből ismert Mikó-beszéd a cikkben közölt beszédnek mindössze az utolsó három bekezdése, ugyanis a jegyzőkönyvbe csak a konkrét határozati javaslatokat jegyezték le. A cikk közli a határozati javaslat magyarázatát, és megokolását is hozza, így sokkal több információt tartalmaz, mint a jegyzőkönyv. A cikkben közöltekből megismerhetjük Mikó Mihály személyes véleményét is a gyűlés elé terjesztett *munkálat*-ról „Én a jelen gyűlés tanácskozásai és határozatai által sem a kormánynak az összes Magyarország autonómiája eszközlésében akadályokat útjába görgetni nem óhajtok, sem arra okot adni nem akarok, hogy az erdélymegyei kath. status separaticus tendenciákkal vádoltassék. Ezek azon nézetek, melyekből kiindulva, a kolozsvári szervezkedési új tervet a tanácskozás alapjául kitüntetni nem óhajtom.”

A jegyzőkönyvben nem esik szó arról, hogy elutasítja a munkálatot, sőt az ott talált beszéd nem is említi azt. Mikó az új szervezeti szabályzat összeállítását tehát ellenzi. Egyfelől úgy látja, hogy vagy olyan helyzetben van a kormány, hogy a magyarországi 1870–71. évi Autonomia Kongresszus által megfogalmazott és az egész ország katolikusaira, így az Erdélyi Egyházmegyére is érvényes autonómia szervezeti szabályzatának megerősítését a királynál kieszközölheti, ami a jelen szervezkedést feleslegessé tenné. Másfelől ha nem éri el a kormány a szervezeti szabályzat főkegyúri jóváhagyását, ebben az esetben egy új erdélyi szervezeti szabályzat is – bár az külön jóváhagyás nélkül, történelmi alapon is érvényes lehetne – különutas szervezkedésként, jóváhagyás nélkül érvénytelen marad. Ez esetben azonban az Eötvös miniszter által már 1867-ben engedélyezett igazgatótanács-választás bizonytalan időre elodázódna.

A cikk írója a fentiekkel fejezi be tudósítását és ígéri, hogy „legközelebb” folytatja a tárgyalás további menetéről való tudósítást. Ez május 19-én következik,⁵⁶ és két részt (IV. és V.) is közöl a lap. A negyedik rész a tárgyalás már megkezdett bemutatásának folytatása, az ötödik pedig a gyűlés másnapjáról szól.

A szerző a negyedik részben Simon Elek – a jegyzőkönyvből szintén ismert – pótjavaslatának bemutatásával folytatja a tájékoztatást. Ez Mikó Mihály indítványát egészíti ki, messze túlmutatva azon. A cikkben talált szöveg szó szerint megegyezik a jegyzőkönyvben találhatóval. Mindkét forrásban találunk utalást arra, hogy indokolttá vált a pótindítvány fölötti vita és „a vitatkozás áramlatának újabb rohamot kölcsönzött, s a nézetnyilvánításokra újabb alkalmat adott”. A vita hangulatát nem érzékelteti a jegyzőkönyv, ezt csak a cikkből ismerhetjük meg.

E szerint az ülés elnöke, Fogarasy püspök, bölcsen látja a megegyezési pontokat és a nézetkülönbségeket egyaránt, ő alapvetően mindkét javaslatot helyénvalónak találja, így további hozzászólásokra buzdít.⁵⁷

A tudósítás kilenc felszólalóról tesz említést. Ezek közül Gál János és Keserű Mózes egyet ért Mikó Mihállyal abban, hogy az 1866. évi státusgyűlésen meghatározott szervezeti szabályzat alapján kell haladniuk, Bochkor Mihály, Pócsa József és Frits Albert Simon Elek javaslatát támogatják egy új, részletesebb szervezeti szabályzat-tervezet kidolgozásában, Veszely Károly és Jósika Lajos pedig indítványozzák, hogy küldjenek ki egy öttagú bizottságok, akik a két indítványt véleményezik és a gyűlés elé tárják

A felszólalások után megállapodtak a bizottság kiküldésében. Fogarasy püspök javaslatára ugyanakkor választottak egy bizottságot a sérelmi ügyek tárgyalására is. Az utóbbi feladata volt a Státust ill. az erdélyi egyházmegyét ért sérelmek tematizálása és emlékiratba foglalása. A két bizottság megválasztása a jegyzőkönyvben is szerepel.

A második tárgyalási nap

Ugyancsak a május 19-ei cikkben V. szám alatt folytatódik a tudósítás, immár a május 13-ai tárgyalás kezdetét mutatva be. A cikk, bár a bizottságok beszámolóját tekintve tartalmában megegyezik a jegyzőkönyvben foglaltakkal, sokkal részletesebben állítja azt elének, mint a jegyzőkönyv. A cikkből megtudjuk, hogy a gyűlés nyilvános volt, nemcsak a gyűléstagok vettek részt a tanácskozáson, hanem számos hallgató is „feszülten várta a munkálatok előterjesztését.”⁵⁸

A bizottságok beszámolója előtt elfogadták Mikó Mihály javaslatát, hogy először a szervezkedés feletti tanácskozássra kiküldött bizottság tartsa meg a beszámolóját, és majd csak utána a sérelmi ügyek bizottsága. Az első bizottság előadója, Veszely Károly ajánlja, hogy Mikó Mihály határozati javaslatát fogadják el, és ennek első lépéseként válasszák meg az igazgatótanácsot, majd lássák el utasításokkal. Ez az állásfoglalás elvetette Simon Elek és támogatói javaslatát. Simon Elek, aki a kiküldött bizottságnak is tagja volt, elfogadja a bizottság javaslatát, ha a gyűlés kijelenti, hogy az 1866-i alapon minden évben megtartják a státusgyűlést és a meghívottak 2/3 része mindig a világi rendből lesz, és csak 1/3 része a papi rendből.

A jegyzőkönyvben nem szerepel Simon Elek ez utóbbi felszólalása, pedig ez a felszólalás hozta el azt a lélektani pillanatot, amikor a két párt, ill. a két vélemény

57 „Van nézetkülönbség, de lája, hogy egyben őszinte kívánság és nézetegység van – abban tudniillik, hogy önkormányzat választassék. A nézetek abban különböznek, hogy némelyek új szervezeti szabályokat akarnak, mások ezt nem látják sem szükségesnek, sem czélszerűnek, hanem a meglevő alapon igazgató tanácsot akarnak választani. Részéről kész új szabályokat is készíteni, illetőleg a munkálatot úgy, ahogyan van, elfogadni, de az 1866-ki szabályokban is elég biztosítékot lát. Nem kell félni, hogy a képviselői arány nem lesz megtartva, a világiakból nemcsak 2/3 részt, hanem még többet is lehet összehívni. Szóljának hozzá.”

58 „A teremben nagyszámú hallgatóság jelent meg, annak adván e körülmény nyilvános jelét, hogy nemcsak a tagok, hanem más érdekeltek is nagy súlyt fektetnek a mai tanácskozás kimenetelére.”

kiegyezett, és elkerülve az 1868. évi gyűléshez hasonló további meddő vitát, s innentől már közös állaspontról szervezték tovább a Státus, ill. az ügyvezetést vivő igazgatótanács ügyét. Simon Elek közvetítő javaslatának súlyát csak a hírlapi tudósításból ismerjük. A szerző szerint „ezen kijelentés volt azon arany láncszem, mely az eltérő nézetek összekötözését ismét eszközül s a további tanácskozás menetét nem csak gördülékennyé, hanem egészen könnyűvé tevő. Simon Elek mindannyiunk elismerését érdemelte meg a nagy horderejű ügy érdekében tett ezen szolgálata által. A dolog tehát rendes mederbe visszatért s hol csendesen, hol a lelkesedés fölbuzgó habjainak hömpölygetése mellett, de biztosan haladt a kitűzött cél felé.” A jegyzőkönyv minden további magyarázat, és a kikristályosodó állaspont közbeeső lépéseinek fentebb vázolt bemutatása nélkül, szükséztlenül, de annál jelentőségteljesebben, érdemei elismerésének jegyzőkönyvbe iktatása által mond köszönetet.

Ezt követően újra felolvasásra került Mikó javaslata, melyet a gyűlés egyhangúlag elfogadott és határozatilag kimondja az igazgatótanács megválasztását és utasításokkal való ellátását. A döntést Apor Károly báró ugyan elfogadta, bár véleménye szerint ez a gyűlés kedvező alkalom lehetett volna egy új szervezeti szabályzat megállapítására, éppen ezért indítványozza, hogy a közgyűlés bízza meg az igazgatótanácsot, hogy egy szervezeti javaslatot készítsen, melyet abban az esetben, ha a magyarországi katolikus önkormányzat egy év alatt életbe nem lép, a jövő évi nagygyűlés vizsgálat alá vehet. Indítványát szintén egyhangúlag fogadták el.

A továbbiakban a tudósítás írója a jegyzőkönyvvel egybehangzóan, csupán némi eltéréssel⁵⁹ közli az igazgatótanács számára adott *Utasítás* 25 §-ból álló szövegét. Ezek után megválasztották és kiküldték a szavazatszedő bizottságot. A tudósítás szerint a tanácskozást „egy szép jelenet zárta be”. Ez a jelenet báró Jósika Lajosnak közfelkiáltással az igazgatótanács világi elnökévé való választása volt.

Ezzel tulajdonképpen nem zárul a május 13-ai gyűlés, hiszen folytatását a tudósító a *Pesti Napló* május 20-ai számában római ötös (V.) fejezetszámmal közli.⁶⁰ A fejezetszám valószínűleg elírás lehet, ugyanis a 19-ei cikk második része is ezt a fejezetszámot viseli és a május 23-án következő folytatásban már római hetes a fejezetszám, ezért én hatodik fejezetként hivatkozok rá.

A hatodik fejezet három nagy témáról szól. Az első, amelyre a jegyzőkönyv csak utal,⁶¹ az igazgatótanács számára adandó utasítások megtárgyalásánál legtöbb időt igénybe vevő paragrafusok, a tanári kinevezésekről szóló tanácskozás közlése, mellyel véget ért a délelőtti ülés. A délutáni, 18 órától 20.30-ig tartó tanácskozás alkalmával a sérelmi ügyek tárgyalására kiküldött bizottság jelentését tette közzé a krónikás. Ez

⁵⁹ Ilyen különbségek a szinonim szavak használata (13. § c. pont), egy vagy több szavas (14. §, 22. §), ill. egy vagy több mondatos kiegészítések (7. §, 15. §) beiktatása, melyek a szöveg értelmét nem érintik.

⁶⁰ *Pesti Napló Esti Kiadás*, 1873. május 20.

⁶¹ „... az igazgatótanács megválasztását elhatározza és a számára adandó utasításnak bizottság által tervezett javaslatát a tanácskozás alapjául általánosságban elfogadván, azt a részletes tanácskozás folytán a következőkben állapítja meg ...”

alapvetően egyezik a jegyzőkönyvi jelentéssel, azzal a különbséggel, hogy míg a jegyzőkönyv csak a jelentést rögzíti, addig a tudósítás a különböző hozzászólásokat is hozza. Ezt a tárgyalási részt így jellemezte a tudósító: „A hozzászólásban leginkább a világiak versenyeztek, s az általuk kifejezett nézetekhez a papi rendüek csak helyesléssel járultak s egy szív és egy lélek érzelmével nyilatkoztak.” A harmadik téma pedig az igazgatótanács megválasztása volt. Először ismerteti a gyűlésen megjelentek névsorát, majd pedig a megválasztott igazgatótanács tagokat.⁶² Ezzel zárul is a tudósítás. Mindkét névsor teljesen megegyezik a jegyzőkönyvvel. A tagok megválasztásának névsora a jegyzőkönyvben a kapott szavazatok számát is tartalmazza, csakúgy, mint azok neveit is, akik bár nem lettek igazgatótanács-tagok de kaptak néhány szavazatot.

A gyűlés utolsó napja

A státusgyűlés május 14-ei és egyben utolsó napjának tudósítását a *Pesti Napló Esti Kiadásának* május 23-ai számában⁶³ olvashatjuk. A tudósítás bevezetőjében az alapítványok kezelésének módja körül felmerült kérdések tárgyalását mutatja be. A családi alapítványok kiosztásával kapcsolatban Boér Kálmán javasolja, hogy a gyűlés utasítsa az igazgatótanácsot, hogy azokat az alapítványban megjelölt személyeknek, az alapítványt tevő családok leszármazottainak folyósítsák. Érdeklődik a káptalannál lévő saját családi alapítványának sorsa iránt, de miután Ráduly János nagypréposttól kielégítő választ kap, hogy az alapítvány összege kamataival együtt megvan és alapítványos diák jelentkezését várja, nem kéri felszólalásának jegyzőkönyvbe vételét. Ugyanakkor Keserő Mózes kapcsolódó hozzászólásából arról is értesülünk, hogy már a korábbi gyakorlat szerint is, ha némely családok alapítványa meggyengült vagy elveszett volna, az alapítók neveit kegyeletből megörökítették és a több összevont családi alapítványt a hajdan alapító családok leszármazottainak felváltva adták ki. Ennek a kérdésnek a tárgyalása csak a tudósításban maradt ránk, a jegyzőkönyvben nem található, minden valószínűség szerint a kérdést megfogalmazó Boér kívánságára.

A továbbiakban a tudósítás a jegyzőkönyvvel egybehangzóan tudósít arról, hogy Fogarasy püspök javaslatára megválasztanak egy tizenegy tagból álló deputációt, melyet azzal bízna meg, hogy a gyűlés végzéseit – az igazgatótanácsnak adott *Utasítást*, az 1866. évi státusgyűlés döntései alapján, a főkegyúr által elfogadott módon megválasztott igazgatótanács névsorát, valamint a sérelmekről megfogalmazott felterjesztéseket – a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba eljuttassa.

A tudósítás végül szó szerint közli Fogarasy püspök záróbeszédét, melyet a jegyzőkönyvbe nem foglaltak bele. Beszédében a püspök hálát ad a jóakarátú embereket megsegítő Istennek, hogy a háromnapos gyűlést a „legépületesebb” módon tarthatták meg. Felmerült ugyan némi ellentét – mondja a püspök –, de az egyetértés helyreállt és „üdvös határozatokkal koronáztatott”. Hálát ad a jelenlévőknek, hogy

⁶² Ld. a mellékletben

⁶³ *Pesti Napló Esti Kiadás*, 1873. május 23.

hívására fáradalmat és költséget nem kímélve megjelentek, és a társadalomban új, a kereszténységgel ellenkező áramlatok ellen, az egyház helyzetének konszolidálásán a püspökkel vállvetve együtt fáradoznak.⁶⁴

A külső összetartás mellet belső összetartásra is buzdít a püspök, és a liberalizmus által hirdetett szabadság és egyenlőség elveinek felhasználását javasolja, így erre támaszkodva „bátran visszautasíthatjuk azokat, kik a szabadság örve alatt szabadságunktól akarnak megfosztani”.

Következtetés

A magyarországi autonómia szervezése széles társadalmi rétegeket mozgatott meg és nagy port kavart a magyar sajtóban. Ennek tanúi lehetünk, ha megnézzük a klerikális és antiklerikális sajtó tevékenységét a kiegyezés utáni években. A katolikus autonómia, sematikus fogalmazva, azért vált vita tárgyává, mert a katolikus egyház vagyonáról és a felekezeti oktatás tanügyi kérdéseiről – tehát azokról az ügyekről, amelyekről eddig a kormányzat intézkedett – a maga hatáskörében kívánt dönteni. Az állam azonban egyfelől csak akkor mondhatott le jogairól, ha a katolikus egyházon belül biztosítva látta a világi befolyását, másfelől azonban az ultramontanizmussal szembenállást megfogalmazó antiklerikalizmus az egyházat meg akarta fosztani vagyonától és közéleti szereplésének lehetőségétől is. Nem arról folyt a vita, hogy szükség van-e autonómiára vagy sem, hanem arról, hogy milyen szervezetű autonómiára van szükség. A sajtó jelentőségét e kérdések vitatásánál mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy kizárólag az autonómia liberális módon történő megvalósításának programjával önálló napisajtó⁶⁵ keletkezett, amely évekig a klerikális sajtó⁶⁶ legfőbb vitapartnereként képviselte a liberális katolicizmus álláspontját.

Az unió következtében a magyarországi autonómia-kérdésnek részévé vált az Erdélyi Római Katolikus Státus által képviselt erdélyi autonómia-szervezés ügye is. Annak ellenére, hogy 1871-ben befejeződött első magyarországi autonómia-kongresszussal nem valósult meg a magyarországi katolikus autonómia, 1873-ban Erdélyben, történelmi gyökereire és történelmi jogaira támaszkodva, az autonómia párti Eötvös, hajdani vallás- és közoktatásügyi miniszter segédletével és az erdélyi katolikus társadalom összefogása eredményeként létrejött az erdélyi katolikus autonómia, az Erdélyi Római Katolikus Státus újjászerveződése által.

⁶⁴ „Állításom nem bigottismus vagy zelotismuson alapul; ez nem hiú képzelgés, ez valósággal így van, és ők sem tagadják, hogy e cultura előhaladásának stádiumában Krisztus Jézus vallása fölösleges. Ezért petroleumi dühösséggel törekednek kiirtani mindazt, ami a kereszténységre emlékeztet, t. i. az evangéliumot s annak védőit, papságot, keresztény erkölcsöket, isteni tisztetletet, magának Istennek szent nevét.”

⁶⁵ *Független Lapok, Századunk*.

⁶⁶ *Pesti Hírnök, Idők Tanúja*.

Tekintve az autonómia-polémiát, arra számítottam, hogy az Erdélyben szerveződő katolikus autonómia is hangos vitát kelt majd a sajtóban. De nem így történt, és csak mérsékelt hangvételő, tájékoztató cikkeket találunk 1873 egyik legjelentősebb kormánypárti lapjában, a *Pesti Napló*-ban. Ennek magyarázata minden valószínűség szerint az lehet, hogy – amint a későbbiekben megjelenő értelmezésekben nyilvánvalóvá vált – nem tartották a miniszteri engedéllyel megválasztott igazgatótanács illetékességébe tartozónak az egyház anyagi ügyeinek intézését. És ez a gondolat megnyugtatóan hatott a kormánypárti közvéleményre és sajtóra.

Az újságcikkek ismeretében nem módosul ugyan lényegesen a jegyzőkönyvből forrásozó ismeretünk, de mindenképpen adnak egy olyan többletinformációt, mely kiegészíti az előbbi hivatalos és száraz leírását. Amíg a jegyzőkönyv csak a határozati javaslatokat hozza, addig az újságcikkek megelevenítik az azok kikristályosodása során lefolytatott vitát, tanácskozást. A folyóirati híradásoknak köszönhetően behatóbban ismerhetjük meg az egyes státustagok véleményét a tárgyalt témákról, melyről tudomásunk nem igen lehet más levéltári dokumentumok alapján. A tudósítások át vannak itatva szerzőjük véleményével, mely a különböző hozzászólások kommentálásából deríthető ki. Végső soron kijelenthető, hogy az 1873. évi státusgyűlés lefolyásának hangulatát a jegyzőkönyv – hivatalos műfajából adódó merevsége miatt – nem engedte és nem is engedhette átadni, ezért azt nagyszerűen egészíti ki a sajtó szabadabb stílusa, mely lehetővé tette, hogy a kutató előtt a vélemények ütközése egyértelműbben kibontakozhasson, és a cikkszerző egyéni reflexióival fűszerezve válhasson ismertté a nyilvánosság előtt.

Melléklet

Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1873-ban megválasztott igazgatótanácsának tagjai:

Elnök: Gyergyószentmiklósi Fogarasy Mihály erdélyi püspök valóságos belső és titkos államtanácsos.

Világi elnök: Branyitskai báró Józsi Lajos, cs. kir. kamarás, valóságos belső titkos és államtanácsos, a Szent István rend közép keresztes vitéze.

Előadó: Keserő Mózes (károlyfehérvári apát-kanonok, választott arbei püspök, királyi tanácsos, 86 szavazat).

Tiszteletbeli előadó: Dr. Farkas Lajos (jogtudor és a Kolozsvári magyar kir. egyetemen tanár, 84 szavazat)

Titkár: ifj. Fikler Elek (miniszteri fogalmazó, 86 szavazat)

Tiszteletbeli titkár: Frits Albert (országos ügyvéd, 82 szavazat)

Tanácsosok az egyházi rendből: Lönhart Ferencz (pápai prelátus, apát-kanonok és kolozsvári plébános, 89 szavazat); Veszely Károly (címzetes prépost és marosvásárhelyi

plébános, 86 szavazat); Várady Móricz (a kolozsvári katolikus főgimnázium igazgatója, 81 szavazat); Beke Antal (károlyfehérvári kanonok, 70 szavazat); Barcs Ferencz (károlyfehérvári kanonok, 61 szavazat); Pakó János (kolozsmonostori esperes plébános, 61 szavazat); Éltés Károly (hittudós, a károlyfehérvári püspöki liceum hittanára, 59 szavazat); Keserü Mózes (károlyfehérvári apát-kanonok, választott arbei püspök, királyi tanácsos, 44 szavazat).

Világi tanácsosok: Dr. Csiki Viktor (jogtudor és a Kolozsvári Egyetemen tanára, 89 szavazat), Mikó Mihály (Marosszék főkirálybírája, 89 szavazat), Ugron Lázár (Felső Fehérmegye főispánja, 89 szavazat), Pócsa József (Küküllőmegye alispánja, 88 szavazat), Simon Elek (a Kolozsvári Ügyvédegylet elnöke, 87 szavazat), Páll Sándor (királyi tanácsos, erdélyi tankerületi főigazgató, 86 szavazat), Br. Bornemisza János (császári királyi kamarás, valóságos belső titkos államtanácsos, Leopold rend közép keresztés vitéze, 66 szavazat), Gr. Eszterházy János (a magyar történelmi társulat tagja, 63 szavazat), Macskásy Ferencz (földbirtokos, 63 szavazat), Id. Groisz Gusztáv (a belügyminiszteri államtitkári teendőket megbízott miniszteri tanácsos, 62 szavazat), Mikó Antal (Csíkszék főkirálybírája, 62 szavazat), Béli Gergely (Aranyosszék főkirálybírája, 61 szavazat), Gál Lajos (nyugalmazott királyi táblai ülnök, 61 szavazat), Gr. Kálnoky Dénes (Háromszék főkirálybírája, 56 szavazat), Szereday Ignác (Hunyad megye alispánja, 54 szavazat), Züllich István (nyugalmazott főispáni helytartó, 40 szavazat).

Felhasznált irodalom:

Levéltári dokumentumok, források:

1848-dik év augusztusa 27-én tartott Erdélyi Római Catholica egyházi vegyes gyűlés Jegyzőkönyve, In: Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára (továbbiakban ERKSL), IV. 4/c, 1. doboz, 1-48.

ERKSL, *Az Erdélyi Római Catholikus Státusnak 1866. Január 10-én Kolozsvárott tartott gyűléséről vezetett jegyzőkönyv*, Kolozsvár 1883.

ERKSL, *Az Erdélyi püspökmegye róm. Kath. Statusnak Károlyfehérvárott 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én befejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára*, Kolozsvár 1903.

1. ERKSL, *Az Erdélyi püspökmegye róm. cath. Status-gyűlés Károly-Fehérvárott tartott 1873 évi jegyzőkönyve*, Kolozsvár 1905.

2. ERKSL IV/4.a, 28. kötet: *Az igazgató-tanács jegyzőkönyve 1873.*

3. ERKSL IV/4h, 4. doboz . 896 – 1867. sz.: *Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter leirata.*

4. ERKSL IV/4.h., 4. doboz. 1100 – 1873. sz.: *Püspöki körlevél.*

5. ERKSL IV/4h, 4. doboz. 1008 – 1873 sz. leirat: *Trefort Ágoston vallási- és közoktatásügyi miniszter válasza a felterjesztésre.*

6. ERKSL IV/4.f. 70. doboz . 459/t.313. – 1960 – 1873: *Fogarasy Mihály levele A Méltóságos erd. rom. kath. id. Bizottmánynak.*

7. ERKSL IV/4h, 4. doboz.: 1873. július 25.-én Seps Szentgyörgyön kelt, gróf Kálnoky Dezső levele Fogarasy Mihály püspöknek.
8. ERKSL IV/4h, 4. doboz.: 1873. július 25.-én Buda-Pesten kelt, Id. Groisz Gusztáv levele a püspökhöz.
9. ERKSL IV/4h, 4. doboz.: 1873. augusztus 3.-án kelt, Ugron Lázár levele a püspöknek.
10. ERKSL IV/4h, 4. doboz.: 1873. július 26.-án Marosvásárhelyen kelt, Mikó Mihály levele a püspöknek.
11. ERKSL IV/4.f. 70. doboz. 459/t.313 – 1873, *Esküforma*.

Szakkönyvek:

<i>BERECZKI, 2007</i>	Bereczki Gyöngyvér: <i>Az Erdélyi Római Katolikus Státus marosvásárhelyi főgimnáziumának rövid története</i> . In: <i>Katolikus Autonómia</i> , 2007, 103–124.
<i>BERÉNYI, 1942</i>	Berényi Szilárd: <i>A katolikus autonómia és az egyházközségek</i> . Budapest 1942.
<i>BOCHKOR, 1911</i>	Bochkor Mihály: <i>Az erdélyi katolikus autonómia</i> , Kolozsvár 1911.
<i>CSELLÉNYI – ERDŐ, 1993</i>	Cselényi István Gábor – Erdő Péter: <i>Autonómia</i> . In: Diós István (szerk.): <i>Magyar Katolikus Lexikon</i> I. kötet. Budapest 1993.
<i>ENDES, 1935</i>	Endes Miklós: <i>Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története</i> . Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, Budapest 1935.
<i>FORSTER, 1907</i>	Forster János: <i>A püspökmegyei zsinat</i> . Gyulafehérvár 1907.
<i>GYÁRFÁS, 1925</i>	Gyárfás Elemér (szerk.): <i>Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene</i> . Dicsőszentmárton 1925.
<i>HERMANN, 1973</i>	Hermann Egyed: <i>A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig</i> . Aurora Könyvek, München 1973.
<i>HOLLÓ, 2007</i>	Holló László: <i>Az Erdély Római Katolikus Státus tegnap és ma</i> . In: <i>Katolikus autonómia</i> , 2007, 15–34.
<i>HOLLÓ, 2008</i>	Holló László: <i>A laikusok által vezetett egyházmegye</i> . In: BODÓ Márta (szerk.): <i>Örökérvényű igazságaink</i> . Verbum Kiadó, Kolozsvár 2008. 34–45.

- JAKUBEK, 1925* Jakubek L., *Az erdélyi római katolikus autonómia egyházi szempontból*. In: GYÁRFÁS Elemér (szerk.): *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*. Dicsőszentmárton 1925.
- Kath. Biz. hatásköréről* *A volt erdélyi királyi főkormánysszék kebelében fennállott Katolikus Bizottság hatásköréről és az erdélyi kath. status-gyűlés és igazgató-tanács által követendő eljárási módozatról eredeti okmányok alapján*. Nyomatott a püspöki lyceumi könyvnyomdában, Gy.-Fehérvár 1876.
- KATOLIKUS AUTONÓMIA, 2007* HOLLÓ László (szerk.): *Katolikus autonómia. Fejezetek az Erdélyi Római Katolikus Státus történetéből*. Státus Kiadó, Csíkszereda 2007.
- KATUS, 2001* Katus László: *Vallások és egyházak a polgári Magyarországon*. In: *Kettős kötődés. Az Osztrák-Magyar Monarchia (1867-1918)*. Budapest 2001.
- KOSÁRY – NÉMETH, 1985* Kosáry Domokos–Németh G. Béla: *A magyar sajtó története*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1985. 153–161.
- KUSZÁLIK, 2001* Kuszálík Péter: *Erdélyi püspökség*. In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon III. kötet*. Budapest 2001.
- MARTON, 1994* Marton József: *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*. Gyulafehérvár 1994.
- MARTON, 2007* Marton József: *Laikusok helyzete az Egyházban*. In: *Katolikus autonómia*, 2007. 9–14.
- MELICHÁR, 1933* Melichár Kálmán: *Az erdélyi római katolikus státus megszűnése*. In: *Katolikus Szemle* 47 (1993).
- OLTVÁNYI, 1976* Oltványi Ambrus (szerk.): *Eötvös József művei. Levelek*. Magyar Helikon, Budapest 1976.
- RADOVICS, 1917* Radovics László: *A katolikus autonómia szervezése*. Budapest 1917.
- RASS, 1925* Rass Károly: *Az 1848-iki átalakulás*. In: GYÁRFÁS Elemér (szerk.): *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*. Dicsőszentmárton 1925. 217–221.

- SALACZ, 1974 Salacz Gábor: *Egyház és Állam Magyarországon a dualizmus korában*. München 1974. 28.
- SAS, 2002 Sas Péter: *Az Erdélyi Római Katolikus Status*. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 3. évfolyam 2. szám, 2002.
- SZÁNTÓ, 1987 Szántó Konrád: *A katolikus egyház története, III. kötet*. Ecclesia, Budapest 1987.
- SZEMNECZ, 1897 Szemnecz Emil: *Katholikus autonómia. A katolikus autonómia múltja, jelene s jövője és a felekezetek autonóm szabályai*. Nyomatott a „Hunyadi Mátyás”-Intézetnél, Budapest 1897.
- TAKÁCS, 1993 Takács Emma: *Bochkor Mihály*. In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon I. kötet*. Budapest 1993.
- VESZELY, 1860 Veszely Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. Kolozsvárt 1860*. 167.
- VESZELY, 1893 Veszely Károly: *Az erdélyi rom. Kath. püspöki megye autonómiája, vagy is az 1711-től 1892-ig tartott erdélyi római katolikus státusgyűlések nevezetesebb tárgyalásainak, határozatainak, felterjesztéseinek és más ezekre vonatkozó okmányoknak gyűjteménye. (Erdélyi egyháztörténelmi adatok II. kötete)*. Gyulafehérvárt 1893.
- VICZIÁN, 2001 Viczián János: *katolikus autonómia*. In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon VI. kötet*, Budapest 2001.

Sajtó:

1. Pesti Napló Esti Kiadás, 1873.

A kisebbségi felsőoktatás szimbolikus jelentősége.¹ Felsőoktatásról szóló diskurzusok a romániai magyar sajtóban 2007-ben

A romániai magyar nyelvű felsőoktatás funkcióinak, közösségben betöltött szerepeinek, működésének, politikához való viszonyának kérdéseivel számtalan írás foglalkozik.² Az erről szóló vitában egyetemi vezetők, oktatók és kutatók, valamint politikusok is részt vesznek. Céljaik – többek között a kisebbségi oktatás nemzeti identitás-újratermelő szerepénél³ fogva – több szinten fogalmazódnak meg. A kisebbségi felsőoktatás problematikáját azonban nem csupán szaklapok tárgyalják, hanem a sajtó is kiemelt témaként kezeli. A „magyar egyetem” kérdése az 1989 óta eltelt évek során szimbolikus üggyé duzzadt,⁴ a romániai magyar közélet egyik kulcs-témájává vált.

Az alábbiakban a kolozsvári *Babeş-Bolyai Tudományegyetem* (továbbiakban: *BBTE*) kapcsán a sajtóban 2007-ben kialakult diskurzust elemzem. Az elemzés alapkérdése, hogy hozott-e változásokat a bolognai folyamat bevezetése, majd pedig Románia 2007 eleji európai uniós csatlakozása a magyar nyelvű felsőoktatásról való beszédben, azaz történt-e diskurzív nyitás Európa felé.

Az elemzés kiindulópontja, hogy a felsőoktatás kapcsán, akárcsak a politikai beszédben, egy téma attól válik jelentőssé, hogy vitatott, szemben azzal, amiről nincs szó, nincs tematizálva. A magyar nyelvű felsőoktatásról szóló nyilvános beszéd egy konstruált valóságot képez,⁵ melynek határait a beszéd maga határozza meg.⁶ A résztvevő aktorok ugyanakkor nem problémákat tárgyalnak meg, hanem a diskurzusban „nézőpontok stratégiai érvényesítése folyik.”⁷

A következőkben korábbi elemzések alapján összegzem az egyetemmel kapcsolatos diskurzusok 2007 előtti alakulását, a nemzetközi tendenciákat, majd áttekintem a 2007-ben használt főbb témákat és beszédmódokat, végül, az egyes szereplőkhöz kötődő

1 Ezúton szeretném megköszönni Mandel Kingának munkám során nyújtott segítségét.

2 Ld. pl. a *Korunk* 1997 áprilisi, *Egyetem Kolozsvárt* című számát, a *Magyar Kisebbség* 1997/3-4. *Magyar felsőoktatás Erdélyben* című számát, a *Magyar Kisebbség* 2006/1-2. *Quo vadis Sapientia?* című számát, a *Hét*-ben Magyar-Vincze Enikő tollából megjelent cikkeket, mint pl.: *Az egyetemépítés mozgásterei*, <http://ahet.ro/publi/publicisztika/az-egyetemepites-mozgasterei-502-102.html> [letöltés ideje: 2009. március 25.], *Egyetem és politika*, <http://ahet.ro/content/view/3506/102/> [letöltés ideje: 2009. március 25.], valamint *Magyarul csendben*, <http://www.ahet.ro/content/view/3535/102/> [letöltés ideje: 2009. március 25.], valamint Magyarai Nándor *Oktatás? Politika?* című, az *Erdélyi Riport*-ban megjelent cikkét: http://www.riport.ro/mod.php?mod=userpage&page_id=21 [letöltés ideje: 2009. március 25.].

3 Magyarai, 2006; Csete, 2005

4 Papp Z., 1998: 90

5 Szabó, 1997: 37.

6 Szabó, 1997: 16.

7 Csigó, 1998: 122.

tipikus nyelvi elemeket/diskurzív stratégiákat igyekszem beazonosítani, kitérve ezek időbeni alakulására is.

A romániai magyar felsőoktatásról szóló beszéd 2007 előtt

A magyar nyelvű felsőoktatással kapcsolatos diskurzusokról már a *Korunk* 1997 áprilisi, *Egyetem Kolozsvárt* című számában is találhatunk elemzést. Veress Károly⁸ a politikai, a szakmai, valamint az ideológiai mezőben zajló diskurzusokat különbözteti meg egymástól, és ezek egymáshoz való viszonyát elemzi. Következtetése közé tartozik, hogy romániai magyar közegben hiányzik „az egyetem filozófiája”, melynek helyét ideológiai diskurzusok foglalják el. Úgy érvel, hogy mivel nem létezik egy világos egyetem-koncepció, ezért az ügyet felvállalók e tisztázatlan eszmére hivatkozva, saját interpretációik alapján cselekszenek.

A felsőoktatás kapcsán megfogalmazott érveléseket egy évvel később Papp Z. Attila is áttekinti,⁹ és az előbbieken ismertetett Veress Károly-féle klasszifikációt felhasználva megállapítja, hogy 1997-re a kisebbségi felsőoktatás kérdése a többség részéről már politikai témaként konstituálódik, melynek következtében magyar részen is különválnak a szakmai és a politikai diskurzus.¹⁰ A kormányzásban 1996-tól résztvevő *Romániai Magyar Demokrata Szövetség* (továbbiakban: *RMDSZ*), a felsőoktatás kapcsán megfogalmazott célok közül,¹¹ az önálló magyar egyetem ügyét vállalja fel, mely téma erőteljesen tematizálódik a sajtóban is.¹² A felsőoktatás kérdésének átpolitizálódása mellett az önálló magyar egyetem ügye, mely sok esetben a *Bolyai Egyetem* visszaállításáért való küzdelemként vetődik fel, lassan összemosódik a *Babeş-Bolyai Tudományegyetem* nevével, melyet – a kolozsvári magyar nyelvű egyetemi hagyománnyal kapcsolatos érzelmekre apellálva – a diskurzusban szimbolikus erejűvé emel.

A felsőoktatásról szóló vita 1996–2000 közötti – többnyire politikai vonzatú – alakulását Chiribucă és Magyarai tárgyalja.¹³ Korszakolásukból látszik, ahogy az önálló egyetemmel kapcsolatos beszéd szimbolikus síkra tolódik, és előtérbe kerül az érzelmi alapú érvelés. Ebben az időszakban is több érvelési mód fut párhuzamosan, különböző célokat hangsúlyozva, a mezőny fragmentáltsága szembetűnő: vita alakul ki

⁸ Ld. Veress, 1997

⁹ Ld. Papp Z., 1998

¹⁰ Papp Z., 1998: 83.

¹¹ „1. A meglévő állapotok egészében kielégítőek, de lehet és kell is javítani rajtuk; 2. a magyar nyelven folyó egyetemi oktatás helyzetének megszilárdítása szükségessé teszi önálló, kormányhatározatban szentesített struktúra létesítését; 3. minél hamarabb vissza kell állítani az önálló Bolyai Egyetemet, és ehhez kell megtalálni a szükséges intézkedéseket.” Ld. Horváth, 1997, idézi: Papp Z., 1998: 90.

¹² Papp Z. 1998: 83.

¹³ Ld. Chiribucă – Magyarai, 2003

a megvalósulás formájáról,¹⁴ a leendő önálló magyar egyetem helyéről, a magyar nyelvű tankönyvekről, valamint a nyelvhasználati jogokról és a feliratozás kérdéséről is.

A 2000-es években a *Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem* és a *Partiumi Keresztény Egyetem* létrejötté megosztja a figyelmet, ezért az önálló állami magyar egyetem ügye veszít jelentőségéből, habár folyamatosan jelen van a napirenden. A *Bolyai Egyetemmel* kapcsolatos viták 2005 második felétől lángolnak fel ismét, mikor a *Bolyai Kezdeményező Bizottság* (továbbiakban: *BKB*)¹⁵ az önálló állami magyar egyetem mellett kezd széleskörű, a médiában erősen dokumentált kampányba. A *BKB* a *BBTE* multikulturalizmusát¹⁶ kérdőjelezi meg arra hivatkozva, hogy az egyetemen nincsenek többnyelvű feliratok. Ebben az esetben a bírálatot tettek is követik: kétnyelvű táblák kiszögezése az egyetem épületeiben, mely egyben agresszív PR-akciónak is bizonyul.¹⁷ A történetek nyomán a *BKB* két tagját¹⁸ az egyetem hitelének rontása okán eltávolítják az egyetemről. Az események következtében kialakuló közhangulatban a megoldást találni képtelen magyar rektorhelyettesek¹⁹ lemondanak tisztségükről, mandátumuk lejártá előtt egy évvel. A *BBTE* magyar tagozata 2006 végére vezetők nélkül marad. Ebben az időszakban a két vizsgált lapban csupán etnikai alapon elkülönülő érdekcsoportok jelennek meg, így a „magyar álláspont” egységesnek látszik.

Nemzetközi tendenciák

Az önálló felsőoktatási intézmények létrehozása érdekében tett erőfeszítések – ahogy a fent bemutatott eset is – a rendszerváltás utáni közép-kelet-európai államokra általánosan jellemzőek. Kozma Tamás magyarázata szerint, a rendszerváltásokat követően, az újonnan megszerzett nemzeti önállóság, az oktatás – így a felsőoktatás is – nemzeti jellegének, identitásépítő szerepének felerősödéséhez vezet. Ezzel párhuzamosan

¹⁴ Különböző elképzelések vannak arról, hogy önálló egyetem megalapítása, vagy a *BBTE*-en belül magyar karok létrehozása lenne-e szükséges. Javaslat készül a *BBTE*-en belül négy magyar kar megalakításáról, melyet az egyetem végül elutasít. Az *RMDSZ* ellenzi a multikulturális egyetem elvét, melyet csak úgy tud elképzelni, ha a tagozatoknak egyforma jogaik vannak – a multikulturális egyetem eszméjére rezonálva javaslatuk a magyar-német: *Petőfi-Schiller Egyetem* létrehozása. Részletesebben ld. Chiribucă – Magyar, 2003: 85–87.

¹⁵ A *BKB* a *Bolyai Egyetem* visszaállításának ügyét felvállaló csoport. Tevékenységük 2007-ben Hantz Péter, Kovács Lehel és Bodó Barna nevéhez fűződik, ők azok, akik a sajtóban a csoport képviselőiként megjelentek. A tevékenységükhöz kapcsolódó események tárgyalását ld. Péntek, 2007. Céljaikról, elveikről bővebben ld.: <http://www.bolyai.eu/bkb.php?m=8>. [Letöltés ideje: 2009. április 25.]

¹⁶ Válaszképp a magyar felsőoktatással kapcsolatos törekvésekre 1998-ban a *BBTE*-et a 687-es sürgősségi kormányrendelettel multikulturális egyetemmé nyilvánították (ld. Mandel, 2004), az egyetem magát ekként határozza meg. (Ld. az egyetem honlapján: <http://www.ubbcluj.ro/hu/despre/multicultural.html>) Ugyanakkor azt a módot, ahogy a multikulturalizmus a *BBTE*-en megvalósul, az évek során többen is bírálják. Ld. pl. Pásztor, 2001; Demény, 2002; Bakk, 2006

¹⁷ Kelemen, 2006

¹⁸ Hantz Pétert és Kovács Lehelt

¹⁹ Salat Levente és Nagy László

azonban, az 1990-es évek második felében megindul egy másik, nemzetköziesedési folyamat is, amely Nyugat-Európa felől érkezik. Így Közép-Kelet-Európában az 1990-es évektől nem egy, hanem két felsőoktatási reform zajlik le.²⁰

A nemzetköziesedés a bezárkózó nemzeti felsőoktatási rendszerek megnyitására, az egyetemek/országok közötti átjárhatóság/mobilitás elősegítésére, valamint az európai versenyképesség növelésére irányul. Kikristályosodási formája az ún. bolognai folyamat, melyhez Románia az elsők között, még 1999-ben csatlakozott, és ezáltal a felsőoktatás reformja, valamint az Európai Felsőoktatási Térségbe való integráció mellett kötelezte el magát.

Romániában a bolognai reform elvei szerint megszervezett egyetemi alapképzés céljai közé tartozik az egyetemi autonómia növelése és a decentralizáció, a felsőoktatás munkaerő-piaci igényekhez való igazítása, az Európai Felsőoktatási Térséggel való összehangolás a képzési szintek, a minőségbiztosítás, a kreditrendszer, a mobilitás, valamint a képzések elismertetésének terén.²¹ Az első bolognai rendszerben szervezett képzések 2005-ben indultak, és az első végzősök 2008 nyarán hagyhatták el az egyetemet.

A magyar nyelvű felsőoktatásról szóló írások azonban ebben az időszakban (2005 és 2006 folyamán) nem fordítanak különösebb figyelmet az oktatást érintő nemzetköziesedési folyamat témáira. A kisebbségi érdekképviselő, valamint a kisebbségi sajtó lényegükénél fogva az oktatás nemzeti vonatkozásainak napirenden tartásával vannak elfoglalva.

Változások 2007 elejére

A 2007-es év azonban több szempontból is jelentősnek bizonyul a *BBTE* történetében. Egyrészt, a nemzeti diskurzus *BKB* irányából jövő megerősítése a többségi álláspontot 2006 végére a radikálisabb, nacionalista nézőpontok felé tolja, miközben a magyar egyetemi vezetés helyzete ellehetetlenül, a diplomáciai rendezés lehetetlenné válik. Másrészt, Románia európai uniós csatlakozásával megnyílik a lehetőség a bolognai folyamat alapelveinek megfelelő nemzetközi nyitásra: a mobilitás, a nemzetközi együttműködések egyszerűbben megvalósíthatókká válnak.

E két folyamat – az önálló felsőoktatási intézmények kialakítására és megszilárdítására, valamint a nemzetköziesedésre való törekvés – együttesen, de különböző arányban van jelen a romániai magyar felsőoktatás-szervezési diskurzusban. Összefonódásuk mértéke és módja adja az oktatás lokális jellemzőit, melyek diskurzív szinten való megnyilvánulási formáit vizsgáljuk a továbbiakban.

Az alábbi elemzés tehát arra szeretne választ adni, hogy miképp alakult a *BBTE*-

²⁰ Kozma, 2008: 290-291.

²¹ Szolár, 2008: 151–152. A 288/2004-es törvény és a 88/2005-ös kormányhatározat alapján.

ről szóló diskurzus 2007 során az eddig bemutatott feltételek és folyamatok között, valamint, hogy történt-e változás, Európa felé nyitás Románia európai uniós csatlakozása után. A vizsgálat csupán a nyilvánosság egy szeletére, a médiában megjelenő beszédre fókuszál, melyek meghatározzák azokat a kategóriákat, azt a napirendet (agenda), amiről a társadalmi kommunikáció szólni fog.²² A válságok és a változások (mint pl. a tábla-ügy nyomán a *BBTE* esete, valamint az Európai Unióhoz való csatlakozással az Európa felé való nyitás/nemzetköziesedés) tulajdonképpen kommunikációs aktusok,²³ a nyilvánosságban konstruálódnak.

A sajtódiskurzust azonban nem minden esetben azonosíthatjuk a felsőoktatási aktorok diskurzusaival, hiszen jellegükből adódóan az egyes kisebbségi médiaorgánumok hajlamosak a közösségüket érintő problémák túlexponálására, a folyamatban való szerepvállalásra. Mivel bizonyos sajtóműfajok tágabb teret engednek a nézőpontok kifejtésének, ezért az elemzésben kiemelt figyelmet fordítunk az egyes cikkek műfajára is.

Az elemzés két országos szintű, magyar nyelvű napilapban, a *Krónikában*, valamint az *Új Magyar Szóban* (továbbiakban: *ÚMSZ*) megjelent cikkekkel foglalkozik, beazonosítva a főbb témákat, elveket, értékeket, melyek egy szimbolikus jelentőségű intézmény, a *BBTE* kapcsán a felsőoktatásról felvetődnek, majd kitérve a diskurzusok időbeni alakulására, az egyes sajtótermékek jellemzőire is. Az alábbi elemzés tehát csupán a magyar nyelvű sajtóban megjelent, a közvéleményt formálni képes cikkekre terjed ki, és nem foglalkozik a szaklapokban publikált, a tágabb közvéleményt el nem érő vitákra. A választás azért esett e két lapra, mert Romániában magyar nyelven csupán ez a két országos terjesztésű napilap működik. Az *ÚMSZ* a vizsgált időszakban a *BRAT*²⁴ adatai szerint átlagosan napi 5 600-6 000 példányban jelent meg. A *Krónika* megjelenési példányszáma nem nyilvános, egyes források²⁵ 2000-ben ezt a számot ugyancsak 5-6 000 körülre becsülték. Jelenleg mindkét lapban megjelent cikkek elérhetők elektronikus, kereshető formában is a www.kronika.ro, valamint a www.maszol.ro (vagy az [umsz.manna.ro](http://www.umsz.manna.ro)) oldalakon. Az elemzés e cikkek alapján készült.

Tematizáció és a diskurzusok alakulása 2007-ben

A vizsgált időszakban a *BBTE*-ről a két napilapban összesen 142 írás jelent meg: a *Krónikában* 60, az *ÚMSZ*-ben pedig 82. Az egyes lapokban megjelent írások műfajukat

²² Tamás – Zsolt, 1999: 253.; Tamás, 1999: 142.

²³ Tamás – Zsolt, 1999: 253.

²⁴ románul: Biroul Român de Audit al Tirajelor, Román Példányszám-Auditáló Bizottság www.brat.ro [letöltés ideje: 2009. április 19.]

²⁵ L.d.: az index.hu-n *Még írják a Krónikát* címmel 2000-ben megjelent cikket: <http://index.hu/kulfold/kronika/> [letöltés ideje: 2009. április 19.]

tekintve a tájékoztató-, a vélemény-, vagy az átmeneti műfajcsaládokhoz tartoztak,²⁶ megoszlásukat az alábbi tábla mutatja.

	Krónika			ÚMSZ			Össz
	T.	V.	Á.	T.	V.	Á.	
Jan.	10	3		13	6	1	20
Febr.	3			3	4		7
Márc.	1			1	2		3
Ápr.	4	1		5	4	1	10
Máj.	2			2	1	1	5
Jún.	5	1	1	7	6	1	15
Júl.	8			8	10	2	22
Aug.	1			1	4	3	8
Szept.	3			3	8	2	13
Okt.	8	1		9	6	3	18
Nov.	3	1		4	6	2	12
Dec.	3	1		4	5		9
	51	8	1	60	62	15	82

1. tábla A *Krónika* és az *Új Magyar Szó* című lapokban a *Babes-Bolyai Tudományegyetem* kapcsán 2007-ben megjelent cikkek száma

T = tájékoztató műfajcsalád, V = vélemény műfajcsalád, $Á$ = átmeneti műfajcsalád.

Éves szinten a júliusi hónap bizonyult a legtermékenyebbnek, amikor a két lapban összesen 22 cikk foglalkozott a *BBTE*-vel. Legkevesebb írást márciusban szenteltek a témának. Összességében elmondható, hogy az *ÚMSZ* többet cikkezett az ügyről, ugyanakkor írásaik műfajilag is szélesebb palettát fedtek le: vélemény és átmeneti műfajcsaládba tartozó írásaik száma több, mint kétszerese a *Krónika*-ban megjelenteknek.

Mivel a vélemény- és átmeneti műfajcsaládok jellegüknél fogva a tájékoztató műfajcsaládnál tágabb teret engednek a szerkesztőség, vagy egyéb szereplők álláspontjainak megszólaltatására, így véleményformáló szerepük is erősebb. Az *ÚMSZ*-ben a vélemény műfajcsaládhoz tartozó cikkek száma közel kétszerese a *Krónika*-énak (15/8). Ugyanakkor a *Krónika*-ból szinte teljesen hiányoznak az átmeneti műfajcsaládhoz tartozó írások (interjúk/nyilatkozatok): a vizsgált időszakban csupán egy ilyenrel találkozhatunk a lap hasábjain.

Januárban a *Krónika* 13, míg az *ÚMSZ* 7 cikket közölt a témában. Ebben az időszakban mindkét lapban értelemszerűen az egyetemen kialakult bizonytalan helyzetre, valamint a megüresedett pozíciók esetleges betöltésének kérdésére reflektál

²⁶ Műfajokról, műfajcsaládokról, melynek alapján az osztályozás készült ld. bővebben: Bernáth, 2002. Tájékoztató műfajcsalád: hír, információ, tudósítás. Vélemény műfajcsalád: vezércikk, kommentár, jegyzet, glossza. Átmeneti műfajcsalád: Információs interjú, témainterjú, véleményinterjú, nyilatkozat.

a legtöbb írás, az egyetem, vagy a magyar tagozat által kiadott közlemények alapján. Több fontos, az év során folyamatosan résztvevő szereplő van jelen már ekkor a vitában: megjelennek a kisebbségi és a többségi politikum képviselői, valamint a *BBTE* oktatói, a *BKB* képviselői is.

A műfajok eltérései mutatják, hogy a *Krónika* ebben az időszakban többször nyilvánított véleményt az ügyben vezércikk és kommentár formájában is, és egy vezércikkben elítélte az üresen maradt pozíciókra való jelöltállítást, mivel a szerző szerint a kompromisszumok nem vezetnek eredményre. Mindeközben az *ÚMSZ* a tájékoztatásra fektette a hangsúlyt, valamint egy, az ügyet érintő interjút is megjelentetett Frunda György *RMDSZ*-es politikussal. A politikus szerint az, hogy a *BBTE* kérdése nincs lezárva, Románia európai uniós csatlakozásának köszönhető, mivel új terep nyílt a lobbizásra. Az interjúban azonban csupán a *BBTE* helyzetének várható (az *RMDSZ*, az *EU* és az *Európa Tanács*nak köszönhető) pozitív alakulására történik utalás, konkrét tervekre, célokra nem.²⁷

A januári cikkekből több párhuzamos érvelési mód rajzolódik ki. Míg Románia EU-biztosa²⁸ az egyetem hatáskörét és a belső párbeszéd jelentőségét hangsúlyozza, addig az *RMDSZ* képviselője a magyar egyetem ügyét európai segítséggel véli megoldhatónak. Az egyetemről kizárt oktatók ügye ugyanebben az időszakban kerül magyarországi politikusok közvetítésével az *Európa Tanács*hoz. A magyarországi politikusok a kisebbségi jogokra hivatkozva az érdekérvényesítés kérdését igyekeznek tematizálni. A politikai szférából érkező szereplőknek a továbbiakban is nagy szerepük lesz.

A *Krónikában* ekkor megjelenő vélemény, valamint vezércikk a kompromisszumok nélküli, szükség esetén konfliktusos rendezés mellett teszi le a voksot, kisebbségi jogok kiharcolására hivatkozva.²⁹ Ezen érvelésen belül kirajzolódik egy ellenséggép, mely ellenség ebben az időszakban az egyetem román vezetésében ölt testet. Megfogalmazott követeléseik nagyrészt szimbolikus jellegűek, kétnyelvű feliratokra, szobrokra, a magyar szimbólumok használatára irányulnak, az egyetem-ügy pedig egyértelműen az egykori *Bolyai Egyetem* visszaállításaként jelenik meg.

Ezzel az érveléssel szemben, az egyetem magyar tagozatának oktatói már e hónap folyamán kezdenek elhatárolódni az előző évi *BKB*-s akcióktól, és már vannak olyan vélemények is, melyek szerint „magára kell hagyni a két menesztett adjunktust”.³⁰ Az oktatók érvelése – habár elvi szinten felmerül egy esetleges sztrájk lehetősége a tiltakozás

27 A Babeş-Bolyai ügye nincs lezárva. *ÚMSZ*, 2007. január 22. <http://manna.ro/porta/18400> [letöltés ideje: 2009. április 20.]

28 Leonard Orban többnyelvűségért felelős biztos, akitől magyar felmenői miatt valószínűleg a magyar ügyek támogató képviselét is remélték az érintettek.

29 Ld. Ki állíthatja vissza az állami magyar egyetemet? *Krónika*, 2007. január 12. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=7563>, [letöltés ideje: 2009. április 26.], valamint: Visszafordulat. *Krónika*, 2007. január 25. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=7850> [letöltés ideje: 2009. április 26.]

30 Sztrájkot fontolgatnak. *Krónika*, 2007. január 5. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=7375> [letöltés ideje: 2009. április 26.]

egy formájaként – az egyetemvezetésbe való visszatérés, azaz a kompromisszumos rendezés felé hajlik, a döntést a magyar tagozatot érintő fontos ügyekben való részvétel szükségletével indokolja.

Megszólal ugyanakkor a román külügyminiszter³¹ is, aki a magyarországi diplomácia tájékoztatása során egy *BBTE* döntéstervezetre hivatkozva konkrét dátumokkal szolgál a feliratok ügyének rendezésében. Habár az információ utólag tévesnek bizonyul, az év során több esetben is hivatkozás történik az általa említett határidőkre.

Ebben a hónapban kezdődik egy másik – hosszan tartó – vita is, melynek során a *BKB* akkori elnöke,³² a *BBTE* oktatója, egyik kollégáját³³ plagizálással vádolja. Az ügyet ebben az időszakban csupán a *Krónika* tárgyalja, részletesen bemutatva a *BKB*, valamint a *BBTE* álláspontját is. A *BKB* szakmai kérdésként próbálja tálalni a plagizálást, de egyben kiemeli azt is, az egyetemről elbocsátott kollégáit ért bírálatokra válaszol azzal, hogy feltárja ezt az ügyet. Ezzel szemben az egyetem képviselői egyértelműen az elbocsátott oktatók miatti bosszúként tüntetik fel a vádat, melyet a politológus kezdeményezett a pszichológussal szemben. A *BKB* kommunikációjára a nemzeti kategóriákban gondolkodás, a mi/ők határvonal magyarok és románok közötti meghúzása jellemző, de bírálja azon magyar oktatókat is, akik a román vezetéssel együttműködnek. A *Krónika* egy vezércikkben ítéli el a *BBTE* rektorátusának sértő és fenyegető hangnemét – amely Bodó szakmai hozzáértését kérdőjelezi meg, majd felhívja az oktatók figyelmét, hogy „*munkaköri leírásukban nem szerepel a sajtótájékoztatók tartása*,”³⁴ – és szembeállítja az oktatók érvekre alapozott vitájával.

Februárban a leglényegesebb téma egyrészt a magyar rektorhelyettesi pozíciók betöltése, másrészt pedig a magyar államfő erdélyi látogatása kapcsán az egyetem-ügy diplomáciai rendezése. E két témára mindkét vizsgált lap kitér. Az egyetem magyar tagozatának új vezetői ebben a szakaszban már egyértelműen, a nyilvánosság előtt is elhatárolódnak a *BKB* érdekérvényesítési módszereitől, ugyanakkor kiemelik azt is, hogy továbbra sem értenek egyet a két oktató elbocsátásával. A megüresedett rektorhelyettesi pozíciók betöltését az egyetemen tanuló több mint hétezer diák és a magyar oktatók iránt érzett felelősséggel indokolják, akiknek „*az egyetemi életét szervezni kell*.”³⁵ A felelősségérzet mellé beemelik a diskurzusba a szakmaiságot is, valamint hangsúlyozzák a higgadt környezet szükségességét. A higgadság és szakmaiság a *BKB* érdekérvényesítési módszereivel szemben választott stratégiaként is értelmezhető, mely az új vezetés *BKB*-tól való nyilvánvaló elhatárolódására és pozíciójának megerősítésére szolgál. Az irányukból jövő érvelés ekkortól deklaráltan is szakmai irányba mozdul el,

31 Mihai Răzvan Ungureanu

32 Bodó Barna

33 Szamosközi Istvánt (jelenleg az egyetem egyik rektorhelyettese, az elemzett időszakban az akadémiai tanács alelnöke volt).

34 *Rectori diverzió. Krónika*, 2007. január 10. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=7459> [letöltés ideje: 2009. május 11.]

35 *Új rektorhelyettesek a BBTE-n. ÚMSZ*, 2007. február 19. <http://manna.ro/porta/53200> [letöltés ideje: 2009. április 25.]

és ennek nyomán az egyetemen belüli, diplomáciai rendezés útját választja.

Ugyanekkor, az említettek mellett az *ÚMSZ* az *RMDSZ* elnökének³⁶ nyilatkozatát közli, mely a magyar egyetem fő akadályaként az akkori egyetemi tanács elnökét, Andrei Marga-t nevezi meg, utalva arra, hogy a megoldás érdekében „*kénytelenek lesznek parlamentáris eszközök bevetését indítványozni.*”³⁷ A *BBTE* rektora³⁸ erre személyeskedő hangvételű támadással válaszol, és a politikum kivonulását kéri az egyetemvezetési vitából. A *BBTE* román vezetésének stílusa támadó, minden bírálatra lecsap.

A *Krónika* erre az esetre nem tér ki, ellenben cikkezik a menesztett oktatók jogorvoslati próbálkozásairól. A cikk az igazságszolgáltatás megbízhatatlanságát és az oktatók nehézségeit tárgyalja: újra tematizálódik az elbocsátott oktatók hősiessége, küzdelme.

Márciusra a kedélyek megnyugodtak az egyetem körül, és csupán három cikk említi a *BBTE*-t. Ebben a hónapban Markó Béla *RMDSZ*-elnökké való újráválasztása alkalmával bírálja a *BBTE*-n történeteket, hangsúlyozva, hogy a fenyegetőzés a gyengeség jelének tekinthető. A *Krónika* ugyanakkor Leonard Orban EU-biztos kapcsán közöl cikket, aki továbbra is az egyetemen belüli párbeszéd fontosságát emeli ki, és nem készül beavatkozni, melynek okán bírálat éri egy magyarországi EP-képviselő³⁹ részéről. Akárcsak februárban, márciusban is, csupán hírek jelennek meg, egyik lapban sem történik véleménynyilvánítás.

Áprilisban a *BKB* a magyarországi politikai szférában tartja napirenden a *BBTE* témáját, az önálló magyar karok létrehozását támogató aláírásokat ekkor juttatják el Budapestre. Az *ÚMSZ* egy véleményt⁴⁰ is közöl a témában, mely kitér a kommunikációs problémákra: az önálló magyar egyetem visszaállítása és a *BBTE*-n a magyar karok létrehozása egymást kizáró lehetőségek, a nyilvános beszédben ugyanakkor a kettő összemosódik, szimbolikus jelentőségűvé változik. A fogalmak és elképzelések pontosításának igénye egy magyar egyetemi oktatótól érkezik, erősítve a korábban megkezdett szakmai diskurzust. E témán kívül ismét az európai képviseletek körében tematizálódik az egyetem-ügy: júniusban Strasbourgban tárgyalnak a magyar felsőoktatásról, és a diszkrimináció ellen tiltakoznak. Európai környezetben a kérdés továbbra is kisebbségi jogi/esélyegyenlőségi szempontból fogalmazódik meg, ugyanakkor a *Krónika* vezércikke⁴¹ számon kéri a romániai magyar politikum

36 Markó Béla

37 *Együttműködés az integrációért. ÚMSZ*, 2007. február 4. <http://manna.ro/porta/53168> [letöltés ideje: 2009. április 25.]

38 Nicolae Bocșan

39 Szent-Iványi István (SZDSZ)

40 Horváth Andor: *Bolyai. ÚMSZ*, 2007. április 12. http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2107&cikk=56084 [letöltés ideje: 2009. április 26.]

41 *A mi szavunk. Krónika*, 2007. április 6. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=9747> [letöltés ideje: 2009. április 26.]

tevékenységét az ügyben. E hónapban mindkét lap tudósít arról, hogy a *BKB* elnöke⁴² alapfokon pert nyer a *BBTE* ellen, amiért az írásbeli figyelmeztetésben részesítette *BKB*-s tevékenysége miatt.

Május ismét viszonylag eseménytelen hónapnak számít egyetem-ügyben, a legfontosabb szereplők (az akadémia képviselői, akik érdemben tudnak nyilatkozni) távol maradnak a nyilvánosságtól. Nemzetközi szinten (magyarországi képviselők,⁴³ valamint *RMDSZ*-politikuskok által) azonban újra kísérlet történik a többnyelvűségért felelős EU-biztos, Leonard Orban közvetítő szerepbe való kényszerítésére, mely próbálkozást ismét hárítja a biztos. Az *RMDSZ* részéről az *ÚMSZ*-nek nyilatkozó Kelemen Atilla ugyanakkor felveti a finanszírozás kérdését is, és kiemeli a magyar egyetem meglétének fontosságát a feliratokhoz képest.

Annak ellenére, hogy a magyar tagozat vezetése a szakmaiságot igyekszik kiemelni, a folyamatosan napirenden lévő felirat-kérdésre való reakcióképp beszámol a kétnyelvű feliratok terén történt előrelépésekről is: emléktáblák, plakátok, tájékoztató anyagok, üdvözlő szövegek készültek és jelentek meg magyar nyelven. A magyar egyetemvezetés stratégiája tehát kettős: a szakmaiság hangsúlyozásával a szimbolikus értékkel bíró témák jelentőségének csökkentésére irányul, de a *BKB* támadásai és a téma exponáltságának mértéke miatt belekényszerül egy szimbolikus téren folyó harcba is.

Júniusban, a közeledő felvételi okán ismét előtérbe kerül a magyar nyelvű felsőoktatás kérdése. A *Krónika* interjút közöl a magyar tagozatot vezető rektorhelyetttel,⁴⁴ aki a bolognai alapelvekkel összhangban a képzés munkaerőpiachoz való igazodását hangsúlyozza és kiemeli a gyakorlati képzés felé való nyitást tagozati szinten, hangoztatja ugyanakkor az uniós csatlakozás nyomán leegyszerűsödött formában megvalósítható mobilitást is. Ez az a szakmai-európai típusú diskurzus, mely a nemzetköziesedési folyamat kezdetét mutatja.

A politikai szereplők ebben az időszakban ismét aktívabbak a szakma képviselőinél, a cikkek nagy része a politikai szereplők tevékenységéről számol be. Így a magyar külügy Răzvan Ungureanu (téves információkra alapozott, ld. fentebb) ígéretét kéri számon: feliratok ügyében történő júniusi előrelépést. Ugyanakkor folytatódik a téma európai napirenden tartása: az *RMDSZ* képviselői Románia elítélését kérik a Bizottságtól és a Tanácstól, az „*önálló magyar egyetem létrehozása kapcsán tanúsított hozzáállásuk miatt*,”⁴⁵ melynek céljából aláírásgyűjtésbe kezdenek. Ugyanebben a hónapban Hantz Péter az Európai Bizottság alelnökétől, Franco Frattini-től kér segítséget a *Bolyai Egyetem* újraindítása érdekében. Megjegyzi ugyanakkor az európai érzéketlenséget is a téma iránt, mely ismét a jogos követelések ellenére áldozat-szerepbe került pozitív hős imázsát erősíti.

⁴² Bodó Barna

⁴³ Gál Kinga (FIDESZ), Tabajdi Csaba (MSZP)

⁴⁴ Magyarai Tivadarral

⁴⁵ *EP-nyilatkozat a magyar egyetemért. ÚMSZ*, 2007. június 19. <http://manna.ro/porta/17519> [letöltés ideje: 2009. április 26.]

Július havi témák közt elsőként szerepel mindkét lapban, hogy a *BBTE* román vezetősége támadásba lendül az európai bizottsági aláírásgyűjtés kapcsán, és perrel fenyegeti a kezdeményezőket. A román vezetés hangneme az eddig is jellemző támadó, és ismét kéri a politika kivonulását az egyetem ügyeiből. A kéréshez a magyar tagozat vezetése is csatlakozik, és amellett, hogy elhatárolódik az *RMDSZ*-es kezdeményezéstől, megjegyzi, hogy a *BBTE*-ellenes kampány árt a helyzet rendezésének, ugyanakkor cáfolja az egyetemen uralkodó magyarellenességről szóló hírt. Ez nyilvánvaló állásfoglalásnak tekinthető a magyar egyetem kérdésében.

A *BKB* elnöke e hónapban nyer pert a *BBTE* ellen az egyetemen ellene indult fegyelmi eljárás ügyében, melyet a bíróság jogtalannak ítélt.⁴⁶ Az *ÚMSZ* cikke kitér arra is, hogy Bodó Barna már nem tanít a *BBTE*-n, így egyetlen *BKB* tag sem maradt az egyetem alkalmazásában, mely megjegyzés a csoport kis létszámát és támogatottságának hiányát hivatott sugallni.

A hónap következő részében a *BKB* ismét napirendre tűzi a feliratok kérdését. A csoport ugyancsak a Răzvan Ungureanu (téves információkra alapozott, ld. fentebb) tájékoztatására alapoz, és augusztus 31-i határidővel követeli a magyar nyelvű feliratokat, ellenkező esetben azzal fenyeget, hogy ismét önerőből fog táblákat kihelyezni. A *BKB* ugyanakkor támadja a magyar rektorhelyettest is, amiért az hű a román vezetéshez, és „*hazudik*” annak tekintetében, hogy javult volna a többnyelvűség helyzete.⁴⁷ A személyes támadás személyeskedő és sértő, azonban a rektorhelyettes kijelenti, hogy nem kíván vitába szállni. Ezt követően mindkét lapban két technikai jellegű, oktatást érintő hír is napvilágot lát, miszerint a *BBTE* magyar hallgatói választható tantárgyként tanulhatnak román szaknyelvet, ugyanakkor a román hallgatók számára ezentúl választható lesz a magyar történelem és kultúra tárgya, ami a nyilatkozat szerint a valódi multikulturalitást, a másik közösség megismerését⁴⁸ segítheti elő.

Az *ÚMSZ* ebben az időszakban foglalkozik legrészletesebben az egyetem témájával. A lap interjút közöl a *BKB* elnökével, majd a *BBTE* magyar rektorhelyettesével is. Az interjúból és az összefoglalóból az derül ki, hogy a két fél tulajdonképpen ugyanazokért a célokért küzd, csak más eszközökkel próbálja elérni azokat. Míg a *BKB* a radikális, kompromisszumok nélküli megvalósítás mellett teszi le a voksot a magyar tagozat gondjainak kezelése és a feliratozás kérdésében, addig a *BBTE* magyar vezetése mérsékelt, kompromisszumos megoldást lát célszerűbbnek: a rektorhelyettes ismét a szakmai feladatokat, a megoldáshoz szükséges higgadságot hangsúlyozza, és elítélően nyilatkozik a *BKB* akcióit illetően. Az interjúk során szóba kerül a *BKB* egyetemi

⁴⁶ Bodó Barna – áprilisban már nyert alapfokon, a döntés júliusban vált jogerőssé. A júliusi cikket ld. *Bodóék nem adják fel. ÚMSZ*, 2007. július 10. http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2102&cikk=52843 [letöltés ideje: 2009. május 11.]

⁴⁷ *Újabb BKB-táblaakció. ÚMSZ*, 2007. július 16. http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2102&cikk=52832 [letöltés ideje: 2009. április 26.]

⁴⁸ *BTE: magyar kultúra románoknak. Krónika*, 2007. július 18. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=12238> [letöltés ideje: 2009. április 26.], valamint *Közeledés a BBTE-n. ÚMSZ*, 2007. július 18. http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2102&cikk=52825 [letöltés ideje: 2009. április 26.]

oktatók körében alacsony támogatottsága, valamint a magyar tagozat oktatóinak azon álláspontja, hogy elhatárolódjanak a *BKB* tevékenységeitől.

A hónap politikai szerepvállalója az *RMDSZ* mellett egy olyan szereplő, aki eddig nem nyilatkozott – a vizsgált lapokban és időszakban – az ügyről: az *Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács* (továbbiakban: *EMNT*),⁴⁹ amely a „nemzeti összefogás program”⁵⁰ részeként a *Bolyai Egyetem* ügyének nyílt és cselekvő felvállalását, és a *BKB* kezdeményezéseinek támogatását javasolja.

Az év második felében az *ÚMSZ* tárgyalja részletesebben a *BBTE*-vel kapcsolatos álláspontokat. Augusztusban a felvételi tematikája mellett a Báthory-díjak kiosztása (a *BKB* javaslatára Budapesten átadott díj, az egyetem-ügyet felvállaló közéleti személyiségek, politikusok számára), valamint a diákok érdekeinek hangsúlyozása kerül fókuszba. A lap megjelentet ugyanakkor három vélemény műfajcsaládba tartozó írást is,⁵¹ melyek először vetik fel a hallgatók részvételének hiányát az egyetem-vitában, valamint az oktatás minőségének és az oktató–hallgató viszonynak a kérdését.

Szeptemberben a tanévkezdéskor klasszikusnak számító tanévnyitó-, valamint a kollégium-téma kerül tárgyalásra, majd ismét a politikum veszi át az egyetem-témát. Megjelennek új szereplőként az előző hónapban hiányolt diákok is, akik a magyar karok megalapításáért, a magyar egyetemért kerékpáros karavánt szerveznek Strasbourgba. A cikkekben újra összemosódik, hogy mely cél érdekében kampányolnak: míg szeptember 24-én az *ÚMSZ Ifjúsági karaván a magyar egyetemért*⁵² címen közöl egy írást, addig 26-án *Kerekeken a magyar karokért*⁵³ című cikk jelenik meg.

Októberben egy európai parlamenti közmeghallgatás alkalmával a politikusok segítséget kérnek az egyetem ügyének rendezéséhez, majd hírt kapunk a *BKB Oktatási Minisztérium*hoz küldött aláírás-mappájáról, mely az önálló magyar karok megalapítását támogatja. Az aláírásgyűjtés tematikája több ízben felmerül, és többnyire a *BKB* tevékenységéhez kapcsolódik, annak legitimitását hivatott biztosítani. Az aláírásokra való hivatkozás és azok eljuttatása különböző fórumokhoz a támogatottság érzetét kelti a szemlélőben, és elleplezi azt a folyamatot, hogy a szervezet lassan a perifériára szorul, 2007 végére már veszít hangadói szerepéből a vizsgált magyar nyelvű lapokban.

49 A *BKB*-t és tevékenységét bemutató oldal szerint „A *BKB* rendelkezésre áll az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács Oktatási Szakbizottságának irodája és alkalmazotti hálózata. Működését az *EMNT*-vel, a Magyar Ifjúsági Tanáccsal, az Erdélyi Magyar Ifjakkal és a Bolyai Egyetem Barátainak Egyesületével együttműködésben fejei ki.” <http://www.bolyai.eu/bkb.php> [letöltés ideje: 2009. május 12.] Az *EMNT* honlapja szerint Hantz Péter az *EMNT* oktatási szakbizottságának elnöke <http://www.emnt.org/old/oktatas/nevsor.html> [letöltés ideje: 2009. május 12.]

50 *Összefogás nemzeti célokért. ÚMSZ*, 2007. július 31. http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2101&cikk=17211 [letöltés ideje: 2009. április 26.]

51 Mindhárom Cs. Gyimesi Éva tollából: *Egyetemi fogalomdeficit. ÚMSZ*, 2007. augusztus 13. http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2107&cikk=55720 [letöltés ideje: 2009. április 26.], „*Státusegyetem.*” *ÚMSZ*, 2007. augusztus 20. http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2107&cikk=55691 [letöltés ideje: 2009. április 26.], valamint *Egyetemi státus.. ÚMSZ*, 2007. augusztus 30. http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2107&cikk=55654 [letöltés ideje: 2009. április 26.]

52 http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2102&cikk=52627 [letöltés ideje: 2009. április 26.]

53 http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2102&cikk=52622 [letöltés ideje: 2009. április 26.]

E hónapban jelenik meg a *Krónikában* az év során egyedülálló írás is, mely mind az önálló magyar egyetem, mind pedig a *BBTE* keretében megvalósítható önálló karok alternatíváját kisebbségi jogi és ésszerűségi szempontból is elemzi.⁵⁴ Az *ÚMSZ*-ben közölt vélemény⁵⁵ ugyanakkor, az európai parlamenti aláírásgyűjtés sikertelensége kapcsán, az európai kisebbségek helyzete rendezésének szükségességére hívja fel a figyelmet, melyre olyan módon van szükség, hogy az a többségi társadalomnak is megfelelő legyen.

A következő hónap (november) híradásai a brüsszeli aláírásgyűjtési akció sikertelenségével vannak elfoglalva, melyet a politikusok a figyelemfelkeltés miatt többnyire mégis sikeresként értékelnek. Ugyancsak novemberben indul meg a *BKB* egy újabb támadása, mely szerint a hallgatókért járó fejkvóta nem jut el a magyar tagozatig, az értesülést a rektorhelyettes nevetségesnek nevezi, majd cáfolja. A nevetségessé tétel, a lényegtelenként való ábrázolás a magyar egyetemi vezetés stratégiája a *BKB* erőteréből való kiszorítására. Hónap végén napvilágot lát egy újabb technikai jellegű, az oktatást érintő hír, mely a kreditrendszer megújítását jelenti be a *BBTE*-n. A változás célja, hogy megkönnyítse a külföldön szerzett kreditek elismertetését. Hasonlóan, ekkor jelentik be azt is, hogy következő évben a záróvizsga már csupán a szakdolgozat megvédéséből fog állni.

Decemberben, az egyetemi választások közeledtével ismét kiújulnak a *BKB* személyeskedő jellegű támadásai, melyek során Hantz hazugsággal és lopással vádolja Magyarit és „*utolsó embernek*” nevezi.⁵⁶ A személyeskedő, gyűlöletkeltő hangvétel, az ezt felvállaló csoportok megjelenése, valamint sajtóban való témyerésük a gyűlöletbeszéd intézményesülésének veszélyével járnak.⁵⁷ Az elmérgesedő vita, annak durva hangneme, ebben a vitában a támadott számára járt előnyökkel, a *BKB* az év végére veszített hiteléből. Az év emellett az egyetemi vezetők (részben az év során már hivatalban lévők, részben pedig új vezetők) megválasztásával zárul.

⁵⁴ A cikk Gabriel Andreescu emberjogi aktivista, a Román Helsinki Bizottság elnökének a brüsszeli közmeghallgatáson elhangzott előadásának szerkesztett változata. *BBTE: jog és méltányosság. Krónika*, 2007. október 12. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=14398> [letöltés ideje: 2009. április 26.]

⁵⁵ *Sikeres kudarc. ÚMSZ*, 2007. október 30. http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2107&cikk=55439 [letöltés ideje: 2009. április 26.]

⁵⁶ *Kiújult a BBTE-BKB konfliktus. ÚMSZ*, 2007. december 9.. http://umsz.manna.ro/index.php?menu_id=2102&cikk=52407 [letöltés ideje: 2009. április 27.], valamint *Hantz kontra Magyar. Krónika*, 2007. december 13. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=15948> [letöltés ideje: 2009. április 27.]

⁵⁷ Ld. Biró, 2009

Következtetések

A felsőoktatásról szóló vita elemzése során a legszembetűnőbb sajátosság annak átpolitizáltsága,⁵⁸ a magyar egyetem ügyének politikai szféra által történő kihasználása. A felsőoktatás átpolitizálódása nyugat-európai országokra is jellemző, de megjelenését ott az eltömegesedés miatt megnövekedett költségek váltották ki.⁵⁹

A magyar nyelvű felsőoktatásról szóló beszédet 2007-ben Romániában a politikum szereplői dominálták. A vizsgált újságcikkek több mint egyharmada a politikai szféra valamely képviselőjének közleményét/nyilatkozatát/véleményét tartalmazza. E szereplők több közegből érkeznek: jelenlétük azt bizonyítja, hogy a magyar nyelvű felsőoktatás kérdése lényeges témának számít a romániai magyar érdekképviselő (RMDSZ, EMNT), a magyarországi, valamint a romániai többségi politizálás szempontjából is. A vita a vizsgált időszakban többnyire szimbolikus síkon folyt. A fogalmak gyakran tisztázatlanok, a különböző célok összemosódnak.

A politikum elsősorban a kisebbségi jogok szempontjából közelít a témához: abból a szempontból, hogy a magyar közösségnek joga van az önálló állami egyetemhez. A megvalósítás kérdései a vizsgált időszakban a politikum részéről egyetlen esetben sem merültek fel, a kérdés csupán elvi: szükség van állami magyar egyetemre. Ennek kapcsán két nézőpont keveredik: a radikálisabb a *Bolyai Egyetem* visszaállítását szorgalmazza, míg a mérsékeltebb a *BBTE*-n belüli magyar karok létrehozását támogatja. A kérések folyamatos elutasítását ugyanakkor nem kíséri kudarc, az aktorok minden esetben a figyelemfelkeltés sikerességét hangsúlyozzák, ami arra utal, hogy a megoldás tulajdonképpen nem érdekük. A magyar nyelvű felsőoktatás témája egy könnyen tematizálható, mind a romániai, mind pedig a magyarországi célközönségek számára érthető téma, mely bármely időszakban felkerülhet a napirendre. Szimbolikus jelentősége miatt olyan kérdéssé vált, mely eléggé lényeges ahhoz, hogy – a különböző célközönségek előtt is – legitimitást biztosítson a politikai tevékenységnek.

Habár Románia európai uniós tagsága révén a bolognai folyamat előnyeit (legfőképp a mobilitást) könnyebben ki lehet aknázni, 2007-ben a felsőoktatásról szóló beszédben csupán mellékesen van jelen az egyetem magyar vezetése által használt szakmai-nemzetközi diskurzus. A diskurzus ilyen háttérbe szorulását két módon is magyarázhatjuk: egyrészt azzal, hogy a kisebbségi sajtó számára kevésbé érdekes témáról van szó, másrészt azzal, hogy a politikai jellegű akciók – 2007-ben legalábbis – uralták a felsőoktatásról szóló beszédet, a napirendet ezen csoportok határozták meg, belekényszerítve ebbe a tematikába a magyar tagozat vezetését is.

Ahogy már az augusztusi cikkek elemzésekor is felmerült, feltűnő a diákok –

⁵⁸ Ld. máshol is, pl.: Mandel, 2007; valamint pl. a Bárdi Nándorral készült interjú: „*Nincs jogom azt mondani, hogy ne gyertek.*” Mihancsik Zsófia interjúja Bárdi Nándorral. *Mozgó Világ* 2005. 2. sz. 53–62. <http://bardi.adatbank.transindex.ro/> [letöltés ideje: 2009. március 23.]

⁵⁹ Hrubos, 2006: 124–127.

mint közvetlenül érintettek – távolmaradása a vitától, akik csupán egyetlen hír kapcsán szerepelnek a vizsgált lapokban 2007 során. Az év folyamán a civilek is csupán egy esetben, Gabriel Andreescu révén szólaltak meg, annak ellenére, hogy más országokban kisebbségi és emberi jogi kérdésekben ők is fontos szerepet vállalnak. Rajtuk kívül egy másik lényeges csoport sem nyilvánított véleményt: a piaci szereplők. Távolmaradásuk azt mutatja, hogy a kisebbségi felsőoktatás kérdésében Romániában csupán két csoport érdekelt: a politikai és – közvetlen érintettségük okán – a szakmai szervezetek.

A *BBTE*-ről, és tágabban az önálló magyar nyelvű felsőoktatásról szóló főbb beszédmódok, szerepek, témák és az ehhez tartozó stílusok,⁶⁰ a tipikus szereplőkhöz kapcsolva tehát az alábbiak (melyek természetesen egymáshoz viszonyulva léteznek és folyamatosan alakulnak, változnak):

1. A román egyetemi vezetés diskurzusa: agresszív beszédmód, mely az egyetem egységét, valamint döntési önállóságát (autonómiáját) védelmezi, elhatárolódva a politikai oldalról érkező követelésektől. Ez a beszédmód nem domináns, nem kezdeményez, csupán néha jelenik meg, azokban az esetekben, mikor az egyetemet valamely oldalról támadás éri.
2. A magyar tagozat vezetőinek diskurzusa: mely mögött egy kompromisszumra, megegyezésre törekvő, mérsékelt diplomáciai stratégia áll. Rendezési megoldást a román tagozattal való együttműködésben, fokozatos előrehaladásban lát. Pozíciója megszilárdítása érdekében a *BKB* által a nyilvánosan (a sajtóban) neki címzett támadásokat megpróbálja bagatellizálni, nevetségessé tenni, az egyetemi érdekekre, a hallgatók iránti felelősségre hivatkozva. A diskurzus a vizsgált időszak alatt viszonylag hamar kialakul, és az év során a jellegzetes fordulatai nem változnak. Ezt a diskurzust a magyar tagozatot vezető rektorhelyettes képviseli, ő az, aki a magyar tagozat nevében rendszeresen megszólal. Támogatottságát azzal bizonyítja, hogy folyamatosan hangsúlyozza: az összes magyar oktatót képviseli. A magyar tagozat oktatói közül rajta kívül a vizsgált időszakban nyilvánosan – a két lap hasábjain – csupán egy személy foglal állást,⁶¹ de emellett egy személy a magyar egyetem körüli fogalmi zűrzavar tisztázására is felhívja a figyelmet.⁶²
3. A *BKB* diskurzusa: melynek célja a magyar egyetem és a feliratozás ügyének napirenden tartása, mivel ettől remélik a magyar kisebbséggel szembeni vélt vagy valós diszkrimináció csökkenését, a gondok megoldását (*Bolyai Egyetem* visszaállítása, többnyelvű feliratozás). Érvelési módja szélsőségekhez közelít: kompromisszumok elutasítása jellemzi, részeredményeket nem ismer el, azokat bírálja. Ellenségképet konstruál, élesen használja a mi/ők határvonalat előbb magyar/román, majd civil aktivista/egyetemi vezető viszonylatában. Elvárja az

⁶⁰ Szabó, 1997: 17.

⁶¹ Cs. Gyimesi Éva a fentebb tárgyalt módon, a diákok szempontjainak figyelembe vételét hangsúlyozva.

⁶² Horváth Andor a fentebb már bemutatott módon.

etnikai elv elsőbbségét, érvek felülírását ezen a címen. Értékei: a hősiesség, és a küzdelem. Stílusa: harc, konfrontálódás.

4. Politikai (akár magyarországi, akár romániai) diskurzusok: a kérdéshez a kisebbségi jogok szempontjából közelítenek. A vizsgált időszakban a magyar nyelvű felsőoktatás ügyét európai szintéren próbálják tematizálni. Megoldásra nem törekszenek, csupán munkájuk szükségességének bizonyítására azáltal, hogy a kérdést napirenden tartják.

A magyar nyelvű felsőoktatás kérdése tehát – melyet az adott közegben a kolozsvári *Babeş-Bolyai Tudományegyetem* példáján elemeztünk 2007-re vonatkozóan – erősen átpolitizált. A felsőoktatás a bolognai reform bevezetése és az uniós csatlakozás után is megőrizte szimbolikus jelentőségét, melynek következtében háttérbe szorulnak a nemzetköziesedésről szóló szakmai diskurzusok. Ugyanakkor politikai aktorok etnikai elemekkel telített diskurzusaikban kisajátítják, felhasználják a témát saját tevékenységeik legitimálására.

Felhasznált irodalom

- BAKK, 2006 Bakk Miklós: *Bolyaivita*. Transindex. 2006. március 21. <http://bakk.transindex.ro/?new=1&cikk=316> [letöltés ideje: 2009. április 25.]
- BERNÁTH, 2002 Bernáth László: *Új műfajismeret*. Sajtóház Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2002.
- BIRÓ, 2009 Biró A. Zoltán: *A gyűlöletbeszéd öröme és árnya*. Transindex 2009. április 1. <http://reply.transindex.ro/?cikk=124> [letöltés ideje: 2009. április 26.]
- CHIRIBUCĂ – MAGYARI, 2003 Chiribucă, Dan – Magyarai Tivadar: *The Impact of Minority Participation in the Romanian Government*. In: ROBOTIN, Monica – SALAT Levente (szerk.): *A New Balance: Democracy and Minorities in Post-Communist Europe*. LGI Books, Budapest 2003. 73-97.
- CSETE, 2005 Csete Örs: *Javaslat a Magyariskola Program kimunkálására*. 2005. www.magyariskola.hu [letöltés ideje: 2009. január 24.]
- CSIGÓ, 1998 Csigó Péter: *A gazdasági stabilizációs diskurzus – a konszolidáció diskurzusa*. Szociológiai Szemle, Budapest 1998 (3.). 121-151.

- DEMÉNY, 2002 Demény Gyöngyvér: *Kisebbségek oktatási jogai és a magyar tannyelvű felsőfokú oktatás Romániában*. Magyar Kisebbség, VII. évfolyam, 2. szám. Kolozsvár 2002. 256-274.
- HRUBOS, 2006 Hrubos Ildikó: *Új paradigma keresése az ezredfordulón*. In: uő.: *A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása*. Aula, Budapest 2006. 121-137.
- KELEMEN, 2006 Kelemen Atilla: *A tábla-performansz kommunikációs szempontból*. Transindex 2006. december 11. <http://kelemen.transindex.ro/?new=1&cikk=353> [letöltés ideje: 2009. január 24.]
- KOZMA, 2008 Kozma Tamás: *Politikai rendszerváltozás és felsőoktatási reform*. In: KOZMA Tamás – RÉBAY Magdolna (szerk.): *A bolognai folyamat Közép-Európában*. Új Mandátum, Budapest 2008. 287-314.
- MAGYARI, 2006 Magyari Nándor László: *Oktatás? Politika?* Erdélyi Riport. 2006. február 2.
- MANDEL, 2004 Mandel Kinga: *Az RMDSZ oktatáspolitikája 1990-2003 között*. In: MANDEL Kinga – BLÉNESI Éva (szerk.): *Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában (2002-2004)*. Gondolat Kiadó-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2004. 85-107.
- MANDEL, 2007 Mandel Kinga: *A román felsőoktatás-politika változásai 1990-2003 között*. Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár 2007.
- PAPP Z., 1998 Papp Z. Attila: *A romániai magyar oktatás helyzete 1989 után*. Magyar Kisebbség, IV. évfolyam, 3-4. szám. Kolozsvár 1998. 74-95.
- PÁSZTOR, 2001 Pásztor Gyöngyi: *Kolozsvári multikulturalizmus*. In: *Pro Minoritate*. Budapest, 2001. ősz 80-88.
- PÉNTEK, 2007 Péntek Imre: *Megoldáskeresés elvi kompromisszumok nélkül*. Korunk, Kolozsvár 2007. február 127-131.

SZABÓ, 1997

Szabó Márton: *Vázlat a politika diszkurzív értelmezéséről*. In: uő. (szerk.): *Szövegvalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról*. Scientia Humana. Budapest 1997. 344.

SZOLÁR, 2008

Szolár Éva: *A bolognai folyamat Romániában*. In: KOZMA Tamás – RÉBAY Magdolna: *A bolognai folyamat Közép-Európában*. Új Mandátum, Budapest 2008. 145-165.

TAMÁS, 1999

Tamás Pál: *A tematizációról*. In: BÉRES István – HORÁNYI Özséb (szerk.) *Társadalmi kommunikáció*. Osiris, Budapest 1999. 139-151.

TAMÁS – ZSOLT, 1999

Tamás Pál–Zsolt Péter: *Atársadalmi kommunikáció szociológiájáról*. In: BÉRES István – HORÁNYI Özséb (szerk.) *Társadalmi kommunikáció*. Osiris, Budapest 1999. 245-263.

VERESS, 1997

Veress Károly: *Az egyetem filozófiájáról*. Korunk Kolozsvár 1997. április. 6-19.

Felvidék

A szlovákiai magyar kisebbség nyelvhasználati és oktatási jogainak változása 1990-1998 között¹

A kisebbségi probléma hagyományosan a nemzetiségileg meglehetősen tarka közép-európai térség neuralgikus kérdései közé tartozott. A 20. századi etnopolitikai változások, kényszermigrációk, asszimilációs folyamatok következtében mára a négy visegrádi állam közül csak Szlovákia maradt meg igazán többnemzetiségű országnak, melynek legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbségi közössége a magyar.²

A nyelvhasználat kérdésének központi szerepe a szlovák politikai gondolkodásban alapvetően azzal a ténnyel magyarázható, hogy Szlovákia lakosságának mintegy tíz százalékát magyar anyanyelvű állampolgárok alkotják. Az ország határait a nyelvi viszonyokra való tekintet nélkül alakították ki, s az első világháborút követő nagyhatalmi döntések során jelentős nagyságú, összefüggő, magyar többségű területek kerültek az új államhoz. A csehszlovák, illetve a szlovák kormányzati tényezők kezdetektől fogva igyekeztek minden lehetséges eszközzel az ország nem szláv nyelvű területein megerősíteni a hivatalos nyelv helyzetét, amelyre, mint integrációs tényezőre, a kisebbségek nyelvére pedig, mint az ország területi integritását is veszélyeztető jelenségre tekintettek. Ez a nézet ma is tovább él a szlovák társadalom széles rétegeiben.³

A történelmi múlt eseményeinek köszönhetően a felvidéki magyarság nyelvhasználatára a kétnyelvűség jellemző. Amíg a családi, baráti környezetben a társas érintkezés nyelve a magyar, addig a közéletben, a hivatali viszonyok között az államnyelv megfelelő ismerete nélkül meglehetősen nehézkes a boldogulás. Mindkét nyelv elsajátításának elsődleges színtere a magyar iskola. Comenius szavaival élve: az anyanyelven való oktatás a legtermészetesebb és leghatékonyabb formája az oktatásnak. Sajnálatos, hogy a vizsgált korszakban a 17. századi tudós gondolatáról teljes egészében megfeledkeztek.

Tanulmányom szerkezetileg három részből tevődik össze. Az adott korszak jogtörténeti hátterének ismertetése után a harmadik Mečiar-kormány 1994-1998 közötti időszakát mutatom be, mégpedig a felvidéki magyarságot sújtó intézkedések elemzésén keresztül. S minthogy a szlovákiai magyar közösségekben a vizsgált periódusban a politikai döntésekkel szembeni ellenszegülés jórészt lokális megmozdulásokban mutatkozott meg, dolgozatom harmadik részében a szlovák kormány magyarellenes oktatáspolitikájával kilenc hónapig bátran szembeszegülő két dél-szlovákiai település – Búcs és Bátorkeszi – iskolaharcát, ellenállási mozgalmát ismertetem. Arra a kérdésre is megpróbálok választ keresni, miért nem váltak az említett helyi jellegű megmozdulások, kezdeményezések a szlovákiai magyarságot átfogó, általános tiltakozássá?

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani interjúalanyaimnak a beszélgetések elkészítéséért, továbbá Kállay Istvánnak, Vizi Baláznak és Szarka Lászlónak a tanulmány elkészítése során nyújtott szakmai segítségéért.

² Halász, 2007

³ Biró, 2008

Jogtörténeti áttekintés

A rendszerváltozást követő időszakban a közép-európai országokban mindenütt erőteljes jogszabály-alkotási folyamatot figyelhettünk meg, melynek Szlovákiában hangsúlyos részét alkotta a kisebbségeket érintő nyelvhasználati kérdések szabályozása. A szlovákiai honos nyelvek státusának törvényi szabályozása kétirányú volt: az egyik oldalon a cél a nemzeti és állami szuverenitás jelképeként értelmezett többségi szlovák nyelv helyzetének megerősítése volt, a másik irányt a kisebbségek nyelvhasználati jogainak törvényi szintű – és nagyrészt nemzetközi nyomásra elfogadott – szabályozása jelentette.⁴

A parlament 1990. október 25-én elfogadta a Szlovák Köztársaság hivatalos nyelvéről szóló 428/1990. számú törvényt (továbbiakban: nyelvtörvény).⁵ A jogszabály elfogadását hosszú parlamenti vita, s több törvényjavaslat benyújtása előzte meg. Az elfogadás napján kialakult parlamenti vitát figyelve mindenki számára nyilvánvalóvá válhatott, hogy egyáltalán nem a szlovák nyelv terjedésének elősegítése az igazi cél, hanem valami egészen más. A nyelvtörvény csak eszköz volt a nemzeti kollektivisták pártok, valamint vezetőik kezében a hatalom átvételére, a demokratikus átmenet megzavarására, a parlamentarizmus működésképtelenségének bizonyítására. Az említett nyelvtörvény parlamenti elfogadásának vitanapján sok más felszólaló mellett a *Szlovák Nemzeti Párt* (továbbiakban: *SNS*) tagjának, Marian Andelnek szavai jól jellemezték a kialakult többségi szlovák politikai véleményt.⁶

A törvény a szlovák nyelvet határozta meg hivatalos nyelvként, mely a kommunikációnak az állam egész területén használatos eszköze lett. Az államigazgatási és helyi önkormányzati szervek, valamint dolgozóik tevékenységük, a természetes és jogi személyek a hivatalos kapcsolattartás során a hivatalos nyelvet használhatták. A közokiratokat is ezen a nyelven állíthatták ki.⁷ Az elfogadott törvény alapján tehát a hivatalos érintkezésben az érintett állampolgárok még a 20%-os lakossági aránynál sem használhatták anyanyelvüket, ha a hivatalnok nem tudott, vagy nem volt hajlandó a szlovákon kívül más nyelven megszólalni.⁸

⁴ Szabó Mihály, 2009b

⁵ Zákon Slovenskej národnej rady z 25. otóbra 1990 o úradnom jazyku v Slovenskej republike. Zbierka zákonov č. 428/1990.

⁶ Berényi, 1994: 67 – 68.: „Ma 3 százaléknyi kivételtől eltekintve Szlovákia összes polgára beszél szlovákul. Ezért kérdezem, miért kell a hivatalos életben más nyelvet is használni? Erre csak egy választ tudok adni. Ez tán a magyar nemzetiség képviselőinek hiúságával és keményfejűségével magyarázható (...) Az egynyelvűség és többnyelvűség kérdésében ugyanis nem létezik kompromisszum. Itt ugyanis valami többről van szó, mint a nyelvről. Az államalkotó nemzet önrendelkezéséről, valamint bizonyos geopolitikai összefüggésekről, átgondoltan megszervezve, külföldről irányítva (...) Politikai, jogi és szociális anomáliának számít, amikor a nemzetnek ily módon kell kérnie, már-már térden állva, a saját anyanyelvének törvényre emelését, saját államának területén.”

⁷ Szabó Mihály, 2008a

⁸ Berényi, 1994: 83.

A helységnevek kizárólag szlovák nyelven való megjelölésének törvényből eredő kötelezettsége alapot adott az ún. táblaháború kirobbanásának is. Az említett jogszabály 4. szakasza leszögezte: „a községek, városok és városrészek, az utcák, terek, közterületek és más földrajzi neveket a hivatalos nyelven tüntetik fel.” A *Szlovák Nemzeti Tanács* (továbbiakban: *SZNT*) a Szlovák Köztársaság területi és közigazgatási tagolódásáról szóló 51/1990. sz. törvényének 3. szakasza megállapította, hogy a községeket és részeit a hivatalos nyelven tüntetik fel.⁹ Egyúttal a törvény 5. szakasza részletesen taglalta a szabályozási köröket.¹⁰ Az utcanevekre a következő kitételt alkalmazta: „Meghatározásukról a község dönt a lakosságával vagy annak egy részével való megbeszélés és a járási hivatal által létesített terminológiai bizottság véleményezése után.”

Az említett törvények közül egyik sem tette lehetővé a kétnyelvű feliratok használatát, vagy pedig a hivatalos nyelvtől eltérő nyelvű feliratok használatát. A *Belügyminisztérium* ezzel a kérdéssel kapcsolatban utasítást adott a járási hivataloknak, főleg a járási hivatalokat megjelölő táblák, a pecsétnyomók, a községek és a községrészek tájékoztató tábláinak „helyes” nyelven való elkészítéséről. Figyelmeztet arra, hogy a kétnyelvű feliratok használata sérti mindkét törvényt és amennyiben a minisztériumi elvárásokat nem teljesítik a törvény értelmében, az említett feladatokért felelős konkrét személyekkel szemben kényszerítő eszközöket, vagyis a szabálysértésekről szóló 372/1990. sz. törvény¹¹ vonatkozó meghatározásait alkalmazhatják.¹²

A nyelvtörvény kisebbségellenes szabályozása közvetlenül nem csorbította a meglevő magyar nyelvű oktatást, azonban hivatkozási alapul szolgált a későbbi időszakban, a magyar nyelv használatának korlátozására az oktatás irányítása, szervezése terén.¹³ A következőket fektette le az oktatásüggyel kapcsolatban: „Az állam köteles az oktatási és a művelődési rendszer keretén belül megteremteni a feltételeket ahhoz, hogy a Szlovák Köztársaság polgárai a hivatalos és a mindennapi érintkezésben való használatához kívánatos mértékben elsajátítsák a szlovák nyelvet”, továbbá kimondta, hogy „a hivatalos nyelv tudományos kutatásáról és kultúrájának, illetve tisztaságának növeléséről az állam gondoskodik.”¹⁴

9 Zákon Slovenskej národnej rady z 1. marca 1990 o používaní štátneho jazyku, štátnej vlajky, štátnej pečate a štátnej hymny Slovenskej republiky. Zbierka zákonov č. 51/1990.

10 A községek és a községrészek hivatalos elnevezései kötelezőek voltak a tájékoztató és közlekedési táblák elkészítésénél és felhasználásánál, az intézmények, hivatalok, vállalatok és egyéb jogi személyek székhelyeinek, a természetes személyek állandó és átmeneti lakhelyeinek, a vasúti állomások, repülőterek és kikötők megjelölésénél. A felsorolásba bekerültek még a menetrendek, a statisztikai áttekintések, a távközlési lexikonok, valamint a kartográfiai alkotások is. A sajtóban és más tömeges hírközlő eszközökben, valamint az állami szervek és községek hivatalos tevékenységében szintén a hivatalos helynév használatát írták elő.

11 Zákon Slovenskej národnej rady z 28. augusta 1990 o priestupkoch. Zbierka zákonov č. 372/1990.

12 Zalabai, 1995: 13–14.

13 Ismertetését ld. a későbbiekben.

14 Zákon Slovenskej národnej rady z 25. otóbra 1990 o úradnom jazyku v Slovenskej republike. Zbierka zákonov č. 428/1990.4–5. §

Nagy változás állott be 1991-ben a szlovákiai kisebbségek államjogi helyzetében, mivel az 1991. évi 23. sz. (csehszlovák) alkotmánytörvény hatályon kívül helyezte az 1968. évi 144. sz. alkotmánytörvényt, amely elvben még államalkotónak ismerte el a csehszlovákiai kisebbségeket.¹⁵ A szlovákiai kisebbségek államjogi helyzete az új csehszlovák alkotmánytörvény elfogadását követően az 1968 előtti állapotra „süllyedt vissza”.¹⁶

A Szlovák Köztársaság 1992. szeptember 1-jén fogadta el alkotmányát.¹⁷ A preambulum rögzítette: Szlovákia nemzetállam, s a szlovák nemzetet jelölte meg államalkotó nemzetként, a szlovák nyelvet pedig ennek megfelelően nem egyszerűen az állam hivatalos nyelveként, hanem államnyelvként deklarálta. Ezen kívül kimondta, hogy „az államnyelvtől eltérő nyelvek használatát a hivatalos érintkezésben törvény szabályozza” (6. cikk). Az alkotmány 12. cikkelyének második bekezdésében az állam minden polgára részére szavatolja az összes alapjogot.¹⁸ Tiltja a hátrányos megkülönböztetést, de az államnyelvi rangra emelt hivatalos nyelvvel a szlovák alaptörvény lehetőséget nyújtott a kisebbségek anyanyelv-használati jogainak korlátozására, s így módon a nem szlovák anyanyelvűek hátrányos megkülönböztetésére is.¹⁹

A kisebbségekkel foglalkozik az alkotmány 33. és 34. cikkelye is. A kisebbségekhez tartozó személyek számára az alábbi nyelvi jogokat szavatolja az alkotmány: az anyanyelvű művelődés és oktatás, információszerezés és információátadás joga, anyanyelvüknek a hivatalos érintkezésben való használatának a joga, az államnyelv elsajátításának joga. A 34. cikk (3) bekezdése pedig kimondta, hogy a kisebbségek jogérvényesítése „nem vezethet Szlovákia szuverenitásának és területi egységének veszélyeztetéséhez, sem a többi állampolgár diszkriminálásához.”²⁰

A szlovák állami, politikai és hatalmi szervek magyar nemzetiségi politikájának megnyilvánulásait a következő három, jól körülhatárolt politikai indíttatású kezdeményezésbe lehet besorolni: a nemzetiségileg vegyes lakosságú területek iskolaügyének előtérbe helyezése, a szlovák nyelven való oktatást szorgalmazó „alternatív oktatás” bevezetése, valamint a kétnyelvű bizonyítványok kiadásának megszüntetése. A nemzetiségileg vegyes lakosságú területek oktatási helyzetével kapcsolatban azt állapították meg, hogy az érintett területeken a többségi nemzet tagjai – szlovákok – vannak hátrányosabb helyzetben, mivel asszimilálódásuk fenyeget. Emögött a felvetés mögött jól láthatóvá vált az az elképzelés, melynek lényege, hogy a magyar iskolák

15 Ústavný zákon 9. januára 1991, ktorým sa uvoľňuje LISTINA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Zbierka zákonov č. 23/1991.

16 Szabómihály, 2008 a

17 Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992. Zbierka zákonov č. 460/1992.

18 „Nem, faj, bőrszín, nyelv, hit és vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzetiségi vagy etnikai kisebbséghez való tartozás, vagyoni, származási vagy egyéb helyzet szerinti megkülönböztetés nélkül.”

19 Szarka, 2008

20 Szabómihály, 2009b

rovására megerősítsék a szlovák tannyelvű iskolákat. Ezt támasztotta alá az a tény is, hogy az oktatási, ifjúsági és sportminisztériumban a nemzetiségek iskoláinak ügyével foglalkozó osztályt a nemzetiségileg vegyes lakosságú területek iskolaügyi főosztályává minősítették át, megerősítve annak jogkörét. Döntéseik gyakorlatilag nem változtatták meg az iskolák rendszerét, 1992-től többek között a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatását és nyelvhasználatának korlátozását célzó intézkedések kidolgozásával foglalkoztak.

A második elképzelés az „alternatív oktatás” bevezetése volt. Megvalósítására már az 1980-as évek elején lépéseket tettek. A koncepció lényege az volt, hogy a nemzetiségek csak olyan iskolákat, osztályokat tudjanak működtetni, amelyekben az oktatás kétnyelvű, vagyis a tantárgyak egy részét szlovák nyelven, a másik részét a nemzetiség nyelvén oktatnák. Ezen elképzelés bevezetésének jogosságát volt hivatva alátámasztani az erre a célra létrehozott országos bizottság felmérése, amely a szlovák nyelvi kultúra szintjének elemzésével foglalkozott a nemzetiségileg vegyes lakosságú területek iskoláiban. A jelentésében fellelhetők mind az objektív, szakmailag helytálló következtetések, mind a megbízók céljait támogató elképzelések.²¹ Egyik alapvető megállapítása az volt, hogy az alacsony szlovák nyelvi szint oka a szlovák nyelv oktatásának nem megfelelő koncepciója. A kormány tudomásul vette az országos felmérés eredményeit, és ezek alapján készítették el azt az intézkedési tervet, amely a következő címet viselte: „A nemzetiségileg vegyes lakosságú területek tanulói nyelvi felkészültségének javításáról.”

Tartalmilag, a kommunikatív nyelvismeret terén, a vizsgálattal feltárt hiányosságok kiküszöbölésére, a magyar tannyelvű iskolák számára új oktatási koncepció kidolgozására, új oktatási módszerek bevezetésére, a tananyag tartalmának, az oktatás szervezeti formáinak módosítására irányult. Megállapításaik közé tartozott az is, hogy a beszédkészségek fejlesztéséhez szükséges az időtöbblet és a csoportos oktatás. Ezért előírták, hogy az alapiskolák első és második osztályában eggyel növelni kell a szlovák nyelv oktatására fordított óraszámot, s engedélyezték a szlovák órákon a csoportbontást.

Megjegyzendő, hogy az iskolaügyi állami szervek az intézkedések említett részeinek megvalósítása terén azonban, kellő határozottság és megfelelő szakmai erőforrások mozgósítása híján, országos kiterjedésű szemléletváltást nem tudtak felmutatni.

A szlovák nyelv kommunikatív oktatása terén viszont nagyon eredményesnek tekinthető a Fórum Intézet által felkarolt ún. Skabela–Bóna módszer kidolgozására és elterjesztésére tett kezdeményezés.²² Ehhez hasonló szlovák nyelv-oktatási módszert a

21 Az elképzelések alapja az 1990-es nyelvtörvény 4. szakasza volt, amely kimondta, hogy az állam feladata az oktatási rendszer keretei között megteremteni azokat a feltételeket, amelyek a szlovák nyelv elsajátítását eredményezik a Szlovák Köztársaság polgárai számára a hivatalos és közösségi kapcsolatok által igényelt szinten.

22 Interjú Varga Lajossal, a búcsi *Katona Mihály Alapiskola* igazgatójával, Búcsón, 2009. február 2-án. A módszer lényegét röviden a következőképpen foglalta össze: „A Skabela-Bóna módszer próbálta egy kicsit hétköznapiabbá tenni a nyelvok-

minisztérium intézeteinek nem sikerült kidolgoztatni.

A jelentés és az intézkedés másik hangsúlyos pontja az volt, hogy a szlovák nyelvi ismeretek magas szintű elsajátításához és a társadalmi-gazdasági élet területein való érvényesüléshez nem elégséges a szlovák nyelvnek és irodalomnak, mint tantárgynak az oktatása. Emellett bizonyos természettudományi vagy társadalomtudományi tantárgyak keretén belül a szakterminológia kétnyelvű elsajátításával és a tananyag szlovák nyelvű elmondásával kívánták emelni a nyelvi szintet.

Az „alternatív oktatás” szakmai körütekintést igénylő bevezetése a megvalósítási tervekben körvonalazódó feltételek mellett háttérbe szorult, mivel nem volt valós lehetőség a szükséges szakmai anyag kidolgozására, és annak megvalósítása is hosszú időt vett volna igénybe. Ezért a gyors politikai megoldások kerültek előtérbe. Ennek alapján a nemzetiségileg vegyes lakosságú területek iskolaügyével foglalkozó főosztály már 1992-ben elkészítette az „alternatív oktatás” bevezetésének újabb módozatát, amelynek frontális bevezetéséhez komoly kormányzati szándék társult.

A módosítás egyik fontos eleme az volt, hogy az érintett területeken a kormányzat meg akarta tartani felügyeletét az iskolák és más oktatási intézmények létesítése és működtetése, az oktatási hálózatba történő besorolása fölött. Az ekkor még állami fenntartású iskolákat attól féltették a kormányzati helyeken, hogy a helyi nemzetiégi politika függvényévé válhatnak, ami szerintük annak a veszélyével járt volna, hogy nem szakmai jellegű döntésekre kerülhet sor az oktatásügy terén. A „reformtörekvések” célja természetesen egészen más volt: egy olyan új iskolatípust kívántak létrehozni, amelyben némely társadalom- vagy természettudományi tantárgyat a tanítási nyelvtől eltérő nyelven is oktathattak volna. A magyar iskolák esetében ez természetesen a szlovák nyelv lett volna.

Válaszképp a kisebbségi magyar tiltakozások sem vártak sokáig magukra. 1993. január 22-én a *Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága* elutasítóan foglalt állást az ügyben. A *Szlovákiai Magyar Írók Társasága* szintén éles hangú tiltakozást tett közzé. Az ellenzéki megmozdulások fő képviselője a *Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége* (továbbiakban: SZMPSZ) volt. Az 1993- as „alternatív oktatási” koncepció ezt követően további javaslatokkal egészült ki: a szlovák nyelv és irodalom oktatására fordított óraszámot növelni kell valamennyi magyar tannyelvű iskolában, kerülni kell a teljes nyelvváltást az oktatásban, a szlovákul oktatott tantárgyak aránya legfeljebb 20% lehessen, valamint meg kell teremteni az anyagi feltételeket a szlovák nyelv kis

tatást, és úgy tanítani a nyelvet a gyerekeknek, ahogy azt beszélük, sajnos a dolog felében meghalt, mert ugyebár a nyelvoktatás akkor ér valamit, ha az egy egész”. Említést tett a fő hiányosságról is, hogy a koncepció nincs a kilencedik osztályig kidolgozva, csak az ötödikig, ennek okát így fogalmazta meg: „Nem volt ember, aki kellő tapasztalattal rendelkezett volna a felső tagozaton való oktatással kapcsolatban, kellően ismerte volna a Skabela-Bóna módszer alapelveit, magáénak vallotta volna és befejezte volna. Skabela-Bónának nem voltak alkalmasak befejezni, mert önekik nem volt felső tagozatos tapasztalatuk. Az a veszély fenyegetett, hogy végig maradnak azon a kisiskolás szinten. Ott azért óvatosan váltani kellett volna egy kicsit, kicsit irodalmibb, nyelvtanibb szint felé. Nem tudom, hogy mennyire lettek volna rá képesek, de senki nem is bízta meg őket ezzel, hogy ezt csinálják.”

csoportban való oktatására. Az ajánlásokat a szülők önkéntessége alapján javasolta megvalósítani az oktatási minisztérium.²³

Az SZNT 1993-1994 között három olyan törvényt fogadott el, amelyek a kisebbségek számára aránylag kedvezően szabályozták a személy- és helységnevezéshasználatot. A családi és az utónevekről (1993) szóló törvény értelmében lehetővé vált, hogy a szülők „idegen nyelvű” utónevet adjanak gyermeküknek.²⁴ Az 1994. évi anyakönyvi törvény alapján pedig illetékmentesen kérvényezhető volt a személynevet anyanyelvi formájában feltüntető anyakönyvi kivonat, illetve lehetőség nyílt arra is, hogy a nem szlovák nemzetiségű nők vezetéknévüket az –ová toldalék nélkül használhassák.²⁵ A harmadik fontos jogszabály a *Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának* (továbbiakban: SZKNT) 1994. évi 191. számú törvénye a községek nemzetiségi nyelven történő megjelöléséről.²⁶ Ez az első szakasz első bekezdésében kimondta, hogy azokat a községeket, amelyekben a nemzetiségi kisebbség tagjai legalább a lakosság 20%-át alkotják, a község kezdetét és a község végét jelző önálló közúti jelzőtáblákkal jelölik meg a nemzetiségi kisebbség nyelvén.²⁷

Konfliktushelyzetek a harmadik Mečiar-kormány éveiben

Az 1994-es választások nagy politikai fordulatot hoztak, mind az oktatásügy, mind a magyarságot érintő politika terén. Ez év decemberében hivatalba lépett a harmadik Mečiar-kormány, amelyben az oktatásügyi tárcát a magyarellenességéről híres SNS kapta. A harmadik kormánytag a *Szlovák Munkáspárt* volt (ZRS). Nem sokáig tétlenkedtek, nyomban nekiláttak a kisebbségeket hátrányosan érintő szabályozások kialakításának. Megvonták a beleszólási jogot az oktatási intézmények vezetőinek kinevezésekor a pedagógusoktól, a szülőktől és a helyi önkormányzatoktól, s e jogkör kizárólag az oktatási minisztériumot illette meg.

A kormányzati politikai erők 1995-ben véglegesen elszánták magukat az „alternatív oktatás” tényleges bevezetésére. Ellenlépésként a SZMPSZ és a CSEMADOK Országos Választmánya tiltakozó nagygyűlést hívott össze április 22-ére a komáromi Városi Sportcsarnokba. További nagy ellenállási hullámot váltott ki a négy magyar tannyelvű gimnáziumi igazgató leváltása is.²⁸

²³ László, 2006: 192–197.

²⁴ Vagyis nem szlovák, pl. Csaba.

²⁵ Szabó Mihály, 2008a

²⁶ Zákon Slovenskej národnej rady zo 7. júla 1994 o označení obcí v jazyku národnostných menšín. Zbierka zákonov č. 191/1994.

²⁷ Hatályon kívül helyezte az 51/1990 sz. törvény idevonatkozó rendelkezéseit.

²⁸ Kovács László somorjai, Pék László galántai, Szigeti László párkányi és Tenczel István ipolyisági magyar tannyelvű gimnáziumi igazgatók.

A belföldi elutasítás és külföldi politikai nyomás végül a kormányerőket meghátrálásra kényszerítette, és az alternatív iskolák alapítását a szülők választására bízták. A politikai vezetést továbbra sem térítették el a magyar nyelv korlátozására vonatkozó elképzeléseitől. Újra felélesztették a szlovák nyelv elsajátítására vonatkozó programjukat. Már 1995 szeptemberében a minisztérium újabb tervezetet terjesztett a kormány elé, melynek címe a következő volt: „A szlovák nyelv elsajátítása, színvonalának emelése a nemzetségileg vegyes lakosságú területek iskoláiban.” Az ő szempontjukból eredményesnek is bizonyult a tervezet, mert még három éven át alapot szolgáltatott a nem szakmai célú ellenőrzéseknek, a magyar nyelvű könyvek használata miatti zaklatásoknak és fegyelmezéseknek, megnehezítve ezzel a magyar tannyelvű iskolák működését.

Közben az *SZKNT* 1995. november 15-én új törvényt alkotott az államnyelvről (továbbiakban: államnyelvtörvény).²⁹ A korábbi, 1990-ben a hivatalos nyelvről alkotott törvénytől eltérően, ez külön paragrafusban tárgyalta az államnyelv használatát az oktatásügyben. A 4.§ (1) bekezdése szerint: „Az államnyelv oktatása alap- és középfokon valamennyi iskolában kötelező. Az államnyelvtől eltérő más nyelv oktatási és vizsgáztatási nyelvként, külön törvények megszabta mértékben használható.” Az ötödik bekezdés szerint „ezek a rendelkezések nem vonatkoznak az államnyelv használatára a felsőoktatásban, az államnyelvtől eltérő más nyelveknek tantárgyként való oktatására vagy az államnyelvtől eltérő nyelvnek nevelési és oktatási nyelvként való használatára, sem pedig a felsőoktatásban használt tankönyvekre és oktatási segédanyagokra”.

Tehát elvben ez a törvény sem hatott korlátozóan a magyar nyelv oktatására, ugyanis sem a nyelvtörvények, sem az oktatási törvények, sem pedig az alacsonyabb szintű határozatok, rendeletek nem korlátozhatták az alkotmányban rögzített jogokat (a nemzeti kisebbségek vagy etnikai csoportok nyelvükön történő műveltséghez való jogát) a törvény által szabályozott feltételek mellett.³⁰ Az államnyelvtörvény lényegében a korábbi törvénynek a hivatalos nyelv használatát előíró rendelkezéseit terjesztette ki az oktatásügyre, a tömegtájékoztatásra, a közművelődésre, a rendvédelmi szervezetekre, a hadseregére, a tűzoltóságra, a bírósági eljárásra, a gazdasági életre, az egészségügyre.³¹ A törvény értelmében a Szlovák Köztársaság területén a szlovák nyelv előnyt élvez bármely más nyelvvel szemben, ez mindennemű hivatalos érintkezés nyelve.³²

A választási időszak végén, 1998 tavaszán, a kormánykoalíciós összhang híján, az *SNS* még egy próbálkozást tett az alternatív oktatás bevezetésére, melyet az oktatási törvény módosításával szeretett volna elérni. Valószínűleg azzal számolt, hogy a választások közeledtével a szlovák pártok, a nacionalista szavazatok megszerzése

²⁹ Zákon Slovenskej národnej rady z 15. septembra 1995 o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Zbierka zákonov č. 270/1995. 1996. január 1-től hatályos.

³⁰ László, 2006: 197–198.

³¹ 1990-es nyelvtörvény.

³² Szabó Mihály, 2008a

érdekében engedékenyebbnek mutatkoznak ebben a kérdésben. Szerették volna módosítani az alap- és középiskolák rendszeréről szóló 1984. évi 29. számú törvényt. Ez a 3. § (1) bekezdésében kimondja: „A nevelés és oktatás szlovák nyelven történik. A cseh, magyar, német, lengyel, ukrán (ruszin) nemzetiségű polgároknak nemzeti fejlődésük érdekében, joguk van a saját nyelvükön való művelődésre.” A beterjesztett törvénymódosítás az említettek helyett a következőket javasolta: A törvény szerinti iskolákban a tanítási nyelv a Szlovák Köztársaság államnyelve. A nemzeti kisebbségekhez és etnikai csoportokhoz tartozó polgároknak biztosítva van az államnyelv elsajátításának joga mellett, a saját nyelvükön való művelődés joga, igényeik szerint iskolák vagy osztályok alapításával saját tanítási nyelvükön, miközben kötelezően államnyelven van oktatva a szlovák nyelv és irodalom, a történelem, a földrajz vagy a geográfia tantárgy. Második alternatívaként, amelyben az óraterv által megszabott terjedelemben és tanterv által kijelölt tartalom szerint némely tantárgyat saját nyelvükön és némely tantárgyat államnyelven oktatnak, miközben az előzőekben felsorolt tantárgyakat, ha benne vannak az óratervben, államnyelven oktatják, vagy saját nyelvüket oktatják.

Ez a törvényjavaslat még az 1993-as elképzeléseket is felülmúlta, mivel nem engedélyezte a teljesen anyanyelvi iskolákat a nemzeti kisebbségek számára, ami ellentétes az alkotmány 34. cikk (2) a) bekezdésével, amely kimondja a nemzeti kisebbségekhez és etnikai csoportokhoz tartozó állampolgárok nyelvükön történő műveltséghez való jogát. Valójában a három javasolt iskolatípus mindhárom formája „alternatív” volt, bizonyos fokozatossági kitéllettel.³³ A szlovák nyelvű oktatásnak teret nyitó „alternatív” iskolák minisztériumi rendelettel történő bevezetésének – a tiltakozások mellett – alkotmányos és törvényes akadálya is volt. Az említett törvényjavaslat elfogadásával viszont megteremtődtek volna a törvényes feltételek a csak alternatív iskolák létrehozására. A törvénymódosítást a parlament végül is nem fogadta el.³⁴

Ami Szlovákia nemzetközi kisebbségeket érintő külpolitikáját illeti, 1995-ben írta alá és ratifikálta az *Európa Tanács* (továbbiakban: *ET*) *Kisebbségvédelmi Keretegyezményét*,³⁵ s ugyanebben az évben írták alá a magyar–szlovák alapszerződést (továbbiakban: alapszerződés) is.³⁶ Ebben a szlovák kormány kötelezte magát az alábbi dokumentumokban megfogalmazott normák és politikai kötelezettségek közvetlen alkalmazására: *ET Keretegyezménye* a nemzeti kisebbségek védelméről, *Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ)* Emberi Dimenziós Konferencia koppenhágai dokumentuma,³⁷ az *ENSZ Közgyűlés* 1947. évi 135-ös nyilatkozata a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól, valamint az *ET Parlamenti Közgyűlésének* 1201-es ajánlása.³⁸

³³ Egyik enyhébben képviseli az alternatív oktatás elképzeléseit, mint a másik.

³⁴ László, 2006: 198–199.

³⁵ 1998-ban hirdették ki.

³⁶ 1997-ben hirdették ki.

³⁷ Az *EBEÉ* 1994-től *Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)* nevet vette fel.

³⁸ Szabó Mihály, 2008a

Az említett kétoldalú nemzetközi szerződés, melyet 1995. március 19- én írt alá a két ország miniszterelnöke, több rendelkezése is közvetlenül érinti a nyelvhasználati jogokat. Többek között a 15. cikkének 2. bekezdés c) pontjában leszögezte, hogy „a nemzeti kisebbséghez tartozó személyeknek joguk van egyénileg vagy csoportjuk más tagjaival együtt szabadon kinyilvánítani, megőrizni és fejleszteni saját etnikai, kulturális, nyelvi vagy vallási identitásukat, és megőrizni, illetve fejleszteni kultúrájukat, annak minden vonatkozásában”. Ugyanezen szakasz g) pontja szerint joguk van továbbá használni anyanyelvüket a hivatalokkal való kapcsolatokban, ideértve a közigazgatást, és a bírósági eljárásokban, anyanyelven feltüntetni azon települések neveit, amelyekben élnek, az utcák és egyéb közterületek neveit, helyrajzi adatokat, feliratokat és közterületi információkat, bejegyezni és használni kereszt- és vezetékneveiket ezen a nyelven. Az állami nevelési-oktatási rendszer keretén belül adekvát lehetőség nyílik anyanyelvük oktatására és anyanyelvükön történő oktatásra – a hivatalos nyelv oktatásának vagy az azon való oktatásnak a sérelme nélkül –, ugyanúgy joguk van a nyilvános tömegtájékoztatási eszközökhöz való diszkriminációmentes hozzájutásra és saját tömegtájékoztatási eszközökre. A szerződő felek az általuk vállalt nemzetközi kötelezettségekkel összhangban megtesznek minden szükséges jogi, adminisztratív és egyéb intézkedést a felsorolt jogok érvényesítése érdekében.³⁹

A magyar kormány az említett alapszerződés aláírásával és ratifikálásával szerette volna stabilizálni a szlovákiai magyar kisebbség jogi és politikai helyzetét. A ratifikálási folyamat Szlovákiában egy teljes évig elhúzódott, mert az alapszerződés tartalmazza az ET 1201- es ajánlását, amely a szubszidiaritás elve alapján lehetővé teszi a területi önkormányzati szövetkezést, ami elvileg a területi autonómia lehetőségeként is felfogható.⁴⁰ Az egy év alatt a harmadik Mečiar-kormány olyan – csak Szlovákiában érvényes – kiegészítő dokumentumot fogadott el és csatolt az alapszerződéshez, amely ellentétes a nemzetközi dokumentumok elfogadásának nemzetközi szabályaival. Ebben a szlovák fél kizárta az ET 1201-es Ajánlásának – kollektív jogként értelmezhető – szlovákiai érvényesítési lehetőségét.⁴¹

Az első nemzetközi szerződés, amely kimondottan és általános érvénnyel foglalkozott a nemzeti kisebbségeket megillető jogokkal az a fentiekben említett *Kisebbségvédelmi Keretegyezmény* volt. Érdeme, hogy a legfontosabb alapelveket a nemzetközi jog erejével mondta ki. Így egyebek mellett leszögezte, hogy senkit nem érhet hátrányos megkülönböztetés azért, mert valamely nemzeti kisebbséghez tartozik, mindenkinek joga van kisebbségi identitását, nyelvét, kultúráját megőrizni és ápolni, s ebben az államnak támogatnia kell. A kisebbségek védelme nem lehet egyetlen állam kizárólagos belügye, az emberi jogok védelmével együtt nemzetközi együttműködésre van szükség ezen a téren.⁴²

³⁹ Biró, 2008

⁴⁰ Hamberger, 2008: 341.

⁴¹ Uo.: 345.

⁴² Vizi, 2008: 316–319.

A következő magyarelles politikai megnyilatkozás a kormány részéről, a kétnyelvű bizonyítványoknak egynyelvűre (államnyelvre) való átalakítása volt. Ez azzal függött össze, hogy az 1995. évi államnyelvtörvény 4. § (3) bekezdése szerint „a teljes pedagógiai dokumentáció vezetése államnyelven történik.” Erre a törvényi kitételre hivatkozva a minisztérium 1997-ben betiltotta a kétnyelvű bizonyítványok kiadását. Ez a tett újabb tiltakozási hullámot indított el a felvidéki magyarság köreiben, de már nem volt olyan egységes, mint korábban. A magyar tannyelvű iskolák többségében kiadták az egynyelvű bizonyítványokat. Az egynyelvű bizonyítványok kiadását megtagadó igazgatók közül többen leváltottak. A leváltott igazgatók mellett két helyen, Búcsón és Bátorkeszin alakult ki helyi tiltakozó mozgalom (ld. következő fejezetben).

Az 1998-as szlovákiai parlamenti választások eredményeként október 30-án megalakult kormánykoalíció tagja lett a *Magyar Koalíció Pártja* (továbbiakban: *MKP*) is. A kompromisszumok kényszere miatt kénytelen volt lemondani néhány fontos politikai céljáról. Az oktatásügy terén azonban a legfőbb választási ígéretét sikerült beépítenie a kormányprogramba. Így gyorsan sikerült megváltoztatni, eltörölni a magyar iskolákat és a magyar nyelvű oktatást sújtó kormányzati, illetve törvényes rendelkezéseket, és már 1999-ben újból kétnyelvűvé vált a teljes pedagógiai dokumentáció, valamint a bizonyítványok. Az oktatási minisztériumban főosztályt kapott a nemzeti kisebbségek oktatásügye. A magyar nyelvű oktatás teljesen egyenrangú, megbecsült részévé vált a szlovákiai iskolarendszernek.⁴³

A magyar tannyelvű iskolák védelme Búcsón⁴⁴ és Bátorkeszin⁴⁵

Kezdetben az „alternatív oktatás” bevezetésére tett lépések, majd a kétnyelvű iskolai dokumentáció, valamint a bizonyítványok egynyelvűre – szlovákra – szorítása váltott ki tiltakozásokat a felvidéki magyarság körében. Búcs és Bátorkeszi polgárai, az azóta „bizonyítvány ügyként” elhíresült időszak zászlóvivőjének számítottak.

1998-ban járunk, félévi bizonyítványosztás körüli időszak. Ekkor már javában hatályban volt a kétnyelvű iskolai dokumentáció szlovák nyelven való vezetését kimondó törvény. Bátorkeszi és Búcs magyar falvak, értelemszerűen az alapiskolákban

⁴³ László, 2006: 199.

⁴⁴ Búcsról, 1208 óta találunk írásos emlékeket. A település névadójaként, a honfoglalás kori Bulcsú vezért nevezik meg. http://www.obecbuc.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=1&Itemid=3 (Letöltés ideje: 2009. 04. 14.) A 2001. évi népszámlálás adatai alapján a falunak 1243 lakosa volt, ebből 1164-en magyarnak, 79-en pedig szlovák nemzetiségűnek vallotta magát. (Kocsis, 2009) A településen folyó oktatásról első hiteles okmány 1783-ból való, amely az iskola létesítésének első engedélyezését említi. (Varga, 1999)

⁴⁵ Legkorábbi adatok a helységről 1156-ból származnak, amikor Villa-Kezcu-t püspöki birtokként említik. Lakosainak száma a 2001-es népszámlálás szerint: 3514. Ebből magyar nemzetiségű 87% és szlovák 13%. http://www.batorovekosihy.sk/kt_h.htm (Letöltés ideje: 2009. 04. 14.) A Bátorkeszi iskoláról (később *Kováts József Alapiskola*) írásos emléket 1755-ből találunk. (Bóna, 2006)

az oktatás nyelve szintén magyar. A jogszabályi feltételnek eleget téve a két iskola tantestülete úgy döntött, hogy államnyelven állítják ki a bizonyítványokat. Előtte szülői értekezletet tartottak, s Varga Lajos elmondta, hogy „*a szülők nem merték azt mondani, hogy adjunk kényelvű bizonyítványt, féltve minket, hogy ne hogy valamilyen atrocitás érjen emiatt bennünket*”. A szülők megtalálták a tiltakozás legmegfelelőbb módját. Úgy döntöttek, hogy nem veszik át a szlovák nyelven kiállított bizonyítványokat.

Ezt a gondolatot tette magáévá a *Bátorkeszi Helyi Koordinációs Tanács* (továbbiakban: *Tanács*) is.⁴⁶ Az elvi egyezés után a *Tanács* írásban szólította fel a szülőket, ne vegyék át a csak szlovák nyelven kiállított bizonyítványokat. Az akció, várakozáson felül sikerült. Bátorkeszin az iskola 250 tanulójaiból mindössze nyolcan, míg Búcsón 147 diákból húszan vették át a bizonyítványt. A hatalom fogcsikorgatva vette tudomásul, hogy mégsem aratott teljes győzelmet. Mivel csak a két község vállalta a nyílt szembenállást, várható volt, hogy az ellencsapás nem késik majd sokáig. Csak azt nem lehetett tudni, milyen formában és mikor érkezik. Február közepén a komáromi járási oktatásügyi szakosztály emberei, Stanislav Lukáč osztályvezetővel az élen, mindkét iskolában ellenőrzést tartottak. Elsősorban azt firtatták, hogy kik szervezték a tiltakozó akciót. Felrőtták továbbá, hogy az igazgatók nem jelentették azonnal a járásra a gyerekek távolmaradását az iskolából. Az ellenőrzésről készült jegyzőkönyvet a két iskola vezetője soha nem látta.⁴⁷

Novák Ferenc így emlékezett vissza a hivatal látogatására:

„'98, február közepén kaptunk egy előre be nem jelentett ellenőrzést, ahol felvonult a járási vezetőség, hogy úgy mondjam krémje. Meglepetésszerűen jöttek hozzánk, illetve a búcsi iskolába is, és hát az volt addig a szokás, hogy előre bejelentik, előtte legalább egy- két nappal értesítik az igazgatót, hogy jönnek ellenőrizni, és hogy mire kíváncsiak, hogy legyen idő elkészíteni a dokumentumokat. Ők végül is nem voltak semmire sem kíváncsiak, csak azt firtatták, hogy miért nem vették át Bátorkeszin a szülők, illetve diákok a félévi bizonyítványt.”

A történeteket Varga Lajos is hasonlóan mesélte el, s hozzátette: „*minden rendben volt, lógó orral kellett nekik távozniuk, nem találtak hivatalos okot arra, hogy valamit is csináljanak velünk szemben.*” Amit kitaláltak, az az volt, hogy mind a két iskolaigazgatót behívták a *Komáromi Járási Hivatalba* (továbbiakban : *KJH*) március 16-a reggelén, s Ernest Macho⁴⁸ közölte velük, hogy március 15-ei hatállyal el vannak

⁴⁶ Interjú Novák Ferencsel, a *Bátorkeszi Kovács József Magyar Tannyelvű Alapiskola* igazgatójával, Bátorkeszin, 2009. február 10- én. A tanács feladatát így foglalta össze: „*bevezették ezt a szabályt, hogy csak egynyelvű bizonyítványokat lehet kiadni, akkor a szülők természetesen országos tiltakozó akciót szerveztek, és megalakultak a koordinációs tanácsok. Ez a bátorkeszi iskolában is megalakult. Szülők hozták létre, illetve a falu, falubeliek, amelynek az volt a célja, hogy koordinálja az ellenállásnak a módját.*”

⁴⁷ Pelle, 2001: 42.

⁴⁸ A *KJH* elöljárója.

bocsátva igazgatói állásukból. Azt tudni kell, hogy ebben az évben március 15-e – a magyar történelem jeles dátuma – vasárnapra esett, ebből is látni lehetett a hatalom burkolt üzenetét a magyarság felé.

Ott helyben bemutatta nekik utódaikat: Búcsra Máriási Lászlót, a komáromi Béke utcai iskola pedagógusát, Bátorkeszire Kacz Máriát, a komáromfüssi kisiskola igazgatónőjét nevezte ki.⁴⁹

Bátorkeszin „rögtön, még aznap megjelentek az új igazgatónővel, akit be is mutattak a tantestületnek, mondták, hogy ő lesz az új igazgató. Akkor a kollégák megkérdezték, hogy hát végül is miért váltották le az igazgatót.”

Válasz: „leváltották, mert sok hibát találtak nála, de konkrétan kérdezték a kollégák, mondjanak legalább egyet. Nem kötelesek semmit se mondani, ez a törvény adta joguk, hogy indoklás nélkül leválthatnak akárkit.”⁵⁰

Ez volt az első és utolsó munkanapja a bátorkeszi alapiskolában az újonnan kinevezett igazgatónak. A búcsi iskolába kinevezett igazgató még az iskola épületébe sem tudott bejutni, mivel az elszánt szülők nyomban útját állták. Minden reggel kisebb-nagyobb csoportokban összegyűltek az iskola bejárata előtt, s testükkel védték az iskolát, kifejezve ellenállásukat, s ezzel azt üzenve, hogy nem hagyják a magyar iskolát.⁵¹

A leváltás napján mindkét község önkormányzata rendkívüli ülést tartott. Bátorkeszin a testület határozatban tiltakozott Novák Ferenc leváltása ellen, és követelte azonnali visszahelyezését az igazgatói tisztségbe, valamint az iskolatanácsok eredeti jogkörének visszaállítását. Búcsón még radikálisabb lépésre szánták el magukat a falu vezetői. Elhatározták, hogy megakadályozzák Máriási László bejutását az iskola épületébe. Másnap mintegy 300 elszánt búcsi és karvai polgár várta az iskola kapujában az új igazgatót, aki némi diskurzus után arra a megállapításra jutott, hogy nem is olyan nagyon akar a búcsi alma mater vezetője lenni. Hazautazott, és hamarosan visszaadta megbízatását. Később Kacz Mária is hasonló következtetésre jutott. Talán megérezte, hogy többé ő sem léphetett volna be a bátorkeszi iskolába, mert a következő napon ott is polgárok százai állták el a bejáratot.⁵²

A járási hivatal nem talált az igazgatói székbe új embereket. A két község küldöttségei sem tudták elérni, hogy a leváltott két iskolaigazgatót visszahelyezzék funkciójába. Ők továbbra is ellátták igazgatói teendőiket, de már nem hivatalos minőségükben. A felsőbb szervekkel a – meglehetősen hideg – kapcsolatot az igazgatóhelyettesek, Bátorkeszin Cséplő Júlia, Búcsón pedig Pelle István tartották. A pedagógusok tanítottak, annál is inkább szükség volt erre, mert rohamosan közeledett a középiskolai felvételi

⁴⁹ Pelle, 2001: 43.

⁵⁰ Ld. a Novák Ferencsel készített interjút.

⁵¹ Búcsi lakosként, akkor még hatodik osztályos tanulóként, mi bentről néztük végig az eseményeket, s láttuk, hogy a kinevezett igazgató autójával a falu szélén áll – az osztályunk ablakából épp oda lehetett látni – s várja a fejleményeket, majd kis idő múlva feladta a várakozást, s elment. Láttuk, hogy a szülők, polgárok egyre gyűlekeznek, s védik az iskolát.

⁵² Pelle, 2001: 43.

vizsgák időpontja. Az iskolák bejáratát mind Búcsón, mind Bátorkeszin napról napra önkéntes polgárok őrizték. Mivel a mečiari érában a szervezett, kitartó ellenállás fehér hollónak számított, a két község polgárainak bátor fellépése országszerte, sőt határon túl is nagy visszhangot váltott ki. A sajtó rendszeresen tájékozódott és tájékoztatott az eseményekről. A kezdetben ösztönös ellenállás fokozatosan professzionalizálódott. Március 21-én 12 tagú közös petíciós bizottság⁵³ alakult az ellenállás koordinálására.⁵⁴ Az üléseken részt vettek a leváltott igazgatók is.

A petíciós bizottság állandó kapcsolatot tartott fenn a szlovákiai magyar politikai reprezentációval és az SZMPSZ-szel. Főként Berényi Józsefnek köszönhetően a nyugati politikai körök is tájékoztatást kaptak az eseményekről. A bizottság megpróbált rugalmasan reagálni a hatalom minden lépésére. A kilenc hónap alatt nyilatkozatok és állásfoglalások sokaságát adta ki, melyek döntő többsége megjelent a sajtóban. Ugyanakkor szervezte a nagyszabású tiltakozó akciókat is. Március 31-én Bátorkeszi Főterén mintegy háromezres tömeg követelte az igazgatók visszahelyezését. Sokan eljöttek más településekről is. Jelen volt a szlovákiai magyarság politikai és társadalmi életének minden jelentős személyisége. Ez is jelezte, hogy milyen jelentőséggel bírtak közösségünkre nézve a búcsi és bátorkeszi események. Néhány nappal később, egy verőfényes áprilisi vasárnapon, négyezer ember alkotott élláncot a bátorkeszi és a búcsi iskola között. A két polgármester, Szabó Edit és Szigeti János kézfogása a két falu határában a közös sorsot és az elszántságot szimbolizálta.⁵⁵

Varga Lajos a búcsi iskolában meghatottan mesélte el az éllánc napját, hogy a kezdet előtt csak páran voltak, majd délután két órára hatalmas tömeg gyűlt össze, kifejezve összetartozását és helytállását a felvidéki magyarságért és a leváltott iskolaigazgatókért.⁵⁶ A két falu megmozdulását a környéken „BB forradalom”-ként emlegették. A *KJH* embereit láthatóan meglepte ez a határozott fellépés. Előbb még sikertelen kísérletet tettek Cséplő Júlia ideiglenes igazgatói kinevezésére Bátorkeszin, de reménytelenül. Csáky Pál és Szigeti László parlamenti képviselők közvetítő tevékenysége révén végül tárgyalóasztalhoz ültek a felek. Május elején előbb a bátorkeszi,⁵⁷ majd a búcsi delegációt fogadta Ernest Macho és kísérete.⁵⁸ A két tárgyalás ugyanolyan forgatókönyv szerint

53 Búcsot Szigeti János polgármester, Szobi Kálmán, Molnár Katalin, dr. Sidó Szilveszter, Retkes Géza és Pelle István, Bátorkeszt Szigeti Kornélia, Miholics Zoltán, Cséplő Gábor mérnök, Pálinská Gyula, Ollé Vince és Czére Lajos képviselte.

54 Uo.: 44.

55 Uo.: 45.

56 „én korábban jöttem be az iskolába, aznap, én voltam az első. Amikor megérkeztem, utána nemsokára megjött Sidó Zoltán és még páran. Lent az iskola bejárata előtt találkoztunk össze, és kérdezték, hogy mi lesz itt, hát mondom ez egy jó kérdés, én is szeretném tudni, mert ember nem volt rajtunk kívül a környéken és ez fél kettő körül volt és kettőtől volt az élő lánc. Mondtam nekik, hogy fogalmam nincs, ha körülhéznek, mi vagyunk csak itt, van fél óra, azalatt kiderül, hogy mi lesz. Úgy, olyan felemás érzésem volt. Aztán... hát összejött a dolog jól. Nagyon sokan voltak. Úgyhogy volt a TV-nek miről riportot adni, volt miről beszámolni és láthatták az emberek, hogy azért van, akinek számít a dolog. Sokan jöttek olyanok is, hogy iskolás gyereke se volt...”

57 Delegáció tagjai: Szabó Edit, Cséplő Gábor, Dolník Tibor.

58 Delegáció tagjai: Szigeti János, Szobi Kálmán, Pelle István.

zajlott le. A hivatal munkajogi problémaként igyekeztek feltüntetni az ügyet. Ekkor már felajánlották azt is, hogy a tantestületek saját soraiból jelöljék ki az új igazgatót. A búcsi és a bátorkeszi küldöttség viszont tartotta magát a petíciós bizottságban született megállapodáshoz. Jelezte: politikai okokra vezeti vissza a leváltásokat, és kizárólag Novák Ferenc, illetve Varga Lajos visszahelyezéséről hajlandó érdemben tárgyalni. A tárgyalások eredménytelenül zárultak.⁵⁹

Újabb küzdelmes időszak következett a felvidéki magyarságot érintő hatalmi politikában, amely bebizonyította a tiltakozók igazát, akik azt állították, hogy az igazgatók leváltása része a magyar iskolahálózat felszámolását célzó intézkedés-sorozatnak. Az oktatási minisztérium újra napirendre tűzte az „alternatív oktatás” bevezetésének tervezetét. Olyan oktatási törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé, amely szerint a magyar tannyelvű iskolákban a történelmet, a földrajzot és a testnevelést kötelezően szlovák nyelven kellett volna oktatni. A parlament első olvasatban elfogadta a tervezetet, amely de facto a magyar iskolák felszámolását jelentette. A veszélyhelyzet újra mozgósította a szlovákiai magyar társadalmat.

Tiltakozó megmozdulások újabb hulláma következett. Az ellenállás színtere, többek között, ismét Búcs és Bátorkeszi. Május 26-án – tiltakozásul az „alternatív oktatás” tervezete és a két iskola megoldatlan problémája miatt – a gyerekek nem mentek iskolába. Amikor az igazgatóhelyettesek ezt jelentették a járásra, a *K/JH* tárgyalásra hívta Komáromba az iskolák pedagógusait. Öket több, mint száz tiltakozó polgár is elkísérte. Stanislav Lukáč bemutatta a szlovák nemzetiségű, magyarul nem beszélő Kadúch és Polakovič urakat, akik állítólag hajlandók lettek volna elvállani a két iskola vezetését. Ez még tovább fokozta az addis sem higgadt kedélyeket. A tiltakozók elfoglalták a járási hivatal nagytermét, és kijelentették: addig nem hajlandók távozni, amíg Ernest Macho nem indokolja meg, hogy miért váltotta le az igazgatókat. Ő azonban nem tartózkodott a hivatalban, de telefonon megígérte, hogy három nap múlva fogadja a búcsi küldöttséget, később pedig a keszietket. Néhány órás huzavona után végül a tiltakozók elhagyták az épületet, de a vezetőknek „búcsúzásul” végig kellett hallgatniuk a „Kossuth Lajos azt üzenete...” kezdetű dalt, amely időközben a megmozdulások himnuszává vált. A következő napokban a járási hivatal környéke több akció színtere is volt. Az eredménytelen tárgyalásokat követően a hivatalban szigorú biztonsági intézkedéseket léptettek életbe. Pedig ekkor a figyelem már az országos tiltakozó naggyűlések színhelyeire, Galántára és Szepsire összpontosult. Június 12-én a két városban mintegy tízezer polgár tiltakozott az alternatív oktatás bevezetése, az igazgatóeltávolítások és a hatalom egyéb diszkriminatív intézkedései ellen.⁶⁰

A megmozdulások sikeresnek bizonyultak. Az összefogás eredményeként a parlament elvetette az alternatív oktatás tervezetét, így a felvidéki magyar iskolák létét fenyegető veszély elhárult. A búcsi és bátorkeszi iskolaigazgatók ügye megoldatlan

⁵⁹ Uo.: 45–46.

⁶⁰ Uo.: 46–47.

maradt. Érezhető volt, hogy változást ez ügyben már csak a közelgő választások eredményei hozhatnak.

Tudatában voltak ennek a szlovák ellenzéki politikusok is. A járási hivatal vezetői közvetlenül a bizonyítványosztás előtt még egyszer kétségbesetten megpróbálták rendezni a kérdést a két igazgatóhelyettes, Cséplő Júlia és Pelle István ideiglenes megbízásával, ők azonban határozottan nemet mondtak a próbálkozásra. Az év végi bizonyítványosztás a félévihez hasonló módon zajlott le. Búcsón ketten, Bátorkeszin tizenhatan vették át az egynyelvű okiratokat.

A nyári szünetben Varga Lajos és Novák Ferenc a járásbírószágon elvesztették azt a pert, melyet leváltásuk után a *KJH* előjárója ellen indítottak.⁶¹ A bátorkeszi és a búcsi iskola úgy kezdte az új tanévet, ahogy az előzőt befejezte. Hivatalosan igazgató nélkül, de az új iskolaévet ugyanúgy Varga Lajos, illetve Novák Ferenc készítette elő, mint régen. Az óraelosztáskor csak az igazgatói funkcióból eredő óraszámot kapták. Erre a járási hivatal, amely tanítóként tartotta őket számon, fizetésük kétharmadának megvonásával válaszolt. A kollégák által szervezett gyűjtésből, majd az *S.O.S Pedagógiai Alap* gyorssegélyével azonban legalább részben sikerült kompenzálni anyagi veszteségeiket.⁶²

A szeptemberi parlamenti választások a Mečiar-kormány bukását eredményezték, valamint azt, hogy az *MKP*, a kormánykoalíció tagjaként, bekerült az országgyűlésbe. Első intézkedéseik között visszaállították a kétnyelvű bizonyítványok kiadását lehetővé tévő törvényt, majd december 4-én ünnepélyes keretek között visszahelyezték eredeti pozíciójába Novák Ferencet és Varga Lajost.⁶³ A kilenc hónapig tartó küzdelem teljes győzelemmel zárult. Novák Ferenc tanulságként kifejtette – amellet, hogy ma is ugyanúgy cselekedne, mint akkor –: „*mindig ébernek kell lenni Szlovákiában, s figyelni kell azt, hogy mi történik a politikában*”.⁶⁴ Hasonló gondolatokat fejtett ki Varga Lajos is a vele készült interjúban.

⁶¹ Ami persze nem volt túlságosan meglepő, mert Macho, néhány formai hibát leszámítva, a hatályos törvény szerint járt el.

⁶² Uo.: 48–49.

⁶³ Keszegh Margit, a *KJH* új előjárója, Csáky Pál miniszterelnök helyettes és Szigeti László oktatási államtitkár kíséretében.

⁶⁴ „*Figyelni kell azt, hogy milyen törvénytervezetek kerülnek benyújtásra, mert ha a Szlovák Nemzeti Párt van kormányon, tehát kormánytényező, akkor minden elképzelhető. Tehát, ha nem éber az ember, akkor könnyen hasonló helyzetbe juthat, mint annak idején. Másrészt, tanulság az, hogy ha olyan helyzet alakul ki, akkor az emberek képesek egy jó ügyért összefogni. Képesek kiállni az igazukért, még akkor is, hogy ha ez valami hátrányt is okozhat a számukra. Ezek az események úgy jobban megerősítettek a hitemben engem is. Megerősítettek abban, hogy jó irányba haladunk, hogy a magyar iskoláknak igenis van létjogosultságuk és nekünk többet kell tenni a gyerekekért. Többet kell tenni, valami pluszt kell adni a szlovák iskolákkal el-lentében több, valami pluszt is kell nyújtani ahhoz, hogy a gyerekeink aztán a későbbiek során, büszkén mondhassák, hogy ennek az iskolának a tanulói voltak.*”

Összegzés

A Mečiar-kormány korszakát a kisebbségi nyelvi jogok radikális korlátozásaként értékelhetjük. A kormánykoalíció tagjaként a nacionalista SNS politikáját a mélyről fakadó magyarellenesség jellemezte. Főként a nyelv- és oktatáspolitikát, a magyar kisebbségi kultúrát, valamint a magyar többségű területek közigazgatási pozícióit érintő megszorító intézkedésekben, a Magyarországgal való feszült külpolitikai viszony kialakításában és visszaszorításában nyilvánult meg. A legnagyobb belföldi ellenállást és tiltakozási hullámot az „alternatív oktatás” bevezetésének elképzelése váltotta ki, a kétnyelvű bizonyítványok és az iskolai dokumentáció egynyelvűre változtatása mellett. Az említett magyarellenes politikai programok ellen a felvidéki magyarok egységesen felléptek.

Búcs és Bátorkeszi községek lakossága kiemelkedően helytállt az igazgatóik leváltása mögött meghúzódó asszimiláló intézkedésekkel szemben. Megmutatták, hogy összefogva, egységben tényleg ott az erő, amely akár politikai döntések befolyásolására is képes. A küzdelmes időszakban, a magyarságuk megóvása érdekében végzett tevékenységükért, méltón kapták meg 1998 május közepén az erkölcsi elismerést jelentő *Pro Probitate – A helytállásért – díjat*.

Megállapítható, hogy az „alternatív iskola” elképzelé a felvidéki magyarságot sújtó, elsorvasztani törekvő intézkedések egyikeként nem érte el a célját. A szlovák nyelv oktatásának színvonalát a felvidéki magyar iskolákban csakis sikeres és hatékony oktatási programok kidolgozásával lehetne elérni. Ez azonban igen összetett feladat, amely mind a mai napig megoldásra vár.

A többségi nyelv oktatása a magyar oktatási intézményekben sajátos hozzáállást kíván tanulótlól, szülőtlől és pedagógustól egyaránt. Az eredményes szlovák nyelv-oktatásnak azonban több nélkülözhetetlen feltétele van: a megfelelő tanterv, a jól felépített tananyag, az adekvát tankönyv, a kommunikatív elvű módszerek alkalmazása, a nyelvi tartalom többretegű közvetítése, az alapkészségek fejlesztése és – nem utolsósorban – a lehető legjobban megszerkesztett tanóra.⁶⁵

Azt tudatosítani kell, hogy felvidéki magyarként a teljesebb boldogulás érdekében az államnyelvet is megfelelő szinten el kell sajátítani, de az nem mindegy, hogy milyen áron és milyen módszerrel történik. Novák Ferenc így értékelte a szlovák nyelv oktatását, annak fontosságát a magyar iskolákban:

„Én nagyon fontosnak tartom azt, hogy megfelelő színvonalon oktassuk az államnyelvet, de azt hangsúlyoznom kell, hogy nem lehet senkire ráerőszakolni semmilyen nyelvet sem. Ha a szülő vagy a gyerek úgy érzi, hogy neki arra teljes mértékben nem lesz szüksége, akkor ezt rá kell bízni. Az, akinek szüksége lesz rá, az úgylis elsajátítja a későbbiek során.”⁶⁶

⁶⁵ Misad, 2007: 124.

⁶⁶ Folytatás: „Az alapok megfelelőek, csak a hozzáállással van baj. Egyes gyerekeknél ez kevésbé fontos, tehát ők úgy állnak

A Mečiar-korszak nemzetiségi oktatáspolitikai törekvései alapján megállapíthatjuk, a szlovák nyelv oktatásának színvonalát nem lehet kényszerítő mechanizmusokkal, magyarságellenes politikai programokkal emelni. Ahhoz kellene támogatást biztosítani, hogy önállóan kidolgozott, saját oktatási elképzelésekkel valósítsák meg az államnyelv oktatását a magyar iskolákban. A tanulók a későbbiekben úgyis tudatosítják majd az idegen nyelvek fontosságát, valamint azt, hogy az államnyelv megfelelő ismerete nélkül nehezebb az érvényesülés az ország határain belül.

Az MKP a vizsgált időszakban súlyos kompromisszumok árán arra törekedett, hogy erősítse a felvidéki magyarság nemzeti identitását, a legmagasabb kormányzati fórumokon képviselje a magyarság jogait, érdekeit. A harmadik Mečiar-kormány évei után azonban már jóval nehezebb volt partnereket, szövetségeseket találni a pozitív kisebbségpolitikai törekvésekhez, ami oda vezetett, hogy az MKP-nak nem sikerült az átfogó kisebbségi törvény kidolgozása, sem a diszkriminatív nyelvtörvények rendelkezéseinek érvénytelenítése.

Felhasznált irodalom

BERÉNYI, 1994

Berényi József: *Nyelvországlás. A szlovákiai nyelvtörvény történelmi és társadalmi okai*. Fórum Alapítvány, Pozsony 1994.

BIRÓ, 2008

Biró Ágnes: *Szlovákia nyelvi, nemzetiségi viszonyai*. http://www.mkp.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=1526&Itemid=41 (Letöltés ideje: 2009. 02. 21.)

BÓNA, 2006

Bóna Tamás: *Bátorkeszi 850 éves*. PRINT-K, Komárno 2006.

LÁSZLÓ, 2006

László Béla: *A magyar oktatásügy*. In: FAZEKAS József – HUNCÍK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában I. Összefoglaló jelentés (1989- 2004). A rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely 2006. 192–199.

hozzá, hogy úgyse lesz rá szükségük. Viszont, akiknek nagyobb terveik vannak, tehát középiskolába vagy egyetemre készülnek például, azok a mi módszereinkkel, oktatásunkkal megfelelő szinten el tudják sajátítani a szlovák nyelvet. Jómagam is ennek az iskolának voltam a diákja és sikeresen elvégeztem a nyitrait, most már, jelenleg egyetem – akkor még főiskola volt – szlovák-magyar szakját. Tehát én is olyan szinten el tudtam – ezekkel az alapokkal, amiket itt kaptam – sajátítani a szlovák nyelvet, hogy végül szlovák szakos pedagógus lettem.”

- HALÁSZ, 2007 Halász Iván: *Nemzeti és etnikai kisebbségek és a kisebbségi jogi szabályozások Közép-Európában*. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2007_03/cikk.php?id=1455 (Letöltés ideje: 2009. 01. 22.)
- HAMBERGER, 2008 Hamberger Judit: *A magyar kisebbség jogi-politikai helyzete Szlovákiában 1989 novembere után*. In: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2008. 341–345.
- KOCSIS, 2009 Kocsis Aranka: *Búcs*. http://www.mtaki.hu/docs/ister_granum_euroregion/kocsis_aranka_bucs.pdf (Letöltés ideje: 2009. 04. 14.)
- MISAD, 2007 Misad Katalin: *A szlovák nyelv oktatásának helyzete alap- és középiskoláinkban*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2007/2. 124.
- PELLE, 2001 Pelle István: *Kilenc hónapig a figyelem középpontjában. Harc a leváltott igazgatókért és a magyar iskolákért*. In: MISURÁKNÉ Kolář Andrea (szerk.): *A bátorkeszi alapiskola 50 éve*. Az emlékkönyv megjelent az anyanyelvi oktatás újraindításának 50. évfordulójára. CRANIUM, Érsekújvár 2001. 37–49.
- SZABÓMIHÁLY, 2008A Szabómihály Gizella: *A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai és a kisebbségi nyelvhasználat színterei, különös tekintettel a magyar közösségre*. <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/frames.htm> (Letöltés ideje: 2008. 12. 18.)
- SZABÓMIHÁLY, 2009B Szabómihály Gizella: *A szlovák nyelvpolitika és a kisebbségek anyanyelv- használati lehetőségei és törekvései*. <http://rmjk.adatbank.transindex.ro/pdf/07.Szabomihaly.pdf> (Letöltés ideje: 2009. 03. 05.)
- SZARKA, 2008 Szarka László: *Államnyelv, hivatalos nyelv- kisebbségi nyelvi jogok Kelet- Közép- Európában*. http://www.mtaki.hu/docs/cd2/tanulmany/02_Szarka_Laszlo.htm (Letöltés ideje: 2009. 01. 21.)

VARGA, 1999

Varga Lajos (szerk.): *Az én iskolám*. Megjelent az anyanyelvi oktatás visszaállításának 50. évfordulójára. KT Kiadó Kft., Komárno 1999.

VIZI, 2008

Vizi Balázs: *A kisebbségi jogok újraszabályozása a nemzetközi jogalkotásban és politikában*. In: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2008. 316–319.

ZALABAI, 1995

Zalabai Zsigmond: *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990-1994*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 1995.

Forrás

Zbierka zákonov

www.zbierka.sk

Zbierka zákonov č. 51/1990.

Zbierka zákonov č. 372/1990.

Zbierka zákonov č. 428/1990.

Zbierka zákonov č. 23/1991.

Zbierka zákonov č. 460/1992.

Zbierka zákonov č. 191/1994.

Zbierka zákonov č. 270/1995.

Internetes források

http://www.obecbuc.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=1&Itemid=3
(Letöltés ideje: 2009. 04. 14.)

(http://www.batorovekosihy.sk/kt_h.htm (Letöltés ideje: 2009. 04. 14.))
[#xml=http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?HitFile=True&FileID=468&Flags=160&IndexFile=zz90&Text=428/1990](http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=10724&FileName=90-z428&Rocnik=1990) (Letöltés ideje: 2009. 04. 13.)

[#xml=http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?HitFile=True&FileID=412&Flags=160&IndexFile=zz90&Text=372/1990](http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=10653&FileName=90-z372&Rocnik=1990) (Letöltés ideje: 2009. 04. 13.)

<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=10938&FileName=91-z023&Rocnik=1991&#xml=http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?HitFile=True&FileID=93&Flags=160&IndexFile=zz91&Text=23/1991> (Letöltés ideje: 2009. 04. 13.)

<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=12045&FileName=92-z460&Rocnik=1992&#xml=http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?HitFile=True&FileID=542&Flags=160&IndexFile=zz92&Text=460/1992> (Letöltés ideje: 2009. 04. 13.)

<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=12951&FileName=94-z191&Rocnik=1994&#xml=http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?HitFile=True&FileID=208&Flags=160&IndexFile=zz94&Text=191/1994> (Letöltés ideje: 2009. 04. 13.)

<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=13423&FileName=95-z270&Rocnik=1995&#xml=http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?HitFile=True&FileID=278&Flags=160&IndexFile=zz95&Text=270/1995> (Letöltés ideje: 2009. 04. 13.)

<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=10299&FileName=90-z051&Rocnik=1990&#xml=http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?HitFile=True&FileID=91&Flags=160&IndexFile=zz90&Text=51/1990> (Letöltés ideje: 2009. 04. 13.)

Szlovákiai magyar közgazdasági diplomával a szlovák és magyar munkaerőpiacon¹

Tanulmányomban² a komáromi *Selye János Egyetem* (továbbiakban: *SJE*) *Gazdaságtudományi Karán* tanuló hallgatók munkaerő-piaci kilátásait kívánom bemutatni a *Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem* (ma: *Budapesti Corvinus Egyetem*, továbbiakban: *BCE*) komáromi kihelyezett tagozatán végzett volt hallgatók tapasztalatait felhasználva. Az *SJE* 2004-es fennállása óta még nem bocsátott ki MA diplomával rendelkezőket. A 2009-es év lesz az első, hogy az egyetlen önálló szlovákiai magyartannyelvű egyetemről kikerülő okleveles közgazdászok mérettetik meg magukat a munkaerőpiacon. Nem véletlenül nem neveztem meg egyöntetűen Szlovákia munkaerőpiacát, ugyanis feltételezésem szerint Magyarország éppen annyira esélyes alternatívának számít az egyes leendő munkavállalók számára, mint Szlovákia.³

2001-től Komáromban a *Selye János Egyetemért Alapítvány* égisze alatt működött a *BCE* kihelyezett tagozata, mely megalapozta a későbbi *SJE Gazdaságtudományi Karának* alapjait (továbbiakban: *SJE GK*), megörökölve a tanári kar egy részét is. Az új egyetem egy akkreditált szakot indított MA képzési szinten: vállalatirányítás, vállalati menedzsment. Ez az egyik különbség a *BCE* kihelyezett tagozatához képest, ahol három szak közül lehetett választani.⁴ A tantárgyak 90%-át mindkét karon magyarul tanították, tanítják.

A *BCE* és az *SJE GK*-nak közös szervezeti alapjai valószínűsíthetővé teszik, hogy hasonló szakmai ismerettel, hálózati kapcsolattal rendelkeznek mindkét egyetemen végzetek. Éppen ezért látom alapját annak, hogy a *BCE*-n végzett hallgatók meglévő munkatapasztalatai összevethetőek lesznek az *SJE* által kibocsátott közgazdászok egyetemet követő munkatapasztalataival. Itt emliteném meg azt a hipotézisemet, mely a két egyetem hírnevének eltérő megítélésén alapul. A *BCE* nagy múlttal rendelkező budapesti egyetem, a munkaadók számára már ismert szakmai tudású munkaerőt bocsát ki. Az *SJE* újonnan alakult egyetem, a munkaadók nem rendelkez(het)nek ismeretekkel az onnan kilépő leendő munkavállalók szakmai tudását illetően. Egy tavaly végzett felmérés szerint a legtöbb vállalat ugyan nem tulajdonít jelentőséget a képzőintézmény hírnevének, azonban a munkaadók ugyanebben a felmérésben megjegyzik: jobb hírű intézményekben végzetek jobban teljesítenek.⁵

¹ Tanulmányom folytatása „A magyar tannyelvű képzési kínálat és a munkaerő-piaci helyzet Szlovákiában” c. írásomnak. Ld. *Szarka - Kötél* (szerk.), 2008: 52-72.

² Kutatásom nem valósulhatott volna meg tutorom, dr. Mandel Kinga segítségével nélkül. Ezúton köszönöm meg neki a segítséget és egyúttal interjúalanyaimnak is a beszélgetéseket.

³ Annak ellenére, hogy Magyarország jelenlegi gazdasági helyzete a hallgatók tanulmányainak megkezdésekor még kedvezőbb helyzetben volt.

⁴ Pénzügy, gazdasági informatika és marketing-kommunikáció.

⁵ Várhalmi, 2008: 6-86.

Lampl Zsuzsa által végzett felmérés szerint az *SJE*-n tanuló hallgatók 10%-a ír és beszél tökéletesen szlovákul, 27%-a jól ír és beszél, 59%-a a 'megérteti magát' szintjén van.⁶ Ezen adatok arra engednének következtetni, hogy interjúalanyaim között is akad majd a szlovák nyelvet alacsonyabb szinten beszélő egyén. A beszélgetések során ugyanis kiemelt figyelmet szenteltem annak, hogy az alanyok beszámolhassanak arról, hogyan alakult szlovák nyelvtudásuk életútjuk során. A jelenlegi szlovák nyelvtudásuk szintjére vonatkozóan is tettem fel kérdéseket. A szlovák nyelv megfelelő szintű ismerete a szlovák munkaerőpiacon való érvényesüléshez elengedhetetlen. E nélkül a magyarországi munkaerőpiacra szorulnak ki, kizárva magukat abból a versenyelőnyből, melyre a két nyelv együttes tudása jogosít(hat)ná fel őket. A fent említett felmérés szerint az *SJE*-ről kikerülő leendő munkavállalók szlovák nyelvtudásának alacsony szintje miatt nehezebben tudnak majd a szlovák munkaerőpiacon érvényesülni.

Tanulmányomat három részre tagoltam. Az első részben a módszertani leírást követően a kiválasztott interjúalanyoknak az egyetemi képzés minőségére történő reflexiójukat elemzem, hangsúlyt fektetve azokra az ismeretekre és kompetenciákra,⁷ melyeket az egyetem nyújtott, nyújthatott volna a munkaerőpiacon való sikeres érvényesüléshez, kitérve a nyelvismereti szint feltérképezésére is.

A második részben a munkaerőpiac helyzetét, a munkaadói oldal elvárásait helyeztem középpontba. Ennek keretében a két ország közgazdasági diplomával való érvényesülésének esélyeit is vizsgálom, az eddigi évek tapasztalatairól készült jelentések alapján.

Ezt követik az egykori hallgatók, mint munkavállalók elképzelései munkaerőpiaci rövid- és hosszú távú terveikről, érintve a gazdasági válság őket is elérő esetleges következményeit, illetve a külföldi munkavállalás lehetőségét.

Vizsgálatom empirikus alapja az *SJE GK*-ának hallgatóival valamint a *BCE* komáromi kihelyezett tagozatán végzett pályakezdőkkel készített témacentrikus interjúk sorozata. Az interjúalanyok kiválasztásánál figyelembe vettem a hallgatói arányokat az egyes egyetemeken és a korábbi kihelyezett tagozaton, valamint a hallgatók területi megoszlását. A 2007-2008-as tanév adatait figyelembe véve, az egyetem kimutatásai szerint a hallgatók 68,7%-a a nyitrai és a nagyszombati kerületből került be.⁸ Ennek megfelelően alakítottam ki a mintát 3 kelet-szlovákiai, 1 közép-szlovákiai és 7 nyugat-szlovákiai válaszadót szólítva meg.

Célcsoportom az *SJE*-n nappali tagozaton tanuló hallgatók és a *BCE*-n végzett hallgatók, akik a diplomás pályakezdő kategóriába tartoznak a munkavállalói kategóriákban.⁹ Az *SJE*-n levelező tagozatos hallgatók 88%-a¹⁰ már rendelkezik

⁶ Lampl, 2008: 23.

⁷ Képességekre, készségekre.

⁸ Szabó–Antalik, 2008: 150.

⁹ Diplomás pályakezdők: egyetemi tanulmányaikat két évnél nem korábban fejezték be.

¹⁰ Akkreditációs anyag: „Podklady k žiadosti o priznanie spôsobilosti uskutočňovať študijný program ..., študijný odbor(anyagban szerepel)”, s azon belül a „Charakteristika študijného programu” c. dokumentum. Ezúton köszönöm Nagy

munkahellyel, akik az egyetem bejezése után már nem fognak pályakezdőnek minősülni.

Szerettem volna több BA diplomás munkavállalót megszólítani, akik már nem vesznek részt a felsőoktatásban sem az *SJE*-n, sem más egyetemen. Nagyon kisszámú alany felelt volna meg ennek a feltételnek, s azáltal, hogy az egyetemről beléptek a munka világába, kapcsolataikat már egyáltalán nem, vagy kevésbé intenzíven ápolják tanulmányaikat folytató évfolyamtársaikkal, akik ennél fogva nem tudták elérhetőségeiket továbbítani, s nem valósulhatott meg az interjú. Korábbi évfolyamtársaiktól eljutott hozzám két BA diplomával rendelkező munkavállalóval kapcsolatos információ, miszerint ők a kedvező munkalehetőség miatt fejezték be tanulmányaikat, s nem folytatták azt MA szinten. Az egyik közülük Magyarországon dolgozik, míg a másik Szlovákiában.

Interjúalanyaim között így csupán egy olyan *SJE*-n végzett hallgató található, aki BA tanulmányai befejeztével más egyetemen folytatja tanulmányait. További meginterjúvoltjaim közül négy a *BCE*-n végzett közgazdász. Az *SJE*-n tanulók közül négy hallgató elsőéves, egy pedig másodéves MA tagozaton, egy hallgató BA tagozaton végzős.

Az egyetemek minőségi megítélése

Arra a kérdésre, hogy miért választották a hallgatók az *SJE*-t vagy a *BCE* komáromi kihelyezett tagozatát az első és gyors válaszként minden esetben a magyar nyelven való tanulás lehetősége hangzott el. Az interjúalanyaim kettő kivételével több helyre is beadták jelentkezésüket, köztük nyolcan főként szlovákiai egyetemekre, amiből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a magyar nyelven tanulás lehetőségét valószínűleg nem a szlovák nyelv nem megfelelő szintű ismerete miatt választották. Pozsony és Nyitra is szerepelt a felvételi lapokon. A felvételi vizsgán szerzett negatív tapasztalatok két interjúalanyt is elriasztottak a nyitrai továbbtanulástól. A komáromi egyetem(ek) választása mellett szólt a költségkímélés és a lakóhely közelsége is. A magyarországi, azok közül is a budapesti egyetemek a magas költségek miatt nem tűntek reális felsőoktatási színhelynek.

Eltéőrek a vélemények annak megítélésében, mennyire érvényesíthető a gyakorlatban az egyetemen megszerzett tudás. A szakmai gyakorlat a mesterképzés utolsó félévében kötelező. A háromhetes kötelezően letöltendő szakmai gyakorlat helyszínét részben az egyetem biztosítja, részben a hallgatók saját maguk választanak. A környékbeli cégek, vállalatok azonban nem túlzottan nyitottak a szakmai gyakorlat iránt érdeklődő hallgatók felé. Gyakran megfogalmazott kritika ez a munkaadók és egyúttal az egyetem felé is:

„...És mivel fiatal egyetem gondolom ezért, de nincs kiépített kapcsolata a cégekkel, akik hívhatnának minket gyakorlatra, vagy itt jönnének toborozni...” (SJE-n végzős nyugat-szlovákiai nő)

Általános tendencia a szakmai gyakorlatot végző hallgatókat befogadók részéről, hogy nem fordítanak rájuk elég figyelmet, adminisztratív és rutinmunkákat bízunk többnyire rájuk, nem engednek bepillantást a szervezet lényegi dolgaiba, működésébe, ami a fölöslegesség és hiábavalóság, értelmetlenül eltöltött idő érzését kelti a hallgatóban. Ezt tulajdoníthatjuk az ott eltöltött idő rövidségének is, a három hét nem enged időt egy komolyabb munka elvégzésére; valamint a hallgatók személyiségének, mert úgy gondolom, hogy aki kellőképpen motivált, annak sikerül hasznossá tenni magát.

Az interjúalanyok összehasonlították más, hasonlóan közgazdasági karon tanuló ismerőseik, barátaik ismereteit és nem éreztek különbséget. Egy BCE-n végzett hallgató, egy pozsonyi közgazdasági karral összevetve, a gyakorlati tudás elsajátítására fektetett kisebb hangsúlyt érezte méltánytalannak a komáromi kihelyezett tagozaton.

Többen kiemelték az oktatókat, akiket a szakma nagy tekintélyeként tartanak számon mind Pozsonyban és Budapesten, és örömmel veszik, hogy őket is oktatják. Az egyik hallgató említést tesz egy olyan tanárról, aki elmondta diákjainak, hogy a BCE hallgatóinak könnyebb vizsgakérdéseket tesz fel, mint Komáromban az SJE-n. Ennek ellenkezőjére is volt példa, miszerint olyan megjegyzések is elhangzottak, hogy

„...sokszor voltak pesti tanároknak olyan megnyilvánulásai, hogy Pesten az másként működik, szigorúbban veszik a dolgokat...de voltak olyanok is, akik kifejezetten a komáromit látták jobbnak, a komáromi körülményeket...” (SJE MA képzésén elsőéves kelet-szlovákiai férfi)

Az egyetem értékelését a megkérdezettek nem csak a tanárokkal történő elégedettség oldaláról közelítik meg, hanem saját hozzáállásukat, vagyis a hallgatói oldalt is értékelik. Kritikaként méri az egyetemre az egyik hallgató a túlzott törődést, mely szerint:

”Itt a hallgatók pedig megengedik maguknak, hogy mindenük meg van, szájukba van rágva, hogy a tanárt vonják felelősségre, hogy de hát nekünk nincs miből tanulnunk, meg hogy nincs meg itt a könyvtárban. Mert van úgy hogy nincs, tehát tényleg nincs tankönyv, olyan, amire szükség van. Néhány esetben előfordult, és ilyenkor a hallgatók nem azt csinálják, hogy elmegyünk Győrbe vagy Pestre és kivesszük a könyvtárból, vagy nem tudom, hanem elkezdenek így felháborodni. De hát könyörgöm, felnőtt emberek vagyunk és szerintem nekünk az elsődleges feladatunk, hogy legyen miből tanulnunk. Ilyen szempontból elkényeztetik a hallgatókat. Nem készítik fel az életre úgymond.” (SJE MA képzésén végzős nyugat-szlovákiai nő)

A hallgatókhoz való figyelmes hozzáállást dicséri az a hallgató, akinek rendkívül negatív tapasztalatai voltak Szlovákia egy nagy egyetemén, ahol a hallgatókra egyáltalán nem figyeltek oda, sőt kifejezetten lekezelően bántak velük, melynek következményeként ez a hallgató el is hagyta ezt a felsőoktatási intézményt.

„Nem voltál senki csak egy a sok diák közül, aki úgymond fölösleges. ... Tehát a tanárokkal is sokkal közvetlenebbül lehet beszélgetni, hogy bármikor megkérdezik mi újság, sokkal jobb a légkör. Nem lehet összehasonlítani a légkört, sokkal jobb, sokkal barátságosabb. Könnyebb úgymond tanulni, ott azért elég sokszor van stresszben az ember, gond nélkül kívágnak vizsgáról, csak ha nem vagy szimpatikus... elég szubjektív alapon. Sokkal jobb a légkör, sokkal barátságosabb. Azért mert kis egyetem talán, azért is. A hallgatók nagy része ismeri egymást...” (SJE MA képzésén elsőéves kelet-szlovákiai férfi)

„azzal, hogy kisebb közösség voltunk ott Komáromban, szorosabbak lettek a kapcsolatok, nem csak évfolyamon belül, hanem az évfolyamok között is...” (BCE-n 2007-ben végzett nyugat-szlovákiai nő)

Egy következő megjegyzés is más egyetem tanárainak hozzáállását bírálja, hangsúlyozva azt, hogy az SJE-n sokkal jobb helyzet van e téren. Az SJE a fővárosi, nagy városi egyetemekhez viszonyítva a kis létszámú egyetemek közé tartozik. Ezt a hallgatók nagy előnynek tekintik, mely megeremti az alapot a kis közösségek kialakulásához. *„Ennek az egyetemnek az előnye, hogy ez ilyen kis közösség... sokkal kevesebben vagyunk, talán személyesebb viszony is kialakulhatott...” (SJE-n végzős nyugat-szlovákiai nő)*

Előnyként értékeli az egyik közép-szlovákiai diák a tanári kar összetételét:

„...itt vannak magyarországi professzorok, tanárok, vannak szlovákiai tanárok. Szerintem ez így nagyon jó, mert két kultúrából tanítanak minket, és jobban ötvöződik valamennyi dolog, bizonyos tantárgyaknál természetesen... Számomra ez így pozitívum volt, hogy nem csak egy országból tanítanak, hanem még átjárnak Magyarországról, Pestről is, Győrből is...” (SJE MA képzésén elsőéves közép-szlovákiai férfi)

Több interjúalany erősen kritizálja hallgatótársait:

„...a tudást azt megkapják hozzá. Csak attól függ, hogy ki hogyan ül az órán, merthogy ha valaki csukott szemmel és befogott füllel ül, akkor nem fogja megtanulni azt, amit meg kéne neki.” (SJE MA képzésén elsőéves nyugat-szlovákiai férfi)

„...Nem az egyetemnek az oktatáspolitikája a lényeg, hanem, hogy az ember mennyire ül le...” (SJE MA képzésén elsőéves közép-szlovákiai férfi)

„...ahhoz, hogy színvonal legyen nem csak a tanároknak és alkalmazottaknak, hanem a hallgatóknak is tenni kell...együttes munkával...” (SJE MA képzésén elsőéves kelet-szlovákiai férfi)

Ezek a mondatok a hallgatók azon felismerésére utalnak, miszerint az egyetem színvonalához a hallgatóknak is hozzá kell(ene) járulni, az egyetem által nyújtott tudást be is kell tudni fogadni.

Arra a felvetésre, újra kezdenék-e még egyszer ugyanezt az egyetemet, kettő kivételével határozottan pozitív hozzáállás fogalmazódott meg:

„Szerettem ezt az egyetemet, szerettem oda járni.” (BCE-n 2008-ban végzett kelet-szlovákiai nő)

„Határozottan igen. Újra kezdeném.” (BCE-n 2007-ben végzett nyugat-szlovákiai nő)

Két válaszó mondta azt, hogy *„...meggondolnám azt, hogy inkább Pesten.” (BCE-n 2008-ban végzett nyugat-szlovákiai férfi)*

„... lehet hogy a budapesti közgázt választanám vagy pedig szeretnék egy évvel öregebb lenni, hogy „corvinusos” diplomát kaphattam volna.”¹¹ (SJE-n végzős nyugat-szlovákiai nő)

A hallgató megnyilvánulása szerint a BCE kihelyezett tagozata magasabb presztízt jelent az álláspiacon.

„Mondjuk, kicsit bosszant, hogy ha megnézzük a szlovákiai statisztikákat és most volt nemrégiben egy kiadvány az egyetemeknek a rangsoráról. S a közgáz karunk az az utolsó előtti helyen végzett. Csak hát azzal nem számol senki, hogy a Selyére magyarországi tanárok is járnak...és nekik a munkájukat, meg a dékánunk is magyarországi, nekik a munkájukat, mármint a szakmai munkájukat, kutatási eredményeiket. Nem azok, nem olyan típusúak, amiket bele tudnak számolni ebbe a rangsorba. Úgyhogy ez végett szépen az alsó helyre, ami nem éppen a legjobb, és akkor. Szerintem jobb itt a színvonal, mint ahogy a hivatalos adatok tükrözik. Az biztos.” (SJE MA képzésén első éves nyugat-szlovákiai férfi)

Az SJE munkaerő-piaci tervei

Kutatásom elsődleges célja az SJE-n végzett hallgatók munkaerő-piaci lehetőségének feltérképezése. Természetesen nem csak a hallgatók, de az egyetem is rendelkezik egy

¹¹ Ezt az az interjúalany mondta ki, akinek magyarországi, azon belül is budapesti intézmény szerepelt a tervei között, azonban több külső hatásra, főként szülői ráhatásra ez nem valósulhatott meg.

elképzeléssel hallgatóinak érvényesülési lehetőségeiről, melyet akkreditációs, vagy minőségbiztosítási dokumentációjában közzé is tesz.

Az *SJE* akkreditációs anyagában nevezi meg azokat a pozíciókat, melyeket az egyetemen végzett MA diplomával rendelkezők betölthetnek:

- kis-, közép- és nagy cégek menedzseri pozícióit;
 - közép- és nagyvállalatoknál irányítói pozíciót tölthetik be, különböző területeken;¹²
 - kezdeményezői lehetnek a hazai és külföldi vállalatok közötti együttműködéseknek, az üzletágak és leányvállalatok létrehozásában a régióban, kiterjeszthetik és sikerre vihetik ezeket;
 - érvényesülhetnek az állami szféra magasabb pozícióiban, pl. minisztériumok, parlament, az EU intézményei;
 - a menedzsment területén elhelyezkedhetnek tanácsadó cégeknél;
- minden elméleti és gyakorlati tudást megkapnak, ahhoz, hogy saját vállalkozást hozzanak létre és együttműködjenek külföldi partnerekkel;
- továbbtanulhatnak.¹³

A hallgatók elhelyezkedésére vonatkozó elképzeléseit az egyetem többféle módon ösztönzi: állásbörzékre való felhívással, interjú-tréningekkel, honlapon közzétett betöltendő állásokkal. Állásinterjúra felkészítő tréninget szervezett az egyetem, meséli az egyik *BCE*-n tanuló volt hallgató, ahol „...*megtanultuk, hogyan nyilvánul meg ezeken az állásinterjúkon...*” Az *SJE*-n tanulók ilyen lehetőségről nem számoltak be, azonban ez nem zárja ki a tréning létét, ugyanis a *BCE*-n tanulók közül is csupán egyvalaki említette.

Az egyetem által biztosított lehetőségek a munkakereséshez az *SJE* hallgatóinak véleménye szerint kimerülnek az állásbörzék meghirdetésében, valamint néhány körlevélben ajánlott álláshirdetésben. Nem érzik úgy a hallgatók, és a volt hallgatók sem, hogy az egyetem ebben segítségükre lenne, lett volna. Hiányolj(t)ák a hallgatók a karrierirodát, mely más egyetemeken már kitűnően működik. Az *SJE* önálló karrierirodájának létesítéséről a hallgatók mindegyike hallott terveket, mely valószínűsíthetően a közeljövőben megvalósul. Az egyetem életében szervezőként résztvevő hallgatók önálló állásbörze megszervezésének tervéről számoltak be.

Közgazdász diploma a munkaerőpiacon

Mind Szlovákiában mind Magyarországon a gazdasági végzettséggel rendelkező friss diplomások „előkelő” helyen szerepelnek a munkaügyi hivatalok által nyilvántartott

¹² Pénzügy, marketing, stratégia, termelés.

¹³ „Podklady k žiadosti o priznanie spôsobilosti uskutočňovať študijný program, Študijný odbor(anyagban szerepel)”, s azon belül a „Charakteristika študijného programu” c. dokumentum.

állás keresők körében.¹⁴ Mindezek ellenére a közgazdász diploma a jól konvertálható diplomák közé tartozik, a szűken vett szakmán kívül is fel tudják használni az egyetemen megszerzett tudást. Amire egy, az *SJE* BA képzését befejező, jelenleg Budapesten egyidejűleg tanuló és dolgozó fiatal is kitűnő példa, hiszen több szakterületen kipróbálta már magát. Jelenleg az ingatlanértékesítés területén dolgozik, korábban egy kereskedelmi televízió-társaságnál dolgozott műsorszerkesztőként, azt megelőzően egy nagyobb cégnél értékesítési munkakört töltött be.

Az *SJE* honlapján jelenleg található két állásajánlat¹⁵ található. Ezeknek a feltételei között a gazdasági egyetemi diploma mellett a szlovák nyelv és német nyelv ismerete szerepel. A szlovák nyelv ismeretét illetően zárójelben ott áll a megjegyzés, hogy lehetőleg anyanyelvi szinten. A német nyelv esetében annak jó, illetve tökéletes ismeretét kérik. Ezek a paraméterek megfelelnek azoknak a feltételeknek, melyeket a tapasztalattal rendelkező munkavállalók munkakeresésük során felvázolnak. A nyelvismeret természetesen változó, különösen a németet illetően, ugyanis gyakoribb az angol nyelvismeret megkövetelése. Az álláshirdetésekből megkövetelt személyleírásban a jó kommunikációs készség, csoportmunka, rugalmasság és mobilitás szerepel. Az áttekintett szlovákiai és magyarországi álláshirdető portálokon szereplő pályakezdő, gazdasági végzettségű diplomások számára meghirdetett ajánlatok¹⁶ hasonló feltételeket szabnak.

Ezeknek az általános elvárásoknak minden közgazdaságtudományi karon végzett hallgató meg tud felelni. Az egyéni képesség már a szubjektív elbírálás kategóriájába tartozik, melyet az egyetemi képzés során lehet fejleszteni, de az individuális személyiségjegyek játszáknak ebben a legnagyobb szerepet.

A meginterjúvolt hallgatók mindegyike az internetet jelölte meg az elsődleges bevált és tervezett munkakeresési eszköznek. Az első állását mind az öt munkavállaló interneten, álláshirdető portálokon, illetve munkaközvetítői irodák weboldalain böngészve kezdte el keresni. Négy így találta meg az első munkahelyét. Az egyik kitartóan kereső válaszádo, aki már az egyetem közvetlen befejezése előtt két hónappal nekilátott a keresésnek, mégis egy véletlen interszónális találkozás során (ismerősön keresztül) kapott munkát Budapesten, mely ugyan végzettségétől alacsonyabb pozíció, azonban a diploma kézhezvételétől számított két hónapos sikertelen munkakeresése, pályakezdő munkanélkülisége arra készítette, hogy elfogadja a munkát.¹⁷ (A *BCE*-n 2007-ban végzett nyugat-szlovákiai női interjúalanyról van szó.)

Ahogy már utaltam rá, különösen az egyetemi élet szervezésében tevékenykedők, a kapcsolati tőkét többször pozitívként értékelték, azonban nem kívánták felhasználni

¹⁴ A szlovákiai és magyarországi statisztikai hivatal honlapjain közzétett adatok tanúskodnak erről több évre visszamenőleg www.statistics.sk, www.ksh.hu

¹⁵ http://www3.selyeuni.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=682&Itemid=9869
(Letöltés ideje: 2009. 03. 23.)

¹⁶ www.profesia.sk, www.profession.hu

¹⁷ Azóta is ezen a munkahelyen dolgozik, két év után tervezi a továbblépést.

munkakeresésük során, a személyközi kapcsolati háló helyett a világhálót részesítik előnyben.

Nem látszott érvényesülni a személyes kapcsolatok kihasználása azoknál sem, akik már túl vannak első munkahelyük keresésén. Egy kivételével mind a 11 interjúalanyom módszerében azonos, de egyéni úton, a világhálót használva találta meg munkahelyét. Egyetlen egy pályakezdőt kivéve, aki négy hónap munka után első állását otthagya, melyet az interneten keresztül talált, személyes kapcsolatain keresztül jutott jelenlegi állásához.

Az, hogy a pályakezdők első munkahelyüket interneten keresik, annak is tulajdonítható, hogy először önállóan, saját erőből akarnak boldogulni, és ha így nem sikerül, csak akkor fordulnak segítségért ismerőseikhez, ami nagyfokú önállóságra, magabiztosságra, büszkeségre és szabadságszeretetre („*ne legyek senkinek se elkötelezve*”) utal. Ezt mondja a következő interjúalany is:

„Ha nem lenne esetleg semmilyen munka, nem kínálnának akkor talán esetleg megkérdeznék pár embert...” (SJE MA képzésén első éves közép-szlovákiai férfi)

Egy kirívó egyéni életpálya-tervezés esete tér el a többi tervezett munkakeresési módszertől: egy közép-szlovákiai kis faluból származó negyedéves hallgató, az egyetem elvégzése után, szülőfalujába való visszatérését tervezi, megpályázva az önkormányzati választásokon a polgármesteri posztot.

A végzetek munkakeresési tapasztalatai

Az egyetem elvégzése után egyik munkakereső számára sem tartott két hónapnál tovább megtalálni az első állását. Ebben a két hónapban több állásinterjún vettek részt, ahol több elutasítást is kaptak, de voltak olyan állások, melyeket ők utasítottak vissza pl. a túl nagy felelősség miatt, melyre úgy érezte – a fiatal első munkahelyét kereső pályakezdő –, hogy nincs felkészülve:

„Talán ez az egyik első hely, ahová visszahívtak és meg is lett volna a lehetőségem ezt elkezdni, de ...elutasítottam, mert túl nagy felelősségnek éreztem. Nem voltam benne biztos, hogy megbirkóznék vele. A másik az, hogy nagyon húzós napirenddel lett volna a dolog. Szóval, amikor négy napig egész Szlovákia szerte cégeket kell körbejárni, pénteken reportot tartani ott és még hétfőig is végezd a munkát, nem.” (BCE-n 2008-ban végzett nyugat-szlovákiai férfi)

Olyan álláshirdetésekkal is találkoztak, melyek elnevezése nem felelt meg a valóságnak, ennek legkirívóbb esete:

„Nekem ebből az jött le, hogy ez a házalós, ügynökösdi, amit én nem igazán szerettem volna csinálni ... Értékesítési igazgatóként volt meghirdetve, és

kössek életbiztosítást, ilyen szerződést, olyan szerződést, magas jutalékot ígértek.” (BCE-n 2007-ben végzett nyugat-szlovákiai nő)

Egyik interjúalany negatív hozzáállást tapasztalt az állásinterjú során, miután kiderült, a munkát kereső egyén nem BCE budapesti székhelyén végzett, hanem Komáromban. E negatív érzés elkerülése érdekében a legközelebbi álláshirdetésre történő jelentkezésekor már nem tüntette fel melyik városban folytatta tanulmányait, csupán azt, hogy diplomáját a BCE-n szerezte. Az előző és jelenlegi munkahelyén sem tudják melyik városban tanult. A diploma helyének megszerzésére vonatkozóan a munkavállalók nem találkoztak előítéletekkel. Szlovákiai munkavállalás esetén

„...a Corvinus, mint olyan egyetem nem ismert...” (BCE-n 2008-ban végzett nyugat-szlovákiai férfi)

Megemlíti két interjúalany is, hogy munkája során, ha Szlovákiában is dolgozik, szeretné használni a magyar nyelvet is. Egy pozsonyi multinacionális cégnél dolgozó, kelet-szlovákiai kisvárosból származó munkavállaló elmondta, hogy:

„...mikor magyar egyetemre bekerültem, onnan munkába egy kicsit azért gondom volt újból megszokni, nem is, hogy újból, mert végül is soha nem voltam olyan környezetben.” (BCE-n 2008-ban végzett kelet-szlovákiai nő)

Azok számára, akik közgazdasági szakközépiskolából kerültek a magyar tanítási nyelvű egyetemre (BCE vagy SJE) a szlovák nyelvű előadások nem okoztak gondot, sőt „*nekem jobb is volt...*”¹⁸

„Nekem nagyon nehéz volt áttérnem a magyarra, mert én középsulin szlovákul tanultam majdnem mindent. Magyar osztályba jártam, de ugye a szaktantárgy minden szlovákul volt, és amikor elmentem elsőbe és felvettem a mikroökonómia könyvet, feladtam a második oldal után és azt mondtam, hogy ez nem magyarul van írva. Nekem nagyon rossz volt.”¹⁹ (BCE-n 2007-ben végzett nyugat-szlovákiai nő)

Nyelvvizsga lehetőséget biztosítanak az egyetemen, németből pl. Goethe-nyelvvizsgát tehetnek a hallgatók.

Nem mindenki határozott elképzelésekkel indult neki az álláskeresésnek. Nem voltak különösebb elképzeléseik, inkább csak a választott települést vagy régiót illetően. Egy kelet-szlovákiai kisvárosból származó marketing-kommunikáció szakos pályakezdő szeretett volna szülővárosában letelepedni. Ő az egyetlen, aki többször is visszatér arra, hogy pár év múlva ezt szeretné megvalósítani, saját vállalkozás beindításával.

¹⁸ Jegyzi meg a volt kaszai ipari szakközépiskolás, aki a szaktantárgyait ott szlovákul tanulta.

¹⁹ Mondja a párkányi kereskedelmi akadémiába járt alany, aki magyar anyanyelvű szülők gyermeke, és egy 90%-ban magyarok lakta településről származik.

„Nagyon sokan a tanáraink közül mondták, hogy a Budapesti Corvinus Egyetem diákjai vagyunk, és ehhez tartsunk magunkat ösztönöztek arra...” (BCE-n 2008-ban végzett nyugat-szlovákiai nő)

„Szerintem a tanárok a színvonalat tükrözik, amelyet kell. Főleg a budapestiek, akik az unibáról [pozsonyi egyetem] esetleg Nyitráról ide járnak tanítani. Szerintem megvan a szakmai ismeretátadás, amely kell ahhoz, hogy kilépjünk az életbe. A többi az rajtunk múlik.” (SJE MA képzésén első éves közép-szlovákiai férfi)

A megkérdezettek között többen az SJE-n tanulók közül, akik aktívan részt vettek az egyetemi élet szervezésében (Hallgatói Önkormányzat, Harsányi János Szakkollégium, Egyetemi Szenátus, Kari Szenátus) a tapasztalatszerzés, kapcsolati tőke megalapozását, csapatmunkában dolgozás lehetőségét látják ebben a munkában.

„Ezt nagyon preferálják a vállalatok is, hogy teameket alakítanak a munkakörökben, hogy effektíve ebben dolgozzanak.” (BCE-n 2008-ban végzett nyugat-szlovákiai férfi)

Munkaadói feltételek

A diploma (megszerzésének helye)

Vannak kétségek az SJE hallgatói körében diplomájuk versenyképességét illetően. Ez alatt nem a kapott ismereteket értik a megkérdezettek, inkább azokat a fenntartásokat, melyeket a magyar nyelvű egyetem minőségével szemben a munkaadók táplálnak. Szakmai ismeretek területén a hallgatók elégedettek a képzéssel, összehasonlítási alapként ismerőseik, barátaik tapasztalatait veszik, akik más szlovákiai közgazdasági egyetemeken tanulnak, és akikkel úgy gondolják, bátran felvehetik a versenyt szakmai tudás tekintetében.

A három, Budapesten élő munkavállaló tudatosan választott helyszínt, a városért magáért, illetve annak kulturális, sport, szabadidős lehetőségeiért, annak ellenére, hogy a szülőhelytől távol dolgoznak, ami kevésbé költséghatékony, mert olyan pluszkiadásokat okoz, mint a lakásbérleti díj, de egy fővárosban más fenntartási költségek is többbe kerülnek.

A Pozsonyban dolgozó, keleti régióból származó válaszadó azonban szeretett volna hazatérni szülővárosában, de munka híján erre nem volt lehetősége; így került jelenlegi munkahelyére, a szlovák fővárosba. Hosszú távú tervei között a hazatérés szerepel.²⁰ vállalkozóként szeretne érvényesülni. Elmondása szerint több egyetemi társának sikerült Kelet-Közép-Szlovákiába visszamenni, igaz, e társak családi vállalkozásoknál

helyezkedtek el. Többen már az egyetem megkezdése előtt tudták, hogy a családi vállalat biztosít majd számukra munkát. Megfelelő mennyiségű anyagi és tapasztalati tőke megszerzése után úgy gondolják, hogy a vállalkozás elindítása már nem jár olyan nagy rizikóvállalással.

Munkatapasztalatra az egyetemi évek alatt diákmunkával, nyári munkával, szakmai gyakorlattal, egyetemi hallgatói önkormányzati és önkéntes, vagy civil szervezeti tevékenységgel lehet szert tenni. A válaszadók nem említik ennek megszerzésére irányuló törekvésüket. Jellemzően nyári munkát vállaltak, vállalnak az egyetemi évek alatt, kifejezetten anyagi megfontoltságból, de ezek a munkák nem jelentenek szakmai tapasztalatot, mivel nem sok közülük van ahhoz a szakmához, amire a hallgatók éppen készülnek, ennek ellenére fontos bemelegítést jelent a munka világába, a 8 órás rutin, elkötelezettség, felelősségvállalás, munkamorál és kultúra megismerését, valamint kapcsolatokat.

Három interjúalany többet akart annál, mint amit az egyetem nyújtott neki, ezért elit szakkollégiumba jelentkezett, ahol az egyetemi tanulmányaik mellett még sokféle, különösen tudományos munkát végeztek. Tanulmányokat írtak, kutatásokban vettek részt, konferenciát szerveztek.

„A második évem végén találkoztam először ezzel a lehetőséggel, hogy szakkollégista is lehetek, hogy valami plusz van, többet is csinálhatok az egyetemi éveim alatt. És de hát sosem voltam az a nagyon passzív ember, tehát mindig kerestem a lehetőséget, kihívásokat állítottam önmagam elé és így érdekelt a dolog, hogy szakmailag is fejlődjek meg milyen egy közösség tagja lenni, és így harmadik éveimtől szakkollégista lettem. És nekem ez nagyon sokat jelentett, nagyon sokat fejlődtem, emberileg is, szakmailag is ezek alatt az évek alatt.

Kezdve attól, hogy mindig plusz dolgozatokat kellett leadnom, tehát plusz órákra jártunk. Egy kicsit tágítottam a látókörömet is, illetve fejlesztettem pl. a prezentációs készségemet. Úgyhogy nekem nagyon sokat jelentett, hogy csinálhatok valamit az egyetem alatt, tehát nem úgy, mint a hallgatók többsége. Ezt most nem lenézősként mondom, csak tudom, hogy csak úgy bejárnak. Nem tudtam volna úgy leélni azt az öt évet, hogy így nem csinállok semmit.” (SJE MA képzésén végzős nyugat-szlovákiai nő)

A szakkollégium megkérdezett tagjainak továbbtanulási tervei vannak, a tudományos pálya felé orientálódnak. Az ő terveik között szerepel hangsúlyosabban a PhD fokozat megszerzése, a szakkollégium jelentős motivációt adott számukra a tudományos életben való részvételre.

Szlovák nyelvismeret

A 11 interjúalany közül senkinek nem okoz gondot a szlovák nyelv, azoknak sem, akik Budapesten dolgoznak. Egyikük, az eddigi két állását, kifejezetten szlovák nyelvtudásának köszönhetette:

„De persze amikor eljöttem állásinterjúra akkor fel kellett készülnöm rendesen szlovákul. Voltak dolgok persze, amiket elfelejtettem.”²¹ (BCE-n 2008-ban végzett nyugat-szlovákiai férfi)

Erre a felkészülésre nem véletlenül volt szükség, a válaszadók mindegyike azt nyilatkozta, hogy Komáromban nem használja a szlovák nyelvet. Az egyetemi képzés keretében, így volt ez a kihelyezett BCE-n is, három tantárgyat tanulnak szlovákul: a jogot, az adórendszert és a könyvelést. Ezek a tantárgyak ország-specifikusak, az állam nyelvén történő oktatása ezért is indokolt, mivel az egyetem elsődleges célja a hallgatók szlovák munkaerőpiacra való felkészítése. Egy Szlovákiában dolgozó interjúalany szintén utalt a felkészülés fontosságára, amit a komáromi homogén magyar környezet után a sikeres állásinterjúhoz elengedhetetlennek minősítettek. Mindkét interjúalany otthoni környezete is teljesen magyar volt.

Idegen nyelvismeret

Mindkét egyetemen a diploma megszerzésének feltétele egy középfokú szakmai nyelvvizsga megszerzése. Angol és német nyelv közül lehet(ett) választani, melyhez az egyetemek biztosították a megfelelő számú heti térítésmentes nyelvórát és magát a vizsga letételének lehetőségét is. Az idegen nyelv elsajátításának motiválására használt az órák kötelező látogatásának feltétele is.

„...a nyelveket nagyon jól tanították nálunk Komáromban...” (BCE-n 2008-ban végzett kelet-szlovákiai nő)

„nem arra szerettek volna ösztönözni, hogy itt elvégezzük az egyetemet és aztán menjünk Magyarországra...” (BCE-n 2008-ban végzett kelet-szlovákiai nő)

A kedvezőtlen adórendszer, a munkavállalókra háruló magas járulékok miatt mind többen tudatosan elzárkóznak a magyarországi munkavállalástól. A munkabért terhelő adó- és járulékkerhek az OECD országok közül²² Magyarországon (54,4%), Belgiumot (55,5%) követően, a második legmagasabb. Szlovákia ezen a listán a tizenhatodik helyet foglalja el (38,5%).²³ A jelen gazdasági körülmények azoknak kedveznek, akik esetleg Szlovákiából kapják a bérüket, de Magyarországon élnek, itt fizetik a fenntartási költségeiket, mindennapi kiadásait.

²¹ Azóta egyszer váltott munkát, akkor is a kedvezőtlen munkahelyi időbeosztása miatt.

²² www.oecd.org/ctp/taxingwages (Letöltés ideje: 2009. 04. 7.)

²³ Ezek a számadatok az átlagbérre, egyedülálló, gyermek nélküli munkavállalóra vonatkoznak.

Pozsony és Budapest a lehetséges alternatívák között szerepelnek, Komárom, mint város, munkavállalás szempontjából nem vonzó, vagy inkább nem látnak munkalehetőségeket. A két főváros, azon túl, hogy több lehetőséggel rendelkezik, azért is vonzó, mert magasabb kereseti lehetőségeket kínál.

A BCE-n végzettek közül a végzett hallgatók becslése szerint a munkát vállalók kétharmada a két fővárosban helyezkedett el, szinte azonos mennyiségben Budapesten és Pozsonyban. Budapesten, valamely világnyelv ismerete mellett, a szlovák nyelv versenyképességet növelő tényező a munkaerőpiacon. A közgazdász diploma azok közé tartozik, melyek iránt nagy a kereslet, azonban a kínálat is. Ezért nem képzettségének megfelelő munkát végez, illetve végzett két interjúalany is. A szakmába való elhelyezkedésük nem fontos, lévén elég tág szak,²⁴ amennyiben szakmán kívül nagyobb az anyagi bevétel.

Külföldi munkavállalás

A jelenleg még az SJE-n tanuló hallgatók Magyarországon kívül nem jellemzően terveznek más országban munkát vállalni. Konkrét elképzelésekkel csupán az egyik kelet-szlovákiai BA szakon végzős hallgató rendelkezett, abból kiindulva, hogy most éppen édesapja is ott dolgozik.²⁵

„Nem szeretnék elmenni Szlovákiából, ezért nem is akartam menni Magyarországra tanulni...” (SJE MA képzésén első éves közép-szlovákiai férfi)

A BCE-n végzett, Budapesten dolgozó volt hallgatók hosszú távú tervei (8-10 év) között szerepel külföldi munkavállalás:

„...de mindenképpen úgy szeretnék külföldre menni, hogy olyan multinál dolgozni, amely lehetőséget ad arra, hogy én valamelyik leányvállalatánál dolgozzam külföldön.” (BCE-n 2007-ben végzett nyugat-szlovákiai nő)

Bár interjúalanyaim egyike sem dolgozott még Magyarországon kívül külföldön, elmondták, hogy volt évfolyamtársaik közül páran, az egyetem elvégzés után külföldre mentek dolgozni, többnyire kétkezi fizikai munkát végeztek, nyelvtanulás céljából:

„De tudok olyat is, aki elég jól tudott angolul, és elég ügyes is és okos is volt, és Angliában, Londonban cégnél dolgozik, nem babysitter meg hasonló.” (BCE-n 2007-ben végzett nyugat-szlovákiai nő)

Munka és továbbtanulás

A lehetőségek közül a megkérdezett SJE hallgatók közül többen terveznek PhD továbbtanulást. A megnevezett továbbtanulási helyszínek mindegyike Budapest, azon belül is a BCE, első helyen szerepel. A továbbiakban a korábbi gyakorlattól eltérően

²⁴ Marketing-kommunikáció.

²⁵ Miskolcon szeretne egyébként a közeljövőben elhelyezkedni, munka mellett esetleg ott folytatná tanulmányait is.

kizárólag munka mellett tervezik tanulmányaik folytatását. Az elsődleges cél a szülőktől való anyagi függetlenség kivívása, melyhez elengedhetetlen a munkavállalás.

„Gondoltam, hogy nappalis leszek PhD-n, de úgy gondoltam, hogyha még tanulok három évet, lehet, hogy rontom az esélyeimet a munkaerőpiacon. Mert tapasztalatom, munkatapasztalatom nem lesz, úgy nehezen találok munkát később.” (SJE MA képzésén végzős nyugat-szlovákiai nő)

Azok közül, akik a PhD szintű továbbtanulási terveket tűztek ki célul, megemlítették, hogy a későbbiek során szívesen oktatnának majd az SJE-n.

Mint ahogy az akkreditációs anyagban szerepel, a hallgatók 88%-a folytatja tanulmányait MA szinten, a többi hallgató pedig más egyetemen tanul tovább, vagy pedig munkába áll. Azon hallgató életpályáját tudom bemutatni, aki egyszerre választotta a továbbtanulást és a munkavállalást is Budapesten. Az SJE BA szakának befejezése után Budapestre ment tanulni és munkába állt. A BA vállalati menedzsment szak befejezése után, közgazdaságtudományi tanulmányokkal felhagyva, szervezetszociológiát kezdett tanulni az Eötvös Loránd Tudományegyetem (továbbiakban: ELTE) levelező tagozatán. Eddigi két munkahelyét az SJE-n szerzett BA diplomájának köszönheti, *„...a szociológiával...nem lehet elhelyezkedni...”* (SJE BA képzésén végzett nyugat-szlovákiai férfi)

BA szakon végzős diák a grafika iránt kezdett érdeklődni, így gondolkodik tanulmányai MA szintű folytatásán. A grafika területén szeretne munkát kapni, melynek érdekében egy nemzetközi szoftverfejlesztő cég vizsgájára készül. Amennyiben sikerülne az érdeklődésének megfelelő munkát találnia, az MA diplomát adó levelező tagozatra iratkozna be a későbbiek folyamán.

Nem készülnek tehát úgy mondott „parkoló pályára” az SJE megkérdezett leendő közgazdászai, az esetleges továbbtanulást már csak munka mellett tudják elképzelni. A továbbtanulási tervek között a másoddiploma megszerzése is az egyik alternatívaként szerepel. A tervezett, választott szakok nagy része kötődik a már megszerzett vagy közeljövőben megszerzésre váró szakhoz, vagy legalábbis kiegészíti azt.²⁶

Saját vállalkozás nyitását, azok is, akik nyitottnak mutatkoztak, semmiképpen nem a diploma megszerzését követő első lépésként tervezik.

„S akkor ilyenén is gondolkodtam pl. indítani vagy saját vállalkozást, de ehhez rengeteg tapasztalat kell. Úgyhogy ha az a forgatókönyv, hogy nem megyek tovább iskolába és munkát kell vállalnom akkor mindenképpen megpróbálnák egy ilyen cégnél elhelyezkedni, ahol... mert az élet nagyon gyorsan tud pofont adni.” (SJE MA képzésben elsőéves nyugat-szlovákiai férfi)

²⁶ Az egyik interjúalany a korábban otthagytott szakját tervezi a közgazdász diploma után befejezni.

A gazdasági válság hatása a hallgatók terveire

A válság a válaszadó munkavállalókat közvetlenül nem érintette, nem érzik veszélyeztetve munkahelyüket általa, elmondásuk szerint nem alakult ki munkaerő-főlösleg. Azonban a cégeket, vállalatokat, ahol dolgoznak, érintettek a megrendelések visszaesése következtében. Az egyik interjúalany, aki a válság kitörése után adta fel munkahelyét, munkakeresése során nehézségeket érzékelt, az interjú időpontjában azonban pozitív visszajelzést kapott egy ingatlanközvetítő irodától, ahová szeretett volna bekerülni:

*„Nem voltak elbocsátások, sőt egyre csak keresik a jól képzett embereket.”
(BCE-n 2008-ban végzett kelet-szlovákiai nő)*

Összefoglaló

Minden kétséget kizáróan megnehezíti a júliusban kikerülő friss diplomás pályakezdők munkaerőpiacon való elhelyezkedési esélyeit a 2008 őszén kezdődött és egyelőre beláthatatlan ideig és következményekkel járó gazdasági válság. Az előrejelzések szerint ugyanis még csak a kezdeti stádiumában vagyunk a válságnak, ami az eddiginél sokkal nagyobb kihatással lesz a 2009 nyarán diplomázó *SJE* hallgatóira.

Magyarország gazdasági helyzete, az *SJE* működése óta, folyamatosan romlik, adórendszere is kedvezőtlen, különösen Szlovákiához képest. Ezek a tényezők egyre inkább eltántorítják a hallgatókat azoktól a terveiktől, hogy Magyarországon keressék érvényesülésüket.

Azok számára, akik a szlovák nyelvet megfelelő szinten beszélik, a hazai munkavállalás egyre inkább alternatíva, akkor is, ha esetleg még korábban magyarországi terveik voltak. Az a feltevés, miszerint a magyar diákok a szlovák nyelv hiányos ismerete miatt választják az *SJE*-t, nem igazolódik be interjúalanyaim esetében. Mindannyian jól, illetve tökéletesen beszélnek szlovákul.

Komárom Szlovákián belül nem tartozik a nagy városok közé. Nem tudja, nem tudhatja azt a nagyvárosi egyetemi képet és kultúrát mutatni, ahol a végzett egyetemisták jövőjüket elképzelik, ezért megtartó vagy vonzó hatása kisebb, mint a két fővárosnak. A beszélgetésekből kiderült, hogy éppen ezt a kisvárosi, kis közösséget tartják az egyetem egyik legnagyobb előnyének, de ami előnye, az egyben a hátránya is. Elhelyezkedésük szempontjából Komárom nem cél, nem is lehet cél az itt végzettek számára, hiszen munkaerő-piaci befogadóképessége korlátozott.

A közgazdász diplomát az interjúalanyaim piacképesnek tartják, nem valószínűsítik, hogy nem tudnának ennek birtokában a munkaerőpiacon érvényesülni. Azonban tudatában vannak a közgazdászok túlképzésének, és ebből kifolyólag hozzáadott tudás megszerzésére törekednek. A hozzáadott tudás különösen az idegen nyelvek megfelelő szintű elsajátítására, illetve fejlesztésére, legalábbis szinten tartására vonatkozik. Az idegen nyelvek közül a szlovák nyelv szinten tartását hangsúlyozták. A magyar nyelv

mellett a szlovák nyelv megfelelő szintű elsajátítását, Kontra Miklós megfogalmazásával élve, hozzáadott kétnyelvűségként fogják fel.²⁷

Egy új egyetem nem versenyezhet egy több évtizedes hagyománnyal rendelkező egyetem hírnevével. Az *SJE* hírnevét – az onnan kikerült egykori hallgatókról – nagymértékben (mert azért nem teljesen, ld. a szolgáltató egyetem-modellt, mely a képzésen kívül mást is szolgáltat a helyi társadalomnak) a munkaadók róluk alkotott véleménye fogja meghatározni. Viszont adott esetben a szlovákiai munkaadók nem tesznek különbséget, számukra mindkét oklevél éppen annyira ismeretlen.

Az interjúalanyaim kivétel nélkül a vállalati világban helyezkedtek el, melynek köszönhetően az elhelyezkedéssel kapcsolatos tapasztalataik erre „szűkülnek”. A kutatásom során így nem kaptam belátást a további karriertípusok (szabadúszó professzionizmus, önfoglalkoztatás, krónikus rugalmasság) világába.²⁸

Felhasznált irodalom

CSATA-MANDEL, 2005

Csata Zsombor – Mandel Kinga: *Karrierutak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát-medencében.* http://www.apalap.hu/letoltes/kutatas/karrierutak_vagy_zarjelentes.pdf
(Letöltés ideje: 2008. 10. 5.)

FABÓ-A.SZABÓ-KULCSÁR-LAMPL-NAGY, Fabó Mária - A.Szabó László - Kulcsár Mária - Lampl Zsuzsanna - Nagy Zsuzsanna: 2008

A felvidéki magyar szakképző intézmények vizsgálata a munkaerő-piaci és képzési-fejlesztési igények tükrében. http://www.apalap.hu/letoltes/kutatas/kutatas_felvidek.pdf.
(Letöltés ideje 2008. 10. 5.)

GALASI-TÍMÁR-VARGA, 2001

Galasi Péter – Tímár János – Varga Júlia: *Pályakezdő diplomások a munkaerőpiacon.* Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest 2001.

KONTRA, 2005

Kontra Miklós: *Sült galamb? Magyar egyetemi tantervpolitika.* Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely 2005.

²⁷ Kontra, 2005: 22.

²⁸ Csata – Mandel (szerk.), 2005: 5-6.

- KOZMA, 2002 Kozma Tamás: *Regionális egyetem*. Oktatókutatási Intézet, Budapest 2002.
- LAMPL, 2008 Lampl Zsuzsanna: *Magyarok és szlovákok*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2008.
- LELKES, 2008 Lelkes Gábor: *Régiók és gazdaság*. FKI, Somorja 2008.
- SEIDMAN, 2003 Seidman Irving: *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer*. Műszaki Kiadó, Budapest 2003.
- SZABÓ-ANTALÍK, 2008 Szabó Ingrid – Antalík Imre: *A Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Karának fejlődési folyamata és fejlesztési lehetőségei*. Fórum, 2008/4, 147-155.
- SZARKA-KÖTÉL, 2008 Szarka László – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek*. Balassi Intézet, Budapest 2008..
- TÍMÁR, 2008 Tímár János: *Munkaerő-kereslet 2010-ben – ágazatok, foglalkozások és képzettség szerint*. 2008. <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00021/pdf/timar.pdf>. (Letöltés ideje: 2008. 10. 5.)
- ÜVEGES-NAGY, 2004 Üveges Henrietta – Nagy Zsuzsa: *A Szlovákiai magyar nyelvű felnőttképzés stratégiai alternatívái*. 2004. http://www.apalap.hu/letoltes/kutatas/szlovakiai_felnottkepzes.pdf. (Letöltés ideje: 2008. 10. 5.)
- VÁRHALMI, 2008 Várhalmi Zoltán: *Diplomás pályakezdők várható foglalkoztatása és bérezése a versenyszektorban*. MKIK GVI, Budapest 2008. <http://www.gvi.hu/index.php/hu/research/showItem.html?id=77> (Letöltés ideje: 2008. 03. 1.)

www.statistics.sk

www.uips.sk

„Minden szervezetben minden hónapban egy rendezvény”

– A Csemadok hatvan éve –

Mottó:

**„Közösség, amely nélkül az egy ember legjobb elszánásai sem valósulhatnak meg
– közösség, amely az értelmes célokért képes az áldozatvállalásra.
Ennyire egyszerű az egész – ott kell lenni!”¹**

Bevezető

Tanulmányomban a *Szlovákiai Magyar Társadalmi és Kulturális Szövetség* – 1949. évi alapításakor a *Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesületének* eredeti névből alkotott mozaikszóval –, a *Csemadok* történetét, mai helyzetét szeretném elemezni.²

Kutatásom kiindulópontját a *Szövetségre* vonatkozó tanulmányok elolvasása, a szervezet fontosabb dokumentumainak elemzése jelentette, a kutatás módszertani alapját pedig a *Csemadok* jelenlegi és volt országos választott tisztségviselőivel készített interjúk alkotják.³ Tanulmányomat két részre osztottam. Az első részben a *Csemadok* történetét mutatom be, korszakokra bontva, fejlődéstörténeti megközelítésben, a szervezet funkcióival és funkcióváltásaival ötvözve. A második rész az összegzés.⁴

¹ Gál, 2006: 66.

² Munkám szorosan kapcsolódik tervezett doktori disszertációmhoz, melynek témája a kisebbségi magyar civil társadalom Erdélyben és Felvidéken. Célom a kisebbségi intézményrendszer modelljének megalkotása. Kutatásom eredményeként olyan komparatív elemzés elkészítését tervezem, amely a két kisebbségi társadalom szempontjából optimális modell kidolgozásának és alkalmazásának lehetőségét vizsgálja.

³ Interjúmat Bauer Győzővel, a *Csemadok* volt országos elnökével (1991-től 1997-ig); Hrubík Bélával, a *Csemadok* jelenlegi, 2009 májusában újraválasztott elnökével; Lacza Tihamérral, a *Csemadok* képes hetilapjának, a *Hét*-nek volt főszerkesztőjével; Görföl Jenővel, a *Csemadok* jelenlegi és 2009-ben ugyancsak újraválasztott országos titkárával; Huszár László, a *Csemadok* mellett működő *Művelődési Intézet* igazgatójával, valamint Mézes Rudolffal, a *Csemadok* nyugat-szlovákiai regionális alelnökével készítettem. Minden interjúalanyunk hasonló kérdéseket tettem fel, egyes esetekben hangsúlyosabban kérdeztem rá azokra a mozzanatokra, amelyek az interjúalany szűkebb tevékenységi vagy érdekeltségi köréhez tartoztak. A tanulmányhoz mellékelem az interjúvázatlatot.

⁴ Köszönetemet fejezem ki *Kötél Emőkének* segítő munkájáért és türelméért, *Bodó Barna és Szarka László* tanár uraknak, szakmai tanácsaikért, *Végh Lászlónak*, a somorjai *Bibliotheca Hungariae* igazgatójának, aki könnyűvé és gyorsá tette az interjúalanyokkal való találkozást és az interjú elkészítését, és elérhetővé tette számomra mindazt, ami a *Csemadokról* megtalálható a *Bibliotheca Hungaricában*. *Tóth Károlynak* a *Fórum Kisebbségkutató Intézet* igazgatójának, köszönöm, hogy lehetővé tette somorjai tartózkodásomat, ellátott tanácsokkal és nehezen hozzáférhető anyagokkal. *Öllös Lászlónak*,

A szervezet történetének áttekintése

A kezdetek

A Csemadok 1949. március 5-én jött létre Pozsonyban, *Szlovákia Kommunista Pártjának* (továbbiakban: *SZLKP*) hathatós támogatásával és kezdeményezésével. A párt mindenekelőtt azzal a céllal szorgalmazta a művelődési szervezet létrehozását, hogy önmaga számára biztosítsa a szlovákiai magyarság közvetlen politikai ellenőrzését, másodsorban pedig azért, hogy a szervezet közvetítse a magyar nemzetiségű szlovák állampolgárok felé az *SZLKP* határozatait. Erről Gál Sándor, szlovákiai magyar költő és a Csemadok korábbi kassai járási vezetője a következőképpen ír: „A Csemadok alakuló közgyűlésén Pavlík tájékoztatásügyi megbízott egyértelműen szabta meg annak idején a pártirányt: «Nagy hiba lenne, ha valaki azt gondolná – mondotta –, hogy ez a kultúregyesület a csehszlovákiai magyarság érdekeinek valamiféle védelmezője lesz.» Leszögezte azt is, hogy a szövetség további feladata «minél gyorsabban megszüntetni» a Dél-Szlovákiában mindmáig létező «szlovákellenes elfogultságot». Meglehet a Csemadok akkori vezetői ezt a célt komolyan vették, ám a gyakorlat több száz műkedvelő együttest, több mint 550 alapszervezetet, (...) hozott létre.”⁵

Amikor a szervezet megalapításáról kérdeztem interjúalanyaimat, mindenki fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy tulajdonképpen kétféle Csemadok volt. Az egyik, a felső vezetés által fémjelzett szervezet, amely megpróbált a pártállami érdekek, politikai utasítások mentén tevékenykedni, a másik pedig az alsó szint – a Csemadok alapszervezetek –, ahol nem foglalkoztak a politikával. A felsőbb utasításokat tudomásul vették, de más politikai funkciójuk nem volt, s elsősorban a kulturális, a népművelői, hagyományörző tevékenységre koncentráltak. Ezzel kapcsolatosan először Lacza Tihamér mutatja be ezt a kettős funkciót:

„A Csemadokot, annak idején, párthatározatra hozták létre azért, hogy valamilyen módon „kárpótolják” a magyarokat a sok megpróbáltatásért. Másrészt viszont gondolták, hogy a Csemadokon keresztül jobban lehet majd ellenőrizni a szlovákiai magyarokat is. A kultúra egy olyan terület, ahol nagy dolgokat nem lehet elrontani, nem lehet szabotálni a gazdasági termelést, de politikailag és ideológiailag is lehet befolyásolni az embereket. Ugyanakkor ezeket a «lelkes kultúrmunkásokat» be lehetett vonni társadalmi feladatokba is. Másrészt nagyon sokan örültek annak, hogy magyarul meg lehet már szólalni 1945 után, itt Szlovákiában.

a Kutatóintézet elnökének, Popély Árpádnak köszönöm tanácsait és észrevételeit. Nagy Myrtilnek köszönöm betegségem alatti odaadó segítségét. Interjúalanyaimnak, Bauer Győzőnek, Görföl Jenőnek, Hrubík Bélának, Huszár Lászlónak, Lacza Tihamérnak és Mézes Rudolfnak köszönöm, hogy vállalták az interjú fíradalmait. Nem utolsó sorban köszönöm Székely Istvánnak az interjúk szöveggel való átírásában nyújtott segítségét. A Csemadokkal kapcsolatos kutatásomat és a tanulmányom elkészítését sokban megkönnyítette az ő segítségük.

5 Gál, 2006: 255.

Azzal, hogy spontán módon nagyon sok szervezet létrejött, és bár a párt irányításával, mégiscsak egy kicsit önálló módon működtek, sajátos szbizofrén helyzet alakult ki. Volt egyfajta felső vezetés, amely megpróbált lehetőleg jó káderként viselkedni, betartani a pártközpont utasításait, másrészt pedig volt a tagság, amely a falvakban, kisvárosokban spontán módon szerveződött, létrehozták az alapsejtjeit⁶ a Csemadoknak, tehát az alapszervezeteket.”⁷

Hasonló módon vélekedett Görföl Jenő is a vele készített interjú során:

„1949-ben az akkor éppen enyhülő nemzetiségi elnyomás miatt egyértelműen pártutasításra hozták létre a Csemadokot, azzal a céllal, hogy majd a megalakuló szervezet magyarázza a párt határozatait, jó meg rossz lépéseit, a faluhelyen vagy a településeken az embereknek, a Csemadok tagság által, minden magyarnak. Ennek ellenére a Csemadok elég hamar saját lábra állt, és önálló utat kezdett el.”⁸

Ugyanezt a kettőséget hangsúlyozza Gál Sándor is, amikor a szervezeten belüli önmozgás és a kommunista párt, illetve a pártállam által szigorúan ellenőrzött Csemadok-központ ellentmondásaira, ellentéteire hívja fel a figyelmet:

„Ezek mind «alulról jövő kezdeményezések» voltak, s olykor több évnek kellett eltelnie, hogy a Szövetség programjába bekerüljenek, legalizálódjanak. Nem csupán a politikai vezetés, hanem a Szövetség központi vezetése is gyanakvással figyelte ezeket az értelmiségi megmozdulásokat, tömörüléseket. Amikor pedig már nem tudta megakadályozni a szerveződések, igyekezett azokat ideológiai és politikai korlátok közé terelni a <<marxista-leninizmus és a párt internacionalista politikájának>> a jegyében.”⁹

Popély Árpád szerint hosszú évtizedeken át érvényesült az az állampárti szándék, hogy a Csemadoknak alapvetően a párt akaratának a magyar kisebbségi lakosság felé való közvetítése a fő funkciója, s minden ezzel ellentétes kezdeményezést eleve gyanakvással fogadtak.¹⁰

6 A Csemadok „alapsejtjeit”, helyi szervezeteit, kezdetől fogva alapszervezeteknek nevezik.

7 Lacza, 2009: 1.

8 Görföl, 2009: 1.

9 Gál, 2006: 67.

10 „... a hatalom az egyesületnek eredetileg csupán a párthatározatok magyar lakosság közötti érvényesítésének segítését szánta, s éberrel ügyelt arra, nehogy olyan személyek kerüljenek a vezetésébe, akik a Csemadokot életképes, netán érdekképviselői munkát is kifejtő szervezetté alakítanák. Az egyesület ugyanakkor a jogfosztottság évei után pótolhatatlan tevékenységet fejtett ki azért, hogy felvállalta a magyar kisebbség népművészeti hagyományainak ápolását, kulturális életének kibontakoztatását, közreműködött a magyar iskolák újraindításában, gyakorlatilag valamennyi magyar kisebbségi intézmény megszervezésében, s munkásságában itt-ott érdekvédelmi törekvések is megfigyelhetők voltak.” Popély, 2006a: 29–30.

Ez nem azt jelenti, hogy két szervezet volt, hanem a szervezeten belül jelenik meg a kettősség: egyrészt a politika szánt a Csemadoknak egy bizonyos szerepet, másrészt pedig akik a Csemadok hálózatban/rendszerben dolgoztak, a szlovákiai magyar közösséget kívánták szolgálni.

Korszakok

A Csemadok hat évtizedes működésében az **első korszak** 1949-től az ötvenes évek végéig tart. Ebben a sztálinista korszakban elfogadták a Szövetség első alapszabályzatát, létrejöttek a Csemadok első tagszervezetei. A Csemadok ebben az időszakban elsődlegesen (párt)politikai és kulturális feladatokat látott el.

Lacza Tihamér szerint a Csemadok helyi, járási és központi szervezetei az állampárt modellje szerint jöttek létre. Kezdetben még azt is engedélyezték, hogy Csehországban, az oda deportált és ott letelepült magyarok körében is létrehozzanak Csemadok-szervezeteket.¹¹ Lacza szerint rövid időn belül a kulturális munka került középpontba, még ha rengeteg akadállyal is kellett szembenézni.¹² A szervezet központi folyóiratát, a *Hét* című kulturális lapot megszűnéséig szerkesztő Lacza kiemelten fontosnak tartja a szervezet sajtótevékenységét is:

„Az 1950-es évektől kezdődően egyre több újság indult. A Csemadok is indított egy havilapot, a «Fáklyá»-t, amelyet 1956. december elsejétől felváltott a Csemadok hetilapja, a «Hét». A «Fáklya» nevű folyóirat addigra egy kicsit meg is fáradt, és nem volt világos, hogy pontosan milyen jellegű folyóiratnak szánták, ezért hagyták kimúlni. Ugyanakkor a «Hét» a kultúrával is foglalkozott, a társadalom problémáival is, és természetesen elsősorban a Csemadok életével. Hírt adott a Csemadok szervezetek munkájáról, különböző rendezvényekről, amelyek egyre szaporodtak.”¹³

Görföl Jenő az alapszervezetek számának gyors növekedésében látja az a kritikus pontot, amely miatt a szervezet végül is nem vált engedelmes eszközzé a kommunista párt kezében. Miközben az első központi vezetésben, a Csemadok „Központi Bizottságában” érdemdús pártmunkások és tisztségviselők foglaltak helyet, az alapszervezetekben a

¹¹ Ezeket viszonylag hamar, már az '50-es évek elején felszámolták.

¹² „(...) És persze megpróbálták kultúrát teremteni a semmiből, mert ugye tudni kell azt is, hogy 1945 után itt lefejezték a mi értelmiségünket, itt alig maradt, nem azt mondom, hogy írástudó, de olyan ember, akinek önálló gondolatai lehettek volna értelmiségiként. Másrészt pedig nagyon sokan meg voltak félemlítve, tehát azok, akik mégiscsak itt maradtak és nem lettek átdobva a határon, illetve áttelepítve, azok se nagyon tudtak vagy mertek bekapcsolódni ezekbe a munkákba, úgyhogy szabályosan újra kellett termelni az értelmiséget és ez bizony egy lassú folyamat volt, minden gyermekbetegséggel egyetemben.” Lacza, 2009: 1.

¹³ Lacza, 2009: 1.

helyi pártvezetők mellett mindig is többségben a közművelődés és az amatőr kultúra képviselői voltak.¹⁴

Popély Árpád a következőképpen jellemezte a *Csemadok* fokozatos intézményesülését, szervezeti struktúrájának a kialakulását ebben az első korszakban:

„A magyar kisebbség kulturális igényeinek kielégítése a Csemadok megalakulását követően az ötvenes évek első felében előbb a műkedvelő jellegű Állami Faluszínház magyar tagozatának (1950), majd a komáromi Magyar Területi Színház létrehozásával (1952), valamint a Csemadok égisze alatt létrejött, de meglehetősen rövid életűnek bizonyult Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó és a Csehszlovákiai Magyar Népművészeti Együttes megalakításával (1953) folytatódott. A sort az ötvenes évek második felében az Ifjú Szívek Magyar Népművészeti Együttes létrejötte (1957) és az Irodalmi Szemle című folyóirat megjelenése (1958) folytatta, s ugyancsak ekkor, 1956-ban indult útjára a Csemadok évtizedeken keresztül legjelentősebb kulturális seregszemléjének, az Országos Dal- és Táncünnepélyek sorozata.”¹⁵

A **második korszak** 1960-tól 1969-ig tartott. A hatvanas évek elején Csehszlovákiát is elérte a desztalinizálási hullám. A csehszlovák párton belüli ellenzék hangja megerősödött. A cseh és a szlovák liberális erők felbátorodtak és mozgásba jött a belpolitika. A változások előszele a szlovákiai magyar kisebbséget is megérintette, amelynek belső vitáiban két kérdéscsoport került előtérbe. Az első a magyarüldözés kérdése, a második a kisebbségi érdekképviselet volt.¹⁶

Ez a reformkorszak, a *Csemadok* felfutó szakasza, amelynek csúcspontját és fordulópontját több okból is az 1968-as év jelentette. Természetesen mindez a prágai tavasszal van szoros összefüggésben.¹⁷

A politikai légkör felszabadulása mellett azonban a hatvanas évek elejétől komoly megpróbáltatások elé állította Szlovákia a magyar lakosságot. Gál Sándor ezt a „néma programnak” nevezi. Ez valójában négy dolgot foglalt magába: Az 1960-as években területi átrendezés folyt Szlovákiában, amelynek következtében összevonták a járásokat, a magyarlakta járásokat általában szlovák túlsúlyúakkal vonták össze, nyolcraól kettőre csökkentve a magyar többségű járások számát. Előbbi mellett, a közigazgatást tekintve még egy folyamat zajlott, a „körzetesítés”. Ez azt jelentette, hogy kisebb településeket

¹⁴ „És fokozatosan jöttek létre aztán a szervezetek. Talán 1949-ben, ha jól emlékszem, nem nagyon vagyok biztos, 63 tagszervezet. És így gyarapodott egyre-egyre, és amikor legjobban ment a Csemadoknak akkor volt 550 helyi szervezete vagy alapszervezete, mikor hogy nevezte őket, vagy határozta meg az alapszabály, és bizony volt 100 000 tagunk is. S akkor volt 105 főállású munkatársa a Csemadoknak, ebbe a 105-be beletartoztak a járások is, most területi választmányoknak hívjuk őket, az ottani iroda munkatársai, és beletartozott a Csemadoknak a képes hetilapja is: a Hét.” Görfői, 2009: 2.

¹⁵ Popély, 2006a: 29.

¹⁶ Vö.: András, 1986: 399-401.

¹⁷ Tanulmányomban ezzel az évvel külön nem foglalkozom, mert *Csemadok* és a prágai tavasz viszonyáról több szerző írt már. Ld. pl. Popély, 2008a; Popély 2008b; illetve a *Csemadok* és a prágai tavasz kapcsolatáról ld. részletesen Szabó, 2004.

nagyobbakhoz csatoltak, aminek következményeképpen az előbbieket elhanyagolása, vagyis a csatolt települések leépítése következett be. E folyamattal párhuzamosan történt a mezőgazdasági termelőszövetkezetek „egyesítése” is, az előbbihez hasonló logikát alkalmazva. A negyedik pedig az „iskolaintegráció” volt, amelynek során 250 magyar településen szüntették meg az alsó tagozatos iskolákat.¹⁸

A Csemadok neve 1966-ban változott először: új neve a *Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége* lett. 1968 őszén, első alkalommal, változtatták meg az alapszabályzatot.¹⁹ A Szövetségen belül azonban nem csak ebben a tekintetben indultak el mélyreható változások. Lacza Tihamér, a hatvanas évekről, a *Hét* vonatkozásában azt tartotta fontosnak kiemelni, hogy az 1960-as évek „fénykora” szorosan összefüggött a csehszlovákiai demokratizálódással, amely az 1968. évi változásokat készítette elő:

„itt is lazultak a kötelékek, és az emberek egyre nyíltabban beszélhettek a különböző problémákról. 1968-ban valóban, majdhogynem cenzúra nélkül, el lehetett mondani minden gondolatot. Ezután jöttek a «normalizáció» évei, azok az esztendőik, amikor visszatekérték vagy megpróbálták visszatekerni az idő kerekét, és ez a lapra is rányomta a bélyegét.”²⁰

A második periódus különlegessége, hogy a hatvanas években, egészen pontosan 1968-ban, a Csemadok érdekképviselői tevékenységet is felvállalt. Ennek jó mutatója, hogy a Csemadok központi vezetése gyakorlatilag ellenszegült az SZKLP azon utasításának, hogy ítélje el a prágai tavasz kezdetét jelentő párton belüli ellenzéki mozgolódásokat. Ehelyett a Csemadok vezetésének többsége szolidaritását fejezte ki a mozgalommal. A márciusi Csemadok-program igazi demokratikus áttörés volt a kisebbségi magyar politikában, ami meghatározta a szervezet vonalvezetését az egész 1968-as év folyamán. A nemzetiségi kérdés rendezésére vonatkozóan a Csemadok 1968. március 12-én fogalmazta meg javaslatait. „A Csemadoknak a nemzetiségek helyzetének rendezését az öngazgatás és a kollektív kisebbségi jogok alapján szorgalmazó beadványa a nemzetiségi alkotmánytörvény kidolgozása mellett javasolta többek között az államhatalmi és a végrehajtó szervek melletti nemzetiségi szervek, köztük nemzetiségi minisztérium létrehozását, az 1960. évi közigazgatási elrendezés kiigazítását, valamint az 1945 után hozott magyarellenenes jogszabályok felülvizsgálását.”²¹

1969. március 17-18-án, Pozsonyban került sor a Csemadok X. rendkívüli országos közgyűlésére. A közgyűlés elé beterjesztett új alapszabályzat-javaslatban tükröződnek

¹⁸ Vö.: Gál, 2006: 85-86. „A Csemadok nem foglalkozhatott ezekkel a kérdésekkel «hivatalosan», hiszen a kisebbségi jogvédelem lehetőségét az érvényben lévő alapszabály kizárta. Ennek ellenére a gyakorlatban semmi másról nem volt szó csak erről. Az elmúlt évtizedek során ugyanis kialakult a Szövetségben egy olyan belső védelmi háló, amely (...) mindent jelzett, ami szlovákiai magyarság életével, kultúrájával összefüggésbe kerülhetett.”

¹⁹ Uo.; 22.

²⁰ Göröf, 2009: 2.

²¹ Popély, 2006a: 31.

az 1968-as reformtörvények is. A közgyűlés meg szeretne volna változtatni a szervezet nevét – a javasolt név: *Csehszlovákiai Magyarok Demokratikus Szövetsége* lett volna –, de ezt a javaslatot a pártvezetés nem hagyta jóvá, a szervezet új neve a *Csehszlovákiai Magyarok Társadalmi és Kulturális Szövetsége* lett.²²

A **következő korszak** 1969-től kezdődött és 1989-ig tartott. Az egész korszakra a husáki „konszolidáció”, „normalizáció” volt jellemző. Az 1971. évi XI. országos közgyűléssel a *Csemadok* is belesimult a normalizációs rendszerbe.²³ Leváltották az 1968-ban megválasztott elnökséget, és ismét Lőrincz Gyula lett az elnök, ami a *Csemadok* hitelének elvesztéséhez vezetett.²⁴

Ekkor került sor a személyes megtorlásokra, a *Csemadok* 1968-ban megválasztott vezetőinek a *Csemadok*ból való kizárására,²⁵ illetve a következő szervezeti névváltoztatásra is. Érvénytelenítették az 1968-ban elfogadott szervezeti programot, és a *Szövetséget* – a Prágai Tavasszal való szimpatizálás és a pártnak való nem engedelmeskedés miatt –, megtorlásképpen kizárták a pártállam által elismert politikai szervezeteket tömörítő *Nemzeti Front*ból.

Gögh László, a *Csemadok Központi Bizottságának* munkatársa az 1971-es országos közgyűlés kapcsán leírta, milyen forгатókönyv szerint normalizálták a *Csemadok*ot: „A XI. Országos Közgyűlés részben helyrehozta az előző közgyűlésen előfordult rendellenességeket, visszavonta, illetve hatályon kívül helyezte, érvénytelenítette az úgynevezett *Csemadok*-programot, a szervezet nevét *Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége* elnevezésre módosította. Jóváhagyta, hogy a szövetség tevékenységét a Szlovák Szocialista Köztársaság Művelődésügyi Minisztériumának irányításával végezze.”²⁶ Ez a valóságban a *Szövetség* politikai degradálását jelentette, ami természetesen más hátrányokat is jelentett.²⁷

A harmadik korszakon belül fontos változások időszaka volt az 1970-1980-as évek fordulója, amely részben nemzedékváltást is hozott, másrészt pedig megjelentek a szlovákiai magyar elitben a másként gondolkodó, ellenzéki személyek és csoportok is. „Ebből a nemzedékből alakult ki az a réteg, amely a későbbiekben – elsősorban a rendszerváltás idején – a szlovákiai magyarság közéletében jelentős szerepet vállalt. A nyolcvanas évek elején a *Szövetség*en belül ez az átrétegződés már érezhetően

22 1969-től 1971-ig *Csehszlovákiai Magyarok Társadalmi és Kulturális Szövetsége* volt a neve, majd visszaállt az 1966-ban kapott név. Vö. Varga – Végh, 2003: 143.

23 Gál Sándor ezt a következő rövid kijelentéssel érzékelteti: „Valami véget ért és valami elkezdődött.” Gál, 2006: 25.

24 Uo.

25 A *Csemadok* különböző vezetőinek kizárásáról Gál Sándor a következőképpen ír: „A *Szövetség* különböző szerveiből – elnökség, választmány, ellenőrzőbizottság – közel negyven választott tisztségviselőt távolítottak el, ami az anyagi elvonások részarányánál sokkalta komolyabb hátrányt jelentett. (...) Kiváló, nagy tapasztalatokkal és tudással rendelkező értelmiségiekről volt szó ... (...) Ez a retorzió nem csupán a *Szövetség*sz, az egész csehszlovákiai magyarság számára is szinte pótolhatatlan veszteséget okozott a következő évtizedekben.” Uo.

26 Gögh László: *A Csemadok 25 éve. 1949-1974.*, 104. Idézi: Gál, 2006: 25.

27 Vö: Gál, 2006: 25.

jelen volt.”²⁸ Ennek a korszaknak a végét az 1989. évi csehszlovákiai rendszerváltás jelentette, amelynek kétségkívül rendkívül nagy hatása volt a szervezet életében.

Mind a hetvenes évek végén, mind a nyolcvanas évek elején létezett pár olyan kezdeményezés az SZLKP részéről, amely nagy nyugtalansággal töltötte el a *Csemadok* tisztségviselőit. Ilyen volt például az SZLKP által 1978 januárjában kidolgozott, kétnyelvű oktatást szorgalmazó tervezet, amelynek célja a magyar iskolák felszámolása volt. Ezt nem sikerült megvalósítaniuk. Ez után a kudarc után a *Szlovák Nemzeti Tanács* (továbbiakban: SZNT) azt kérte 1978. március 24-én, hogy magyar tannyelvű iskolákban „javítsák a szlovák nyelv oktatásának minőségét.”²⁹ Ez a törekvés 1983 őszén ismételtelen előkerült, amikor „a Szlovák Kormány nemzetiségi főosztálya jóváhagyta és az SZNT elé terjesztette az iskolaügyi törvény újabb tervezetét, amely elfogadása esetén lényegében a magyar nyelvű oktatás felszámolását jelentette volna. Amikor a paragrafált törvénytervezet szövege ismertté vált (...), soha nem látott tiltakozáshullám indult el egész Szlovákiában.”³⁰

A *Csemadok* felső vezetésének szintjén a *Szövetség* Sidó Zoltánt bízta meg a magyar aggodalmak közvetítésére a párt központi vezetése felé. Gál Sándor szerint a *Szövetség* legfőbb szerve sem maradhatott tétlen ebben a helyzetben, jöllehet abban akkor már több olyan, az elhárítással együttműködő személy is dolgozott, akik mindent elkövettek az ellenzéki hangulatok visszaszorítása érdekében. A tiltakozás következményeiről Gál a következőket írta: „A *Csemadok* KB pártcsoportjának tagjait berendelték az SZLKP Mély úti székházába, ahol ugyanerről a törvénytervezetről volt szó. Akkor és ott dönt el, hogy a törvénytervezetet az SZNT elé terjesztik-e. Végül is tiltakozásunk nem volt eredménytelen. Miroslav Valek a tanácskozást ezzel a mondattal zárta le: «Be kell vallanunk, hogy ez a törvénytervezet politikai tévedés volt».”³¹

Interjúalanyaim többsége úgy gondolja, hogy ezek olyan érdekképviseleti fellépések voltak, amelyek jelentős súllyal bírtak a vizsgált korszakban. Úgy vélem, hogy erről érdemes idéznünk pár gondolatot, még akkor is, ha érezhetően kissé elfogultak a visszaemlékezések, ráadásul az idő múlása a múlt történéseit kissé idealisztikussá varázsolja.

Görföl Jenő a *Csemadok* fellépésének meghatározó jelentőségét hangsúlyozta: „A *nyolcvanas évek végéig, egészen 1989-ig igen jelentős szerep hárult a Csemadokra. A kétnyelvű oktatás bevezetése ellen is a Csemadok tudott a legnagyobbat lépni. Egy nap alatt mozgósította az 500 alapszervezetből álló hálózatán keresztül a dél-szlovákiai magyarságot úgy, hogy másnap a Csemadok országos vezetése, a pártközpontból mondott ellent ennek az iskolaügyi törvénynek, a kétnyelvű oktatásról*

28 uo.: 88.

29 uo.: 89.

30 uo.: 90.

31 uo.: 97.

*tervezett akciónak. Tehát sikeresebb volt, mint most. Most ugye úgy babrálnak ki velünk, ahogy akarnak...*³²

Az iskolaügyi törvény elleni fellépése a *Csemadok*nak érdekvédelmi megnyilvánulás volt, második alkalom a politikai szerepvállalásra, és az első olyan alkalom, amikor egységes fellépéssel sikerült megakadályozni egy magyarelles intézkedést. Mivel a *Csemadok* már nem bír ugyanakkora szereppel a szlovák kormánypolitika számára, mint akkor, amikor ezt az eredményt elérte, hiszen azóta sem sikerült hasonló eredményt elérni.

A *Csemadok* alkotmánytörvénnyel és az iskolaüggyel kapcsolatos sikeres állásfoglalásai és elért eredményei azt bizonyítják, hogy a *Szövetség* „képes volt létrehozni egy működő önvédelmi rendszert, képes volt összefogni a csehszlovákiai magyarság egészét, s képessé vált arra, hogy közösen megvédje legegységesebb emberi jogát – az anyanyelvi jussot!”³³

A *Csemadok* ebben a korszakban tanúsított magatartása, az ellenzékiiség határát súroló fellépései az 1968. évi alkotmánytörvény kapcsán először megjelent érdekvégyesítés irányába mutattak. Az 1980-as években az iskolatörvény tervezetével kapcsolatos tiltakozás pedig egyértelműen az érdekképviseleti funkciók megjelenését, mozgósító szerepét bizonyítja, még ha ezekre a tiltakozásokra a pártállam által szigorúan szabályozott mozgásteret között is került sor.

1987 áprilisában a *Csemadok* országos közgyűlése elfogadta az új alapszabályt,³⁴ amely lehetőséget teremtett arra, hogy újra tagja legyen a *Nemzeti Front*nak. Ez a látszólagos konszolidáció nem feleltette a hatalomnak a bizalmatlanságát, amely miatt 1971-ben kizárták a pártállam által elismert szervezetek sorából.³⁵

Az 1989-ben elkezdődött **negyedik korszak** 1994-ig tartott. 1989-ben az új, demokratikus rendszer alapjainak lerakásával, majd a következő évben az új alkotmány előkészületeivel egyértelművé vált, hogy a demokratikus Csehszlovákia nemzetállamként határozza meg magát. Az új csehszlovák, szlovák alkotmányos szabályozások kisebbségeket érintő részei szűkkeblűek voltak, a kisebbségek nem kapták meg az államalkotó tényező rangját.³⁶

A politikai rendszerváltozás keretei közt kellett kialakítani a kisebbségi magyar érdekképviseleti rendszert. Létrejöttek a kisebbségi magyar pártok, s azok az

³² Görföl, 2009: 3.

³³ Gál, 2006: 97.

³⁴ Az új alapszabályt azonban a belügyminisztérium ekkor nem hagyta jóvá. A kifogásolt részek módosítását követően csupán 1987 októberében lett hatályossá. Uo.: 98.

³⁵ Uo.

³⁶ „A *Csemadok*ban az a javaslat született, hogy hozzanak létre egy „alkotmányjogi szakértői bizottságot, amely a KB elnökségével közreműködve ezekről a jogos aggodalmairól megfelelő nyomatékkal tájékoztatja egyrészt a legfelsőbb párt- és állami vezetést, másrészt az alkotmányozó bizottságot magát. Ugyanis ellenkező esetben nincs arra semmi garancia, hogy a jövő évezredre készült alkotmányban a nemzeti kisebbségek léte biztosítva lenne.” Uo.: 102.

elképzelések, hogy a *Csemadok*ból lehetne kialakítani valamilyen átfogó kisebbségi politikai mozgalmat, hamarosan összeomlottak. A *Csemadok* XV. rendkívüli országos közgyűlésére 1990. március 9-10-én került sor Pozsonyban, ahol a három kisebbségi magyar politikai párt, illetve mozgalom – *Független Magyar Kezdeményezés*, a *Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom* és az *Együttélés* – különbözőképpen ítélte meg a *Csemadok* érdekképviselési szerepét. Jórészt ennek köszönhetően szorult háttérbe minden olyan elképzelés, amely a *Csemadok*nak is politikai érdekképviselési szerepet szánt volna. A szervezet funkcionális zavarait jól jelzi, hogy ismét olyan nevet választottak, amely ambícióiban érdekképviselési, ténylegesen azonban a szervezet kulturális alapműködésére helyezi a hangsúlyt.³⁷ Ennek az ülésnek a keretében rehabilitálták az 1970-ben kizárt tagokat, és az elnökség egy delegációt küldött az *SZNT* elnökéhez annak érdekében, hogy folytassanak tárgyalásokat a szlovákiai magyarok új kormányban való részvételét illetően.³⁸

A *Csemadok* 1990. évi alapszabályzatában a *Szövetség* új funkcióit is megpróbálták meghatározni. A *Szövetség* „önkéntes, társadalmi, kulturális és érdekvédelmi szövetség. Célja: tömöríteni, szervezni mindazokat, akik munkájukkal hozzájárulnak a csehszlovákiai magyarok társadalmi, tudományos és kulturális életének kibontakoztatásához. Szorgalmazza a jogegyenlőséget, az egyéni és a kollektív jogok képviseletét és védelmét, valamint az anyanyelv szabad használatát. A Szövetség célul tűzte ki a nemzetiségi azonosságtudat erősítését, a közös hazában élő két – a cseh és a szlovák – nemzettel, a nemzeti kisebbségekkel és etnikai csoportokkal való együttélés alapfeltételeinek megteremtését.”³⁹

A *Csemadok* ideig-óráig még megpróbálta betölteni a pártok közötti közvetítő szerepét, de az előző rendszer ügynökei által ellenőrzött szervezettel való együttműködést az ekkor legerősebb magyar párt, a *Független Magyar Kezdeményezés* eleve elutasította.⁴⁰

Az 1989 és 1994 közötti időszaknak a harmadik nagyon fontos eleme, hogy a megváltozott társadalmi-politikai helyzetben a *Szövetség* jövőjét sokan abban látták,

37 Gál Sándor így ír a rendszerváltásról: „Nagy történelmi tett volt természetesen a rendszerváltás, de azon belül a mi «külön-rendszerváltásunkat» is meg kellett valósítanunk. S erre a Csemadokon kívül semmi egyéb lehetőség nem volt, mert nem is lehetett. Ezért a december 6-ára összehívott rendkívüli plenáris ülést és annak döntéseit én a szlovákiai magyarság saját rendszerváltásának tekintem.” *A Csemadok* új neve: „Csemadok – Csehszlovákiai Magyarok Demokratikus Szövetsége”. Az új megnevezés lényege, írja Gál Sándor, hogy ezáltal a Szövetség a szlovákiai magyar nemzeti kisebbség jogainak egyetemes letéteményesévé válhat, ugyanakkor egyesítheti magában, vagy közös platformot teremthet a különböző új nemzetiségi társulásokkal való együttműködésre, illetve megteremtheti ennek feltételeit.” Uo.: 109.

38 Vö.: Uo.: 111.

39 Uo.: 112.

40 Ez alkalommal „a Szövetség választmánya első ízben dönthetett a legjobb belátása szerint arról, hogy a szlovák kormányban ki képviselje a szlovákiai magyarság érdekeit. Óriási felelősség hárul ránk, s alig másfél órnyi idő alatt kellett meghozni döntésünket.” Uo.: 112.

hogy politikai párttá válik. Mások viszont abban reménykedtek, hogy megmarad civil szervezetként, megint mások pedig azt gondolták, a *Csemadok* létjogosultsága ebben az új helyzetben megszűnt, és ezért meg kell szüntetni.⁴¹ A különböző álláspontok erős széthúzást, és majdnem a *Szövetség* kettészakadását eredményezték.

Amikor az új csehszlovák törvényekben különbözőképpen határozták meg a civil szervezetek és a pártok kormány által való támogatását, a *Csemadok*nak is el kellett döntenie, hogy továbbra is civil szervezetként működik, vagy pedig párttá válik. A párt és a civil szervezet eltérő jogi szabályozása és az állami támogatáspolitikai lehetőségei nem tettek lehetővé harmadik utat.⁴²

Az elnökség 1990. január 5-6-án Szencen ülésezett, ahol többek között, ezt a kérdést vitatták meg, és eldöntötték azt, hogy továbbra is polgári társulásként fognak működni, így fogják bejegyeztetni a Belügyminisztériumban.⁴³

A *Csemadok* számára ugyanakkor fontos volt a *Nemzeti Front*ban való jelenlét, hiszen ezáltal biztosítva voltak a pénzügyi források a *Szövetség* működéséhez. Azonban ez csak 1994-ig volt így, utána a kormány megvonta ezt a típusú állami támogatást.

Bauer Győző, volt elnök, abban a kérdésben, hogy a *Csemadok* maradjon meg civil szervezetnek, vagy alakuljon át párttá, az előbbi állásponton volt, mégpedig az egységes érdekképviselőt okán:

„Nem szerettem volna, ha a Csemadok párttá alakul. A párt csak egy réteg, csoport érdekképviselőt tudja ellátni, a Csemadoknak pontosan azért volt fontos civil szervezetként megmaradni, mert így a szlovákiai magyarság összérdekét védhette.”⁴⁴

⁴¹ Duray Miklós, 1990-ben, egy alkalommal kijelentette, hogy „a Csemadokot le kell rombolni”, mások pedig a Csemadok elnökségét „az utolsó sztálinista képződménynek” tartották.” Uo.: 115.

⁴² „Az eddig a Nemzeti Frontba tömörült társadalmi szervezeteknek el kellett döntenük, hogy megszüntetik a tevékenységüket, vagy polgári társulásként folytatják-e azt, a polgári társulásoknak a törvényben pontosan meghatározott alapelvei szerint, vagy esetleg politikai párttá kívánnak alakulni. A politikai párt és polgári társulás más-más kategória, két különböző, egymástól céljaiban, felépítésében, finanszírozásában stb. nagyon eltérő szervezet. A polgári társulásokat az állam, hasonlóan, mint a múltban a Nemzeti Frontban tömörült ún. önkéntes szervezeteket, szubvencióval támogatja. Ezt a szubvenciót csak a polgári társulás alapszabályában meghatározott célokra lehet felhasználni. A párt az párt. Gazdálkodásáról, támogatásáról további törvény intézkedik. A polgári társulás a maga anyagi eszközeiből nem támogathat semmilyen pártot. A polgári társulásnak tagdíjat fizetői tagjai vannak, stb. A párt egészen más típusú szervezet, külön kategória. Szóval nincs harmadik út.” Tóth, 2004: 178.

⁴³ Erről így beszél Szabó Rezső: „A lényeg az volt, hogy a Csemadok ne legyen párt. Emlékezetem szerint a párttá válás mellett szóltak: Gyimesi, Kvarda, Presinszky, talán még Sidó (aki nagyon keveset beszélt), Mács. A Csemadok párttá alakítása ellen, nagyon határozottan állt ki Bauer Győző és Dobos László, Lacza Tihamér, Mézes Rudolf. Abban is egyetértett mindenki, hogy a Csemadok programjában fontos helyet kapjon az érdekvédelem, akkor is, ha nem alakul párttá. Én is hasonlóképpen érveltem, ehhez a csoportomhoz tartoztam.” Uo.: 183.

⁴⁴ Bauer, 2009: 1.

A Csemadok egységes érdekképviselési funkciója, civil szervezetként való fennmaradása, fontos érv volt az a vitában. Ha párttá vált volna, akkor mindenképpen valamilyen politikai ideológia mentén kellett volna meghatároznia önmagát, ez pedig azt jelentette volna, hogy a szlovákiai magyar közösség csak egy részének – azoknak, akik egyetértettek a párt által kidolgozott ideológiával – az érdekeit képviseli.

Bár az ülés jegyzőkönyve összesen hat sorban írta le ezt az elnökségi állásfoglalást,⁴⁵ úgy vélem, hogy ez a döntés a Csemadok legújabb történetében fontos határkő. Nemcsak a döntés tárgya miatt, hanem azért is, mert ez volt az első olyan ülése a szervezetnek, vallja Szabó Rezső, ahol „1949-es megalakulása óta az elnökség először dönthetett szabadon arról, hogy a Csemadoknak hol a helye, mi a szerepe és mik a feladatai, mivel és hogyan szolgálhatja a legjobban a szlovákiai magyarság érdekeit, megmaradását. Eddig a szervezet, csak a kommunista párt által lerakott síneken mozoghatott.”⁴⁶

Szabó Rezső szerint egyértelműen jó döntést hoztak, bár ezt „ott és akkor, tapasztalatok hiányában, a polgári társadalom játékszabályainak a hiányos ismeretében nem volt könnyű felmérni.”⁴⁷

1993. április 3-4-én került sor, Dunaszerdahelyen, a Csemadok XVII. országos közgyűlésére. Az itt elfogadott alapszabályban már Csehország és Szlovákia szétválása után szerepel a szervezet új elnevezése, mégpedig a *Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség*.⁴⁸ A továbbiakban nem kerül sor a szervezet nevének alapszabályzatban való módosítására.

A negyedik korszak végén azzal szembesült a Szövetség, hogy a csehszlovák, majd a szlovák kormány fokozatosan csökkenti a szervezet állami támogatását, míg a második Mečiar-kormány teljes egészében megvonta a Csemadoknak nyújtott állami támogatást. A korszak végét jelentő állami források megszüntetése nagy hangsúllyal jelenik meg interjúalanyaim elbeszéléseiben is.

Ebben az időszakban más pénzügyi források után kellett néznie a Csemadoknak, hiszen működési támogatása megszűnt. Ekkor indult el a magyarországi pályázatok rendszere, ami abban az időszakban fontos részét biztosította a Csemadok költségvetésének. A pénzügyi források hiánya miatt megszűnt a Hét is, a Csemadok képes hetilapja. Bauer Győző, aki ebben az időszakban volt a Csemadok elnöke, így emlékezik erre:

„A Csemadok Központ, a választmány, a járási bizottságok, a szakmai társaságok létét, működését, egyre inkább csak önkéntes munkára támaszkodva lehetett biztosítani, mivel a pályázati lehetőségek zöme nem tette lehetővé a működési kiadások fedezését.”⁴⁹

⁴⁵ Vö.: Tóth, 2004: 176.

⁴⁶ Uo.: 176-177.

⁴⁷ Uo.: 178-179.

⁴⁸ Vö.: Varga-Végh, 2003: 176.

⁴⁹ Bauer, 2009: 2-3.

Annak ellenére, hogy a pénzügyi támogatások megszerzése talán ebben az időszakban volt a legnehezebb, hiszen a megszokott, szlovák állami támogatás megszűnt, a magyarországi pályázati rendszer csak akkor indult el, mégis – jórészt magyarországi támogatással – ekkor vásárolták meg a pozsonyi székházat és több magyar házat is.

A *Csemadok ötödik korszaka* 1995-től kezdődött és 2006-ig, a *Magyar Koalíció Pártja* (továbbiakban: *MKP*) kormánykoalíciós részvételének végéig tartott. Az 1994-ben létrejött egységes *MKP* által dominált szlovákiai magyar közéletben a *Csemadok* érdekvédelmi szerepe gyors ütemben leértékelődött, azaz ismét az eredeti kulturális-közművelődési szerepkörbe szorult vissza. Ehhez a működéshez viszont a korszak legelső éveiben nagyon nehéz volt forrásokhoz jutni. A szlovák állam megvonta támogatását, a magyarországi támogatási rendszer még akkor volt kiépülőben. A forrásokért való küzdés mind a mai napig tart.

A magyarországi támogatások rendszere 2006-tól kezdődően újabb változáson ment keresztül, amikor a magyar kormány megszüntette az *Illyés Közalapítványt*, és létrehozta a *Szülőföld Alap Irodát*. A *Csemadok* működési költségeit a *Szülőföld Alap* támogatja, évente egy bizonyos összeggel, normatív alapon.⁵⁰ Szlovákiában a *Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma*, illetve a különböző helyi önkormányzatok támogatják a *Csemadok* tevékenységeit. Emellett a tagdíjak és a rendezvények bevételei egészítik ki a szervezetek tevékenységeit.⁵¹ A három utóbb említett bevételi forrás leginkább a regionális és helyi szervezetek számára érhető el. Nemzetközi és európai szintű forrásokra – igaz, ezek általában kevésbé támogatnak kisebbségi kulturális projekteket – a *Csemadok* nem pályázott.

A *Csemadok* és az *MKP* viszonya leírható részben kölcsönös függésként, a szó pozitív értelmében véve. Olyan interdependenciáról beszélhetünk, ahol mindkét szervezetnek szüksége van a másikra. A valóságban viszont inkább a *Csemadok* áll függőségi viszonyban az *MKP*-val szemben, egyrészt azért, mert a két szervezet között sokáig jelentős személyi átfedések voltak, másrészt pedig a *Csemadok*ban több olyan személy is van a legfelső vezetésben (*Országos Tanácsban*), akiket az *MKP* delegál ezekbe a funkciókba.⁵²

⁵⁰ „A *Csemadok* úgy szerepel a *Szülőföld Alap*nál, mint kiemelt fontosságú közintézmény. Ez arra jogosít fel, hogy évente kapjunk a pályázatoktól függetlenül egy fix támogatást.” Hrubík, 2009: 7-8.

⁵¹ Hrubík, 2009: 7-8.

⁵² Végh Lászlóval, 2009. április 17-én, Somorján sorra kerülő beszélgetésem során az is kiderült számomra, hogy gyakorlatilag lehetetlen szétválasztani a politikai pártot és a *Csemadok*ot. Tudnunk kell, hogy az *MKP* elődpártjai közül az *Együttélés Politikai Kezdeményezéssel* volt szorosabb kapcsolatban a *Csemadok*, és ez ma is így van, bár ma már az *MKP* létezik, és halványulnak ezek a dolgok, mind a mai napig azért tudni lehet, hogy ki volt *Együttélés*es, ki volt *FMK*-s, vagy *MKDM*-es, vagy *MPP*-s. Azt is mondhatjuk, hogy mind a mai napig az *Együttélés*esek vannak közelebb a *Csemadok*hoz, és ezt a többi elődpárt képviselői gyakran meg is jegyzik.

Hrubík Béla, jelenlegi elnök szerint az MKP és a Csemadok partneri viszonyban állnak egymással.⁵³ Részben hasonló módon, azonban jóval kritikusabban vélekedik Görföln Jenő, a Csemadok országos titkára.⁵⁴

Napjainkban, az MKP kormányból való kikerülése óta, egyre inkább az a kérdés merül fel, hogy milyen a kapcsolat a Csemadok és az állami szervek, illetve a Csemadok és más magyar civil szervezetek között. Hrubík Béla szerint egyre fontosabbá válik a civil szervezetek⁵⁵ közötti együttműködés,⁵⁶ és úgy véli, hogy a Csemadok a maga státuszával és tagbázisával⁵⁷ tárgyalópartner a szlovák kormány és a különböző állami szervek felé is.⁵⁸

Görföln Jenő is a Csemadok és a szlovák állami szervek közötti kapcsolatot hangsúlyozza, kiemelve, hogy a Csemadok képviseleti szinten tagja a különböző kormányzati szervezeteknek. A Csemadok elnöke pedig tagja a kormány Nemzetiségi, Kisebbségi Tanácsának is.⁵⁹

Fontos kérdés a szlovák kulturális szervezettel, a Matica Slovenskával⁶⁰ való viszony is. A Csemadok és a Matica Slovenska Dél-Szlovákiában konkurens szervezetként

53 „Az MKP és a Csemadok viszonya természetes egy partneri viszony, hiszen rengeteg Csemadok tag egyben MKP tag is. Helyi szinten, aki a Csemadokban dolgozik, az többé-kevésbé az MKP-ban is szerepet vállal. Hiszen nem sok – a vidéken főleg – az olyan ember, aki bármilyen szinten képviselni tudja ezeket a szervezeteket. Elnöki szinten is megtárgyaljuk egymás problémáit. Főleg választások idején, törvényjavaslatok kidolgozása idején az MKP kikéri a Csemadok véleményét. És természetesen olyankor, amikor gondok vannak a szlovákiai magyar társadalomban, amikor számunkra elfogadhatatlan törvények készülnek, napi szinten szoktunk egyeztetni. Azt kell mondanom, hogy az MKP és a Csemadok közötti kapcsolat viszonylag jó. Természetesen mindenben lehet javítani. Talán nem ártana, ha az MKP komolyabb, vagy nagyobb szerepet adna a Csemadok véleményének.” Hrubík, 2009: 7.

54 „Annak ellenére, hogy az MKP-ban a mai napig lehet találni volt kommunistákat, mégis a Csemadokot tartották az átkos múlt hagyományainak átörökítőjének. Ugyanakkor az MKP elmulasztja beterjeszteni a kisebbségi kultúrákról, vagy a kultúrák finanszírozásáról szóló törvényeket. Természetesen a párt sem fogja azt mondani, hogy Csemadok-ellenes, és a Csemadok sem fogja soha támadni az MKP-t, hanem annyit mondhatunk, hogy volna mit megbeszélni és volna min javítani. Sajnos olyan helyzetbe egyhamar a szlovákiai magyarság nem kerül, mint az utóbbi 8 évben volt. Kormányon, koalícióban egyhamar nem lesz, és az akkor mellérúgott tizenegyeseket most nem tudjuk már berúgni.” Görföln, 2009: 10.

55 A Fórum Információs Központ on-line elérhető adatbázisában 1186 szlovákiai magyar intézmény és civil szervezet szerepel. Forrás: Fórum Információs Központ honlapja: <http://www.forumic.sk>.

56 „Nagyon sok intézménnyel van együttműködési szerződésünk, és amikor bármilyen társadalmi probléma, vita van, a Csemadok véleményét mindig «illik» kikérni. A Csemadok véleménye a mai napig meghatározóan szerepel különböző médiákban: TV-ben, rádióban, sajtóban.” Hrubík, 2009: 5.

57 A Csemadoknak 17 Területi Választmánya van, melyek adatbázisai alapján jelen pillanatban 57 050 tagot számlálnak. Ugyanakkor 431 alapszervezete és 428, a Csemadok mellett működő, művészeti együttese van. A Csemadok mellett működik még a dunaszerdahelyi székhelyű Művelődési Intézet. Forrás: www.csemadok.sk

58 Hrubík, 2009: 5.

59 Uo.: 10.

60 A Matica Slovenskát 1863-ban hozták létre politikai és kulturális szervezetként. A Maticának nagyon fontos szerepe volt a szlovák nemzeté válás folyamatában. 1875-ben a korabeli magyar kormány államellenes szervezetnek nyilvánította és betiltotta, vagyonát elkobozta. 1919-ben kezdte újra működését, 1948-tól a kommunista hatalom megint elnémította. 1990-től indult újra a szervezet, és valójában 1993-tól éli reneszánszát. A Mečiar-kormányok nem csak pénzzel támogatták a Maticát, hanem nemzetépítő törekvéseiknek egyik alappillérvé tették. Vö.: Kollai, 2006: 1-2.

jelenik/jelenhet meg, és az utóbbi még azzal az előnnyel is rendelkezik, hogy a szlovák állam normatív finanszírozást biztosít számára. Görföl Jenő a következő választ adta a kapcsolatot illetően:

„Nem ártana, mondjuk a Matica Slovenskával valamiféle kapcsolatot tartani, hiszen ez valamikor kulturális szervezetnek indult, de ma a nemzetiek fő bástyája. Azért is lenne jó, mert ez a szervezet mindenféle a magyar írásbeliségnek a gyűjtője és őrzője a Bibliotheca (Hungarica) mellett.”⁶¹

Az ötödik korszakban a következő személyek töltötték be a *Csemadok* elnöki tisztségét: 1993-1997 között Bauer Győző, akinek ez a második mandátuma volt, ugyanis legelőször 1991-ben választották meg. Aelnökei, 1993-tól Bajnok István és Szabó Rezső, és főtítkárai voltak – időrendi sorrendben – Végh László és Kolár Péter. A következő elnök, 1997-2000 között Kolár Péter volt. Aelnökök Grendel Lajos, Köteles László és Urbán Aladár, a főtítkár pedig 1996-tól Berényi József. 2000 és 2003 között az elnök Kvarda József volt, aelnökök pedig: Köteles László, Balajti Lajos és Miklósi Péter. 2003-tól 2006-ig Száraz József volt az elnök, aelnökei Mézes Rudolf, Köteles László és Szvorák Zsuzsanna, főtítkár pedig Görföl Jenő. 2006-tól a *Csemadok* elnöke Hrubík Béla, általános aelnöke Köteles László, regionális aelnökök Kopasz József, Balogh Gábor és Mézes Rudolf, főtítkára pedig Görföl Jenő voltak. 2009-ben Hrubík Bélát újraválasztották elnöknek, aelnököknek Köteles Lászlót és Kiss Péntek Józsefet. Országos titkárnak Görföl Jenőt, a regionális aelnököknek pedig Kopasz Józsefet, Balogh Gábort és Mézes Rudolfot választották újra.⁶²

A *Csemadok* hatvanéves történetének 2006-ban kezdődött korszakában a hagyományos rendezvények továbbvitele, rendszeres megszervezése és az ezekhez szükséges források megszerzése jelenti az első számú prioritást, mind a helyi, járási, és regionális szervezetek számára.⁶³

⁶¹ Uo.: 11.

⁶² Ezeket az adatokat Végh László, a somorjai *Bibliotheca Hungarica* igazgatója bocsátotta rendelkezésemre, amiért köszönetemet szeretném kifejezni neki.

⁶³ A *Csemadok* hagyományosan sorra kerülő rendezvényei közül 2009-ben a következőkre került sor, illetve fog sor kerülni: Biborpiros Szép Rózsa, országos népzenei vetélkedő; Citerazenekarok Országos Seregszemléje; Duna Menti Tavasz; Mesevilág, gyermek báb- és színjátzó csoportok regionális fesztiválja; Egresy Béni Országos Színjátzó Fesztivál falusi színjátzó csoportok számára; Énekeltek Országos Fesztiválja; Fábry Zoltán Napok; Generációk Találkozása; Kadosa Pál Zongoraverseny; Kazinczy Anyanyelvi Napok; Kodály Napok; Kodály Zoltán Nemzetközi Hegedűverseny; Országos Kulturális Ünnepe; Országos Március 15.-i Megemlékezés; Országos Népművészeti Fesztivál; Országos Nyári Egyetem; Ősziroza – magyar nótá énekesek országos versenye; Szeneci Molnár Albert Napok; Szlovákiai Magyar Rocksínházak Seregszemléje; Tompa Mihály Országos Vers- és Prózamondó Verseny; Zenés Színpadok Országos Fesztiválja. Forrás: www.csemadok.sk

Összegzés

Gál Sándor valószínűleg a katalán, baszk, finnországi svéd, dél-tiroli német kulturális szervezetekkel nem számolva a következőképpen jellemezte a *Csemadok*ot: „Európa legnagyobb múltú és legnagyobb tömegű kisebbségi kulturális szövetsége a miénk: a Csemadok.”⁶⁴ A szervezet megalapításakor alapvetően kettős – politikai-ideológiai és kulturális-közművelődési – szerepet töltött be. A szervezet csúcavezetősége szintjén dominált a politikai, ideológiai szerepvállalás, míg a kulturális és közművelődési tevékenység a helyi alapszervezetek munkáját jellemezte. Az (állampárti) politikai funkcióban a kommunista politikai párt „magyar hangja”, „népviseletbe öltöztetett hivatalnokszolga”, lokális meggyőző, mobilizációs és propaganda szerepkörökben. A közművelődési-kulturális funkció szerepkörei: módszeres kultúraszervező, hagyományörző, módszertani irányító, nemzeti kulturális, és identitás-politikai feladatok, tudományszervező, és -népszerűsítő, honismereti, gyűjteményi feladatok.

Miként az előző fejezetben láthattuk, a *Csemadok* megalapításakor politikai szerepet töltött be a szervezeti csúcavezetőség szintjén és kulturális tevékenységek voltak jellemzőek alapszervezeteire, tehát kettősség jelenik meg a szervezetben. És a kettősség gondolatát vinném végig. Ennek illusztrálására leginkább Duray Miklós gondolatait szeretném felhasználni: A szlovák politika a pártfegyelemnek engedelmeskedő kommunistákat tette meg a *Csemadok* vezetőivé, akiket pedig a csehszlovák hatalom hűbéreseivé tettek.⁶⁵ A párhatalom és saját akarata ellenére a *Csemadok* gyűjtőhelye lett a szlovákiai magyar kisebbség problémáinak, amelyekkel foglalkoznia kellett, főként a művelődésügyi kérdésekkel. A panaszokat továbbbítania kellett az illetékes szervekhez, ennek következtében a magyar kisebbség szószólójává vált.⁶⁶

Ugyancsak a kezdetekben az érdekképviseleti tevékenység gyakorlatilag tilos volt a szervezet számára. A Szövetség tehát az első két évtizedben részben kiszolgálta a *Csehszlovák*- illetve a *Szlovák Kommunista Párt* elvárásait, igényeit, központi rendezvényeivel, sajtójával hatékonyan és sikeren bekapcsolódott a dél-szlovákiai magyar falvak kollektivizálásába, a beszolgáltatásokba, az ötéves tervek, a „gabonacsaták” és más voluntarista gazdaságpolitikai, ideológiai célkitűzések sikeres teljesítésébe. Ebben a tekintetben hasonló szerepet játszott, mint a *Székely Autonómia* magyar pártapparátusa, amely a székelyföldi magyarok körében biztosította a romániai állampárt számára a feltétlen lojalitást és rendet. Ugyanakkor emellett kulturális rendezvényeket szervezett, helyi és országos szinten is, amelyek a szlovákiai magyarokat identitásuk, hagyományaik megőrzésében és anyanyelvük ápolásában segítették.

A *Szövetség* az első két évtizedben kulturális rendezvényeket szervezett, helyi és országos szinten is, amelyek a szlovákiai magyarokat identitásuk, hagyományaik

⁶⁴ Gál, 2006: 153.

⁶⁵ Vö.: Secretarius, 1986: 59.

⁶⁶ Uo.: 61.

megőrzésében és anyanyelvük ápolásában segítették. A *Csemadok* ilyen típusú tevékenységét hatvan éve, megszakítás nélkül helyi, regionális és országos szinten végzi. Számos országos, és pár száz helyi kulturális rendezvénye van a szervezetnek. Egyesek közülük több évtizedes múlttal rendelkeznek. Másik tevékenységi súlypontja, az érdekképviselő, nem érvényesülhetett folyamatosan. Az 1968-as események, a Prágai Tavasz és az alkotmánytörvény kidolgozása során, létezésének második évtizedében végzett először érdekképviselői tevékenységet a *Szövetség*. Amelyért aztán utólag keményen megbüntették, így az effajta tevékenységét szüneteltette, egészen 1983-ig. Amikor is a már fent említett iskolatörvényt szándékoztak bevezetni, amely gyakorlatilag a magyar nyelvű oktatást szándékozott teljes mértékben megszüntetni. Aztán újabb érdekvédelmi fellépésre 1989-ben került sor, az új alkotmány elfogadásá kapcsán.

1991. április 27-28-án, Galántán került sor a *Csemadok* XVI. országos közgyűlésére. Az ez alkalommal elfogadott alapszabály a rendszerváltozás utáni törekvéseket tükrözi. Így például kulturális és érdekvédelmi szervezetként jelöli meg a *Csemadokot*, szervezeti formája ezentúl a polgári társulás, és nevét a *Csehszlovákiai Magyarok Demokratikus Szövetségére* változtatja.⁶⁷

A *Csemadok*nak gyűjtőfunkciója is volt és van ma is. Igaz, ez kissé átalakult a politikai pártok megjelenése után. Gál Sándor erről így ír: „A politikai pártok és mozgalmak megjelenésével a *Csemadok* szerepe némiképp módosult. Van, amit általános terheiből átvettek ezek a mozgalmak, de a nemzetiségi élet egészének szervezése továbbra is megmaradt. Ezt ugyanis egyetlen magyar politikai mozgalom és párt sem képes elvégezni. Nincsenek meg hozzá a szervezeti kereteik, sem a tagsági bázis, sem a hétköznapi tapasztalatai, amelyekre ilyen vonatkozásban építhetnének. Úgy találom tehát – s lehetne ez az utóbbi két esztendő tapasztalatainak summázata –, hogy a *Csemadok* az a szövetség, amely egységbe foglalja azt a sokféleséget, amely a mai szlovákiai magyar társadalomra jellemző.”⁶⁸

A *Szövetség* a pártállami évekre jellemző központi, kizárólagos politikai reprezentációs szerepét elvesztette, amit pozitívan értékelhetünk, hiszen ezáltal jórészt megszűnt a politikai függősége. Annak idején pártpótló szerepet töltött be a szlovákiai magyarok számára, ma ezt a *Magyar Koalíció Pártja* tölti be.

⁶⁷ Vö.: Varga–Végh, 2003: 165.

⁶⁸ Gál, 2006: 248–249.

1. sz. melléklet

Interjúvezető. A vizsgált szervezet: Csemadok.

Interjú helyszíne: Somorja/Pozsony/Dunaszerdahely (Szlovákia)

Az interjú típusa: teljesen strukturált interjú

1. kérdéskör: Kérem, mesélje el a *Csemadok* alapításának történetét! Kik alapították, mikor, milyen célból, be volt-e/van-e jegyezve? kérdéskör: Mi a *Csemadok* funkciója? Melyek az intézmény céljai? Hány munkatárs dolgozik ott? Kinek/minek van alárendelve az intézmény?
2. kérdéskör: Milyen szerepe volt 1989 előtt a *Csemadok*nak az adott kisebbségi magyar közösségben? Milyen szerepe van ma a *Csemadok*nak az adott kisebbségi magyar közösségben? Milyen szerepe van ma általánosságban a civil szervezeteknek az adott kisebbségi magyar közösségben?
3. kérdéskör: Milyen infrastruktúrával rendelkezett a *Csemadok* 1989 előtt, és milyen infrastruktúrával rendelkezik ma? Továbbá: miként viszonyul(t) hozzá az állami közigazgatás? Támogatások?
4. kérdéskör: Mennyire intézményesült Szlovákiában/Felvidéken a *Csemadok*? Mennyire intézményesültek általában Felvidéken a különböző magyar civil szervezetek? Mennyire kellett újragondolni a *Csemadok* szerepét, miként épül be a civil világba?
5. kérdéskör: A *Csemadok* milyen ügyek mellé állt ki a létezése óta?
6. kérdéskör: Milyen a kapcsolat a *Csemadok* országos vezetősége és a helyi szervezetek vezetősége között?
7. kérdéskör: Milyen a kapcsolat a *Csemadok* és a többi magyar civil szervezet között, mind országos, mind helyi szinten? Mely szervezetekkel szoktak gyakran együttműködni és miért? Mely szervezettel nem szoktak egyáltalán együttműködni és miért?
8. kérdéskör: Miként viszonyul a magyar és szlovák politikai pártokhoz a *Csemadok*? Van-e valamilyen konzultáció?
9. kérdéskör: Milyen viszonyban vannak a szlovák civil szervezetekkel, illetve a többségi civil szervezetekkel?
10. kérdéskör: Milyen szintű (helyi/regionális/országos/nemzetközi/Európai Unió) forrásokhoz tud hozzáférni a *Csemadok*?
11. kérdéskör: Kérem, mondja el, ha még valamit fontosnak tart a *Csemadokról*, de a feltett kérdésekre adott válaszokba ez nem került bele.

Interjúk

- BAUER, 2009* *Interjú Bauer Győzővel, a Csemadok volt elnökével.* Somorja, 2009. január 18., kézirat., 2 p.
- GÖRFÖL, 2009* *Interjú Görföl Jenővel, a Csemadok országos titkárával.* Pozsony, 2009. január 20., kézirat, 14 p.
- HUSZÁR, 2009* *Interjú Huszár Lászlóval, a Csemadok Művelődési Intézetének igazgatójával.* Dunaszerdahely, 2009. január 21., hanganyag.
- HRUBÍK, 2009* *Interjú Hrubík Bélával, a Csemadok elnökével.* Pozsony, 2009. január 20., kézirat, 10 p.
- LACZA, 2009* *Interjú Lacza Tihamérral, a Hét volt főszerkesztőjével.* Pozsony, 2009. január 20., kézirat, 7 p.
- MÉZES, 2009* *Interjú Mézes Rudolfal, Csemadok nyugat-szlovákiai régiójáért felelős alelnökével.* Dunaszerdahely, 2009. január 21., hanganyag.

Internetes források:

- A CSEMADOK HONLAPJA* www.csemadok.sk (Letöltés ideje: 2009. április 17., július 6.)
- A FÓRUM INFORMÁCIÓS KÖZPONT HONLAPJA* www.forumic.sk (Letöltés ideje: 2009. május 7.)
- KOLLAI, 2006* *A Matica Slovenská múltjáról és jelenéről: Közép-Európai Szemle 2006, Terra Recognita Alapítvány, h.n., 1-2.: Forrás: http://tra.hu/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=163 (Letöltés ideje: 2009. május 7.)*

Felhasznált irodalom

- ANDRÁS, 1986* András Károly: *Magyar kisebbség, szlovák többség.* In: BALLA Bálint (szerk.): *Harminc év 1956-1986.* Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern é.n.

- Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete Központi Bizottsága, VARGA János (összeállította): *A Csemadok 25 éve, 1949-197.* ÚV CSEMADOKu 1974.
GÁL, 2006
Gál Sándor egybegyűjtött művei VI. A Szövetség. AB-ART Kiadó, Pozsony 2006.
Hét. Ünnepi különszám. 50 éves a Csemadok. 1999. március 6., Pozsony
- POPÉLY, 2006a
Popély Árpád: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1992.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2006.
- POPÉLY, 2006b
Popély Árpád: *A Csemadok megalakulása a magyar konzuli jelentések tükrében.* In: BÁRDI Nándor-SIMON Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2006. 421-434.
- POPÉLY, 2008a
Popély Árpád (összeállította): *A prágai tavasz.* Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2008 (3), Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja
- POPÉLY, 2008b
Popély Árpád: *1968 és a csehszlovákiai magyarság.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2008.
55 éves a Csemadok. In: *Új Szó*, 2004. március 6., Pozsony
- SECRETARIUS, 1986
Secretarius: *A Csemadok helye Csehszlovákia politikai szerkezetében* In: DURAY Miklós (szerk.): *Csehszlovákiai nonkonformisták az országban élő magyar kisebbség helyzetéről és a nemzetiségi kérdésről.* Hungarian Human Rights Foundation, New York 1989.
- SZABÓ, 2004
Szabó Rezső: *A Csemadok és a Prágai Tavasz.* Kalligram, Pozsony 2004.
- TÓTH, 2004
Oral History: Elbeszélte történelem. Szabó Rezső. Fórum Társadalomtudományi Szemle 2004 (2.), Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 159-184.
- VARGA-VÉGH, 2003
Varga Sándor-Végh László (összeállította): *A Csemadok Alapszabályzata.* Fórum Társadalomtudományi Szemle 2003 (3.), Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 127-187.

Szlovákiai magyar civil önszerveződési törekvések 1989 után¹

Bevezető

Az 1980-as években a szlovákiai és magyarországi ellenzéki mozgalmak – mindenekelőtt a Duray Miklós által szervezett *Kisebbségi Jogvédő Bizottság* (továbbiakban: *KJB*) tevékenysége, a Duray-per és az ítélet nélküli, közel másfél éves fogvatartása – a magyarországi és a csehszlovákiai közvélemény figyelmét ráirányították a szlovákiai magyarok sok tekintetben elhanyagolt problémáira. A közel 600 ezres kisebbségi magyar közösségnek a pártállami keretek között a *Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségén*, a *Csemadokon* kívül nem voltak semmilyen más kulturális vagy más civil intézményei. Az egypártrendszer logikájából adódóan magyar politikai érdekképviseleti szervezetek sem működhettek. A rendszerváltás után ez a helyzet lényegesen megváltozott. Három kisebbségi magyar párt jött létre: a *Független Magyar Kezdeményezés* (továbbiakban: *FMK*), az *Együttélés Politikai Mozgalom* (továbbiakban: *EPM*) és a *Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom* (továbbiakban: *MKDM*).²

A magyar pártok képviselői a szlovákiai és a csehszlovákiai szövetségi törvényhozásban, illetve az 1989. november 17-én megalakult *FMK* révén a demokratikus fordulat utáni első szlovákiai kormányban is helyet kaptak. A három kisebbségi párt – részben egymással is versenyezve – arra törekedett, hogy hatékony kisebbségvédelmi törvény és kisebbségi intézményrendszer biztosítsa a szlovákiai magyarok jogait. Emellett a politikai életben való részvételi jogokat helyi, regionális és országos szinten is biztosítani kívánták.

Az 1992-ben, Csehszlovákia kettéválása előtt elfogadott szlovákiai alkotmány az országot kettős megfogalmazásban előbb a szlovák nemzet államaként, majd pedig

¹ Tanulmányomban csak a négy legjelentősebb, legnagyobb hatású országos civil érdekegyeztető fórumot, a *Szlovákiai Magyar Értelmiségi Fórumot*, a *Milleniumi Fórumot*, a *Civil Fórumot* és a *Szlovákiai Magyarok Kerekasztalát* mutatom be. A többiekkel, mint pl. a *Márai Sándor Alapítvánnyal*, a *Pedagógusfórummal* és a *Katedra Társasággal* nem foglalkozom. Ezúton mondok köszönetet Tóth Károlynak, Nagy Myrtilnek, Kulcsár Máriának, Kmotrik Péternek, Hajdú Istvánnak, Prékop Ivettnak, B. Kovács Istvánnak, Miklósi Péternek, Pogány Erzsébetnek, Öllös Lászlónak és Bárdi Nándornak, akik rengeteget segítettek kutatásom során.

² Az *EPM* 1990 februárjában alakult Duray Miklós vezetésével. Az *MKDM* a szlovák *Kereszténydemokrata Mozgalom* (*KDH*) keretein belül alakult meg, majd 1990 első felétől önálló politikát folytatott Bugár Béla vezetésével. A *Magyar Polgári Párt* az 1989-től létező, a kormányzati szerepet vállaló, *VPN*-tag *Független Magyar Kezdeményezésből* alakult párttá 1992 januárjában, vezetője A. Nagy László volt. A három pártot nem lehet egyértelműen ideológiai szempontok alapján elhelyezni egy tengelyen, azonban egy liberális (*FMK*) - konzervatív (*EPM*) törésvonal napjainkban is jelen van az *MKP*-ban, a civil életben és kis mértékben a lakosság körében is. Az egykori *MKDM* a két párt között elhelyezkedő centrum-pártnak tekinthető. Szarka, 2004

az ország területén élő kisebbségekkel közös országhént határozta meg.³ Biztosította az alapvető kisebbségi nyelvi és oktatási jogokat, de nem rendelkezett egy átfogó kisebbségi törvény megalkotásának szükségességéről.⁴ Jórészt ez az alkotmányos deficit, illetve a kisebbségi törvény hiánya magyarázza azt a tényt, hogy az országos politikai döntéshozatali szinteken a kisebbségek számára beleszólási jogot biztosító intézményrendszer létrehozására nincsen hajlandóság a szlovák politikai elitben. Azt elintézettnak tartják a helyi és megyei önkormányzatokban biztosított kisebbségi részvétellel.⁵

A szlovákiai magyarság létszámánál, szervezettségénél fogva ennek ellenére kialakította azt a sokrétű magyar intézményrendszert, amely viszonylag hatékony politikai érdekképviseletet biztosít. Az 1996 óta egységes *Magyar Koalíció Pártja* (továbbiakban: *MKP*) 1998–2006 között, két teljes választási cikluson keresztül a kormánykoalíció része volt.

A Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság egyaránt jelentős, de az igényeket csak részben fedező összegekkel támogatja a szlovákiai magyar kisebbséget, és 2004 óta az európai uniós források is elérhetőek számukra. Mindezek ellenére az elmúlt 20 évben igen nagy mértékben csökkent a magyarok lélekszáma: 1990 és 2001 között ez a fogyás meghaladta a negyvenezretet, az azóta eltelt évek természetes népszaporulatának adatai pedig szintén nagyon kedvezőtlenül alakulnak.⁶ A szlovák ellenzéki és kormánypártok nem mutatnak hajlandóságot a kisebbségi kérdés átfogó rendezésére, mi több, egyik szlovák pártnak sincs a nemzetiségek hátrányos jogi, gazdasági helyzetének megszüntetésére irányuló programja.⁷ Mindeközben a magyarok lakta 15 dél-szlovákiai körzet gazdaságilag és társadalmilag egyre jobban leszakad az ország többi részétől.⁸ A problémák megoldatlansága, a 2006-ban ellenzékbe került *MKP* megtorpanása arra készítette a szlovákiai magyar civil szervezetek, kezdeményezések egy részét, hogy kilépjenek hagyományos művelődésszervezői, kulturális szerepkörükből.

3 Az Alkotmány szövegét ld. <http://www.zbierka.sk/zz/predpis/default.aspx?PredpisID=12045&FileName=92-z460&Rocnik=1992> (Letöltés ideje: 2009. 04. 19.)

4 A nemzeti kisebbségek jogállásáról rendelkező részeket az Alkotmány 33 §-a tartalmazza. Uo.

5 A *Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának* 1995. évi 270. számú törvénye a Szlovák Köztársaság államnyelvéről. <http://www.zbierka.sk/zz/predpis/default.aspx?PredpisID=13423&FileName=95-z270&Rocnik=1995> (Letöltés ideje: 2009. 04. 19.); az *SZKNT*-nek 1999. évi 184. számú törvénye a nemzetiségi kisebbségek nyelvének használatáról. <http://www.zbierka.sk/zz/predpis/default.aspx?PredpisID=14861&FileName=99-z184&Rocnik=1999> (Letöltés ideje: 2009. 04. 19.)

6 Gyurgyik László előadása a *Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának* 1. találkozásán, Csölösztön 2009. január 29-én. http://www.niton.sk/documents/2-271-5851-gyurgyik_laszlo.pdf (Letöltés ideje: 2009. 03. 27.)

7 „...a szlovákságnak sajnos nincs semmiféle kisebbségekkel kapcsolatos víziója. Még a legdemokratikusabb embereknek sem igazán. [...] Ebben az országban nincs egy kisebbségekkel kapcsolatos vízió 5, 10, 15, 20 évre. 30 év múlva meg már a demográfiai adatok szerint nem is lesz rá szükség.” Miklósi Péter közlése.

8 Petőcz Kálmán előadása a *Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának* 1. csölösztői ülésén.

A szlovákiai többségi és kisebbségi civil szféra

A szlovákiai civil szféra törvényi háttere az 1990 márciusában meghozott társulási törvénnyel teremtdött meg.⁹ A civil szféra ebben az időben csak lassan alakult ki, elsősorban azért, mert a polgárjogi aktivisták és ellenzéki értelmiségiek politikai szerepet vállaltak az átalakulásban. Számos civil szervezetet politikai pártok alapítottak, s így a két szféra erősen összefonódott.¹⁰ Az erős civil szféra kialakulásának a második Mečiar-kormány antidemokratikus intézkedései adtak lökést. A demokratizálódási folyamat megtorpanása, sőt a hatalom által sorozatosan és nyíltan alkalmazott antidemokratikus eszközök határozottabb önszerveződésre készítették az addig szervezetlen civil szférát. Tóth Károly, a somorjai székhelyű *Fórum Intézet* igazgatója szerint „a civil szektor gyakorlatilag az egyetlen olyan területe maradt a társadalmi életnek, ahol érvényesíthetők voltak a demokratikus értékrend normái. Ennek következtében a civil szektor szerepe felerősödött és országos szinten is megszervezhetővé vált.”¹¹ Szerinte a mečiar korszak autoritativ törekvéseivel szemben a civil szféra képviselte a demokratikus elveket, mind a lakosság, mind a külföld szemében.

A különböző külföldi alapok jelentős összegekkel támogatták a civileket, nőtt a civil szervezetek mozgásteret. Létrejött a civilek országos képviselője, a *Harmadik Szektor Grémiuma* (*Grémium tretieho sektora*) (továbbiakban: *Grémium*). Erre az időszakra tehetők az országos civil kampányok, melyek a kormány antidemokratikus intézkedéseire kívánták felhívni a közvélemény figyelmét. A *Harmadik Szektor SOS* névvel működő mozgalom például 1996-ban a civil szférát szabályozó törvénytervezet ellen lépett fel határozottan. A legjelentősebb ilyen megmozdulás az „OK '98” (*Občianska kampaň '98 – Polgári kampány '98*) volt, amely az 1998. évi parlamenti választásokon való részvétel fontosságára hívta fel a választópolgárok figyelmét, és felügyelte a választások tisztaságát. Az 1994–1998 között működött harmadik Mečiar-kormány megbuktatásában az „OK '98” jelentős szerepet játszott.¹²

A civil szféra fejlődésének következő állomása a 2000-ben elfogadott „1%-os”, majd később „2%-os törvény” volt.¹³ A törvény hazai forrásokat biztosított a civil szervezetek számára. Erre annál is inkább szükség volt, mert a civilek legfőbb támogatójának számító nagy nyugati alapítványok, az új kormány megalakulása után – mondván, hogy az ország megállíthatatlanul a demokratikus fejlődés útjára lépett –, gyakorlatilag kivonultak Szlovákiából.¹⁴

⁹ <http://www.zbierka.sk/zz/predpis/default.aspx?PredpisID=10336&FileName=90-z083&Rocnik=1990> (Letöltés ideje: 2009. 04. 19.)

¹⁰ Tóth, 2006a: 4.

¹¹ Uo.

¹² Uo.: 5.

¹³ A jövedelemadóról szóló 688/2006-os törvény 98. V § 50 1. és 2. bekezdése. <http://www.zbierka.sk/zz/predpis/default.aspx?PredpisID=19830&FileName=06-z688&Rocnik=2006&#xml=http://www.zbierka.sk/zz/predpis/default.aspx?HitFile=True&FileID=708&Flags=32&IndexFile=zz06&Text=2%25>

¹⁴ Tóth, 2006a: 6-7.

A szlovák civil szektor ebben az időszakban meggyengült és átalakult. Az 1994–1998 közötti időszakra jellemző országos kampányok helyett inkább a lobbitevékenység jelent meg, illetve fontosabb lett a regionális szintű érdekérvényesítés.¹⁵ A civil szervezeti vezetők közül sokan kormányzati szerepet vállaltak.¹⁶ Az 1998 és 2006 közötti időszakban, a két Dzurinda-kormány idején, kedvező fordulat állt be: a szükséges törvényi környezet kialakulása nyomán a civil szervezetek száma nagymértékű növekedésnek indult.

A 2006-os kormányváltással változás következett be civil szféra és állam viszonyában. Robert Fico kormánya a központi hatalom megerősítésén és kiterjesztésén munkálkodik. Az eddig meghozott törvények és a kidolgozott törvénytervezetek egyértelműen a civil szféra feletti nagyobb állami ellenőrzésre irányuló kormányzati törekvés megnyilvánulásai. Az első, civil körökben ellenállást kiváltó intézkedés az adó 2%-ának adományozhatóságát korlátozni kívánó törvénytervezet volt 2006-ban, majd a 2007-es „*Társulásokról szóló törvénytervezet*” (*Zákon o spolkoch*). Erőteljes lobbitevékenységgel, tiltakozó mozgalmakkal és az 1998 előtt jól bevált módszerrel, a „*Ludia ľudom*” (*Ember embereknek*) országos kampánnyal és aláírásgyűjtő akciókkal mindkét tervezet visszavonását elérték. Az eredeti 2%-os törvényhez képest történtek változtatások: a civil szervezeteknek utalható minimális összeg 20 koronáról 100 koronára változott, a szervezetek másodlagos tevékenységéből származó adózhatatlan jövedelmet 300 000 koronáig megszüntették, de az adó 2%-ának adományozhatóságáról szóló törvény lényegét tekintve nem változott.¹⁷

Szlovákiában 2007 végén 31 601 civil szervezet működött.¹⁸ A szlovák civil szféra nagy önszervező erővel bír. Legmagasabb szintű képviselője a *Grémium*, mely az utóbbi években meglehetősen passzív.¹⁹

Az 1998-ban megalakított *Nem-kormányzati Non-profit Szervezetek Kormánytanácsa* (*Rada vlády pre mimovládne neziskové organizácie*) (továbbiakban: *Tanács*) a kormány és a non-profit szervezetek közötti legmagasabb szintű érdekegyeztetés terepe. A tanácsadói jogkörrel rendelkező *Tanácsban* a civil szféra különböző tevékenységi területei vannak képviselve. Számos közismert civil szervezeti vezető foglal helyet benne, azonban a civil szféra 2007-es állapotát értékelő tanulmány írói szerint számos olyan személy maradt ki az együttműködésből, akinek helye lenne a *Tanácsban*.²⁰ A névsort Dušan Čaplovič miniszterelnök-helyettes saját elképzelései szerint egészítette ki.²¹ A *Tanács* eddigi működése eredményesnek mondható, bár a civil szférának általában nyomást kell gyakorolnia, hogy az őt érintő törvénytervezetek előterjesztésük előtt meg legyenek vitatva a *Tanácsban*.

¹⁵ Demeš et al., 2008: 587.

¹⁶ Interjú Tóth Károllyal. Somorja, 2009. 01. 27.

¹⁷ Demeš et al. 2008: 596.

¹⁸ 2007-es adat. Demeš et al, 2008: 589.

¹⁹ Uo.: 586.

²⁰ Uo.: 587.

²¹ Uo.

„Magyar”? „Civil”?

A szlovákiai magyar civil szférát nehéz pontosan meghatározni. A „magyar” és a „civil” jelző korrekt és következetes használata leszűkítené a hivatalosan civil szervezetként tevékenykedő, magyar tagokból álló szervezetek körét.

A határon túli civil szféra szakirodalmában gyakran találkozhatunk azzal az állítással, miszerint a kisebbségi magyar közösségekben – egyes értelmezésekben – a kisebbségi intézményrendszer egésze (beleértve a párt(ka)t is) „civil szféraként” jelenik meg, mert a többségi államhatalommal szemben szerveződik.²² Amennyiben következetesen használjuk a fogalmat, a kisebbségi civil szervezeteknek csak egy része nevezhető civil szférának, hiszen számos olyan „civil szervezet” létezik, amely az állami intézményeket helyettesítő kisebbségi intézménynek számít. Ezek hagyományosan nem a civil logika alapján működnek, hanem az állami elosztó rendszereket helyettesítő intézményi alrendszereknek tekinthetők, mint például a magyarországi oktatási támogatásokat kezelő *Pázmány Péter Alapítvány* (továbbiakban: *PPA*).²³

A kisebbségi intézmények azért választják a civil szervezeti formát, mert hivatalos állami intézmények létrehozására nincs lehetőségük, továbbá azért, mert ily módon pályázati forrásaik megtöbbszörözhetők (Magyarország, saját államuk és nyugati alapok forrásaira egyaránt pályázhatnak).²⁴ Ezek a civil szervezetek általában arra törekednek, hogy „költségvetési típusú intézményként” működjenek. Ezáltal egy sor olyan civil szervezet jön létre, melyek tulajdonképpen csak kényszerből választották a civil szervezeti formát és szűkebb értelemben véve nem sorolhatók a civil szférához.²⁵

A civil szervezetek klasszikus feladata ugyanis az érdekképviselés és érdekérvényesítés.²⁶ Emellett további fontos „civil” tevékenységi területnek számít a környezetvédelem, szociális ellátás és szociális érdekvédelem, illetve a tudományos tevékenység. Rendszerint ide sorolják még a kulturális szervezeteket, mint nem-állami, független kezdeményezéseket. Ezeknek a tevékenységi területeknek a többségére azonban az a jellemző, hogy nehezen lehet konkrét nemzetiséghez kötni a feladatokat ellátó szervezeteket.²⁷ A szlovákiai magyar közösségben vélhetően éppen ezért a civil szervezetek döntő többsége a kultúra, oktatás területén tevékenykedik, ahol az érdekvédelmi, érdekképviselési munka magyar jellege egyértelmű. Ugyanakkor sok más hagyományos civil területen a magyar szervezetek és a magyar nemzetiségű aktivisták aránya alacsony.²⁸ Ez a sajátosság két szempontból is problémát vet fel. Amennyiben a

22 Kiss, 2006 vö. Bodó, 2002

23 Kiss, 2006

24 Uo.

25 Uo.

26 Magyar Nagylexikon, 1997

27 Interjú Nagy Myrtillel. Somorja, 2009. 01. 28.

28 Tóth, 2006a: 12.

„szlovákiai magyar civil szféra” fogalmat etnikailag körülírt fogalomként használjuk, kizárjuk a környezetvédelemmel, szociális tevékenységgel foglalkozó, magyarok lakta területen, magyaroknak szolgáltatást nyújtó intézményeket. Ezeknek az intézményi szolgáltatásait ugyanis a szlovákok is igénybe vehetik, illetve a vegyes lakosságú területeken igénybe is veszik, azaz ezek a civil szervezetek nem határozhatóak meg nemzetiségi alapon.²⁹

Etnikai kategóriákban gondolkodva ennek a fordítottja is igaz: csak azokat a civil szervezeteket nevezhetjük „magyarnak”, melyek csak magyaroknak nyújtanak (nyújthatnak) szolgáltatást, azaz a kultúra és hagyományápolás területén tevékenykednek, ezzel erősítve azt a tételt, hogy a magyar civil szervezetek csak hagyományápolással és a magyar kultúra megőrzésével foglalkoznak. Hagyományosan azok a civil szervezetek tekinthetők „magyaroknak”, amelyek tagjai magukat magyarnak tartják, azaz nemzeti alapon szerveződnek és tagságuk döntő része magyar nemzeti kisebbségből kerül ki, illetve a szervezet belső nyelvhasználata magyar. További fontos sajátosságuk, hogy a magyarok által lakott területen működnek és célcsoportjuk kizárólag, vagy elsősorban a magyar nemzetiségű lakosság.³⁰

A szlovákiai magyar civil szféra kialakulása

A szlovákiai magyar civil szektor a rendszerváltáskor kifejezetten jó pozícióból indult a többi határon túli magyar közösséghez viszonyítva. Bárdi Nándor a *Csemadokot*, mint összefogó kulturális szervezetet, az illegálisan működő *KJB*-t és Duray Miklóst, mint karizmatikus, közismert vezetőt említi ennek az előnyös helyzetnek a két fontos elemeként.³¹ A szlovákiai magyar civil szféra politikához való viszonya a szlovákokhoz hasonlóan alakult. A rendszerváltást követően a szlovákiai magyar értelmiség jelentős része – beleértve a *KJB*-ben tevékenykedő ellenzéki értelmiségieket (pl. Duray Miklós, Öllös László, Tóth Károly) – az 1989. évi fordulatot követően politikai pályára lépett.³² Közülük azonban sokan a rendszerváltást követő években fokozatosan visszavonultak

²⁹ „Nagyon nehéz megmondani, hogy melyik civil szervezet magyar. Mert például a 90%-ban magyar ajkú Dunaszerdahelyen működő szellemi vagy testi fogyatékosokkal foglalkozó szervezetben magyarok dolgoznak. Azok a gyerekek, fiatalok, akik élvezik a szolgáltatásaikat azok is magyarok. Viszont én nem nevezném kimondottan magyarnak ezt a szervezetet, habár magyarok csinálják és magyarok a befogadói a szolgáltatásoknak, mert a célközönségüket szlovákok is, romák is alkothatják, ha lennének ott többen. Nehéz meghatározni, hogy mi az, hogy magyar.” Interjú Nagy Myrtillel. Somorja, 2009. 01. 28.

³⁰ A *Fórum Intézet* munkatársai a „dél-szlovákiai civil szféra” kifejezést alkalmazzák, a magyarok lakta déli országrészt véve alapul. Mivel jelenleg a magyar civil szféra a szlováktól könnyen elkülöníthető (kevés meghatározhatatlan „nemzetiségű” szervezet; a magyar szervezetek döntő többsége kifejezetten „nemzeti” területen tevékenykedik), tanulmányomban a két kifejezést felváltva alkalmazom. Ld. Tóth, 2006a: 1.

³¹ Bárdi, 2003: 112-113.

³² Öllös László ide vonatkozó megjegyzése szerint a rendszerváltást követően az értelmiség annyira belevetette magát a politikába, hogy „az írók nem írtak, a festők nem festettek”.

a politikától, és a civil szektorban folytatták pályájukat. Ez egyébként a szlovák értelmiségiek esetében is így volt. Mivel két jelentős magyar párt (*EPM, FMK-MPP*) is az egykori *KJB*-ből nőtt ki, ezek a pártok lettek az érdekvédelmet és érdekképviselést ellátó szervezetek, a civil szféra elsődleges tevékenységi területévé pedig a kultúra, oktatás vált.³³ Tevékenységi körében szinte egyáltalán nem jelent meg a politikai érdekvédelem.³⁴

Ebben az időszakban a civil szervezetek és a pártok között sok volt a személyi átfedés, előbbieken számos parlamenti képviselő is szerepet vállalt.³⁵ Ekkor még nem volt határozott igény a politikai és a civil szféra szétválasztására. A szembenállás kezdettől fogva jelen volt a pártok közötti kapcsolatokban, s ez kihatott a civil szférára is, hiszen a civil szervezetek az egyes pártokhoz kötődtek. A pártok ugyanis létrehozták a maguk „civil” szervezeteit vagy a már meglévőket igyekeztek befolyásuk alá vonni.³⁶ Ebben az időszakban a pártok érdekvédelmi tevékenységének minőségére elvben kedvezően hatott a kialakult kisebbségi magyar többpártrendszer: a különböző politikai nézeteket képviselő magyar pártok versenyeztek a szlovákiai magyarok szavazataiért. Ugyanakkor a hárompárti szerkezet komoly véleménykülönbségeket is rögzített a szlovákiai magyar értelmiségi körökben és az egyes civil kezdeményezésekben is.

A Mečiar-korszak alatt Szlovákiában jelen lévő nagy nyugati alapítványok jelentős támogatási összegeket biztosítottak a civil szférának. A magyar szervezetek – néhány kivételtől eltekintve – nem rendelkeztek az ezek elnyeréséhez szükséges képességekkel, sem az önrészhez szükséges pénzekkel. Pedig az *NPOA (Nadácia pre podporu občianských aktivít – Polgári Tevékenységet Támogató Alapítvány)* keretében 80 millió korona nagyságrendű kisebbségi csomagot is meghirdettek.³⁷ Az ebben az időszakban létrejött országos magyar civil kezdeményezések a pártokkal egyetértésben és azok részvételével zajlottak. Ezek közül kiemelkedett az országos jelentőségű *Szlovákiai Magyar Értelmiségi Fórum*. 1998-ban a három magyar párt egyesülésével létrejött az *MKP*. A párt kormányzati részvételét optimista várakozások előzték meg: a magyar lakosság 91%-a helyeselte a párt koalíciós részvételét.³⁸

A két Dzurinda-kormány által kialakított kedvező jogi környezet, az elérhető források nagy száma (a magyarországi források, növekvő szlovákiai állami források), illetve a Dél-Szlovákiában, magyar nyelven is elindult pályázatiírói tréningek, a szlovákokhoz hasonlóan a szlovákiai magyarokat is a civil szervezetek alapításra sarkallták.³⁹

³³ Tóth, 2006a: 12.

³⁴ Uo.

³⁵ Tóth Károllyal 2009. január 27-én, Somorján készített interjú.

³⁶ Tóth, 2006a: 10–11.

³⁷ Nagy–Tóth, 2006: 3.

³⁸ Gyárfášová–Velšic, 2001: 269.

³⁹ Lelkes, 2008: 14.

A magyarországi források mellett számos – kisebbségi civil szervezeteket megcélzó – hazai forrás is elérhetővé vált.⁴⁰ Emellett az EU-alapokba is pályázhattak a szlovákiai magyar szervezetek. Mivel a civil szféra forrásainak jelentős része Magyarországról érkezett, a magyar szervezetek sohasem voltak olyan mértékben kiszolgáltatva a mindenkori szlovákiai kormány civil szervezetekkel kapcsolatos politikájának. Részben ezzel magyarázható, hogy a 2006-ban hatalomra került Fico-kormány civil szféra szempontjából kedvezőtlen törvénytervezetei a magyar szervezetekből nem váltottak ki a szlovák civil szervezetek megnyilvánulásaihoz hasonló reakciókat.

Szlovákiában a legjelentősebb civil szervezetek a demokratikus jobboldal pártjaihoz kötődnek. A jobboldali kormány gazdaságpolitikai reformjának végrehajtása a civil szférára háruló feladatok növekedésével járt.⁴¹ A civil szervezetek hatalmának és forrásainak növekedése ezért szükségképpen a szlovák jobboldal 2002 és 2006 közötti céljaival esett egybe. A szlovákiai magyar civil szféra a szlovákiai és magyarországi állami, illetve alapítványi támogatások miatt függ(ött) saját kisebbségi politikai képviseletétől.⁴² Míg az előző esetben a szervezetek között egyfajta partneri viszony alakult ki, az MKP és a szlovákiai magyar civil szféra között inkább függőségi viszony.⁴³ Ebből adódóan a szlovákiai magyar civil szféra utóbbi években létrejött csúcsszerveinek egyrészt a hatalommal, másrészt a kisebbség politikai képviseletével szemben is meg kell magát határoznia.⁴⁴ Ezek az összefüggések adhatnak magyarázatot arra, hogy a többségi szlovák és a kisebbségi szlovákiai magyar civil szféra között ma is jelentős szerkezeti különbségek mutatkoznak.

A Szlovákiai Magyar Értelmiségi Fórum

Csehszlovákia kettéválása új helyzet elé állította a szlovákiai magyarság képviselőit, intézményeit, értelmiségét. 1992-ben Szlovákiában a rendszerváltó pártok háttérbe szorulásával kialakult új helyzetben jött létre a *Lévai Értelmiségi Találkozó* (továbbiakban: *LÉT*), amely a *Szlovákiai Magyar Értelmiségi Fórum* (továbbiakban: *SZMÉF*) közvetlen előzményének tekinthető, és az önálló Szlovákia megalakulásának szlovákiai magyarsággal kapcsolatos aspektusainak megvitatására jött létre. A találkozót a három magyar párt vezető személyiségei, Dolník Erzsébet, Csáky Pál és Zoller

⁴⁰ Nagy–Tóth, 2006: 1.

⁴¹ Az állam szociális kiadásainak mérséklése következtében az állam egyes feladatait a civil szféra veszi át. Ennek következtében a civil szféra törvényi szabályozása kedvezőbb, illetve az állam több forrást tesz elérhetővé a szervezetek számára. Majduchová et al., 2004: 13.

⁴² Interjú Tóth Károllyal. Somorja, 2009. 01. 27.

⁴³ „...a civil szervezeteknek kell megnyerni az MKP kegyeit, más függőségi viszony alakult ki. Nem egy partnerségi viszony, hanem egy függőségi viszony, ami abszolút különböző dolog.” Interjú Tóth Károllyal. Somorja, 2009. 01. 27.

⁴⁴ A Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának Nyilatkozata. http://www.foruminst.sk/index.php?p=&t=a&xp=1&Data_Id=263&From=0&Col=1&Mid=&Lev=&Ind=61&P=index.hu.. (Letöltés ideje: 2009. 04. 17.)

Mihály szervezték, így az összejövetel a pártok közötti jó viszony helyreállítását és a kapcsolatok szorosabbra fűzését is célozta.

A második Mečiar-kormány hatalomra kerülése, majd a fokozódó hatalmi nyomás hívta életre a szlovákiai magyar civil élet szereplőinek első nagyobb kezdeményezését, a Miklósi Péter vezette *SZMÉF*-et, mely a *Szlovákia Értelmiségének Fóruma* (*Fórum Intelligencie Slovenska*, továbbiakban: *FIS*) mintájára alakult meg.⁴⁵ A *SZMÉF* a kisebbségi magyar közösséget érintő alapkérdések megvitatását tűzte ki célul. Találkozóira a civil szervezetek képviselőin kívül meghívást kaptak a három magyar párt képviselői. Rajtuk kívül bárki részt vehetett még a találkozón, aki részvételi szándékát előre jelezte.⁴⁶

Az *SZMÉF* munkáját ügyvivői testület irányította. Ebben elismert közéleti személyiségek, írók, művészek, politikusok kaptak helyet. Az *SZMÉF* olyan keretszerveződés volt, mely egyrészt kiállt a Mečiar-kormány magyarok jogait sértő lépései ellen (bizonyítvány-ügy), illetve lehetőséget adott az értelmiségnek, hogy tudását felhasználva konkrét projekteket hozzon létre a magyarságot érintő legfontosabb problémák orvoslására, helyzetének javítására.⁴⁷

Az *SZMÉF* másik célja a szlovák-magyar közeledés elősegítése volt.⁴⁸ A Mečiar-rendszer magyarellenos légkörében az ügyvivői testület tagjai fontosnak tartották a szlovák féllel való szorosabb együttműködést, kapcsolattartást. Az *FIS* magyarul tudó tagjai (Rudolf Chmel', Štefan Markuš) részt vettek az 1995. január 17-ei csőlösztői alakuló ülésen. Az *SZMÉF* tagjai is ellátogattak a *FIS* rendezvényeire, értelmiségi találkozóira.

Az *SZMÉF* tevékenysége a Mečiar-kormány bukását követően háttérbe szorult, mivel az *MKP* kormányzati tevékenysége és a kormányprogramban elfogadott célok derűlátásra adtak okot. A 2004-2005-ben szervezett újabb találkozósorozatot az *SZMÉF*, immár a *Fórum Intézettel* közösen, együttműködésben a *Szlovákiai Magyar Írók Társaságával* és a *Szlovákiai Magyar Professzorok Klubjával*. Ezen találkozók témái a nemzeti kisebbségi kultúrák támogatásával kapcsolatos törvényi szabályozás, Dél-Szlovákia gazdasági helyzete és a határokon átnyúló gazdasági kapcsolatok, a felsőoktatás, a középiskolák és szakintézetek, illetve a magyar kultúra helyzete voltak. Ez a próbálkozás valójában arra irányult, hogy az értelmiség javaslatokat fogalmazzon meg az *MKP* számára. Az *SZMÉF* ugyan sorozatos ajánlásokat fogalmazott meg, ezeket azonban az *MKP* nem érvényesítette kormányzati munkájában. Az *SZMÉF* 2006 után már lényegében nem fejtett ki aktivitást, bár a szervezet Miklósi Péter elnök révén részt vesz a szlovákiai magyarságot érintő országos konferenciákon, értelmiségi találkozókön.

Az *SZMÉF*-et sok kritika illette. Egyrészt azért, mert tevékenysége során semmilyen konkrét programot nem valósított meg, nem próbált nyomást gyakorolni a hatalomra

⁴⁵ Miklósi Péter közlése.

⁴⁶ Uő.

⁴⁷ Uő.

⁴⁸ Uő.

és a pártokra, az értelmiségi találkozók nem tudtak túllépni a helyzetelemzésen és a problémák megvitatásán.

A Milleniumi Fórum

1990-ben a *Simonyi Alapítvány* annak a nemes célnak a megvalósítása érdekében jött létre, hogy magánszemélyek, intézmények és szervezetek adományaiból hozzanak létre magyar egyetemet Szlovákiában. A cél megvalósíthatatlansága már nem sokkal a megalakulás után nyilvánvaló lett. Az alapítvány így átalakult a magyar ügyeket támogató „közalapítvánnyá”.⁴⁹ Az alapítvány vezetői a közalapítványi státust úgy kívánták biztosítani, hogy az igazgatótanácsba a legmeghatározóbb szlovákiai magyar érdekképviselők delegáltjai kerültek be.⁵⁰

A *Simonyi* 1998-ban és 1999-ben pályázatot írt ki, melyen az eredetileg egyetemalapításra összegyűlt összegből olyan projekteket támogatott, melyek az egész nemzeti közösséget érintették.⁵¹ Az MKP 1999. november 13-i kongresszusának határozata a *Simonyi Alapítványt* megbízta egy találkozó megszervezésével, mely az országos magyar művelődési intézményrendszer létrehozását tűzte ki célul.

Az alapítvány 2000. április 27-ére szervezte meg a találkozót Rimaszombatba. Igyekeztek az együttműködésbe az érintett intézmények minél szélesebb spektrumát bevonni.⁵² A tanácskozás alapját B. Kovács István vitaindító írása képezte.⁵³ A tanulmány utalt a regionális különbségekre. Ennek érdekében javasolta Dél-Szlovákia középső és keleti régiójában egy erős kulturális intézményrendszer kiépítését. Foglalkozott a kettős-identitásúak körében a magyar identitástudat erősítésével, kitért a szakemberképzés megoldatlanságára, majd részletesen áttekintette az egyes szakmai területek problémáit. Végül javasolta az MKP 1995. április 22-ei határozatában is szereplő *Szlovákiai Magyar Művelődési Tanács* (továbbiakban: SZMMT) és a *Simonyi Szlovákiai Magyar Közalapítvánnyá* alakítását.

Az 1995. április 27-én elfogadott határozatból a *Simonyi* „közalapítvánnyá” alakítása – talán épp a félelmek miatt – kimaradt. A határozat rendelkezett arról, hogy a „Szlovákiai Művelődési Tanács elnökségében a szakmai bizottságok elnökei, a MÁERT

⁴⁹ Szlovákiában a közalapítvány, mint szervezeti forma nem létezik, ezért csak tevékenységét, céljait tekintve nevezhetjük közalapítványnak a *Simonyit*. Interjú B. Kovács Istvánnal. Rimaszombat, 2009. január 26.

⁵⁰ Az igazgatótanácsban a *Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége*, a *Szlovákiai Magyar Szülők Szövetsége*, a *Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség*, a *Csemadok* egy-egy, illetve az MKP három képviselője foglal helyet 1997-től.

⁵¹ <http://www.gomorország.sk/11.html> (Letöltés ideje: 2009.03.08.)

⁵² A meghívottak között voltak: az MKP kormányzati funkciót betöltő politikusai, az MKP delegáltja, továbbá a történeti egyházak, az oktatásügy, a tudományos és művészeti élet, a kiadók és a sajtó képviselői, illetve a szlovákiai magyarokkal foglalkozó magyarországi intézmények képviselői tanácskozási joggal.

⁵³ B. Kovács 2000: 57.

szlovákiai bizottságának elnöke,⁵⁴ a MÁÉRT művelődési és oktatási bizottságába delegált személyek, valamint az MKP képviselője kapjon helyet”.⁵⁵ Megalakultak az SZMMT szakmai bizottságai. A kitűzött célokat azonban csak részben sikerült teljesíteni, több okból kifolyólag. B. Kovács István utólag visszatekintve a kezdeményezés korai elhalásának három okát jelölte meg.⁵⁶

Az egyik tényező a státustörvény elfogadása volt, mely egy új, országos feladatkörrel rendelkező szerv felállítását kívánta meg a törvény végrehajtására (magyarigazolvánnyal kapcsolatos ügyintézés és az igazolványok kibocsátása). Az SZMMT ilyen irányú átalakítására azonban az *Előkészítő Bizottság*nak nem volt mandátuma, így a szerv szerepe gyengült. A találkozói életre hívója a másik problémát abban látja, hogy a politikai elit számottevő része a művelődési öngazgatást nem tartja olyan fontosnak, mint az az egyes nyilatkozatokból kiolvasható. Harmadrészt, a „praktikus szempontok”, személyes érdekek is megakadályozták a *Simonyi Alapítvány* további „közalapítványi” ténykedését. A *Simonyi* közép-szlovákiai alapítvány volt, a kiadók, tudományos műhelyek, egyéb kulturális szervezetek mind nyugat-szlovákiai székhellyel működnek, ezért minden bizonnyal nem tűnt praktikusnak Közép-Szlovákiában létrehozni egy országos művelődési tanácsot. A *Simonyi Alapítványt* az egykori EPM hozta létre és az elnökségben a hozzá kötődő személyek foglaltak többségében helyet. Ez növelte az egykori MPP-vonalon belüli bizalmatlanságot. A *Milleniumi Fórum* csupán egy ülést ért meg, holott a határozat további találkozói megszervezésével bízta meg a *Simonyi Alapítványt* 2000. december 31-ig. A leginkább vitatott pont az volt, hogy a *Simonyi Alapítvány* lett volna a szlovákiai magyar művelődési csúcsszerv magja. Bár az elnökség tagjainak számát kiterjesztették, az egész kezdeményezést bizalmatlanság övezte.

Civil önszerveződések 2006 után

A 2006. évi kormányváltást, az MKP ellenzéki helyzetbe kerülését követően azonban a helyzet lényegesen megváltozott és 2009-ben már nyíltan fogalmazódott meg az az állítás, miszerint „a szlovákiai magyar közösségnek szilárdan két lábon kell állnia.”⁵⁷ Feltehető azonban a kérdés, miért van szüksége az ötszáz ezres szlovákiai magyar közösségnek fejlett civil szférára, ha erős politikai képvisellel rendelkezik? Mi készítette arra a civileket, hogy a szlovákiai magyar közéletben korábban soha nem látott aktivitást fejtsenek ki?

⁵⁴ *Magyar Állandó Értekezlet*, „a demokratikus legitimitással rendelkező határon túli magyar szervezetek” és a magyarországi parlamenti pártok és a kormány közötti politikai konzultatív testület, mely 2007 szeptemberéig működött. <http://hungaryemb.ines.ro/hu/allando.htm> (Letöltés ideje: 2009. 04. 19.)

⁵⁵ <http://www.gomorszak.sk/101.html> (Letöltés ideje: 2008.03.03.)

⁵⁶ B. Kovács István beszámolója az MKP 2006. május 13-i VII. Kongresszusán az 1999. november 13-i határozat teljesítéséről, illetve B. Kovács István közlése.

⁵⁷ *A Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának* 2009. január 29-i nyilatkozata.

Először is az *MKP* politikai párt, amely a 2006. évi választásokat követően nyolcévi kormányzás után ellenzéki pozícióba szorult, s így a korábbi időszaknál kisebb mértékben tud közbenjárni a civil szféra érdekében. A politikai párt célja a szavazóbázis biztosítása, a hatalom megszerzése, s ennek érdekében minél több szavazat begyűjtése. A politikai pártok, így az *MKP* is, a hatalomba kerülés érdekében kompromisszumokat, alkukat kénytelenek kötni. A párt programja – jelen esetben a szlovákiai magyarság szempontjából kulcsfontosságú, legalapvetőbb követelések, kérdések – alkuk és kompromisszumok tárgyává válik, illetve ennek teljesítése alárendelődhet a párt rövid távú céljainak.

Az 1998-ban megfogalmazott, legfontosabb célok közül az *MKP* csak keveset valósított meg nyolcéves kormányzati részvétele idején, illetve a ciklus alatt több – a szlovákiai magyarok számára kifejezetten kedvezőtlen – törvényt fogadott el a szlovák törvényhozás az *MKP* kormányzati partnerei és az ellenzék összefogásával, egyes esetekben az *MKP* asszisztálásával (pl. a közigazgatási beosztás reformját, a kisebbségi nyelvhasználati törvényt).⁵⁸ Továbbá, az *MKP* a szlovákiai magyar civil szféra kéréseivel a megérdemeltnél kevesebbet foglalkozott, nem igazán folytatott párbeszédet, s megelégedett azzal, hogy lehetőségeit felhasználva igyekezett a korábbinál nagyobb támogatást biztosítani a kulturális szervezetek számára.

A Civil Fórum

A fentebb ismertetett tények olyan intézményi keret kialakítása irányába hatottak, mely a politikai képviselő mellett képes a szlovákiai magyar szervezetek érdekeinek érvényesítésére, tárgyalóképes a szlovák partnerekkel, segíti a civil szervezeteket az elérhető új források megpályázásában, illetve konkrét stratégiákat dolgoz ki az egyes problémák megoldására. Az új keretszervezet létrejöttére kedvezően hatott az *MKP* ellenzékbe kerülése, ami befolyásának csökkenésével, szerepének átértékelésével járt. A *Civil Fórum* (továbbiakban: *CF*) a Közép-Kelet-Európában jellemző civil grémiumok, fórumok mintájára jött létre (*Civil Fórum* Erdélyben, *Harmadik Szektor Grémiuma* Szlovákiában, *Országos Civil Fórum* Magyarországon). A hatalom és a piac ellenőrzését és kiegészítését tekinti elsődleges feladatának.⁵⁹ Ezzel a *CF* a civil szféra nyugat-európai modelljét kívánja követni.⁶⁰

A *CF* első találkozóját 2007. november 30-án rendezte meg a Dél-szlovákiai *Civil Információs Hálózat* (továbbiakban: *DCIH*) Rimaszombatban, ahol megalakultak a szakmai bizottságok. A *CF* találkozóra a Szlovákiában tevékenykedő valamennyi magyar civil szervezet meghívót kap, azaz elvben nagyfokú legitimitással bír. Ezzel együtt a találkozókön csak a szlovákiai magyar szervezeteknek átlagosan mintegy 10%-a

⁵⁸ Ld. Hamberger, 2004.

⁵⁹ Interjú Öllös Lászlóval. Budapest, 2009. 01. 22.

⁶⁰ Ld. Szabó Máté, 2003 <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/m030126.html> (Letöltés ideje: 2009. 04.22.)

vesz részt.⁶¹ Az eddigi három találkozóon a résztvevők konkrét problémákat vitattak meg: pl. az oktatás-nevelési támogatás hatékonyabb hasznosítását, az önkormányzat és a civil szervezetek együttműködési lehetőségeit. Ezen kívül felvázolták a lehetséges stratégiákat a problémák megoldására.

A CF eddigi eredményei közé sorolható a „tankönyv-ügyben” kiadott nyilatkozat, mely jelzi, hogy a magyar civil szervezeteket tömörítő fórum aktívan bele kíván szólni a magyarságot érintő ügyekbe, és a jövőben feladatának tekinti az érdekképviselést és érdekérvényesítést. A CF találkozói alacsony a részvétel, illetve sokszor a találkozó témájának függvényében ingadozik.⁶²

A DCIH vezetői szerint az alacsony részvétel ellenére a reprezentativitás nem került veszélybe, hiszen ha minden dél-szlovákiai régiót képvisel egy-egy civil szervezeti vezető, a CF résztvevői szembesülnek a különböző területeken jelen lévő problémákkal és ezt figyelembe veszik a stratégiák kidolgozásakor, és erre együtt keresnek megoldást.⁶³

A DCIH a szlovákiai magyar közösség fejlődése szempontjából kulcsfontosságúnak tartja a magyarok lakta régiók gazdasági helyzetét.⁶⁴ Európai Uniós forrásokat felhasználva munkahelyteremtő, felzárkóztató programokra van szükség. Erre felhasználhatók az *Európai Szociális Alap* és a *Szociális Fejlesztési Alap* által nyújtott, pályázat útján elnyerhető támogatások.⁶⁵

Az EU-alapok követelményrendszere és a pályázatírási nehézségek megkövetelik a pályázó civil szervezetek képzését. A *Fórum Információs Központ* országszerte tart pályázatírási tréningeket magyar nyelven a pályázni kívánó civil szervezeteket segítő.⁶⁶ A CF népszerűsíti a „civil gondolkodásmódot” is, azaz, hogy a már meglévő kulturális rendezvényeket, fesztiválokat hogyan lehet „eladhatóvá tenni” egy pályázatban. Ennek része az is, hogy a Dél-Szlovákiában erősen jelenlévő hagyományörző tevékenységet hogyan lehetne profitot termelő tevékenységgé tenni.⁶⁷

61 Interjú Tóth Károllyal. Somorja, 2009. 01. 27.

62 „...a témától is függ, hogy ki jön el. Van, amikor ilyen a téma, van amikor olyan a téma... Attól függően jönnek el. Mindenki meg van szólítva egyébként, tehát bárki részt vehet rajta. De így, hogy saját maga vállalja fel az összes költséget ezzel kapcsolatban.” Interjú Tóth Károllyal. Somorja, 2009. 01. 27.

63 „...a jelenlét és jelenlét között tehetünk különbséget olyan szinten, hogyha megjelenik egy olyan nézőpont a találkozón, amely a keleti régiók érdekeit, véleményét, igényeit képviseli, akkor nem biztos, hogy ide kell jönni a szegény szeszai asszonykórúsnak. Mert szegényeknek se idejük, se energiájuk rá. De ha van olyan ember, aki tudja milyen problémákkal küzdenek, meg tudjuk közösen mutatni, hogy hol lehet a gyökere a problémáknak és mit kellene lépni, akkor ők már képviselve vannak. Tehát ezt próbáltuk mindig is a Civil Fórumokon érvényesíteni.” Kulcsár Mária, Hajdú–Kmotrik–Kulcsár–Prékop interjú. Somorja, 2009. 01. 28.

64 Hajdú–Kmotrik–Kulcsár–Prékop interjú. Somorja, 2009. 01. 28.

65 Hajdú István előadása a *Szlovákiai Magyarok Kerekasztalán*. Csölöztőn 2009. január 29-én. http://www.niton.sk/documents/2-271-5852-hajdu_istvan.pdf (Letöltés ideje: 2009. 03. 20.)

66 Az eddigi tréningek részvételi adatai: <http://www.forumic.sk/index.php?t=&p=&xp=&Mid=&Lev=&Ind=1&P=index,h u.&Ind=90> (Letöltés ideje: 2009. 04. 17.)

67 „...ne csak a hagyományt a hagyományért, hanem azért is, hogy az embereknek valami kis utat mutassunk, meg rávez-

További jelentős törekvése a *Fórum*nak, hogy a komoly érdekérvényesítési potenciállal bíró szlovákiai civil szférával az eddiginél szorosabb kapcsolatot teremtsen. Kulcsár Mária tapasztalatai szerint a szlovák civil szervezetek vezetői pozitívan állnak hozzá a magyar civil szférával való együttműködéshez, és a két szféra kapcsolati hiányának oka pusztán az, hogy nem ismerik a dél-szlovákiai civil szervezeteket.⁶⁸

A szlovákiai magyarok érdekérvényesítési törekvései szlovák partnerek nélkül rendszerint zátonyra futnak amiatt, hogy a magyarság jogilag és gazdaságilag hátrányos helyzetére mindig a nemzetiségi prizmán keresztül vetődik fény. A magyar szervezeteknek nagyobb mértékben kellene élniük a szlovákiai támogatásokkal. Egyik ilyen jelentős, magyarok által nem eléggé hatékonyan kihasznált forrás a magánszemélyek és cégek adójának 2%-a, amely a civil szervezetek számára évente felajánlható. Nagy Myrtil szerint a dél-szlovákiai szervezeteknek erőteljesebb kampányt kéne folytatniuk a 2%-ok elnyeréséért, jobban meg kell szólítani a célcsoportot. Ezt alaposan, projektszerűen kell megtervezni.⁶⁹ A CF az egyes civil szervezetek regionális különbségekből eredő hátrányát azzal próbálja mérsékelni, hogy a találkozókat mindig más-más régióban rendezik meg.⁷⁰ Ez a közép- és kelet-szlovákiai civil szervezetek költségeit hivatott mérsékelni az alapvetően nyugat-központú Szlovákiában.

A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala

A *Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának* (továbbiakban: SZMK) összehívásáról a CF 3. találkozóján született döntés. A találkozó megszervezését és lebonyolítását a *Fórum Intézet* vállalta, a tartalmi kérdések kidolgozására és felügyelésére pedig egy *Előkészítő Bizottság* állt fel a legjelentősebb országos szervezetek képviselőinek részvételével.⁷¹ Az SZMK létrehozására elsősorban a reprezentativitás elvének biztosítása miatt volt szükség. A CF találkozóiira ugyanis csak a civil szervezetek kaptak meghívást. Így kimaradtak az együttműködésből a civilekhez hagyományosan nem sorolható állami és kulturális intézmények, úgymint az egyetemek, történeti egyházak, az újságok, kiadók, színházak, a gazdasági élet képviselői és a véleményformáló értelmiségiek

essük őket, hogy ebből lehet akár pénzt is kihozni. Azért mert a Józsi bácsi meg a Pista bácsi akkor is ott fognak maradni a falujukban, ha csak énekelni fognak minden héten egyszer és berúgnak utána. De a Pista gyereke, meg a Józsi gyereke nem fog ott maradni, mert ő elvégzi az iskolát, de ő nem lát semmi fantáziát abban, hogy ott maradjon azon a vidéken.” Kmotrik Péter. Hajdú–Kmotrik–Kulcsár–Prékop interjú. Somorja, 2009. 01. 28.

⁶⁸ „[A szlovák civil szervezetekkel való együttműködésben] abszolút pozitív tapasztalataink vannak” Kulcsár Mária. Hajdú–Kmotrik–Kulcsár–Prékop interjú. Somorja, 2009.01.28.

⁶⁹ Nagy, 2005: 61-62.

⁷⁰ Az 1. találkozó Rimaszombatban került megrendezésre.

⁷¹ Az Előkészítő Bizottság tagjai: Csemadok, Diákhálózat, Fórum Információs Központ, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Pázmány Péter Alapítvány, Szlovákiai Református Keresztény Egyház képviselője, Római Katolikus Egyház képviselője, Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége, Szlovákiai Magyar Szülők Szövetsége, Új Szó.

– professzorok, Kossuth-díjas írók, az Európai Parlament két szlovákiai magyar képviselője.⁷²

Másrészt a *CF*-eken az összes szervezet számához viszonyítva csak kevesen képviseltették magukat, hiszen a *CF* találkozóinak részvételi költségeit a résztvevők saját forrásból fedezik. A *Fórum Intézet* a meghívottak széles körével, a meghívottak költségeinek csökkentésével, teljes ellátással kívánta biztosítani, hogy a szlovákiai magyarság meghatározó intézményei, személyiségei minél nagyobb számban legyenek jelen az alakuló ülésen, és döntsenek egy hosszabb távú stratégiáról.⁷³

Az *SZMK* apropója és témája a 2001. évi népszámlálás adatainak elemzése, illetve a 2011-es várható népszámlálási eredmények, előrejelzések vizsgálata volt. Az *SZMK* célja a teendők felvázolása a népszámlálásig terjedő időszakban, s annak sokoldalú megvizsgálása, milyen eszközökre lenne szükség ahhoz, hogy a magyarság létszámcsökkenése belátható időn belül megállítható legyen. A 2001-es népszámlálási adatok következményeivel a kutatókon kívül még senki nem foglalkozott semmilyen nyilvános fórumon.⁷⁴

Az *SZMK* program-dokumentumában a szervezők az első találkozó két célját emelték ki: „olyan reprezentatív, egyeztető fórum létrehozása, amely megvitatja a szlovákiai magyarsággal kapcsolatos legfontosabb kérdéseket, az elfogadott konszenzusos döntései a résztvevő intézmények számára kötelezőek, és ezeket az intézmények a maguk munkájában érvényesítik, emellett a Kerekasztal állást foglal a szlovákiai magyarokat érintő közéleti kérdésekben, és a hivatalos szervekkel szemben érvényesíti a szlovákiai magyar intézmények, szervezetek közös akaratát.” Azaz, az *SZMK* olyan érdekegyeztetési csúcsszerv kíván lenni, mely az *MKP* mellett mind befelé, mind kifelé legitimitással bír. Ezért az *SZMK* szervezői tovább kívántak lépni a pusztá helyzetismertetésen, és az egyes előadásokban nagyobb hangsúlyt fektettek a konkrét megoldási javaslatokra.⁷⁵

Az *SZMK* Nyilatkozata deklarálja, hogy az *SZMK* a szlovákiai magyarság érdekeit képviselő szervezet. A dokumentum felvázolja a magyarságot érintő legfontosabb problémákat és tiltakozik a kisebbségi állampolgárok anyanyelv-használati

72 A *Előkészítő Bizottság* meghívási gyakorlata maga után vonta egyes szlovákiai magyar civil szervezeti vezetők kritikáját. Tény, hogy a meghívottak listájára pillantva szembetűnő a *Fórum*-közeli civil szervezetek nagy száma, illetve felülreprezentáltsága, továbbá néhány jelentős szervezet, személy meghívásának hiánya. Egy civil szervezeti vezető például furcsállotta, hogy a találkozó nem nyitott, azaz jelzés útján bárki részt vehetne rajta, mint az a *Szlovákiai Magyar Értelmisségi Fórumok*on bevett gyakorlat volt.

73 Interjú Tóth Károllyal. Somorja, 2009. 01. 27.

74 „...senki se foglalkozott vele. Csáky, amikor 2002 végén közétették a népszámlálási adatokat, és kiderült, hogy negyvennyolcezer magyarral kevesebb van, mint tíz évvel azelőtt, ilyen csökkenés még soha nem volt 10 év alatt, összehívtak egy szakmai megbeszélést a kormányhivatalban – akkor még úgynevezett miniszterelnök-helyettes volt. Gyurgyik László, Pék László, Lampl Zsuzsa és mások voltak ott. Ez volt az egyetlen elemző összefoglaló, ami a népszámlálás eredményével foglalkozott.” Interjú Tóth Károllyal. Somorja, 2009. 01. 27.

75 A *Kerekasztalon* elhangzott előadások többsége letölthető. http://www.foruminst.sk/index.php?p=&t=a&xp=1&Data_Id=263&From=0&Col=1&Mid=&Lev=&Ind=61&P=index.hu (Letöltés ideje: 2009. 03. 26.)

jogainak korlátozása ellen, szorgalmazza a kisebbségi közoktatást segítő háttér-intézményrendszer létrehozását és a kisebbségi nyelvhasználat kiszélesítését a Nyelvi Charta és a szlovák–magyar alapszerződés alapelveivel összhangban. Az SZMK-t, mint a szlovákiai magyarság MKP melletti legmagasabb szintű érdekegyeztető fórumaként határozza meg. A Nyilatkozatban szerepel egy *Kisebbségi Jogvédő Iroda* létrehozása is. A Nyilatkozat legszokatlanabb rendelkezése, hogy kisebbségi törvény előkészítését írja elő az *Iroda* számára.

Összehasonlítva a *Szlovákiai Magyar Értelmiségi Fórummal* és a *Milleniumi Fórummal*, a *Kerekasztal* mindkettővel mutat hasonló vonásokat, azonban nyilvánvaló, hogy a két fórum hibáiból tanultak a szervezők. Nem maradtak meg pusztán a problémák megvitatásánál, hanem érdekvérvényesítő szervként konkrét elképzeléseket fogalmaznak meg Nyilatkozatukban.⁷⁶ Ugyanakkor látható, hogy az SZMK a *Milleniumi Fórum* hibáiból is tanult. Nem dolgozott ki részletekbe menő átalakítási elképzeléseket, mint a szlovákiai magyar intézményrendszer, vagy a támogatási rendszer reformja, ezeknek a kényes témáknak a megvitatását a következő találkozókra hagyta. Kérdés, hogy a Nyilatkozatban deklarált célok megvalósításához vannak-e eszközei az SZMK-nak, illetve azok megvalósítása a civil szféra feladata-e. A *Kisebbségi Jogvédő Iroda* létrehozása és a közoktatást segítő háttér-intézményrendszer kialakításának szorgalmazása megvalósíthatónak és hasznosnak tűnik, azonban a törvények kidolgozása hagyományosan a politikai pártok kompetenciájába tartozik. A szlovák parlamenti pártok egyikében sincs meg a hajlandóság egy új, a magyar kisebbség számára kedvezőbb törvény megszavazásához, így nem látszik világosan a törvényalkotás lehetősége.⁷⁷

A dél-szlovákiai civil szféra problémái és feladatai

A civil szféra 1989 utáni kialakulásának, fejlődésének, tapasztalatainak megvizsgálásával, illetve az eddigi érdekegyeztetés-kísérletek elemzésével, továbbá szlovákiai magyar civil szervezetek vezetőivel készített interjúk alapján egyértelműen körvonalazódik, melyek azok a leglényegesebb problémák, melyekkel napjainkban a szlovákiai

76 „...szorgalmazzuk a kisebbségi közoktatást segítő háttérintézmény-rendszer létrehozását, továbbá a kisebbségi nyelvhasználat olyan kiszélesítését, amely összhangba hozza azt a Nyelvi Charta és a szlovák–magyar alapszerződés alapelveivel.“ [...] „A Kerekasztal magára vállalja a specifikus kisebbségügyi jogvédelmet és jogképviseletet, amihez létrehozza a Kisebbségi Jogvédő Irodát, és kezdeményezi egy olyan átfogó törvényi szabályozás kidolgozását, amely szavatolja a nemzetiségek jogát az őket érintő ügyek intézésében való hatékony részvételre országos, regionális és helyi szinten.“ A Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának Nyilatkozata http://www.foruminst.sk/index.php?p=&t=a&xp=1&Data_Id=263&From=0&Col=1&Mid=&Lev=&Ind=61&P=index.hu (Letöltés ideje: 2009. 04. 17.)

77 Baráth Árpád találóan fogalmazza meg a civil csúcsszervek „párt-ambícióit”: „... visszatérő jelenség a civil csúcsszervezetekben a pártirigység. A civil szférára rátelepedő, magukat parlamentnek és hasonlóknak nevező csúcsszervezetek belső elmentmondása tehát az, hogy pártfunkciókat kívánnak ellátni anélkül, hogy meg akarnák (és főleg, hogy meg tudnák!) szerezni maguknak a pártok választási legitimitációját.” Baráth, 1999: 242.

magyar civil szféra küzd, milyen negatív körülmények, ellentétek és ellentmondások gyengítik a magyar országos érdekegyeztetések sikeres működését, „civil” jellegének hangsúlyosabbá válását.

A szlovákiai magyarság gazdasági, munkaerő-piaci, képzettségi, szociális, egészségügyi helyzetét tekintve hátrányos helyzetben van.⁷⁸

Fontos szerepet játszanak a Szlovákiában különösen nagy regionális különbségek. Ezek leginkább a nyugati és a keleti országrész között mutatkoznak, de Dél-Szlovákiában sincs ez másképp. Általában három részre szokták felosztani Dél-Szlovákiát (nyugati, középső és keleti régiókra). Dél-szlovákiai magyar vonatkozásban, a problémák, nehézségek hasonlósága miatt, egyszerűbb az Ipolyságtól keletre és nyugatra eső területek megkülönböztetése. A délnyugati országrész Dél-Szlovákia többi részénél lényegesen fejlettebb, itt koncentrálódik a szlovákiai magyarság többsége, és az inkább vegyes lakosságú keleti országrészekkel szemben itt sokkal nagyobb arányban élnek a magyarok tömb(ök)ben. A szlovákiai magyar intézményrendszer is itt koncentrálódik leginkább, a legnagyobb magyarságot érintő konferenciák is itt voltak/vannak. A főváros és a nyugati részek közelsége, a jobb anyagi helyzet (nagyobb önrész a projekteknel) következtében az itteni szervezetek gyorsabban és könnyebben sajátítják el a civil szervezetek nyugaton alkalmazott technikáit az adó 2%-ának elnyerésében, vagy az európai uniós alapokba való pályázásban.⁷⁹ Nem véletlen, hogy az itteni szervezetek sokkal inkább megfelelnek a „harmadik szektor” modern követelményeinek. Több civil szervezeti vezető is arra panaszkodik, hogy az Ipolyságtól keletre eső területen élő magyar lakossággal és az itt tevékenykedő civil szervezetekkel az alapvetően nyugati központú országos pártok, szervezetek nem foglalkoznak eléggé, és sokszor személyes érdekek akadályozták, hogy az Ipolytól keletre jöjjön létre valamely országos intézmény.⁸⁰

A magyarországi támogatások rendszere és annak problémái szintén kiemelten fontos kérdésnek számítanak.⁸¹

Jelenleg a legnagyobb összegű magyarországi segítséget a 2002. évi státustörvény alapján meghatározott oktatás-nevelési támogatásának elosztására létrejött, galántai székhelyű *PPA* folyósítja a szlovákiai magyar tannyelvű iskolák számára. Ezen kívül a szlovákiai magyar szervezeteket támogatja a *Szülőföld Alap*, az *Apáczai Közalapítvány*, az *Oktatási és Kulturális Minisztérium*, a *Nemzeti Kulturális Alap*, a *Rákóczi Szövetség*, a

⁷⁸ Petőcz Kálmán előadása a *Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának* 1. csőlösztői ülésén.

⁷⁹ Nagy–Tóth, 2006: 8.

⁸⁰ „Egyesek a futottak még kategóriájába sorolják az Ipolytól Keletre élőket, akik csak töltelékanyagnak jók, hogy a réseket betömögessék Komáromban meg Galántán. [...] Ha szétnézünk a szlovákiai magyar – önmagában is torz – intézményrendszer palettáján, akkor Komáromtól keletre a kassai Thália Színházat leszámítva gyakorlatilag semmi nincs.”

⁸¹ A magyarországi támogatásokkal kapcsolatos problémákat csak általánosságban ismertetem, nem térek ki a különböző alapítványok eltérő gyakorlataira. Az itt felsorolt problémák, értelemszerűen, nem minden magyarországi alapítványra vonatkoznak, csupán általánosságban a területen jelen lévő anomáliákat, gyakran kritizált módszereket mutatom be. Ld. Morauszki András és Porubszky Zoltán tanulmányát, illetve Nagy–Tóth, 2006 vö. Tóth, 2006b vö. Bárdi, 2004

Segítő Jobb Alapítvány, az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, valamint a megyei önkormányzatok is támogatnak szlovákiai szervezeteket.⁸² A magyarországi alapítványok általában olyan célokat támogatnak, melyekre máshonnan szinte lehetetlen lenne forrást találni, azaz a szlovákiai magyar szervezetek számára jelentőségük óriási.⁸³ A magyarországi támogatás még ma is sok szlovákiai magyar szervezet fő bevételi forrása.⁸⁴

A pénzek elosztásának a Gyurcsány-kormányzat idején kialakított rendszere teljes egészében politika-, illetve pártfüggő megoldáshoz vezetett. Például a *Szülőföld Alap* esetében a három szakmai kollégiumban az MKP által delegált három tag javaslata alapján születnek a döntések a támogatások odaítéléséről, illetve annak mértékéről. Mindez politikafüggővé teszi a civil szférát, és függőségi viszonyokat teremthet a civil szervezetek és az MKP közötti viszonyban.⁸⁵

A magyarországi állami támogatási rendszer nagyobb átláthatósága és a támogatások elosztásának nagyobb legitimitása minden jelentősebb érdekegyeztető fórumon felmerült. Egy új rendszer kialakítása azonban hosszadalmas folyamat és túllépi a civil találkozók kereteit. A magyarországi kormány, a civil szervezetek és az MKP egyetértése szükséges ahhoz, hogy egy mindenki számára megfelelő támogatási gyakorlat jöjjön létre. A jelenlegi rendszer felülvizsgálatában azonban nem minden fél érdekelt. A probléma megoldása meglehetősen nehéz feladat, ugyanis csak olyan szakemberek rendelkeznek a támogatás elosztásához szükséges tudással, akik maguk is pályáznak.⁸⁶

Tóth Károly, a *Fórum Intézet* igazgatója objektív döntéseken alapuló pontozásos rendszert tartana megfelelőnek a lobbitevékenységen és az ismertségen alapuló elosztás helyett. Emellett a civil szektor fejlesztése érdekében a pályázatok esetében az önrész bevezetését és a teljes megpályázott összeg odaítélését szorgalmazza.⁸⁷ A támogatásoknak nem segélyező szerepet kell betöltenie, hanem sokkal inkább egy-egy célprogram megvalósítására kell koncentrálnia. Ennek érdekében Tóth Károly szerint érdemes lenne külön kezelni az egyszeri támogatást igénylő, nem alapfeladatok ellátására benyújtott pályázatokat, a szervezetek működésére folyósított támogatásokat, illetve a célprogramok elindításához szükséges összegeket.⁸⁸ A szervezetek számára gondot okoz, hogy az elnyert összegek forintban kerülnek megállapításra, ezért az összeg a

⁸² Bárdi Nándor szóbeli közlése.

⁸³ Tóth, 2006b: 1.

⁸⁴ Nagy-Tóth, 2006: 15.

⁸⁵ „Következésképpen tehát egy abszolút nem politikai támogatási rendszerbe csak az MKP-nak van beleszólása úgy, hogy nem kéri ki a dél-szlovákiai civil szervezeteknek a véleményét. Teljesen lobbikérdés, hogy ha éppen valaki kiesett a parlamentből, akkor valamilyen posztot kell neki adni, benyomják őt valamelyik kollégiumba, stb.” Interjú Tóth Károllyal. Somorja, 2009. 01. 27.

⁸⁶ Interjú Nagy Myrtillel. Somorja, 2009.01.28.

⁸⁷ Tóth, 2006b: 4.

⁸⁸ Bárdi, 2004: 265.

pályázat megnyerése és az összeg átutalása közötti időszakban jelentősen változhat a sokszor ingadozó forint-euró árfolyam függvényében.⁸⁹ A támogatási rendszerekről élénk tudományos diskurzus folyt és folyik Erdélyben és Magyarországon is.⁹⁰

A szlovákiai magyar civil szervezetek érdekegyeztetésének alacsony foka önmagában komoly gátja a civil szféra hatékonyságának. A szlovák civil szférával ellentétben a magyar civil szervezetek a szervezettség hiánya miatt nem tudnak fellépni egységesen a magyarságot érintő ügyekben. A civil érdekegyeztetést megtestesítő CF-re a magyar szervezetek csupán kis része jön el. Ez természetesen a civil szféra szerkezeti sajátosságaiból is adódik, hiszen a főleg kultúrával foglalkozó helyi szervezetek nem feltétlenül érzik magukat kompetensnek az országos ügyekben.

Elsősorban a szervezettség hiánya miatt nem párbeszédképes a szlovákiai magyar civil szféra a szlovák civil szférával.⁹¹ A szlovák civil szervezetek a Mečiar-kormányzat óta erősek. Erejüket nemcsak az OK '98-ban, hanem az 1, majd 2%-os adótörvény kilobbizásában is bizonyították. Ahogyan a szlovák lakosság nem ismeri jól a magyar közösség céljait, problémáit, úgy a szlovák civilek sem sokat tudnak a dél-szlovákiai civil szféráról. Kulcsár Mária tapasztalatai szerint a szlovák civil szervezetek jelentős része fogékony lenne a magyar civil szférával való kooperációra, egységes fellépésre a szlovákiai magyarságot érintő ügyekben.⁹²

Nehezíti a civil stratégiai konszenzus kialakítását az a tény, hogy a szlovákiai magyar politikai közéletet máig befolyásolják azok a törésvonalak, amelyek az MKP elődpártjaiban alakultak ki 1996 előtt. Az egykori EPM, illetve a Magyar Polgári Párt (korábban: FMK) között meglévő törésvonal a mai napig jelen van a civil életben (is). Ez „nemzeti-konzervatív” és „liberális” oldalra osztja a civil szervezeteket. A „nemzeti-konzervatív” oldal civil szervezeteinek tevékenységi körében a hagyományos (népi) kultúra megőrzése jelenik meg, míg a liberálisnak mondott szervezetek nagy hangsúlyt fektetnek a gazdasági környezet javítására Dél-Szlovákiában. Bár elképzeléseikben nem különböznek egymástól nagymértékben, az egymással szembeni bizalmatlanság gyengíti az össz-szlovákiai magyar együttműködést (pl. *Milleniumi Fórum*).

A szlovákiai magyar közösségben jelenlévő érdekellentétek és a kompetenciák körüli viták is nagyban gyengítik a szervezetek egységes fellépését. Dél-Szlovákiában több országos hatáskörű szervezet, hálózat is van, melyek külön infrastruktúrát építettek ki működésükhöz. A legnagyobb országos hálózattal rendelkező, kulturális feladatokat ellátó, 2001-ben, a magyar igazolványokkal kapcsolatos tájékoztatásra és ügyintézésre létrejött, azóta több feladatot is magára vállaló öt országos hatáskörű szlovákiai magyar szervezet által megalapított *Szövetség A Közös Célokért (SZAKC)*; illetve a 2003-ban,

⁸⁹ Tóth Károly hozzászólása a *Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának* 1. csözlőstői ülésén.

⁹⁰ Törzsök, 2006. vő. Somai, 2002 <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebseg/index.php?action=cimek&lapid=20&cikk=m020301.html> (Letöltés ideje: 2009. 04. 22.) vő. Bárdi, 2004. vő.: Tóth, 2006b

⁹¹ Hajdú–Kmotrik–Kulcsár–Prékop interjú. Somorja, 2009. 01. 28.

⁹² Hajdú–Kmotrik–Kulcsár–Prékop interjú. Somorja, 2009. 01. 28.

a magyar kormány által magyar iskolák szülői szövetségeinek folyósított oktatási-nevelési támogatás elosztására létrejött, új szervezeti infrastruktúrát kiépítő *PPA* is országos hatáskörrel rendelkezik. Jelentős még a szlovákiai magyarság legjelentősebb országos szakmai szervezete és érdekképviselője, az *SZMPSZ*. Ezek a szervezetek gyakran kerülnek konfliktusba egymással a feladatok és kompetenciák tisztázatlansága miatt.⁹³

Általános gyakorlat, hogy az országos szervezetek valamelyike mindig valamilyen „elhanyagolt” területen vállal feladatot.⁹⁴ Az országos hálózatok feladatainak tisztázása, illetve számuk csökkentése kívánatos volna.

Interjúk

Öllös László, a *Fórum Intézet* elnöke. Budapest, 2009. 01. 22.

B. Kovács István, a *Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület* igazgatója. Rimaszombat, 2009. 01. 26.

Tóth Károly, a *Fórum Intézet* igazgatója. Somorja, 2009. 01. 27.

Nagy Myrtil, a *Fórum Intézet* tréner-konzultáns-projektmenedzsere. Somorja, 2009. 01. 28.

Hajdú István, a *Fundament Polgári Társulás* programkoordinátora – Kmotrik Péter, a *Gömöri Ifjúsági Társaság* elnöke – Kulcsár Mária, a *Fórum Információs Központ* igazgatója – Prékop Ivett, a *Fórum Információs Központ* programkoordinátora. Somorja, 2009. 01. 28.

Miklósi Péter, a *Szlovákiai Magyar Értelmiségi Fórum* elnöke. Csölöszttö, 2009.01.29.

Pogány Erzsébet, a *Szövetség A Közös Célokért* igazgatója. Budapest, 2009.02.12.

⁹³ „.....amikor arról volt szó, hogy szülőföld-stratégiát dolgozzunk ki, támogatásit. Az egyetlen, akinek szóltak, az az MKP. Szídtuk őket, meg szídom őket, mert nem szeretem én a politikusokat, szubjektív alapon, de nem is volt más, akihez nyúljanak. Ha a Csemadokhoz nyúlnak akkor az SZMPSZ sikít, ha az SZMPSZ-hez nyúlnak, akkor meg az SZAKC ordít.” Kulcsár Mária, Hajdú-Kmotrik-Kulcsár-Prékop interjú. Somorja, 2009. 01. 28.

⁹⁴ A SZAKC például a magyar igazolványokkal kapcsolatos tájékoztatási és támogatásokkal kapcsolatos tanácsadással foglalkozik, illetve a felvidék.ma nevű szlovákiai magyar internetes hírpórtált üzemelteti. Pogány Erzsébet közlése.

Felhasznált irodalom

- B. Kovács, 2000 B. Kovács István: *A szlovákiai magyar nemzeti közösség művelődési intézményrendszerének jelenlegi helyzete, fejlesztésének lehetőségei és prioritásai*. Gömörország 2000 (1) 1. 49-57.
- BARÁTH, 1999 Baráth Árpád: *Nemzeti tudat(hasadásos)ok a XX. Század történetében*. In: CSEFKÓ Ferenc – HORVÁTH Csaba (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs 1999. 200-208.
- BÁRDI, 2004 Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram Kiadó, Pozsony 2004.
- BODÓ, 2002 Bodó Barna: *Civil önépítkezés* <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=200&cikk=m020303.html> (Letöltés ideje: 2009.04.19.)
- DEMEŠ ET AL., 2008 DEMEŠ, Pavol – BÚTORA, Martin – BROOŠ, Richard – ILANOVSKÁ, Lenka – VLAŠIČOVÁ, Jana – MRAČKOVÁ, Alžbeta – VAJDOVÁ, Katarína: *Mimovládne neziskové organizácie a dobrovoľníctvo*. In: KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij – BÚTORA, Martin (szerk.): *Slovensko 2007. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Inštitút pre verejnú otázk*y. Bratislava 2008.
- DURAY, 2000 Duray Miklós: *Változások közzében*. Osiris Kiadó, Budapest 2000.
- ÉLESZTŐS, 1997 Élesztős László (Főszerk.): *Magyar nagylexikon*. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest 1997.
- GYÁRFÁŠOVÁ-VELŠIC, 2001 GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – VELŠIC, Marián: *Verejná mienka*. In: KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij (szerk.): *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Inštitút pre verejnú otázk*y. Bratislava 2001.
- HAMBERGER, 2004 Hamberger Judit (2004): *A Magyar Koalíció Pártja a szlovák kormányban*. http://www.foruminst.sk/publ/magy/1-2/magyszlovban_105-124.pdf (Letöltés ideje: 2009.03.27.)
- KISS, 2006 Kiss Dénes István (2006): *Az erdélyi magyar civil szféráról*. <http://kissd.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=21&p=4597> (Letöltés ideje: 2009.03.26.)

- KONDOROSI, 1999 Kondorosi Ferenc: *A civil társadalom és az ezredvég*. In: CSEFKÓ Ferenc – HORVÁTH Csaba (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs 1999. 194-200.
- LELKES, 2008 Lelkes Gábor: *A regionális fejlesztéspolitika*. In: *Magyarok Szlovákiában 5. kötet. Régiók és gazdaság*.
http://www.foruminst.sk/publ/magy/6/magyszlovban_6_2.pdf (Letöltés ideje: 2009.04.18.)
- MAJDÚCHOVÁ ET AL., 2004 MAJDÚCHOVÁ, Helena – DLUHÁ, Marianna – MARČEK, Eduard: *Neziskové organizácie*. SPRINT, Bratislava 2004.
- MATEJ, 2006 Matej, Vladislav: *Mimovládne neziskové organizácie. Študijný text č. 4*. In: *Zvyšujeme šance. SOCIA, Nadácia na podporu sociálnych zmien*. Bratislava 2006.
- NAGY, 2005 Nagy Myrtil: *2% Dél-Szlovákiában*. Lilium Aurum Könyvkiadó, Dunaszerdahely 2005.
- NAGY - TÓTH, 2006 Nagy Myrtil – Tóth Károly (2006): *A kulturális intézményrendszer forrásai és finanszírozása*. http://www.foruminst.sk/publ/magy/3/magyszlovban_3_nagymyrttil-tothkaroly.pdf (Letöltés ideje: 2009.03.23.)
- SOMAI, 2002 Somai József (2002): *Rendszert teremteni a civil szférában*.
<http://www.hhrf.org/magyarkisebbseg/0203/m020301.html> (Letöltés ideje: 2009.05.31.)
- SZABÓ, 2003 Szabó Máté: *Civil társadalom – globalizáció – regionalizmus*.
<http://www.hhrf.org/magyarkisebbseg/m030126.html> (Letöltés ideje: 2009.04.22.)
- SZARKA, 2004 Szarka László (2004): *Kisebbségi többpártrendszer és közösségépítés. (A szlovákiai magyar politikai pártok működése 1989-1998)*. http://www.foruminst.sk/publ/magy/1-1/magyszlovban_szarka.pdf (Letöltés ideje: 2009.03.23.)

SZEKFÜ, 1999

Szekfü András: *A civil társadalom dilemmái a rendszerváltás és az Internet felől nézve* In: CSEFKÓ Ferenc – HORVÁTH Csaba (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs 1999. 241-244.

TÓTH, 2006A

Tóth Károly (2006): *A kulturális intézményrendszer*. http://www.foruminst.sk/publ/magy/3/magyszlovban_3_tothkaroly1.pdf (Letöltés ideje: 2009.03.27.)

TÓTH, 2006B

Tóth Károly (2006): *A kulturális támogatások átalakításának lehetséges formái*. http://www.foruminst.sk/publ/magy/3/magyszlovban_3_tothkaroly2.pdf (Letöltés ideje: 2009. 03.26.)

TÖRZSÖK, 2006

Törzsök Erika (2006): *Színes szöttest! Milyen kisebbségpolitikára van szükség 2006-ban?* http://nrgit.ktk.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/ktk/Intezetek/tanszekek/NRGIT/Szabadegyetem_2006_I/070606_Torzsok.pdf (Letöltés ideje: 2009.05.31.)

Honlapok

www.bumm.sk

www.parameter.sk

www.changenet.sk

www.pravda.sk

www.felvidek.ma

www.radicova.sk

www.forumic.sk

www.sme.sk

www.foruminst.sk

www.uj szo.com

www.gomorország.sk

www.zbierka.sk

www.mno.h

A törzsvendég és a többiek Az Illyés Közalapítvány szerepe a szlovákiai magyar kulturális intézmények támogatásában, 1996-2006

A rendszerváltás alapvető változásokat hozott – többek között – a szlovákiai magyar kulturális életben. Megszűnt az állam (és a CSKP)¹ egyeduradalma, de ezzel együtt az a támogatás is, amely nemcsak a függőséget, de a megélhetést is jelentette az intézmények és szervezetek számára. Az 1989-et követő évek a kisebbségi magyar intézményrendszerben is átalakulást, újrakezdést és jelentős számbeli növekedést hoztak, és ezek a változások napjainkig tartanak.² Bár a *Csemadok* helyzeti előnye miatt továbbra is uralta a szlovákiai magyar kulturális életet, mégis elkezdődött egy differenciálódási folyamat, valamint az egyre több szervezet megjelenésével megerősödött a „civil” jelleg.³

Szlovákiában az egyesülési jogokat a 83/1990. számú törvény garantálja. Hatályba lépésének idejétől számíthatjuk a civil szervezetek megjelenését. A civil-nonprofit szektor fejlődésének öt szakaszát különíthetjük el:

1. Diverzifikáció (1989–1992): a számbeli növekedés és funkcionális differenciálódás időszaka.
2. Konszolidáció és professzionalizáció (1992–1993): foglalkoztatási mutatók javulása és az önkéntesek számának növekedése, képzési programok és külföldi tanulmányutak.
3. Öntudatra ébredés (1994–1996): az 1994. évi parlamenti választások után a harmadik Mečiar-kormány autoriter kormányzati gyakorlata és a harmadik szektor közötti viszony elmérgesedése, a „Harmadik Szektor SOS” kampány az ún. „alapítványtörvény” miatt.⁴
4. Mobilizáció (1997–1998): az 1998. évi választások előtt az OK '98 (*Polgári Kampány '98*) elérte, hogy a civil szervezetek a politikai pártok és a média egyenrangú partnerei lehettek, illetve sikeresen megakadályozták a választási visszaéléseket.

¹ *Csehszlovákia Kommunista Pártja*, 1921-ben alakult. 1948-1989 között állampártként működött. Területi szervezete a *Szlovákiai Kommunista Párt* volt.

² Tóth, 2006a: 223.

³ *Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete*, ma *Csemadok – Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség*; 1949-ben alakult, mint a CSKM kulturális szervezete. Vö. a kötetben Székely Tünde tanulmányával.

⁴ A Mečiar-kormányzat a törzstőke felemelésével és közvetlen állami felügyeleti rendszer bevezetésével kívánta ellehetleníteni az alapítványok munkáját. Tóth, 2006a: 227.

5. Stabilizáció (1998–2006): a két Dzurinda-kormány intézkedései kedvezőbb állapotot biztosítottak a civil szervezetek számára.⁵ A szlovákiai törvényi szabályozásban az adófelajánlás lehetősége is ekkor, 1999-ben jelent meg először.

Az általunk vizsgált időszak végén, 2004-ben, nagyjából 27 100 civil szervezet működött Szlovákiában. Jellegét tekintve ez a szervezeti struktúra kulturális-rekreációs dominanciájú, kiemelkedő tevékenységi területe a kultúra, oktatás, szociális ellátás, a szakmai érdekvédelem és a környezetvédelem.⁶ Aránylag kiterjedt, jelentős politikai, illetve társadalmi súllyal rendelkező entitásról van szó, ami a legtöbb tekintetben mégis elmarad a szomszédos országok – elsősorban Magyarország, Csehország – civil-nonprofit szektorától.⁷

Különösen ez a helyzet a gazdasági erő tekintetében: a szektor legfontosabb bevételi forrásait a nagy, külföldi támogató alapítványok jelentették,⁸ de a szektor megerősödésével együtt járt a bevételszerkezet differenciálódása: az ezredfordulóra a bevételek több mint fele a szervezeti tevékenységhez kapcsolódó ár- és díjbevételekből származott, ehhez mintegy kiegészítésként csatlakoztak az állami támogatások (22%) és a magántámogatások (23%).⁹

2002-től az adózók felajánlhatják adójuk 1%-át, egy általuk megjelölt nonprofit szervezet javára. Ez a törvény 2003-ban úgy módosult, hogy a felajánlható összeg 1%-ról 2%-ra növekedett. Bár a lehetőség kihasználása nem vált általános jelenséggé a szektoron belül, 2004-ben mégis kb. 4 000 szervezet jegyeztette be magát az adófelajánlást fogadók listájára. Ezek a szervezetek 2004-ben összesen több, mint 800 millió koronát kaptak ebből a forrásból.¹⁰

A tanulmányunk alapját jelentő kutatás legfontosabb céljaként azt jelöltük meg, hogy megvizsgáljuk, miként működött, milyen stratégiai elképzelések mozgatták a kisebbségi magyar kulturális szervezetek egyik legfontosabb, sok tekintetben megkerülhetetlen támogató szervezetét, az *Illyés Közalapítvány* (továbbiakban: *IKA*),¹¹ illetve a *Kőzalapítvány Szlovákiai Alkutatóriumának* (továbbiakban: *SZA*) tevékenységét. Kutatásunk során igyekeztünk átfogó képet felrajzolni az *IKÁ*-val kapcsolatban álló szlovákiai magyar kulturális szervezetek és intézmények pályázati attitűdjéről és ennek alapján egyfajta tipológiát felállítani.¹² Mikor a munkához hozzáfaztunk, több hipotézist is felállítottunk.

5 Kuvíková – Hullová, 2004: 638.

6 Salamon – Anheier, 1999: 66.

7 Kuvíková – Hullová, 2004: 649.

8 Open Society Fund, Fund for Civil Society, Charles Stuart Mott Foundation, German Marshall Fund.

9 Salamon – Anheier, 1999: 59–60.

10 2004-es árfolyamon több, mint 5 milliárd Ft.

11 „... olyan területeket támogatott, amelyet egyébként más forrásból lehetetlen volt biztosítani.” Ld. Tóth, 2006b: 258.

12 Az *SZA* struktúrájának egyik jellegzetessége, hogy a *Csemadok*-szervezetek külön szakmai tanács alá tartoztak, külön elbírálás alá estek, éppen ezért a mi kutatásunkból kihagytuk azokat.

Első hipotézisünk szerint a vizsgált időszakban (1996-2006) a pályázatok száma folyamatos és egyenletes ütemben növekedik, mert a szlovákiai magyar nonprofit szervezetek nincsenek felkészülve pályázati jellegű támogatások lehívására. Ennek oka, hogy sem megfelelően képzett munkaerő, sem a szükséges anyagi erőforrások nem állnak elegendő mértékben rendelkezésre. Ehhez járul a tapasztalatlanság és az új megoldásoktól való idegenkedés. Idővel azonban a szlovákiai magyar nonprofit szervezetek is alkalmazkodnak a pályázati támogatási formához. Ezt az alkalmazkodást elősegíthetik a vizsgált időszakban mind nagyobb mértékben hozzáférhetővé váló képzések.

Feltételeztük továbbá, hogy a pályázó szervezetek aktivitása egyenesen arányos a bázisul szolgáló terület gazdasági teljesítőképességével, felismerhetővé válnak a szlovákiai magyar nonprofit szervezeti struktúra főbb gócpontjai, és a pályázó szervezetek földrajzi megoszlása nyugat-keleti lejtőt mutat.

Utolsó hipotézisünk pedig az volt, hogy a szlovákiai magyar kulturális intézményrendszer számára 1998-ig (a *Magyar Koalíció Pártja* – továbbiakban: *MKP* – kormányra kerüléséig) az egyetlen jelentős forrást az *IKA* támogatásai jelentették. Mielőtt azonban az *IKA SZA*-nak elemzésére rátérnénk, röviden és fő vonalaiban szeretnénk jelezni a szlovákiai magyar kulturális szervezetek helyzetének, illetve a Magyar Köztársaság kisebbségi magyar közösségekkel kapcsolatos politikájának alakulását.

Kulturális célú magyar nonprofit szervezetek Szlovákiában

Amíg a fent leírtak alkalmazhatóak a szektor egészére, merőben más képet kapunk, ha a magyar alrendszert vizsgáljuk. Ugyanakkor, azonos jogi körülmények között születtek a magyar szervezetek, ugyanazt az utat járták be, de eleve hátránnyal indultak az elérhető anyagi és a humán erőforrásokat tekintve. Ez az esetek többségében megakadályozta a külföldi pályázati összegek eredményes lehívását.¹³ A szlovákiai állami források csak 1998-tól, az *MKP* kormányra kerülésével váltak elérhetővé. A teljes szektor harmadik nagy bevételi forrása, a magánadományok súlya, jóval alacsonyabb a magyar alrendszer esetében, hiszen a magyar szervezetek bázisul szolgáló régiók gazdasági teljesítőképessége is alatta marad az országos átlagnak.¹⁴ Így a magánszemélyek és a piaci szektor támogatási lehetőségei egyaránt beszűkültek. A magyar szervezetek kiugróan magas aránya, majdnem 70%-a, a kulturális életben tevékenykedik. Márpedig a tapasztalatok szerint ez az a tevékenységi terület, amely a legkisebb magántámogatásra tarthat számot.¹⁵

¹³ Nagy – Tóth, 2006: 242–243.

¹⁴ Pažitný – Morvay – Ondriašová – Kling, 2004: 295–366.

¹⁵ Nagy – Tóth, 2006: 245.

Az adófelajánlások esetében lehangoló eredményeket kapunk. A 2004-ben 2%-ot gyűjtő szervezetek közül mindössze 124 volt kisebbségi magyar szervezet.¹⁶ A magyarázatok szerint az ok a körülményes iktatási eljárás, a költségek és a 2%-ból származó bevétel alacsony összege. Ezek az állítások – legalábbis a gyakorlati tapasztalatok alapján – erősen megkérdőjelezhetők.¹⁷ A torz bevételszerkezet véleményünk szerint a hiányos, akadozó szlovák állami támogatással, illetve a magyar állami költségvetés által nyújtott mankóra való hagyatkozással magyarázható.

A magyar kormányok támogatáspolitikája

A Magyar Köztársaság Alkotmányának úgynevezett felelősségklauzulája szerint „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.”¹⁸ Vagyis a magyar állami felelősség kétségekívül létezik – így a mindenkori magyar kormánynak kell, hogy legyen valamilyen magyarságpolitikai koncepciója –, ugyanakkor ez a felelősség csak részleges lehet, tekintettel arra, hogy a célcsoportok más államok polgárai.¹⁹

Bárdi Nándor öt pontban foglalta össze a magyarországi kormányzatok magyarságpolitikájának alapjait.²⁰

- 1) Történelmi felelősség elve
 - az országnak támogatnia kell a két világháború következtében kialakult vesztes társadalmi csoportokat.
- 2) Szolidaritás elve
 - a nemzeti közösségen belül minden egyén felelős a közösségért, annak fennmaradásáért s fejlődéséért; a határon túli magyarság fennmaradása a nemzet egy részének fennmaradását jelenti.
- 3) Családi, rokoni, baráti viszonyok
 - a magyar állampolgárok 15-20%-ának vannak (lehetnek) ilyen kapcsolatai.
- 4) Térség stabilizációjának igénye
 - egy esetleges etnikai konfliktus vagy tömeges migráció veszélyeztetné a térség stabilitását.
- 5) Munkaerőpiac igényei
 - Magyarország érdeke, hogy munkaerőpiacán résztvevő határon túli magyarok minél képzetebbek legyenek, illetve közvetítő szerepet tölthessenek be a magyar piac számára a szomszédos országokban.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ 1949. XX. tv. 6. § (3)

¹⁹ Öllös, 2008: 50.

²⁰ Bárdi, 2004: 132.

Az IKA-t is magába foglaló magyarországi kisebbségvédelmi és támogatási intézményrendszer hatása ennél távolabbra mutat: egyrészt sikerült a gyakorlatba is átültetni a politikai elveket, másodsorban a magyarországi és határon túli magyar intézmények közeledését is elősegítette. Ezek az eredmények nagyban javították a magyar—magyar kapcsolatokat is. Például olyan új együttműködési és integrációs kezdeményezéseknek az alapjai is megteremtődtek, amelyek az első másfél évtized inkubátor-szakaszát követően a közvetlen intézményközi és interregionális, esetenként uniós keretek között keresték a fejlődési lehetőségeket, immár az alapítványi támogatás segítő háttere nélkül.

Az Antall-kormány nemzetpolitikája

Az 1990-es évek elején az Antall József vezette MDF-kabinet hirdette meg azt az új nemzetpolitikai stratégiát, melynek lényege, hogy

- I. az immár kilenc évtizede Magyarország határain kívül élő magyar nemzeti közösségek dominánsan magyar nemzeti identitással rendelkező közösségek maradtak, amit a magyar államnak méltányolnia kell;
- II. Magyarországnak igénybe kell vennie a nemzetközi emberjogi és kisebbségvédelmi eszközöket a határon túli magyarok érdekében, és ezek felhasználásában a következő célokat kell követnie:
 - a. a kisebbségvédelmi rendszer továbbfejlesztése
 - b. Magyarország védőhatalmi szerepének kiépítése olyanképpen, hogy lehetősége legyen beleszólni a szomszédos államok kisebbségpolitikájába az ott honos magyar nemzeti közösségek érdekében;
- III. a határon túli magyar kisebbségek képviselőit be kell vonni a velük kapcsolatos döntések meghozatalába. Ez utóbbi tétel az úgynevezett „Antall-doktrína” lényege.²¹

A rendszerváltás utáni első két-három évben kiépült az az intézményrendszer, amelynek célja a szomszédos államokban élő magyar közösségek támogatása és kutatása volt, illetve a magyarországi etnikai és nemzeti kisebbségekről szóló 1993. évi LXXVII. tv. elfogadásával kialakítottak egy olyan kisebbségvédelmi rendszert, amely a szomszéd nemzetek kis létszámú magyarországi kisebbségei számára lehetővé tette a helyi és országos kisebbségi önkormányzati rendszer működtetését, s ezzel a szomszéd államoknak a magyarországi kisebbségpolitikával kapcsolatos támadásait jórészt sikerült leszerelni. Azoknak a feltételezéseknek, amelyek a magyarországi kisebbségi törvényt közép-európai jó példaként is hasznosnak gondolták, pár éven belül szembesülniük kellett a nemzetállami realitásokkal.²²

21 Bakk, 2006: 118. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=lsz&lapid=31>

22 Bárdi, 2004: 132.

Az azóta eltelt időszakban a célkijelölések kormányonként divergáltak, és a 21. század elejére egymást részben kioltó, részben lecserélő ötletekbe torkolltak. 2002 óta a magyarországi kormányok és parlamenti pártok, illetve kisebbségi magyar politikai pártok, szerveződések nem tudnak egymás közt megállapodásra jutni sem a magyar nemzetpolitika alapvető céljaiban, feladataiban, de még csak eszközeiben sem. Ez a helyzet a pártpolitikai ellentétek, a szomszéd országok eltérő szomszédság- és kisebbségpolitikai magatartása mellett sok vonatkozásban összefügg a magyar külpolitikai stratégiái, elképzelésekben is kimutatható, „bal”- és „jobb”-oldali szembenállással.²³

A Horn-kormány nemzetpolitikája

Az első *MSZP–SZDSZ*-kormány nem történelmi és nemzeti felelősségvállalásra építette a maga nemzetpolitikáját, hanem inkább hátrányos helyzetű csoportnak, mint nemzetrésznek tartotta a határon túl élő magyarokat. A kérdés a külpolitikai (elsősorban szomszédsági és integrációs) kapcsolatoknak rendelődött alá. Ez magyarázza az alapszerződések tartalmát.²⁴ Új stratégia és új retorika jelent meg, amelyet Tabajdi Csaba, Lábod László és Törzsök Erika neve fémjelez. Ennek alapján a közvetlen támogatásról a gazdasági háttér kiépítésére helyeződött át a hangsúly. Az *Új Kézfogas Alapítvány* koordinálta a tőkeberuházásokat, kamattámogatásokat és a humánerőforrás-képzést. Viszont ezekhez a programokhoz nem állt rendelkezésre megfelelő méretű erőforrás, illetve nem sikerült valóban jól működő kapcsolatokat kiépíteni a határon túli magyar éllel.

Az Orbán-kormány nemzetpolitikája

A NATO-tagság hatására megnövekedett az ország geopolitikai súlya, illetve a gyarapodó gazdaság lehetővé tette a határon túli magyarság támogatására fordítható pénzügyi erőforrások növelését. Kihasználva ezt a lehetőséget, sikeres programtámogatási mechanizmusokat²⁵ indítottak be, valamint új intézményeket hoztak létre.

A státustörvény

A határon túli magyarok jogi helyzetéről már ezt megelőzően is számos, rendszerint alacsonyabb szintű jogszabály rendelkezett, de *A szomszédos államokban élő magyarokról* szóló 2001. évi LXII. számú törvény volt a legátfogóbb és a leginkább kiforrott. A kedvezmény, illetve státustörvény néven ismertté vált jogszabály hatálya azokra a szlovák, horvát, jugoszláv, román, szlovén, vagy ukrán állampolgárságú, magukat magyar nemzetiségűnek valló személyekre terjedhet ki, akik magyar állampolgárságukat nem önkéntes lemondással veszítették el, továbbá nem rendelkeznek

²³ Jól példázta ezt a Magyar Köztársaság Gyurcsány-kormány idején kidolgozott külkapcsolati stratégiájának pártpolitikai fogadtatása, illetve a *FIDESZ Magyar Polgári Párt* ellenstratégiájának kidolgozása. A külkapcsolati stratégia kisebbségi magyar vonatkozásait ld. *Az új magyar külkapcsolati stratégia előmunkálatai. Magyar Kisebbség*, 2006. 3–4. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=lsz&lapid=31>

²⁴ Bárdi Nándor ezt a „magyar külpolitika Bokros-csomagjának” nevezte. Bárdi, 2004: 142.

²⁵ Teljesítményelvű támogatási rendszer.

állandó magyarországi tartózkodásra jogosító engedéllyel.²⁶ Lényegét a határon túl élő és magyar igazolvánnyal rendelkező magyar nemzetiségű személyeknek és családtagjaiknak nyújtott kedvezmények, támogatások jelentik. A kedvezmények és a támogatások közötti megkülönböztetés azon alapszik, hogy míg a kedvezmények alanyi jogon igénybe vehetőek, addig a támogatásokat kérelmezni kell.

A magyarországi státustörvény által biztosított támogatások egy része nemcsak Magyarországon, hanem a szülőföldön is igénybe vehető; ezt a szomszédos államok, különösen Szlovákia, kezdetben rendkívül élesen bírálta, ugyanis az állami szuverenitás elvének megsértését látták benne. Ezért pl. Romániával és Szlovákiával Magyarországnak külön meg kellett állapodnia a státustörvény egynemely rendelkezésének végrehajtási gyakorlatáról. Szlovákiában a magyar tannyelvű iskolákba járó gyermekeket megillető magyarországi oktatási-nevelési támogatást csakis a Szlovákiában bejegyzett *Pázmány Péter Alapítvány* bevonásával, s a szülők helyett az iskoláknak juttatott támogatás formájában lehet szétosztani.

A Gyurcsány-kormány nemzetpolitikája

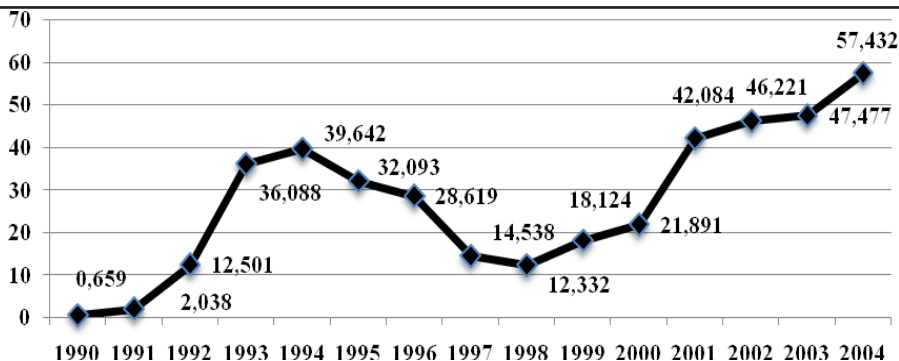
Az első és második Gyurcsány-kormány nemzetpolitikai törekvéseiben jelentős hangsúlyváltozások figyelhetőek meg. Ezeket a változásokat leginkább Magyarország, valamint az ausztriai, szlovéniai, szlovákiai és erdélyi magyarság az Európai Unión belüli mozgástere indokolta. Ugyanakkor a Gyurcsány-kormánynak a kettős állampolgársággal és a státustörvénnyel kapcsolatos álláspontja is jelentős mértékben megterhelte a budapesti kormány és a kisebbségi közösségek viszonyát, ami a határon túli magyar elitek, de még a szélesebb közvélemény Magyarországgal szembeni bizalomvesztésében is kimutatható volt. A parlamenti pártok eltérő preferenciái és a kiélezett belpolitikai helyzet miatt véleményünk szerint rövid távon nem várható a parlamenti pártok konszenzusa a nemzetpolitikai kérdésben. A két Gyurcsány-kormány alatt felszámolták a korábban létrehozott intézményi keret nagy részét: például az *IKA*-t, a *Teleki László Intézetet*, a *Határon Túli Magyarok Hivatalát* (továbbiakban: *HTMH*).

Az Illyés Közalapítvány

A Polgári Törvénykönyv 1993. évi módosítása teremtette meg a közalapítványi formát. Eszerint „a közalapítvány olyan alapítvány, amelyet az Országgyűlés, a Kormány, valamint a helyi önkormányzat képviselő-testülete közfeladat ellátásának folyamatos biztosítása céljából hoz létre. Törvény közalapítvány létrehozását kötelezővé teheti.”²⁷ Közfeladatnak számít „az az állami vagy helyi önkormányzati feladat, amelynek ellátásáról – jogszabály alapján – az államnak vagy az önkormányzatnak kell gondos-

²⁶ Az Ausztriában élő magyarok az EU tiltakozása miatt kimaradtak a rendelkezés hatálya alól.

²⁷ 1993. XCII. tv. 74/G. § (1)

1. ábra A határon túli magyaroknak juttatott támogatások millió USD-ben

(Forrás: Bárdi, 2004: 228.)

kodnia. A közalapítvány létrehozása nem érinti az államnak, illetve az önkormányzatnak a feladat ellátására vonatkozó kötelezettségét.”²⁸

A határokon kívül élő magyarok sorsáért érzett – a Magyar Köztársaság Alkotmányában is rögzített – felelősség elve alapján a magyar kormány 1993-ban létrehozta azt a pénzalapot, az *IKA*-t, amelynek fő célja a kisebbségi magyar közösségek támogatása volt. Az *IKA* támogatata:

- a) a határon túli magyarság önazonosságának megőrzését, fejlődését és megerősödését célzó kezdeményezéseket;
- b) az anyanyelv ápolását, fejlesztését szolgáló kezdeményezéseket;
- c) a határon túli magyarságot érintő tudományos munkát;
- d) az anyanyelvű hitélet tárgyi és személyi feltételeinek javítását;
- e) a határon túli magyar kisebbségek hazai kulturális bemutatását.²⁹

Az *IKA* szerkezete hierarchikus rendszerű, ahol az alkuratóriumok magas szintű autonómiával rendelkeznek, viszont a nagy összegű pályázatok elbírálása főkuratóriumban történt, illetve ez a testület hozta a végleges döntést minden esetben. Az alkuratóriumok 1994-től jöttek létre azzal a céllal, hogy bevonják a helyi értelmiséget a döntéshozatali mechanizmusba.³⁰ Ezáltal „társadalmiasult” a támogatáspolitikát, s egyúttal politikai és szakmai legitimitást is kapott.³¹ Az is nyilvánvaló vált, hogy az Alkotmány felelősség-klauszulájában megfogalmazott felelősséget csak az érintett személyekkel vagy közösségekkel közösen lehet érvényesíteni.³²

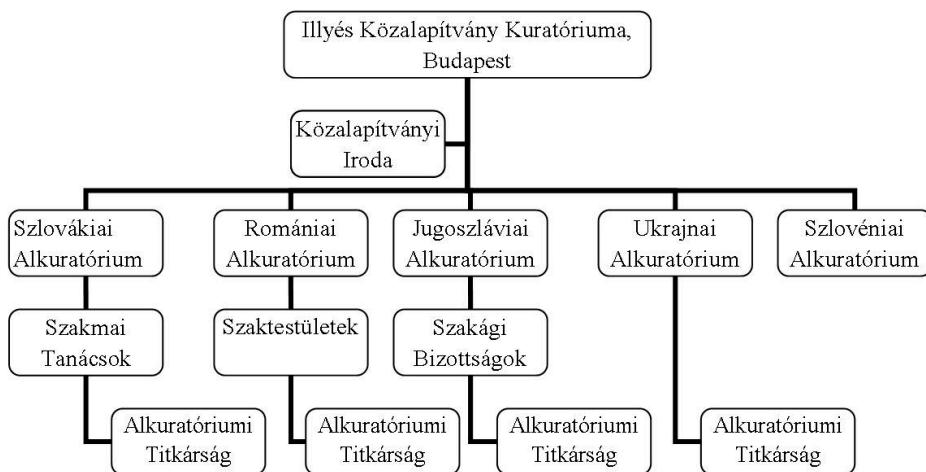
²⁸ 1993. XCH. tv. 74/G. § (2)

²⁹ Az *IKA* alapító okirata alapján.

³⁰ Az alkuratóriumi rendszer előtt a *Csemadok* elnöksége bírálta el a pályázatokat, a végrehajtó a főtítkárr volt. A kezdetekben ez kielégítő módszer volt, de a pályázatok számának gyors növekedésével már nem lett volna elegendő a *Csemadok*-elnökség kapacitása. (Ld. Interjú Végh Lászlóval – a szerzők tulajdonában)

³¹ Bárdi, 2004: 212.

³² Bárdi — Szarka, 2008: 4.

2. ábra Az Illyés Közalapítvány szerkezete

A szlovákiai alkuratórium mellett hét szakmai tanács működött a következő szakterületeken:

- 1) Oktatásügy
- 2) Kultúra és Művelődés
- 3) Helyi és Regionális Projektek
- 4) Csemadok-szervezetek
- 5) Lapkiadás
- 6) Tudományos kutatás
- 7) Egyházi és Hitélet

A fontosabb intézmények és szervezetek automatikusan bekerültek az egyes szakmai tanácsokba, a kisebb szervezetek pedig területi alapon szerveződtek és képviselők útján vettek részt a döntések előkészítésében. Az alkuratórium ebben a rendszerben alapvetően kiegyensúlyozó, moderátori szerepet töltött be, legfeljebb a kifogásolható döntések esetében végzett korrekciókat. Eerre azonban csak a legkritikább esetben került sor. A rendszer hiányossága abban az esetben nyilvánult meg, ha valamely szervezet nem tudta magát képviseltetni az illetékes szaktestületben. Később, válaszképpen, a budapesti Kuratórium kialakított egy keretet az úgynevezett „apró projektumoknak”, hogy ezekre vonatkozóan ne, illetve más szabályok szerint érvényesüljenek a támogatási limitek, másrészt, hogy ezeknek a kis összegű pályázati kérelmeknek ne kelljen versenyezni a „nagyokkal”.³³

33 Ld. az Öllös Lászlóval készült interjút – a szerzők tulajdonában.

Az *IKA* egészét tekintve egyedi jelenség volt, hogy a szlovákiai alkuratórium a pályázatok beadását regisztrációs díj befizetéséhez kötötte, amit a *Fábry Zoltán Társaság* kezelte.³⁴

Szlovákiai Alkuratóriumhoz benyújtott pályázatok, 1996–2006

Tanulmányunk célja a kisebbségi magyar kulturális szervezetek egyik legfontosabb, működése idején talán megkerülhetetlen³⁵ támogató szervezete, az *IKA* és annak szubszidiáris szerve, az *SZA* támogatási stratégiájának feltérképezése. Kutatásunk során igyekeztünk átfogó képet felrajzolni az *IKA*-val kapcsolatban álló szlovákiai magyar kulturális szervezetek és intézmények pályázati attitűdjéről és ennek alapján egyfajta tipológiát felállítani.³⁶

Vizsgálatunkhoz az elsődleges adatforrást a somorjai *Bibliotheca Hungarica* által tárolt, az *SZA* kulturális szakmai tanácsához beérkezett pályázati adatlapok jelentették.³⁷ Ezek az adatlapok tartalmaztak minden lényeges információt, amit a kutatásunk során felhasználtunk. Az adatgyűjtés során törekedtünk egy egységes, elektronikus adatbázis összeállítására, amely elképzeléseink szerint lehetővé tette volna a pályázó szervezetek összehasonlítását a teljes vizsgált időszakon belül. Munkánkat nagyban megnehezítette a pályázati adatlapok többrendbeli, lényegi változása. Ezek a változások többek között lehetetlenné tették az egyéb források feltérképezését, mert a megfelelő adatok csak néhány év esetében állnak rendelkezésünkre. A kvantitatív adatokat kiegészítendő, törekedtünk interjúk készítésére az *SZA* néhány volt munkatársaival. Végül két interjút vettünk fel, mindkettőt az *IKA* szlovákiai döntéshozó szervének volt vezetőivel, Dr. Végh Lászlóval és Öllös Lászlóval.

Az általunk vizsgált időszakban összesen 1 700 pályázat érkezett az *SZA* kulturális szakmai tanácsához.³⁸ Hipotézisünk az volt, hogy folyamatosan, és többé-kevésbé egyenletesen növekvő eloszlást tapasztalunk majd, a valódi kép azonban egy hektikus és kiszámíthatatlan számbeli alakulást mutat.

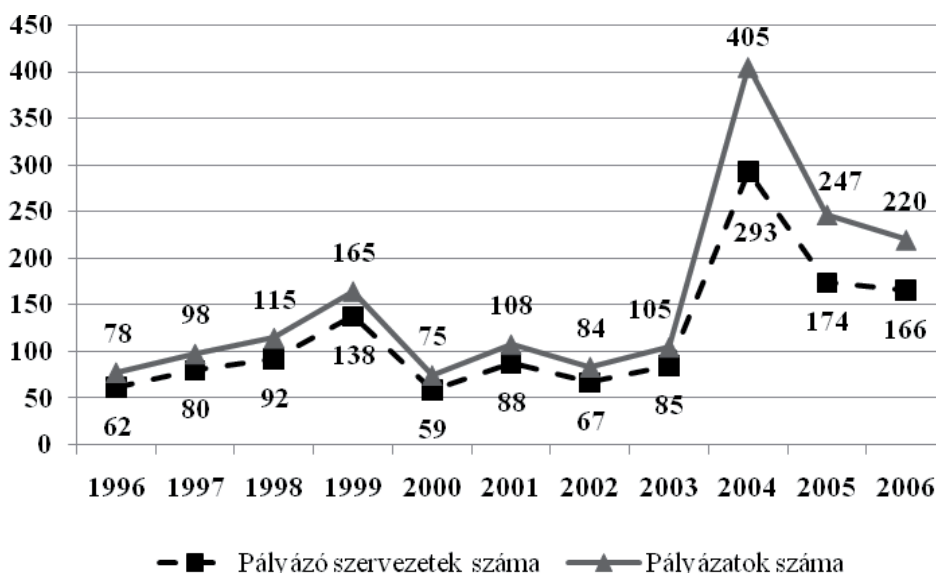
³⁴ Az alkuratórium nem rendelkezett önálló jogi személyiséggel, ezért volt szükség egy külön szervezet létrehozására.

³⁵ „... olyan területeket támogatott, amelyet egyébként más forrásból lehetetlen volt biztosítani.” Ld. Tóth, 2006b: 258.

³⁶ Az *SZA* struktúrájának egyik jellegzetessége, hogy a *Csemadok*-szervezetek külön szakmai tanács alá tartoztak, külön elbírálás alá estek, éppen ezért a mi kutatásunkból kihagytuk azokat.

³⁷ Szeretnénk kifejezni köszönetünket Dr. Végh Lászlónak, a *Bibliotheca Hungarica* igazgatójának.

³⁸ Vagyis az *SZA* működésének ideje alatt (1996–2006).

3. ábra A pályázatok és a pályázó szervezetek számának változása (1996-2006)

A teljes vizsgálati keret feldolgozása után további részletes elemzések, az *IKA Központi Kuratóriumának* (továbbiakban: *KK*) irattárában, illetve az évenkénti költségvetési adatokban, meghirdetett pályázati anyagokban való elmélyültebb kutatás szükséges ahhoz, hogy az *IKA* és az *SZA* 12 éves történetében a változásokról jól dokumentált és hiteles képet alakíthassunk ki. Ezek hiányában csak a statisztikai feldolgozás eredményeit rögzíthetjük, amely alapján azonban nem rajzolódik ki jól értelmezhető trend: 1999-ig egyenletes növekedést láthatunk, amely azonban 2000-ben váratlanul megtörik, és jelentős visszaesés regisztrálható a benyújtott pályázatok számában. A következő években a pályázatok száma erőteljesen hullámozik, majd 2004-ben egy újabb kiugrással szembesülünk. Ezeknek a változásoknak az okait a rendelkezésünkre álló rövid idő alatt nem sikerült feltárni. Ehhez az *IKA* kuratóriumának anyagait, például az *IKA*, illetve az *SZA* rendszeres éves jelentéseit, az *IKA* egymást követő három elnöke – Entz Géza, Halzl József és Pomogáts Béla –, illetve az *SZA* titkárságának vezetői által kiadott nagy számú nyilatkozat, írásos jelentés elemzését is el kellett volna végeznünk. A pályázati kiírások rendszere a 2002. évi kuratóriumi változásokat követően szintén alapvetően megváltozott az előző évekhez képest.

Az egy szervezetre jutó pályázatok száma 2003-ig nem változik számottevően,³⁹ az olló 2003 után kezd kinyílni, amikor a szervezetek átlagosan kb. 1,4 pályázatot nyújtottak be. Ezt a jelenséget részben a pályázati pénzek lehívásában járatos, tapasztalt intézményi csoport kialakulása, illetve az általuk képviselt terület jelentős támogatási igénye okozta: a *Szlovákiai Magyar Írók Társasága* a szlovákiai magyar irodalom képviselőinek, kiadványainak nevében 30 pályázatot nyújtott be a vizsgált időszakban. Gyakori és rendszeres pályázó még a *Jókai Alapítvány* (25), a *Diákhálózat* (24), vagy a *Nyári Szabadtéri Táncszínház Alap* (19). Míg ez a négy szervezet 2000-ben összesen 6 pályázatot nyújtott be, ez a szám 2004-ben 14-re nőtt. Ezenkívül, a 2004-es évben számos olyan új pályázó is megjelent, akik egyszerre több pályázattal is próbálkoztak.⁴⁰

A szervezettípusok szerinti vizsgálati szempont bevonása fontosnak bizonyult az alkutatóriumai támogatások rendszerének értelmezésében. A pályázók szervezettípusok szerinti megoszlása a polgári társulások dominanciáját mutatja, ami megfelel a szektor egészében tapasztalt megoszlásnak.⁴¹ A második helyen a „civil” szervezetek állnak,⁴² majd az önkormányzatok és a magánszemélyek következnek.

típus	pályázók száma	típus	pályázók száma
polgári társulás	277	iskola	13
civil	126	vállalkozás	12
önkormányzat	73	nonprofit szervezet	10
magánszemély	71	állami	6
alapítvány	38	kistérségi társulás	4
önkormányzati	33	egyházi	1
nem beruházási alap	19		

1. táblázat Pályázók száma szervezettípus szerint, 1996–2006

³⁹ 1,20 – 1,27 között mozog.

⁴⁰ Erre lehet példa Királyhelme Város: csak egyetlen évben, 2004-ben pályázott kulturális területen, ekkor viszont egyszerre 9 különböző projektre, de hasonló a helyzet az *Anyák Polgári Társulása*, vagy a *Selye János Egyetemért Alapítvány* esetében is. Ezek a tények a helyi viszonyok elemzése, illetve a konkrét szervezetek további sorsának nyomon követése nélkül természetesen nem értelmezhetők hitelesen.

⁴¹ Tkp. bejegyzett egyesületekről van szó.

⁴² A tanulmányban civil szervezetnek az önálló jogi személyiséggel nem bíró, nem bejegyzett szervezeteket neveztük, az ilyen jellegű szervezetek a pályázati kiírások alapján nem is pályázhattak volna. Az „apró projektek” esetében elsősorban a nagy számú helyi kezdeményezés kiforratlansága miatt éppen ezek a „civil” csoportosulások jelentkeztek nagy számban.

2000-ben, az első olyan évben, amikor az előző évihez képest csökkenés volt tapasztalható, a negatív tendencia mindenekelőtt az önkormányzatokat és az önkormányzati intézményeket érintette, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező – a szónak minden értelmében civil – szervezeteket. Amíg az önkormányzatok és a hozzájuk tartozó intézmények pályázati aktivitása egy év leforgása alatt kb. 85%-kal csökkent, a polgári társulások esetében a visszaesés „mindössze” 20% körül mozog. A 2004-es statisztikai „Nagy Ugrás” hátterében is ott vannak az önkormányzatok és intézményeik. Ebben az évben az önkormányzatok által benyújtott pályázatok száma a 2003-as évhez képest a tízszeresére növekedett, ugyanez az önkormányzati intézmények esetében tizenötszörös, így a 2004-es teljes növekedés 26%-át teszik ki. Összehasonlításképpen a polgári társulások alig több mint háromszoros, az alapítványok 1,7-szeres növekedést mutatnak.

A pályázók területi elhelyezkedésének vizsgálatához a Pažitný–Morvay–Ondriašová–Kling-féle regionális felosztásból indultunk ki,⁴³ de néhány részletében megváltoztatva azt.

Régió	Járások
Pozsony	Pozsony Város
Dunamellék	Szenc, Dunaszerdahely, Galánta, Vágsellye
Alsó-Nyitra	Nyitra, Érsekújvár, Komárom, Léva
Gömör-Nógrád-Kishont	Nagykürtös, Losonc, Rimaszombat, Nagyrőce, Rozsnyó
Kassa-Abaúj	Kassa Város, Kassa- vidék
Zemplén	Töketerebes, Nagymihály, Szobránc

2. táblázat Az egyes régiók és a hozzájuk tartozó járások

1996-2006 között a legtöbb pályázat az alsó-nyitrai régióból érkezett (565), majd a dunamelléki (438), harmadik a gömör-kishont-nógrádi (307), majd a pozsonyi (179), Kassa-Abaúj (113) és legvégül a zempléni (96) régió következik. Ebben az esetben nem érvényesül a klasszikus nyugat-kelet lejtő modell,⁴⁴ hanem inkább egy erős Alsó- Nyitra és Csallóköz központot emelhetnének ki. Csakhogy, ha járási bontásban vizsgáljuk a területi megoszlást, akkor kiderül, hogy a gazdaságilag és társadalmilag is fejlettebb nyugati járások (Pozsony, Dunaszerdahely és Komárom) nonprofit szervezetei adták be az alkuratóriumhoz érkezett kulturális pályázatok majdnem felét: a dunaszerdahelyi és komáromi járások elsőbbsége minden tekintetben szembetűnő. Pozsony, Kassa, Galánta és Vágsellye esetében a leginkább látványos az eltérés a pályázati aktivitás és a magyarság területi megoszlása között.

⁴³ Pažitný–Morvay–Ondriašová–Kling, 2004: 295-366.

⁴⁴ Bartal, 2005: 252.

járás	pályázatok száma	sorrend a pályázatok alapján	sorrend a magyarok részaránya alapján (2001-es népszámlálás)	sorrend a magyar népesség száma alapján (2001-es népszámlálás) ⁴⁶
Dunaszerdahely	317	1	1	1
Komárom	287	2	2	2
<i>Pozsony</i>	<i>179</i>	<i>3</i>	<i>17</i>	<i>11</i>
Érsekújvár	145	4	5	3
Losonc	136	5	10	8
Tőketerebes	83	6	8	7
Léva	81	7	9	6
Rozsnyó	72	8	7	10
<i>Galánta</i>	<i>71</i>	<i>9</i>	<i>4</i>	<i>4</i>
Kassa vidék	58	10	14	12
<i>Kassa</i>	<i>55</i>	<i>11</i>	<i>17</i>	<i>17</i>
Rimaszombat	53	12	3	5
Nyitra	52	13	16	15
<i>Vágsellye</i>	<i>37</i>	<i>14</i>	<i>6</i>	<i>9</i>
Nagykürtös	27	15	11	13
Nagyróce	19	16	12	18
Szenc	13	17	13	16
Nagyimihály	13	18	15	14

5. táblázat Az egyes járáások, az onnan beérkező pályázatok száma, valamint a magyarok részaránya és lélekszáma⁴⁵

Ez alapján két aktivitási tényezőt különböztethetünk meg:

1. A magyarság adott járáson belüli súlya határozza meg a szervezetek aktivitását.
2. Társadalomszerkezeti sajátosság, mint befolyásoló tényező ⁴⁷
 - a. pozitív irányban: Pozsony, Kassa,
 - b. negatív irányban: Galánta, Vágsellye.

Az SZÁ stratégiája az intézmény utolsó elnöke, Öllös László elmondása alapján az volt, hogy a lehető legtöbb pályázó számára biztosíthassanak támogatást. A pályázatok több mint fele kapott is valamilyen összeget, rendszerint a megpályázott összeg kisebb részét, hiszen a kért összegek minden alkalommal meghaladták a rendelkezésre álló

⁴⁵ A táblázatban félkövérrel szedve jelennek meg azok a területek, ahol a magyarság részaránya határozza meg a pályázati aktivitást, kurzívval pedig, ahol valamilyen társadalomszerkezeti sajátosság.

⁴⁶ Gyurgyik, 2004: 150.

⁴⁷ Ez az adatok egyik lehetséges interpretációja, a bizonyítás, egy újabb, célzott kutatást igényel.

keretet. A teljes összeget mindössze az esetek 1%-ban ítélte meg a szakmai tanács és az Alkuratórium.

Év	Teljes összeg (%)	Részösszeg (%)	Sikertelen pályázat (%)
1996	9	42	49
1997	2	46	52
1998	3	51	46
1999	0	65	35
2000	0	57	43
2001	0	52	48
2002	2	67	31
2003	0	67	33
2004	0	41	59
2005	0	51	49
2006	0	47	52

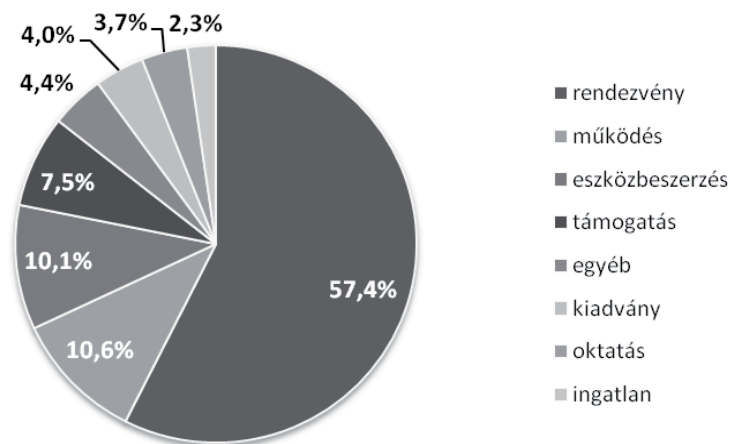
3. táblázat A pályázatok sikeressége éves bontásban (%)

A pályázati célok vizsgálatához az *IKA* 2005. évi pályázati adatlapjait használtuk. Az ott szereplő kategóriákhoz soroltuk a teljes adatbázisban szereplő célokat.

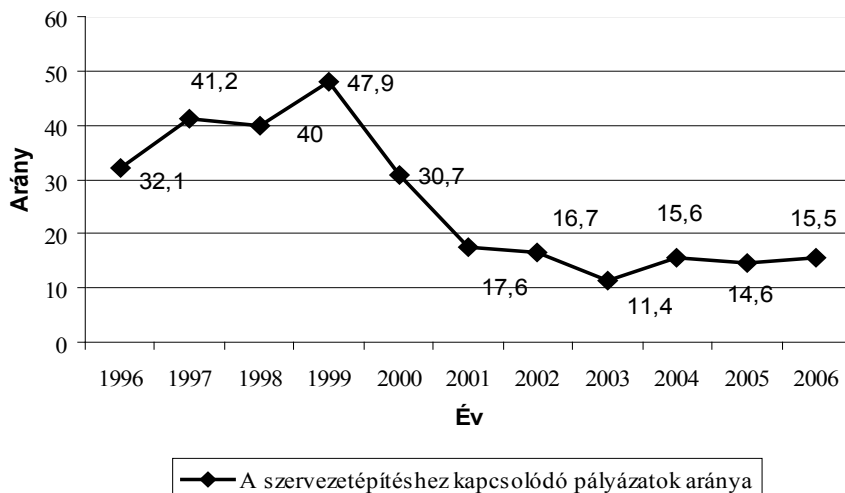
Az összes pályázat több mint felében a pályázó szervezet valamilyen rendezvény költségeire kért támogatást. Az összes többi pályázati cél csak nagy lemaradással következik. Csakhogy 1999-ig a pályázati célok megoszlása jóval árnyaltabb képet mutat: bár a rendezvényszervezés minden évben a legfontosabb cél, az első négy-öt év – a kisebbségi magyar kulturális intézményrendszerek kialakulásának és fejlődésének logikáját követve – a szervezetek építkezéséről szól. A szervezeti életciklus talpraállási szakaszában járó szervezetek 1996–1999 között igyekeztek bebiztosítani a fejlődéshez szükséges dologi, infrastrukturális hátteret: székhely, iroda, számítástechnika és kisegítő források a működési költségekhez.

2000-től kezdve az ilyen jellegű pályázatok aránya határozottan csökkent. A 4. ábrán a működési támogatásra, eszközbeszerzésre, ingatlanvásárlásra vagy -felújításra beadott pályázatok összesített arányát és a hozzá tartozó trendet figyelhetjük meg:

A szervezetépítéshez kapcsolódó pályázatok arányának csökkenésével együtt járt a rendezvényszervezés céljából benyújtott pályázatok arányának növekedése, így az 2006-ra meghaladta a 66%-ot. A rendezvényszervezés minden szervezettípus esetében magasan vezet, az ingatlanvásárlás vagy -fejlesztés leginkább az önkormányzatok pályázataiban fordul elő (az ilyen pályázatok 62%-át önkormányzatok adták be), eszközbeszerzésre főként a bejegyzett egyesületek és civil szervezetek pályáztak, kiadványok támogatása esetében jelentős a magánszemélyek pályázatainak aránya, az összes többi kategóriában a bejegyzett egyesületek dominálnak.

4. ábra A szlovákiai alkuratoriumhoz benyújtott pályázatok céljai⁴⁸

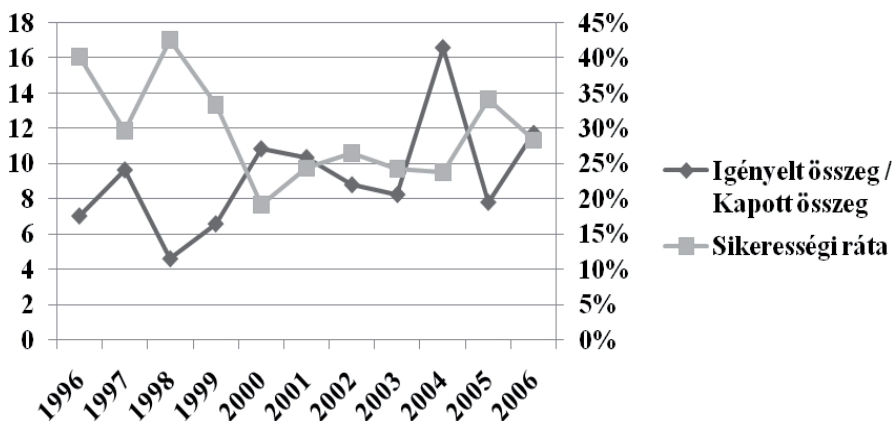
5. ábra A szervezetépítéshez kapcsolódó pályázatok aránya, 1996-2006 (%)

⁴⁸ Az „egyéb” kategóriában leginkább szobrok, emlékművek állítása és felújítása tartozik.

A rendelkezésre álló adatok alapján éves bontásban összevetettük a pályázott összeg nagyságát a kiosztott összeg nagyságával, majd a két érték arányát összehasonlítottuk a nyertes szervezetek sikerességi rátájával.⁴⁹

A fenti ábrából kitűnik, hogy a sikerességi ráta fordítottan arányos az igényelt és kapott összeg arányával, vagyis minél inkább meghaladta az igényelt összeg a rendelkezésre álló keretet, a nyertes szervezetek az általuk megpályázott összeg annál kisebb részét kapták meg. Ez alól a 2004. évi adatok kivételt jelentenek, valószínűleg azért, mert senki sem számolt a pályázati kedv ilyen váratlan megerősödésével. Az odaítélt összegek elaprózódását ebben az évben a nyertes pályázatok számának radikális szűkítésével kerülték el.⁵⁰ Valószínűleg a sikertelen pályázók csalódottsága okozta a 2005-ös visszaesést, illetve azt, hogy a 2004-ben belépett szervezetek a következő években nem tértek vissza. Tehát a „lehető legtöbbnek a lehető legnagyobb összeget”-elv mellett látszik a döntéshozók igyekezete, hogy ne hagyják felaprózódni az odaítélt összeget.

Az adatok tükrében viszont nem látszik, hogy a támogatási stratégia része lett volna a pályázó szervezetek „nevelése”. A jó minőségű pályázatok kikényszerítésére nem látható komolyabb törekvés.

6. ábra Az igényelt és a kiosztott összeg aránya, valamint a sikerességi ráta éves bontásban

⁴⁹ Sikerességi rátán a megítélt összeg és az igényelt összeg hányadosát értjük. Az átlagos sikerességi rátát a nyertes szervezetekre számítottuk.

⁵⁰ Amíg a többi évben az elutasított pályázatok aránya 50% körül alakult, addig 2004-ben ez az arány majdnem 60% volt.

Pályázat minősége	Teljes összeg	Részösszeg	Sikertelen pályázat
Teljes	1,2%	51,7%	47,1%
Hiányos	0,6%	50,1%	49,3%
Nagyon hiányos	0,0%	33,3%	66,7%

4. táblázat A pályázat minősége⁵¹ és sikeressége

A táblázatból látható, hogy az *SZA* esetében a hiányos pályázatot benyújtó szervezetnek szinte ugyanakkora esélye volt a kedvező elbírálásra, mint egy jó minőségű pályázatot beadónak. Ha a döntéshozók törekedtek volna a pályázati fegyelem betartatására, akkor valószínűleg a hiányos pályázatok kisebb arányban, vagy egyáltalán nem lettek volna sikeresek.

Az a tényező, hogy az évek során többször is változott a pályázati adatlap, több szempontból is megnehezítette munkánkat, de a legnagyobb gondot az alternatív források feltérképezése közben okozta. A későbbi adatlapok nem kérdeztek rá arra, hogy ugyanarra a projektre pályázott-e más helyen, illetve nem kértek nyilatkozatot erről.⁵² Ami biztosnak tűnik: adataink szerint 241 pályázó összesen 551 esetben fordult más támogatóhoz is. Az alternatív forrásokat is bevonó pályázók átlagosan 6 pályázatot adtak be – az *IK4*-hoz benyújtott pályázaton kívül.⁵³ 1998-tól léptek be szlovákiai állami szervezetek, pályázati források és intézmények a magyar kulturális szervezetek támogatásába. Az *MKP* kormányra kerülése mindenképpen fontos szerepet játszik ebben a folyamatban, és a szlovákiai források a legfontosabb kiegészítő forrásokká váltak az *IK4* után. Az ezt követő években ezek a szervezetek Magyarországon is egyre gyakrabban pályáztak, leginkább a *HTMH*-nál, a *Kulturális Minisztérium*nál és több magánalapítványnál.

Összefoglalás

A rendelkezésünkre álló adatok alapján több, általunk fontosnak tartott következtetést tudunk levonni. Izgalmas jelenségnek tűnik, hogy a szlovákiai magyar kulturális szervezetek pályázati aktivitása – hipotézisünkkel ellentétben – nem írható le sem egy egyenes vonalú számbeli, sem minőségi fejlődésként. A pályázati aktivitás sokféle

⁵¹ A pályázat minőségén a formai és tartalmi követelményeknek való megfelelést értettük. Hiányosnak tekintettünk egy pályázatot, amennyiben a pályázati írás rendelkezéseinek (alapadatok, nyilatkozatok, költségvetés). Nagyon hiányosnak akkor minősítettük, ha a pályázati írás rendelkezéseinek több, mint felét ignorálta. Az ilyen pályázatok száma azonban meglehetősen alacsony volt.

⁵² Így 683 esetben nem tudhattuk, hogy a pályázó csak elfelejtette kitölteni ezt a rubrikát, vagy tényleg nem pályázott más helyen.

⁵³ Magas viszont a szórásérték a pályázó szervezetek/személyek, illetve az évek tekintetében is.

szervezeti, kuratóriumi döntéshozatali, pályázati kiírási okokhoz köthető, részletes levéltári elemzés nélkül nehezen értelmezhető, erőteljes változásai jogosan tarthatnak számot további érdeklődésre, kutatásra. Különös tekintettel arra, hogy az ilyen jellegű változások a támogató és a támogatott szervezetek számára egyaránt megnehezítik a hatékony, hosszú távú stratégia kidolgozását.

Továbbá fontos megemlíteni, hogy bár az önkormányzatok nem tartoztak a szűk értelemben vett kulturális intézményrendszerhez, és az önkormányzati intézmények is csak egy viszonylag kis részét alkották a pályázóknak, a pályázati aktivitás változásai nem magyarázhatóak a szervezetek és intézmények motivációinak vizsgálata, illetve a döntési mechanizmus és a pályázati logika beható elemzése nélkül.

A szervezetek pályázati aktivitása meglehetősen nagy szórást mutat, ennek ellenére kísérletet tettünk a jelenség strukturálására. Ehhez eszközként weberi ideáltípusokat alkalmaztunk.⁵⁴ Három ilyen ideáltípust különböztettünk meg:

1. „A törzsvendég” – megbízható, minden lehetséges alkalommal megjelenik legalább egy pályázattal, így idővel gyakorlatot szerez, megszerzett pozícióját és a felgyülemlett tőkéjét féltékenyen őrzi. Az életét ehhez a „törzsvendég”-státushoz igazítja, a törzshelye működéséhez igazodik, tudja mire és miként kell pályázni, hogy eredményes legyen. Ebből kifolyólag eléggé merev, és az adott struktúra megszűnése őt viseli meg a leginkább.

2. „A szegény rokon” – éli a maga életét, s akkor jelenik meg, hogyha szüksége van valamire. Általában nem csak egy forráshoz folyamodik, hanem megpróbálja az összes lehetséges eszközt. Éppen ezért rugalmas, nem köti magát egyetlen struktúrához sem, viszont ő ezért mindenhol idegen, kevésbé előrelátható az eredményessége.

3. „A szalmaláng” – a legkevésbé állhatatos, ha egy kecsegtető lehetőséget lát, akkor nagy lendülettel veti bele magát, jellemzően több különböző projekttel jelentkezik. A sikertelenség gyorsan kedvét szegi, nem próbálkozik kétszer ugyanazon a helyen.

A pályázati aktivitást területi bontásban vizsgálva két tényező hatásával találkoztunk: egyrészt a hangsúlyosabb magyar lakossági arány biztosítja a szervezetek társadalmi beágyazottságát, másrészt a társadalmi sajátosságok befolyásolják a szervezetek/intézmények működését.⁵⁵

A *Közalapítvány* működésének hatékonyságát nagyban befolyásolta, hogy az *IKA* alapvető és mindvégig meghatározó bevételi forrása a magyar állami költségvetés

⁵⁴ A weberi értelemben vett ideáltípus „a társadalomtudományos megismerés eszköze, az értékvonatkoztatás végeredménye, a valóság olyan elrendezése, amely csökkenti a káoszt, bizonyos értékek mentén [...] A kiválogatott elemeket az ideáltípus konzisztens képen rendezi el [...] így az ideáltípusok összemérhetőek [...] Nem található meg a valóságban és értelmes volna nem áll összefüggésben a valóságban való előfordulásával, ezért empirikusan nem lehet sem igazolni, sem cáfolni.” Vö. Molnár, 1999: 36–37.

⁵⁵ Pozsony jellemző példája: a magyarság súlya nem túl jelentős a fővárosban, de részben még ma is Pozsonyban vannak az országos hatáskörű kulturális szervezetek, intézmények, kiadók, szerkesztőségek székhelyei, másrészt az ott élő, nagyrészt polgári-értelmiségi réteg önszerveződése mégis jelentős szerepet tölt be a szlovákiai magyar kulturális életben. Ugyanakkor pl. az *IKA* *KK*-ja által 2005-ben kiírt nagyvárosi szórvány pályázatra Pozsonyból egyetlen pályázat sem érkezett be.

volt, és így a költségvetési vitákban dőlt el, hogy a *KK* mennyi pénzt oszthatott szét támogatásként, s a központi keret mellett mennyi jutott az alkuratóriumok által felügyelt területi alapokba. Mivel ez az összeg mindig változott, ezért az alkuratóriumi testületek döntéshozóinak is folyamatosan az új helyzethez, és a *KK*-ban meghatározott főszabályokhoz kellett alakítaniuk a támogatási stratégiájukat. Mivel a pályázó szervezetek, intézmények túlnyomó többsége viszonylag alacsony költségvetésű szervezet volt a vizsgált időszakban, ezért lehetséges volt kisebb összegek minél szélesebb körhöz való eljuttatása. Az egy szervezetre jutó átlagos támogatási összeg függött a kiosztható keret nagyságától, és az adott ciklusban pályázók számától. Már az *SZA* megalakulásának idejétől létezett az a gyakorlat, amely szerint a támogatási igények és a kiosztható keret arányának növekedése esetén inkább csökkentették az egyes szervezeteknek megítélt támogatást, mint a támogatásban részesített szervezetek arányát. Ebben a gyakorlatban nem jelent meg a nevelő szándék, a szervezetek mankót kaptak, de járni nem tanultak meg.

Források

Bibliotheca Hungarica, Somorja

IveS – Organizácia pre informatiku verejnej správy (IveS – Szervezet a Közigazgatás Informatikájáért), <http://portal.ives.sk/registre/>

Web Jogtár, <http://mkogy.complex.hu/jr/sf/defaultstart.html>

Interjúk

Interjú Öllös Lászlóval (Somorja, 2009. március 11.)

Interjú Végh Lászlóval (Somorja, 2009. március 11.)

Felhasznált irodalom

BAKK, 2006

Bakk Miklós: *A nemzetpolitika regionális látószöge – kiindulópontok egy új szomszédságpolitika megfogalmazásához*. In: *Magyar Kisebbség* 2006. 3-4. szám, http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2006_X_3-4_7_Bakk.pdf (Letöltés ideje: 2008. 10. 01.)

BÁRDI, 2004

Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a hatáson túli magyarság kapcsolattörténete. Problémakatalógus*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 2004.

BÁRDI – SZARKA, 2008

Bárdi Nándor – Szarka László: *Változások Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek viszonyában. Kisebbség- és nemzetpolitika az uniós Közép-Európában*. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2008/1. http://www.foruminst.sk/publ/szemle/2008_1/szemle_2008_1_bardi_szarka.pdf (Letöltés ideje: 2008. 12. 05.)

BARTAL, 2005

Bartal Anna Mária: *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Századvég Kiadó, Budapest 2005.

GYURGYÍK, 2004

Gyurgyík László: *A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai*. In: FAZEKAS József – HUNČÍK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában I. kötet, Összefoglaló jelentés (1989-2004)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet - Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja - Dunaszerdahely 2004. 141–182.

KUVÍKOVÁ – HULLOVÁ, 2004

Kuvíková, Helena – Hullová, Danica: *Watchdog of Political and Economic Power: The Nonprofit Sector in the Slovak Republic*. In: ZIMMER, Annette – PRILLER, Eckhard (ed.): *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit- Organizations Work*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden 2004. 635–653.

MOLNÁR, 1999

Dr. Molnár Attila Károly: *Max Weber olvasókönyv*. Novissima Kiadó, Miskolc 1999.

NAGY – TÓTH, 2006

Nagy Myrtil – Tóth Károly: *A kulturális intézményrendszerforrásai és finanszírozása*. In: CSANDA Gábor – TÓTH Károly (szerk.): *Magyarok Szlovákiában III. kötet, Kultúra (1989-2006)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet - Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja - Dunaszerdahely 2006.

ÖLLÖS, 2008

Öllös László: *Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2008.

- PAŽITNÝ – MORVAY – ONDRIAŠOVÁ – KLING, 2004 – Pažitný, Peter – Morvay, Karol – Ondriašová, Simona – Kling, Jaroslav: *A déli régiók teljesítőképessége*. In: FAZEKAS József – HUNČÍK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában I. kötet, Összefoglaló jelentés (1989-2004)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet - Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja - Dunaszerdahely 2004. 295–366.
- SALAMON – ANHEIER, 1999 – Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K.: *Szektor születik II*. Civitalis Egyesület, Budapest 1999.
- TÓTH, 2004 – Tóth Károly: *A magyar intézményrendszer fejlődése*. In: FAZEKAS József – HUNČÍK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989 – 2004). Összefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig. I. kötet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja- Dunaszerdahely 2004.
- TÓTH, 2006a – Tóth Károly: *Szlovákiai magyar kulturális intézmények?* In: FAZEKAS József – HUNČÍK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában III. kötet, Kultúra (1989-2006)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet - Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja - Dunaszerdahely 2006.
- TÓTH, 2006b – Tóth Károly: *A kulturális támogatások átalakításának lehetséges formái*. In: FAZEKAS József – HUNČÍK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában III. kötet, Kultúra (1989-2006)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet - Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja - Dunaszerdahely 2006.

Kárpátalja

Törvényen innen, határon túl - a nemzeti identitás kérdései a kárpátaljai magyarok körében

Kutatásom fő céljaként azt tűztem ki, hogy megvizsgáljam a kárpátaljai magyarság identitását befolyásoló tényezőket. A közösség politikai értelemben az ukrán nemzet része, kulturális értelemben viszont a magyar nemzethez tartozik. Fontos, hogy folyamatos kutatások elemezzék, miként határozza meg önmagát a kisebbségi magyar közösség az állam *határain túl*, és hogyan határozza meg – ezzel párhuzamosan – az ukrán állam *törvényein belül* azokat a jogokat és tényezőket, amelyek fennmaradását biztosítják.

Ezekre a kérdésekre pedig – az állam működési hatékonyságában elsődleges szerepet betöltő – törvények, rendeletek, főként az alkotmány és a nyelvtörvény áttekintésével, valamint a nemzeti önkép feltérképezésére irányuló *Kárpát Panel 2007* szociológiai felmérés elemzésével adhatunk választ.

Ukrajna nemzetiségei

1985 után – a peresztrojkaékat ismert időszakban – a Szovjetunióban megerősödtek a nemzeti mozgalmak, amelyek többek közt hozzájárultak a tagköztársaságok kiválásához. Az 1990-es évek elején születtek meg a régi-új államok, új politikai rendszerek, köztük az akkor még több mint 50 milliós Ukrajna, amely köztársaságként határozta meg magát, nemzeti-etnikai szempontból egyetlen különleges státusú területtel, a Krími Autonóm Köztársasággal, melynek területén jelentős számú orosz és tatár kisebbség él.

Ukrajna nemzetiségei közül ennek megfelelően fontos kiemelni az orosz (oroszok a Krími Autonóm Köztársaság területén kívül főként a nagyvárosokban – Kijev, Szevasztopol, Harkov stb. – élnek jelentős számban), mely egy majdnem tízmilliós közösségként semmilyen módon sem nyilvánítható kisebbségnek, hiszen mind jogait, mind jelentőségét tekintve a többségi nemzettel egyenrangú.

Emellett a következő nemzeti kisebbségeket nevezhetjük meg: beloruszok (az ország északi területein), bolgárok (főként a déli területek nagyobb városaiban, illetve a Duna-deltában), lengyelek (Nyugat-Ukrajnában, Galícia nagyobb városaiban), románok (Délnyugat-Ukrajnában, főként Csernivciben és környékén), moldávok (Odesszai területeken), magyarok (Kárpátalján), tatárok (a fentiek szerint a Krími Autonóm Köztársaság területén).

A nemzetiségek eloszlása az 1989-es és 2001-es népszámlálási adatok alapján így alakult:¹

¹ Ukrajnában a legfrissebb népszámlálás 2001. decemberében zajlott le. Ezt megelőzően 1989-ben tartották, akkor még

Nemzetiség	Száma (1989)	Száma (2001)	% -ban (1989)	%-ban (2001)
Ukrán	37 419 053	37 541 700	72,2	77,8
Orosz	11 355 582	8 334 100	22,1	17,3
Zsidó	486 045	103 600	0,9	0,2
Belorusz	440 045	275 800	0,9	0,6
Moldáv	324 525	258 600	0,6	0,5
Bolgár	233 800	204 600	0,5	0,4
Lengyel	219 179	144 100	0,4	0,3
Magyar	163 111	156 600	0,3	0,3
Román	134 825	151 000	0,3	0,3
Egyéb	675 588	822 200	1,3	1,5
Összesen	51 452 034	48 059 200		

1. táblázat. Ukrajna nemzetiségi összetétele az 1989. és 2001. évi népszámlálás tükrében²

Kárpátalja nemzetiségi összetételében jóval kisebb változások történtek, annak ellenére, hogy Ukrajna legnyugatabbi megyéjeként, az Ukrajnával határos hét országból négygel érintkezik (Lengyelországgal, Szlovákiával, Magyarországgal, Romániával – vagyis az Európai Unióval). (Ld. 2. táblázat)

Nemzetiség	Száma (1989)	Száma (2001)	% -ban (1989)	%-ban (2001)
Ukrán ³	976 749	1 010 127	78,4	80,5
Magyar	155 711	151 516	12,5	12,1
Román	29 485	32 152	2,4	2,6
Orosz	49 458	30 993	4,0	2,5
Cigány	12 131	14 004	1,0	1,1
Szlovák	7 329	5 695	0,6	0,5
Német	3 478	3 582	0,3	0,3
Belorusz	2 521	1 540	0,2	0,1
Egyéb	8 756	5 005	0,3	0,4
Összesen	1 245 618	1 254 614		

2. táblázat. A népesebb nemzetiségek létszáma és aránya Kárpátalján az 1989-es és a 2001-es népszámlálás adatai alapján⁴

össz-szövetségének nevezett szovjet összeírást. A nemzetközi gyakorlatnak megfelelően, amely tízévente ír elő ilyen jellegű felmérést egy adott országban, 1999-ben az ukrán kormány meghirdette a soros népszámlálást. Ám a szükséges anyagi háttér hiányában az akkor elmaradt. Később volt még egy elvetélt népszámlálási kezdeményezés, mielőtt 2001-ben sikerült lebonyolítani a censust.

² Molnár—Molnár D., 2005: 6.

³ A kárpátaljai ukrán lakosság viszonylatában fontos kiemelni a "ruszin kérdést": a korábban történelmileg ruszin nevet viselő hegyvidéki szláv lakosság mennyire tekinthető ukránnak, avagy különálló közösségnek.

⁴ Molnár—Molnár D., uo.

A magyarságra vonatkozó adatok a népszámlálások alapján a következőképpen alakultak: az országban az 1989. évi census adatai szerint 163 111 magyar nemzetiségű élt, s ezzel a magyarság az összlakosság 0,3%-át alkotta. Az ukrainai magyarok közül 155 711 (95,5%) Kárpátalján él. A megyén belül a magyarok aránya 12,5%. A 2001-es népszámlálás stagnálást mutat, illetve némi csökkenést (0,4 %).

A nyelvhasználatot meghatározó jogi keretek Ukrajnában

Egy soknemzetiségű államban, amint az a fenti adatokból is kitűnik, nem lehet figyelmen kívül hagyni a kisebbségben élő közösségek érdekeit sem, így alapvető fontossággal bír a nyelvi, illetve kisebbségi jogok védelme. Ahhoz, hogy kiderüljön, Ukrajnában milyen a kisebbségi nyelvek – jelesül a magyar nyelv – helyzete, az országban használatos nyelvek státusát közvetlenül befolyásoló alábbi dokumentumok vizsgálandók:

- Ukrajna Alkotmánya (1996);
- Ukrajna törvénye az Ukrán Köztársaság nyelveiről (1989);
- Ukrajna nemzetiségi jogainak nyilatkozata (1991);
- Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről (1992);
- Ukrajna törvénye a helyi önkormányzatokról (1997);
- Ukrajna törvénye az általános középfokú oktatásról (1996);
- A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (2003).⁵

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy a fenti jogszabályok, illetve jogforrások milyen jogokat biztosítanak.

Ukrajna Alkotmánya

Az 1996. június 28-án Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által elfogadott Ukrajna Alkotmányának⁶ 10. cikkelye is egyértelműen fogalmaz az ukrán nyelv státusát tekintve: „Az államnyelv Ukrajnában az ukrán nyelv”. Emellett kiemeli, hogy garantálja az ukrán nyelv mellett az orosz és minden kisebbségi nyelvnek a szabad fejlesztés lehetőségét, a szabad használatot és védelmet. Ugyanakkor szembetűnő, hogy a cikkely utolsó mondata szerint viszont „Ukrajnában a nyelvek használatát Ukrajna Alkotmánya szavatolja és törvény határozza meg”. A 92. cikkely is úgy rendelkezik, hogy kizárólag Ukrajna törvényei határozzák meg többek között a nyelvhasználat rendjét.⁷

A 11. szakasz szerint az állam támogatja a nemzeti kisebbségek és az őshonos népek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának megőrzését és fejlesztését.

⁵ Csernicskó, 2006: 51.

⁶ Az 1996-ban elfogadott ukrán alkotmány 161 szakaszt tartalmaz és 15 fejezetre tagolódik. Az első (általános rendelkezések) és a második (egyének és állampolgárok jogai, szabadságai és kötelességei) fejezetben találunk kisebbségi rendelkezéseket (Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року). Hatályos szövegét ld.: www.rada.kiev.ua/const.htm

⁷ Csernicskó, 2006: 52.

A 21. cikk vezeti fel az alapjogi fejezetet – természetesen deklarálva az általános egyenlőség tételét. Ezt a 24. cikk egészíti ki, amely az állampolgárok egyenlőségét szabályozza, többek között a nyelvi alapon való diszkriminációt is tiltja. E szerint az állampolgárok a törvény előtt egyenlőek mindenféle hiten, nemen, etnikai és szociális származáson, anyagi státuson, lakóhelyen, nyelvi vagy más karakteren alapuló megkülönböztetés nélkül. Ezt követően az oktatáshoz való jog kapcsán találkozunk kisebbségi rendelkezésekkel. Az 53. cikk utolsó, (5) bekezdésében a következő nyelvi, illetve oktatási jogokat hozza az alaptörvény: anyanyelven való információszerezés, anyanyelv tanulása állami és helyi oktatási intézményekben és nemzetiségi kulturális szervezetekben.⁸

A 103., 127. és 148. cikkely az államnyelv ismeretétől teszi függővé bizonyos állami tisztségek betöltését (köztársasági elnök, alkotmánybírói tagság, bírói tisztség).

Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről⁹

Az ukrajnai kisebbségi törvény deklarációk szintjén nagyvonalú rendelkezéseinek ambícióját jól fejezi ki a törvény bevezetőjében található alábbi megfogalmazás: „Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa... a nemzetiségi kisebbségekkel kapcsolatos nemzetközi kötelezettségekhez igazodva, azzal a céllal fogadja el a törvényt, hogy a nemzetiségi kisebbségek számára garantálja a szabad fejlődéshez való jogot.” A 3. cikkely a következőképpen határozza meg a nemzeti (ukrán terminológia szerint: nemzetiségi) kisebbségek fogalmát: „A nemzetiségi kisebbségekhez Ukrajna azon állampolgárainak csoportjai tartoznak, akik nem ukrán nemzetiségűek, s kinyilvánítják nemzeti öntudatukat és egységüket.”

Az általános emberi jogokon túl a 6. cikkely a kisebbségek számára a következő kollektív jogokat biztosítja: a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot; az anyanyelv használatát; az anyanyelvi oktatást vagy az anyanyelv tanulását (az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzetiségi kulturális szervezeteken keresztül); a nemzetiségi kulturális hagyományok fejlesztését; a nemzeti jelképek használatát; a nemzeti ünnepek méltatását; a saját vallás gyakorlását; az irodalmi, művészeti, tömegtájékoztatási eszközök iránti igények kielégítését; nemzetiségi kulturális és oktatási intézmények létrehozását.

A záró cikkely, az európai gyakorlatot követve azt is kimondja, hogy azokban az esetekben, amikor egyes nemzetközi szerződések a törvényben leírtakhoz képest másképpen rendelkeznek, a nemzetközi szerződések rendelkezései az irányadók. Ide tartozik többek között a *Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája*, amely az európai kisebbségi politika egyik alapidokumentuma és meghatározza az egyes európai országok kötelezettségeit is.

⁸ Gerencsér, 2006: 130.

⁹ Закон України про національні меншини, м. Київ, 25 червня 1992 року N 2494-XII. (Zakon pro nacional'ni mensini 1992) Hatályos szövegét ld. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12> (Letöltve: 2009. 01. 16.)

Ukrajna 1995-ben lett az *Európa Tanács* (a továbbiakban: *ET*) tagja. A szervezetbe való felvételekor vállalta a *Helyi Önkormányzatok Európai Chartájának* és a *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának* (továbbiakban: *Charta*) ratifikálás céljával történő tanulmányozását, valamint ígéretet tett arra, hogy az *ET*-be való felvételétől számított egy éven belül aláírja és ratifikálja a *Kisebbségvédelmi Keretegyezményt*, kisebbségpolitikáját pedig az *ET Parlamenti Közgyűlésének* 1201. sz. Ajánlásában lefektetett elvek alapján folytatja. Az ukrán parlament 1999 decemberében ratifikálta a *Chartát*, mégpedig a kárpátaljai magyarságra nézve kedvezőbb változatában, a legtöbb kérdéskörben a legtoleránsabb normákat választva, ám meghatározva, hogy ezek a rendelkezések főként azokon a területeken alkalmazhatók a törvény szerint, ahol a kisebbségi lakosság aránya eléri a 20%-ot.¹⁰ Azonban 2000-ben, parlamenti képviselők egy csoportja beadványban fordult az Alkotmánybírósághoz, amely a ratifikációs ügyrend megsértésével indokolva hatályon kívül helyezte a *Charta* ukrainai ratifikációjáról szóló törvényt.¹¹

A ratifikációt 2003. május 15-én sikerült újra tető alá hozni, azonban ez a második változat már sokkal szűkebb jogokat tartalmaz a törvény hatálya alá eső 13 nyelv (belorusz, bolgár, gagauz, görög, zsidó, krími tatár, moldáv, német, lengyel, orosz, román, szlovák és magyar) beszélői számára, mint a korábbi, 1999-ben alkotott. A 2003-ban elfogadott változat azonosan nem tesz különbséget az egymástól igen különböző helyzetben levő 13 kisebbségi közösség és nyelv között, illetve nem nevezi meg, minimálisan milyen arányt kell elérnie ahhoz egy kisebbségi közösségnek egy adott közigazgatási egységen belül, hogy a *Charta* hatálya alá essenek. Ennek következtében a gyakorlatban az alkalmazók hivatkozhatnak arra, hogy a kisebbségi nyelveket használók száma nem indokolja az intézkedés bevezetését és így nincs megfelelő igény a végrehajtására.¹²

Az ukrán nemzeti törvényi szabályozás ennek alapján változatlanul túl általános és elméleti, nem rendelkezik sem az országos, sem a regionális nyelvhasználat gyakorlatára vonatkozó konkrétumokról. Ennek sajnálatos következménye, hogy a jogforrási hierarchia alacsonyabb szintjei (állami és regionális rendelkezések egyaránt) úgy szabályozzák a nyelvek használatát, hogy a törvények, illetve az alapjukat képező, a *Charta* által deklarált jogok a gyakorlatban eltérően, vagy egyáltalán nem érvényesülnek.

Az ukrainai oktatási törvény

Ukrajna oktatási törvényének alapjait szintén a rendszerváltás előtti időszakban tették le, amikor az ország még a Szovjetunió tagköztársasága volt.¹³ Az elfogadását megelőző

¹⁰ Beregszászi – Cserniczkó 2003 http://www.mtaki.hu/docs/cd2/tanulmany/07_Beregszaszi-Csernicsko.htm (Letöltve: 2009. 01. 26.)

¹¹ Szarka 2003 http://www.mtaki.hu/docs/cd2/tanulmany/02_Szarka_Laszlo.htm (Letöltve: 2009.01.26)

¹² Beregszászi – Cserniczkó, 2007 http://www.hhrf.org/kisebbségutatas/kk_2007_02/cikk.php?id=1482 (Letöltve: 2009. 01. 26.)

¹³ Az USZSZK 1991. május 23-án elfogadott oktatási törvénye.

társadalmi vitában érződött az oroszok lakta keleti és déli területek és Nyugat-Ukrajna közötti feszültség. Ez a megosztottság jellemzi magát az elfogadott törvényt is. Egyszerre akar eleget tenni a szovjet-orosz hagyományoknak, és egyúttal a Nyugat-Ukrajnában élők régi oktatási rendszer helyreállítását célzó és Európa felé nyitó törekvéseinek. Az oktatási intézmények három fokozatát különbözteti meg: elemi iskolák, alapiskolák, teljes középiskolák. Mindhárom fokozat működhet külön intézményként és egy igazgatás alatt is. A tehetséges gyerekek számára szakosított osztályok, gimnáziumok és liceumok nyitását engedélyezi.

A törvény fenntartja a 11 osztályos szovjet középiskolák rendszerét, de új típusú intézmények alapításának lehetőségét is előtérbe helyezi. Az állam mellett vállalatok, szervezetek és magánszemélyek is alapíthatnak különböző típusú és fokozatú oktatási intézményeket (magánegyetemet, avagy magánfőiskolát is). Az állami intézmények világi jellegét hangsúlyozza, ami azt jelenti, hogy az egyház közvetlenül nem, csak közvetve (általá fenntartott alapítvány révén) hozhat létre oktatási intézményt.

Az 1991-ben elfogadott törvényt 1996. március 23-án módosította Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa. A módosított törvény a fentiekben tárgyalt főbb pontokat megtartja, de több kiegészítést is hatályba léptet, főként az alapjogokra vonatkozóan. Így 3. cikkelye szerint az állampolgároknak faji, vallási, nemzetiségi és egyéb hovatartozásuktól függetlenül joguk van az ingyenes oktatáshoz az állami oktatási intézményekben. Ezt a jogot az állami és nem állami tulajdonú oktatási intézmények széleskörű hálózata biztosítja. Az oktatás elveit összefoglaló 6. cikkelyben olvashatjuk, hogy az oktatás minden típusát és formáját hozzáférhetővé kell tenni minden állampolgár számára, egyenlő feltételeket kell biztosítani mindenkinek a tehetsége, adottságai kibontakozásához, többirányú fejlesztéséhez. Az alapelvek között van egy olyan szakasz is, amely szerint az oktatás és az egyetemes, valamint a nemzeti történelem és kultúra, hagyomány közötti szerves kapcsolatot fejleszteni kell. Az oktatás nyelvét szabályozó 7. cikkely ezt a jogot áthárítja a nyelvtörvényre.¹⁴

A törvény szerint az oktatás vertikális szerkezete a következő:

- iskola előtti nevelés
- általános középfokú képzés
- iskolán kívüli képzés
- szakmai–technikai képzés
- felsőfokú képzés
- diploma utáni képzés
- aspirantúra
- doktorantúra

¹⁴ Orosz, 2000 <http://www.hhrf.org/kmtf/docu/tanulmany/oroszildiko/oktatasisorvenyek.htm> (Letöltés ideje: 2008. 12. 22.)

– önképzés.¹⁵

A jelenlegi ukrainai oktatáspolitikai helyzetre is kitérve megemlítendő a sok vitát kavarázó új oktatási programcsomag¹⁶ is, amelyet 2008. május 26-án hagyott jóvá 461. számú rendeletében Ivan Vakarczuk oktatási miniszter. A program lényege, hogy a nemzetiségi iskolák oktatási nyelvét fokozatosan ukránra cseréljék, ezzel próbálva meg javítani az államnyelv hiányos ismeretén, ami egyébiránt a magyar közösségben is komoly gondokat jelent. Az elvi szinten jelentős kérdés kezelésében azonban Kijev a kisebbségekkel való előzetes egyeztetések nélkül, a kisebbségi anyanyelvek rovására kíván új nyelvpolitikai fordulatot előidézni, mégpedig azzal, hogy egyes tantárgyakat ukrán nyelven, más tantárgyakat két nyelven kell majd a jövőben oktatni. Az ukrán nyelvórák számának más tantárgyak rovására történő emelése szintén ezt a célt szolgálja. A csomag elméleti síkon a nemzetiségek oktatásban történő felzárkóztatását, illetve integrálását szolgálja, ugyanakkor még mindig nem az államnyelv oktatásának minőségére, hanem az azzal foglalkozó tanórák mennyiségére fekteti a hangsúlyt.

Kisebbségi lét vagy mentalitás?

Az alábbiakban a *Kárpát Panel 2007* című szociológiai felmérésnek azokat a kérdéseit dolgozzuk fel, amelyek a kárpátaljai magyarság identitásképét próbálják meg lefesteni a 18 és 34 év közötti korosztály körében. Arra keressük a választ, mennyire tartják kisebbségben élőnek magukat az itt élő magyarok, illetve hogyan viszonyulnak a többségi nemzethez, valamint a magyarországi magyarokhoz; létezik-e az idegenellenesség; milyen értékekre alapozzák saját nemzeti hovatartozásuk megjelenítését. Itt fontos megjegyeznünk, bár a válaszadók időben még a Szovjetunió fennállása alatt születtek, azonban a felnőtté válás és szocializáció identitásformáló folyamatai már a rendszerváltozást követő évtizedre tehetőek. Következésképpen válaszaik, ha nem is sokban, de eltérnek az idősebb korosztály válaszaitól. Ezek azok, amelyek a legaktuálisabban tükrözik azt, hogy milyen kép alakult ki és áll fenn önmaguk meghatározását illetően a már független Ukrajna kötelékében felnövő nemzedék körében.

A felmérés

A *Kárpát Panelt* – A *Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái* elnevezésű szociológiai felmérést – 2007-ben az *MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézete* (Magyarország) és a *Max Weber Társadalomkutató Alapítvány* (Kolozsvár, Románia) kezdeményezte, amelynek elsőrendű céljai között fogalmazódott meg a

¹⁵ Закон України про освіту, вводиться в дію Постановою Верховної Ради України № ІООа/96-ВР від 23.03.96 р. (Zakon pro osvitu 1996) ld.: http://profy.nplu.org/!site/official/1_education.htm (Letöltés ideje: 2009. 01. 16.)

¹⁶ A rendelet sajtóvisszhangjával kapcsolatosan ld. Séra Magdolna e témával foglalkozó, kötetben található írását.

kárpát-medencei magyarok társadalmi struktúrájának, munkaerő-piaci viszonyainak, jövőtervezésének, migrációs potenciáljának, iskolázottsági helyzetének, nemzeti identitásának, a kisebbségi magyar közösségek Magyarországhoz és a többséghez való viszonyának átfogó vizsgálata és elemzése. A Kárpátaljára vonatkozó kérdőíves felmérést, a fenti intézményekkel együttműködve, a Beregszászban székelő *Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézet* végezte el és elemezte.¹⁷

A kutatás keretében a régióban 350 fős mintát vettek alapul, amely a háztartások szintjén többlépcsős véletlen mintavétel módszerével zajlott. A háztartásokon belül a személyek kiválasztása szabad kvótás rendszerben történt, korcsoportok és nemi összetétel betartása alapján. A mintavételi lépcsőket a régió, járás, azon belül településtípusok, települések (községek, városok, mezővárosok) szerint hozták létre. Ezek alapján elmondható, hogy a válaszadók 34%-a városi típusú településekből került ki, míg a falusi lakosság 66%-ot tett ki¹⁸

A településeken a háztartások, illetve a megkérdezettek kiválasztása az egyszerű véletlen mintavétel mechanikus kiválasztásának valamely technikáját követte. Erre a legalkalmasabb listás módszert használták.¹⁹

Jelen kutatás alapjául – mint fent kiemeltük – a *Kárpát Panel* felmérés azon mintái szolgáltak, melyek a kárpátaljai magyar közösség 18 és 34 év közötti korcsoportjából kerültek ki (vagyis az 1973 és 1989 között születettek), amelyek a 350 fős minta 31,4%-át teszik ki, szám szerint 107 főt.

Területi és szocio-demográfiai háttér

Az így kiválogatott alanyok a következő településekről kerültek ki: Ungvár (7 fő), Munkács (3 fő), Beregszász (10 fő), Bátor (2 fő), Visk (3 fő), Nagyszőlős (3 fő), Tiszaújlak (2 fő), Jaszinya (2 fő), Técső (3 fő), Csap (2 fő), Badaló (5 fő), Vári (6 fő), Nagyberég (5 fő), Déda (4 fő), Kaszony (4 fő), Oroszi (2 fő), Újbátyú (2 fő), Dercen (6 fő), Szernye (4 fő), Nagypalád (3 fő), Verbőc (3 fő), Nevetlenfalu (3 fő), Péterfalva (3 fő), Salánk (3 fő), Nagydobrony (7 fő), Eszeny (3 fő), Salamon (3 fő), Szürte (4 fő).

A szóban forgó fiatal válaszadók a településenként megkérdezettek nagyjából egyharmad részét teszik ki. Kivételt képez ez alól Munkács, ahol a fiatalok aránya az összminta egyötödét sem éri el, ez pedig a fiatalok erőteljesebben megnyilvánuló asszimilációját utalhat.

A szocio-demográfiai szempontok alapján a következő mutatók a mérvadóak: a vizsgált korcsoport 57%-a nő, 43%-a férfi; korcsoporton belüli megoszlását tekintve 42% a 18 és 23 év közöttiek, 31% a 24 és 28 év közöttiek, továbbá 27% a 29 és 34 év

17 Ezúton is köszönet illeti az *Intézet* munkatársait, hogy jelen kutatáshoz is biztosították a vizsgált tárgyban a 2007-es felmérés adatbázisát.

18 Molnár – Orosz, 2007: 185.

19 Amikor egy rendezett listáról egy lépcsőszám alapján minden x-ik háztartást választunk ki, és ezen belül korcsoport és nem szerinti kvóta alapján a személyeket is külön csoportosítjuk.

közöttiek aránya; családi állapotukra nézve pedig kiderül, hogy a válaszadók 53%-a házas, 42%-a egyedülálló, 5%-a pedig élettársi kapcsolatban él.

A nemzeti hovatartozás kérdései a kárpátjai fiatalok körében

A Magyarország határain kívül élő magyar csoportok jól érzékelhető kötődési bizonytalanságokkal küszködnek: a nemzeti identitástudatnak a valahová tartozás érzésével való párosítása nem igazán lehetséges, mert nem tudják magukat egy országhoz kötni, ezáltal a földrajzi értelemben vett hovatartozás meghatározása elég nehézkes, s általában közösséghez való kötődésben nyilvánul meg.²⁰

A felmérés során az identitás tárgykörébe tartozó első rész kérdéseire adott válaszokból is hasonló kép tárul elénk. Arra keresték a választ: az egyén hogyan határozza meg saját nemzetiségét (1. ábra), szülőföldjét (3. ábra), illetve az arról való hitvallást, hogy miként befolyásolja életét saját nemzetisége.

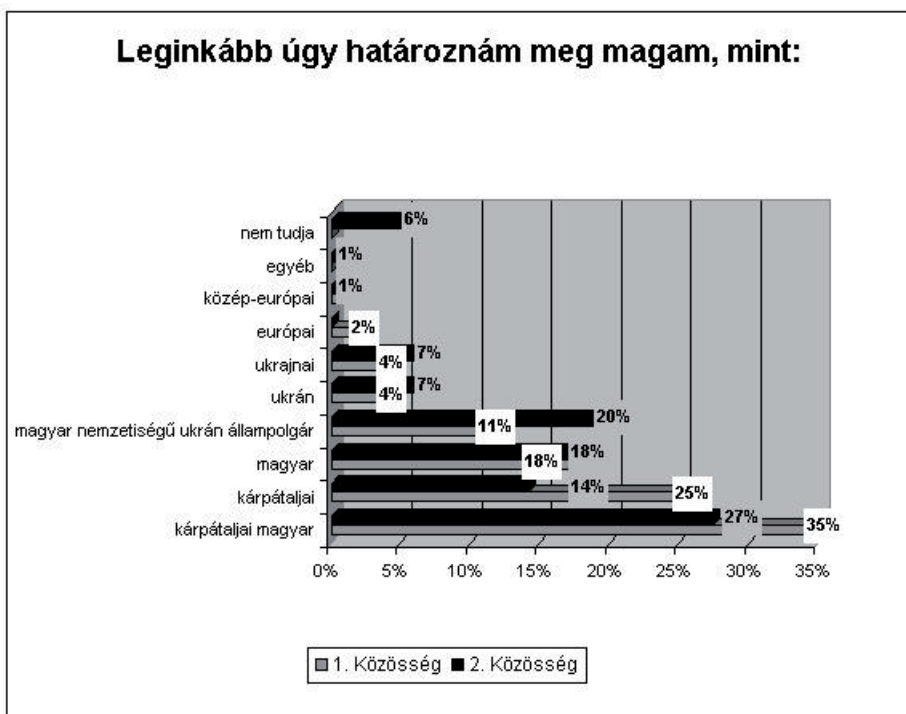
A kárpátjai magyaroknál a földrajzi kategória és a magyar megnevezés megmászthatatlan egybeolvasztásáról beszélhetünk – hiszen fenntartja a lokális „én”-tudatot (Kárpátalján élek, vagyis kárpátjai vagyok), de a lehető legtermészetesebben párosítja a magyar nemzethez tartozás tudatával. Részben válasz ez a Vári Fábián László által oly jól megfogalmazott „*Mindkét hazából kiárvulva...*”²¹ helyzetre, amelyet az itteni magyarok – sok más kisebbségben élő magyar közösséghez hasonlóan – úgy oldottak meg, hogy megalkották saját fogalmi rendszerüket, melynek vezető motívuma lett a *kárpátjai magyar*. A válaszadók többsége, 35%-uk első, 27%-uk második helyen nevezi meg ekként magát.

Ezt követi azok csoportja, akik külön-külön a *kárpátjai* (25% és 14%) és a *magyar* (18% és 18%) közösséghez tartozónak vallják magukat. Ezen kívül még jelentős hányadban jelölték meg azt, hogy *magyar anyanyelvű ukrán állampolgárok* (11% és 20%). Összességében elmondható, hogy első helyen 64%-uk önmeghatározásában szerepel az, hogy *magyar*. A többi válaszlehetőséget (ukrán, európai, ukrainai, közép-európai, kelet-európai, egyéb) a megkérdezettek 5 %-a sem jelölte.

A nemzetiségi hovatartozásukat, vagyis azt, „hogy magyarnak születtek...” természetes állapotuknak tekintik, büszkeséggel tölti el őket. A természetes adottság eleme leginkább nem a leszármazási öntudatra, hanem egy beleszületett állapotra utal („ez van, hát vállalom”), amelyet a teljes elfogadás és tudomásulvétel megnyilvánulása jellemez. A tény, hogy a magyar nemzethez tartozás állapotát nemcsak elfogadják és vállalják, az is bizonyítja, hogy 79%-uk elutasította azt a válaszlehetőséget, hogy szegénnyel töltené el az, hogy magyarnak született. A megkérdezettek 39%-a nem érzi, hogy hátrányt jelentene és 38%-a azt sem, hogy ez politikai kihívás lenne számára. Mindezek alapján igen pozitív nemzeti beállítottságról beszélhetünk, egyértelműen kizárhatóak a negatív, elutasító érzület esetleges jegyei.

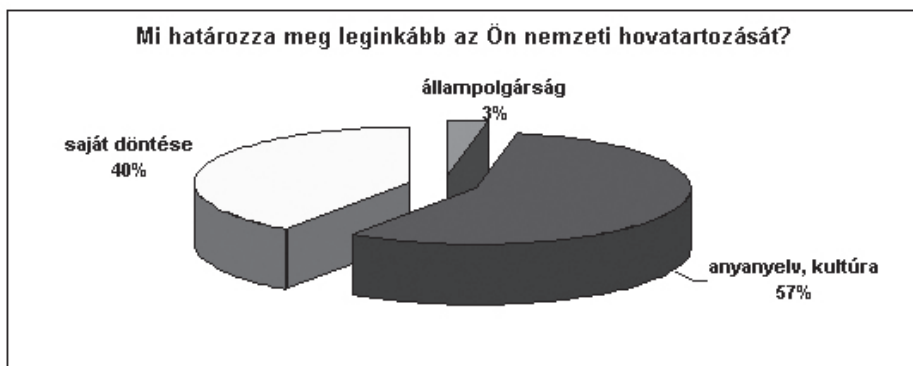
²⁰ Gereben, 1999: 73.

²¹ Vári Fábián László *Útban Törökország felé* című versének első sora. In: Vári Fábián, 1992: 70.

1. ábra A „Leginkább úgy határoznám meg magam, mint...” válaszainak százalékosan történő kimutatásai

Annál a kérdésnél, hogy milyen tényezők határozzák meg leginkább a nemzeti hovatartozást, a válaszadók alapvetően elvetik az állampolgárság, illetve politikai hovatartozás szerepének fontosságát. Ennél a pontnál kiemelhető az állampolgársági és nemzeti lét különválasztása. A felsoroltak közül a legtöbb válaszadó szerint a magyar nemzeti öntudat kialakulásának legfontosabb meghatározói a következők: magyar anyanyelvűség, a magyar kultúra ismerete és szeretete, továbbá az egyén választása és döntése a magyar nemzethez tartozást illetően. Ezt támasztják alá az alábbiakban jól látható összegző kérdésre adott válaszok eredményei is.

2. ábra A nemzeti hovatartozás meghatározó tényezői

El kell mondani, hogy a 350 fős teljes mintával összehasonlítva az *anyanyelv és kultúra* szerepe a fiatalabb korosztály köreiben kisebb jelentőséggel bír (a teljes minta válaszait figyelembe véve a megkérdezettek 67%-a²² jelölte meg fő tényezőként, míg csak a fiataloknál ez az arány 57%). Szembetűnő az a tény, hogy ezzel párhuzamosan a korcsoport 40%-a úgy foglalt állást, hogy *saját döntése* az, ami a leginkább meghatározó nemzeti hovatartozását illetően. Nem tudjuk, hogy mi áll ennek hátterében, azonban egyre inkább elővetíti annak feltételezését, hogy bár a fiatalok is kétséget kizáróan felvállalják magyarságukat, de a hétköznapiakban egyáltalán nem ez az, amiben előremenetelüket látják. A nyelv identitásjelző szerepe valamiért ebben a korosztályban visszaszorulóban van, ami persze nem azt jelenti, hogy ennek megállapításával valamiféle negatív folyamat előhírnökeiként akarnánk fellépni, mindazonáltal nem lehet nem észrevenni, különösen annak tudatában, hogy a korábbi felmérések²³ során az anyanyelv, mint identitáselem volt a válaszok legfőbb mérvadója.

Itt megjegyzendő, hogy a felmérés a 2008-as új ukrán oktatási programcsomagot²⁴ megelőzően készült, azonban figyelemreméltó, hogy a magyarságot meghatározó ismérvek közül már ezeket megelőzően is háttérbe szorult a magyar környezet, magyar nyelvű iskolázottság és az, hogy mindkét szülő anyanyelve a magyar legyen, igaz a megkérdezettek 22%-a vegyes, kétnyelvű családból került ki. Előtérbe kerül azonban az egyházak, s a piros-fehér-zöld lobogó tisztelete.

²² Molnár – Orosz, 2007: 190.

²³ Csernicskó – Soós, 2002

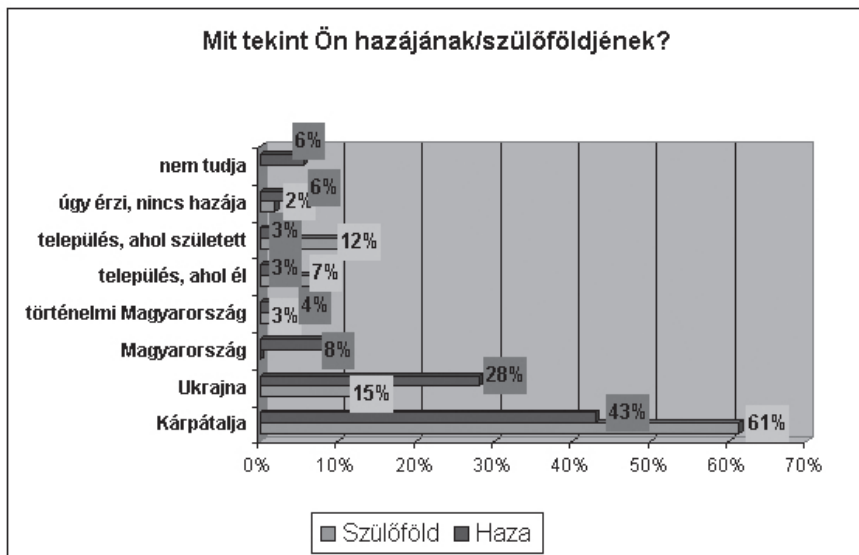
²⁴ Az Oktatási Miniszter 2008. május 26-i 461-es számú rendelete jóváhagyta az ukrán nyelv oktatásának javításáról szóló ágazati programot. A program alapelve a nemzetiségi iskolák oktatási nyelvének ukrán nyelvre történő fokozatos cseréje, amelyet egyes tantárgyak ukrán nyelven történő oktatásával, illetve más tantárgyak kétnyelvű oktatásával, az ukrán nyelvórák számának más tantárgyak rovására történő megnövelésével kívánnak biztosítani.

Ugyancsak az erős lokális identitástudat meglétét jelzi, hogy arra a kérdésre „Ha választhatna, hol, melyik országban szeretne élni?” a válaszadók 42%-a Ukrainát megnevezve nem változtatna lakhelyet, csak 18%-uk választja Magyarországot, de több más lehetőség is felmerül, megnevezik még Franciaországot, Görögországot, Hollandiát, Olaszországot, Svájcot, az USA-t (bár ezek egyike sem éri el az 5%-ot). A többihez képest némivel többen jelölték Németországot (több mint 7%), amely talán sejtet valamit arról, hogy a fiatalok szívesen tekintenek nyugat felé, s élnének is az új élet lehetőségével, ha adódna.

A tartozni valahová, vagyis konkrétan meghatározni, hogy „Mit tekint Ön hazájának/szülőföldjének?” kérdése is a régióhoz, illetve településhez való kötődést egyértelműsíti (ld. 3. ábra). Kárpátalját nevezi meg szülőföldjeként a válaszadók 61%-a, hazájaként 43%-a.²⁵

Ezzel összehasonlításban eltörpülnek hat, hogy Ukrainát mindössze 15%-uk nevezi meg szülőföldjeként, 28%-uk hazájaként. Ezt követi azok száma, akik szülőföldjüként azon települést jelölik meg, ahol születtek, avagy élnek (12% és 7%). A hontalan vagy hazátlan választípusok száma nem haladja meg a 6%-ot. S elmondható, hogy a történelmi Magyarországot hazájaként megnevezők száma is igen csekély.

Magyarországot a válaszadók mindössze 8%-a jelöli meg hazája címszó alatt, amely szintén látható módon a szülőföldhöz való erős kötődésről tanúskodik.

3.ábra A haza/szülőföld megválasztása

²⁵ Bár a régió világos, hogy nem ország, felmerülhet a kérdés: a „határontúli” jelzővel beskatulyázott magyar mennyire képes hazáját országban „mérni”?

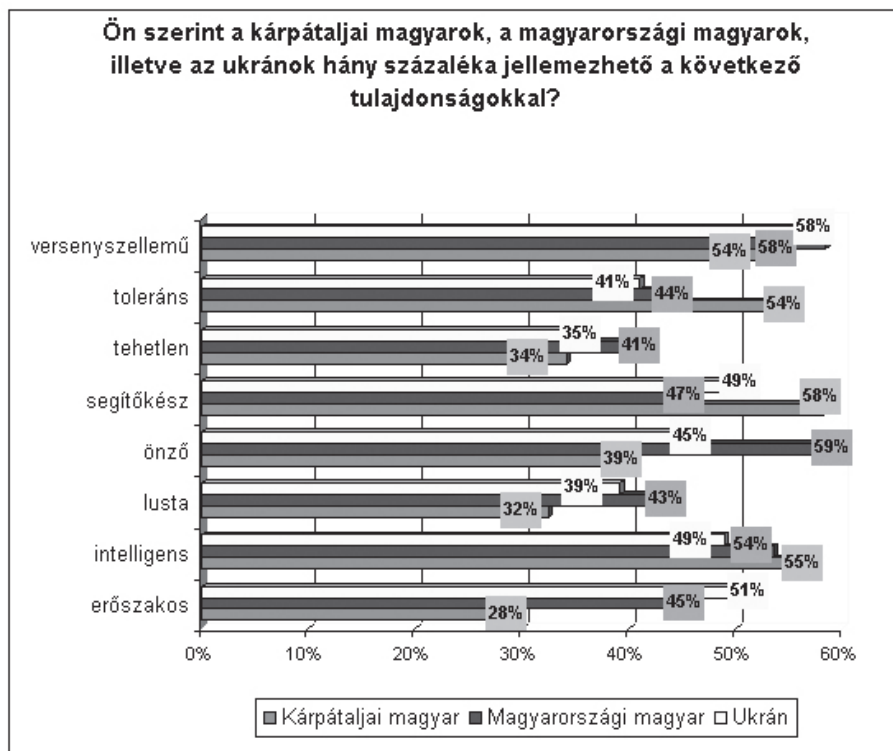
Említésre méltó eredmények születtek az „Ön szerint az ukrainai/kárpátaljai magyarok részét képezik-e a magyar nemzetnek?” és az „Ön szerint az ukrainai/kárpátaljai magyarok részét képezik-e az ukrán nemzetnek?” kérdések megválaszolását illetően is. A megkérdezettek 76%-a úgy véli, a kárpátaljai magyarok részét képezik a magyar nemzetnek, míg 18%-uk nemmel, 6%-uk pedig nem válaszolt erre a kérdésre. Furcsán hat viszont, hogy ezzel egy időben a válaszadók 51%-a a kárpátaljai magyarokat az ukrán nemzet részének is tekinti, 40%-uk viszont nemmel felelt, míg 9%-uk nem tudta a választ. Ez utóbbi eredmények identitásbeli anomáliáról tanúskodnak, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a korábban feltett kérdések alapján a nemzetiséget és az állampolgárságot határozottan szétválasztották. Ennek hátterében sok minden meghúzódhat, de igen fontos érv lehet az ún. esetleges negatív minősítés megléte, hol a többségi, hol a magyarországi magyar közösség részéről. Valószínűsíthető, hogy sokan épp azért tartják magukat a másik nemzethez tartozónak, mert esetlegesen a saját nemzetük részéről olyan negatív visszajelzéseket kaptak, amelyeket ezzel a megoldással építettek be identitásukba. Persze itt nem elhanyagolható a fentiekben már tárgyalt politikai és kulturális nemzetfelfogás problematikája sem. Az egyértelmű magyarázatot sok szempontból a nemzeti önkép alakulásánál kell keresni. Itt elkerülhetetlenné válik a magyar közösségek Magyarországhoz és a többséghez való viszonyának átfogó vizsgálata és elemzése.

A nemzeti önkép alakulása a kárpátaljai magyar fiataloknál

A „tartozni valahová” feltétlen igényén túl az identitás alapvető részét képezi az a kép, amelyet az egyén a nemzet, nemzetiség tagjaként saját magáról illetve másokról kialakít és őriz. Itt kell tisztázni, milyen alapokon nyugszik az önkép kialakítása csoporton belül és kívül egyaránt.

A közösség által meghatározott csoportjelölés (vonatkozzon az nemzeti, avagy egyéb társadalmi csoportokra) eszközeit *kategóriáknak* nevezi a szakirodalom, amelyek általánosságban véve egyszerűen érzékelhető csoportosítási támpontok. Tulajdonképpen nem mást, mint a személy saját meghatározásában a „mi”-„ők” oda-vissza történő viszonyításának eredményeit meghatározó érzelmi leképeződéseket értjük alattuk. Így az lehet pozitív, negatív vagy a pozitív és negatív keveréke, illetve közömbös érzelmi kategória. Ezek következménye, hogy a csoport tagjai között a különbségek csökkensenek (egyzon közösséghez tartozunk, vagyis hasonlóak vagyunk), a csoportok közötti eltérések viszont megnőnek (nem tartozunk egy közösséghez, valamiben eltérünk egymástól: én is „más” vagyok neked, te is „más” vagy nekem). Ezek a különbségek csak akkor jönnek létre, ha a kategória alapját képező támpont valóban jellemzi az adott csoportot, csak éppen nem egészen olyan mértékben, mint azt az észlelő tapasztalja. A kategóriák torzulása esetén keletkeznek a *sztereotípiák* – az észleléstől már teljesen függetlenedett, a csoporton belül „közkézen forgó” bélyegek, amelyek hamis észlelések és hozzájuk társuló érzések nyomán sok esetben téves attitűdök, illetve előítéletek kiváltóivá válnak.²⁶

Az alábbiakban ezen kategóriák értelmezésével próbáljuk megválaszolni, hogy milyen értékek határozzák meg a kárpátaljai magyarok önmegítélését, és ezzel párhuzamosan a más csoportok – főként az ukránok és a magyarországi magyarok – irányába történő külső minősítést (ld. 4. ábra.).

4. ábra A kárpátaljai magyarok, ukránok, magyarországi magyarok tulajdonságainak megítélése

A kárpátaljai magyarok – talán önmegerősítés céljából – önmaguk minősítése terén számos emberi tulajdonságukban pozitívabbnak tartják magukat a magyarországi magyaroknál és az ukránoknál is. Például segítőkészebbek (58%),²⁷ sokkal toleránsabbak (54%), intelligensebbek (55%), kevésbé önzők (39%), kevésbé tehetetlenek (34%), kevésbé lusták (32%), nem erőszakosak (28%). Alapvetőleg elmondható, hogy a kárpátaljai magyarság körében igen pozitív önképről beszélhetünk, ahol nem zárhatóak

27 Itt a százalékok átlagértékét vettük alapul. Az volt a válaszadók feladata, hogy megítéljék, hány százalékban jellemezhető az adott csoport egy-egy tulajdonsággal.

ki a negatív, inkább önkritikára utaló elemek sem, azonban kétségtelen, hogy a másik két csoporthoz képest önmagára nézve ezek aránya sokkal kisebb. Ennek kapcsán egy bizonyos fokú megkülönböztetésről, önmaguk *kiemeléséről* beszélhetünk, amely persze minden csoport sajátja, ugyanakkor egyfajta válaszként is tekinthető a kisebbségi lét kihívásaira.

A többségi nemzettel szemben a magyarországi magyarokat toleránsabbnak, intelligensebbnek tartják, azonban ezzel egyidejűleg nagyobb mérvű kritikával élve önzőbbnek, tehetetlenebbnek, lustábbnak is. A megkérdezettek szerint versenyszellem terén a magyarországi magyarok és az ukránok egy szinten állnak, azonban maguk a kárpátaljai magyarok, ha nem is sokban, de e téren elmaradnak a másik két csoporttól. Emellett a válaszok azt mutatják, hogy a megkérdezettek az ukránokat segítőkészebbnek, ugyanakkor erőszakosabbnak tartják a magyarországi magyaroknál.

A felmérésből kiderül továbbá, hogy a kárpátaljai magyarok a legtöbb nemzetiséggel szemben leginkább közömbösek (a románokkal 69%, a szlovákokkal 70%, a zsidókkal 75%, a németekkel 70%, a kínaiakkal kapcsolatban 76% érez így). A legrokonszenvesebbnek a magyarországi magyarokat (53%), utána az ukránokat (47%), majd az oroszokat (38%) tartják. A romákkal szemben fenntartásaik vannak, 27%-uk nyilatkozott úgy, hogy számukra inkább ellenszenvesek, 17%-uk számára nagyon ellenszenvesek, 49%-uk számára pedig közömbösek.

A határon túli magyarokra vonatkozó válaszok szerint a kárpátaljai magyarok számára a legrokonszenvesebbek maguk a kárpátaljai magyarok (36%-uk szerint nagyon rokonszenvesek, 45%-uk szerint inkább rokonszenvesek). Saját magukon kívül az erdélyiek tűnnek a legrokonszenvesebbnak (8%-uk nagyon rokonszenvesnek tartja, 42%-uk inkább rokonszenvesnek). Az erdélyiek után a felvidékieket kedvelik (7%-uk nagyon, 39%-uk inkább), majd a vajdaságiakat (6%-uk nagyon, 37%-uk inkább). A válaszadók a legnagyobb intoleranciát a kábítószeresekkel szemben tanúsítják, összességében 86% tekinti őket ellenszenvesnek vagy inkább ellenszenvesnek. Valamivel kisebb az elutasítás mértéke a bőrféjűekkel (78%) és a homoszexuálisokkal (70%) szemben. Nagymértékű közömbösségről beszélhetünk a munkanélküliek (61%) és a menekültek (65%) vonatkozásában, továbbá közömbösséget mutatnak a vállalkozók (64%), az újjgazdagok (57%), a biztonsági őrök (69%) irányába is. A megkérdezettek nagyjából egyharmada (29%) a felsorolt csoportok közül a vállalkozókat tartja nagyon rokonszenvesnek, avagy inkább rokonszenvesnek.

A kárpátaljai társadalom toleranciáját mutatja az, hogy a megkérdezettek nagy részét soha nem érte megkülönböztetés neme (90%), vallásos meggyőződése (84%), életkora (79%), vidéki származása (71%), társadalmi származása (76%), politikai nézetei (76%), illetve anyagi helyzete (64%) miatt. A megkérdezettek 46%-a azt válaszolta, hogy nemzetiségi hovatartozása miatt ritkán érte hátrányos megkülönböztetés, azok aránya pedig, akiket soha sem diszkrimináltak, 40%-ot tesz ki.

Az ezeket követő kérdésre – nevezetesen arra, hogy „Ön szerint akadály-e az érvényesülésnek Kárpátalján, ha az ember magyar?” – is hasonló válaszok születtek:

a korcsoport 47%-a számára egyáltalán nem jelent akadályt, viszont 35% azok aránya, akik számára konkrét helyzetekben gondot okoz (ide sorolták a hivatali ügyintézészt,²⁸ egészségügyi ellátást, oktatást, ezen belül nagy valószínűséggel a felsőoktatást és a munkavállalást), 10% szerint mindenben problémát jelent. Mindössze 1% azok aránya, akik szerint előny, különös tekintettel a vendéglátásra.

Az említettek alapján szembetűnően magas a magyarságot érvényesülésükben akadályként megnevezők aránya, amely mindenképpen jelzésértékű. A kisebbségi lét megélése sehol sem egyszerű, azonban a fenti listában szereplő szolgáltatások akadályozottsága egyértelműen a mindennapok nehézségeit mutatja. Figyelemreméltó, hogy az „igen”-válaszok nagy arányban a tömbben élő magyarság válaszadói köréből kerültek ki, ez pedig világosan jelzi az államnyelv hiányos tudásának problémáját a térségben, amely mostanában már a sajtót is egyre inkább foglalkoztatja. E nehézség okainak és esetleges megoldásainak vizsgálata máig sem zárult még le. A kiutat elsősorban a minden oldalról való perspektívaváltás és a nyelvtanulásra vonatkozó új módszerek gyakorlatban történő, mihamarabbi megvalósulása jelentheti. Ennek részletezése meghaladja a jelen tanulmány kereteit, és egy erre vonatkozó külön kutatómunka feladata.

Fontos még kitérni a nemzeti önkép alakító tényezői között a bizonyos szempontból példamutató, illetve a múlthoz és kultúrához való viszonyulást meghatározó történelmi hősök, illetve kulturális személyiségek tiszteletére. A felmérés folyamán a megkérdezettek 62%-a szerint léteznek, avagy léteztek a magyarságot, mint nemzetet megjelenítő hősök, illetve hősnők. Hasonlóképpen, 78%-uk ért abban egyet, hogy vannak a magyar kultúrát megjelenítő közéleti személyiségek is. A konkrét megnevezésnél azonban nagy arányú (40%) azok száma, akik nem tudtak sem első, sem második helyen példát felhozni. A további arányok igen csak megoszlanak: 11% jelöli meg első királyunkat, Szent Istvánt, öt követi Zrínyi Ilona (10%), II. Rákóczi Ferenc (9%), Széchenyi István (6%), Kossuth Lajos (6%), Mátyás király (5%), Petőfi Sándor (4%), Zrínyi Miklós (2%) és Bocskai István (2%). Ezek mellett még egy-egy válaszadó megnevezte Horthy Miklóst, Dobó Istvánt és Attilát is.

A magyar kultúrát megjelenítő személyiségek kapcsán 26% azok aránya, akik senkit sem tudtak megnevezni, ezzel egy időben azonban több, mint 42%-uk jelölte meg Petőfi Sándort, öt követi József Attila (5%), Munkácsy Mihály (4%), Arany János (3%), Jókai Mór (3%), Vári Fábián László (2%), Ady Endre (2%), Füzesi Magda (1%). Említik még Horváth Annát, Wass Albertet és Tamási Áront is.²⁹

²⁸ Ennek problémáit az előző fejezetben tárgyaltuk.

²⁹ Vári Fábián László és Füzesi Magda kárpátaljai költők, mindkettő beregszászi kötődésű; Horváth Anna pedig Beregszászban élő jeles képzőművész volt.

A magyar nemzetet jelképező szimbólumokkal kapcsolatban a válaszadók 83%-a nyilatkozik úgy, hogy léteznek, melyek közül legtöbben első helyen a zászlót jelölik meg (46%), másodikként a himnusz (16%), harmadikként a koronát (8%), a Turul madarat 3%-uk, a szegedi paprikát pedig 2%-uk említi.

Összefoglalás

Ukrajnában a kisebbségi közösségek kollektív jogait az alkotmány és a kisebbségi törvény taglalja, melyekben alapelveként fogalmazódik meg a kisebbségek nyelvének és identitásának védelme. A nyelvhasználatra vonatkozó hatályos dokumentumok is tartalmazznak erre vonatkozó intézkedéseket. A nyelvtörvény az ukrán mellett fontos státust biztosít az orosz nyelvnek is (mely az azt használó lakosság számát tekintve is a második legjelentősebb beszélt nyelv), amely az ukrán mellett párhuzamosan hivatali nyelvként és a népek közötti érintkezés nyelveként funkcionál. A gyakorlatban azonban alapvető problémát jelent a kérdés: vajon mennyire kisebbségi nyelv az orosz, s mennyire csökkent vagy inkább maradt meg használati jelentősége az államnyelvi státusra szert tett ukránnal szemben. Tény ugyan, hogy az orosz nyelv egyre inkább visszaszorul, de szerepét figyelmen kívül hagyni – az ország bármely állami, gazdasági vagy társadalmi szférájáról legyen is szó – lehetetlen. Ez pedig nem kedvez annak, hogy rendezni lehessen a többi kisebbségi nyelv – köztük a kárpátaljai magyar közösség anyanyelveként működő magyar nyelv – helyzetét. Az ukrainai nyelvtörvény garantálja a többi kisebbségi nyelv használatát is. Ezek a nyelvek és nyelvi jogok azonban általában a törvény rendelkezéseiben a „lehetőség szerinti” kategóriába kerültek, vagyis elsősorban az ún. nemzetiségi többségű területeken engedélyezettek. Nem értelmezi azonban a törvény, mit ért a *nemzetiségi többségű területek* fogalom alatt, ezzel is nehezítve a kisebbségi közösségekre vonatkozó rendelkezések gyakorlatban történő alkalmazását, az így sem mindig végrehajtott és „élő” törvénykezés mellett.

Csakis ennek a háttérnek az ismeretében tudjuk megfelelően értelmezni, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok miként határozzák meg saját magukat, identitásukat Ukrajna kötelékén belül. A kisebbségi léthelyzetet mindig vonatkoztatni kell a többségi társadalom, az állam által meghatározott keretekre, amelyek alapvetően befolyásolják közérzetét, magatartását, viszonyulását.

A Kárpát Panel 2007 – A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái elnevezésű szociológiai felmérés, ezen belül a 18 és 34 év közötti korosztály adatait elemezve az alábbi jellemzőket sikerült megfigyelni:

A kárpátaljai magyarok erősen kötődnek szülőföldjükhöz. Identitásukban első helyen áll a *kárpátaljai magyar* kettős fogalma, hiszen magyarok, viszont a földrajzi értelemben szülőföldnek számító megnevezést sem hagyják el. Emellett a válaszok között külön megjelenik a *kárpátaljai, magyar, és magyar anyanyelvű ukrán állampolgár* kategóriája is. Összességében elmondható, hogy első helyen 64%-uk ön meghatározásá-

ban szerepel az, hogy *magyar*. Nemzetiségi hovatartozásukat természetes állapotuknak tekintik, büszkeséggel tölti el őket. Különválasztják az állampolgársági és nemzeti lét fogalmait, ugyanakkor, amikor arról van szó, hogy önmagukat valamely nemzethez kössék (ukrán nemzet része-e, avagy magyar nemzet része-e) identitásbeli zavarokról beszélhetünk, hiszen előfordul, hogy valaki egyszerre sorolja magát mindkettőhöz, avagy magyarnak nevezi meg magát, de nem érzi, hogy a magyar nemzet része volna. Ennek problémáit az esetleges dehonesztálónak ítélt, külső minősítés eredményeiben kell keresnünk, mely megalapozója az egyéni önminősítésnek.

A felsoroltak közül a legtöbb válaszadó szerint a magyar nemzeti öntudat kialakulásának legfontosabb meghatározói a következők: magyar anyanyelv, a magyar kultúra ismerete és szeretete, továbbá az egyén választása és döntése a magyar nemzethez való tartozásról. Ebben eltérés mutatkozik az összesített 350 fős mintához képest, amelyből az tűnik ki, hogy a fiatalok nagyobb arányban teszik saját döntésüktől függővé magyarságukat. Mindez azt jelzi, hogy az anyanyelv és kultúra korábban elsődleges identitás-jelző hatása visszaszorulóban van.

A nemzeti öntudat mintáit vizsgálva egyértelmű, hogy a kárpátaljai magyarok önmaguk minősítése terén számos emberi tulajdonságukban pozitívabbnak tartják magukat a magyarországi magyaroknál és az ukránoknál is. Ez persze minden közösség sajátossága lehet, ugyanakkor egyfajta válaszként is értékelhető a kisebbségi lét kihívásaira.

El kell mondani, hogy igen magas a magyarságát előremenetelében akadályozó tényezőként értelmezők aránya, amely jelzi a főként tömbben élő magyarok hiányos ukrán nyelvtudása miatt fellépő problémáit. Az a kérdés pedig, hogy mindez milyen mértékben befolyásolja majd az itteni magyarok kilátásait, boldogulását, minél hamarabbi megoldást sürget, mégpedig főként abból a szempontból, hogy a kisebbségi magyar közösség kulturális megmaradását elsődlegesen szolgáló értelmiségi réteg társadalmi bázisa egy rövid ideig tartó erősödés, növekedési ciklus után ismét csökkenő és gyengülő tendenciát mutat.

Felhasznált irodalom

ALKOTMÁNY, 1996

Ukrajna Alkotmánya, Конституція України. 1996.
www.rada.kiev.ua/const.htm

BEREGSZÁSZI-CSERNICSKÓ, 2003

Beregszászi Anikó–Csernicskó István: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: NÁDOR Orsolya – SZARKA László (szerk.): *Nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
http://www.mtaki.hu/docs/cd2/tanulmany/07_Beregszaszi-Csernicsko.htm

- BEREGSZÁSZI-CSERNICSKÓ, 2004 Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? – Írások a Kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Poliprint, Ungvár 2004.
- BEREGSZÁSZI-CSERNICSKÓ, 2007 Beregszászi Anikó-Csernicskó István: *A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. Kisebbségkutatás 2007/2* http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2007_02/cikk.php?id=1482
- BÍRÓ, 1997 Bíró Gáspár: *Kollektív jogok és contractus*. In: *Kisebbségsszociológia, szöveggyűjtemény egyetemi és főiskolai hallgatók részére*. ELTE Kisebbségsszociológiai Tanszék, Budapest 1997.
- CSEPELI, 1987a Csepeli György: *Önmeghatározás és magyarság*. In: CSEPELI György: *Csoporttudat, nemzettudat. Esszék, tanulmányok*. Magvető, Budapest–Dabas 1987.
- CSEPELI, 1987b Csepeli György: *„A nagy világon e kívül...”*. In: CSEPELI György: *Csoporttudat, nemzettudat. Esszék, tanulmányok*. Magvető, Budapest–Dabas 1987.
- CSEPELI, 1992 Csepeli György: *Nemzet által homályosan*. Századvég Kiadó, Budapest 1992.
- CSERNICSKÓ – SOÓS, 2002 Csernicskó István – Soós Kálmán: *Mozaik 2001 – Gyorsjelentés. Kárpátalja*. In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László – NEMESKÉRI István (szerk.): *Mozaik 2001 – Gyorsjelentés – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest 2002.
- CSERNICSKÓ, 2006 Csernicskó István: *A magyar nyelv használata Kárpátalján: a jogok és a gyakorlat*. *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny* 2006 (2). 51-62.
- DOBOS, 2006 Dobos Balázs: *A magyarországi nemzeti s etnikai kisebbségek autonómiája. Kisebbségkutatás 2006/3*. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2006_03/cikk.php?id=1415

- GERENCSÉR, 2006 Gerencsér Balázs Szabolcs: *Nyelvhasználat az eljárásjogokban - A Kárpát-medencei nemzetrészek anyanyelv jogérvényesítése az eljárásokban különös tekintettel Szlovákiára, Ukrajnára, Romániára, Szerbiára, Horvátországra és Szlovéniára*. PPKE-JÁK, Budapest 2006.
- GÖRÖMBEI, 2008 Görömbei András: *Azonosságtudat, nemzet, irodalom*. Nap Kiadó, Debrecen 2008.
- MOLNÁR-MOLNÁR D., 2005 Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. KMPSZ, Beregszász 2005.
- MOLNÁR – OROSZ, 2007 Molnár Eleonóra–Orosz Ildikó: *Kárpátalja (Ukrajna). Gyorsjelentés*. In: PAPP Z. Attila - VERES Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2007. 185-190.
- OROSZ, 2000 Orosz Ildikó: *A nemzeti kisebbségi oktatást meghatározó törvények és rendeletek Ukrajnában*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Pedagógiai Tanszék, Beregszász 2000.
<http://www.hhrf.org/kmtf/docu/tanulmany/oroszildiko/oktatasitorvenyek.htm>
- OROSZ, 2005 Orosz Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedeiben*. Poliprint, Ungvár 2005.
- ÖRKÉNY-SZÉKELYI-CSEPELI, 2007 Örkény Antal-Székelyi Mária-Csepeli György: *A nemzeti identitás változó konfigurációi Európában*. In: ÖRKÉNY Antal-SZÉKELYI Mária-CSEPELI György-PÓÓR János-VÁRHALMI Zoltán: *Nemzeti érzés és európai identitás*. Arktisz Kiadó-Balassi Kiadó, Budapest 2007. 24-25.
- PATAKI, 1998 Pataki Ferenc: *A tömegek évszázada - Bevezetés a tömeglélektanba*. Osiris Kiadó, Budapest 1998.

- SZARKA, 2003 Szarka László: *Államnyelv, hivatalos nyelv - kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában*. In: NÁDOR Orsolya – SZARKA László (szerk.): *Nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003.
- VÁRI FÁBIÁN, 1992 Vári Fábián László: *Kivont kardok közt*. Magvető Könyvkiadó–Hatodik Síp Alapítvány, Budapest-Beregszász, 1992.
- ZAKON PRO MOVU, 1989 ЗАКОН Про мови в Українській РСР, hatályos szöveg olvasható:
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=8312-11>
- ZAKON PRO NACIONALNI MENSINI, 1992 Закон України про національні меншини, м. Київ, 25 червня 1992 року N 2494-XII. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12>
- ZAKON PRO OSVITU, 1996 Закон України про освіту, вводиться в дію Постановою Верховної Ради України № ЮОа/96-ВР від 23.03.96 р. http://profy.nplu.org!/site/official/l_education.htm

Utak és útvesztők a többnyelvűség keresésében

Bevezetés

Mióta a történelmi Magyarország etnikailag magyar lakosságának egyharmada a szomszédos országok kötelékébe került, a külhoni magyarság anyanyelvű oktatásának biztosítása a kisebbségi közösségek egyik állandó, kiemelt ügye lett. A kisebbségi oktatáspolitikára erre irányuló törekvései nem alaptalanok, hiszen a határon túli magyarok identitásátadásának igen fontos összetevője az anyanyelvű iskolahálózat.¹ Több kutatás is bizonyította, hogy az iskola tannyelve közvetlen összefüggést mutat a kisebbségben élő emberek anyanyelvükhöz való viszonyával, s ezáltal a nyelv megtartásával.²

A szovjet övezetben élő magyar kisebbségek számára nemcsak az oktatás nyelve okozott problémát, hanem a Szovjetunióra jellemző szűkös felsőoktatási keret is, amelyben a magyar nemzetiségűek csak ritkán jutottak el a diploma megszerzéséig. Az alacsony befogadóképességű, nyelvileg nehezen megközelíthető állami felsőfokú képzés hatása abban nyilvánult meg, hogy a kisebbségek jelentősen elmaradtak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma, illetve a felsőoktatásban tanuló diákok aránya tekintetében a többségi nemzet tagjaitól (ld. 1. táblázat).

	10 év fölötti lakosok száma	%	teljes felsőfok	%	felsőfok, alapszint	%	nem teljes felsőfok	%
Ukránok	33 718 100	100	3 942 938	11,7	238 289	0,7	5 739 059	17
Oroszok	7 823 575	100	1 462 950	18,7	57 637	0,7	1 652 621	21,1
Belaruszok	269 188	100	418 67	15,6	12 90	0,5	56 100	20,8
Moldívok	234 980	100	118 49	5	1 033	0,4	24 149	10,3
Krimi tatárok	216 449	100	19 700	9,1	1 989	0,9	41 148	19
Bolgárok	186 773	100	18 239	9,8	1 455	0,8	30 919	16,6
Magyarok	138 638	100	6 698	4,8	5 88	0,4	13 694	9,9
Románok	129 352	100	5 128	4	261	0,2	7 861	6,1
Lengyelek	138 004	100	15 580	11,3	588	0,4	23 238	16,8
Átlag	42 855 059	100	5 524 949	12,9	303 130	0,7	7 588 789	17,7

1. táblázat Ukrajna legnépesebb nemzetiségeinek képzettségi szintje a 10 év fölötti lakosok között a 2001-es népszámlálás adatai alapján (Forrás: Orosz – Csernicskó – Kristofori – Ambrus, 2008: 97.)

¹ Csernicskó (szerk.), 2003: 232.

² Csernicskó, 2008a; 2008b; Bárdi – Fedinec – Szarka, 2008: 382.

Nem véletlen tehát, hogy a rendszerváltást követően, amikor a kisebbségi jogok kiszélesedtek Közép-Európában, a nemzeti nyelveken folyó felsőoktatás terjedése mellett, mind a négy nagy kisebbségi régióban (Erdélyben, Felvidéken, Vajdaságban és Kárpátalján) megfogalmazódott az igény a magyar nyelvű felsőoktatás megteremtésére, többek között nem állami, hanem önálló, magyar nyelven oktató felsőoktatási intézmények alapítása révén.

A rendszerváltás lendületéből táplálkozó, intenzív egyetemalapítási folyamat eredményeképpen mára Romániában³, Szlovákiában⁴, részben Szerbiában⁵ és Ukrajnában⁶ is létrejöttek az önálló magyar felsőoktatási intézmények. S miután az intézmények azzal, hogy a magyar diákok képzéséért folytatott harcban megszüntették a helyi állami felsőoktatási intézmények monopol helyzetét, az állami oktatási szféra is kénytelen volt reagálni új magyar tannyelvű karok nyitásával, illetve a már létező magyarul is tanulható szakválaszték bővítésével. Mára régióként a többszörösére emelkedett a magyarul tanulható szakok száma.

A rendszerváltás után 15 évvel, 2004 októberében egy, a kisebbségi magyar felsőoktatás szereplőinek (vezetők, tanárok, diákok) bevonásával szervezett konferencián⁷ újszerű kérdés került a határon túli oktatáspolitikusok, nyelvészek, illetve (a konferencia anyagainak kötet formájában való megjelentetésével⁸) a közvélemény elé. Ezen a konferencián merült fel elsőként az a kérdés, hogy nem ellentétes-e a kisebbségi magyar egyetemeken megszervezett, kizárólag magyar tannyelvű felsőoktatás a kisebbség nemzeti érdekeivel? A merész kérdés parázs vitákat váltott ki annak idején, s talán ma is vannak olyanok, akik számára úgy tűnhet, hogy nem sok értelme van az ilyen jellegű elmélkedésnek, mert a kisebbségi magyar egyetem éppen attól magyar, hogy magyar a tanyelve. De a kérdésnek mégis van létjogosultsága, amit könnyen megérthetünk, ha végiggondoljuk az intézmények egykori alapítása mögött álló célok, valamint a kisebbségi magyar közösségek társadalmi céljainak egymáshoz való viszonyát. Ideális esetben ugyanis a kisebbségi (felső)oktatásnak hozzá kellene járulnia a közösség társadalmi és nyelvi céljainak megvalósításához.

Ami az intézményalapítás eredeti céljait illeti, pont azért, mert az anyanyelvű oktatás fejlesztése a rendszerváltás előtt politikai korlátokba ütközött, a magyar oktatás mellett szóló érvek a kisebbségi elitek sérelmi politizálásának részei voltak. Ennek következménye az lett, hogy az iskolaalapítás fő (s mindenek felett álló) szempontjait a kisebbségvédelem és az identitásápolás szolgáltatták. Az oktatás szolgáltatásként való értelmezését –, ahol az iskola feladata az anyanyelv ápolásán és őrzésén túl, a diákok

3 2001 – *Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem* (továbbiakban: *EMTE*)

4 2004 – *Selye János Egyetem* (továbbiakban: *SJE*)

5 2008 – *Újvidéki Egyetem Tanítóképző Kara* (Szabadka)

6 1996 – *Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola* (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

7 Az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága rendezésében 2004. október 28–31-én került sor a tanyelv választás témájában szervezett konferenciára Debrecenben.

8 Kontra (szerk.), 2005

munkaerő-piaci helyzetének erősítése–, sokszor figyelmen kívül hagyták, vagy épp nem azt tekintették elsődlegesnek.⁹

Ehhez képest a kárpát-medencei magyar kisebbség társadalmi céljai alatt ma nem a magyarságba bezárkózó megmaradást értjük, hanem egy olyan identitásörzést, melynek célja több nyelv ismerete által a többségi társadalomba való integrálódás. Az integráció feltétele pedig egy olyan nyelvi modell kialakítása a felsőoktatáson belül, amely a munkaerőpiacon jól értékesíthető nyelvi és szaknyelvi ismeretekkel látja el a végzősöket.

Az anyanyelvű oktatásra épülő többnyelvű képzés gondolata már az említett konferencián is megjelent a résztvevők hozzászólásaiban. Albert Sándor, a felvidéki magyar tannyelvű *SJE* rektora elmondta, azzal, hogy Felvidéken magyar nyelvű felsőoktatást hoztak létre, sok olyan diákot sikerült megszólítani, akik magyarországi felsőoktatási intézménybe készültek, vagy éppen olyanokat, akik szlovák egyetemeken nem kívántak továbbtanulni. Ugyanakkor az egyetem tudatosan olyan tannyelvpolitikát folytat, melynek hátterében az a felismerés áll, hogy a végzősöket már az Európai Unió munkaerőpiacára kell felkészíteni; ennek értelmében pedig csak az kaphat diplomát, aki az anyanyelvén kívül, az államnyelvet és egy idegen nyelvet is aktívan birtokol. Ehhez igyekeznek a feltételeket is megteremteni.¹⁰

A rendszerváltás utáni oktatáspolitikai, azzal, hogy megteremtette a magyar tannyelvű felsőfokú képzés lehetőségét, alá is rendelte azt az identitásörzés feladatának. A magyar tannyelvű képzés döntéshozói között már akadnak olyanok, akik érzékelik a probléma súlyát, s lépéseket is tesznek a többnyelvűség kialakításának irányába, de akadnak olyanok is (amint majd látni fogjuk a tanulmány további részében), akik tudatos lépésekre még nem szánták el magukat.

A dolgozat további részében (terjedelmi korlátok miatt) a kisebbségi magyar felsőoktatás egyik régiójának, Kárpátjának a helyzetét mutatom be, ahol a rendszerváltás után elsőként alakult meg az önálló magyar felsőoktatás, mégis, napjainkban éppen ebben a régióban szenved el a kisebbségi oktatás szinte minden területe a legnagyobb politikai támadásokat. A (részben) magyar nyelvű felsőoktatás képviselőivel készített interjúk, az oktatás törvényi kereteinek, demográfiai és statisztikai mutatóinak elemzésével az oktatás egy igen fontos szegmensét, az intézmények tannyelvpolitikáját, illetve a tannyelvek megválasztását vizsgálom. Arra keresem a választ, hogy a kárpátaljai magyar felsőoktatás képes-e (illetve hajlandó-e) a kisebbség összefonódó társadalmi és nyelvi céljainak megvalósításával járó kihívásokra reális választ adni.

⁹ Papp Z., 2008: 384.

¹⁰ Albert, 2005: 160.

Magyar nyelvű felsőoktatás Kárpátalján

Az első lépések

Kárpátalja esetében az önálló magyar felsőoktatást a *Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola* (ma: *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola*, továbbiakban: *KMF*) 1996-os megalakulása¹¹ óta tartjuk számon. Azonban arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy már korábban (1963-tól) is volt lehetőség (részben) magyar nyelvű tanulmányok végzésére az *Ungvári Állami Egyetem* (ma *Ungvári Nemzeti Egyetem*, továbbiakban: *UNE*)¹² magyar nyelv és irodalom szakán, valamint a *Munkácsi Középfokú Tanítóképző*¹³ intézményében (ma: *Munkácsi Állami Egyetem Humán-pedagógiai Koledzs*, továbbiakban: *MÁE*). Ezen kívül más ukrán tannyelvű szakokon is tanult csekély számú magyar nemzetiségű hallgató.

A *KMF* megalakulásával jelentősen bővült a magyar nyelven tanulható szakok kínálata: az eddig csupán részben magyarul tanulható magyar nyelv és irodalom szak mellett (*UNE*), a fiatal intézményben óvodapedagógusi, tanítói, angol-földrajz, angol-történelem, történelem-földrajz, földrajz szakok és szakpárok nyíltak, ahol teljes egészében magyar nyelven folytathatták tanulmányaikat a magyar nemzetiségű diákok.

A *KMF* létrejötte máris érzékelhetően javította a magyar diákok részvételi arányát a felsőoktatásban. Néhány adatot idéznék egy, a kárpátaljai magyar oktatás helyzetét elemző tanulmányból¹⁴ ennek igazolására: az 1998-99-es tanévben 658 magyar nemzetiségű hallgató járt a kárpátaljai állami és megyei felsőoktatási intézményekbe, míg a 2006/2007-es tanévben 902 tanult, vagyis a hallgatói létszám 244-gyel nőtt,

11 1993-ban létrejött a *Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány* (továbbiakban: *KMFA*), azzal a céllal, hogy a kárpátaljai magyar kisebbség társadalmi és nyelvi céljainak megfelelően, a szülőföldön való boldogulást támogatva létrehozzon egy önálló magyar tannyelvű főiskolát Kárpátalján. Miután a *KMFA* 1994-ben szerződést kötött a magyar *Művelődési és Köztudományi Minisztériummal* (*KM*) és a *Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolával* (továbbiakban: *BGYTF*), 1994-ben megindult a teljesen magyarnyelvű tanárképzés Beregszászon. Az önálló *Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola* működési engedélyének megszerzéséig (1996 szeptemberéig) a képzés a *BGYTF* kihelyezett tagozataként funkcionált *Beregszászi Speciális Tanárképzés* „fedőnév” alatt (Orosz – Soós – Csernicskó – Vass – Kohut – Pallay, 2006).

12 1945-ben alakult az *Ungvári Állami Egyetem*, mely ma egyike Ukrajna 14 klasszikus egyetemének. 1963-ban nyílt meg magyar tagozata, rövid időn belül pedig (1965) az egyetem *Magyar Filológia Tanszéke*. A magyar tagozat létrehozása a kárpátaljai magyar iskolák magyar szakos tanárhiányát kívánta pótolni, ám az ide felvételt nyert diákok körében sem volt szó magyar tannyelvű oktatásról, hiszen míg akkoriban (szaktárgyak kivételével) oroszul folyt az oktatás, 1991-től ukránul hallhatóak az előadások. A tanszékvezető elmondása szerint mára a tanszéken tanulható tárgyak 75%-a magyar nyelven hallgatható.

13 A *Munkácsi Humán Pedagógiai Főiskola* a hágón túli *Ivano-Frankivszki Egyetem* kihelyezett tagozatából önállósodott, melyet a *Munkácsi Középfokú Tanítóképző* bázisán hoztak létre. Ennek az intézménynek a *Kárpátaljai Megyei Tanács* volt az alapítója és több éven át a fenntartója is. 2009 januárjától azonban a *Humán-pedagógiai Főiskolát* és a *Munkácsi Technológiai Főiskolát* *Munkácsi Állami Egyetem* néven összevonták, és állami fenntartás alá helyezték. Jelenleg ezen az intézményen belül, az ukrán nyelvű tanítóképzéssel párhuzamosan, működik a magyar nyelvű tanítóképzés is.

14 Orosz – Csernicskó – Kristofori – Ambrus, 2008: 98.

ami 16%-os növekedést jelent. Jelentős változást hozott a magyar nemzetiségűek felsőoktatásba kerülésében a KMF magyar tannyelvű képzésének létrejötte, ahol a magyar diákok száma az 1998/99 tanévtől a 2006/07-es tanévig több mint hétszeresére nőtt, s mára több mint 1 000 magyar diák tanulhat itt. Tehát a felsőoktatásban tanuló összes magyar diák több mint fele számára a KMF magyar tannyelvű képzése nyitotta meg a felsőoktatásba kerülés kapuját.

Amint már a bevezetőben szó volt róla, az önálló magyar felsőoktatás megjelenése Kárpátalja képzési piacán megindított egy folyamatot az állami intézmények körében is. Magyar-angol szakos képzés indult a *Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári Kihelyezett Tagozatán* (2004) (továbbiakban: KSZEUKT), valamint magyar történelem és euro-integrációs szak nyílt az UNE-n (2005), s végül szintén az UNE rendszerében nyitotta meg kapuit a *Magyar Tannyelvű Humán és Természettudományi Kar* (2008).

A magyar tannyelvű felsőoktatás jelene

Összegezve az elmúlt évek felsőoktatási expanzióját – ami a magyar nyelven is tanulható szakokra is kiterjedt –, jelenleg a magyar tannyelvű felsőoktatás fő bástyái Kárpátalján a következők (a hallgatói létszám alapján kialakult sorrendben):

1. a *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola* (10 alapszak, 1 100 hallgató),
2. az *Ungvári Nemzeti Egyetemen* létrehozott *Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar* (4 alapszak, 285 diák),
3. a *Munkácsi Állami Egyetemen* működő elemi iskolai tanítóképzés (1 szak, 127 diák),
4. valamint a *Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári Kihelyezett Tagozatán* működő magyar-angol szakos tanárképzés (1 szak, 50 hallgató)

A munkámban elemzett négy felsőoktatási intézmény a 2008/2009-es tanév szeptemberében 1 555 magyar diákot fogadott be az általuk meghirdetett 13 magyarul tanulható szakon, további 3 olyan nyelvi képzésben, amit kifejezetten magyar csoportok számára indítottak. De, amint az a 2. táblázatból jól látszik, a kárpátaljai magyar felsőoktatás egyik égető problémája a párhuzamos struktúrák létezése. Láthatjuk, hogy bár a 4 egyetem összesen 16 (13+3) szakot hirdetett meg, a valóságban csupán 9+2 szakról van szó. A 9 magyar nyelven oktatott alapszak közül ugyanis 4 olyan szakirány (tanítói, magyar nyelv és irodalom, történelem és matematika) van, amit egyszerre két (vagy három) felsőoktatási intézményben is választhatnak a diákok. Valamint a nyelvi szakok esetében is látható, hogy az angol nyelvet szintén 2 intézményben lehet tanulni. Ennek következményei, hogy ma Kárpátalja (részben) magyar felsőoktatási intézményeinek egyike sem tudja maximálisan kitölteni a felvételi keretszámokat, valamint továbbra sem lehet magyar nyelven diplomát szerezni olyan szakokon, mint például a közgazdaságtan, jog, orvosi, szociális munkás, kémia, stb.¹⁵

¹⁵ S hogy az ukrainai példa nem párhuzamok nélküli, emlékeztetni szeretnék arra, hogy Salat Levente *Konkurens víziók*

Magyarul tanulható szakok	2008/2009-es tanév
1) tanító	KMP, MÁE
2) óvodapedagógia	KMP
3) magyar nyelv és irodalom	UNE, KMP, KSZEUKT
4) történelem	UNE, KMP
5) földrajz	KMP
6) biológia	KMP
7) matematika	KMP, UNE
8) könyvvitel és auditálás	KMP
9) fizika	UNE

2. táblázat Magyarul is tanulható szakok Kárpátalján a 2008/2009-es tanévben

**Emellett magyar anyanyelvű diákoknak ukrán nyelv és irodalom (KMP), illetve angol nyelv és irodalom szakon (KMP és KSZEUKT) is kínáltak képzést a magyar nyelven (is) oktató felsőoktatási intézmények.*

A magyar nyelvű felsőoktatás fenntartásának szükségessége

A magyar nyelvű felsőoktatás fenntartása Kárpátalján nagyon lényeges eleme a közösség megmaradásának. Leginkább azért, mert (talán közhely, de ma is helytálló megállapítás, miszerint) minden nemzet a maga nyelvén lett tudós. Kárpátalján a magyar kisebbség az értelmiségi lét újratermelődésének határán áll, s az értelmiségi réteg képzésében nagy szerepet vállalhat a magyar nyelvű felsőoktatás. „*A felsőoktatás ugyanis több mint oktatás és kutatás egyszerre. A jó egyetem és a jó főiskola olyan szellemi otthon, amelyben szerveződik a közösség.*” – Állapítja meg Szépe György a felsőoktatás sokrétű szerepéről írott tanulmányában.¹⁶ Az anyanyelvű felsőoktatásra pedig mindez többszörösen igaz: hiszen ezeknek az egyetemeknek, főiskoláknak a padjaiban nevelődik az az értelmiségi réteg, amelyik politikusként nemzete ügyét felvállalhatja a jövőben, amelyik tanárként gondoskodhat az oktatás minden szintjén a magas színvonalú, identitáserősítő magyar nyelvű oktatásról, s amelyik szülőként dönthet gyermeke magyar iskolába iratásáról is.

A kárpátaljai magyar fiatalok sajátos helyzete (a legtöbb magyar iskolát végző diák hiányos államnyelv-ismerettel¹⁷ és szűkös anyagi háttérrel érkezik a felsőoktatásba)

a BBTE-n címmel az *Erdélyi Riport* 2004. július 22-i számában az EMTE és a Babes-Bolyai Tudományegyetem egymás gyengítő konkurenciája kapcsán a nemzetpolitikai tervezés hibáira hívta fel a figyelmet. Hushegyi Gábor *Ezt nekünk? A komáromi Selye János Egyetemről* című írásában (*Magyar Narancs* 2004. szeptember 16. Oktatási melléklet 8-9.) a fent említetthez hasonló duplicitást egyenesen pazarlásnak nevezi.

¹⁶ Szépe, 2001: 102.

¹⁷ Kárpátalján, a magyar diákok körében, a mai napig problémát jelent az államnyelv megfelelő szintű elsajátítása, ugyanis az ukrán állam, fennállásának 18 éve alatt sem teremtette meg az államnyelvoktatás megfelelő feltételeit a nemzetiségi iskolák tanulói számára: nincsenek kifejezetten nemzetiségi tanulókat oktatására képzett pedagógusok, számukra kialakított

még inkább felerősíti a magyar nyelven (is) oktató helyi felsőoktatási intézmények szerepét, hiszen sok diák számára ezek jelenthetik a továbbtanulás egyetlen lehetőségét. Kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók között ebben a témában végzett korábbi kérdőíves felmérésem¹⁸ egyik legfontosabb tapasztalatát egy adatközlő így foglalta össze: „*Ha nem tanulhattam volna magyarul a szülőföldemen, nem is tanultam volna tovább.*”¹⁹ Adatközlőm véleményét oktatásszociológiai kutatások eredményei is alátámasztják: a felsőoktatásba igyekvő kárpátaljai magyar fiatalok körében az „*anyanyelvemen tanulhassak*” szempont az egyik legmeghatározóbb.²⁰

Ugyanakkor, az anyanyelvű felsőoktatás számos előnye mellett, szólnunk kell a területen jelentkező kihívásokról is. Tudomásul kell vennünk, amellett, hogy a magyar nyelvű (tehát anyanyelven folytatott) képzést egyértelműen pozitívumnak tekinthetjük, figyelmet kell fordítani arra, hogy a Magyarországgal szomszédos országok diákjai számára a mobilitás és az integráció fontos feltétele az adott ország államnyelvének ismerete, valamint (legalább egy) nemzetközi idegen nyelv elsajátítása is.

Az ukrainai magyar felsőoktatás nyelvpolitikai kihívásai

A magyar nyelvű felsőoktatás kapcsán számos elemzés, kutatás született a közelmúltban. Viszonylag kevés figyelem jutott azonban mindeddig annak a kérdéskörnek, hogy hol és hogyan találhatják meg ezek a nem állami és nem államnyelven oktató egyetemek, főiskolák a helyüket az egységes(nek megálmodott) európai felsőoktatási térségben. Ezen a felsőoktatási térségen belül hogyan felelnek meg az intézmények az ukrán oktatáspolitikai igen szélsőséges elvárásainak, s közben hogyan kívánnak (illetve kívánnak-e) részt venni a kárpátaljai magyar kisebbség egybefonódó társadalmi és nyelvi céljainak megvalósításában. Az útkeresés minden szerteágazó vetülete nem képezheti vizsgálatom tárgyát. A számos, egymással szorosan összefüggő kérdés közül itt csak egyetlen eggyel, a mobilitást és az integrációt nagyban meghatározó tényezővel: a nyelvvel, ezen belül is a tannyelv-választás témakörével szeretnék elmélyültebben foglalkozni.

Annak magyarázatára, hogy a kárpátaljai magyar felsőoktatás társadalmi hasznosulását miért pont a tannyelv(ek) megválasztásának fókuszán keresztül közelítem meg, álljon itt néhány megfontolásra érdemes gondolat a tannyelvek esetleges következményeiről:

speciális tankönyvek és tantervek. Ld. Beregszászi – Csernicskó, 2005; Csernicskó, 1998: 164–170; 2001

¹⁸ A kérdőíves felmérés 2004-ben a KMF diákjai között (N=50) készült a főiskola tannyelv-politikájának gyakorlati vonatkozásáról.

¹⁹ Ferenc, 2005: 192.

²⁰ Orosz, 2001: 101-108.

1. a tannyelv hatással lehet a hallgatók szakmai tudásának elmélyült/felszínes elsajátítására;
2. a tannyelv azt is befolyásolja, hogy a megszerzett tudással a munkaerőpiacon való elhelyezkedés (beleértve a vertikális mobilitás lehetőségét is) sikeres/ sikertelen kimenetelű lesz-e;
3. a tannyelv(ek) kiválasztásával elérhető a kisebbségi diákok két-/többnyelvűsége;
4. s talán a legfontosabb, hogy az oktatásban részt vevő hallgatók identitásának megerősödésére/gyengülésére is hatással van a választott tannyelv.²¹

A munka további részében a magyar nyelvű felsőoktatás kárpátaljai képviselőivel²² 2009 tavaszán készített interjúkból²³ származó szemelvények alapján (ld. a szövegben *dőlt betűvel szedve*) elemzem az intézmények kihívásokra adott válaszait. Itt jegyezném meg, hogy az adatközlők némelyike nem magyar anyanyelvű, van köztük dialektust beszélő kétnyelvű – mindez érvényesül az idézett szövegekben, amelyek szóbeli közlést jelenítenek meg írásban, tehát a mondat szerkezetek is az élőbeszéd sajátosságait tükrözik. Az idézeteket tudatosan építem be a tanulmányba, hogy ezzel is szemléltessem és érzékeltessem a kétnyelvű oktatás kárpátaljai sajátosságát: a szakemberek, diákok mindkét nyelvre (ukrán és magyar) vonatkozó kidolgozott nyelvi kompetenciájának hiányát, amely többek között az effektív kétnyelvű oktatást is korlátozhatja.

A kárpátaljai magyarok társadalmi céljainak megvalósításával járó kihívások

„A nemzetiségileg és nyelvileg heterogén környezetben kisebbségként élő közösségek előtt rendszerint három út áll: az integráció,²⁴ az asszimiláció,²⁵ esetleg a szegregáció.²⁶

²¹ Ld. például az alábbi idézetet: „Az elmondottakból világos, hogy a tannyelv megválasztása elsősorban identitásformáló hatása miatt fontos. Az identitás (az egyén tudása arról, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozik, és ez számára érzelmi- és érték-jelentőségű) a megélt tapasztalatok révén alakul ki. Így magától értetődő, hogy a választott iskola, annak tannyelve és az oktatott tartalmak a tanulók identitásformálásának meghatározó tényezői.” Göncz, 2005: 6.

²² A kutatásban részt vett adatközlők névsorát, beosztását, illetve az általuk képviselt intézmények listáját ld. az 1. mellékletben.

²³ Az interjú kérdéssorát ld. a 2. mellékletben.

²⁴ *Integráció*: egy adott társadalmi-politikai egységbe (pl. egy államszerkezetbe) való beilleszkedés, a sajátos etnográfiai, kulturális, nyelvi jellemzők megőrzése mellett.

²⁵ *Asszimiláció*: a megkülönböztető etnográfiai, nyelvi, kulturális jellemzők eltűnése, a hagyományos anyagi és nem anyagi kultúra elemeinek elvesztése, egy meghatározott etnikai csoporthoz való tartozás (kötődés) feladása, ill. ezzel párhuzamosan olyan vonások kiépítése, amelyek egy másik kultúrát jellemeznek. Az új vonások a régiek helyébe lépnek, és egyben jelentkezik a másik (rendszerint többségi) kultúrához való kötődés érzése is. A folyamat tehát leválás és csatlakozás is egy időben.

²⁶ *Szegregáció*: egy közösség elszigetelése/elszigetelődése, elzárása/elzáródása az adott társadalom egészében zajló folyamatoktól.

A kárpátaljai magyarság számára az integráció a járható út” – fogalmaz Csernicskó István kárpátaljai nyelvész, majd így folytatja – „Az integrációnak azonban szükséges eszköze a kétnyelvűség: a többségi nyelv ismerete biztosítja a teljes körű részvétel lehetőségét a társadalmi életben, az anyanyelv megőrzése pedig a saját identitás és kultúra megtartását biztosítja.”²⁷

Ha a kárpátaljai magyarság hosszú távú megmaradását tűzzük ki társadalmi célként, akkor minden eszközzel, hozzá kell járulnunk az integrációt segítő többnyelvűség kialakításához. Mivel a magyar nemzetrész Kárpátalján jól megszervezett oktatási struktúrával rendelkezik, ezért kézenfekvő, hogy az iskolai oktatás keretén belül valósítsuk meg a fenn említett közösségi célokat.

Nem mindegy azonban, hogy melyik két/többnyelvűség típust ajánljuk a kárpátaljai magyarság számára, s milyen oktatási modell keretén belül valósítjuk meg annak kialakítását.

A Kárpát-medencében élő magyar közösségeket jól ismerő nyelvészek véleménye alapján az anyanyelv-domináns kétnyelvűség a legideálisabb a régió magyar kisebbségei számára. Beregszászi Anikó megfogalmazásában ez „egy olyan nyelvi alap, amely az anyanyelv megőrzésén nyugszik, s erre épül rá az államnyelv és egy jelentős világnyelv megfelelő szintű ismerete”.²⁸

Ennek elérésében különösen hangsúlyos szerepet kaphat a kárpátaljai magyar közösség tekintetében a felsőoktatás, illetve az ott megszervezett magyar tannyelvű képzésre épülő ukrán-, illetve idegennyelv-oktatás.

Amint erre már az előzőekben is utaltunk, Ukrajna magyar iskoláiban az ukrán államiság elmúlt 18 éve alatt sem sikerült megfelelő körülményeket kialakítani a kisebbségek államnyelvoktatását illetően. Ezért a legtöbb magyar nemzetiségű érettségiző a felsőoktatásba érkezéskor igen alacsony szintű államnyelv-tudással rendelkezik, s ha a magyar nyelven oktató felsőoktatási intézmény részt kíván venni a magyar közösség társadalmi céljai közül a többnyelvűség kialakításában, akkor nem engedheti, hogy a magyar diák ugyanolyan rossz ukrán nyelvtudással hagyja el az egyetemet, amilyennel érkezett. Ennek elérése nyelvi tervezési lépéseket követel meg az egyetem részéről.

Amint azt minden általam megkérdezett intézményvezető elmondta, a diákok államnyelvi inputja igen alacsony. Orosz Ildikó, a KMF elnöke így fogalmazta meg az intézményben tanuló diákok nyelvi problémáit: „Azt is látni kellett, hogy ezeknek a gyerekeknek adni kellett egy jobb ukrán tudást, mint amivel idejöttek. Tehát a semmiből kellett felhozni őket...”

De ugyanígy nyilatkozik Lizanec Péter, az UNE magyar karának dékánja is: „... sok óra van iskolában, és többen jönnek ötössel, de egy szót se tudnak beszélni. Ez a tragédia.”

²⁷ Csernicskó, 2008c: 4.

²⁸ Beregszászi, 2002: 369.

Azok a diákok, akik az *MÁE*-t választják, a prorektor elmondása alapján, kicsit jobban állnak az államnyelv terén, de közöttük is körülbelül fele arányban vannak olyanok, akik nem hoznak magukkal államnyelv-tudást a középiskolából.

A *KSZEUKT* vezetője is hasonló, vegyes nyelvtudású diákokról számolt be az interjú során.

Megállapíthatjuk, hogy az államnyelv alacsony ismerete általános érvényű jelenség minden felsőoktatási intézményben, a nyelvtudás fejlesztésére alkalmazott stratégiák azonban intézmény, nyelvoktatási koncepció (illetve annak hiánya) mentén szerveződnek.

A vizsgált intézmények ukrán nyelvoktatási gyakorlatában a leggyakrabban alkalmazott (vagy alkalmazni kívánt) módszerek a következők:

nyelvoktatás (*UNE, KMF, MÁE, KSZEUKT*),
 nyelvoktatás-módszertani reform (*UNE**),
 szaknyelvi kurzusok (*KMF, UNE**),
 belső nyelvvizsga (*KMF*),
 részben tannyelv (*UNE, KMF, MÁE, KSZEUKT*),
 kollégiumi elhelyezés, környezet (*UNE, MÁE*),
 hallgatói mobilitás (*UNE**).

Mielőtt részletesebben elemeznénk, mit is takarnak az imént felsorolt módszerek, fontos megjegyeznünk, hogy egyedül a *KMF* esetében beszélhetünk az alkalmazott módszerek tudatos, egymásra épülő, s a magyar diákok nyelvtudásához igazodó nyelvoktatási koncepció létéről. Míg például az *UNE* dékánja által említett módszerek sok esetben csak elvi síkon jelentkeztek (ld. a csillag jelzést*), a gyakorlatban pedig (még vagy már) nem alkalmazzák őket.

Orosz Ildikó a főiskola által alkalmazott nyelvoktatási módszereket ismertetve megkülönböztette a 2007 előtti és utáni állapotokat:

2007 előtt: „*Míg nekünk eleinte beszélt alapnyelvet kellett tanítani, a következő fázisban, miután az iskola ezt már ellátta, ukrán hivatali nyelvet tanítottunk, vagyis azt, hogy hogyan kell megfogalmazni kérvényeket, hogyan kell írni.*”

2007 után²⁹ elméletben azt hihetnénk, hogy minden diák, aki bejutott a felsőoktatásba, már rendelkezett egy legalább középszintű ukrán nyelvtudással, viszont a realitás nem ezt mutatja: „...ez csak statisztika, a statisztika mögött pedig emberek vannak, akiknek sikerült az emeltszintű vizsgán ikszelniük, jól ikszelniük, de ettől még az ukrán nyelvet nem tudják” – vallja be az elnökasszony.

Ennek a helyzetnek a kezelésére fogadta el a *KMF* 2008-ban az ukrán nyelvvél kapcsolatosan a következő 4 évre vonatkozó koncepcióját(!), ami a most bekerülő elsősökre vonatkozik. Ennek értelmében az ukrán nyelvoktatás a második évfolyamon

²⁹ 2007-ben annak ellenére, hogy továbbra sem javítottak az iskolai államnyelv-oktatás állapotán, bevezették, majd 2008-tól kötelezővé tették az ukrán nyelv és irodalom érettségi és egyben felvételi vizsgát, azonos követelményekkel minden továbbtanulni vágyó fiatal számára.

kezdődik: ukrán nyelvtanárok segítségével próbálják meg a diákok nyelvtudását megszerezni, illetve egy középszintű ukrán nyelvtudásra készítik fel őket. *„A nyelvtanár, az ukrán nyelvtanár felkészíti a diákot arra, hogy az eddig, a középiskolában, az általános és elemi iskolában szerzett ukrán tudását, egyrészt felfrissíti, másrészt rendszerezi, hogy most már egyetemistaként tudatosan tudja azt a diák, hogy mit, miért és hogyan kell mondani. Nemcsak a szabályok álljanak a fejében, hanem felnőtt emberként összeálljon.”* (Orosz Ildikó)

Az MÁE nyelvoktatási gyakorlata azért érdekes, mert a prorektor elmondása szerint ők kifejezetten magyarul nem tudó ukrán filológusokat alkalmaznak a magyar csoportokban: *„Van ukrán nyelv nekik és irodalom van, azon kívül van nekik még fakultatív foglalkozás ukrán nyelvből... Próbálunk úgy választani, hogy a filológus ne nagyon tudjon magyarul. Mert akkor jobb mégis, mert ha magyar, akárhogy, ha megkérdez a gyerek valamit, a tanár tudatalattiilag már válaszol neki magyarul. És akkor ez nem lesz tiszta ukrán nyelv.”* (Tyahur László)

Neszh Ludmilla, a KSZEUKT vezetője szerint az intézményben zajló nyelvoktatás célja az, hogy a diplomások 4 nyelv ismereteiben váljanak jártassá a tanulmányi időszak végére. Ezek közül két nyelvet a szakirányként választott magyar, illetve angol nyelv biztosít, harmadikként a diákok választhatnak az intézményben tanulható szláv nyelvek egyike közül, amit nyelvoktatás keretében tanulhatnak: *„Szóval ennek a filiának, az a sajátossága, hogy itt két nyelvet tanulnak. Itt nem csak magyar specialistákat képeznek, hanem magyar-angol, és plusz két évig tanulnak egy szláv nyelvet. Van nálunk bolgár, lengyel, szlovák és cseh. Szóval három nyelvtudású diákok lesznek...Na és még ukrán nyelvet tudnak egy kicsit és 4 nyelv.”*

Látnunk kell, hogy a KSZEUKT-n is kirajzolódni látszik egy nyelvi koncepció, de az is kiderül, hogy *„az ukrán nyelvet tanulnak egy kicsit”* stratégia és egy negyedik nyelv elsajátításával járó plusz teher alapvetően nem a magyar kisebbség nyelvi céljait szolgálja.

Az UNE Magyar Karán is van nyelvoktatás, azonban a dékán az oktatás rossz módszertani megalapozottságára mutat rá: *„...teljesen másképpen kell oktatni az ukrán nyelvet, teljesen. Ez a módszer, ami van, az elavult, már 100 éves. Az nem szabad azt csinálni, se iskolákban, se egyetemen... a magyarok már gyerekkortól, már iskolában is tudjanak magyarul, ukránul akkor ez másképpen teljesen kell tenni. Azt kell úgy tenni, hogy már bölcsődében, mikor kezd beszélni a gyerek, már beszélnek vele ukránul is, magyarul is.”*³⁰ Itt jelenik meg a nyelvoktatás módszertanára vonatkozó reform, mint lehetséges megoldás. Azonban a professzor megállapítása csupán ajánlásként szerepel, s nem a mindennapi nyelvi gyakorlat idézett része.

³⁰ A professzor által javasolt oktatási modell felidézi az 1960-as években a szlovéniai magyarok számára megszervezett kétnyelvű oktatás gyakorlatát, melynek akkori pozitív látszata ellenére, ma jól ismerjük okozott negatív hatásait az ott élő magyarok körében. (Erről ld. bővebben: Kolláth, 2008: 91.; Vörös, 1996: 80.)

A *KMF* harmadik, negyedik évfolyamos diákjai szaknyelvi kurzusok keretében ismerkednek meg az általános és középiskolai szaktárgyak ukrán nyelvű terminológiájával. Ezeket a kurzusokat már nem ukrán nyelvészek tanítják, hanem az adott szakirányt képviselő ukránul is jól beszélő szaktanárok. *„Ez a kurzus ösztönzőleg azt szolgálná, hogy ukrán nyelven az ukrán szaktárgyi terminológiát elsajátítsák, valamint rákényszerülnek arra, hogy olvassanak ukrán nyelvű szakirodalmat. Valószínűleg ez sem egy tökéletes megoldás...”* - vallja be adatközlőm (Orosz Ildikó). Ennél a kérdésnél arra is felhívnám a figyelmet, hogy annak ellenére, hogy a jelenlegi oktatási miniszter rendelete alapján elviekben minden felsőoktatási intézményben folynia kellene szaknyelvoktatásnak, csupán a *KMF* estében számolt be ennek a módszernek az alkalmazásáról adatközlőm.

A belső nyelvvizsga motívuma is csupán a *KMF* nyelvoktatási koncepciójának részeként jelent meg. *„...bevezettünk egy általános középfokú ukrán beszéd nyelvvizsgát... Ezt nem az ukrán állam tette kötelezővé, hanem mi a magunk számára, hogy ezzel is ösztönözzük a diákokat az ukrán nyelv tanulására.”* (Orosz Ildikó)

Az intenzív nyelvoktatás és a terminológia-oktatás gyakorlatán túl, a *KMF*-en találkozhatunk a tannyelv-politika egy újabb megnyilvánulásával is: amikor bizonyos mértékben a többségi nyelv használatos tannyelvként. *„Vannak szűk tudományterületek, szak-tudományterületek, ahol ugye a felsőoktatásban előírás az, hogy megfelelő fokozattal rendelkező tanárok tanítsák. Ha egy szűk szakkurzusra nincsen megfelelő fokozattal rendelkező tanár, akkor mi a környező egyetemekről Lembergől és Ungvárról szoktunk felkérni az előadókat, s ezek az előadók nem tudnak magyarul.”* A gyakorlatban ez annyit tesz, hogy *„...az előadásokat tartják a professzorok, viszont melléjük olyan, szemináriumot vezető tanárt adunk, aki a professzor mellett az órán jelen van és az előadás után, a szemináriumi foglalkozásokon megbeszélhetik magyarul is, abban az esetben, ha nem értették. A diákoknak pedig ebből a szempontból pozitív cél az lehetne, hogy ők az ukrán terminológiához hozzászoknak, az ukrán szakirodalmat rákényszerülnek olvasni, és miután a vizsgát ketten fogadják, ezért ukránul is kénytelenek lesznek elmondani röviden a gondolataikat.”* (Orosz Ildikó)

Ami a tannyelvet illeti, a *KSZEUKT*-n működő magyar-angol szakon a tantárgyak tannyelve fele-fele arányban oszlik meg a két választott nyelvi szak között, sőt vannak olyan tantárgyak, amelyeket jellegükből adódóan nem is lehetne ukrán nyelven tanítani. Adatközlőm külön kérdésemre elmondta, hogy vannak ukrán tannyelvű kurzusok is, főleg a felsőbb évfolyamokon, de a *KMF* nyelvi gyakorlatához hasonlóan itt is fontosnak tartják, hogy az a tanár, aki az órát vezeti, beszéljen magyarul is, elősegítve ezzel, hogy a diákok jobban megértsék a tananyagot.

A *UNE* magyar karát vezető professzort is megkérdeztem arról, hogy jelenjen-e meg az ukrán nyelv tannyelvként is? Ő a következőképp fejtette ki véleményét: *„Ezt nehéz megmondani, én gondolom, hogy kellene, hogy ukránul is menjen, legalább... a társadalmi diszciplinák... azokat akármilyen nyelven lehetne, de ha ukránul, akkor legalább fogják hallani az ukrán nyelvet. Hogy elsajátítják-e vagy nem, az más dolog,*

de ők fognak hallgatni valamit ukránul. És akkor nekijek kellesz majd valamit felelni, fognak igyekezni jobban egy kicsit. ... az ukrán nyelv semmikor nem lehet megtanítani, az órákon csak. Semmiképpen nem, mert nincs tanár.” (Lizanec Péter)

Ezzel szemben a valóságban a tannyelvek megosztásának gyakorlata változó, kiszámíthatatlan tendenciákat mutat: amíg a magyar nyelv és irodalom szakon a tantárgyak 75%-a magyar nyelven folyik, addig a történelem és Európa-integrációs szakon, a szaktantárgyak közül csupán egyet: a magyar nép történetét tárgyaló egy szemeszteres kurzust tanulják magyarul a diákok. Ennek hátterében pedig általában a magyar szakmai nyelvet is jól beszélő tanárok hiánya áll.

Tyahur László, az MÁE prorektora elmondta, hogy a nyelvoktatás mellett szükség van az ukrán tannyelvű órák beiktatására is: *„Mert mondjuk a nyelvtudás, az egy, de mondjuk a szakmai tudásra mégis kell, hogy szakmai tantárgyakat is halljanak valamilyen százalékba azon a nyelven. Ez nem jelenti azt, hogy 50%-ban, legalább úgy 20-25%-ban a tantárgyak mégis menjenek ukrán nyelven.”*

Fontos azt is szem előtt tartanunk, hogy amikor a tannyelvek megosztásáról beszélünk, a főiskola az egyetlen, amely az egynyelvű magyar képzés felől közelített a részben ukrán tannyelvű képzés felé, míg az összes többi intézmény az alapvetően ukrán tannyelv felől érkezett meg a vegyes tannyelvű állapotba. Ugyanakkor azt sem tanácsos figyelmen kívül hagynunk, hogy a tannyelv megosztása koncepció része-e, vagy a körülmények szülte kényszermegoldás.

A kollégiumi elhelyezés gyakorlata, mint az ukrán nyelvtudás javítására szolgáló módszer, két intézmény esetében jelentkezett, de míg az egyik esetben, az MÁE prorektora a jelenlegi helyzetről mesélt, Lizanec professzor egy régebben alkalmazott módszert idézett. Tehát az MÁE-n jelenleg ez a gyakorlat: *„És az, hogy a hurtozások (kollégiumban) ukránok között laknak. Mondjuk, aki bentlakásos. És egymás közt társalogva mégis jobban felszedik azt a nyelvet, jobban rájuk tapad az a nyelv, mintha valaki otthon a faluban, ahol csak a magyar nyelv hangzik el. Mégis az ukrán tudás magasabb szintűvé válik.”*

Az UNE magyar kar dékánja pedig így nyilatkozik: *„Én most is azon a véleményen vagyok, hogy anyanyelven legjobban lehet elsajátítani mindent, legjobban, ha mi ezt nem tesszük, akkor ez rossz dolog lesz. Úgyhogy, de párhuzamosan persze, igyekeztünk, hogy a diákok elsajátítsák az ukrán nyelvet is. Én voltam akkor kilenc évig dékán, s akkor azt csináltam, hogy ... egy szobában voltak ukránok, a másikon magyarok. Nem nagyon tetszett nekijek, mert akarták, hogy ott legyen magyar, ott is legyen magyar, de utána hát muszáj volt, a dékán megmondta, kellett hallgatni. Mert ők mindig szombaton mentek haza, ukránok nem mindenki mentek haza, akkor ők hoztak ennivalót, akkor kellett osztozni. Azután úgy jöttek, hogy az ukránok is hoztak nekijek, mert nem tudtak elmenni haza, vettek valamit és kínáltak. Úgyhogy, nagyon jól összejöttek.... Most ezt nem csinálják sajnos, és ez hiba...ez legjobb módszer.”*

A magyar kar dékánja a hallgatói mobilitás lehetőségét is említi a nyelvtudás gyarapítása szempontjából, de ez is csak lehetőségként, s nem valóságként értendő:

„Menjenek oda egy hónapra, máshova. Diákok elmehetnének Lembergbe, például valahol, és ez nagyon sokat segítene, és ez nem is probléma, mert ők tudnának azokat a diszciplinákat, amiket itt ukránul hallgatni, meg még hozzá minden nap ukránul beszélni kell nekijek, hogy az is jó lenne, például ukrán nyelv, ukrán irodalom meg még valami menne ott ukránul. A leMBERGI egyetemen, ez is. Van több megoldás. Csak arra pénz is kell, kell akarat, arra kell ember, aki ezzel foglalkozna.”

... és szükséges hozzá egy alapszintű (ha nem középszintű) nyelvtudás³¹ is, folytatnám a sort. Mert a mobilitás, amellet, hogy rendkívül jó módszer a nyelvtudás fejlesztésére, nem feltétlenül ajánlható annak, akinek alapvető nyelvi kompetenciái sincsenek az adott nyelvet illetően (ld. fentebb: a vizsgált intézmény diákjai körében ez utóbbi a jellemzőbb). Ezen túl a mobilitás Ukrajnán belüli megvalósulása nem új ötlet. Ezzel kapcsolatban utalnék arra, hogy Ukrajna oktatási minisztere nemrégiben körlevélben³² ajánlotta a hallgatói mobilitás lehetőségét, mint lehetséges módszert a diákok és tanárok ukrán nyelvtudásának javítására. Természetesen a miniszter nem kifejezetten a magyar tannyelvű intézményekre gondolt, hanem a nagyszámú orosz nyelven oktató egyetemekre, hiszen az orosz ajkú lakosság, diákság, sőt a tanárok számára is nagyon lényeges probléma az ukrán nyelv elsajátítása.

Összefoglalva az ukrán nyelvoktatás jelenlegi gyakorlatát és lehetőségeit, be kell látnunk, hogy a közösség többnyelvűségét eredményező nyelvi modell gyakorlati megvalósítását több tényező is megnehezíti.

- Az egyik, s talán a legdrasztikusabb ilyen tényező, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban az államnyelv oktatásának színvonala és hatékonysága elképesztően alacsony, tehát a felsőoktatásnak (amelynek alapvetően nem ez lenne a feladata) sok esetben a nulláról kell valamilyen szintre felsegítenie a diákokat.
- Ami a tankönyveket, oktatási segédanyagokat illeti, a középiskolák sem büszkélkedhetnek kifejezetten a magyar diákok számára készített tankönyvekkel, az egyetemi képzésben pedig, abból kifolyólag, hogy magát a nyelvoktatást is az intézmények szervezik meg diákjaik számára a legkülönbözőbb formákban és célokkal, egységes (ráadásul kifejezetten kisebbségi diákok számára összeállított) tankönyvekről nincs tudomásom.
- A legtöbb intézmény esetében hiányzik egy egységes s ugyanakkor a diákok szükségleteihez dinamikusan igazodó nyelvoktatási koncepció, amely a megfelelő módszereket előre meghatározott céllal, s fokozatossággal alkalmazza.

³¹ Az Európai Unió egyik jól ismert csereprogramjában (ERASMUS) való részvétel alapfeltétele a célsország nyelvéből, vagy egy világnyelvből szerzett nyelvvizsga-bizonyítvány.

³² 19/9-480. számú hivatalos levél, megtalálható *Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának* (továbbiakban: UOTM) honlapján: <http://www.mon.gov.ua>

- A tanárok nyelvtudása (magyar-ukrán kétnyelvű szakemberek hiánya) is hátráltatja a megfelelő tannyelv-politika kidolgozását, sok esetben többletköltséget von maga után, mert két embert kell egy tantárgy oktatására felkérni.

Az ukrajnai oktatáspolitikai kihívásai

Az intézmények előtt álló másik nagy kihívás az, hogy az ukránok egyre erősödő nemzetépítési törekvéseinek középpontjában éppen az ukrán nyelv áll. A belpolitikai erőik minden igyekezetükkel azon vannak, hogy Ukrajna (ukrán) egynyelvű országgá váljon és szűnjön meg a nemzetiségi heterogenitás. *„Ukrajnában múltban van a kisebbségekkel szembeni tolerancia, megtört egy folyamat. Ukrajna alkotmánya, a jogszabályok továbbra is biztosítják a kisebbségek nyelvén való oktatás törvényi kereteit, de a megoldásokból, a konkrét programokból úgy tűnik, mintha konszenzus született volna a kifejezi értelmiségi körökben, amely konszenzus egy nemzetállamot építő erőt eredményezett.”*³³

Csernicskó István mutat rá arra az összefüggésre, hogy azoknak a közösségeknek a nyelve van jelen tannyelvként (is) az oktatás különböző szintjein, melyek körében a nyelvmegtartás a jellemző; illetve ellenkezőleg: a teljes nyelvcsere irányába haladó közösségek nyelve alig van (tannyelvként egyáltalán nincs) jelen az oktatásban (esetleg csak a nemzeti kultúrát, hagyományokat oktatják számukra, vagy fakultatíve, illetve tantárgyként tanulhatják közösségük nyelvét). Nem meglepő tehát, hogy az ukrán állam úgy véli: a nemzetiségi nyelven folyó oktatás visszafejlesztésével, az ukrán nyelven tanulók számának folyamatos emelésével el lehet érni az ország állampolgárainak ukrán nyelvűvé formálását.³⁴ Ezen törekvés elsősorban az abszolút az orosz dominanciáját mutató keleti és déli országrész ukránosítását célozza meg. Ugyanakkor a kisebb számú nemzetiségek oktatási rendszerét is hátrányosan érinti. Csak a közelmúlt legfeltűnőbb jeleit hozom fel az ukrajnai nyelvpolitikai igyekezet fent említett irányának prezentálására:

Kötelezővé tették az ukrán nyelv és irodalom tantárgyat, mint érettségi és felvételi vizsgát. Ezen a vizsgán azonos követelményeket támasztanak minden diákkal szemben, függetlenül anyanyelvétől, az iskola tannyelvétől, vagy éppen attól, mely szakra felvételizik (például ukrán nyelv és irodalom, vagy fizika, esetleg fogorvos). Sőt: a minisztérium hatályos rendelete szerint a 2009/2010. tanévtől kezdve minden érettségi és egyben felvételi vizsgát ukrán nyelven kell tenni.³⁵

³³ Orosz, 2008: 11.

³⁴ Csernicskó, 2008a: 157.

³⁵ Ez áll ukrán nyelven az UOTM honlapján található közleményben: „Az átmeneti időszakban (2008–2009. év) a tesztek tartalmát (az ukrán nyelv és irodalom teszt kivételével) lefordítják az egyes nemzeti kisebbségek nyelvére” (http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/20_03/) Az oktatási tárca által a *Beregszászi Járási Tanácsnak* címzett, 2008. augusztus 8-án 2/2-14-2717 iktatási számmal kelt levelében szintén az áll, hogy a kormány döntése értelmében az érettségi és egyben felvételi vizsgák kérdéseit már csak a 2008/2009. tanévben fordítják le a kisebbségek nyelvére.

a) Az oktatási miniszter 2008. március 21-én az ország felsőoktatási intézményeinek vezetőivel tartott találkozón elmondott beszédében kijelentette: „Az oktatási és tudományos minisztérium egyik legkiemeltebb feladata az oktatás teljes mértékben államnyelven történő bevezetése a felsőoktatási intézményekben.”³⁶

b) A tárca 2008. április 30-ig a tulajdonformától függetlenül valamennyi felsőoktatási intézménytől olyan statisztikai adatsort leadását követelte meg, melyben fel kellett tüntetni, hogy tudományáganként hány tantárgyat oktatnak összesen az intézményben, s ezen belül hányat ukránul, ill. nem államnyelven. Amennyiben vannak tárgyak, melyeket nem ukránul oktatnak az intézményben, ennek okát indokolni kellett. Hasonló statisztikát kért a minisztérium a főállású oktatók vonatkozásában is, ahol fel kellett tüntetni, hány tanár ad elő nem államnyelven és miért.³⁷ Ugyanezt az adatsort kérte be a minisztérium a 2008. év vonatkozásában 2008. december 24-i keltezésű, N1/9-828 számú levelében.

c) Az oktatási minisztérium által a parlament elé terjesztett felsőoktatási törvény tervezetének 5. cikkelyében is az áll, hogy Ukrajna felsőoktatási intézményeiben az ukrán a képzés nyelve. A tervezet (mely megtalálható a kijevei oktatási tárca honlapján) szövege szerint „Az oktatás Ukrajna felsőoktatási intézményeiben ukrán nyelven folyik.”

d) Ukrajna elnöke 2008. szeptember 16-án a felsőoktatás helyzetéről Kijevben szervezett tanácskozáson azt nyilatkozta, hogy a felsőoktatási intézményeknek effektívebben kellene szolgálniuk az állami nyelvpolitikát; véleménye szerint az egyetemeknek „az állami politika ügynökeinek” kell lenniük, s az, hogy a felsőoktatásban az ukrán az oktatás nyelve, a kötelező hazafias nevelés része.³⁸

e) 2008. december 25-én az oktatási miniszter levélben fordult az ország valamennyi felsőoktatási intézményéhez (19/9-480. számú hivatalos levél). Ebben megállapítja, hogy az ország számos felsőoktatási intézményében, részben vagy teljesen, nem államnyelven folyik a képzés. A bolognai nyilatkozatra, illetve az egységes európai felsőoktatási térségre (!), valamint a diákok integrációjára és mobilitására hivatkozva azt javasolja az egyetemeknek, hogy tegyenek lépéseket,³⁹ melyek elősegítik, hogy Ukrajnában a felsőoktatás minél nagyobb mértékben ukrán nyelvűvé válhasson. Erre egyrészt az

36 A beszéd ukrán nyelven megtalálható: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/21_03

37 Ld. az UOTM 1/9-189. számú (2008. március 27-én kelt) és 1/9-201. számú (2008. április 2-i keltezésű) levelét a minisztérium honlapján (<http://www.mon.gov.ua>).

38 A nyilatkozatot ld.: <http://korrespondent.net/ukraine/events/586892>

39 Javasolja például, hogy az eddig nem államnyelven (hanem főként oroszul) oktató tanárok hosszabb-rövidebb időre menjenek vendégtanárnak olyan egyetemre, ahol a képzés ukrán nyelvű, s cserébe intézménye fogadjon olyan vendégoktatót, aki a tárgyait államnyelven adja elő. A diákok cseréjét, rotációját is javasolja a tárcavezető. Eszerint azokból a felsőoktatási intézményekből, melyeknek nem az ukrán a tannyelve, néhány hetes, hónapos vagy szemeszteres részképzésre kell irányítani, olyan intézményekbe, ahol a képzés államnyelven folyik. Arra is ösztönzi a tanárokat, hogy fokozatosan kezdjék el kidolgozni jegyzeteiket, tankönyveiket ukrán nyelven, s már a 2009 februárjában kezdődő második szemeszterben kíséreljék meg egyes óráikat ukrán nyelven tartani.

ukránnak mint államnyelvnek a státusa, másrészt a modern tudományosságban és a felsőoktatásban betöltött szerepének emelése érdekében is szükség van.

Izgalmas kérdés, hogy Kárpátalján a magyarul is oktató egyetemek hogyan, milyen stratégiákkal készülnek az új rendeletekben érezhető tendenciák, illetve a készülők oktatási törvény fogadására. Hogyan, milyen módszerekkel kívánják megvédeni az intézményben folyó magyar nyelvű oktatást?

Az általam vizsgált intézmények vezetői egyetértettek abban, hogy a 21. században a felsőoktatás egynyelvűsítéséről, sőt az államnyelvbe való bezárkózásáról oktalanság beszélni, s még inkább törvényt elfogadni róla.

„Egyrészt ez egy nonszensz – mondja Orosz Ildikó – mert az az ország, amely Bologna irányába és Európába akar nyitni, az nem zárhatja ki az európai országok többi nyelvét, mert akkor ez magával vonja azt is, hogy hiába akarja idehozni az elitképzéseket kihelyezett tagozatként, ha ő megtiltja, hogy azokat a nyelveken oktassanak. Lásd, akkor angolul sem lehetne oktatni? Vagy Németországból sem jönnének be? De akkor a magyarországi, mint európai nyelv is kitiltott nyelv lenne az országban? Ez egy abszurd helyzet...”

Érdekes, hogy Lizanec Péter, az UNE magyar karának dékánja, aki az interjú alatt többször tett említést arról, hogy a hatalmon lévő oktatási tárca (élén Iván Vakarcsukkal) nem igazán támogatta a magyar kar ügyét,⁴⁰ sőt a miniszter a magyar nyelv és irodalom szakra hatályba helyezett idegen nyelvi felvételi vizsgát sem akarta visszavonni, a 2010-es oktatási törvény elfogadásától viszont nem tart: *„Nem, nem félttem, most sem félek. Én nem tartok azzal, hogy ez a rendelet meglesz. Én gondolom, hogy az nem lesz, miniszterek jönnek, mennek és velük mennek a rendeletek is. Úgyhogy én abban bízok, hogy ez a rendelet működésbe nem fog lépni. Nem is szabad ezt csinálni, mikor a világon mindenhol akarunk demokráciát, és akarunk tanulni még jobban, nálunk meg sokat fejlődött a demokrácia, de még messze ahhoz. Hát gondolom, hogy nekünk kellene, hogy ez a demokrácia megmaradjon, hogy minden gyerek attól függően, hogy milyen nemzetiségű, hogy ő tudjon az anyanyelvén boldogulni...”*

Ugyanakkor hozzáteszi azt is, hogy az iménti megnyilatkozás csupán az ő személyére vonatkozik, mert a magyar karon dolgozó szakemberek többsége igenis tart az ukrán oktatási tárca szélsőséges megnyilatkozásaitól, s ez máris korlátozza a magyar kar szabad nyelvhasználatát. A következő interjúrészletből épp az derül ki, hogy min áll vagy bukik az, hogy egy magyar diák, a magyar karon magyarul vizsgázhasson az alapszintű diploma (BA) megszerzéséért: *„...mindenki még fél, félnek tőle [értsd: Vakarcsuk]. Én mondtam most, hogy legyen magyarul a bachalaurosoknál, már legyen magyarul a vizsga, hát az is félnek mindenki, hogy hogy magyarul? Mondom, hogy úgy. ... az emberek tartanak, ilyen politikai helyzet is olyan van, hogy nem akar senki belemászni valamibe.”*

40 „Probléma volt, mikor nyitni kellett, mert akkor Vakarcsuk nem akarta semmiképpen” – mondja Lizanec Péter.

Tyahur László is reménykedik, hogy a munkácsi magyar nyelvű tanítóképzés hagyományai nem érnek véget az új oktatási törvény elfogadásával: *„Bízok, hogy nem lesz ez a törvény végül is elfogadva, mert egyoldalú. Mégis ez a törvény egyoldalú. És valahogy az etnikai kisebbségeket, s nem csak most a magyart, elfogja... akkor lesznek ők olyan félszegek.”*

Tyahur azt is megjegyzi, hogy *„máskülönben más törvény is el volt fogadva, és az egyik törvény nem töröli a másikat. Az etnikai kisebbségekről és az etnikai nyelvekről is. Ezért most nem tudom, hogy hogy tudják ezt a törvényt is elfogadni, amikor az egybeütözik más törvényekkel.”*

Még a KSZE képviselőjében nyilatkozó Neszuh Ludmilla is (aki az interjú alatt többnyire ukránul válaszolta meg a kérdéseimet, s maga is ukrán nemzetiségű) belátta a törvény lehetetlenségét, és rámutatott, hogy az az állam, amelyik nem biztosítja állampolgárai számára az államnyelv-ismeret megfelelő szintű elsajátításához a körülményeket, az igazságtalanul jár el, amikor államnyelvű felsőoktatást szervez: *„...nagyon nem jó ez a törvény, hogy biztos, hogy nem fogják elfogadni... Na és még nem az, az állam ... a magyar iskolákba nem mindent tehet arról, hogy a gyerekek tudjanak szépen ukrán nyelvet, az iskolában... nincs olyan szinten a tanítás. Nincs könyv, nincs tanár, nincs elég óra, nincs semmi, metodológia semmi nincs, és akkor nem lehet...követelni. Követelni ezektől a gyerekektől, hogy tudjanak ukrán nyelvet, ha nem csinálnak nekik úgy, hogy szépen tudjanak tanulni az ukrán nyelvet az iskolába.”*

Mégis: jó, ha észben tartjuk, hogy az ukrán állam részéről az ukrán nyelvnek a tudomány és az oktatás nyelvévé való emelése egyfajta törekvés, s ha nem is a törvénytervezetben szereplő legszélsőségesebb formájában köszönt be az oktatásba, de bizonyára érezhető lesz majd a hatása, különösen ott, ahol más nyelvek is megjelentek az oktatás tannyelveként.

Az egységes európai felsőoktatási tér kihívásai

Ha képzeletben túllépünk Ukrajna nyelvi határain, tudomásul kell vennünk, hogy ha valóban érvényesülni tudó diplomás magyar szakemberek kibocsátása a célunk, akkor nyelvi képzésüket – az előzőekben tárgyalt államnyelvvoktatáson kívül – ki kell egészítenünk valamely nyugati idegen nyelv oktatásával is.

A kis nyelvi kultúrák, valamint az olyan országok számára, amelyeknek a nyelve nem nemzetközi jelentőségű, létfontosságú, hogy bekapcsolódjanak a világ szellemi, anyagi, kulturális életébe. A jövő században a nagy közvetítő nyelvek (angol, spanyol, orosz, német, francia stb.) ismerete az egyéni képzés-boldogulás, a termelés fejlődésének feltétele lesz.⁴¹

Annál is inkább felértékelődött az Ukrajnában élő kisebbség számára az idegennyelv-oktatás fontossága, mivel 2005. május 19-én a Bergenben tartott *Európai Oktatási Miniszterek Konferenciáján* Ukrajna hivatalosan is csatlakozott a bolognai

⁴¹ Szépe, 2001; Kiss 2006: 13.

folyamathoz. Ezzel egyidőben vállalta azt is, hogy 2010-re biztosítani fogja azokat a változtatásokat, amelyek révén az ország igazodik az egységes felsőoktatási térséghez.⁴² Az egységes európai felsőoktatási térség létrejöttének pedig – a kétszintű képzés bevezetése mellett – alapvető feltétele, hogy az egyetemi hallgatók és oktatók szabadon mozoghassanak a térség bármely államában.

Ezzel az egyetemi képzés új korszaka kezdődött el, mivel a hagyományos vertikális mobilitáson túl, ma már a felsőfokú tanulmányok a horizontális mobilitásra is fel kell, hogy készítsenek. A mobilitásnak azonban nagyon fontos nyelvi előfeltételei vannak: az, hogy egy kisebbség tagjai milyen nyelvi erőforrásokkal rendelkeznek meghatározó szereppel bír mind a vertikális,⁴³ mind pedig a horizontális mobilitásban.⁴⁴

Az idegen nyelvek szerepe a horizontális mobilitáson túl abban is megmutatkozik, hogy az egyén hozzáférését az egyetemes (s legtöbbször angol nyelven elérhető) tudásanyaghoz is csak ennek segítségével tehetjük lehetővé. É. Kiss Katalin véleménye ezzel kapcsolatban a következő: „Az angol a tudományos pályán, sőt bármiféle értelmiségi pályán is nélkülözhetetlen, hiszen az elérhető információk többsége angol nyelvű.”⁴⁵ Különösen igaz az utóbbi idézet, ha azt is figyelembe vesszük, hogy napjaink dinamikusan fejlődő világában a tudomány is egyre gyorsabban újul meg. Ezért az egyetemek feladata ma már nem csupán ismeretek közvetítése, hanem olyan készségek (ezen belül nyelvi készségek) kialakítása is, amelyek lehetővé teszik az egy életen át tartó tanulás megvalósíthatóságát.

Tehát az ukrainai magyar nyelven is oktató egyetemek előtt álló újabb kihívás: hogy az anyanyelvükön és az államnyelven jól kommunikáló diákokat valamely nyugati idegen nyelv használatára is felkészítsék. Sőt, tovább megyek: a kommunikatív és nyelvi ismereteken túl, szakmai feladataik sikeres elvégzésére is képessé kell tenni a végzős diákokat mindhárom nyelven.

Azt gondolhatnánk, hogy az Európai Unió kívül eső államok tekintetében (mint Ukrajna és Szerbia) nincs értelme a határok átjárhatóságáról beszélni, Csernicskó István nyelvész szerint azonban az oktatásnak még akkor is meg kell adnia a nyelvtanulás lehetőségét, ha az országnak nincs reális esélye a csatlakozáshoz: *A határok és képzési rendszerek átjárhatóságára, valamint a munkaerő szabad áramlásának biztosítására törekvő 21. századi Európában a felsőfokú képzésnek a horizontális mobilitás lehetőségét is számításba kell vennie. Úgy vélem, hogy még akkor is fel kell készítenünk diákjainkat arra, hogy akár szűkebb településterületükön kívül is megállják a helyüket a munkaerő-piaci versenyben, ha Ukrajna (s részeként Kárpátalja) a jelenlegi állás*

⁴² Orosz, 2007: 271.

⁴³ A vertikális mobilitás és a nyelvtudás kéz a kézben járnak. Csak egy példa: a diploma megszerzéséhez (azaz az értelmiségi, diplomás társadalmi rétegbe való belépéshez) előírt feltétel egy vagy több nyelvvizsga megszerzése.

⁴⁴ Ahhoz, hogy saját településterületünkről, netán országunkból ki tudjunk lépni, s egy másik régióban vagy államban tanulhassunk, dolgozhassunk, elengedhetetlenül szükségünk van bizonyos fokú nyelvtudásra (horizontális mobilitás).

⁴⁵ É. Kiss, 2004: 168.

*szerint középtávon mindenképpen kimarad az európai integrációból.*⁴⁶

Úgy tűnik tehát, hogy korunkban mindenképpen kell és érdemes is idegen nyelvet tanulnia az oktatás résztvevőinek. Ezért a dolgozat következő részében azt elemzem, hogy az általam vizsgált felsőoktatási intézmények hogyan vélekednek az idegen nyelvek tanításáról, milyen módszereket alkalmaznak.

A kapott válaszok mindenhol azt hangsúlyozták, hogy nagyon fontos az idegen nyelv ismerete: „...ez nagyon kell, okvetlenül kell, hogy tudjanak az idegen nyelvet, angol elsősorban, utána német, nagyon kell, hogy ezeket tudjanak, mert akkor tudnak sokkal jobban boldogulni. Most már nem az a határok vannak, amit nem lehet átmenni. Most már könnyű átmenni a határokon, és az emberek tudnának boldogulni ott, ahol, megállják a helyüket. Angliában, Amerikában, Franciaországban, minden ahhoz nyelv kell... Ez legyen szabad, nyitott, mindenben, válasszanak, ha akarnak, hogy hogyan, hol akarnak élni.” – Mondta Lizanec Péter.

Két intézmény (KMF és UNE) esetében is előfordult, hogy az idegen nyelv képzést illetően az angol nyelv szakos diákok gyakorlatát, nyelvismeretét mutatták be az adatközlők: „Az angol szakon követelmény, ami kimondottan angol szak, ott követelmény, hogy angolul kell megírni a diplomamunkát, évfolyammunkát, s számos tantárgyat is angolul tanítanak nekik...” (Orosz Ildikó)

Ami viszont a KMF nem angol szakos diákjainak idegennyelv-oktatását illeti, igen csekély eredményekről számolt be adatközlőm: „Minden magyar nyelvű diplomamunka mellé egy egyoldalas angol vagy más idegen nyelvű rezumét is (kell írni). Mindenütt törekszünk arra, hogy dolgozzanak azon, hogy a többnyelvűséget fejlesszék maguknál.” (Orosz Ildikó)

Lizanec professzor is hasonlóan vélekedett: „A nem szakos diákok nem sajátítják el az idegen nyelveket.”

Az adatközlők válaszaikban nem fogalmaznak annyira konkrétan a nyelvoktatás mikéntjéről, mint tették azt az ukrán nyelvet illetően. Ebből is az látszik, hogy bár igen fontos az idegen nyelv ismerete, de egyelőre még nem létfontosságú, ezért az igyekezet a diákok tudásának javítására sem olyan nagy, mint amivel az ukrán oktatásakor találkozhattunk. Ugyanakkor az is fontos tényező lehet, hogy a diákok idegennyelvi inputja, sok esetben jobb, mint az ukrán nyelvtudásuk. Mégsem beszélhetünk európai szintű, versenyképes, a horizontális mobilitás lehetőségét hordozó nyelvi színtről.⁴⁷

Ami igazán (s nemcsak elviekben) motiváltta tehetné az idegen nyelvek oktatásának megszervezését, az a külföldön való tanulás, vagy a munkavállalás lehetősége lenne. De amint az adatközlők válaszaiból kiderül, ma a horizontális mobilitás még nem realitás a diákok számára: „Magyarországon ez sokkal könnyebb elérni ezt... Nálunk ezt

⁴⁶ Csernicskó, 2008c: 19.

⁴⁷ Hasonló problémákról olvashatunk egy, a szlovákiai helyzetet elemző tanulmányban is, amiből kiderül, hogy a bolognai folyamat adta lehetőségek kihasználását a hallgatók és az egyetemi oktatók idegen nyelvi, illetve szaknyelvi kompetenciájának hiánya nehezíti. Hushegyi, 2006: 93.

nem lehet. Nálunk nem csak úgy, hogy mehet valaki..., csak esetleg Magyarországra, Szlovákiába. De nem Angliába, nem Amerikába.” – Mondta Lizanec Péter.

De hasonlóan fogalmaz Orosz Ildikó is: „*A mi diákjaink nem igazán tőkeerős diákok, akik elindulnának, s egyelőre még nem is jellemző, hogy elindulnak Nyugat-Európába.*”

Az is érdekes, hogy a KSZEUKT-nak vezetőjével beszélgetve sem hangzott el a horizontális mobilitás lehetősége, pedig az intézmény kifejezetten angol szakos diákokat képez, ráadásul egy közép-ukrajnai egyetem kihelyezett tagozataként működnek (azaz elviekben az Ukrajnán belüli mobilitás releváns lehetne számukra).

Annak eldöntéséhez, hogy az alacsony hatásfokú idegennyelv-oktatás áll-e a mobilitás realizációjának hátterében, vagy épp fordítva, a mobilitás egyéb akadályai nehezítik a modern idegennyelv-oktatás térhódítását a területen, további vizsgálatok elvégzésére lenne szükség.

Befejező gondolatok

A jelenlegi ukrajnai oktatáspolitikai körülmények között a magyar nyelvű képzés (ezen belül a felsőoktatási képzés) presztízse megkérdőjeleződött. Az ukrán oktatáspolitikai sugallta üzenet abban a formában jutott el a magyar közösséghez, hogy csak az lehet sikeres Ukrajnában, aki ukránul tanul.⁴⁸

Mindemellett ilyen oktatáspolitikai körülmények között is fontosnak tartjuk a magyar nyelven megszervezett felsőoktatást. Ugyanakkor kihívásként áll az intézmények előtt, hogy amikor a diákok a magyar vagy az ukrán nyelvű felsőoktatás között választanak, akkor ez ne a magyar, vagy a minőségi oktatás közötti választást jelentse. Abban azonban, hogy a magyar nyelvű felsőoktatás minőségi tudással lássa el a diákokat, nagy szerepe van a nyelvi képzésnek.

Amint láthattuk az elemzett intézmények gyakorlatából, az államnyelv-oktatás megszervezése jó úton halad, viszont számos tényező, s legfőbbképp a nyelvoktatási koncepció hiánya nehezíti a megvalósítását.

Ami a tágabb kontextushoz, az egységes európai felsőoktatási térséghez való integrációban elengedhetetlenül szükséges idegennyelv-oktatást illeti: az egyetemek gyakorlata távol áll a 21. századi modern nyelvoktatás jellemzőitől (leszámítva a

⁴⁸ Az oktatási miniszter a sajtóosztálya révén és egy lapinterjúban közzétett véleménye szerint ahhoz, hogy valaki kisebbségiként Ukrajnában minőségi felsőoktatásban vegyen részt, karriert csináljon, megvalósítsa önmagát, anyanyelve mellett természetesen ukránul is tudnia kell. Hozzátette továbbá: „*Nekem mint miniszternek világos: senkinek nincs joga és nem lehet lehetősége arra, hogy korlátozza az állampolgárok azon alkotmányos jogát, hogy az államnyelven tanulhassanak és szerezhesenek végzettséget. Én emellett vagyok, hogy minden anya az anyanyelvén énekeljen bölcsődalt gyermekének. Ám Ukrajna minden állampolgára, többek között a nemzeti kisebbségek képviselői is, az ukrán mint államnyelv magas szintű ismerete révén teljes értékűen integrálódjanak az ukrán társadalomba és legyenek sikeresek.*” http://www.mon.gov.ua/main.php?querz=newstmp/2008/23_10/1

kifejezetten angol szakos hallgatókat). A nem idegennyelv szakos diákok nemhogy a nemzetközi szaknyelvet, de sok esetben még a beszélt nyelv alapjait sem sajátítják el egyetemi éveik alatt. Ennek háttérében az állhat, hogy a Magyarországon és Ukrajnán túlmutató mobilitás lehetősége még fel sem merült a Kárpátaljai magyar nyelvű képzést szervezőkben, illetve a magyar diákokban.

A felsőoktatás akkor teszi jól a dolgát, ha nemcsak az éppen aktuális kihívásokra (lásd: az ukrán nyelv oktatása) válaszol, hanem olyan nyelvi képességek kialakításán is fáradozik, amelyekre esetleg nem a diploma megszerzése után közvetlenül, hanem 10–20 év elteltével lesz szüksége a diáknak.

1. melléklet

Interjúalanyok

Egyetem	Beosztás	Név
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola	Elnök	Orosz Ildikó
UNE, Magyar Tannyelvű Humán és Természet-tudományi Kar	Dékán	Prof. Lizanec Péter
Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári Kihelyezett Tagozata	A kihelyezett tagozat vezetője	Neszuha Ludmilla
Munkácsi Állami Egyetem (Munkácsi Humánpedagógiai Koledzs)	Pro-rektor	Tyahur László

2. melléklet

Az interjú kérdéskörei

Általános

1. Kivel készül az interjú:
2. Mikor:
3. Melyik egyetem vezetője:

Oktatás nyelve

4. Mikor és milyen formában került kapcsolatba a magyar nyelvű oktatással?
5. Vannak-e az intézmény diákjai között magyar anyanyelvű diákok (%)?
6. Milyen a diákok átlag nyelvtudása (államnyelv, idegennyelv)?
7. Van-e ezeknek a diákoknak lehetőségük az anyanyelvükön (tehát magyarul) hallgatni bizonyos tantárgyakat? Milyen tárgyakat (%)?

8. Fontos-e a területen a (részben) magyar tannyelvű felsőoktatás lehetősége? Miért?
9. Fontos-e az államnyelv/en oktatás? Miért?
10. Fontos-e az idegen nyelvek korszerű oktatása? Miért?

Oktatási koncepció

11. Van-e/Ön lát-e egy koncepciót, stratégiát, amely alapján az intézmény működik, s hogyan határozza meg ez a koncepció a nyelvek szerepét az oktatásban?
12. A koncepció valamilyen írott dokumentum vagy elv alapján működik, vagy mindig az adott körülmények formálják (tanárok nyelvtudása)?
13. Hozzájárul-e az ön által képviselt felsőoktatási intézmény a területen élő magyar közösség társadalmi és nyelvi céljainak a megvalósításához?

Nyelvi célok

14. Cél-e a kétnyelvűség/többnyelvűség kialakítása, s ha igen, milyen típusú két- vagy többnyelvűség kialakítását kell elérnünk?
15. Milyen módszerekkel érhető el ez Ön szerint? Jó módszer az oktatás tannyelvének megosztása különböző nyelvek között?
16. Ellentét-e ezzel a céllal az egytannyelvű magyar oktatás?
17. Megvannak-e a szükséges feltételei (tanárok nyelvtudása, diákok) a többnyelvű oktatásnak az intézményben?
18. Hogyan viszonyul az állam a magyar nyelvű oktatáshoz? (Támogatja; ellenzi; megengedi, de nem támogatja anyagilag, emberekkel)
19. Ön szerint az intézmény végzősei az itt megszerzett tudásukkal (beleértve nyelvtudásukat) melyik munkaerőpiacon (helyi, magyarországi, ukrainai, európai) lesznek képesek elhelyezkedni?
20. Mi az ön véleménye a szabad munkaerő-áramlásról, a mobilitás lehetőségéről, illetve a szülőföldön maradásról?
21. Feladata-e az egyetemnek, hogy felkészítse a diákot a horizontális mobilitás lehetőségére?
22. Milyen tendenciák jellemzőek ezzel kapcsolatban (kelet-nyugat migráció)?
23. Mi a helyzet a régió magyar nyelven is oktató egyetemeivel (ha van több) együttműködés terén?

Múlt és jövő

24. Hogyan értékelné a határon túli magyar felsőoktatás helyzetét az elmúlt tíz év fejlődésében?
25. Ön szerint jelen oktatáspolitikai körülmények között milyen jövője lehet a határon túli magyar egyetemeknek?
26. Milyen jövője lehet jelen oktatáspolitikai körülmények között az önkéntes intézményeknek?

Felhasznált irodalom jegyzéke

- ALBERT, 2005 Albert Sándor: *Új kihívások az oktatásban*. In: KONTRA Miklós (szerk): *Sült Galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely 2005. 157-160.
- BÁRDI – FEDINEC – SZARKA, 2008 Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Nemzeti és Etnikai Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, Budapest 2008. 508.
- BEREGSZÁSZI, 2002 Beregszászi Anikó: *A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvtervezés szemszögéből*. In: *Kisebbségkutatás*, 2002/2. 369.
- BEREGSZÁSZI – CSERNICKÓ, 2005 Beregszászi Anikó – Csernickó István: *Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті*. *Українознавство* 2005/4. 82–86.
- CSERNICKÓ, 1998 Csernickó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest 1998.
- CSERNICKÓ, 2001 Csernickó István: *Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban*. *Nyelvünk és Kultúránk* 2001/2. 15–23.
- CSERNICKÓ, 2003 Csernickó István szerk.: *A mi szavunk járása—Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. PoliPrint, Ungvár 2003. 285.
- CSERNICKÓ, 2008a Csernickó István: *Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben*. In: FEDINEC Csilla szerk.: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest 2008. 153–170.
- CSERNICKÓ, 2008b Csernickó István: *Ukrajnaösszhangratőrekszik. Az ukrainai oktatáspolitikai nyelvi vonatkozásai*. In: *Kisebbségkutatás* 2008/2. 302–315.

- CSEERNICKSKÓ, 2008 c Csernicskó István: *A magyar nyelvű/nyelvi oktatás stratégiai kérdései Kárpátalján*. <http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/133843334.pdf> (Letöltés ideje: 2009. március 2.)
- FERENC, 2005 Ferenc Viktória: *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola nyelvi koncepciója a gyakorlatban: ahogyan a hallgatók látják*. In: KONTRA Miklós szerk.: *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. FórumKisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja-Dunaszerdahely 2005. 190-194.
- GÖNCZ, 2005 Göncz Lajos: *Tannyelv-választás a kisebbségi régiókban. Útmutató a kisebbségi helyzetű szülőknek és a pedagógusoknak*. Új Kép IX. évfolyam, 4. szám (2005. április), 5–8.
- HUSHEGYI, 2004 Hushegyi Gábor: *Ezt nekünk? A komáromi Selye János Egyetemről*. In: *Magyar Narancs*. 2004. szeptember 16., Oktatási melléklet 8-9.
- HUSHEGYI, 2006 Hushegyi Gábor: *Többnyelvű oktatás és a bolognai folyamat*. In: *Fórum*. 2006/2. 93-115.
- KISS, 2006 Kiss Jenő: *Nyelvi tervezés, Nyelvművelés, nyelvhelyesség*. In: *Ezredforduló* 2006. 3-4.
- KISS, É. 2004 É. Kiss Katalin *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris Kiadó, Budapest 2004
- KOLLÁTH, 2008 Kolláth Anna: *Kihívások és megoldások. Gondolatok a szlovéniai Muravidék kétnyelvű oktatásáról*. In: CSEERNICKSKÓ István és KONTRA Miklós (szerk.): *Az üveghegyen innen. Anyanyelvvaltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés*. PoliPrint Kft, Ungvár 2008. 81-104.
- KONTRA (szerk.), 2005 Kontra Miklós (szerk.): *Sült Galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja – Lilium Aurum Könyvkiadó, Dunaszerdahely 2005. 252.
- OROSZ, 2001 Orosz Ildikó: *A kárpátaljai magyar érettségizők továbbtanulási szándékairól*. Harmadik Pánsíp-Almanach 2001. 101–108.

- OROSZ, 2005* Orosz Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében*. PoliPrint, Ungvár 2005. 184.
- OROSZ, 2007* Orosz Ildikó: *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. PoliPrint, Ungvár 2007. 408.
- OROSZ, 2008* Orosz Ildikó: *Most nem elég a látszatpolitizálás. Kárpátalja* 2008. VIII/36. 11.
- OROSZ – SOÓS – CSERNICKÓ – VASS – KOHUT – PALLAY, 2006* Orosz Ildikó – Soós Kálmán – Csernicskó István – Vass Ilona – Kohut Attila – Pallay Ferenc: *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Évkönyve (1996-2006)*. PoliPrint, Ungvár 2006.
- OROSZ – CSERNICKÓ – KRISTOFORI – AMBRUS, 2008* Orosz Ildikó – Csernicskó István – Kristofori Olga – Ambrus Pál: *A magyar nyelvű/nyelvi oktatás stratégiai kérdései Kárpátalján*. <http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/133843334.pdf> (Letöltés ideje: 2009. március 10.)
- PAPP Z., 2008* Papp Z. Attila: *A kisebbségi oktatás politikai, jogi, társadalmi keretei*. In: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, Budapest 2008. 384-389.
- SALAT, 2004* Salat Levente: *Konkurens víziók a BBTE-n*. In: *Erdélyi Riport* 2004. július 22.
- SZÉPE, 2001* Szépe György: *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Iskolakultúra, Pécs 2001, 226.
- VÖRÖS, 1996* Vörös Ottó: *A szlovéniai kétnyelvű oktatás és tankönyvei*. In: CSERNICKÓ István és VÁRADI Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Budapest 79-84.
- Forrás:** Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapja: <http://www.mon.gov.ua>

Az iskolai tannyelvválasztás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és társadalmi mobilitása szempontjából

Bevezető gondolatok

A kárpátaljai magyar kisebbségben élő közösség jövője, megmaradása szempontjából lényeges és megkerülhetetlen kérdés az anyanyelvű iskolahálózat létének kérdése. Az anyanyelvű iskola az anyanyelvi kultúra és a nemzeti identitás őrzője, formálója. Az anyanyelvű kultúra és az iskolarendszer megőrzése a kárpátaljai magyar közösség megmaradásának egyik záloga.

Az Ukrajnában jelenleg folyó oktatáspolitikai döntések és a kisebbségi oktatás jövőjére vonatkozó hatalmi elképzelések tükrében az ilyen kérdések egyre aktuálisabbak lesznek.¹ Nagyon sok szülő számára nehéz kérdés eldönteni, hogy milyen célokat tartson szem előtt, amikor iskolát választ gyereke számára. A kutatásom során készített mélyinterjúk rávilágíthatnak arra, hogy milyen valós vagy vélt okok, esetenként sztereotípiák motiválják a szülőket döntésük meghozatalában, melyek azok a területek, amelyekre a továbbiakban a helyi oktatáspolitikusoknak, a sajtó képviselőinek fókuszálniuk kell. Az ukrán állam véleménye, a nemzetállam kialakítására irányuló törekvései és cinikus hozzáállása a kérdéshez közismert, a sajtónak köszönhetően a kárpátaljai magyar politikusok, oktatáspolitikusok, nyelvészek véleménye is ismert,² egyedül csak a tannyelvválasztással kapcsolatos döntést meghozni kénytelen szülők véleménye és az azt motiváló tényezők nem ismertek.

Az iskolai tannyelvválasztás rendkívül aktuális és fontos a kárpátaljai magyarság számára, hiszen már az elemi iskola tannyelvének a megválasztásával láthatatlan kapuk záródnak be, vagy épp nyílnak ki számunkra, gyermekeink számára, amely kapukon belül (vagy éppen kívül) kapunk mi, kárpátaljai magyar értelmiségiek is helyet a társadalmi életben.

A kárpátaljai magyar nemzetiségű kisebbségnek ukrán állampolgárként kötelessége és érdeke is az ukrán nyelv elsajátítása, azonban nem mindegy, hogy ezt milyen módszerekkel érik el, megtartják/megőrzik-e közben magyar identitásukat, anyanyelvű kultúrájukat, anyanyelvi iskolahálózatukat, vagy elindulnak a többségi társadalomba való beolvadás, a nyelvcseré és ezzel együtt az identitásvesztés útján.

A kárpátaljai magyar kisebbség nyelvi és nyelvkörnyezeti leírása az 1990-es évek közepe óta folyik. A *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Limes*

1 Vö. Csernicskó, 2008: 302–315.

2 Ld. Csernicskó – Göncz, 2009; Csernicskó, 2008a

Társadalomkutató Intézete, majd később – a főleg nyelvészeti kutatásokkal foglalkozó – *Hodinka Antal Kutatóintézet* munkatársai számos kiadványban foglalkoztak a kérdéssel (a nyelvkörnyezeti tényezők számbavétele,³ a nyelvválapot és a nyelvhasználati jellegzetességek leírása,⁴ valamint az ebből következő nyelvi tervezési és oktatástervezési céljainak megfogalmazása⁵ megtörtént). A fenti kiadványokban említett kutatások eredményeire támaszkodva tudjuk, hogy az érvényesüléshez, a társadalmi mobilitáshoz mindenekelőtt többnyelvűvé kell válnia a kárpátaljai magyarságnak, azaz az anyanyelvén kívül birtokolnia kell még az állam nyelvét, amelyben él, valamint (legalább) egy idegen nyelvet is.⁶

Tanulmányomban egy olyan, még folyamatban lévő kutatás részeredményeiről számolok be, amelynek célkitűzése, hogy megvizsgálja és feltárja a kárpátaljai magyar közösség viszonylatában az elemi iskolai tannyelvválasztással kapcsolatos problémákat, illetve válaszokat keressen olyan kérdésekre, hogy Kárpátalján ma miért döntenek a szülők a magyar, vagy az ukrán tannyelvű iskola mellett, illetve mi befolyásolja őket döntésük meghozatalában, tudatában vannak-e döntéseik társadalmi és nyelvi következményeinek. A vizsgálat során szociolingvisztikai interjúkat készítettem a szülőkkel. Az irányított beszélgetések témaköreit úgy alakítottam ki, hogy az interjú során kiderüljön, mi befolyásolta a szülőket abban, hogy ukrán, illetve hogy magyar tannyelvű iskolába íratják gyerekeiket, és hogy tisztában vannak-e azzal, hogy ezek a döntések milyen hatással lesznek a gyerek jövőjére, társadalmi mobilitására.

Az oktatás, a nyelvi célok és a kétnyelvűség összefüggései

Tove Skutnabb-Kangas⁷ szerint „Azok az emberek, akiknek az anyanyelve történetesen nem hivatalos nyelv az adott országban, szükségszerűen két-, illetve többnyelvűekké válnak.” A kárpátaljai magyar közösség kétnyelvű beszélőközösség, ahol az államnyelvnek (ukrán), alá van rendelve a kisebbségi nyelv, a magyar. A kétnyelvűségnek számos típusa ismeretes, egy kétnyelvű egyén egyszerre számos típusba is tartozhat (a legfontosabb típusok a korai és később kialakult kétnyelvűség,⁸ gyermekkori, fiatalkori és felnőttkori kétnyelvűség,⁹ koordinált és összetett kétnyelvűség;¹⁰ balansz és domináns

3 Ld. Csernicskó, 1998

4 Ld. pl. Csernicskó (szerk.), 2003

5 Ld. Beregszászi – Csernicskó – Orosz, 2001; Beregszászi, 2002

6 Vö. Beregszászi, 2002

7 Skutnabb-Kangas, 1997: 6–7.

8 A nyelvelsajátítás alapján korai és később kialakult kétnyelvűségről beszélünk. Előbbi óvodás korban fejlődik ki, utóbbi ennél később. Göncz, 1985: 15.

9 Gyermekkori kétnyelvűség esetén a két nyelv elsajátítása befejeződik 10–11. életév körül. Serdülőkori kétnyelvűségről akkor beszélhetünk, ha a második nyelv elsajátítása a 11. és 17. életév közé esik. Bartha, 1999: 189–195.

10 A koordinált kétnyelvűek nyelvrendszerei szemantikai szinten függetlenebbek egymástól, mint az összetett kétnyelvűek

kétnyelvűség;¹¹ hozzáadó és felcserélő kétnyelvűség;¹² kétoldalú és egyoldalú¹³ stb.). Eredetét tekintve az egyik leglényegesebb vonása a kárpátaljai magyar kétnyelvű beszélőközösségnek, hogy esetünkben *őshonos* kétnyelvűségről van szó, nem pedig *emigráns* kétnyelvűségről. Így a helyi magyarság bilingvizmusát – mivel kisebbségi kétnyelvűség –, meghatározza az érintkező nyelvek egymásra hatásának mértéke és iránya.¹⁴ Kontra Miklós a magyar közösségnek a kétnyelvűségtől való tartózkodását a következő okokból eredezteti: „A kétnyelvűséget a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarok jelentős része veszedelmes, kerülendő dolognak tartja, szinte az asszimiláció, vagy a nyelvcseré előszobáját látja benne. Megvan ennek a komoly történelmi oka: a Trianon után kisebbségbe került magyarok számára a kétnyelvűség igen gyakran kényszer-kétnyelvűség volt, rákényszerítették őket a többségi nyelv használatára, és nyíltan vagy burkoltan megtiltották nekik a magyar használatát. Vagyis a *felcserélő kétnyelvűség* lett osztályrészük, s a *hozzáadó kétnyelvűségről* sosem hallottak, illet el sem tudnak képzelni.”¹⁵

Ahhoz, hogy a kárpátaljai magyar kisebbség kétnyelvűsége ne felcserélő, hanem hozzáadó kétnyelvűség legyen, a nyelvi tervezésre, illetve tudatos oktatástervezési tevékenységre van szükség.¹⁶

A nyelvi tervezési tevékenységeket általában két csoportba szokták sorolni, megkülönböztetve státustervezést (vagy helyzettervezést) és korpusztervezést (vagy állapottervezést).¹⁷ Van még egy harmadik nyelvi tervezési tevékenységforma, az *oktatástervezés* vagy *elsajátítás-tervezés*, amelynek részét képezi a tantervválasztás stratégiája. Az oktatástervezést azért is célszerű a nyelvi tervezés harmadik ágaként értelmezni, mert az eddig említett kettő egyikébe sem sorolható teljes egészében, ugyanis az oktatástervezés folyamata státustervezési és korpusztervezési döntéseket egyaránt megkíván. Elsajátítás-tervezés esetén „annak szabályozásáról van szó, hogy az oktatás terén milyen nyelvet/nyelveket milyen nyelvhasználói csoportoknak tanítsanak és hogyan”.¹⁸ Az oktatástervezésnek, a különböző oktatási stratégiáknak különösen hangsúlyos szerepe van a kisebbségi közösségek életében, ugyanis „a kisebbségi oktatás

nyelvrendszerei. Göncz, 1985: 16.; Bartha, 1999: 195.

¹¹ A nyelvi dominancia az egyik nyelv jobb ismeretét jelenti, míg a balansz elnevezés arra utal, hogy a két nyelv ismeretének foka közel azonos. Göncz, 1985: 15-16.

¹² Hozzáadó kétnyelvűség esetén az anyanyelv társadalmi értéke magas. A felcserélő kétnyelvűség esetén az anyanyelv leértékelődik a beszélők tudatában, s ilyenkor általában a kétnyelvűség következményei negatívak lehetnek. Bartha, 1999: 192.; ld. Csernicskó (szerk.), 2003

¹³ Kétoldalú kétnyelvűség akkor áll fenn, ha az érintkező közösségek elsajátítják egymás nyelvét. Míg egyoldalú kétnyelvűségről akkor beszélhetünk, ha csak az egyik közösség sajátítja el a másik közösség nyelvét. Kiss, 1995: 215.; Csernicskó (szerk.), 2003

¹⁴ Bartha, 1999; ld. Csernicskó (szerk.), 2003: 30-41.

¹⁵ Kontra, 2005: 20.

¹⁶ Beregszászi, 2002; Haugen, 1987

¹⁷ Haugen, 1987; Wardhaugh, 1995; Tolcsvai, 1998

¹⁸ Bartha, 1999; ld. Haugen, 1987

olyan társadalmilag időszerű és politikailag ellentmondásos téma, amely a világ legtöbb államában sürgető fontossággal bír”.¹⁹

Az oktatástervezés az egyik legcélravezetőbb „járható útja” annak, hogy a státustervezés és a korpusztervezés során megfogalmazott (leginkább politikai, hatalmi) célok belátható időn belül a közösség minél szélesebb rétegére kiterjesztve, az oktatási folyamat úgynevezett rejtett tantervébe beépítve, tervszerűen megvalósuljanak.

Jelenleg az ukrán államnak és a kárpátaljai magyar közösségnek ellentétes politikai céljai vannak, hiszen az ukrán oktatáspolitikai éppen azon fáradozik, hogy az úgynevezett átírányítási (tranzitív) oktatási modell bevezetését irányozza elő a nem ukrán tannyelvű iskolák számára.²⁰ Ennek az oktatási modellnek a célja hosszú távon többségi anyanyelvűség kialakítása.

A kárpátaljai magyar közösség nyelvi céljai

„Az állam nem hivatalos nyelvét anyanyelvként beszélők számára hármass javaslat tehető: „a) a megfelelő anyanyelvi nevelés; b) a hivatalos nyelvnek második nyelvként történő eredményes elsajátítása; c) valamint egy, az ő számukra speciálisan kialakított idegennyelv-tanítási rendszer” – fogalmazott már 1984-ben Szépe György.²¹ Ahhoz, hogy a kárpátaljai magyar közösség megtartsa és megőrizze, de legfőképp használja is anyanyelvét, elsősorban a megfelelő anyanyelvi oktatást kell számára biztosítani (anyanyelv megőrzési program), amire építve el tudja sajátítani a hivatalos (ukrán) nyelvet, illetve ahhoz, hogy versenyképes legyen az európai munkaerőpiacon, szükséges legalább egy világnyelv elsajátítása is.”²²

A kárpát-medencei kisebbségi magyar iskolák feladatairól Lanstyák István a következőket írja: „A Kárpát-medence peremországaiban működő kisebbségi magyar iskolák mindenekelőtt abban különböznek az illető országok többségi iskoláitól, hogy bennük az oktatás céljai közt jóval hangsúlyozottabban szerepelnek *nyelvi célok*. A kisebbségben élő magyar nemzetrészek nyelvük hosszú távú megőrzése, ill. a többségi társadalomba való szükséges mértékű beilleszkedésük érdekében, az oktatás legfontosabb nyelvi céljaként az *anyanyelv már ismert beszélt nyelvi regisztereinek megerősítését, kiteljesítését, s újabbnak (a standard nyelvváltozatnak, a különféle szaknyelveknek stb.) alapos elsajátítását, valamint a második nyelv szükséges mértékű megtanítását* határozzák meg. Térségünkben tehát e kisebbségi közösségek az anyanyelvű oktatás alapvető nyelvi célját a *funkcionális kényelvűség* elérésében látják; (...) egyre fontosabb

¹⁹ Skutnabb-Kangas, 1997

²⁰ Vö. Csernicskó, 2009

²¹ Szépe, 1984: 303–329.

²² Beregszászi, 2002

nyelvi célkitűzés valamely *világnyelv* alapjainak a megtanulása.”²³

Tehát a politikusoknak és az oktatási szakembereknek első lépésben a közösség nyelvi céljait, és ahhoz igazodva a kárpátaljai magyar nyelvi tervezésnek a céljait kell világosan látniuk és rögzíteniük. Ezen célokat Beregszászi Anikó a doktori értekezésében a következőképpen fogalmazta meg:

Nyelvi cél, hogy a kárpátaljai magyarok:

- a) megtartsák és a lehető legtöbb funkcióban használhassák és használják is anyanyelvüket;
- b) magas szinten beszéljék az államnyelvet és kommunikációképesek legyenek legalább egy világnyelven is;
- c) nyelvi készségeiket legyen lehetőségük használni és kihasználni ²⁴

Az oktatás és a tannyelvválasztás összefüggéseiről

Az oktatás kérdésköre az utóbbi években rendszeresen megjelenik a magyar nyelvészeti szakirodalomban is, mivel az alkalmazott nyelvészet, s ezen belül a nyelvpedagógia, a társasnyelvészeti kutatások eredményeit felhasználva, a nyelv társadalmi beágyazottságából és annak következményeiből kiindulva foglalkozik a kisebbségi anyanyelvű oktatással és annak helyzetével, valamint az oktatás nyelvi, nyelvhasználati következményeivel.

Az oktatás és tannyelvválasztás összefüggéseihez ismernünk kell azokat a programokat, amelyek az egynyelvűséghez, vagy a kétnyelvűséghez vezető oktatási alternatívákat tartalmazzák. Az egynyelvű oktatás keretein belül kialakítható a kétnyelvűség az ún. *alámerítéses* és az *anyanyelv–megőrzési* program által.

Az *alámerítési* program célja, hogy a többségi diákoknál kialakítsa a kétnyelvűséget, ám a kisebbségi és a többségi tanulók között egyfajta toleranciát próbál teremteni azáltal, hogy a többségi tanulók tanulnak a kisebbség nyelvén, anyanyelvüket pedig tantárgyként oktatják nekik. Mivel többségi anyanyelvű tanulókról van szó, anyanyelvük egyben a környezeti nyelv is, így megvan az iskolán kívüli támogatottsága is.

A másik program, amelynek során szintén kétnyelvűség alakítható ki, az *anyanyelv–megőrzési* program. Lényege, hogy a kisebbségi tanulóknál úgy alakít ki kétnyelvűséget, hogy a kisebbségi tanuló emellett megtartja és megőrzi anyanyelvét. Az oktatás tannyelve a kisebbségi nyelv, s erre alapozva oktatják tantárgyként a többség nyelvét, a kisebbségi nyelvet oktató tanárok segítségével.

Göncz Lajos szerint a kisebbségi tanulók esetében akkor alakítható ki magas fokú kétnyelvűség, ha megfelelő feltételeket biztosítunk az első (anyanyelv) fejlődésének,

²³ Lanstyák, 1996

²⁴ Beregszászi, 2002

ezáltal a másodnyelv intenzív tanulása a *funkcionális* kétnyelvűség kialakulását eredményezi.²⁵

Mind a szlovákiai, mind a kárpátaljai, mind a vajdasági empirikus kutatások eredményei azt mutatják, hogy a magyar nyelven oktató iskola meghatározó szerepet játszik a standard nyelvváltozat bővítésében. A kutatások eredményei egyértelműen igazolják, hogy a nem magyar tannyelvű iskolában szocializálódottak körében magasabb a nem standard nyelvi változatok előfordulási aránya; szlovákiai kutatók vizsgálatai szerint például közelebb áll egymáshoz a magyarországi és a szlovákiai magyar tannyelvű iskolába járók nyelvhasználata, mint például a gyakran egyazon iskolán belül magyarul, illetve nem magyarul tanuló szlovákiai magyar tanulóké.²⁶

Az egyén társadalmi mobilitását nagyban meghatározza az, hogy milyen tannyelvű iskolába járt, illetve, hogy tudatos nyelvi tervezés folyamatában sajátította-e el az általa használt nyelvet (nyelveket). A szakirodalom a következő megoldásokat kínálja a tannyelvválasztás kapcsán felmerülő kérdésekre.

Berényi Dénes, a *Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának* tagja (*Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács* elnöke) a „Megmaradás, korszerű felsőoktatás, tannyelvválasztás” című konferencián elhangzott köszöntőjében az anyanyelvi oktatás pozitívumait hangsúlyozza: „Az agykutatás figyelemreméltó eredménye, hogy az anyanyelv, azaz az első megtanult nyelv (nyelvek) máshol lokalizálódnak az agyban, mint a később tanultak. A későbbi tanulmányok folyamán pedig a gyerek, az ifjú anyanyelvén tudja a legtisztábban megérteni, rögzíteni a fogalmakat. Nyilvánvaló tehát az anyanyelv, az anyanyelvi oktatás fontossága.”²⁷ De már ő is felveti a többnyelvűség szükségességét, miszerint ha a kisebbségi sorban élők szülőföldjükön érvényesülni akarnak, az általuk beszélt nyelvek egyike a megfelelő többségi nyelv kell, hogy legyen. „A nyelv, az oktatás és az emberi jogok szorosan összefüggenek egymással” – írja Kontra Miklós,²⁸ majd megfogalmazza, hogy a többnyelvű országokban az egyes (többségi, illetve kisebbségi) közösségek oktatáspolitikusainak sokféle, és igen eltérő, az adott közösségek jövőjét (ezen belül nyelvének jövőjét) meghatározó céljaik lehetnek. Így válhat az oktatás, például egyes közösségek asszimilációjának vagy megtartásának, elnyomásának vagy támogatásának eszközüvé.²⁹

A nyelv megőrzése az őshonos kisebbségek esetében gyakorlatilag egyet jelent a közösség megmaradásával, az asszimiláció elkerülésével. A nyelv az, ami szerencsés körülmények között nemcsak a kommunikáció eszköze és a nemzeti identitás, a közösségi összetartozás szimbóluma, hanem olyan erőforrás is egyben, amely könnyen

²⁵ Göncz, 1995

²⁶ Lanstyák, 1996; ld. még Beregszászi – Cserniczkó, 2006; Göncz, 1999

²⁷ Kontra, 2005

²⁸ Kontra, 2005

²⁹ Skutnabb-Kangas, 1997

konvertálható materiális javakra, hozzájárulva ezzel a közösség gazdasági túléléséhez is.³⁰

A tantervválasztás és a társadalmi mobilitás összefüggései

A kárpátaljai magyar közvéleményt a 2008-ban a magyar iskolások számára is kötelezően bevezetett emelt szintű ukrán érettségi, és a 461-es miniszteri rendelet kérdésének megjelenése óta hevesen foglalkoztatja a tantervválasztás problematikája.

Ezek nyílt és burkolt támadások a kisebbségek ellen, a háttérben pedig a nemzetállam kialakításának igénye áll. Hiszen Ukrajna is – mint több más volt szovjet tagállam – arra törekszik, hogy francia mintájú egységes nemzetállamot alakítson ki egységes nyelvvel, a nemzeti kisebbségeket mintegy kulturális színfoltként kezelve. Az ukrainai modell ez esetben pedig ezt az egységességet az oktatás eszközével próbálja elérni, nem véve figyelembe az ország területén élő nemzeti kisebbségek jogait sem.³¹

„Ezeknek a stratégiáknak a hosszú távú eredménye, hogy a kisebbségi szülők közül sokan már nemcsak külső befolyásra, hanem maguktól is kezdik úgy érezni, hogy saját korábbi és gyerekeik vélt vagy valós tanulási nehézségei, esetleges rosszabb iskolai előmenetele, korlátozottabb társadalmi és gazdasági mobilitási esélyei közvetlen összefüggésben állnak az államnyelv alacsony szintű ismeretével, s minthogy – elképzeléseik szerint – a magyar nyelvű oktatás hátráltatja a többségi nyelv magas szintű elsajátítását, az anyanyelvi oktatást egyre kevésbé érzékelik „megtérülő befektetésnek”, így az szemükben a mobilitás gátjává válik.”³²

Ukrajna *Oktatási és Tudományos Minisztériuma* jelenleg arra törekszik, hogy az anyanyelvű oktatás helyett az úgynevezett tranzitív (átírányítási) modellt kínálja a kárpátaljai magyar közösség számára. A modell lényege, hogy az oktatás kezdetben a kisebbség anyanyelvén folyik, majd fokozatosan kétnyelvűvé válik, egészen addig, amíg a kisebbségi tanulók többé-kevésbé elsajátítják a többségi nyelvet, majd a tanulókat fokozatosan átírányítják a többségi egynyelvű oktatásra, esetleg meghagyva tantárgyként az anyanyelvet és a nemzeti irodalmat.³³ A cselekvési terv alapján 2008. szeptember 1-től a nemzetiségi nyelven oktató iskolák 5. osztályaiban Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban (2009. szeptember 1-től) már csak ukrán nyelven kell oktatni ezt a tárgyat. A 6. osztályban a földrajzot kell két nyelven oktatni, 7.-ben a matematikát, majd a következő osztályban teljesen át kell állni a tantárgyak államnyelven történő oktatására. A 10. osztályokban – a 2010-től már minden tárgyból kötelezően ukrán nyelvű emelt

³⁰ Beregszászi – Csernicskó – Orosz, 2001

³¹ Csernicskó, 2009a

³² Bartha, 2003

³³ Vö. Csernicskó, 2009

szintű érettségi és egyben felvételi vizsgákra való felkészülés jegyében – szeptembertől két nyelven kell oktatni Ukrajna történetét és a matematikát, a 11. osztályban a 2009-es tanévkezdéstől két nyelven a matematikát és csak államnyelven egy, a tanulók által választott tantárgyat.³⁴

„A nem domináns nyelven való tanulás akkor is nyilvánvalóan hátráltatja az ismeretszerzést, ha már bizonyos mértékben kialakult a kognitív nyelvi kompetencia. A kémiaoktatásnak az a célja, hogy a gyerek minél jobban tudja a kémiát, a tanárnak az a kötelessége, hogy ezt elérje, s nagyon rossz, ha ezt egy mesterséges tényező akadályozza az, hogy a diáknak a nem domináns nyelven kell küszködnie a kémiával, annak érdekében, hogy jobban elsajátítsa ezt a nyelvet (amelyen pedig lehet, hogy soha nem lesz szüksége kémiáról beszélni). Ez túl nagy ár, amit a nyelvtanulásért fizetni kell.”³⁵

Ukrajnában 2008-ban vezették be, illetve hozták létre a független tesztközpontokat (más európai országok mintájára). A felsőoktatásba jelentkező érettségizőknek 2008-ban elsőként a központi vizsgaközpontokban kellett felvételi vizsgát tenniük, ami egyben érettséginek is számított. 2008-ban a nemzetiségi (tehát nem ukrán) nyelven tanuló középiskolások még lehetőséget kaptak arra, hogy a miniszteri rendeletben meghatározott tárgyakból anyanyelvükön (pontosabban az oktatás nyelven) tegyenek érettségi/felvételi vizsgát. Egyetlen kivételként az ukrán nyelv és irodalom vizsga szerepelt. 2008-ban a felsőoktatásba belépni szándékozóknak mindenképpen le kellett tenniük az ukrán nyelv és irodalom érettségi vizsgát, attól függetlenül, hogy milyen szakra szerettek volna felvételizni. Itt kell megemlítenünk azt is, hogy a 2008-as évben nem szerepelt az érettségi tantárgyak között a magyar nyelv és irodalom. Azaz, ha valaki magyar nyelv és irodalom szakra szeretett volna felvételizni, azt azon a nyelven nem tehetette meg (csak idegen nyelv szerepelt azok között a tantárgyak között, amiből érettségizhettek a tanulók). Ugyanakkor az, hogy a vizsga követelményrendszere teljesen azonos volt mindenki számára, függetlenül attól, milyen tannyelvű iskola milyen anyanyelvű végzőse írja a tesztet, egyértelműen hátrányos helyzetbe hozta a nem ukrán anyanyelvű és nem ukrán tannyelvű iskolában tanult diákokat. Olyan ez, mintha egy kerékpárversenyen egy olyan gyerek indulna, aki tud kerékpározni, s egy olyan gyerek, aki nem tud kerékpározni, ugyanarra a helyre kell mind a kettőjüknek elérni. Amíg az egyik halad a pályán, addig a másiknak először meg kell tanulnia kerékpározni. Tehát míg az, akinek az anyanyelve az ukrán, a betűvetés és szorzótáblának az elsajátításával küszködik, addig a magyar anyanyelvű diáknak először azt a nyelvet kell elsajátítania, amelyen mindezt közvetítik a számára. Illetve míg az ukrán anyanyelvű diák már az első évfolyamon a saját szakmáját sajátíthatja el, addig magyar anyanyelvű diáktársának az első két évben az államnyelv elsajátításának a problémáját kell először legyőznie. A helyzet nehezedik azáltal, hogy a 2009/2010. tanévtől kezdve minden érettségi és

³⁴ Vö. Csernicskó, 2009

³⁵ Lanstyák, 2005

egyben felvételi vizsgát ukrán nyelven kell letenni.³⁶

A kötelező ukrán érettségi azonnal éreztette hatását a beiskolázási mutatókon, befolyásolva a szülők tantervválasztási döntéseit. A *Beregszászi Járási Közigazgatási Hivatal* adatai szerint például a járásban 2005-ben magyar tantervű iskolában 5 541-en tanultak, ukrán tantervűben 1 326-an, 2008-ban viszont ez a szám a magyar tantervűek esetében 4 624-re csökkent, miközben az ukrán nyelven tanulóké 1 635-re nőtt. Hasonló mutatható ki az első osztályba beiratkozott gyerekek esetében is. A Beregszászi járásban 2005-ben 128 gyermek ukrán nyelven, illetve 466 magyar nyelven kezdte meg az első osztályt. 2008-ban ukrán tantervű iskolába 221 gyermeket íratottak be, magyar tantervűbe pedig 365-öt.³⁷

Az oktatási rendeletek és a tantervválasztással kapcsolatos kérdések sajtóvisszhangja

A fentiek tükrében érthető, hogy a 2008-as évben a helyi magyar sajtó, illetve a politikai, társadalmi és szakmai szervezetek sokat foglalkoznak a magyar nyelvű oktatás jövőjével Kárpátalján. Az ukrainai oktatáspolitikai döntések tükrében ugyanis több szempontból is veszélybe került a régió magyar nyelvű iskolarendszere.

Az oktatási tárca vezetőjének, Ivan Vakarcsuknak 2008. május 26-án kiadott 461. számú rendelete nyomán hatályba lépett a nemzetiségi iskolák számára az ukrán nyelv oktatásának javítása céljából, a 2008–2011. közötti évekre kidolgozott ágazati program.³⁸

A helyi magyar pártok, társadalmi és szakmai szervezetek segítségért és politikai támogatásért Magyarországhoz fordultak. Magyarország kiállt a kárpátaljai magyar oktatás megőrzése mellett, s több fórumon is jelezte az ukrán fél felé aggodalmát. Sólyom László köztársasági elnök például egymást követő három ukrainai látogatása során is szólt a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás megtartása és fejlesztése mellett. A magyar fél az ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottság 2008. szeptemberi ungvári ülésén is állást foglalt a magyar oktatás mellett.³⁹ A magyar társadalmi szervezetek és a magyar nyelvű sajtó folyamatosan napirenden tartja ezt a közösség szempontjából nagyon fontos kérdést, politikusok, nyelvészek, hiteles közéleti személyiségek nyilatkoznak a témával kapcsolatban.

³⁶ Csernicskó, 2009

³⁷ *Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály* adatai alapján.

³⁸ <http://www.mon.gov.ua>

³⁹ Ld. a hírügynökségi beszámolókat, pl.: <http://ua.proua.com/news/2008/08/26/141357.html>

Ld. az erről szóló híradásokat, például: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/579826>

Erről ld.: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/543491>

A *Kárpátaljai Megyei Tanács* mellett például a magyar többségű *Beregszászi járás Tanácsa* is határozatban utasította el azt a rendeletet, amely fokozatosan kétannyelvűvé változtatná a jelenleg kisebbségi nyelven oktató iskolákat. Beregszász város képviselőtestülete is úgy döntött 2008. augusztus 27-i ülésén, hogy felfüggeszti az oktatási miniszter 461. számú rendeletének alkalmazását a város iskoláiban, amíg a központi államhatalmi szervekhez a témával kapcsolatban benyújtott javaslatokra nem érkezik válasz.⁴⁰

Mind a magyarországi, mind pedig a helyi kisebbségi szervezetek tiltakozására természetesen reagált az ukrán fél. Dmitro Tkacs, Ukrajna magyarországi nagykövete levélben fordult a budapesti oktatási tárcához, melyben közli: a kárpátaljai magyar szervezetek félreértik a kijevei oktatási tárca 461. számú rendeletét és az ahhoz tartozó ágazati programot, mert az egyáltalában nem veszélyezteti a magyar nyelvű oktatást a régióban.⁴¹

Az ukrán–magyar kormányközi kisebbségi vegyes bizottság 2008. szeptemberi ungvári ülésén az ukrán delegáció vezetője – a *Kárpátalja* című hetilap, Kovács Miklósról, a *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség* elnökére hivatkozó beszámolója szerint – úgy nyilatkozott, hogy ha a kárpátaljai magyar szülők magyar tannyelvű iskola helyett ukrán tannyelvű iskolát választanak gyerekeik számára az egy, „természetes folyamat”, hiszen csak plusz terheket rónának a szülők magukra azzal, ha megnehezíték a gyerekük életét a magyar nyelv és kultúra ismeretével.⁴²

A tannyelvválasztással foglalkozó jelen kutatásról, a kutatás résztvevőiről

A fenti társadalmpolitikai szituáció ismeretében fontos megvizsgálni, hogy az oktatáspolitikai helyzet milyen hatással van a szülők tannyelvválasztási döntéseire, milyen motivációk és milyen társadalmi célok mentén választanak iskolát gyerekeknek.

Kutatásomhoz többféle módszert alkalmaztam. Mindenekelőtt áttekintettem a tannyelvválasztással kapcsolatos szakirodalmat, majd pedig a szülőkkel készített mélyinterjú segítségével a tannyelvválasztás kapcsán felmerülő problémákra, illetve a szülőket befolyásoló tényezőkre igyekszem rávilágítani, s következtetéseket levonni.

Kutatásom első fázisában két várost választottam kutatópontként: az egyikben magyar többségű a lakosság (Beregszász), a másikban pedig nem (Munkács). Beregszászon és Munkácson két-két iskolát választottam ki, mindkét városban az egyik iskola magyar, a másik ukrán tannyelvű. Az iskolák a következők: a magyar tannyelvű *Beregszászi 4-es számú Kossuth Lajos Középiskola*, az ukrán tannyelvű *Beregszászi 5-ös számú Középiskola*, az ukrán tannyelvű *Munkácsi 20-as számú Középiskola*, illetve

⁴⁰ Ld. a *Beregszász* c. városi hetilap 2008. augusztus 29-i számának 2. oldalán.

⁴¹ A levél 61311/24-800-1093. iktatási számmal, 2008. október 3-i keltezéssel, a nagykövet aláírásával készült.

⁴² Ld. a *Kárpátalja* című hetilap 2008. szeptember 26-i számában (1. és 2. oldal).

a magyar tannyelvű *Munkácsi 3-as sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola*. Mind a négy intézményben első osztályos gyerekek szüleivel készítettem mélyinterjúkat.

Az interjú kérdéseinek az összeállítása után próbafelvételt készítettem egy szülővel, hogy egyértelműek-e azok a kérdések, amiket összeállítottam. A következő lépés az intézményben oktató tanítókkal való kapcsolatfelvétel volt. A kapcsolat felvétele után a tanítók több szülőt ajánlottak, akikkel interjút készíthettem. A tanítók által előzetesen ajánlott szülők közül minden intézményben egy olyan szülővel készítettem interjút, aki (feltételezhetően) tudatosan adta a gyermekét magyar, illetve ukrán tannyelvű iskolába, illetve egy olyan szülővel, aki (feltételezhetően) csak azért adta ukrán illetve magyar tannyelvű iskolába a gyermekét, mert sokan azt tanácsolták a számára.

Az intézményekben tanuló elsős diákok szüleivel készített irányított interjúk elemzése

A szülők tannyelv választásának az okai eltérőek. Arra szerettem volna rávilágítani, hogy miért döntöttek az adott tannyelvű iskolák mellett, illetve döntésüket mi (mik) befolyásolták.

A beszélgetések során a következő témakörökben kerestem a válaszokat:

- I. Egyéni, családi és szociális háttér
- II. Identitás és nyelvhasználat
- III. Tannyelv-választás
- IV. Az oktatás és a közösség jelene és jövője

I. Egyéni, családi és szociális háttér

Az adatközlők személyes adataira azért volt szükségünk, mert feltételezhető, hogy a tannyelv választással kapcsolatos válaszaikat esetleg tudatosan vagy ösztönösen befolyásolhatják személyes, társadalmi és nyelvi szocializációs tapasztalataik. Az adatközlők kevés száma és a mélyinterjú műfaja nem alkalmas arra, hogy a személyes adatokat független változóként kezelve korreláltassuk a válaszokkal. A személyes adatokból kiderül, hogy a megkérdezettek életkora nem haladta meg a negyven évet, arról a korosztályról van tehát szó, melynek iskolai szocializációja az 1980-as évek második felére, végére, vagyis a Szovjetunió utolsó éveire, illetve a független ukrán állam megalakulásának első évtizedére esik. Ez köztudottan az az időszak, amikor az iskolai másodnyelv-oktatás színvonala, az oroszról az ukránra való áttérés miatt, nagyot zuhant. Ezek a személyes tapasztalatok, illetve az, hogy az adatközlő maga milyen tannyelvű iskolába járt, sok esetben indokként, magyarázatként szerepelnek a szülők tannyelv választási döntéseinél.

II. Identitás és nyelvhasználat

A megkérdezettek közül mindenki magyar anyanyelvűnek és identitásúnak vallotta magát, bár az egyik adatközlő bizonytalanul a következőket mondta:

„Hát alapvetően magyarnak, de inkább ukrán nemzetiségűnek.” (6, Beregszász, ukrán tannyelvű, férfi)⁴³

Mindenképpen meg kell említenem, hogy ez az adatközlő a továbbiakban folyamatosan kiállt a magyar kisebbségért, jogaikért, és erős magyar érzületet mutatott. E mondatból levonhatjuk azt a tanulságot, hogy még a mai napig sincsenek nagyon sokan tisztában azzal, hogy mit jelent a nemzetiség, és mit jelent az állampolgárság, és mindez milyen viszonyban van az anyanyelvvel. A fent idézett adatközlő például annak ellenére, hogy – saját bevallása alapján – otthon csak magyarul beszélnek, felesége, környezete magyar, az ukránt vallotta anyanyelvének, és orosz tannyelvű iskolába járt. Ez az esettanulmány kiválóan példázza azt a nyelvi szocializációs sokszínűséget, amely a kárpátaljai magyarság társadalompolitikai helyzetéből hosszú évtizedek óta fakad. Ezek után nem meglepő, hogy gyermekét ukrán tannyelvű iskolába íratta.

Számít-e az Ön életében, hogy ki milyen nemzetiségű?

Erre a kérdésre többféle választ kaptam. Négy adatközlő szerint igenis nagyon fontos az, hogy ki milyen nemzetiségű.

„...mindig kiálltam a magyarságtudatomért, a magyarság érzületemért, gyermekkoromban még verekedtem is. A magyarságtudat mindig hozzá kell, hogy tartozzon az ember életéhez. Szükségesnek is tartom, hogy egy nemzet őrizze meg öntudatát. Bár az az igazság, hogy itt ezt tudatosan rombolják.” (5, Beregszász, ukrán tannyelvű, férfi)

Ezek után némileg ellentmondásosnak hat, hogy az adatközlő azokhoz a szülőkhöz tartozott, akik (véltetően) tudatosan az ukrán tannyelvet választották a gyermekük számára. Az interjú során viszont határozottan kiállt magyarságtudatáért, a magyar nyelvet vallotta az anyanyelvének, sőt, erősen tiltakozott az ukrán „*nacionalista érzület*” ellen, ami szerinte egyre jobban felemelkedőben van Kárpátalján. Jelen eset azt példázza, hogy sokszor a szülők, annak ellenére, hogy esetleg az ellenkezőjét hiszik magukról, nincsenek tisztában a tannyelvválasztás és a gyermek identitása alakulásának összefüggéseivel. Az adatközlő azon döntését, hogy magyar érzülete ellenére ukrán iskolába íratta gyermekét, az is befolyásolhatta, hogy magyar többségű városban élve nem érzi az asszimiláció veszélyét olyan súlyosnak, mint egy munkácsi szülő, mert Beregszászon a magyar nyelvnek még van környezeti támogatottsága.

⁴³ A továbbiakban az interjúkból idézett válaszok dőlt betűvel olvashatók, az idézet utáni zárójelben először az adatközlő azonosító kódja, majd a város neve olvasható, majd hogy milyen tannyelvű iskolába íratta gyermekét, majd az adatközlő neve, amely a nyelvekkel szembeni attitűdöket magyarázhatja (a férfiak és a nők eltérő szocializációs modelljéből kiindulva).

„Hát a magyarság fontos, nekem az egész családom magyar, nálunk az egész család, mindenki magyar.” (7, Munkács, magyar tantervvű, nő)

Ennél az adatközlőnél fontos megemlítenem, hogy egy olyan városban él, ahol a magyarság létszáma nem haladja meg a 13%-ot. Az interjú során sokszor fordult elő, hogy a feltett kérdéseim nem voltak számára egyértelműek, többször kellett értelmezni, vagy példával magyarázni, hogy mit is szeretnék kérdezni. A folyékony magyar tervvű választadással is problémája volt, épp azért, mert saját bevallása alapján, illetve a környezeti hatásokról köszönhetően, a magyar tervet nehézkesen beszélt. Mindezek ellenére ragaszkodott magyar identitásához, és gyermekét is magyar iskolába íratta, mert egy ukrán többségű városban így látta biztosítottnak, hogy gyermeke megőrizze magyar identitását és anyanyelvét. Az is fontos tényező a tantervválasztási döntése esetében, hogy ő maga is magyar iskolába járt Munkácsra. Az ukrán elszájtította környezeti nyelvként, így nem fél attól, hogy a gyermekének hátránya származik majd abból, hogy nem tanul meg ukránul. Magától értetődőnek veszi, hogy a környezetből adódóan megtanul ukránul is.

„Szerintem igen, most nem vagyok nacionalista, de szerintem mindenki maradjon meg a maga mivoltában.” (2, Beregszász, magyar tantervvű, nő)

Az adatközlő szintén azokhoz a szülőkhöz tartozott, akik tudatosan magyar tantervvű iskolát választottak gyerekük számára, és tudatosan kiálltak a magyar identitás mellett.

A még megkérdezett négy szülő esetében nem számított az, hogy ki milyen nemzetiségű. Meg kell említenem, hogy az említett adatközlők, bár azt nyilatkozták, hogy nem számít az életükben, hogy ki milyen nemzetiségű, és sok olyan barátjuk van, akikkel nem csak magyarul beszélnek, mégis erősen bírálták azokat az ukrán oktatáspolitikai rendeleteket, amelyek következtében a gyerekeiknek kötelezően érettségi vizsgát kell tenniük ukrán nyelvből és irodalomból.

A családban milyen nyelven szoktak beszélgetni? Környezetében milyen anyanyelvűek élnek? Hogyan szokott velük beszélgetni?

Erre a kérdésre nem érkeztek egységes válaszok, hiszen az adatközlőim között voltak olyanok, akik vegyes házasságban éltek, voltak olyanok, akik magyar többségű városban, s voltak olyanok is, akik gyerekeikkel és a környezetükben élőkkel más-más tervet használtak. Tehát ezek a szempontok mindenképp befolyásoló tényezők voltak a válaszok megszületésében, s ezáltal a tantervv megválasztásában is.

„Gyerekeimmel, hát a nagyobb fiam ukrán iskolába jár azzal néha, mivel muszáj, mivel mostanában Ukrajnában, muszáj átállni, mert folytatódik ez a nagyon ukránság. Nyomják elfele a kisebbségeket. Csak azt nem értem, hogy miért?” (6, Beregszász, ukrán tantervvű, férfi)

„Vegyesen, tehát így is, úgy is, tehát ha tudnak magyarul, akkor ők is tolerálják az én nyelvemet. Magyarul is, ahogy jön.” (2, Beregszász, magyar tannyelvű, nő)

„Először próbálkozok ukránul, utána magyarul, vagy mind a két nyelven.” (4, Munkács, ukrán tannyelvű, férfi)

„Magyarul, csakis magyarul.” (7, Munkács, magyar tannyelvű, nő)

A legutóbb idézett adatközlő válasza a családban beszélt nyelvre vonatkozott, természetesen a környezetükben (Munkács) élnek más anyanyelvűek, velük oroszul, vagy ukránul szokott beszélni.

A kiemelt szülői válaszokból, illetve a további elemzésekből kiderül, hogy azok a szülők, akik nem magyar többségű városban élnek, azok többször használják az ukrán nyelvet, akár a mindennapi kommunikáció során, akár a hivatalokban, akár a barátokkal való beszélgetésükben, ám a családi kommunikációban, s az érzelmek kifejezésére az anyanyelvüket használják. Azok a szülők, akik magyar többségű városban élnek, a mindennapi kommunikáció során többször használják ugyan a magyar nyelvet, de az egyik adatközlő elmondása alapján a gyerekével – mivel ukrán tannyelvű iskolába jár –, beszélni szokott ukránul is. A környezetükben élő más anyanyelvűekkel pedig általában az ő nyelvükön szoktak beszélni.

Ön milyen nyelven beszél a magyaron kívül? Milyen körülmények között sajátította el ezeket a nyelveket?

A válaszokból kiderült, hogy mindenki tud még a magyaron kívül legalább egy nyelvet beszélni, oroszul (önbevallás szerint) mindenki tud, az ukrán nyelvtudásával pedig senki nem volt megelégedve. Legtöbbjük az ukrán nyelvet tanulási éve alatt sajátította el, vagy épp a katonai szolgálat éve alatt, de voltak olyanok is (legtöbbje nő), akik azért sajátították el a másodnyelvet és az idegen nyelveket is, mert olyan tannyelvű iskolába vagy óvodába jártak.

„Iskolában is, meg még amellet, a szomszédoktól is...” (4, Munkács, ukrán tannyelvű, férfi)

„Hát az orosz azt a technikum éve alatt és a katonaság alatt, az ukrán azt a technikum éve alatt már szereztem néhányat, de akkoriban az ukrán még nem volt annyira kihangsúlyozva, csak néhány tantárgy folyt ukrán nyelven, ezért nem olyan sok szó maradt meg. Most viszont így ragad a beszéd nyelvezete, mert kapcsolatok vannak mondjuk Munkácsra ha beutazok, vagy Beregszászba. A feleségem az nagyon jól beszél ukránul, ő ukránul végezte a főiskolát is, tehát tőle is tanulok.” (5, Beregszász, ukrán tannyelvű, férfi)

„Hát mondjuk én orosz iskolába jártam, magyarba kezdtem és úgy át, és átmentünk, mert akkoriban ez volt. Így alakult. A szüleim tulajdonképpen, mert nem egyedül választottam.” (2, Beregszász, magyar tannyelvű, nő)

Utóbbi adatközlő magyar tannyelvű iskolát választott gyereke számára, bár elmondása alapján a gyerek óvodájának a tannyelve ukrán volt, választását azzal indokolta, hogy szerette volna, ha a másodnyelvi alapokat megszerzi az óvodában, de emellett mindenképp, tudatosan a magyar tannyelvű iskolát választotta a gyereke számára.

III. Tannyelvválasztás

Véleménye szerint a kárpátaljai magyaroknak meg kell-e tanulniuk ukránul? Miért?

Összegzőképpen elmondható, hogy a legtöbb adatközlő egyetértett abban, hogy a kárpátaljai magyaroknak meg kell tanulniuk ukránul, hiszen ez az államnyelv, az államnyelv ismerete nélkül pedig Ukrajnában nem fognak érvényesülni. Ám voltak olyanok is, akik (látszólag, a dikció szintjén) az ellenkezőjét állították:

„Mert ez egy többnemzetiségű ország, akkor ne kötelezzenek engem arra, ha nekem magyar az anyanyelvem, akkor, úgy születtem, úgy tanultam, akkor engem ne kényszerítsenek, hogy megtanuljak japánul, azért mert ide jött egy japán. Ugyanúgy, ahogy az ukránok felvették ezt az ukránságot, hogy Ukrajna, mer Ukrajna, meg mindenki beszéljen ukránul, de az emberek leéltek hetven, nyolcvan, vagy ötven évet magyarul, akkor próbálja meg őket valaki rákényszeríteni, amit ő nem akar.” (6, Beregszász, ukrán tannyelvű, férfi)

A fent idézett adatközlő azon szülőkhöz tartozik, aki (véltetően) nem tudatosan választotta az ukrán tannyelvet gyereke számára. Elvben tiltakozik az „ukránság” ellen, ám gyakorlatilag mégis a többségi tannyelvet választotta, azzal indokolva döntését, hogy a gyerekeknek meg kell tanulnia az államnyelvet, hiszen ezen a nyelven kell majd érettségiznie és továbbtanulnia.

Egy másik adatközlő szerint, akinek a gyereke egy olyan városban él, ahol a lakosságnak csak 13%-a magyar (Munkács), a következőket felelte erre a kérdésre:

„Meg kell, mert nem tudunk akkor így érvényesülni, így is sok kritikát kapok, hogy miért adtam a gyereket magyar iskolába, semmi jövő, meg ilyenek, de már megszoktam. Szó se lehetett róla, hogy orosz vagy ukrán iskolába.” (7, Munkács, magyar tannyelvű, nő)

A válaszból kiderül egy érdekes társadalmi reakció, amely szerint azokat a szülőket kritika éri/érheti, akik annak ellenére, hogy ukránul kell „érvényesülni” és ukránul kell érettségizni, mégis a magyar tannyelvű iskolát választják gyerekeik számára. Bár azt is meg kell említeni, hogy az adatközlő gyerekének az ukrán nyelvvel nincsenek

kommunikációs problémái, hiszen olyan városban él, ahol kisebbségben vannak a magyar anyanyelvűek, a környezeti nyelv hatása erős, ám ő mégsem a „könnyebb utat” (értsd: asszimiláció) választotta, hanem fontosnak tartotta azt, hogy a gyerek magyar tannyelvű iskolába járhasson.

„Egyértelmű. Tehát a kárpátaljai magyarság egy kiszorított helyzetben lesz, előbb-utóbb. Viszont a magyar tannyelvű iskolákban éppen az oktatási rendszer miatt ezek képtelenek megtanulni ukránul, az ukrán nyelvtanítás az iskolákban, az rettenetesen rossz. Nincs kidolgozott rendszer. Az én véleményem, határozott véleményem, az ukrán nyelvet ezeknek a gyerekeknek idegen módszerrel, idegen nyelv módszerével kellene tanítani.” (5, Beregszász, ukrán tannyelvű, férfi)

Érdekes, hogy azok a szülők, akik magyar többségű településen élnek, nem tartották olyan fontosnak azt, hogy magyar tannyelvű iskolába írassák gyerekeiket, mint azok, akik nem magyar többségű településen élnek, inkább arra törekedtek, hogy a gyerek minél hamarabb megtanulja az államnyelvet, bármilyen módszerrel is. Ennek egyik oka épp Beregszász város magyar többségű jellege lehet, aminek köszönhetően az anyanyelv támogatottsága az iskolán kívül is megvan. A másik ok pedig, szintén a viszonylagos többségi helyzetből fakadóan, az államnyelv nem megfelelő szintű ismerete. Utóbbi sok szülő az ukrán tannyelvű iskola választásával igyekszik orvosolni, mondván, a magyar nyelv támogatottsága a családban és a környezetben úgyis megvan.

Milyen tannyelvű óvodába íratta gyerekeit? Miért döntött így?

A válaszok itt is eltérőek voltak. Négy adatközlő magyar tannyelvű óvodába íratta gyerekeit, három ukrán tannyelvű óvodába; egy adatközlő magyar tannyelvűbe, ám miután eldöntötték a feleségével, hogy ukrán tannyelvű iskolát választanak gyerekek számára, az utolsó fél évet a gyerek már ukrán tannyelvű óvodában töltötte; azonban volt olyan is, aki kétnyelvű óvodába íratta a gyereket, arra hivatkozva, hogy akkor már eldöntötték, hogy ukrán tannyelvű iskolába fogják a gyereket íratni.

„Hát volt, nagyobb részt az magyar volt, az utolsó fél év az ukrán nyelvű.” (5, Beregszász, ukrán tannyelvű, férfi)

„Én ukránba íratam, hogy alap legyen meg, mert mindenképp magyar iskolába akartuk adni, se azért valamilyen szinten az a gyereknek a fejébe az lerakódik, az, muszáj mindenképpen, s azt majd tudja kamatoztatni.” (2, Beregszász, magyar tannyelvű, nő)

Tehát a Beregszászon tanuló magyar diákok szülei azért, hogy a gyerek elsajátítsa az ukrán nyelvet, többféle módszert használtak. Volt, aki ukrán tannyelvű óvodába íratta gyerekeit, majd azután magyar tannyelvű iskolába, de volt olyan is, aki ukrán tannyelvű óvodába, majd pedig azután ukrán tannyelvű iskolát választott. A Munkácson tanuló magyar diákok közül mindenki magyar tannyelvű óvodába íratta gyerekeit. De két szülő

már nem magyar tananyelvű iskolát választott gyereke számára, hanem az ukránt, arra hivatkozva, hogy otthon úgyis megtanulja a magyar nyelvet.

„Gyereket meg tudom tanítani, a feleségemnek is van rá képessége, hogy megtanítsa a magyar nyelv írására és olvasására.” (5, Beregszász, ukrán tananyelvű, férfi)

„Ukrán, aztán magyar, mert ez így ment, míg kicsi volt, először volt ukránba, majd nagyobb, és átment magyarba, hogy jön majd az iskola, akkor magyar óvodába kell írni.” (8, Munkács, magyar tananyelvű, nő)

Ki döntötte el, hogy melyik iskolába fog járni a gyerek? Miért döntött e mellett az iskola mellett? Mi befolyásolta a döntését?

A válaszok többségében az szerepelt, hogy a szülők közösen döntöttek a tananyelv választás kérdésében, de volt olyan is, aki az mondta, hogy azért, mert „a férjem is ebbe az iskolába járt”, illetve egy adatközlő azt mondta, hogy a férje döntött úgy, hogy az adott intézményben fog a gyerek tanulni, de ő ellenezte a döntését. Ám voltak olyan egyértelmű, tudatos válaszok is, amelyekben indokként nevezték meg azt, hogy a gyerekeknek ukránul kell majd érettségiznie, és „akkor már inkább ukrán tananyelvű iskolába járjon a gyerek”, hiszen végeredményben mindenkinek, anyanyelvétől függetlenül, ukrán nyelven kell majd számot adnia tudásáról.

„Mert ahogy már jönnek kifelé ezek az új reformok, a gyerekek mindenképpen hiába magyar, akkor is végeredményben ukránul kell vizsgáznia. Akkor nem mindegy, ha ukránul fog tanulni.” (6, Beregszász, ukrán tananyelvű, férfi)

„Ez egy közös megegyezés volt a feleségemmel. Bár az igazság, hogy az ő érvei voltak a hangsúlyosabbak, én vonzódtam egy picit a magyarhoz, de azt látom, hogy a magyar iskolába fejezettek gyerekek, én tanítom őket, egyszerűen képtelenek ukránul beszélni. ...és nem hiszem, hogy ezzel a magyarságtudatát rombolni fogjuk, kifejezetten tanítom arra, hogy magyar legyen. Ettől függetlenül, akiket ismerek azok az idegen nyelvet mindig más országban tanulták meg, ahol idegen nyelven kellett nekik tanulni. Akiket angolként ismerek, azok elmentek külföldre tanulni, pl. Angliába egy-két évre betegeket ápolni, csak azért, hogy angolok között lehessenek. Ugyanígy németre. S azt látom, hogy az ukránt is muszáj így megtanítani, mert egyszerűen nem tudják megtanítani ezt nekik.” (5, Beregszász, ukrán tananyelvű, férfi)

Az adatközlő tananyelv választási döntését a magyar tananyelvű iskolákban folyó ukrán nyelvoktatás alacsony színvonalával indokolta. Ez a válasz jól bizonyítja, hogy a mai napig sincs a kárpátaljai magyar kisebbségi iskolákban megfelelő módszer arra, hogy azok a gyerekek, akiknek az anyanyelvük nem egyezik a többség nyelvével,

tehát kisebbségi nyelvet beszélnek, megfelelő szinten elsajátítsák az ukrán, azaz a többségi nyelvet. A szülők talán sokszor épp azért, mert „végeredményben ukránul kell érettségizni”, választút elé kerülnek: gyerekük milyen tannyelvű iskolában szerezheti meg a megfelelő tudást arra, hogy „érvényesülni tudjon Ukrajnában”.

Meg van elégedve az oktatás színvonalával gyermeke jelenlegi iskolájában?

A válaszok nagyban függték attól, hogy ki milyen tannyelvű iskolába íratta a gyermekét, hiszen a válaszokból kiderül, hogy azok a szülők panaszkodtak nehézségekre, akik magyar többségű városban élnek és ukrán tannyelvű iskolába jár a gyerekük. A válaszokból látszik, hogy a szülői tannyelv választási motivációk között szerepel az az indok is, hogy ha a szülőnek saját iskolás éveit alatt nehézségei voltak a hiányos másodnyelvi tudása miatt, akkor a gyermekét meg szeretné kímélni ettől (rejtett módon önmagát kompenzálni) az ukrán tannyelv választásával. Látszik továbbá az is, hogy milyen megterhelő, esetenként mennyi plusz terhet ró a gyerekekre, ha nem anyanyelvén tanul.

„Az amit leadnak talán egy kicsit sok is. Tehát a mai tanrendben, tehát nem csak ebben az iskolában, ezt látom a magyar iskolákban is, egy olyan erőltetett menetben megy, amit nem tudom, hogy a gyerekek mennyire lesznek képesek követni. Egyébként Ő nagyon könnyen fogja föl. Azokat a dolgokat, amik nekem problémát jelentettek, pl. magyar iskolából bekerültem a technikumba, ahol oroszul kellett, azokat a problémákat Ő már első osztályba legyőzi. Nekem, amikor bekerültem a technikumba az is problémát okozott, hogy kell mondani plusz és mínusz. Viszont ezeket az alapokat már mind megszerzik, s a beszédjük az olvasás, az angolba is, az idegen nyelveknek a tanulásával is már másmire képesek, amit én 7-ik, 8-ik osztályos koromra sem voltam képes.” (5, Beregszász, ukrán tannyelvű, férfi)

„Túlzásba van sűrítve, túl erős, túl erős az oktatás. De nem tudom, lehetséges ezen a színvonalon jobb is, de másik szinten egy kicsit nehéz is nekik, túl gyors.” (5, Beregszász, ukrán tannyelvű, férfi)

Az oktatás színvonalával a megkérdezettek összességében meg voltak elégedve, sokan azt mondták, hogy erre nem nagyon adhatnak választ, mert még a gyerek csak első osztályba jár, ez majd úgyis a felsőbb osztályokban fog kiderülni.

IV. Az oktatás és a közösség jelene és jövője

Hogyan látja jelenleg az oktatás helyzetét Ukrajnában? Meg van elégedve vele? Ha nem, akkor min változtatna?

Talán ez az egyetlen olyan kérdés volt, amire mindenki egyöntetűen azt válaszolta, hogy nincs megelégedve a jelenlegi ukrán oktatás helyzetével.

„Én speciális, szakosítanám a gyerekeket egy idő után, az alap tudás megszerzése után, én azt tenném, ha valakinek van humán beállítottsága, akkor humán irányba menjen el, ha reál beállítottságú, akkor reálba. Mert mindenképp adni nekik egy olyan alapot, ami szükséges, mert nagyon sok olyan dolgot tanulnak, amit biztos azért felejtene el, mert nincs rá vonzásuk. Tehát egy reál beállítottságú gyereknek elkezdem a magyar nyelv vagy az ukrán nyelv szépségeit előadni. Ő megtanulja, mert meg kell tanulnia, de nem fogja ezt örömmel tenni, s úgy is el fogja felejtetni egy idő után. Tehát, én rátenném azokra a hangsúlyt, amelyek számára fontosabbak.” (5, Beregszász, ukrán tantervvű, férfi)

Voltak olyan válaszadók, akik nem tudták megmondani, hogy mit is változtatnának, de egy válaszadó, elégedetten az anyanyelvi iskoláztatás színvonalbeli végeredményével, határozottan a következőket mondta:

„Szerintem igen, mert ha innen akárhova, ha valaki megy felvételizni, akkor úgy... lehet még a magyar gyerekek még jobban tudnak érvényesülni, mert rá vannak kényszerülve, az akarás bennük kell, hogy legyen, mert..... attól függetlenül, hogy nem tudják nyelvet, attól a tudásuk megvan.” (2, Beregszász, magyar tantervvű, nő)

Hallott-e az ukrán érettségi rendszerről (független tesztelésről)? Ha igen, hol, kitől, milyen formában?

A megkérdezettek mindegyike hallott a független tesztelésről, az ukrán emeltszintű érettségiről, de nagyon sokan nem voltak még tisztában azzal, hogy pontosan mit is takar az ukrán érettségi. Egy adatközlő szerint mindenkinek csak ukrán nyelvből kell érettségiznie, csak úgy mehet továbbtanulni. Három adatközlő mondta, hogy az ukrán érettségi csak azoknak szükséges, akik tovább akarnak tanulni. Mindenki hallott valamilyen formában az új rendszerről. Kaptam olyan válaszokat is, hogy a szomszédokkal beszéltek már erről, s nem helyeselték, illetve a rokonoktól hallottak már az érettségi rendszerről.

Mi a véleménye az emeltszintű érettségiről? Egyet ért-e ezzel Ön?

A szülők nem értették egyet az emeltszintű érettségivel, fel voltak háborodva a bevezetése miatt.

„....azért tartom rossznak, mert azok, akik bejutnak az egyetemre, mondjuk egy magyar felvételi után, két év múlva már fel tudnak zárkózni, ahhoz a tudáshoz, ami az ukránoknak van. De így viszont lehetőség sincs, hogy felzárkózzanak. Tehát a lépésre sincs meg a lehetőség. (5, Beregszász, ukrán tantervvű, férfi)

„...abszolút nem értek vele egyet, hogy jön az most ki, ha én egyszer magyarul akartam tanulni, magyarul tanultam, s akkor vizsgázzak ukránul. Akkor mindegy, hogyha azt mondták volna, ne tanulj magyarul, akkor ez úgy jön ki, mint ahogy mondanák, mint Szerbiában volt, vagy Szlovákiában jön az a nagy nacionalizmus. Én szerb vagyok, az meg ukrán, az meg magyar, akkor most Ukrajnában élsz, s te dobd el a saját anyanyelved, saját nemzetiséged, adjál fel mindent, s legyél csak ukrán. Én szerintem ez egy disznóság.” (6, Beregszász, ukrán tannyelvű, férfi)

Mindkét adatközlő, felháborodása ellenére (vagy éppen azért!?) ukrán tannyelvű iskolába íratta gyermekét. Ez a jelenleg folyó oktatáspolitikai döntések mindennapokra való hatását tükrözi. Az adatközlők elvi szinten fontosnak tartják az anyanyelvű iskoláztatást, ám a gyakorlatban igazodnak az ukrán oktatáspolitikai elvárásaihoz. Mintha egy rejtett megfelelési kényszer áldozatai volnának, akik maguk nem látják (nem akarják látni) az ellentmondást elgondolásaik (elveik) és gyakorlati döntéseik között.

A munkácsi iskolákban tanuló diákok szülei is fel voltak háborodva, s nem értettek egyet azzal, hogy a magyar anyanyelvű diákoknak miért kell ukránul érettségizniük, mégis kitartottak a magyar iskola mellett.

„... Hát nem értek egyet, mert nagyon nehéz a magyarnak, ha a gyerek nem tud ukránul. Amikor magyarul tanulja az anyagot, akkor a nagyon nehéz ukránul.” (7, Munkács, magyar tannyelvű, nő)

„Nem, nagyon nem. A nagyobb gyerekem már ötödikes, s nem tudom, hogy lesz, mert az ukrán neki nagyon nehezen megy.” (8, Munkács, magyar tannyelvű, nő)

Az adatközlők válaszaik összességükben azt látszanak igazolni, hogy a kisebbségben élő munkácsi magyarok körében sokkal hangsúlyosabb és fontosabb az iskola, mint szocializációs szintér identitásörző szerepe, mint a magyar többségű beregszásziak esetében.

Mit gondol a kárpátaljai magyar kisebbség jelenlegi helyzetéről?

A válaszok nagyon sokrétűek voltak. Voltak olyanok, akik pozitívan és reménykedően beszéltek a kárpátaljai magyarságról, a közösség jövőjéről, ám voltak olyanok is, akik nagyon lehangolón és lemondóan.

„Az itteni emberek hozzászoktak ahhoz, hogy mindenhez tudnak alkalmazkodni, bármi legyen, mi olyan nemzetiség vagyunk, hogy mi mindenki alatt laktunk, tehát mi alapból olyan helyzetben vagyunk, hogy nem is teszünk nagyon, tehát így van jó. Nem vagyok megelégedve. De úgy bele tudunk szokni mindenbe, mindenhez tudunk alkalmazkodni, mindent tudunk tolerálni.” (2, Beregszász, magyar tannyelvű, nő)

„...nekem van egy félelmem, a félelmem pedig az, amit látok tendenciákat, ez most az ungvári tüntetés, vagy Nagyszőlősen az újság is leköszölte, hogy megverték két almási asszonyt, csak azért, mert magyarul beszéltek... Ez egy nacionalista érzület felemelkedését jelenti, ugyanakkor Magyarországról, pedig egy elszigetelt politika, amiben azt sem engedik meg, ha segítséget, tehát ha bajba jutunk, hozzájuk forduljunk bármilyen segítségért.” (5, Beregszász, ukrán tantervvű, férfi)

A válaszok többségében megjelenik az aggodás amiatt, hogy Ukrajna nemzetállamot épít, amelyben a kisebbségek csak annyiban kapnak szerepet, hogy kulturális rendezvényekre járjanak, őrizték népviseletüket és népi hagyományait, de az állam terveiben nem szerepel az, hogy saját iskolahálózattal és egyéb olyan politikai és nyelvi jogokkal rendelkezzenek.

Ön szerint könnyű vagy nehéz Kárpátalján ebben a helyzetben megmaradni magyarnak? Miért gondolja így?

A beregszászi elsős diákok szülei itt is pesszimistábbak voltak. Mindegyik adatközlő elmondta, hogy nehéz megmaradni magyarnak, de aki magyar, az *úgyis meg fog maradni*. A megkérdezett beregszászi szülők sokkal kevésbé látják az összefüggést a kárpátaljai magyar közösség anyanyelvű iskolahálózata és jövője, megmaradása között, nem mérik fel, hogy tantervválasztási döntéseiknek közösségi következményei is lehetnek.

„Nagyon nehéz lesz. Minél több nacionalista lép fel a magasabb posztokra, és így nagyon el fogják nehezíteni a magyar kisebbséget. Ugyanúgy, mint a rasszizmus, nacionalizmus, mint más országokban, ahol kialakultak a háborúk. És előbb utóbb ez ki fog csattanni, vagy direkt ezt is akarják, vagy nem tudom, nem tudom mi ez. A feljebbiek nyomják ezt az egészet, maguk a politikusok.” (6, Beregszász, ukrán tantervvű, férfi)

„Aki magyar, az megmarad magyarnak.” (8, Munkács, magyar tantervvű, nő)

„Hát talán nem könnyű, pláne annak, aki tovább akar menni tanulni.” (3, Munkács, magyar tantervvű, nő)

Ön szerint a kárpátaljai magyarság így meg fogja tudni tartani az anyanyelvét? Miért gondolja így?

E kérdésnél is változatos véleményeket hallhattam.

„Van annyira öntudatos, hogy meg fogja tudni tartani. A szovjet rendszerben azért borzasztóbb volt. A jelenlegi kárpátaljai magyar képviselők el vannak foglalva az egymással való veszekedéssel, s a

gyűlölködéssel, s nem törődnek ezzel.” (5, Beregszász, ukrán tannyelvű, férfi)

Mégis, az öntudatra hivatkozó adatközlő, öntudat ide vagy oda, ukrán tannyelvű iskolát választott gyermekének. Az ellenpélda egy munkácsi szülő, aki látja a veszélyeit annak, hogy egyre kevesebben választják a magyar iskolát.

„Mert az iskolában is minél tovább egyre kevesebben jönnek magyarba. Szerintem ez évek múlva visszaüt...” (8, Munkács, magyar tannyelvű, nő)

Összegzés

A kárpátaljai magyar kisebbség megmaradásának egyik záloga az anyanyelvű iskolahálózat léte és működése. Az iskolahálózat fennmaradása szoros összefüggésben van a kárpátaljai magyar szülők tannyelv választási döntéseivel.

A vizsgálat arra tett kísérletet, hogy elsőosztályos gyermekek szüleivel készített interjúk alapján megpróbálja feltérképezni a szülők döntési motivációit. Vizsgálatunk alapján a szülőket az alábbi tényezők befolyásolják, illetve motiválják:

- szociális tényezők (vegyes házasság, vallás, anyagi helyzet);
- a társadalmi mobilitással összefüggő sztereotípiák (könnyebb lesz a továbbtanulás, jobban kap munkát, ha tudja az államnyelvet);
- a nyelvtudás megszerzésének az igénye;
- az oktatás színvonala.

Azok a megkérdezett kárpátaljai magyar szülők, akik ukrán tannyelvű elemi iskolát választották gyerekeik számára, a következőkkel indokolták döntésüket:

- ne legyen olyan nehéz a gyereknek, mint nekem volt (a többségi nyelv ismeretének hiányából fakadóan);
- tanuljon meg ukránul;
- tanuljon ukránul, mert ezen a nyelven fog csak tudni érvényesülni;
- illetve az ukrán iskolában magasabb az oktatás színvonala.

Azok a megkérdezett magyar szülők, akik magyar tannyelvű elemi iskolát választottak gyerekeik számára a következőkkel indokolták döntésüket:

- a szülők is az adott iskolába jártak, a gyerekeik is az adott intézményben tanulnak (mintegy közösségi szokásjog alapján);
- egy magyarnak ez a természetes, el sem tud képzelni más választást.

A hivatalos ukrán oktatáspolitikai jelenlegi oktatástervezési lépései fokozottan hatással vannak a kárpátaljai magyar szülőkre az iskola tannyelvének megválasztásakor. Ez a hatás egyaránt lehet a közösség viszonylatában pozitív (az identitás megőrzésére irányuló törekvések felerősödése, így a magyar tannyelvű iskola választása) és negatív (az asszimiláció felgyorsulása, az ukrán tannyelvű iskolai képzés választása), mindez pedig a legszorosabb összefüggésben van a társadalmi mobilitással.

Kutatásom célja az elemi iskolai tantervválasztással kapcsolatos problémák feltárása és vizsgálata volt a kárpátaljai magyar közösség viszonylatában, illetve lehetséges válaszok keresése arra a kérdésre, hogy Kárpátalján miért döntenek a szülők a magyar vagy az ukrán tantervű iskola mellett, mi befolyásolja őket döntésük meghozatalában, tudatában vannak-e döntéseik társadalmi és nyelvi következményeinek.

Megállapítható, hogy a megkérdezett kárpátaljai magyar szülők véleménye az elemi iskolai tantervválasztással kapcsolatosan ellentmondásosak, hiszen elvben tiltakoznak az „ukránosítás”, a folyamatban lévő oktatáspolitikai rendeletek ellen, ám gyakorlatilag mégis alárendelik magukat ezeknek.

Minden szülő a legjobbat szeretné a gyermekének, s épp ezért ebben a helyzetben választ el érekezik. Milyen módon tudok a legjobbat adni a gyermekemnek? Hogyan fog tudni érvényesülni az életben? Mivel segíthetem gyermekem boldogulását a jövőben?

Sok a megválaszolatlan kérdés a szülő fejében, amelyek tudatosítását kutatási eredményeinkkel segíthetjük ugyan, de a döntés nem a mi feladatunk. A kárpátaljai magyar nyelvészek, politikusok, oktatók, társadalmi szervezetek felelőssége abban áll, hogy kutatási eredményeiket bemutatva megismertessék a szülőket döntéseik társadalmi és nyelvi következményeivel.

Jelenleg épp folyamatban van annak a tájékoztató füzetnek a szülőkhöz és pedagógusokhoz való eljuttatása, amit Csernicskó István és Göncz Lajos írt a kárpátaljai magyar közösségnek azért, hogy ismeretterjesztő módon magyarázza a tantervválasztás nyelvi és társadalmi következményeit. A tájékoztató füzetben szó van a kétnyelvűség típusairól, az anyanyelven folyó oktatásról, az anyanyelv-megőrző programról, és még számos olyan fontos kérdésről, ami segítheti a kárpátaljai magyar szülőket tantervválasztási döntéseikben.⁴⁴

Bibliográfia

BARTHA, 1999

Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1999.

BARTHA, 2003

Bartha Csilla: *A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás*. In: NÁDOR Orsolya és SZARKA László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2003.

- BEREGSZÁSZI – CSERNICKSKÓ – OROSZ, 2001* Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó: *Nyelv, oktatás, politika*. PoliPrint, Ungvár 2001.
- BEREGSZÁSZI, 2002* Beregszászi Anikó: *Magyar nyelvi tervezés Kárpátalján. Célok, problémák és feladatok*. Doktori értekezés. Kézirat, 2002.
- BEREGSZÁSZI–CSERNICKSKÓ, 2006* Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése*. PoliPrint, Ungvár 2006.
- CSERNICKSKÓ, 1998* Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. MTA Kisebbségkutató Műhely – Osiris Kiadó, Budapest 1998.
- CSERNICKSKÓ (szerk.), 2003* Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása—Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. PoliPrint, Ungvár 2003.
- CSERNICKSKÓ, 2008* Csernicskó István: *Ukrajna összhangra törekszik. Az ukrainai oktatáspolitikai nyelvi vonatkozásai. Kisebbségkutatás 2008/2. 302–315.*
- CSERNICKSKÓ, 2008* Csernicskó István: *A nyelvészek társadalmi felelőssége, avagy: néhány érv az anyanyelvi iskola mellett. KárpátInfo 2008. július 28., 5.*
- CSERNICKSKÓ–GÖNCZ, 2009* Csernicskó István – Göncz Lajos: *Tannyelv-választás a kisebbségi régiókban: útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, Budapest 2009.
- CSERNICKSKÓ, 2009* Csernicskó István: *Az ukrainai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában. Korunk 2009/február 33–40.*
- Göncz, 1995* Göncz Lajos: *A tannyelv hatása a tanulók személyiség fejlődésére többnyelvű környezetben*. In: KASSAI Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest 1995. 65–81.
- Göncz, 1999* Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. MTA Kisebbségkutató Műhely – Osiris-Forum, Budapest-Újvidék 1999.

- HAUGEN, 1987 Haugen, Einar: Language Planning. In: AMMON, U. – DITTMAR, N. – K. J. MATTHEIER (eds.): *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Vol. Walter de Gruyter, Berlin 1987. 626–637.
- KISS, 1995 Kiss Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1995. 215.
- KONTRA, 2005 Kontra Miklós (szerk.): *Sült Galamb? Magyar egyetemi tantervpolitika*. Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely 2005
- LANSTYÁK, 1996 Lanstyák István: Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In: CSERNICKÓ István és VÁRADI Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. Budapest 1996. 11–15.
- LANSTYÁK, 2005 Lanstyák István: A kétnyelvű oktatás veszélyei Szlovákiában. In: RING Éva (szerk.): *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében*. EÖKIK, Budapest 2005. 43–73.
- SKUTNABB-KANGAS, Tove 1997 Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*, Teleki László Alapítvány, Budapest 1997. 6-7.
- SZÉPE, 1984 Szépe György: *Jegyzetek a nyelvi tervezésről és a nyelvpolitikáról*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XV. 1984. 303–329.
- TOLCSVAI (szerk.), 1998 Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvi tervezés*. Universitas Kiadó, Budapest 1998.
- WARDHAUGH, 1995 Wardhaugh, Ronald: *Szociolingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest 1995.

Melléklet

Interjúkérdések

I. Egyéni, családi és szociális háttér

Név (ha megadja, nem kötelező):

Nem:

Születés helye:

Születés ideje:

Végzettsége:

Jelenlegi foglalkozása:

Nemzetisége:

Vallása:

Családi állapota (gyermekeinek száma):

II. Identitás és nyelvhasználat

Milyen nemzetiségűnek tartja magát?

Fontos-e az életében, hogy Ön milyen nemzetiségű?

Milyen anyanyelvűnek vallja magát?

Családban milyen nyelven szoktak beszélgetni: szülőkkel, nagyszülőkkel, gyerekekkel?

Környezetében milyen anyanyelvűek élnek? (Szomszédok, barátok.) Hogyan viszonyul hozzájuk? Milyen nyelven szokott velük beszélni? (Orosz, ukrán, magyar?)

Ön milyen nyelven beszél a magyaron kívül? Mikor használja ezeket a nyelveket? (Beszélgetés, munka, érzelmek kifejezésére, stb.) Milyen körülmények között sajátította el (hogyan tanulta meg) ezeket a nyelveket?

Milyen a férje/felesége, gyereke anyanyelve?

Milyen nyelven szokott beszélgetni férjével/feleségével, gyerekeivel?

III. Tannyelv-választás

Véleménye szerint a kárpátaljai magyaroknak meg kell-e tanulniuk ukránul/ oroszul? Miért?

Milyen tannyelvű óvodába íratta gyerekeit? Miért döntött így?

Milyen tannyelvű iskolába jár jelenleg a gyermeke?

Ki döntötte el, hogy melyik iskolába fog járni a gyerek?

Miért döntött e mellett az iskola mellett?

Mi befolyásolta a döntését?

Meg van elégedve az oktatás színvonalával gyermeke jelenlegi iskolájában?

IV. Az oktatás és a közösség jelene és jövője

Hogyan látja a jelenlegi oktatási rendszer helyzetét Ukrajnában?

Meg van-e elégedve vele?

Ha nem, akkor mit változtatna rajta?

Hallott-e az új, idén bevezetésre került érettségi rendszerről? Ha igen, hol, kitől, milyen formában?

Mi a véleménye az emeltszintű érettségiről? Egyetért-e ezzel Ön?

Mit gondol a kárpátaljai magyar kisebbség jelenlegi helyzetéről? Véleménye szerint megvannak-e a közösségnek a kellő nyelvhasználati jogai?

Ön szerint könnyű vagy nehéz Kárpátalján a jelenlegi helyzetben megmaradni magyarnak?

Ön szerint a kárpátaljai magyarság meg fogja tudni tartani az anyanyelvét? Miért gondolja így?

N	Iskola neve	2007/2008			2008/2009		
		m	u	□	m	u	□
1.	Bátyui Középiskola	15	0	15	14	0	14
2.	Beregszászi 3.sz. Középiskola	12	17	29	6	15	21
3.	Beregszászi 4.sz. Középiskola	43	0	43	39	0	39
4.	Beregszászi 8.sz. Középiskola	11	0	11	12	0	12
5.	Gáti Középiskola	35	0	35	34	0	34
6.	Vári Középiskola	42	0	42	48	0	48
7.	Makkosjányosi Középiskola	8	28	36	9	20	29
8.	Mezőkaszonyi Középiskola	14	0	14	33	0	33
9.	Nagyberegzi Középiskola	34	16	50	18	13	31
10.	Nagymuzsalyi Középiskola	12	9	21	8	14	22
11.	Tiszacsomai Középiskola	14	0	14	6	13	19
12.	Badalói Általános Iskola	19	0	19	13	0	13
13.	Benei Általános Iskola	10	0	10	11	0	11
14.	Beregdédai Általános Iskola	27	3	30	18	6	24
15.	Beregsomi Általános Iskola	7	0	7	8	0	8
16.	Beregszászi 6.sz. Ált. Isk.	24	0	24	25	0	25
17.	Beregszászi 7.sz. Ált. Isk.	38	0	38	30	0	30
18.	Beregszászi 9.sz. Ált. Isk.	8	0	8	5	0	5
19.	Beregszászi Bentlakásos Ált. Isk.	13	15	28	8	13	21
20.	Beregújfalui Általános Iskola	12	0	12	12	8	20
21.	Borzsovai Általános Iskola	7	0	7	9	0	9
22.	Bótrágyi Ált. Isk. magyar-ukrán	12	0	4	9	11	20
23.	Csetfalvai Általános Iskola	8	0	8	5	0	5
24.	Csonkapapi Általános Iskola	8	0	8	11	0	11
25.	Guti Általános Iskola	12	0	12	16	0	16

26.	Halábori Általános Iskola	6	0	6	5	0	5
27.	Haranglábi Általános Iskola	5	1	6	5	0	5
28.	Hetyeni Általános Iskola	5	0	5	5	0	5
29.	Kígyósi Általános Iskola	2	0	2	5	0	5
30.	Kisbégányi Általános Iskola	27	0	27	14	6	20
31.	Mezőgecei Általános Iskola	5	0	5	3	0	3
32.	Nagybégányi Általános Iskola	6	1	7	11	9	20
33.	Rafajnaújfalui Általános Iskola	8	0	8	7	0	7
34.	Sárosoroszi Általános Iskola	14	0	14	8	0	8
35.	Zápszonyi Általános Iskola	19	0	19	15	0	15
36.	Asztélyi Elemi Iskola	3	0	3	2	0	2
37.	Macsolai Elemi Iskola	0	0	0	0	0	0
	Beregszászi járás összesen	545	90	627	487	128	615

1. ábra Beiskolázás 2008, Beregszászi járás
(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

Magyar nyelvű matematika-tankönyvkiadás Ukrajnában

Tanulmányomban az ukrainai magyar nyelvű matematika-tankönyvkiadást és tankönyvhasználatot vizsgálom.¹ Arra voltam kíváncsi, a kárpátaljai magyar iskolák megfelelően vannak-e ellátva matematika könyvekkel, a tanárok milyen kiadványokra támaszkod(hat)nak az oktatás során, a diákoknak okoz-e valamilyen nehézséget, hogy könyveik ukrán szerzők műveinek a fordításaként születnek, összességében hogyan viszonyulnak a pedagógusok és tanítványaik a matematika könyvekhez, a tankönyvkiadás helyzetéhez. Előzetes feltételezésem szerint az ukrainai tankönyvkiadás figyelmen kívül hagyja a kisebbségek igényeit; az alacsony példányszámú, késéssel megjelenő, nem magyar szerzők által írt, hanem ukrán nyelvről fordított könyvek miatt a kárpátaljai magyar diákok hátrányt szenvednek mind az ukrán iskolába járó ukrán nemzetiségű, mind a magyarországi társaikkal szemben. Így a nem megfelelő tankönyvek újabb okot adhatnak a magyar szülőknek, hogy gyermekeiket ukrán tannyelvű iskolákba írássák.

Célomul tűztem ki, hogy, miközben folyamatában vizsgálom az ukrainai, s azon belül a kárpátaljai tankönyvkiadást, rávilágítsak annak esetleges hibáira, megoldási módokat keressek, felhívjam a figyelmet a káros következményekre. Törvényszerű, hogy a jelenlegi helyzet és annak lehetséges elmozdulásai vizsgálatához szükséges azt is elemezni, hogyan jutottunk erre a pontra. Így tanulmányoztam a szovjetunióbeli, vagyis az 1945 utáni tankönyvkiadást és az Ukrajna 1991-es függetlenedését követő változásokat. Itt főleg Fedinec Csilla és Orosz Ildikó korábbi, a témában megjelent munkáira támaszkodtam.²

Érdekelt a gyakorló pedagógusok és a diákok véleménye is – munkám legnagyobb részét ezért az ő véleményeik feltérképezése teszi ki. E célból 2008 februárjában és márciusában felkerestem nyolc kárpátaljai magyar iskolát (*Beregszászi 4. számú Kossuth Lajos Középiskola, Beregszászi Magyar Gimnázium, Csapi 2. számú Széchenyi István Középiskola, Nagyberegi Református Líceum, Nagydobronyi Középiskola, Nagydobronyi Református Líceum, Ungvári 10. számú Dayka Gábor Középiskola, Ungvári Drugeth Gimnázium*), ahol interjúkat készítettem matematikatanárokkal³ és végzős diákokkal. Összesen 23 interjú készült: 11 tanár és 12 diák közreműködésével.

¹ Köszöntet mondok Orosz Ildikónak, Mandel Kingának, a *Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetségnek*, a *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolának* és mindenki másnak, aki segítette a munkámat. Családomnak köszönhetően a korábbi évek során már sok tapasztalatot szereztem a tankönyvkiadásról, belülről ismerhettem meg annak szerkezetét, hiszen szüleim és apai nagyszüleim a korábbi állami tankönyvkiadó, majd a *Szvit Kiadó* ungvári magyar szerkesztőségének munkatársai voltak, illetve szüleim jelenleg is foglalkoznak tankönyvfordítással.

² Fedinec, 1997; Orosz, 1995; Orosz, 2005; Orosz, 2007; Orosz, 2009.

³ Egy iskola kivételével, ahol az informatikatanár volt a beszélgetőpartnerem, mivel neki volt fordítói gyakorlata, és úgy gondoltam, hasznos lesz, ha őt kérdezem a tapasztalatairól.

Az iskolák mindegyike a Beregszászi és az Ungvári járásban helyezkedik el, ezekben a járásokban található az a két felsőoktatási intézmény is, ahol a kárpátaljai magyar diákok legnagyobb része végzi egyetemi tanulmányait: a beregszászi *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola* (továbbiakban: *KMF*) és az *Ungvári Nemzeti Egyetem* (továbbiakban: *UNE*).⁴ Ez azért is volt fontos szempont, mivel az interjúk során végzős diákok véleményét kértem ki. Úgy gondoltam, ők, a tizenegy vagy tizenkét éves tapasztalatuk alapján, teljesebb képet tudnak alkotni a tankönyveik használhatóságáról, és különösen érdekelt, mit gondolnak az érettségi vizsgák előtt állva, mennyire segítik őket a könyveik a közép- és emeltszintű érettségire⁵ való felkészülésben. Általános iskolákba nem látogattam el, viszont a kibocsátó évfolyammal rendelkező oktatási intézmények mindhárom kárpátaljai típusát felvettem a listára: a nyolc intézmény között van négy 1-11. osztályos középiskola, két 10-12. osztályos egyházi liceum, és itt szerepel Kárpátalja két 5-12. osztályos gimnáziuma is.⁶

Az interjúalanyok kiválasztásánál próbáltam arra törekedni, hogy a diákok között legyenek matematikából jó, közepes és rossz tanulók is, azonban az arány kissé elbillent a jó tanulók felé, mivel a tanárok általában igyekeztek a legjobb diákjaikat ajánlani a beszélgetésre. A pedagógusokat tekintve pedig, ha lehetőség volt rá, akkor megkíséreltem azokkal beszélgetni, akik részt vettek már valaha tankönyvfordításban vagy –szerkesztésben. Beszélgetőpartnereim között végül három ilyen tanár volt.

Eredeti céljaim között szerepelt, hogy az említett iskolák könyvtáraiban felmértem a matematika-tankönyvekkel való ellátottságot, erről azonban sajnos le kellett mondanom. Azon túl, hogy egy iskolában sem rendelkeztek pontos adatokkal arról, hogy hány darab segédtankönyv vagy magyarországi tankönyv található a könyvtárban, volt, ahol azt sem tudták megmondani, mennyi az iskola használatában lévő hivatalos matematika-

4 17 középfokú oktatási intézmény továbbtanulási mutatói alapján a 2000-2007 közötti időszakban az alábbi volt a továbbtanulók eloszlása: *KMF* – 33%, *UNE* – 32%, *Debreceni Egyetem* – 5%, *Eötvös Loránd Tudományegyetem* – 3%. Kohut, 2008: 47.

5 Sztaniszlav Nyikolajenko, ukrán oktatási miniszter 2007. július 13-i 607. számú rendeletével Ukrajnában is bevezették az egységes érettségi tesztrendszer, az emelt szintű érettségit, mely a felsőoktatásban történő továbbtanulás feltétele, felvételi vizsgának is számít egyben. Az új rendelet megfelelkezett azonban a nemzetiségi jogok biztosításáról. Minden egyes szakra kötelezővé tette az emelt szintű ukrán érettségit, mely nem tesz különbséget a nemzetiségi és az ukrán tannyelvű iskolák végzősei között, ugyanazokat a kérdésekre kell megfeleljen minden tanuló. Előírta, hogy a szaktantárgyakból is csak ukrán nyelven lehet emelt szinten vizsgázni, bár a későbbi oktatási miniszter, Ivan Vakarcuk 2008. január 28-i 33. számú rendeletében engedélyezte az oktatás nyelvén történő vizsgákat a szaktantárgyak esetében a 2008-as és a 2009-es években, ez hosszú távon jelenleg sincs törvényileg biztosítva. Az ukrán oktatási miniszter 2008. május 26-án kelt, 461. számú rendelete pedig az ukrán nyelv magasabb színvonalú oktatását és a nemzetiségi nyelvek háttérbe szorítását szorgalmazza. A szaktantárgyak egy részét előbb két nyelven, majd ukránul oktatnák, emelnék az ukrán nyelv és irodalom órák számát. Az ukrán oktatáspolitikai e tendenciái korlátokat szabnak a kárpátaljai magyar oktatásnak, nehéz helyzetbe hozzák a magyar diákokat, szülőket és pedagógusokat, ezzel elősegítve a magyar iskolahálózat gyors leépítését. Orosz, 2009: 9-11.

6 A magyar tannyelven is oktató, érettségiző évfolyammal rendelkező iskolák száma a 2006/2007-es tanévben: középiskolák (1-11. osztály) – 34, gimnáziumok (5-12. osztály) – 2, liceumok (10-12. osztály) – 7. Orosz, 2007: 317.

könyvek száma. Az egyetlen adat, amit minden iskolában megkaptam, az a legutóbbi tankönyvszállítmány érkezési ideje és a könyvek darabszáma volt.

A pedagógusokon és diákokon kívül témacentrikus beszélgetést folytattam Orosz Ildikóval, a *Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség* (továbbiakban: *KMPSZ*) elnökével és a *KMF* igazgatójával és Varga Bélával, a *Szvit (Tan)könyvkiadó* (továbbiakban: *SZK*) ungvári szerkesztőségének vezetőjével is.

Tankönyvkiadás Kárpátalján 1945 után

A Szovjetunió minden iskolájában egységes, központilag meghatározott tantervek és óratervek, valamint az ezek figyelembevételével megírt tankönyvek alapján tanítottak, így 1945-öt követően Kárpátalján is. Bár minden tagállamban működött köztársasági tankönyvkiadó, ezek csak minimális módosításokat végeztek. Feladatuk annyi volt, hogy lefordítsák a jóváhagyott tankönyveket és tanterveket a köztársaságban működő iskolák különböző oktatási nyelvére, valamint hogy megírják a nemzetiségek anyanyelvi és nemzeti irodalmi tankönyveit. Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságban a *Ragyanszka Oszvita (Szovjet Oktatás, továbbiakban: RO)* kiadó felelt a tankönyvellátásért, melynek működött egy részlege Ungváron. Az 1945-ben megalakult ungvári magyar szerkesztőség feladata a tankönyvek magyarra fordítása, a magyar nyelv és irodalom könyvek szerkesztése volt.⁷

A tervgazdálkodáshoz illeszkedve öt éves kiadói terveket dolgoztak ki, körülbelül ilyen időszak alatt cserélték le a régi könyveket. De ez nem jelentett minden esetben tartalmi változást is, gyakran az addig is használt tankönyvet adták ki újra.⁸ A tankönyvek eleinte kereskedelmi forgalomban is kaphatók voltak, a '80-as években azonban ingyenesekké váltak, és nem a gyerekek kapták meg azokat, hanem az iskolák tulajdonába kerültek. Ott a tanév elején kiosztották a diákoknak, a tanév végén pedig összegyűjtötték a könyveket, így egy-egy tankönyv gazdája évente változott.⁹ A tankönyvek árusítását szigorúan megtiltották.

A Szovjetunió széthullásának idején az egykori tagállamokban megkezdődött a saját tantervek kidolgozása. Így Ukrajnában is, az ország függetlenségének kikiáltása, 1991 után új tantervet, óratervet és tankönyveket kellett kidolgozni. A függetlenné válással egy átmeneti időszak vette kezdetét, a tanterveket a változásoknak megfelelően

⁷ Orosz, 2007: 286.

⁸ Ilyen esetekben természetesen a nemzetiségi kiadók fordítói feladata is leegyszerűsödött.

⁹ A könyvek állapotának romlását, rongyolódásukat azzal próbálták meggátolni, hogy utolsó lapjukra fel kellett vezetni az ideiglenes tulajdonos nevét, azt, hogy milyen állapotban kapta meg a könyvet, és milyen állapotban adta vissza, és arra kellett elvileg törekedni, hogy a kettő megegyezzen, illetve minden diák olyan kinézetű könyvet kapjon, mint amelyet előző év végén leadott. Ezen módszer gyakorlati működőképessége a helyi viszonyoktól függött, így gyakran megesett, hogy a könyvek gyorsabban elhasználódtak, mint ahogy azt tervezték.

még nem dolgozták ki, így egy ideig a szovjet tanterv korrigált változata maradt életben, átmeneti tantervek jelentek meg. Hasonló volt a helyzet a tankönyvekkel is, az új ukrán tankönyvek a gazdasági helyzet miatt sokáig nem készültek el, ezért engedélyezték a szovjet vagy korábbi időkben kiadott könyvek használatát. Az átmeneti időszakban, mely körülbelül a '90-es évek végéig tartott, főleg csak ukrán nyelv és irodalom, valamint az Ukrajna történetét taglaló könyvek jelentek meg.¹⁰

1991-ben a központi állami tankönyvkiadó is széthullott, Ukrajna-szerte magánkiadók jöttek létre. Az *RO* ungvári magyar szerkesztősége azonban nem önállósodott, hanem a lvivi *SZK* részlegévé vált.

1996. június 28-án *Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa* elfogadta az ország alkotmányát. Minden korábbi rendeletet, így az oktatási rendszert meghatározó törvényeket is hozzáigazították az alaptörvényhez.¹¹

További fontos dátum az ukrainai oktatás szempontjából 2000. január 17-e. E napon jelent meg az ukrán oktatási miniszter azon rendelete, mely előírja a tizenkét éves középfokú oktatás (4+5+3 év) bevezetését Ukrajnában.¹² Azok a diákok, akiket már 2000 után iskoláztak be, tizenkét év után kaphatják meg érettségijüket, a korábbi tizenegyhez képest. A tizenkét éves oktatással kapcsolatos első elfogadott óra- és tantervek az *Oktatási és Tudományos Minisztérium* (továbbiakban: *OTM*) 2004-es rendeleteiben jelentek meg. Ezzel kezdetét vette a korábbi tankönyvek teljes cseréje, az új, tizenkét éves képzésnek megfelelő tantervek alapján.

Az *OTM* 2004. január 14-ei rendelete előírja többek között, hogy a szabványnak megfelelő tantervek és tankönyvek megírására pályázatot kell hirdetni. A tankönyvpályázatokra benyújtott munkák közül a két, három, esetleg négy legjobbat jelentetik meg ukránul. Első látásra ez mintha a tankönyvkinálat bővülését jelezné, csakhogy a nemzetiségek nyelvére az alternatív tankönyvek közül csak az egyiket fordítják le, így a kárpátaljai magyar oktatás terén az új rendszer nem hozott változást, sőt talán rosszabbodott is a helyzet, mert – mint majd látni fogjuk – vannak esetek, amikor a lefordítandó könyv kiválasztásakor nem veszik figyelembe a tanárok és tanulók igényeit.¹³ Szinte minden tankönyvhöz készülnek mellékletként munkafüzetek, feladatgyűjtemények, valamint vizsgatételeket tartalmazó füzetek is, azonban az *OTM* ezeknek sem finanszírozza a kisebbségek nyelvén történő megjelenését.

A jóváhagyott tankönyvek kiadására pályázatot írnak ki a különböző könyvkiadók számára. Míg korábban csak az *RO*, illetve az *SZK* részlegeként működő ungvári magyar szerkesztőség foglalkozott a magyar nyelvű tankönyvek szerkesztésével, az

¹⁰ Orosz, 2007: 292.

¹¹ Orosz, 2007: 266.

¹² Koncepcija zahalynoji szerednyoji oszviti (12 ricsna oszvita). Zatverdzeno Posztanovoju Kolegiji MON Ukrajini ta Prezgyijeju APN Ukrajini N 12/5 vid 22-11. 2001.

¹³ Az, hogy kik és mi alapján választják ki az egy lefordítandó tankönyvet, nincs hivatalosan szabályozva, erről nem jelent meg nyilvános rendelet vagy szabályzat, ami hatalmas játéktérrel ad a döntéshozók számára.

utóbbi néhány évben egy csernyivci könyvkiadó, a *Bukrek*¹⁴ is bekapcsolódott a magyar nyelvű tankönyvkiadásba. A *Bukrek*nek Kárpátalján nincs irodája. Ha elnyeri valamelyik tankönyv kiadásának jogát az *OTM* által meghirdetett pályázaton, akkor általában kárpátaljai fordítókat kér fel a munkára, majd a készülő könyvet Csernyivciben tördelik és szerkesztik, s mivel nincs versenyhelyzet, nem biztos, hogy ismét visszaküldik Kárpátaljára, hogy magyarul tudó személy is részt vegyen a korrektúrában. Így sülyedhet a könyvek minősége.

A *KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa* (továbbiakban: *K+MPSZ-TTT*) is részt vesz a magyar nyelvű tanítási segédanyagok szerkesztésében. A *KMPSZ-TTT* október 19-én alakult, a kárpátaljai magyar oktatási intézmények taneszközökkel, tankönyvekkel, munkafüzetekkel, technikai eszközökkel való ellátottságának javítását tűzte ki céljául. Bár hivatalos tankönyvek kiadásával nem tud foglalkozni, magyarországi pályázatokon nyert támogatásokból munkafüzeteket, tanterveket, vizsgatételeket fordít magyar nyelvre és ad ki, melyekkel ellátja Kárpátaljai magyar iskoláit. Ezen kívül fogadja, elosztja és az iskolákba juttatja a Magyarországról érkező könyvadományokat.¹⁵ Könyvek kiadásával is foglalkozik, első önálló kiadványa 2001-ben jelent meg, kiadóként való bejegyzése folyamatban van.¹⁶ A tanulmány írásával egy időben szervezik külön szaktantárgyi szekciók létrehozását a *KMPSZ*-en belül, így például a matematikatanárok szekcióját is.

Jelenlegi matematika tankönyvek

Tankönyvnek továbbra is az a kiadvány minősül Ukrajnában, melyet engedélyezett az oktatási minisztérium. Az *OTM* évente rendeletben teszi közzé a jóváhagyott tankönyvek listáját. A nemzetiségi iskolákban e könyvek fordítása használható. Amennyiben még nem készült el a fordítás, a rendelet szerint az ukrán nyelvű változatot kell alkalmazni az oktatásban. Bármilyen más alternatív tankönyv hivatalos használata csak az *OTM*

¹⁴ <http://bukrek.net/> - A kiadó honlapja. (Letöltés ideje: 2009. április 22.)

¹⁵ Magyarországról humanitárius segélyként lehet vámmentesen könyveket behozni Ukrajnába. Ez úgy történhet, hogy a hivatalosan bejegyzett, magyarországi szervezet küld egy adományozó levelet egy olyan fogadó szervezetnek, mely rendelkezik engedéllyel adományok fogadására. A levélhez csatolni kell a könyvek listáját is. Ezután az ukrainai szervezet nyilatkozik arról, hogy kéri és fogadja a könyveket. Ezt a nyilatkozatot és az ukrán nyelvre lefordított adományozó levelet, a szükséges kérvénnyel együtt beadja az ezzel foglalkozó bizottságnak Ungváron. Ha ott első fokon jóváhagyják, akkor továbbítják a kijevi bizottságnak, mely végül kiadhatja az engedélyt a könyvek behozatalára. Az adomány engedélyeztetésének átfutási ideje minimum két hónap, de általában fél év. Hogyha esetleg az ukrán határon történő belépéskor kiderül, hogy hiányzik valamilyen okirat, akkor a szállítmány az ottani vámraktárba kerül addig, amíg nem rendeződnek a papírok, ezután raktározási díjat számolnak fel, mely akár meg is haladhatja a könyvek tényleges értékét. – Orosz Ildikó és a *KMPSZ* szóbeli közlése alapján.

¹⁶ Tizenöt éves a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség 1991-2006. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, 2006: 28-29.

engedélyével lehetséges, de kiegészítőkönyvként, módszertani segédanyagként való használatuk engedélyezett. Ez kiskaput biztosíthat a magyarországi könyvek számára, melyek használatát azonban korlátozza az eltérő követelményrendszer. A korábbiakhoz hasonlóan a hivatalos tankönyvek jelenleg sem hozhatók kereskedelmi forgalomba, kiadásuk finanszírozásáról az állam gondoskodik.

Az 1. táblázat a magyar iskolákban jelenleg használatban lévő matematika – tankönyvek adatait tartalmazza. Az 5-8. osztályos tankönyvek az új, tizenkét éves tanrendhez igazodó tankönyvek.

A három alternatív tankönyvcsalád közül nem következetesen választották ki a magyarra fordítandót, nincs folytonosság a szerzőket tekintve, hiszen az 5-es matematika és a 8-os algebra¹⁷ könyv a Merzlják – Polonszkij – Jakir szerzők által írt tankönyvcsaládból való, ezzel szemben a 6. és 7. osztályos könyvek a Bevz – Bevz szerzőpáros munkái.

Cím	Szerző	Kiadó	Kiadási év	Fordító(k)	Példányszám/ db.
Matematika, tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 5. osztálya számára	A. H. Merzlják, V. B. Polonszkij, M. Sz. Jakir	Szvit Kiadó, Lviv	2005	Marton Erzsébet, Kulin Judit	2 040
Matematika, tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 6. osztálya számára	H. P. Bevz, V. H. Bevz	Szvit Kiadó, Lviv	2006	Pallay Dezső, Kulin Judit	2 380
Algebra, tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 7. osztálya számára	H. P. Bevz, V. H. Bevz	Szvit Kiadó, Lviv	2007	Gulácsi Jenő	2 370
Mértan, tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 7. osztálya számára	H. P. Bevz, V. H. Bevz, N. H. Vladimirova	Szvit Kiadó, Lviv	2007	Gönczy Sándor, Kulin Judit, Varga Béla	2 370
Algebra, tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 8. osztálya számára	A. H. Merzlják, V. B. Polonszkij, M. Sz. Jakir	Szvit Kiadó, Lviv	2008	Kulin Judit	2 260
Mértan, tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 8. osztálya számára	M. I. Burda, N. A. Taraszova	Szvit Kiadó, Lviv	2008	Gönczy Sándor, Kulin Judit	2 260

¹⁷ Ukrajnában a 7. osztálytól kezdve a matematikát két külön tantárgyra bontják: algebrára és mértanra.

Cím	Szerző	Kiadó	Kiadási év	Fordító(k)	Példányszám/db.
Algebra, kísérleti tankönyv a középiskolák 7-9. osztálya számára	H. P. Bevz	Szvit Kiadó, Lviv	2001	Pallay Dezső, Kulin Judit	7 700
Mértan, planimetria, tankönyv a középiskolák 7-9. osztálya számára	A. V. Pogorelov	Szvit Kiadó, Lviv	1998	Dóka Miklós	7 400
Algebra és az analízis elemei, tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézmények 10-11. osztálya számára	M. I. Skily, Z. I. Slepikany, O. Sz. Dubinczuk	Szvit Kiadó, Lviv	2001	Ster Attila, Szemere Gábor, Pallay Dezső, Kulin Judit, Jánki András	2 400
Mértan, térmértan, tankönyv a középiskolák 10-11. osztálya számára	O. V. Pogorelov	Szvit Kiadó, Lviv	1998	Dóka Miklós	2 400

1. táblázat Jelenlegi matematika tankönyvek

Ahogy a táblázatból is kitűnik, a tankönyvek fordításával egy viszonylag szűk csoport foglalkozik. Ennek ellenére nincsenek a fordítók között konzultációk, szakmai megbeszélések, gyakran nem is tudnak egymásról. Sem a tankönyvkiadónak, sem a kárpátaljai magyar szervezeteknek nincs vagy legalábbis eddig nem volt kerete, kapacitása ilyen jellegű találkozók vagy képzések szervezésére. Egyenként, személyesen keresik fel az újabb munkával a személyeket, általában a korábban már bevált fordítókat, akikkel egyéni és egyszeri szerződést kötnek. Erről számoltak be az általam felkeresett, a tankönyvfordításban részt vevő pedagógusok is.

A könyvek példányszámát úgy határozzák meg, hogy a megyei oktatási osztály statisztikai adatai alapján a kiadás évében felméri, hány tanuló jár az adott évfolyamra, és ennél bizonyos százalékkal több könyvet adnak ki. A 9. osztályos könyvek példányszáma kiugróan magas, mivel ezek három év tananyagát ölelik fel, korábban egy könyvben szerepelt a 7-9. osztályos tananyag, ezt használják még a jelenleg a 9. osztályba járó diákok. Az új kiadás során ezt a tananyagot bontják szét külön részekre.

Ahhoz képest, hogy a 10-11. osztályos tananyag is egy kötetben szerepel, ezeknek a példányszáma viszont alacsony az általános iskola évfolyamaihoz viszonyítva, mondhatni, fele akkora. Ez egybecseng a magyar diákok iskolázottsági statisztikáival, melyek szerint a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák első osztályaiba beiskolázott tanulók nagy része, közel fele, nem jut el az érettségiig. Ennek természetesen az is lehetne az oka, hogy ők a 9. évfolyam után technikumokban, szakiskolákban folytatják a tanulmányaikat, de az adatok nem ezt igazolják.¹⁸

Bár a tankönyvek 4-5 évre vannak ütemezve, vagyis ilyen időközönként kellene őket cserélni az állaguk romlása miatt, a korábbi tankönyvek mind 1998-2001-es kiadásúak, tehát két-háromszor hosszabb ideje vannak már használatban, mint ahogy az elő van irányozva. Amint azt az egyik ungvári tanárnő is elmondta, ezt azzal magyarázzák, hogy e könyvek cseréje már úgys fölöslegessé vált a 2000-ben bevezetett változásokat követően, mivel már csak néhány évfolyam fog belőlük tanulni.

Matematika könyvek a tanárok szemszögéből

Összesen tizenegy kárpátaljai pedagógussal készítettem interjút, melyek első részében személyes kérdéseket tettem fel arra vonatkozólag, hol végezték tanulmányaikat, milyen régóta dolgoznak a tanári pályán, miért lettek tanárok, milyen évfolyamokon dolgoznak és dolgoztak. Tehát a motivációjukat és a szakmai tapasztalatukat próbáltam felmérni.

A pedagógusok közül tízen, vagyis szinte mindenki, az egykori *Ungvári Állami Egyetemen*, a jelenlegi *UNE*-n végezte tanulmányait, matematika szakon. Egyikük, aki informatikatanár, Leningrádban (ma Szentpétervár) tanult gépészmérnöknek. Azt tekintve, hogy milyen rég végezték a tanulmányaikat, elég vegyes képet alkotnak: az informatikatanár még a '60-as évek közepén, ketten a '70-es, öten a '80-as, ketten a '90-es években, s a legfiatalabb interjúalanyom 2007-ben lépett ki az *UNE* falai közül. Természetesen ez nem jelenti, hogy azóta megszakitás nélkül tanítanak. Hárman az egyetemről kikerülve néhány évig más területen próbáltak szerencsét, a megkérdezett nyolc tanárnő közül ketten megemlítették, hogy egy-két évig szülési szabadságon voltak. Összességében egyik interjúalanyomról sem mondható el, hogy huzamosabb ideig maradt volna távol a pedagógiától, ami nagyfokú elhivatottságról tanúskodik, vagy a pedagógiai végzettség alacsony konvertibilitásáról Kárpátalján. Négyen dolgoznak ugyanabban az iskolában, mint ahol annak idején kezdtek; ez a kis szám azzal is magyarázható, hogy a líceumok és a gimnáziumok viszonylag fiatal intézmények, s így az itteni tanárok többségének esetében még nem is létezett az adott iskola akkor, amikor pályakezdők voltak. Beszélgetőpartnereim közül hárman fordítottak tankönyvet az *SZK*-nál, és hárman tanítanak a *KMF*-en is.

Arra a kérdésre, hogy ha tehetnék, foglalkoznának-e inkább mással, illetve legszívesebben hol és kiket tanítanának, egyikük sem válaszolta azt, hogy szívesebben vállalna más munkát. Az egyik líceumi férfi tanár megjegyezte, hogy ő szívesen tanítana fizikát vagy informatikát is, ha szükség lenne rá. Egy másik tanár, aki a beregszászi főiskola (*KMF*) oktatója is egyben, azt válaszolta, hogy legszívesebben a főiskolán tanít, mert ott „*más az érdeklődése a gyerekeknek, könnyebb, sokkal könnyebb tanítani*”. Ezért kevesebb órája van a középiskolában, ebben a tanévben (2008/09) már csak egy évfolyammal, a végzősökkel foglalkozott.

Az interjúk második részében a könyvekről beszélgettünk. Arról, hogy milyen köteteket használnak/használhatnak egyáltalán, könyveken kívül milyen segédeszközök állnak még rendelkezésükre, mennyire igazodnak a hivatalos tanmenethez, milyen véleménnyel vannak a tankönyvkiadásról és ellátottságról, hogy gondolják, a gyerekeknek mi a véleménye erről stb.

A meglátogatott iskolákban főleg a hivatalos, ukrainai kiadású magyar fordításból tanítanak, erre építenek, hiszen ez illeszkedik az ukrainai tanmenethez, a vizsgakövetelményekhez. Mint a beszélgetések során elhangzott, az állami iskolák viszonylag megfelelően vannak ellátva e könyvekkel. Az új, tizenkét éves tanmenethez igazodó könyvekből minden iskolába elegendő érkezett, viszont a régi kiadású könyvekből hiány volt például a *Nagydobronyi Középiskolában*. A helyi tanárnő ezt azzal magyarázta, néha előfordult, hogy egyes tanulók nem hozták vissza az iskolába a tankönyveket, valamint a hosszú ideje használatban lévő könyvek el is rongyolódtak az évek során.

Az egyházi iskolák viszont, egy szabályozásbeli joghézag következtében, különösen rosszul vannak ellátva ukrainai tankönyvekkel. Ugyanis bár nekik is ugyanazt a tantervet kell teljesíteni, az állam nem biztosít számukra tankönyveket, és mivel ezek kereskedelmi forgalomba sem hozhatók, meg se tudják vásárolni maguk számára a könyveket. A *Nagydobronyi Református Líceumban* a falu középiskolájától kapják kölcsön a hivatalos tankönyveket,¹⁹ ahogy a líceum tanára fogalmazott, ezek a könyvek a középiskolában „nem fölöslegesek, hanem tudják nélkülözni” őket. Valamint ezen felül néha kapnak egy-két példányt módszertani gyűléseken is.

A *Nagyberegi Református Líceum* is hasonló képet mutat. A mértankönyvek száma elegendő, de ezek nem egységesek, három különböző könyvből tanítanak, mindhárom évfolyamon más-más fajtát osztanak ki a diákok között. Algebrakönyvekből nincs elegendő, és nem is a jelenlegi, hanem az azt megelőző kiadásút használják. Ezeket más kárpátaljai iskolák adományozták a líceumnak. Így az egyházi intézmények nagymértékben támaszkodnak az állami középiskolák segítségére, a tankönyvhiány az iskolák, valamint a kollégák bizonyos fokú együttműködését eredményezi.

Az egyházi intézményekben enyhíti a tankönyvhiány okozta gondokat, hogy a tanulók együtt laknak a kollégiumokban, közösen tanulnak, így nem okoz akkora problémát, hogy több tanulóra jut egy könyv. Nagydobronyban a könyvekben kis borítékot helyeztek el, oda írják fel a használók neveit, egy órán körülbelül két diákra jut egy könyv, melyet a szünetben átadnak a másik osztálynak.

Az esetleges alacsony példányszám mellett megfigyelhető egy rövidebb ideig tartó tankönyvhiány is, a magyar nyelvű tankönyvek megjelentetése általában hónapokat csúszik. Szinte minden esetben előjött a könyvek kiadásának időpontjával kapcsolatos

¹⁹ Hasonló helyzetben van az *Ungvári Drugeth Gimnázium* is, csak más okból. A jelenlegi intézmény néhány évvel ezelőtt vált ki a *Dayka Gábor Középiskolából*, és így nem rendelkezik azokkal a régebbi tankönyvekkel, melyeket még nem cseréltek le a tizenkét éves tanrend bevezetését követően, így a régebbi könyveken osztozik a két iskola.

probléma, többen panaszkodtak arra, hátráltatja őket, hogy későn érkeznek meg az új tankönyvek az iskolába. Főleg most, a tizenkét éves oktatásra történő áttérés kapcsán, hiszen ha késik az új könyv, nem tudnak a régiből tanítani a megváltozott tanrend miatt. Ilyenkor az új tanrendhez igazodva, a tanároknak saját maguknak kell összeállítaniuk a tananyagot különböző könyvekből, melyek rendelkezésükre állnak.²⁰

Iskola	A megérkezés időpontja(év, hónap, nap)	Példányszám/db.		Az évfolyam létszáma	A példányszám és a tanulók aránya
		Algebra	Mértan		
Beregszászi Kossuth Lajos Középiskola	2008. 12. 26.	70	70	65	107,69%
Beregszászi Magyar Gimnázium	2008. 12. 23.	63	63	55	114,55%
Csapi Széchenyi István Középiskola	2009. 02. 03.	50	50	40	125,00%
Nagyberegí Református Líceum	nincs 8. évfolyam				
Nagydobronyi Középiskola	2008. 12. 30.	90	90	79	113,92%
Nagydobronyi Református Líceum	nincs 8. évfolyam				
Ungvári Dayka Gábor Középiskola	2009. 02. 06.	40	40	40	100,00%
Ungvári Drugeth Gimnázium	2009. január vége	35	35	26	134,62%

2. táblázat A 8. osztályos matematika-tankönyvek megérkezése a vizsgált iskolákba
(A létszámadatok a KMPSZ adattárából származnak.)

Mint már említettem, az egyetlen adat, amivel mindegyik iskola könyvtárában a rendelkezésemre tudtak állni, az volt, hogy a legújabb, tehát 8-os tankönyvek mikor érkeztek meg az iskolába (ld. 2. táblázat). Látható, hogy a 8. évfolyamosok magyar tankönyv nélkül tanultak az első félévben. Ráadásul Varga Béla jóslata szerint, ahogy haladnak előre, minden évben nagyobb és nagyobb tananyagot fog felölelni egy-egy tankönyv, így várhatóan tovább fog tartani a fordítás és az előkészítés, tehát ez a féléves csúszás várhatóan még jobban ki fog tolódni.²¹

²⁰ Érdekes a csapi középiskola fizikatanárának az esete. Ő ugyanis olyan szerencsés helyzetben volt, hogy a kiadandó könyv fordítója is ugyanabban az iskolában dolgozott, így a fordító, ahogy elkészült egy-egy rész fordításával, azzal rögtön el tudta látni kollégáját. Természetesen ez nem gyakori és számottevő eset, csak azt szeretném vele bemutatni, hogy a tanárok milyen sokféle módon igyekeznek megoldani a felmerülő problémát.

²¹ Varga, 2008. november 21.

És bár a 8. osztályos tankönyvek a 2008. év végére ki lettek adva, még így is viszonylag elég nagy különbség, kb. két hónap van az egyes iskolákba történő eljuttatásuk között. Ennek oka, hogy az állam nem gondoskodik szervezetten a tankönyvek szétosztásáról, a kiadott kötetek egy ungvári lerakatba kerülnek, és minden iskola önállóan próbálja megoldani a kiszállítást.

A példányszámot tekintve ebből a táblázatból is leolvasható az, amit a tanárok megemlítettek: az új könyvekből elegendő érkezik az iskolákba.

A hivatalos tankönyvek mellett majdnem minden tanár használ más kiadványokat is segédanyagként, például magyarországi könyveket, olyan ukrán nyelvű köteteket, melyeket nem fordítottak le magyarra, illetve a korábbi, de már forgalomból kivont magyar nyelvű tankönyveket. Ez leginkább az egyházi iskolákban és a beregszászi gimnáziumban figyelhető meg. Előbbiekben a fent vázolt tankönyvhiány miatt van szükség a különböző segédkönyvekre, a *Beregszászi Magyar Gimnáziumban* pedig egyedi, kibővített tanterv szerint folyik az oktatás, ott az előírtakon kívül mást is beleszőnek a tananyagba, nagyobb hangsúlyt fektetnek a tehetséggondozásra. Itt megemlítette az egyik tanárnő, hogy nincs elegendő magyarországi tankönyvük, mert a legtöbb kárpátjai magyar iskolával szemben náluk ezek állandó használatban vannak, a tanulóknak is kiosztják őket, és így gyorsabban elhasználódtak.

Ezeket a segédkönyveket a tanárok többnyire saját pénzükön szerezték be, az iskolától nem kaptak anyagi támogatást e célra. Illetve különböző adományozóktól is érkeztek ilyen kiadványok, főleg a két egyházi líceum esetében.

Bár három interjúalanyom vett részt tankönyvfordításban az SZK-nál, mégis mindenki azt mondta, hogy ha tankönyvet nem is fordított, folyamatosan foglalkozik fordítással. Volt, aki a *KMPSZ*-nek segített a 9. osztályt lezáró kis érettségire és az érettségire felkészítő feladatok fordításában, de mindenki megjegyezte, hogy mivel az ukrainai feladatgyűjtemények és munkafüzetek nem jelennek meg magyar kiadásban, ők fordítják le a tanulók számára az egyes feladatokat.

Az iskola számítógépekkel, vetítővel és egyéb technikai kellékekkel való felszereltségét szinte mindegyik tanár megfelelőnek tartotta, bár ezeket általában nem használják a matematika órákon. Interaktív tábla két iskolában található, az *Ungvári Dayka Gábor Középiskolában* és a *Beregszászi Magyar Gimnáziumban*, előbbiben a matematika oktatása során még nem alkalmazzák, utóbbiban viszont azt mondták, nagy hasznát veszik egyes tananyagok szemléltetésénél.

Így arra a kérdésre, hogy milyen taneszköze lenne még szükségük, nem technikai eszközöket soroltak fel, hanem magyar nyelvű munkafüzeteket, feladatgyűjteményeket, valamint térbeli testeket említettek. Ahogy az egyik tanárnő fogalmazott, nem jelent számára különösebb nehézséget a feladatok összeállítás, az ukrán nyelvűek magyarra fordítása, mégis nagymértékben megkönnyítené a munkáját, ha rendelkezésére állna egy magyar nyelvű feladatgyűjtemény. Igaz, akik tanítanak az 5-8. osztályokban, hozzátették, hogy eddigi pedagógusi munkájuk során a most kiadott új tankönyvek mellett van szükségük a legkevesebb külön példa összegyűjtésére, mert ezekben megfelelő számú gyakorló-, logikai, könnyebb, nehezebb és versenyfeladat is található.

Beszélgetőpartnereim többsége szerint annak ellenére, hogy a tankönyvekben előfordulnak hibák, ezek nem gyakoriak, főleg elírásokról van szó, szerintük ezek a gyerekeket nem zavarják. A fordítási könyvek sokkal több lehetőséget adnak hibák születésére. Viszont arra a kérdésre, hogyha hibákat fedeznek fel, ezt és a könyvről alkotott véleményüket eljuttatják-e valamilyen szervezethez, a könyvkiadóhoz vagy a fordítóhoz, azt mondták, ilyen nem szokott előfordulni, erre nincs lehetőségük, de nem is tartják fontosnak. Általában az iskola tanáraival és a diákjaikkal beszélnek meg ezeket. Egy tanár említette, hogy a matematikatanárok éves értekezletén jegyzőkönyvet írnak a tankönyv hibáiról, de azt, hogy ez a jegyzőkönyv el is jut-e az illetékesekhez, ő sem tudta megmondani. A fordítók is hasonlóan válaszoltak, ők sem szoktak visszajelzéseket kapni a munkájukat illetően, esetleg csak a közeli kollégáiktól.

Kitértünk arra is, hogy a tanárok szerint milyen jelentős különbségek vannak a magyarországi és az ukrainai matematika-oktatás között. A legszembeütőbb talán a matematika algebrára és mértanra történő bontása Ukrajnában. A megkérdezettek többsége szerint jobb, ha két külön tantárgyként oktatják a matematikát, bár hozzátették, talán csak a megszokás mondatja ezt velük. Az *Ungvári Drugeth Gimnáziumban* például, mivel ott a nyelvi tárgyra specializálódtak,²² lehetőség lett volna arra, hogy összevonják az algebrát és a mértant, de az ottani tanár inkább nem élt ezzel. Ezzel szemben a *Beregszászi Magyar Gimnáziumban*, az egyedi tantervnek köszönhetően összevonták a kettőt. Egy ideig csak algebrával foglalkoznak, aztán csak mértannal, a tanárok szerint a tanulók így jobban ráhangolódnak az egyes témákra.

Az ukrainai és a magyarországi tanterv, valamint a tankönyvek közötti különbségről beszélve, sokan megemlítették, hogy szerintük Magyarországon jóval nagyobb hangsúlyt fektetnek a logikai gondolkodás fejlesztésére, korábban foglalkoznak például kombinatorikával és halmazelmélettel, viszont kevésbé hangsúlyos a függvényelemzés, a deriválás és az integrálás. Azt is hozzátették, hogy az új tanterv és tankönyvek alapján úgy tűnik, mintha Ukrajnában is kezdenének több figyelmet fordítani a logikai feladatokra.

Megkérdeztem, mit tudnak más külföldi magyarok tankönyveiről, az ő problémáikról és megoldási módszereikről. Azonban semmilyen konkrétummal nem tudtak ezzel kapcsolatban szolgálni, feltételezték, hogy ott is hasonló a helyzet.

Érdekelt, hogy a tanárok szerint hogyan lehetne javítani, változtatni a tankönyvkiadás helyzetén. Külön kitértem arra, hogy mit gondolnak arról az elképzelésről, mely szerint a kárpátaljai magyar iskolák tankönyveit Magyarországról kellene átvenni, adoptálni. A megkérdezettek egyike sem tartotta ezt jó ötletnek, sokan már eleve el sem tudták

²² Az ukrainai tanintézmények a felső tagozatban (10-12. évfolyam) szakirányú képzést folytathatnak, vagyis az általánosak mellett léteznek szakosított intézmények is, ahol a szakosítás iránya lehet: bölcsész vagy filológiai, fizikai, matematikai, művészeti, társadalomtudományi, technológiai, természettudományi, testnevelési. Egy osztály szakosítása azt jelenti, hogy magasabb óraszámban tanulják a szakiránynak megfelelő tantárgyakat, a többi tárgy óraszám pedig csökken. Orosz, 2007: 290.

képzelné, kivitelezhetetlennek ítélték, mivel ezt az ukrán állam úgysem engedélyezné, illetve Ukrajnában az ukrán tanrendnek megfelelő tananyagot kell tanítani, melyhez nem illeszkednek a magyarországi tankönyvek.²³

Orosz Ildikó hosszú távon azt látná megoldásnak, ha létrehoznának Kárpátalján egy önálló könyvkiadót, mely ellátna a magyar iskolákat tankönyvekkel.²⁴

„Létezik-e kárpátaljai magyar tankönyvkiadás? Tehát én azt látom, hogy nem létezik kárpátaljai magyar tankönyvkiadás, Ukrajnában létezik tankönyvkiadás, ahol az ukrain tankönyvkiadás bizonyos szegmensét lefordítják magyar nyelvre is. Na, most ez itt az alapkérdés. Én hosszú távon csak úgy látnám ezt a helyzetet valamiféleképpen megoldhatónak, hogyha Kárpátalján, akár ukrán-magyar vegyes vállalatként, egy magyar tankönyvkiadó jönne létre, akár magánvállalatként is, vagy a kárpátaljai magyar szervezetek bevonásával... Tehát mindaddig, amíg ez úgy működik, hogy a lebergieknek van néhány kihelyezett része, és a lebergi pályázik nekünk, tehát még nem is közvetlenül mi, nem látok változást ebben.”

Orosz Ildikó szerint tehát a kárpátaljai magyar tankönyvkiadó lehetne akár magyar-ukrán vegyesvállalat, magánvállalat, vagy működhetne a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek bevonásával is. Ez a kiadó foglalkozna a magyar tankönyvek szerkesztésével úgy, hogy prioritást élvezne az OTM által meghirdetett pályázatokon. De más fordítási feladatokkal is foglalkozhatna, adhatna ki, mondjuk munkafüzeteket, akár piaci alapon is, vagy szépirodalmat magyar nyelven, ami az alacsonyabb előállítási költségek miatt olcsóbb lenne, mint a Magyarországról behozott szépirodalom. Tehát Orosz Ildikó azt is el tudná képzelni, hogy ez a kiadó előbb-utóbb önfenntartóvá válhatna.

A KMPSZ elnöke ennek a megvalósulására azonban nem lát lehetőséget a következő években, mint fogalmazott, ez politikai kérdés, és csak akkor lehetséges előrelépés ezen a téren, ha Magyarországon megszületik a politikai akarat és erő, valamint Ukrajnában lesz erre fogadókészség. A KMPSZ ezt a kérdést napirenden tartja, de többet nem tehet.

²³ Az egyik tanár ezeken az okokon kívül a kárpátaljai és a magyarországi társadalmi, kulturális viszonyok közti különbségeket említette meg: *„Nem lehet egy az egyben ráhúzni egy molett nőre egy sovány nő ruháját... vannak nekünk saját értékeink, aminek a tankönyvben benne kell, hogy legyen. Egy tankönyv az nem csak tanít, hanem nevel is, bizonyos szinten, így van? Tehát én is azt mondom, hogy akkor, ha már magasságot mérek, akkor ne a Kékes magasságát mérjem, hanem a Hoverla magasságát mérjem, ha Kárpátalján élek. Hogyha területet számítok, akkor lehet, hogy a Sinevéri-tó nagyságával kell, hogy foglalkozzak, és nem a Balatonéval. Ha az üzletbe megyek, akkor hrivnyával fizetek, és nem forinttal, tehát nem az az érdekes, hogy 36 forintba, 3 600 forintba kerül valami.”*

²⁴ Ld. még: Varga, 1994: 15.

Összegzés

Az ukrainai oktatás gyors átalakítási kísérletei figyelmen kívül hagyták a kisebbségek érdekeit. Bár a többségi nemzet számára bővült a tankönyvválaszték, a magyar iskolák csak még nagyobb hátrányba kerültek azáltal, hogy nem válogathatnak a különböző tankönyvek közül, nem rendelkeznek magyar nyelvű munkafüzetekkel, feladatgyűjteményekkel. Így a magyar diákok már a központi érettségi vizsgára történő felkészülés során hátrányba kerülnek ukrán társaikhoz képest, ezzel is nehezedik a felsőoktatásba való bekerülés.

Az új tanrend szerint megjelenő matematika-tankönyvekkel megfelelően látják el a kárpátaljai magyar iskolákat, viszont a régebbi tankönyvekből néhány helyen hiány van, mivel ezek a tervezettnél már sokkal hosszabb ideje vannak használatban. Természetesen kivételt képeznek az egyházi iskolák, melyek számára az állam egyáltalán nem biztosít tankönyveket, így itt sokkal súlyosabb a tankönyvhiány. A tanárok nehezményezik, hogy nincsenek magyar nyelvű segédeszközök. Néhányan legnagyobb vágyuknak nevezték a minden gyereknek kiosztható magyar nyelvű matematika munkafüzeteket, melyek bár ukrán nyelven megjelennek az ukrán diákok számára, fordításukat az állam nem finanszírozza.

Tartalmi kifogás alig merült fel az új tankönyvekkel szemben, a tanárok elégedettek, sokan az eddigi legjobb ukrainai matematika-tankönyveknek tartják az új kiadásokat. Többen örülnek, hogy bővült a tananyag, korábban nem taglalt témakörök is belekerültek, valamint, hogy kellő mennyiségű feladat szerepel a könyvekben, melyek megfelelően differenciáltak is a nehézségüket tekintve. Ugyanakkor két súlyos problémát fogalmaznak meg velük szemben. Az egyik a folytonosság hiánya a lefordított könyvek tekintetében, a másik pedig a féléves késés, mellyel az új könyvek az iskolákba megérkeznek. Összességben azonban jó véleménnyel vannak mind az ukrainai, mind a magyarországi matematika-oktatásról.²⁵

Szomorúan tapasztaltam, hogy szinte teljes mértékben hiányzik a pedagógusok, a tankönyvfordítók és a kiadók közötti kommunikáció. A tanárok egyszerűen nem érzik szükségesnek, hogy véleményüket megpróbálják eljuttatni a tankönyvszerkesztésben tevékenykedők felé, igaz, a kiadók sem igyekeznek erre lehetőséget teremteni. A fordítók nem egyeztetnek egymással, ennek oka többek között az egymástól való elszigeteltségük, alkalmi és nem állandó fordítói munkaviszonyuk. Kárpátalján sajnos még nem alakult ki a tankönyvkiadás javítását szolgáló magas szintű, gyors és hatékony

²⁵ Az egyik tanárnő ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy szerinte ez abból is jól látszik, hogy Magyarország és Ukrajna csapata rendszeresen jól szerepel a *Nemzetközi Matematikai Diákolimpiákon*.

Az összesített éremtáblázat alapján Magyarország a 4., Ukrajna pedig a 15., de önálló államként csak 1992 óta vesz részt a vetélkedőn.

http://www.imo-official.org/results_country.aspx?column=awards&order=desc – A *Nemzetközi Matematikai Diákolimpiák* összesített éremtáblázata. (Letöltés ideje: 2009. április 23.)

szakmai kommunikáció.

Megoldási javaslatként felmerült egy kárpátaljai önálló tankönyvkiadó létrehozása, mely a helyi viszonyok jobb ismeretének következtében megfelelően tudná szolgálni a kárpátaljai magyar oktatás érdekeit.

Irodalomjegyzék

Interjúk

OROSZ, 2009. március 1.

Interjú Orosz Ildikóval, a *Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség* elnökével, a *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola* igazgatójával. Beregszász, 2009. március 1.

VARGA, 2008. november 21.

Interjú Varga Bélával, a *Szvit Tankönyvkiadó* ungvári szerkesztőségének vezetőjével. Ungvár, 2008. november 21.

Szakirodalom

BABBIE, 2003

Earl Babbie: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest 2003.

BAKÓ, 2004

Bakó Boglárka: *A terepmunka értelm(ezés)e, avagy az etikusság határán. Kisebbségkutatás*, 2004 (13). 3. 388–394.

<http://epa.oszk.hu/00400/00462/00023/pdf/terep03.pdf>

(Letöltés ideje: 2009. március 26.)

FEDINEC, 1997

Fedinec Csilla: *A magyar tannyelvű iskolahálózat Kárpátalján*. In: GÁBRITYNÉ Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Anyanyelvű oktatásunk*. MTT Könyvtár 1, Szabadka 1997. 87–111.

http://www.mtaki.hu/docs/fedinec_csilla_magyar_iskolahalozat_karpataljan_szabadka_1997.pdf

(Letöltés ideje: 2009. március 26.)

GABÓDA, 2001

Gabóda Béla: *Nemzetiségi iskolaügy Kárpátalján (1944-1990)*. *Magyar Pedagógia*, 2001 (101) 1. 109–132.

http://www.magyarpedagogia.hu/document/Gaboda_MP1011.pdf

(Letöltés ideje: 2009. március 26.)

KOHUT, 2008

Kohut Attila: *A kárpátaljai magyar felsőoktatás preferenciáinak változásai*. In: SZARKA László – KÖTÉL Emőke (szerk.): *Határhelyzetek. A külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest 2008. 30-50.

<http://kataszter.martonaron.hu/docs/doc18.pdf>

(Letöltés ideje: 2009. március 26.)

OROSZ, 1995

Orosz Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest 1995.

<http://www.hhrf.org/kmksz/magyarsag/oktatas1.html>

(Letöltés ideje: 2009. március 26.)

OROSZ, 2005

Orosz Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás helyzete az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében*. PoliPrint, Ungvár 2005.

OROSZ, 2007

Orosz Ildikó: *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991-2005)*. PoliPrint, Ungvár 2007. 285-292.

OROSZ, 2009

Orosz Ildikó: Kézirat. Elérhető a KMPSZ könyvtárában.

SZÉKELY, 2002

Székely Győző: *Tankönyvek kisebbségi helyzetben élők számára*. In: KARLOVITZ János (szerk.): *Tankönyvelméleti tanácskozás 2001*. Tankönyvesek Országos Szövetsége, Budapest 2002. 61–71.

<http://www.opkm.hu/konyvesneveles/2004/2/9SzekelyGy.html>

(Letöltés ideje: 2009. március 26.)

SZÉKELY, 2005

Székely Győző: *Visszatért a múlt? Könyv és Nevelés*, 2005 (7) 3.
http://www.tanszertar.hu/eken/2005_03/szekely.htm

(Letöltés ideje: 2009. március 26.)

VARGA, 1994

Varga Béla: *Veszélyben a kárpátaljai magyar nyelvű tankönyvkiadás. Kárpátaljai Szemle*, 1994 (2) 9. 14–15.

http://www.karpatszemle.uz.ua/kasz/ksz_17_tart.htm

(Letöltés ideje: 2009. március 26.)

Vajdaság

Egyetemalapítási helyzetkép a Délvidéken

Bevezetés

Az egyetem – a délvidéki értelmiség véleménye szerint – a magyarság szellemi központja lehetne, ahol nem csak magyar nyelvű oktatás folyik, hanem európai és magyar szellemiség is formálódik...¹

Az egyetemalapítási törekvések – hasonlóan a Kárpát-medence többi határon túli régiójához – a Délvidéken is megfogalmazódtak néhány évvel ezelőtt. A folyamatok azonban lassan haladnak. Az általános felsőoktatási légkör – és azon belül a kisebbségi felsőoktatási politika – nehezen tud megbirkózni egy önálló magyar felsőoktatási intézmény alapításának a gondolatával. Egyáltalán nem is biztos, hogy a magyar felsőoktatási felzárkóztatási érdek egy magyar nyelvű intézményben érvényesíthető az értékrendszerében, demokráciájában, toleranciájában (és minden egyéb társadalmi-gazdasági viszonyaiban) eltérő Szerbiában, még a többnemzetiségű Vajdaságban sem. Egy multietnikus intézmény keretei között szerveződő felsőoktatásnak van és lehet jövője a Vajdaság északi részén – ez a tanulmány hipotézise.

A regionális (helyi) kompetenciák, hatáskörök, forrásszabályozási mechanizmusok mekkora mozgásteret biztosítanak a társadalmi-gazdasági erők mozgósításához és a helyi-regionális elit innovatív szerepvállalásához? Az egységes magyar felsőoktatás hiányában mi lehet az alapja a régió fejlődésének? Elindulhat-e a kihelyezett tagozatokra építkezve egy komolyabb, határokon átvívelő tudástranszfer, régiófelzárkóztatási folyamat? Egyáltalán, létezik-e társadalmi, kisebbségi közösségi konszenzus a felsőoktatás intézményfejlesztését illetően a Délvidéken? Ezekben a kérdésekben foglalkozdik meg a kutatási probléma, melyre a tanulmány a délvidéki és magyarországi szakirodalomra, korábbi kutatásokra, illetve újabb empirikus kutatásokra támaszkodva keresi a választ, megfogalmazva egy általános kisebbségi felsőoktatási helyzetképet, 2009-ben, a délvidéki helyi-regionális elit szemszögéből.

A délvidéki magyar felsőoktatás szerveződéséről – felsőoktatás-kutatási megközelítésben

A felsőoktatás-kutatás egyik különálló szegmensével, mégpedig a kisebbségi felsőoktatás-politika, a kisebbségi intézményszerveződés kérdéseivel foglalkozik

¹ Köszönetnyilvánítás Prof. Dr. Gábrity Molnár Irénnek és Prof. Dr. Horváth Gyulának szakmai segítségükért, a készséges adatszolgáltatásért.

a tanulmány második fejezete, azon általános felsőoktatás-kutatási módszertanra alapozva, amelyet az ún. clarki modell foglal magába. Kozma Tamás kisebbségi oktatáspolitikai koncepciójában a felsőoktatás a helyi-regionális elit többségi nemzettel vívott „hatalmi harcaként” jelenik meg. Ezek ugyanis, adott kisebbségi közegben nem megkerülendő dolgok. A felsőoktatás-politika egyes képviselői (Clark, Teichler, Neave, Vugh) szerint a felsőoktatás olyan társadalmi alrendszer, amelyet a résztvevő szereplők küzdelme alakít.² Clark a hatalmi harcok színterén három fő érdekcsoportot – aktorokat – különböztet meg, akik a felsőoktatás jellegét meghatározzák. Ezek az állami bürokrácia, az akadémiai oligarchia és a piaci szereplők. Idővel a modell résztvevőivé váltak a felsőoktatási menedzsment, a hallgatók, egyéb stake holderek.³

A dolgozat a délvidéki kisebbségi felsőoktatás kiemelkedő szereplőivel készített mélyinterjúkkal igyekszik a három érdekcsoport elképzeléseit feltárni.⁴ A meginterjúvott

² Clark 1983, idézi: Mandel, 2007: 11.

³ Teichler, 1998, idézi: Mandel, 2007: 13.

⁴ Szociológiai mélyinterjúk készültek cca. 60-120 perces időtartamban, ahol az interjúalanyok kiválasztása szakmaiságuk megfelelő indoklásával történt. Interjúalany 1: Az akadémiai oligarchia képviselőjében – rendes egyetemi tanár állami egyetemen. Kutatási területe: szociológia, oktatásszociológia, humánerőforrás-fejlesztés, kisebbségkutatás, politológia stb. Tapasztalatokkal rendelkezik a vajdasági kihelyezett tagozatokkal (anyaországi főiskolák a Vajdaságban) kapcsolatban is, hiszen éveken keresztül konzulens tanárunk. Az MTA köztestületi tagja és a Magyar Tudományos Akadémia Elnöki Bizottságának külhoni tagja. Több kutatómunkával foglalkozó tudományos társaság vezető kutatója, kb. fél-száz oktatás-szociológiai publikációja jelent meg. Szakmai társulati tagságok: Magyarországi Tudományos Társaság, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Regionális Tudományi Társaság, Magyar Szociológiai Társaság (Budapest), Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium (témavezető tutor), Vajdasági Magyar Felsőoktatási Tanács Tudományi Bizottságának elnöke, Vajdasági Magyar Ösztöndíj Tanács tagja. Közéleti tevékenysége szerteágazó: vajdasági és határon túli – anyaországi akadémiai körök, számos nemzetközi tudományos projekt résztvevője, több rangos kitüntetés tulajdonosa. A vajdasági magyar egyetem-alapító bizottság titkára és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka) Alapító Bizottságának tagja, jelenleg tanács-elnök-helyettes. Interjúalany 2: Az állami bürokrácia képviselője, politikus – a kisebbségi oktatáspolitikázás kiemelkedő személyisége, aki képviseli az akadémiai oligarchiát is. 2006 óta tartományi oktatási és művelődési titkár/miniszter. Elektromérnök, kutatási terület: műszaki tudományok. Három évtizedes tanári tapasztalattal rendelkezik, amelyet az egyetlen önálló magyar felsőoktatási intézményben szerzett, nevezetesen a Szabadkai Műszaki Főiskolán, illetve kiegészítőként a nem teljes magyar oktatást folytató Építészeti Karon, szintén Szabadkán. Tudományos tevékenységéről számos külföldi és egyéb folyóiratban megjelent publikáció, kutatási eredményei tanúskodnak. Az egyetemalapító bizottság tagja, az alapítása alatt (2004-2006) a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar kinevezett dékánja volt. Interjúalany 3: „Újszülött egyetemek (egyetemi kar)”, társadalmi beágyazottság, regionális hasznosulás, regionális együttműködések, piaci modell. A szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar dékánja (2006. július 3.), rendes egyetemi tanár. Kutatási terület: művelődéstörténeti kutatások, magyar színjátszás. Határozott közéleti befolyása van, 2008-ban egy hetilap felmérése szerint a legbefolyásosabb vajdasági magyar nő. Akadémiai körökben is képviselteti magát (Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Magyar Professzorok Világtanácsa, az MTA köztestületi tagja). Vajdasági közéleti részvétele is jelentős (Vajdasági Magyar Közművelődési Egyesület, Szerb Matica Színház-történeti Osztálya, a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, a Vajdasági Színházi Múzeum, a Szabadkai Népszínház) – tagsága, igazgatóbizottsági tevékenysége révén. Interjúalany 4: Szakmaiság: „Piaci hiénák”, magánszféra – versus állami karok, modern felsőoktatási szervezésemélet, menedzsment kialakítás, vállalkozások bevonása, ipari kapcsolatok, perifériák, kutatóintézetek hálózati működtetése. A Veszprémi Pannon Egyetem professor emeritusa. Vajdasági származású. Az Újvidéki Egyetem Mezőgazdasági Karának és a szabadkai Közgazdasági Kar egykori egyetemi tanára. Széchenyi ösztöndíjas egyetemi tanár (1999). Két évig az Agrárökonómiai és Faluszociológiai Intézet igazgatója. 1969-1971 között a szabadkai Közgazdasági Karral párhuzamosan működő Szervezetudományi

személyek szakmaiságuk (előzetes) határozott indoklásával átfogó képet adnak arról a magyar felsőoktatásról, amely jelen pillanatban a Délvidéken szerveződik.

Önálló magyar felsőoktatásról a vajdasági magyarság esetében nem beszélhetünk. Néhány szabadkai főiskolán [Műszaki (teljes magyar oktatás) és Óvóképző Főiskola (részben)] és az Újvidéki Egyetem néhány karán folyik nem intézményesített (részben) magyar nyelvű oktatás [Tanítóképző Kar és Bölcsészeti Kar – Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (teljes magyar oktatás), illetve a szabadkai Közgazdasági Kar, Építőmérnöki Kar, illetve a Művészeti Akadémia (részben)].

Kihelyezett tagozatok a Délvidéken

Az egyetemalapítás előzményét Kozma Tamás a kihelyezett tagozatok gyakorlatával támasztja alá. A kihelyezett képzés politikai, kulturális és gazdasági körülmények szerencsés összjátékának eredménye, amely fokozatosan önállósul, intézményesül, míg nem a befogadó ország integrálja azt saját felsőoktatási rendszerébe.⁵ Kozma az 1990-es éveket követő trendre, az európai térségben megjelenő nyugati intézményekre hívja fel a figyelmet, amelyekbe a magyarországi intézmények Kárpát-medencei kihelyezett képzései is illeszkednek. Jellemző, hogy ezen intézmények nyomán követik a gazdasági és a politikai viszonyok alakulását, kockázatvállalók, gyakorlatias képzéseket kínálnak, vállalkozói szelleműek, ugyanakkor támogatottságuk (anyagi és annál erősebb morális) van.⁶

A kihelyezett tagozatok [a Vajdaság esetében a *Szent István Egyetem*⁷ *Kertészettudományi Kara* (1996), és a *Gábor Dénes Műszaki-informatikai Főiskola* (1996–2008) (továbbiakban: *GDF*)] jogi státusza nem tisztázott. A *GDF* magánfőiskolaként, vállalkozásként, majd civilszervezet működtetésével tevékenykedett 2008-ig.⁸ A kertészettudományi kar magyarországi székhelyen kívüli képzés, amely a Vajdaságban konzultációs központi legitimitással rendelkezik. A *Budapesti Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem* és a *Zentai Önkormányzat* kezdeményezésére jött létre a levelező tagozat, a magyarországi *Oktatási Minisztérium* támogatásával. A zentai *Kertészek Egyesülete*, valamint a *Thurzó Lajos Közművelődési Központ* civil szervezet szolgáltatta a működéshez szükséges intézményi háttérrel. A tárgyi feltételeket és gyakorlati

Intézet helyettes igazgatója/igazgatója. Szakmai társulati tagságok: *Regionális Tudományi Társaság Szabadka*, *International Association of Agricultural Economists*, *European Association of Agricultural Economists*, *A Magyar Agrárközgazdászok Társulata*, *Magyarságkutató Tudományos Társaság Szabadka*, *Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium*. Kutatási területek: szervezélmélet és módszertan, élelemtermelési rendszerek modellezése, operációkutatás és szimuláció, racionalizációs módszerek, menedzsment és döntésmélet, kockázatmenedzsment, minőségmenedzsment, fenntartható vidékfejlesztés menedzsmentje.

⁵ Kozma, 2004: 80–81.

⁶ Kozma, 2004: 81.

⁷ *Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kar*

⁸ Megszűnésében szerepet játszott a párhuzamosság (állami műszaki főiskola, szabadkai közgazdasági kar).

terepet a magyarkanizsai mezőgazdasági szakközépiskola mintagazdasága biztosítja. A nyolcszemeszteres képzés végeztével kertészmérnöki végzettség szerezhető meg (BSc), amely a *Belgrádi Erdészeti Egyetem Dísznövény-termesztési Tanszékén* honosítható, különbözeti vizsga nélkül. A *GDF* informatikus mérnöki végzettséget biztosított a hallgatóknak, de a diploma munkaerő-piaci hasznosulása nem volt megfelelő.

További következtetések megfogalmazására adnak lehetőséget az intézményekben tanuló fiatalokkal készített empirikus kutatási eredmények.⁹ A kutatás egyik legfontosabb következtetése az, hogy a hallgatók elsődleges célként felsőfokú végzettséghez szeretnének jutni, magyar nyelven kívánnak tanulni (a válaszadók 56,2%-a). Az oktatási intézmények három legfőbb előnyét megjelölve a hallgatók a magyar oktatási nyelvet, a lakóhelyhez való közelséget, majd a hétvégeken tartott órákat emelték ki prioritásként. A (bizonytalan) diplomahonosítással kapcsolatos véleményük az, hogy a munkaerőpiacon a gyakorlati tudás a lényeg, nem pedig a papírforma.

A Szerbiában működő kihelyezett magyarországi tagozatok évtizedes tapasztalataiból építkezve a jövőben a legális (akkreditált), magyarul is képző állami intézményekkel nem párhuzamosan működtetett képzések megszervezésére kell törekedni. A kihelyezett tagozatos, konzultációképzéssel kapcsolatban javaslatként (a hiányosságok pótlására) a következőket említették a megkérdezettek: a gyakorlati oktatás minőségi megszervezését, flexibilis tantervet több választható tantárggyal, több előadással, szemléltető eszközök, egyéb gyakorlati oktatási infrastruktúra, jobb felszereltség, internet, diákszervezetek, erősebb és hatékonyabb oktatásmenedzsment az intézmények részéről. A magyar oktatási nyelven képzést folytató intézmények vonzzák a magyar fiatalokat. Ebből is látszik, szerepük megkérdőjelezhetetlen. Éppen ezért újra kell gondolni¹⁰ a kihelyezett tagozatok működtetését a Vajdaságban. A felsőoktatási intézmények, karok autonóm tevékenységének függvényében alakul a jövőben a régió innovatív tudományszervezési szerepe, amelyre a nemzetközi kapcsolatok építése, határ menti, határokon átvelő együttműködések kezdeményezése, produktív kapcsolatápolás a jellemző. A nem formalizált, személyes kapcsolatok, szakmai kapcsolatok (oktatók és hallgatók részéről) segíteni tudják az intézményesült együttműködések, határokon átvelő sokoldalú, szerződéses kapcsolatok létrehozását, a meglévő kapcsolatok ápolását. Rechnitzer és Smahó kutatásaiban rámutat arra, hogy „ez a tendencia a jövőben folytatódni és erősödni fog, a nemzetközi együttműködések az intézmények versenyképességét számottevően befolyásoló, meghatározó tényezők lesznek, a jövőbeli siker egyik zálogát fogják jelenteni. Ezért az egyetemeknek, főiskoláknak nagy hangsúlyt kell fektetniük a nemzetközi kapcsolatrendszerük kiépítésére, bővítésére, valamint meglévő együttműködéseik intenzívebbé tételére. Szándék szintjén szinte

9 Kérdőíves felmérés készült a magyarországi főiskolák kihelyezett tagozatos hallgatói között. A kutatás koordinátora Prof. Dr. Gábrity Molnár Irén, a tanulmány 2005-ben jelent meg. Gábrity, 2005c: 169-195.

10 Gábrity, 2005c: 195.

mindenütt megjelenik ez a törekvés, ám az intézmények még nem tulajdonítanak stratégiai jelentőséget a nemzetközi kapcsolatoknak.”¹¹

„A regionális együttműködésekkel kapcsolatos törekvéseinket szeretnénk afelé irányítani, hogy a Szabadka-Szeged-Eszék viszonylatban >kipótoljuk a „rendszer” esetleges hiányosságait<... Vendégprofesszori, tanár-diákcseré bejáródott dolog, azon felül közös, piaci igényekhez idomított programokat is működtet az MTTK, például a szegedi Juhász Gyula Pedagógusképző Karral. Nyitott karként >adja el magát< az MTTK” – a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (továbbiakban: MTTK) dékánjának szavait idézve.

A régióban működő oktatási intézmények képzési kínálatának racionális kihasználása a cél, a felsőoktatási tömörülést képviselő érdekek összeegyeztetésével. A délvidéki magyar intézményalapítás elsődleges célja a megfelelő kínálat biztosítása, megszervezése. Piacképes szakokkal oktató, innovatív szerepköröket magukra vállaló határon túli intézmények által mindez meg is valósítható.

Támogatáspolitikai avagy modern tudományszervezés a területfejlesztés érdekében

Gábrity kiemeli, hogy a vajdasági magyar felsőoktatás és kutatás támogatását az anyaország részéről be nem fejezett folyamatnak tekinthetjük, a Vajdaságban még nem tudott önálló magyar felsőoktatás szerveződni, ugyanakkor az 1995 utáni magyar támogatáspolitikának a jövőben nincs létjogosultsága. Az eddigi támogatás-felhasználási gyakorlatot/logikát (*„Amit a szerb állam nem támogat, azt pótoljuk ki az anyaországból”*) át kell értelmezni, helyet kell adni a civil szervezetek tevékenységének is. A támogatáspolitikai új távlatait helyezi kilátásba Gábrity az elmúlt, lezárt nehéz évtizedet követően, új prioritásokkal, tervezési-hasznosulási paraméterekkel.

Kozma egyik fontos kutatási eredménye (amelyet egyben másfél évtizedes európai uniós tapasztalatokkal is alátámaszt) a felsőoktatás-tudományszervezés területfejlesztésként történő támogatása.¹² Az elkülönült kisebbségi intézményhálózatok nem tekinthetők perspektivikusnak. „A kisebbségi felsőoktatási és tudományfejlesztési törekvések és az érintett területek gazdaságfejlesztésének összekapcsolása Kelet-Közép-Európában is igen ígéretes irányzat lehet mind politikai, mind gazdasági, mind pedig kulturális téren”.¹³ Kozma közös felsőoktatási és regionális fejlesztési projektek kezdeményezését javasolja, hogy az elmaradott térségeket a felsőoktatás révén lehessen

¹¹ Rechnitzer – Smahó, 2007: 52-71.

¹² Kozma, 2005a: 35-39.

¹³ Kozma, 2005a: 38.

fejlesztteni.¹⁴ Másrészt a régiók a határok nélküli, globalizálódó világban új kihívásokkal szembesülnek, „kisebbségi- vagy többségi létüktől” eltekintve. A versenyképes régió ismérvei: folyamatos fejlesztés, új ötletek, szervezeti tanulás, mindaz, amit összefoglalóan innovációs képességnek nevezünk.

A Szerb Köztársaság *Regionális Fejlesztési Stratégiájára*¹⁵ hivatkozva Takács kiemeli a nemzeti regionális fejlesztési célkitűzések régióigényekkel szembeni összehangolatlanságát.¹⁶ Annak ellenére, hogy az említett stratégia a „nemzetgazdaságot fenyegető legnagyobb veszélyként” éppen a lakosság iskolavégzettségét, a gazdaság szükségletei és a munkaerőpiac közti szakadékot, továbbá a kompetencia- ill. megfelelő tudáshiányt említi, hangsúlyozva az oktatásba, humántőkébe történő beruházások fontosságát, azonban a régióspecifikus szükségletekre az akcióterv sem tér ki, az elképzelések is hiányoznak a stratégiai célok megvalósításához. A nemzeti fejlesztési dokumentum, ellentmondásosan, erősségként érvel a kiterjedt közép- és felsőoktatási intézményi infrastruktúra mellett (megcáfolva lényegében a tanulmányban tárgyalt kutatási problémát), továbbá kiemeli a Vajdasági régió geostratégiai helyzetéből, illetve a határokon átvívelő együttműködések, potenciális (és már folyamatban lévő) EU-s forrásokból¹⁷ származó (megkülönböztetett) előnyeit. A regionális fejlesztésről szóló törvény¹⁸ meghozatalát követően a helyi közösségeknek felkészülten, következetesen és koncentráltan kell irányítani a régiófejlesztési tevékenységeket. Egy regionális felsőoktatási koncepció kidolgozása a Vajdaság északi térségeinek (Délvidék) fejlődését is elősegítené. A rendelkezésre álló források több komponenséből kell biztosítani a térségfejlesztés folytonosságát: határokon átvívelő együttműködések, regionális fejlesztések, infrastrukturális beruházások, humán erőforrás fejlesztések stb. A nemzeti regionális fejlesztési stratégiai dokumentum minden régió¹⁹ számára előírja a konkrét tervdokumentumok kidolgozását – kutatás-fejlesztés, képzések,²⁰ kultúra, kommunikáció, egészségügy és civilvédelem területein. A nemzetközi mércék hangsúlyozása (az európai uniós ambíciókkal rendelkező) többségi nemzet politikai képviselői pozitív magatartásának is ösztönzője lehet. Nemzetiségi kérdésektől teljesen elvonatkoztatva, „a régióknak el kell fogadniuk a tudás és a folyamatos tanulás

¹⁴ Kozma, 2005a: 35-39.

¹⁵ Strategija regionalnog razvoja Srbije za period od 2007 do 2012. godine (2007) = <http://www.merr.sr.gov.yu/sektori/rpolitika.php?lang=lat>

¹⁶ Takács, 2008b: 271-283.

¹⁷ A 2007-2013-as programozási időszakban az IPA források 11 468 milliárd € tesznek ki (Strategija, 2007).

¹⁸ Zakon o regionalnom razvoju – még csak törvénytervezet formájában közzétett lévő dokumentum, Szerbia EU-s ambícióinak egyik meghatározó törvényes dokumentuma.

¹⁹ Jelen pillanatban a stratégia és a törvénytervezet értelmében Szerbiában 7 NUST2-es régió kijelölése van előlátva, azaz, hogy a Vajdaság 1 nagyrégió, amely a regionális fejlesztési stratégia értelmében 7 NUTS 3-as fejlesztési régióra oszlik (körzetek), esetünkben ez az észak-bácskai régió, de természetes vonzásából kifolyólag mindenképp ide tartozik Észak-Bánát is.

²⁰ Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije za period od 2007 do 2012. godine. 115.

elsőbbrendűségét, tudásalapú, tanuló régióvá kell válniuk. A 'tanuló régió' kulcsa pedig az a humán infrastruktúra, amelynek központi eleme a humánerőforrást képző egyetem".²¹

Horváth angliai, német és skandináv, tehát fejlett országok példáin keresztül mutat rá azokra a tudományszervezési tapasztalatokra, amelyekkel Kozma is érvel a kisebbségi felsőoktatás-fejlesztés esetében.²² Már az 1960-as években is – az egyetemek alapításában mindenütt – a regionális gazdaság fejlesztésének igénye játszotta a meghatározó szerepet. Az új intézmények képzési szerkezetét a regionális gazdaságok szükségleteihez igazították, szoros kapcsolatokat ápolva a regionális hatóságokkal, és főleg a helyi gazdaságokkal. Horváth az egyetemek K+F (kutatás+fejlesztés) feladatkörei mellett további gazdasági érveket sorakoztat fel a belső regionális fejlődés mellett: technológiailag fejlett versenyképes termékek és szolgáltatások előállítás, hatékony értékesítése, tökevonzó erő, KKV-k (kis- és középvállalkozások) klaszteresedésében betöltött szerepük.²³ A Vajdaságban az adott regionális gazdaságfejlesztési perspektívák a felsőoktatás-fejlesztés terén háromlépcsős „akadályt” kell, hogy áthidaljanak:

1. Mivel alapcélként az ország regionális fejlesztési politikájában a felsőoktatás-fejlesztés, intézményalapítás nem szerepel, a helyi-regionális elitnek kell megküzdeni a (nem csak kisebbséget érintő) problémával.
2. A tartományi regionális szerveknek biztosítani kell a felsőoktatás és a regionális fejlődés szoros együttműködését, szem előtt tartva, hogy a felsőoktatás fejlesztése nem kizárólag az oktatásirányítás belügye, és fokozott ágazatközi koordinációt igényel.²⁴
3. A társadalmi szükségletként megnyilvánuló intézményalapítást követően biztosítani kell a hosszú távú működtetést, és az innovációs rendszer (új) elemeként a területfejlesztési feladatok megfelelő elvégzését, amelyhez a felsőoktatásnak – Horváth alapján – további feltételeket kell teljesítenie. A kutatást kiemelten kell kezelni, megfelelően ösztönözni, technológiai és gazdasági innovációkat kell létrehozni, támogatni kell a felsőoktatás és a gazdaság szervezett együttműködését egy területileg decentralizált felsőoktatási közegben, ahol a munkamegosztás, forráselosztás, intézményi méret területén is biztosított a kiegyensúlyozott fejlődés.²⁵

²¹ Florida, 1995; idézi: Mezei, 2007: 79.

²² Horváth, 2003: 193-202.

²³ Horváth, 2003: uo.

²⁴ Horváth a magyar modernizáció, illetve Magyarország felsőoktatás-fejlesztésére adott ajánlásaira hivatkozva. Horváth, 2003: 206.

²⁵ Horváth, 2003: 202.

Változásmenedzserek és a helyi (regionális) elit a politikai önmeghatározás útján

Kozma tanulmányában aláhúzza, hogy a kisebbségi felsőoktatási kezdeményezések Közép-Kelet-Európában egyszeri jelenségek, a megfelelő idő, azaz az 1989/90-et követő hatalmi vákuumok szülöttei.²⁶ Ezt a lehetőséget a vajdasági magyar politikai elit (elsősorban a balkáni háborúk miatt) elszalasztotta, így máig a kisebbségi magyar felsőoktatás intézményes megalakításával küszködik.²⁷ Nem nevezhető erősnek és egységesnek a „fogadó fél”²⁸ sem, a helyi (regionális) elit kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezései a nemzetpolitikai változások (Koszovó, Hága) függvényében gyakran meggyengülnek. Elbizonytalanodnak abban, hogy tényleg képes-e a lokális társadalom kiharcolni, majd befogadni az intézményt. Intézményalapításkor mindenképp szükség van: az önkormányzati-közigazgatási vezetőkre (polgármesterek, képviselők, stb.), a helyi értelmiségre (mint kritikus tömeg, szellemi potenciál), valamint a gazdasági elit képviselőire (vállalkozók, kisvállalatok mint munkaerő-piaci megrendelők), illetve a szakértelmiséggel kötött szövetségekre.²⁹

Kozma az intézményalapítási folyamatokban kiemeli a Változásmenedzserek – „a változás hordozóinak” (change agent) szerepét.³⁰ Gábrity meglátásában is – hasonlóan Kozmáéhoz – a változások hordozói karizmatikus, tudós, kockázatvállaló, de „rejtőzködő” egyéniségek, akik a politika képviselőinek segítségére (nemzetiségi, önkormányzati és vezető politikai-belgrádi körök), támogatásukra, kapcsolati tőkéikből eredő sikereire építenek. Kozma szerint: politikai neutralitásuk megőrzése cselekvésképtelenséget eredményezhet, politikai túlzott exponáltságuk, érdekérvényesítésük pedig rövid életű és bizonytalan lehet. Ennek valamiféle optimumával mérhető a felsőoktatási kezdeményezés sikere.³¹

A helyi elit változó tematikával tudja csak sikeresen kommunikálni a közösség felé egy intézmény alapításának szükségességét. A helyi – regionális társadalom tagjai által képviselt tömegigény (felsőfokú képzettség megszerzése anyanyelven, munkaerő-piaci érvényesülés, regionális fejlesztések stb.) hatalmi súlyt, nyomatótkot kölcsönöz a helyi elit számára.³² Az intézmény alapítását Kozma megítélése szerint, mint helyi önmeghatározást (kisebbségi, ideológiai elkötelezettségek, foglalkoztatottsági problémák, regionális együttélések–fejlesztések, európai fölzárkózás stb.) interpretálják, érzékelve és kitapintva az igényeket. Fontos, hogy a változások hordozói az intézményalapítást a helyi regionális politika kérdéseként exponálják több politikai szinten (városi politika, „határon túli” probléma, regionális politika, térségfejlesztés, kisebbségi politika, identitás stb.), idomítva az intézményalapítás adott helyi

²⁶ Kozma, 2005a: 35.

²⁷ Gábrity, 2006a: 122.

²⁸ Kozma, 2005a: 35.

²⁹ Kozma, 2004: 86-87.

³⁰ Kozma, 2004: 87.

³¹ Kozma, 2005a: 35-39.

³² Kozma, 2004: 85.

föltételeihez, korlátaikhoz, adekvát módon kommercializálva („eladva”) a helyi – regionális társadalom felé.³³

„Koalíciós megegyezésekről lehet csak szó. Gazdasági szempontokkal kell érvelni, és nem mondhatja senki sem, hogy az intézményalapítás nem szükséges. Egyik vita témája volt tulajdonképpen, az újvidéki és szabadkai értelmiség között az, hogy színmagyar felsőoktatási intézményt kell létrehozni... Ezek a kezdeményezések (Szlovákia, Románia példáját említve) gazdaságilag nem fenntarthatók, és csak gondokat szülnek. Támadások érték a multietnikus tematikájú intézményt is pár évvel ezelőtt....”

A tartományi oktatási miniszter, egyben az egyetemalapító bizottság tagja taktikai lépésnek tartja a multietnikus intézmény-fejlesztési koncepciót: Nem lenne ellenkezés, pozitív diszkriminációban részesülhetne ellenséggép formálása nélkül, ellenben egy színmagyar egyetemmel, amely folyamatos bántalmazások eleme lenne.

Tóth kutatási eredményekre hivatkozva kiemeli: „a vegyes lakosságú régióknak sajátos felsőoktatási-kulturális igényei vannak, amelyek eltérnek a homogén lakosságú térségektől. Ezekre válaszként olyan felsőoktatási intézményi modellek alakultak ki, amelyek nemcsak eltérnek az egynyelvű, egykultúrájú egyetemektől, hanem fejlesztésük, működtetésük, beillesztésük az (adott) oktatási rendszerbe sajátos munkát és szaktudást igényel”.³⁴

Szabadkai egyetemkonceptió – lassan őrlő malmok

A vajdasági magyarság jövőjét meghatározó felsőoktatási intézmény alapításával kapcsolatos eddigi tapasztalatok összegzése nélkülözhetetlen a további tervek, javaslatok kidolgozásában. „A magyar felsőoktatást illetően Szerbiában számos változás szükséges ahhoz, hogy a magyar kisebbség is európai szintű tudást szerezzen, ugyanakkor megőrizze nemzeti identitását, anyanyelvét és kultúráját”.³⁵ Láthatjuk, hogy a magyar érdekeltségű, új oktatási intézmények alapítása (tehetséggondozó gimnáziumok, *MTTK*) a Vajdaságban a többségi nemzet által magas prioritású figyelemben részesül, folyamatos ellenőrzés alatt áll, továbbá a megkezdett folyamatokra jellemző a késleltetés a helyi bürokrácia részéről. Következetes és kimért hazardírozásra van szükség ahhoz, hogy a felsőoktatás kerékkötői fokozatosan felszámolhatókká váljanak!³⁶

A tömbmagyarság szellemi központját képviselő Szabadka városa hordozója annak a délvidéki magyar politikum által kifejtett, és a nemzeti közösség érdekét tükröző

³³ Kozma, 2004: 87-89.

³⁴ Tóth, 2005: 31.

³⁵ Gábrity, 2006a: 117.

³⁶ Gábrity, 2006d: 24-28.

kezdeményezésnek, amely az önálló magyar felsőoktatás intézményesítését tűzte ki célul a régióban. Szabadka város felsőoktatási hagyománya a XVIII. századig nyúlik vissza. Szabadkán működött a Vajdaság első egyetemi kara, nevezetesen a jogi kar, 1920 és 1940 között. 1945 után következett be a szisztematikus leépítés korszaka a régió felsőoktatásában.³⁷

A szabadkai képviselőház 2003. július 22-én kinevezte az egyetemalapító bizottságot. Miután a bizottság elvégezte az alapítás szakmai indoklását, 2004. március 2-án a szabadkai képviselőház elfogadta a szabadkai állami egyetem koncepcióját, majd a tartományi kormánynak továbbította. A politikai szintér 2004-től kezdve számos meglepetéssel szolgált (többszöri parlamentáris választások, új pártkoalíciók, Montenegró kiválása, alkotmányozási folyamatok, Hága, majd Koszovó elhúzódo kérdése), ezek egyáltalán nem kedveztek a délvidéki magyar politika érdekérvényesítési célkitűzéseinek, így az egyetemalapítással kapcsolatos tervek megvalósításának sem.

A szakértői csoport által kidolgozott tervdokumentum³⁸ – hatástanulmány – részletezi, és indokolja az intézményalapítást. Az alapítás alapérvei és az intézmény társadalomgazdasági hatása 5 év távlatából sem változtak, viszont a felsőoktatási közeg, illetve a környezeti körülmények hoztak jelentős változásokat (EU, Bologna, felsőoktatási törvény, politikai felállás, stb.), amely a megvalósíthatósági tanulmány új erőviszonyokhoz történő idomítását követeli meg.

Gábrity kiemeli a regionális fenntarthatóság szempontját az újonnan alapításra kerülő egyetem esetében. Fontos, hogy „Észak-Bácska és Észak-Bánát régióbeli erőssége, vagyis stratégiai fejlődésében látható legyen az, hogy „elbír” egy egyetemalapítást. Mindemellett „szükséges a vajdasági tartományi- és az újvidéki egyetemi szervek, valamint az alapító szerbiai/vajdasági kormánysszervek beleegyezése, és nem utolsó sorban az akkreditációs bizonylat megszerzése”.³⁹

Gábrity a „szabadkai regionális, magyar/multiethnikus” egyetemalapítási kezdeményezést nyomós és határozott érvekkel támasztja alá.⁴⁰ „... Megalapítását eurokonform/integrációs hangvételű, mikro- (Észak-Vajdaság, Szabadka), mezo- (Vajdaság) és makro-regionális (Szabadka–Szeged–Eszék–Temesvár) társadalmi/gazdasági, tudomány- és oktatáspolitikai szükségletekkel indokoljuk.”⁴¹ A szülőföldön maradás ösztönzése az intézményesülő tudásközpont elsődleges célja, amely önálló (az újvidéki egyetemi struktúráktól), és képviseli a nemzeti kisebbségek érdekeit. Fercsik tanulmányában becslésekre hivatkozik, amelyek szerint a Magyarországon felsőfokú végzettséget szerző határon túli fiatalok megközelítőleg 50%-a nem tér haza,⁴² így a

37 Gábrity, 2006c: 105-113.

38 Vajdasági felsőoktatás fejlesztési program, I., II. és III. rész. Az önálló magyar felsőoktatási intézmény igényét feltérképező tanulmányok gyűjteménye. Stratégiai vázlat. HTMH, Budapest. Az MTT archívuma.

39 Gábrity, 2003b: 20.

40 Gábrity, 2005a : 222-224.

41 Gábrity: 2005a: 225.

42 Gödri – Tóth, 2005, idézi: Fercsik, 2008: 124-138.

tanulás, illetve a továbbtanulás valóban egy migrációs csatorna, amely a letelepedés előkészítő szakaszaként is értelmezhető.⁴³ A 2008-ban végzett empirikus kutatások viszont már olyan következtetéseket fogalmaztak meg, amelyek értelmében Magyarország ugródeszka későbbi migrációhoz (Nyugat-Európa felé). Fercsik a fiatal diplomások fokozott emigrálásának megfékezését egy magyar nyelvű, magas színvonalon működő szülőföldi egyetem létrehozásában látja, amely biztosítaná azt az európai szemléletet, és lehetőségeket a hallgatók számára, magasan kvalifikált tanárokkal, oktatókkal, amit Magyarország biztosítani tud.⁴⁴ Ebből is látszik, hogy a nemzeti kisebbségek (így a magyar közösség) szükségletei különböznek a többségi nemzetétől (hiányos szakemberképzés, különböző képzettségi térszerkezeti igények, regionális fejlődés-önszerveződés, határon átvívelő kapcsolatépítések). Szabad utat kell biztosítani a tanító- és pedagógusképzés fejlődésnek (óvó-, tanító-, kétszakos tanárképzés, nevelők és művelődésszervezők). Gábrity véleménye szerint az egyetemalapítással lehetőség nyílik magyar nyelvű képzésre, BSc szintig közgazdasági, üzleti és menedzsmenttudományok, műszaki tudományok (politechnikai kar alapítása), kertészettudomány területén, illetve építőmérnök-képzés (magyar/kétnyelvű képzés) és teológiai kar intézményesítésére. Az oktatás és kutatás támogatása érdekében magyar, szerb, horvát, német és angol nyelvű lektorátusok működtetése is fontos a többnemzetiségű egyetemi koncepció megvalósítása során.

A *Szabadkai Egyetem* (továbbiakban: *SZE*), mint multikulturális felsőoktatási intézmény létrehozásának céljai:⁴⁵

- A tudás, a tudomány, a művészetek és a multietnikus kultúra formálása és fejlesztése.
- Az általános, tudományos ismeretek és szaktudás átadása és készségek fejlesztése.
- A továbbképzés és a személyiség autonómiája iránti igény fejlesztése.
- A felsőfokú képzettség nyújtása és a továbbképzés más formái, melyek a felnőttoktatás részét képezik.
- Nemzetközi kapcsolatok fejlesztése a tudás és tudományos ismeretszerzés és –fejlesztés terén.
- A hallgatói mobilitás lehetővé tétele és népszerűsítése, az oktatói, tudományos-kutatói és művészeti munka egyesítése.

Az *SZE* tudatosan formált célrendszerének alapja a regionális fejlesztés, az északi régió területfejlesztési szolgálata, összhangban a modern oktatásszervezési követelményekkel.

⁴³ Fercsik, 2008: 128.

⁴⁴ Fercsik, 2008: 135.

⁴⁵ Gábrity, 2006c: 111-112.

Egyetemalapítás a helyi–regionális elit szemszögéből – helyzetkép 2009

A helyi-regionális elit egyetért az egyetemalapítás szükségességében. Nem különböznek a vélemények arról sem, hogy milyen felsőoktatási intézménynek van igazán létjogosultsága a Délvidéken:

„Ha Erdélyben lennénk, és másfél millió magyar élne a Vajdaságban, akkor biztos, hogy azt mondanám, hogy 'jöjjön' a tiszta magyar egyetem.... Mivel azonban a Vajdaságban ennél jóval kevesebb magyar van, nem gondolkozhatunk tiszta magyar egyetemen, mert egyszerűen hallgatóság nem lenne.” (A 2006-ban alakult MTTK dékánjának véleménye.)

A többnemzetiségű intézményalapítási konszenzust támasztja alá az egyetemalapító bizottság tagjának meglátása is, miszerint:

„Ma már a multietnikus irányzat képviselői közül kerülnek ki azok az emberek, akik a jövő egyetemének kérdéséről dönteni fognak, tárgyalni fognak. Fogyatozik az 'ortodox' vonal, a színmagyar egyetemet akaró, asztalt verők táborá...”

Abszolút realitásnak látja a helyi-regionális elit (az akadémiai oligarchia, az állami bürokrácia, és a piac képviselője egyaránt) – egy multietnikus egyetem koncepcióját.

„Ebben a kérdésben a politikumnak meghatározó szerepe van. Ha a politikum ebben felismeri a számára 'szükséges jó dolgokat', amivel aztán operálni tud a különböző politikai kampányok során, akkor fölkarolja ezt a dolgot”.

A dékánasszony kijelentését a magyar tanítóképzés tapasztalataival támasztja alá. Az egyetemalapító bizottság tagjának véleményével kiegészítve az előbbieken leírtakat:

„Vajdaságban, vagyis Szerbiában egy kisebbségnek szüksége van a politikai hangulat kreálására is, mind a nemzetközi, mind a belpolitikai nyomásgyakorlásra”. „... A magyar döntési függetlenség tulajdonképpen nem létezik az Újvidéki Egyetemen belül. Azonban egy szabadkai multietnikus egyetem kereteiben a magyar döntési függetlenségnek több esélye van, főleg ha maga a lokális szféra, vagy az önkormányzat is esetleg magyar érdekeltségű, vagy a tartományi kormányban van magyar húzóerő.” (Az egyetemalapító bizottság tagjának megítélését idézve.)

További érvek a „többnemzetiségű intézményalapítás és magyar érdekérvényesítés” mellett a tartományi oktatási miniszter részéről:

„Ebben az új intézményben legalább 2-3 nyelven történne az oktatás, tehát a délvidéki magyar oktatók eleve előnyben részesülnek (magyar, szerb

nyelven, esetleg angolul oktatnak), duplazzák az oktatást, óraszámot, tanárigényt, csoportosítást hajtanak végre, tehát „gazdaságilag fenntartható kart hoznak létre” és az intézmény égisze mégiscsak a magyarság kezében maradhat. Nem veszítjük el a magyar vonalat...”

„A Szabadkai Egyetemnek 'másabbnak, kicsit különbözőbbnek' kell lennie, mint egy újvidéki integrált egyetem, amely a többségi nemzet számára biztosít (elsősorban) szakembereket.”

A délvidéki magyarság speciális humán erőforrás igényekkel rendelkezik, létszáma kicsi, amelyet csak is egy „rugalmas” egyetem tudna biztosítani. Kérdés, a gazdaság számára, a délvidéki magyarság számára hol lehet ezeket a szükséges szakembereket kinevelni? Milyen képzésekre lesz (tanári–humán erőforrás) lehetőség az SZE-n belül, és mi az amiben a külföldi (elsősorban magyarországi) egyetemekre kell majd számítani?! Mind olyan kérdések, melyek pontos megválaszolásához felmérésekre, tárgyalásokra lesz szükség.

„A rugalmas egyetem egy nem mindennapi fogalom... Mit is értenénk alatta?! Az elképzelések szerint, mondjuk BSc-szinten meg kellene valósítani egy törzsgárdával az alapoktatást, néhány területen, és azután más karokkal együtt, közös oklevél kiadással megszervezni a változatosságot”.

Az oktatás helyszíne változna (a még meglévő határ egyik illetve másik oldalán), vagy „utazó” tanárokkal lehetne megoldani a kezdeti hiányosságokat.

„Így meg tudnánk oldani, hogy egyik évben villamosmérnököket, másik évben erdészmérnököket, a harmadikban fizika tanárokat képeznénk... ezt értem rugalmasság alatt.”- Idézve a tartományi oktatási miniszter érveléseit.

Az eddigi „hosszú lejárátú” intézményi megoldások, mint pl. a *Műszaki Főiskola* (továbbiakban: MF), amely évek óta villamosmérnököket képez, nem megfelelő a délvidéki magyarság fenntartható gazdasági fejlődését illetően.

„Olyan szakembereket kell kiképezni, akik nem egy egyszerű, matematikai képlet alapján megalkotott intézményből kerülnek ki, és erős bennük az „itt-élési igény”.” – A tartományi miniszter (egyben az MF tanára) érvelését idézve.

Akadályokkal szembesülve...

Az interjúalanyok a potenciális SZE legnagyobb akadályai közé sorolták:

(...) Sok minden: Első dolog: Kérdés, hogy a politikum akarja –e?

Ha megérett az idő, és a politikum „megegyezt” ..., akkor nyitották meg az MTTK-t is.

... a megfelelően kvalifikált tanári kar biztosítása, elegendő számban, teljes munkaidőben foglalkoztatott oktatóval – akkreditáció,...

... tantermek (épület), infrastruktúra, felszerelések, taneszközök hiánya, beruházások hiánya ...

...a minőségi tantervek...

Az egyetemalapítás jogi-technikai és nem kevés esetben politikai-taktikai lépései az empirikus kutatás során nyilatkozó, tapasztalatokkal rendelkező interjúalanyok válasza szerint a következőkben összegezhetők: Első lépésként, koncepciót kell kidolgoznia az alapítónak, amelyet a *Köztársasági Felsőoktatási Fejlesztési Tanács* elé kell terjeszteni. Csak a szóban forgó elaborátum illetékes tanács részéről történő elfogadtatását követően hozhatja meg az alapító az alapítói okiratot. A működési engedélyt a *Szerb Oktatási Minisztérium* (továbbiakban: *SZOM*) adja ki, miután az akkreditációs bizottság elfogadta a tanulmányi programokat, a *Nemzeti Felsőoktatási Tanács* (továbbiakban: *NFT*) pedig jóváhagyta az egyéb minőségi kritériumokat. A felsőoktatási intézmény viszonylag szabad a tanterv kialakításában, tudományos kutatói és kiadói tevékenységében, azokat az egyetemi tanácsnak kell jóváhagyni. Szervezeti egységei az önálló kutatóintézetek vagy közös intézetközpontok, karok, informatikai-, kutató-, fejlesztő központok, könyvtárak, laboratóriumok, innovációs központok stb. Szintén a felsőoktatást szabályozó törvényes keretre (egyben egyetemalapítási minimumokra – esetleges akadályokra) hivatkozva, az akadémiai oligarchia képviselőiben nyilatkozó egyetemi tanár véleménye szerint az egyetemnek két formája lehet: akadémiai stúdiumok⁴⁶ és alkalmazott stúdiumok egyeteme.⁴⁷ Előbbiben legalább 5 akkreditált szakot oktatnak legalább 3 tudományterületen. Itt alap-, magiszteri- és doktori képzést is folytatnak. Az alkalmazott tanulmányok egyetemén alap-, speciális- és – ha külön kutató tevékenység is van – magiszteri képzés folyhat.

„A tanulmányi programokat belföldi és külföldi intézményekkel vagy nemzetközi szervezetekkel közösen is meg lehet szervezni. Ezen képzések keretében lehetséges lesz a két-több diploma adása is. Egy külföldi

⁴⁶ univerzitet akademskih studija

⁴⁷ univerzitet primenjenih studija

intézmény, vagy alapítvány, civil szervezet alapítási joga egyelőre korlátozott Szerbiában.” (Az egyetemalapító bizottság tagjának véleményét idézve.)

Az alapítás lehetősége a reformok közepette folyamatosan változik. Adott társadalmi-politikai viszonyok között még tisztázatlan a tartomány alapszabályzata, hatásköreinek kibővítéseiről szóló törvény. Ezek új távlatokat, akciótereket nyithatnak meg a politikai elit előtt, de ezekre fel kell készülni.

„Ismerni és figyelni kell, hogy az új törvények rendelkezései országos, vagy tartományi szinten felelnek-e meg számunkra, és ahhoz kell alkalmazkodni, amely előnyösebb.” (Az egyetemalapító bizottság képviselőjében nyilatkozó interjúalany véleményét idézve.)

Az egyetemalapításra ugyanis (jelen törvényes keretek között is – Omnibusz, 2002. 12-15. szakasz) a *Vajdasági Képviselőház* is jogosult, de a koncepcióval való egyetértésért az SZOM-hez, jóváhagyásért az NFT-hez kell fordulnia. A szerb kormány tehát igyekszik az állami felsőoktatási intézményeket közvetlenül irányítani. Mindez semmiképpen sem kedvez a kisebbségi felsőoktatásnak, de alkalmazkodva a körülményekhez, és az újgenerációs politikai elit tudására, képességére, jelen körülmények között kell a tartományi magyar politikai érdeket tömörítve a szerb kormányzati, oktatáspolitikai szervek előtt határozottan fellépni – politikai konszenzusokat kiharcolni.

A tartományi oktatási miniszter finanszírozási akadályokat nem lát tartományi szinten:

„Gyakorlatilag két kar (MTTK, MF – kari szintre emelését követően) már pénzelve van, egy harmadik kar kellene. Egy olyan tudományágat kell egyetemi kar formájában Szabadkán létrehozni, amely kielégíti a társadalmi igényeket is, másrészt a tudományágak felosztásával összhangban van, és főleg, amire tudunk megfelelő tanárokat találni, hogy akkreditálni tudjuk az új programokat (ez lehetne mondjuk környezetvédelem, művészetek...)”

Kezdetek, minőségi – humán-infrastruktúrabeli kérdések

A kezdeti bizonytalanságok áthidalására a külföldi vendégtanárok szolgálhatnak megfelelő segítséggel.

„Az anyaországból érkező vendégprofesszorok beilleszkedése a szerbiai programba nem okoz különösebb nehézséget, ha ismerik a tannyelvet és van erről egyetemi kinevezésük. Természetesen világos tanerőhiány esetében lehet ezt kérvényezni. Úgy tudom, hogy például 2007-ben 28 országból 94 vendégtanár volt itt, de az ország nyitásával és a

vízumkorlátok enyhülésével remélhetőleg 2009-10-ben az oktatói és a hallgatói mobilitás is lendületet vesz, amivel operacionalizálni lehet majd az intézménykapcsolatokat, közös szakok nyitása érdekében.” (A Magyarországon vendégtanárként is oktató egyetemi előadó véleményét kiemelve.)

A tartományi oktatásügyi miniszter a Magyarországgal folytatott diplomáciai kudarcként éli meg, hogy egyeztetéseket követően sincs még mindig a két ország között aláírva az az egyezmény, amely értelmében a két ország kölcsönösen elismeri az egyetemi tanári kinevezéseket: „*így a magyarországi tanárokkal nem lehet elvégezni az akkreditációt.*”

A szükséges tanári állomány etnikai megoszlását illetően a Vajdaságban a helyzet a következő: az Újvidéki Egyetemen cca. 2 100 tanár és munkatárs közül 8% magyar (az egyetemi karokon 7-8%, míg a főiskolákon 17% körül mozog a magyar tanerő), mintegy 200 személyről van szó. A tanárok életéveik szerint fiatalabbak a főiskolákon, a korosabbak pedig az egyetemi karokon vannak.

„Részben kielégítő a felsőoktatási káderek száma a mérnöki, természettudományi és az orvosi szakon – itt potenciális hiányosságokat a külföldre távozás jelenthet – tudhattuk meg a társadalomtudományok területén tevékenykedő egyetemi tanártól – , nagy a hiány a jogi és minden társadalomtudományi szakon. A pedagógusképzésben és más humán tudományok terén fontos a magyar felsőoktatókat pótolni.”

Az egyik egyetemi tanár, interjúalany tapasztalata azt bizonyítja, hogy magyarul tudó tanársegéd szinte alig van, tehát hiányzik az utánpótlás.

„Amikor számot vetettünk a Szabadkai Egyetem potenciális tanári gárdájáról, mintegy 150-160 tudományok doktorát tudunk felsorakoztatni” – Az egyetemalapító bizottság tagjának elmondásai alapján. – „Szembesültünk azzal a ténnyel, hogy hiányoznak a fiatalok és a folytonosság a tudomány művelőinek generációi között. 20 éves kiesés van a fiatal kutatói utánpótlásban. Most, tulajdonképpen a jövő gárdájának verbuválásán kell dolgozni, amelyekre majd alapozni lehet. Ha ezt nem tesszük meg az elkövetkező 5-10 évben, akkor nagy gond lesz. A doktoranduszok képzését folyamatosná kell tenni, ebben Magyarország szerepe rendkívül fontos. Tapasztalataim szerint a fiatalok komolyan gondolják a tudománnyal való foglalkozást, érzik ennek a szükségletét, érzik azt, hogy ebben az oktatási rendszerben ők megtalálnák a helyüket. Véleményem szerint nem arról van szó, hogy nem tudunk megfelelő számú fiatalot toborozni, sokkal inkább az a kérdés, hogy intézményeket tudunk-e létrehozni számukra!”⁴⁸

48 T. Mirnics *Az anyaországi PhD-ösztöndíjak vajdasági hasznosulása* c. kutatása során is megfogalmazódik az egyete-

A tartományi oktatási miniszter köztársasági minisztériumi egyeztetésekkel, tárgyalásokkal alátámasztott személyes véleménye szerint:

„A kétszakos tanárképzés abszolút elfogadható, és igény van rá, és meg is valósítható. Ez a világon mindenhol működik, és valójában ez lenne az, ami tulajdonképpen szélesítené a spektrumát a tanári gárdának, és a fiatalok bekapcsolását a szabadkai tanítóképzőbe, azon keresztül pedig a szabadkai egyetem kifejlesztésébe, intézményesítésébe. És ez részben jó, hogy a fiatalok nagy része külföldi kapcsolatokkal rendelkezik már, amit nagyon komolyan lehetne hasznosítani.”

Arra a kérdésre, hogy szükség lenne-e egy – az anyaország (esetleg tartományi kisebbségügyi titkárság, magyar érdekeltségű önkormányzatok) által finanszírozott alapra, amely az SZE által profilozott szakok emberi erőforrás igényére összpontosítana, menedzselné a fiatal oktatók-kutatók nevelését az elkövetkezendő 5-10 évben (PhD-képzések Magyarországon, az EU-ban, speciális profilok, specializáló kurzusok stb.) támogatólagos válasz született. Konkrét elképzelés, akcióterv ezzel kapcsolatban azonban nincs. Nem történt eddig ilyen jellegű kezdeményezés sem. Az egyetemalapító bizottság előbbi véleményét kiegészítve a következőket emelte ki:

„a fiatal oktatók-kutatók kinevelésének menedzselése (önkormányzati szerepvállalással) nem csak egy egyetemalapítás miatt lenne fontos, hanem a vajdasági magyarság létérdeke miatt, a régió fejlesztési céljai okán is.”

A minőségi hiányosságok pótlása sok esetben könnyebb, mint az égető demográfiai irányvonalak megváltoztatása/megfékezése/visszafordítása. Az egyetemalapító bizottság tagjának meglátása:

„A Szabadkai Egyetemnek egy többnemzetiségű közösség (kb. 500 000 fő) felsőoktatási igényét kell kielégítenie, amihez a szervezési elvek a következők: a nyitottság, a régió igénye felé (gazdasági vagy nyelvi igények), racionalitás, elkerülendő a párhuzamosság a szakok bevezetésében, intézményes együttműködés tervezése, (a már említett) rugalmasság, váltakozó piaciigényes szakok. Az, amit ehhez igen nehéz biztosítani: az egyetemi campus - előírt infrastruktúrával; kinevezett tanerő a tantárgyak 70%-ára és végül több évtizedre biztosított hallgatóság: legalább 3 000-5 000 (jelenleg 3 000 alatt van!).”

További demográfiai negatív trendekre hívja fel a figyelmet egyik interjúalany, miszerint a magyar anyanyelvű iskolások részaránya az összes tanuló számához

viszonyítva a különböző oktatási szinteken évről évre csökken, ami nemcsak azért van, mert kevesebb magyar gyermek születik, hanem azért is, mert továbbtanulási hajlamuk és esélyük is kisebb, mint a többségi nemzetiségé. Elszomorító, hogy hosszú időszakon át csökkent a magyar egyetemi hallgatók száma: 1966/67-ben a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók száma több, mint 4 300 volt – a jelenleginek majdnem kétszerese. 2 000-ben az újvidéki állami felsőoktatási intézményekben csaknem 1 500 hallgató tanult, Szabadkán pedig kb. 1 100. Három év múlva a helyzet megváltozott: 2003-ban Szabadkán már csaknem 1 600 volt a számuk, Újvidéken pedig 1 230. Ennek az lehet az oka, hogy a magyar fiatalok szívesebben választották a magyar vagy részben magyar tannyelvű intézményeket, de közrejátszhatott az olcsóbb albérlés és a könnyebb utazási lehetőség is – az egyetemi tanár tapasztalatait, korábbi empirikus kutatáseredményeit összegezve. Az MF tanára is megjegyzi, hogy a szabadkai hallgatói részarány „átcsapott” az utóbbi időben. Ez viszont igazolja azt, hogy a délvidéki magyar fiatalok számára Szabadka, mint potenciális egyetemi központ igen is vonzó, és ha „tudunk biztosítani a felsőoktatás keretein belül anyanyelvű oktatást, akkor erre határozott igény van.” Ez természetesen nem zárja ki a többségi nemzet képviselőit sem, akik szintén gazdasági és egyéb racionális érveket felsorakoztatva a közeli szabadkai karok közül válogatnak pályaválasztásuk adott pontján.

A fiatalok iskolaválasztási preferenciája is meghatározó egy új egyetem esetében, amely alapításába „Európa-kompatibilis szakok, programok nélkül nem is érdemes belevágni... Ezek a szakok egyediek, rugalmasak és multidiszciplinárisak kell, hogy legyenek” – az egyetemi tanár véleménye szerint. A jogászképzés területén, sőt az egyes bölcsészeti szakokon (szociológia, pszichológia, történelem) és a mezőgazdasági képzésben is a magyar hallgatók alulreprezentáltságával találkozunk. Az MTTK vezetője, saját intézményének szemszögéből indokolta meg az egyetemalapítást:

„Olyan szakokkal és szakpárosításokkal, amelyek nem találhatók meg, az Újvidéki Egyetemen (történetesen: tamburaszak, egyházi zene-szak, stb.). Ezek nincsenek meg, viszont ezeknek létjogosultságuk van.” „A szakmai érdeklődése mellett (amely sok esetben meg is lenne a hallgató részéről), döntő az oktatási intézmény közelsége és tannyelve.”

Ezekben a tényekben minden interjúalany egyetért, és megfogalmazza az többnemzeti egyetemalapítási koncepció alapmomentumát, amelyben az anyanyelv mellett szükség van az államnyelv (és további idegen nyelvek) elsajátítására, mert csak ez biztosítja a délvidéki magyarság munkaerő-piaci érvényesülését a Szerbiai és közeli európai körülmények között.

Fokozatos lépések... fenntarthatósági szempontok

„A kisebbségi tudományművelést elsősorban a magyar felsőoktatási intézményekbe érdemes összpontosítani, és csak hiánypótlás esetében a civil tudományos társaságokra támaszkodni. A bezárkózást azonban nem szabad megengedni. Stratégiában kell gondolkodni, egyfajta magyar „bolognai folyamatban”, amely kidolgozza azt a lehetőséget, hogy intézményeink átjárhatósága (oktatók, tanulók) már nem függ a szomszédos állam akaratától. Így a határon túli térségek felé létrejönne egy intézményes magyar nyelvű tudástranszfer, ami a magyar gazdaság presztízsét is növelné.” (Az egyetemalapító bizottság tagjának meglátása mindenképpen integrálandó a szabadkai egyetemkoncepcióba.)

A helyi-regionális elit megszólaltatott képviselői hangsúlyozzák:

„Az intézményesülő egyetemnek nyitottnak kell lennie: szoros kapcsolatot kell kiépítenie a gazdasággal (transzfer), amely nélkülözhetetlen lesz a folyamatos kutatómunkához, figyelembe véve a versenyhelyzet kialakulását a határ menti egyetemek között, hiszen ma a magyar nyelvű intézmények közötti kapcsolatokra nem jellemző a funkciómegosztásra való törekvés.” „Az egyetem szintjén az egymással kapcsolatban álló tudományos-kutató és fejlesztési szervezetek rendszere ma még igen laza, ezért akár a nem egyetemi jellegű kutató, fejlesztő és egyéb intézményeket is fejleszteni kell.” – A tudományos műhely vezetőjének meglátását idézve. – „A régió tudományos potenciálját (Szabadka és Szeged vonzáskörzetében) alkotó tudományos kutatóintézetek, technológiai transzferközpontok, innovációs központok vagy ipari intézetek száma a Vajdaságban alacsony, hiányzik a társadalomtudományi, humánorientált kutatóintézeti szféra.”

A térség a „légiesedő” határokkal megnyílik. „Nagyobb-tágabb régiós munkaerő-piaci igények merülnek fel, amely elsősorban gyakorlati jellegű és rugalmas tudáselemeket igényel, a multidiszciplináris képzettségeket helyezik előtérbe. Ezekhez a valós munkaerő-piaci igényekhez kell igazítani a szakok, karok megnyitását. Nem szabad ugyanakkor figyelmen kívül hagyni a munkaerő fluktuációt és a határon átvélő mozgásokat.” – Vélik a térség felsőoktatási problematikáját jól ismerő helyi-regionális elit képviselői.

Közös álláspontra helyezkedik a helyi-regionális elit az intézményalapítás további lépéseit, azok prioritását illetően is. A három soron következő feladat:

1. Megvárni a törvényt, hogy elkészülhessen a kétszakos tanárképzés akkreditációja. Majd ennek értelmében *Pedagógiai Karrá* alakítani át az *MTTK*-t.
2. Kari szintre emelni az *MF*-et.

3. Harmadik lépésként pedig meg kell találni azt a harmadik tudományterületet, amely alkalmas adott humánerőforrás-infrastruktúrával működni.

A kétszakos tanárképzésben a tanítóképző esetében is be kell vezetni a multietnikus nevelést, vagyis a gazdaságossági és racionalitási elvek miatt be kell vezetni a kétnyelvű (többszenyelvű) képzést! A továbbiakban (a jövőben) az *MTTK* számára a követendő példa: „A finnországi Joensuu Egyetem perifériális helyzetéből, kicsi méretéből adódóan, valamint az adott bizonytalan társadalom-gazdasági helyzetnek köszönhetően rákényszerült a változásra. Kitűnő példája annak, hogyan tud a tanárképzés, a hiányzó üzleti-vállalkozói, illetve műszaki képzések hiányában üzleti irányultságú intézménnyé fejlődni. Regionális dimenzióban történő gondolkodás, kicsi méret, személyesség, perifériából adódó összetartás, rugalmasság, kiemelt prioritású szakterülettel, amely mint húzóág működteti a folyamatokat.”⁴⁹

Következtetések

Gábrity a vajdasági kisebbségi közeg oktatását érintő aktuális problémák között említi a kisebbségek esélyegyenlőtlenségének fokozatos konzerválódását. Jelen van a többségi hallgatói kontingensre jellemző számbeli növekedés, expanzió, azonban ez számos regionális egyenlőtlenséget is magában hordoz. Differenciálódik a vajdasági magyarság oktatási háttere (továbbtanulás, iskolavégzettség) a tekintetben, hogy valaki a tömbben él vagy a szórványban, falun és városban.⁵⁰ A legjelentősebb regionális egyenlőtlenségek a felsőoktatás területén jutnak kifejezésre.⁵¹ Sajnálatos megállapítás, hogy a munkaerőpiaci affirmációkat javítani a képzések éppen ezen formája tudja. Folyamatos a kisebbségi közeg, így a vajdasági magyarság többségi nemzettel szemben vívott kompenzációs harca. A nyelvhasználat terén megmutatkozó determinisztikus különbségek erősítik az esélyegyenlőtlenséget (lehet szó felsőoktatásról, felnőttképzésről, munkába állásról egyaránt). A magyar nyelven tanulás lényegében a vajdasági magyar fiatal számára az oktatási rendszerben maradás feltétele. Lemaradásuk oka nem képességeik gyengeségében keresendő, ugyanis „esélyegyenlőségük csökken az államnyelv ismeretének hiányában és az anyanyelvű iskolai tagozatok, vagy a minőséges tanári káder, tankönyvek nélkülözése miatt.”⁵²

A megoldásra váró intézményalapítás jellegzetességei a Délvidéken a következők:

⁴⁹ Hrubos, 2004: 30.

⁵⁰ Gábrity, 2008a: 31-108.

⁵¹ Takács, 2008b: 271-283.

⁵² Gábrity, 2006a: 61-122.

- A forrásszabályozási és egyéb gazdasági-racionalitási elvek is amellet szólnak, hogy a Délvidéken egy multietnikus felsőoktatási intézményt kell alapítani. Az anyaországi források szűkösek, nem mutatkozik hajlandóság újabb önálló felsőoktatási intézmény finanszírozására, kihelyezett tagozat indítására a Kárpát-medencében. Viszont a tartományi szinten érdeket érvényesítő nemzeti kisebbségek, felismerve a probléma jelentőségét, képesek lennének a cél érdekében koncentrálni erejüket. A multietnikus hagyományok szellemében kiépülő intézmény nem adhat okot diszkriminációra (csak pozitív értelemben). A többnemzetiségű Vajdaság lehet csak képes egy többnemzetiségű, a tartomány etnikumai számára létrehozott felsőoktatási intézmény alapítására, működtetésére.
- A délvidéki helyi-regionális elit a Kárpát-medence régióinak tapasztalataival is tudatosan érvelve, más koncepcióban gondolkodik! Számukra a multietnikus egyetem az, amely a megoldást jelenthetné a délvidéki magyar felsőoktatás problémáira. A magánegyetem-alapításhoz kevésnek érzik a magyarság kondícióit, így inkább állami intézmény alapításában gondolkodnak (a tartomány segítségével), a pénzügyi fenntarthatóság egyszerűbb megvalósítása miatt is.
- Az intézmény „regionális” mivolta csak rövid utalások erejéig jelenik meg az interjúalanyok nyilatkozatában, a területfejlesztési funkció nem tudatos. Inkább nemzeti-identitásmegőrző feladatokként kezelik az intézményalapítást. Az európai intézményalapítási tendenciákat azonban nem szabad szem elől téveszteni, és ezeket kell egy készülő intézményalapítási koncepcióba beépíteni.
- A támogatáspolitikai reformjainak célkitűzései változatlanok: a tartós szülőföldön maradás, munkaerő-piaci esélyek javítása, egy új, nem csak az eddigi (kevésbé funkcionális) alapítványi rendszer által finanszírozott keretben, ahol egy etnikai helyett versenyképes (regionális, határokon átnyúló) egyetemi modell kialakítása lesz szükséges.⁵³ A felsőoktatási intézmény magára vállalja a régiófejlesztés feladatköreit is, EU-s forrásokkal kalkulál, projektmenedzsment elvek mentén működik.
- A kisebbségi politizálás hangvétele: a közösségi önmeghatározás etnikai közösségfelfogás kell, hogy legyen – multietnikai síkon, ellenségkép formálása nélkül. Fontos a más csoportok jellemzőiből történő mozaikszerű „építkezés”, ami a vajdasági lakosság esetében a több lábon állást, a szerteágazó érdekérvényesítés lehetőségét jelenthetné. A határközi együttműködésekkel erősíthetők ezek a szálak, mindazon által, hogy a területazonosság modern eszközeivel – a regionális fejlesztésekkel a térség

⁵³ Egyed, 2005: 60.

egyébirányú felzárkóztatása is megvalósítható. A hivatalos nyelvhasználat lehetőségét ki kell használni az önmeghatározás gyakorlása során, a meglévő közös kulturális értékeken, örökségen pedig meg kell tudni osztózni. A közös történelmi tudat a Vajdaság, mint régió szellemiségét áthatja, ahol a jövőformáló irányzatok a közös felsőoktatási intézményben végzett nemzedékek kezében összpontosulnak majd.

- Stratégiai célkitűzés: felzárkózás a többségi nemzethez, az anyaországhoz egyaránt.⁵⁴

Multietnikus egyetem mihamarabbi alapítását kell magára vállalnia a helyi-regionális elitnek. A tanulmány hipotézisét a szakértői vélemények alátámasztják, ugyanis a Délvidéken nem hozható létre önálló magyar felsőoktatási intézmény. Hálózatépítési együttműködés működtetése lehetséges, elsősorban a már létező pozitív tapasztalatok adaptálhatóságára támaszkodva. A határokon átvívelő, széles regionális érdekeket kiszolgáló felsőoktatási koncepció lehet csak működőképes, ez teremthet jövőt a régióban.

Irodalomjegyzék

BERÉNYI, 2005

Berényi Dénes: *Eredmények, következtetések és javaslatok összefoglalása*. In: GÁBRITY Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 13-23.

EGYED, 2005

Egyed Albert: *A magyarországi felsőoktatási és kutatófejlesztési támogatáspolitikai kvantitatív és kvalitatív elemzése*. In: GÁBRITY Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 41-61.

FERCSIK, 2008

Fercsik Rita: *Szülföldről a hazába – és vissza?* In: SZARKA László – KÖTÉL Emőke (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest 2008. 124-138.

⁵⁴ Kozma, 2005b: 176.

- GÁBRITY, 2003a Gábrity Molnár Irén: *Az értelmiségpótlás körülményei*. In: GÁBRITYNÉ Molnár Irén és MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek*. MTT, Szabadka 2003. 287-329.
- GÁBRITY, 2003b Gábrity Molnár Irén: *Anyanyelvű felsőoktatás feltételei a Vajdaságban*. In: *A vajdasági magyar felsőoktatási konferencia publikációs anyaga*. Magyar Nemzeti Tanács, Szabadka 2003.
- GÁBRITY, 2005a Gábrity Molnár Irén: *Magyar vagy multietnikus egyetem alapításának indoklása Vajdaságban*. In: KONTRA Miklós (szerk.): *Sült galamb? Magyar egyetemi tankönyvpolitika*. Forum, Somorja – Dunaszerdahely 2005. 211-228.
- GÁBRITY, 2005b Gábrity Molnár Irén: *Útkereszteződés – avagy az anyaországi támogatások vajdasági légköre*. In: GÁBRITY Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 65-87.
- GÁBRITY, 2005c Gábrity Molnár Irén: *A kihelyezett tagozatok támogatásának hasznosulása*. In: GÁBRITY Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 165-195.
- GÁBRITY, 2006a Gábrity Molnár Irén: *Oktatásunk jövője*. In: GÁBRITYNÉ Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa. (szerk.): *Oktatási oknyomozó*. MTT, Szabadka 2006. 61-122.
- GÁBRITY, 2006b Gábrity Molnár Irén: *Oktatásügy – a tudásalapú társadalom felé*. In: GÁBRITYNÉ Molnár Irén és RICZ András (szerk.): *Kistérségek élettereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. RTT, Szabadka 2006. 103-130.
- GÁBRITY, 2006c Gábrity Molnár Irén: *A vajdasági magyar felsőoktatás szerveződése*. In: JUHÁSZ Erika. (szerk.): *Régió és oktatás*. Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, Debrecen 2006. 105-113.

- GÁBRITY, 2006d Gábrity Molnár Irén: *Felszámolhatók a felsőoktatás kerékkötői?* = In: *Aracs*, 2006. VI. évf. 3. sz. 24-28.
- GÁBRITY, 2008a Gábrity Molnár Irén: *A régió felnőttoktatási rendszerének jellegzetességei*. In: GÁBRITY Molnár Irén (szerk.): *Képzettek a jövő. A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában*. RTT, Szabadka 2008. 31-108.
- GÁBRITY, 2008b Gábrity Molnár Irén: *A bolognai folyamat Szerbiában az Újvidéki Egyetem példáján*. In.: KOZMA Tamás – RÉBAY Magdolna (szerk.): *A bolognai folyamat Közép Európában*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2008. 107-128.
- GÁBRITY, 2008c Gábrity Molnár Irén: *Oktatásunk láttelepe*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Újvidék – Szabadka 2008. 16-19., 82-101.
- HORVÁTH, 2003: *A területi fejlődést befolyásoló tényezők a posztindusztriális Európában*. In: HORVÁTH Gyula (szerk.): *Európai regionális politika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 193-197.
- HRUBOS 2004 Hrubos Ildikó (szerk.): *A gazdálkodó egyetem*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2004. 14-129.
- KOZMA, 2004 Kozma Tamás: *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2004. 78-90.
- KKOZMA, 2005a Kozma Tamás: *Kisebbségi felsőoktatási és tudományszervezési kezdeményezések Közép- és Kelet-Európában*. In: GÁBRITY Molnár Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 35-39.
- KOZMA, 2005b Kozma Tamás: *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2005. 162-182.
- MANDEL, 2007 Mandel Kinga: *A román felsőoktatás-politika változásai 1990-2003 között*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár 2007. 9-30.

- MEZEI 2007 Mezei Katalin: *A felsőoktatás és a területi fejlődés kapcsolata, elméleti összefüggései*. In: RECHNITZER János – SMAHÓ Melinda (szerk.): *Unirégió – Egyetemek a határ menti együttműködésben*. MTA RKK, Pécs-Győr 73-104.
- RÁC, 2008 Rác Livia: *A humánerőforrás oktatásának finanszírozása*. In: GÁBRITY Molnár Irén és MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Regionális erőnlét*. MTT, Szabadka 2008. 293-317.
- RECHNITZER – SMAHÓ, 2007 Rechnitzer János – Smahó Melinda: *Interregionális, határ menti kapcsolatok*. In: RECHNITZER János – SMAHÓ Melinda (szerk.): *Unirégió – Egyetemek a határ menti együttműködésben*. MTA RKK, Pécs-Győr 2007. 52-71.
- STRATEGIJA, 2007 Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije za period od 2007 do 2012. godine.
- T. MIRNICS, 2005 T. Mirnic Zsuzsanna: *A szülőföldtől a tudományig. Az anyaországi PhD ösztöndíjak hasznosulásának vizsgálata*. In: GÁBRITY Molnár Irén, MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka 2005. 131.
- TAKÁCS, 2008a Takács Zoltán: *A szerb oktatási rendszer lokális kompetenciáinak mérlege – regionális fejlesztési távlatok*. In: BUDAY-SÁNTHA Attila, HEGYI Judit, RÁCZ Szilárd (szerk.): *Önkormányzatok gazdálkodása – helyi fejlesztések*. PTE KTK, Pécs 389-394.
- TAKÁCS, 2008b Takács Zoltán: *A felsőoktatás regionális dimenziói a Vajdaságban*. In: BUDAY-SÁNTHA Attila – ZEMPLÉNYINÉ Bartha Júlia (szerk.): *Évkönyv*. PTE KTK, Pécs 2008. 271-283.
- ZAKON, 2002 Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti Autonomne Pokrajine (2002) = Szerbia Köztársaság Hivatalos Közlönye. 6. sz.
- ZAKON, 2005 Zakon o visokom obrazovanju (2005) = Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye. 76. sz.

Egynyelvűség, kétnyelvűség és rövid távú memória

Tanulmányom témája a kétnyelvűség és az egynyelvűség jelensége. A kutatás vizsgálati tárgya az egynyelvű és a kétnyelvű személyek között feltehetően létező különbségek feltérképezése. A több nyelv tudása ma már nagyon elterjedt, sőt néhol természetes jelenség, és az egynyelvűség kezd a mindennapi élet kivételévé válni. A világot behálózza a multikulturalitás, a tudományokat az interdiszciplinaritás, s mindez valójában több nyelv elsajátítását és ismeretét vonja maga után.

A kétnyelvűség pszichológiája a pszicholingvisztika kutatási területéhez tartozik, és az 1970-1980-as évek között számos kutató érdeklődése irányul már nemcsak az egynyelvűek nyelvi teljesítményére, hanem a kétnyelvűek működés módjára is fókuszpontba kerül. Idővel a kutatókban az a meggyőződés is kialakult, hogy az egy- és kétnyelvű egyének között nemcsak nyelvi, hanem a nem nyelvhez kötődő működési módok is különböznek. Navracsics Judit¹ könyvében azt is kiemeli, hogy a kétnyelvű és egynyelvű egyének között nemcsak nyelvi különbségek léteznek, hanem agyuk szerveződése is más módon lesz. Ennek okát abban véli felfedezni, hogy a fiatal kori agyi plaszticitás segítségével a két nyelv tudása és használata másféle agyi szerveződést fog eredményezni.

Az utóbbi néhány évtizedben a kétnyelvűséggel foglalkozó pszichológusok köreiben megnövekedett a kétnyelvűség megismerési, kognitív vonatkozásai iránti érdeklődés. Charles Darwin egy hajdani felfogása az volt, hogy „az emberi kommunikáció leginkább megkülönböztető jellegzetessége nyelvünk absztraktabb kognitív jegyeiben van... és miközben keressük az agyban a „nyelvi központot”... ezekre a kognitív jegyekre kell összpontosítanunk, ahelyett, hogy pusztán a beszéd alapjául szolgáló auditorikus-vokális apparátusra figyeljünk.”² Darwin³ szerint három döntő változás vezetett az emberi kognitív képességek felgyorsult fejlődéséhez és az ezzel kapcsolatban lévő nyelv kialakulásához. Az első az emberi megismerési funkciók olyasfajta változása, mely minőségileg a főemlősök fölé helyezte az embert. A második tézise az volt, hogy a nyelv nem jelnyelvből fejlődött ki, hanem a beszédből. A harmadik megállapítása pedig arra irányult, hogy az artikulált nyelv a gondolkodással nagyon szoros kölcsönhatásban van és hogy nemcsak a gondolkodásból eredtek a nyelvi kifejezések, hanem a nyelv is kihatott a gondolkodás újszerűségeire és változására.

Ha egy nyelvnek ennyi hatása lehet az emberi életre, vajon kettővel és többel mire jutunk? Hogyan változik és változik-e az emberi agyműködés és viselkedés két nyelv tudásakor?

A kétnyelvűség egy olyan komplex jelenség, melynek pontos definíciója még nincs

¹ Navracsics, 2007: 23.

² Donald, 2001: 42.

³ Donald, 2001

elfogadva. Vajon kit tekintünk kétnyelvűnek? Sok tudós különböző véleményen van a problémát illetően, valójában a kiinduló kritériumtól függ a meghatározás, vagyis, hogy referenciális pontnak a nyelvtudás szintjét vesszük-e vagy a mindennapi nyelvhasználatot vagy esetleg a nyelvek elsajátításának idejét. Egy nagyon tág meghatározás szerint a két- vagy többnyelvű egyén az, aki két- vagy több nyelvet beszél és használ⁴. A legszigorúbb definíció pedig mindkét nyelv anyanyelvi szintű tudását követeli meg.

A kétnyelvűség meghatározása tehát nem könnyű feladat. Grosjean⁵ 1992-es definíciója a kétnyelvűségről első pillantásra kielégítőnek tűnik, bár ez sem vesz figyelembe minden lehetséges aspektust: „A kétnyelvűség két (vagy több) nyelv rendszeres használata, kétnyelvűek pedig azok az emberek, akiknek mindennapi életük során szükségük van két (vagy több) nyelvre, és ezeket használják is.” Macnamara 1967-ben⁶ pontosabban fogalmaz, szerinte mindenki kétnyelvű, aki első nyelve mellett egy másik nyelven képes legalább egyre a következők közül: vagy beszélni, vagy írni, vagy olvasni, vagy pedig azt megérteni.

Bartha⁷ Hamers és Blanc (1989) bilingvitás-definícióját is megemlíti, mely az egyéni kétnyelvűségekre tér ki, melyet pszichikai állapotnak tekint, amelyben az egyén: „egynél több nyelvi kódhoz fér hozzá a társadalmi kommunikáció eszközeként...” Bartha végül is a következő definíciót tartja legelfogadhatóbbnak: „kétnyelvű az, aki a mindennapi érintkezései során két vagy több nyelvet kommunikatív, szociokulturális szükségleteinek megfelelően (szóban és/vagy írásban, illetőleg jelölt formában) rendszeresen használ”. Bartha definíciója elfogadhatónak tűnik, annál is inkább, mert a kétnyelvűség nem statikus jelenség, hanem folytonos változásban van: az, hogy mennyire tudunk egy másik nyelvet, a környezet és az élénk tároló újabb és újabb feladatoktól is függ és ennek következtében nyelvtudásunk szintje az elvárásoktól függően növekedhet vagy csökkenhet.

A kétnyelvűség fajtái

A kétnyelvűség jelenségét és a későbbi nyelvtudás minőségét nagymértékben meghatározza az életkor, melytől kezdve ki vagyunk téve a nyelv hatásainak. A kutatók nagy része általában a harmadik évet tekinti egy kritikus időszaknak a nyelvek elsajátítását illetően, vagyis ez a fordulópont abból a szempontból, hogy valaki anyanyelvi sinthez közeli tudást valósíthat-e meg majd később. Az életkort hangsúlyozza Göncz⁸ is, aki

⁴ Göncz, 1985

⁵ Bartha, 1999: 38.

⁶ Bartha, 1999

⁷ Bartha, 1999: 40.

⁸ Göncz, 2004

szerint a korai kétnyelvűség óvodáskor előtti kétnyelvűsége utal. A másik lehetőség a később kialakult kétnyelvűség. A nyelvek elsajátításának módját figyelembe véve beszélhetünk lingvizmusról – itt a két nyelv hatásainak egyszerre, egyidejűleg ki van téve a gyermek –, és glottizmusról – amikor az anyanyelv elsajátítása már befejeződött. Göncz⁹ a fentiekén túl még nagyon sok fajta felosztást említ. A nyelvrendszerek kapcsolatát figyelembe véve létezik balansz kétnyelvűség, mely a két nyelv egyenlő ismereti fokát jelzi és domináns kétnyelvűség, mely az egyik nyelv jobb ismeretére utal. Emellett még beszélhetünk koordinált kétnyelvűségről – itt a nyelvrendszerek függetlenebbek, a nyelveket két különböző forrásból sajátították el és szemantikai szinten szeparáltabbak. A másik végponton az összetett kétnyelvűség áll, ahol a személy egy forrásból tanulta mindkét nyelvet és a két nyelv szavainak jelentései egybeolvadnak. Lambert 1975-ben¹⁰ még egy fajta megkülönböztetést bevezetett: egy felosztást szubtraktív és additív kétnyelvűségekre. A szubtraktív kétnyelvűség lényege, hogy az egyik nyelv fokozatosan felváltja és eltörli a másikat. Az additív kétnyelvűségnél a nyelvek kiegészítik egymást és a társadalmi környezet pozitívan viszonyul a kétnyelvű személyekhez.

Érdekes még az elit és népi kétnyelvűsége való felosztás, mely valójában a társadalmi viszonyokból származik. Az elit azokra a csoportokra vonatkozik, akik világnyelveket tanulnak önszántukból, a népi kétnyelvűség pedig általában a kisebbségi csoportok létszükséglete, a domináns csoport nyelvének elsajátítása a fennmaradásuk feltétele.

A kétnyelvűség tehát annyira összetett jelenség, hogy egyszerű meghatározása és kritériumai nincsenek. Bartha¹¹ is kihangsúlyozza, hogy a bilingvizmust általában skálák segítségével szokták leírni és hogy mindenképpen több fajtája létezik.

Nyelvi fejlődés a kétnyelvűeknél

Barry McLaughlin, Antoinette Gesi Blanchard és Yuka Osanai¹² bemutatják McLaughlin 1984-es felosztását a kétnyelvűeket illetően. Ez a felosztás valójában azonos a Göncz által leírt lingvizmus-glottizmus megkülönböztetéssel. A megnevezés azonban más: beszélhetünk szimultán kétnyelvűségről, amikor a két nyelv egyidejűleg jelen van születéstől kezdve. A másik a szekvenciális kétnyelvűség, melynél az anyanyelvet már megtanulta a gyerek és a második nyelv később lép be életébe. A szimultán kétnyelvűekről a kutatók úgy tartják, hogy a második nyelv fejlődése ugyanazokat a stádiumokat követi, mint az első, vagyis anyanyelvé, csak ilyenkor dupla lefolyásúak ezek a folyamatok.

⁹ Göncz, 1985

¹⁰ Göncz, 1985

¹¹ Bartha, 1999

¹² Mc Laughlin és mtsai., 1995

Mc Laughlin és munkatársai¹³ viszont arra hívják fel a figyelmet, hogy Tabors és Snow (1994) szerint a szekvenciális kétnyelvűeknél minőségileg más a nyelvfejlődési folyamat menete, mint a szimultán kétnyelvűeknél, és négy különböző fázist is megemlítenek.

- I. Az első fázisban a gyermek az anyanyelvét használja még akkor is, ha környezete más nyelven beszél. A környezet ilyen hatásaira – az érthetetlen nyelvi ingerekre – a gyerek kétféleképpen reagálhat: vagy egyáltalán nem beszél többet, vagy pedig azon a nyelven folytatja a konverzációt, melyet ő ismer. Mindkét esetben frusztráló a helyzet a gyerek számára.
- II. A második fázis a nemverbális fázis. Itt a gyerek csak hallgat, nem beszél és nemverbális jelekkel próbál kommunikálni a felnőttekkel. Viszont idővel elkezdődik nála a második nyelv feltérképezése és az új hangok gyakorlása, mégha csak halkan is.
- III. A harmadik fázisban a gyermek már kész arra, hogy környezetében is használja az új nyelvet. Viszont beszéde nem mindennapi, hanem telegrafikus, grammatikai jelzések nélküli, nagymértékben lényegretörő. A másik tipikus jelenség, hogy ún. formulákat használ, vagyis a felnőttektől hallott frázisokat ismételési automatikusan, rutinos szófordulatokat, melyek jelentését valójában még nem is ismeri.
- IV. A negyedik fázis a nyelv produktív használata. Itt a gyermek már új kijelentéseket tud tenni, melyeket maga alkot és formál meg, az átvett frázisokat itt már összeköti újonnan megtanult szavakkal és a második nyelv nyelvtani szabályait is kezdi megérteni és használni.

A kétnyelvű működés

A kétnyelvűségnek sokféle aspektusa és gyakorlati megnyilvánulása létezik, melyek az egynyelvűeknél nem jelentkeznek nyelvhasználatkor. A kódváltás például az egyik nyelvről a másikra való átugrás, átkapcsolás jelensége. A nyelvválasztás megint egy másik dolog, mely általában helyzetekhez és személyekhez kötődik, például ha valaki csak a munkahelyén használja második nyelvét, otthon pedig anyanyelvén beszél. A nyelvválasztás attól is függ, hogy valaki mennyire jól sajátított el egy nyelvet és mennyire könnyen használja azt különböző helyzetekben. Emellett néha a társadalomba való beilleszkedés velejárója a másik nyelv használata és az asszimilálódáshoz nélkülözhetetlen – ez igazából nyelvvesztéshez is vezethet, melyben a domináns nyelv

¹³ Mc Laughlin és mtsai., 1995

eltörli az anyanyelvet. Wardhaugh¹⁴ egy olyan jelenségre is kitér, hogy az egyik nyelvről a másikra való átugrás az emberek közötti viszonyok és a megbúvó motiváció jelzője is lehet. A formális viszony és a baráti közeledés más nyelvet követelhet meg, a hatalom és a hatalom elleni dac különböző nyelvek használatában nyilvánulhat meg.

Kétnyelvűeknél megvan a nagy veszélye annak is, hogy kettős félnyelvűség alakul ki, ami arra utal, hogy a kétnyelvű személy egyik nyelvet sem sajátította el megfelelő szinten és rosszabbul beszéli, mint a monolingvális egyének.

A bilingvis személyeknél nagyon lényeges a kommunikatív kompetencia szintje a különböző nyelvekben. „A kommunikatív kompetencia ...nemcsak a nyelvi kódok, valamint az elvont szabályok ismeretét foglalja magában, hanem azt a tudást is jelenti, amely képessé tesz bennünket arra, hogy meghatározott helyzetekben e helyzetnek megfelelően használjuk a szóban forgó kódokat. A nyelvi kompetencián túl tehát az a társadalmi és kulturális tudás is beletartozik, amely alapján a beszélő használni és társadalmilag értelmezni is tudja a nyelvi formákat.”¹⁵ Ez a kompetencia tehát már nemcsak nyelvi tudást követel meg, hanem pragmatikait is.

Göncz¹⁶ ezzel kapcsolatban megemlíti a felszíni és a kognitív nyelvi kompetenciát. A felszíni annyit jelen, hogy a személy mindennapi helyzetekben tudja használni a nyelvet, az adott nyelv alapszókincsének birtokában van, és környezeti jelzéseket is felhasznál a kommunikáció segítésére.

A kognitív nyelvi kompetencia egy magasabb szint, a gondolkodás szolgálatába állítja a nyelvet és absztraktabb fogalmak megértését, valamint az ezekkel való manipulálást is lehetővé teszi. „Összetett értelmi műveletek elvégzésének a képességét jelenti nyelvi eszközök segítségével.”¹⁷

Munkamemória és kétnyelvűség

Vajon milyen a nyelv és a memória kapcsolata? Létezik-e egyáltalán kölcsönhatás köztük?

Az 1960-as évek után a passzív és egységes rendszerként elképzelt memóriamodellt felváltja a munkamemória koncepciója. Arra jöttek rá ugyanis a kutatók, hogy valószínűleg a rövid távú tárban több különböző rendszer létezik. Így bevezették a munkamemória elnevezést, egy olyan rendszerre utalva, „amely egy sor kognitív feladat, például tanulás, következtetés és megértés végrehajtása közben átmenetileg tárolja és manipulálja az információt.”¹⁸ A munkamemória tehát egy olyan rendszer, mely működésében hasonlít

¹⁴ Wardaugh, 2002

¹⁵ Bartha, 1999: 87-88.

¹⁶ Göncz, 2004

¹⁷ Göncz, 2004: 38.

¹⁸ Baddeley, 2005: 88.

a figyelemre, és szelektíven fogadja be az információkat a környezeti hatásokról. Nádasdy és Fiser¹⁹ tanulmányukban kiemelik, hogy a munkamemória egy ideiglenes és átmeneti rendszer, amely olyan feladatok megoldásában segít, melyekben több összefüggő, egymásra ható külső ingert kell figyelni különböző időpontokban, tárolni őket és ezt még mind összevetni hosszú távú emlékeinkkel is.

Baddeley és Hitch három rendszert tételeztek fel a munkamemória részeként: a központi végrehajtó rendszert, a téri-vizuális vázlatlövőt és a fonológiai/artikulációs hurkot. A központi végrehajtó rendszer²⁰ modalitásfüggetlen, koordinálja, szabályozza a másik két periférikus alrendszer működését. A téri-vizuális vázlatlövő a téri-vizuális információkkal manipulál, az artikulációs hurok pedig a beszéd által közvetített információk feldolgozásában vesz részt. Racsmány²¹, tanulmányában Baddeley-re és Hitch-re hivatkozva, a munkamemória három karakterisztikáját sorolja fel, melyek a következők: „1. időleges tárolás egy sor kognitív feladatban, 2. független információforrásokat hoz interakcióba, 3. korlátozott kapacitású.”²²

Kutatások bizonyították, hogy az alrendszerek különböző hatásokra érzékenyek és ez egyben ökológiai validitásukat is bizonyítja. A legtöbb kutatás a fonológiai hurok jellemzőinek feltárását célozta meg és ez az alrendszer jelen kutatásnak is releváns része.

Az 1974-es modell szerint a fonológiai hurok beszéd alapú formában tárolja az információkat. 1986-ban viszont Baddeley a hurkot felosztja egy passzív tárra, az ún. fonológiai tárra – mely a beszédészlelést szabályozza és két-három másodpercig marad meg benne az információ – és az artikulációs hurokra, egy artikulációs ismétléses kontrollfolyamatra, mely a beszédhez köthető. Baddeley a fonológiai tárat szimbolikusan „belső fülnek nevezi”, az artikulációs hurkot pedig „belső hangnak.”²³

A fonológiai hurokra többféle tényező hathat. Az egyik ilyen a szóhosszúsági hatás, mely egy érdekes jelenség, a szavak hangzási idejét veszi számba és hangtalan ismételtetést is magában foglal. Ez a „hallott szavak hangos vagy hangtalan megismétlésének tendenciája viszonylag korán megjelenik a fejlődés során, és valószínűleg lényeges szerepet játszik a beszélt nyelv elsajátításában.”²⁴ A szóhosszúsági hatás gyakorlatban az álszó-ismétlési tesztben is kimutatható (mely a felmérésünk egyik feladata), ugyanis a hosszabb értelmetlen szavakat már mind nehezebben tudjuk reprodukálni. Kutatások bizonyítják azt is, hogy a két másodperc alatt kimondott elemek egyeznek meg az emlékezet terjedelmével. Ez azért érdekes, mert emlékezetkapacitásbeli különbségekre utalhat annak függvényében, hogy valaki milyen gyorsan

19 Nádasdy – Fiser, 2003

20 Baddeley, 2005

21 Racsmány, 2003

22 Racsmány, 2003: 468.

23 Németh, 2000

24 Baddeley, 2005: 101.

beszél. Egyes feltételezések szerint a fonológiai hurok fontos szerepet játszik az olvasás tanulásában, a nyelvi megértésben és produkcióban. Emellett funkciója még a fonológiai tanulás, vagyis ismeretlen szavak elsajátításában is szerepet játszik. Ez arra utal, hogy a fonológiai huroknak döntő szerepe van az anyanyelv és az idegennyelv elsajátításában.²⁵ Bebizonyosodott az is, hogy a fonológiai hurok és az értelmetlen szavak ismétlése, valamint a szókincs nagysága is össze vannak kötve egymással oly módon, hogyha az egyik fejlettebb, a másik is az lesz. Ha ez a fonológiai rendszer károsodik, nehézségek lépnek fel az ember nyelvi működésében. Összesítve tehát: a fonológiai hurok fontos tényező úgy az első, mind az azt követő nyelvek elsajátításában, így a kapacitása is fejlettebb nyelvi funkciókra utalhat az egyénnél.

A téri-vizuális vázlattömb a „téri-vizuális képzeleti képek létrehozásáért és manipulációjáért felelős.”²⁶ Kutatásunkba ezt az alrendszert nem kapcsoltuk be.

A központi végrehajtóról keveset tudnak a kutatók, így valódi funkciói még homályban rejlenek. A kutatók általában a központi végrehajtóhoz kötötték azokat a jelenségeket, amelyeket nem tudtak semmi mással megmagyarázni. Működéséről azt feltételezik, hogy inkább figyelmi rendszerre hasonlít, mint memóriára. Ez a rendszer aktiválódik akkor, amikor kognitív képességeinket nagyobb mértékben terhelő, nehezebb feladatokkal találjuk szemben magunkat. Oakhill kutatásai²⁷ arra engednek következtetni, hogy a szövegmegértéssel a központi végrehajtó működése áll kapcsolatban. A kezdeti felfogás szerint a munkamemória kapacitása megoszlik a tárolás és a kontrollfunkciók között, és ezek újbóli és újbóli osztásának végzése a központi végrehajtó feladata, viszont a módosított modellben az „alrendszerek összehangolásában, koordinálásában, valamint a sematikus, túltanult válaszok gátlásában” látták fő szerepét.²⁸

A munkamemória neuropszichológiai alapjait is igyekeztek feltárni a kutatók. Eredményeik erősen alátámasztják Baddeley és Hitch munkamemória-modelljét, konkrétan a két független alrendszer létezését. Racsmány²⁹ Martin 1999-es munkájára hivatkozva a verbális anyag tárolását a bal medio-temporális lebeny aktivitásához köti, míg a vizuálisét ugyanezen terület – jobb, vagy mélyebb feldolgozáskor – kétoldali aktivitásához. Emellett sok eredmény arra utal, hogy memorizáláskor prefrontális kérgi aktivitás is jelentkezik. A 44-es Brodmann területet verbális és numerikus feladatokkal kötik össze és így a fonológiai tárral is. A 9-es és 46-os Brodmann területet olyan feladatokkal társítják, melyek a munkamemória tartalmát manipulálják és ezeket a központi végrehajtó funkcionálásához kötik. A 6-os Brodmann terület aktivitása pedig – úgy tűnik – megjelenik mind a problémamegoldásnál, mind a verbális és téri feladatok megoldásánál. Vizuális elemeknél a jobb prefrontális kéreg játszik szerepet, verbálisnál

²⁵ Baddeley, 2005

²⁶ Baddeley, 2005: 120.

²⁷ Racsmány, 2005

²⁸ Racsmány, 2003: 470.

²⁹ Racsmány, 2003

pedig a bal prefrontális kéreg. A verbális rendszer tehát a bal oldali agyterületekhez köthető itt is, a téri-vizuális alkomponens pedig a jobb agyféltekéhez. A központi végrehajtót illetőleg frontális, területáltalános elhelyezkedést feltételeznek, vagyis hogy a bal és a jobb oldali agyterületek is aktívak. Viszont a központi végrehajtót különböző kutatók különböző kognitív funkciókkal kötik össze és eddig még problematikus és tisztázatlan, hogy kinek van igaza. Egyesek a tervezéssel és döntéssel hozzák kapcsolatba, mások a hibafelismeréssel, megint mások az új helyzetek megoldásával stb.³⁰ Újabb kutatási eredmények mellett szólnak, hogy a kisagy is egy fontos aktivációs területe a verbális munkamemóriának, konkrétan a fonológiai hurok működésének.³¹

A verbális munkamemória mérése

Hogyan vagyunk képesek gyerekkorunk eseményeinek pergő leforgása alatt és nagyon gyorsan, hibátlanul elsajátítani egy olyan összetett rendszert, mint az emberi nyelv? Vajon mi a munkamemória szerepe ebben?

A verbális munkamemória kapacitása, normálisan, az életkorral nő. A memóriaterjedelem növekedésének hátterében Racsmány és mtsai³² az ismétlési mechanizmusok módosulását vélik felfedezni az idő múlásával. Ez annyit jelent, hogy gyerekkori fejlődésünk folyamán változnak a felidézési stratégiák. Gathercole és Hitch³³ szerint a 6-7 éves gyerekeknél az iskola megkezdése után a „fonológiai kódokat folyamatosan és szekvenciálisan absztrakt gesztusokká alakítjuk, ez irányítaná az artikulációt” olyan esetekben, amikor ki kell mondani a hangokat³⁴. Szerintük ez folyamatos ismételtetés segítségével történik és ebből alakulnak ki a későbbi nyelvi stratégiák.

Gathercole és Adams (1993, 1994)³⁵ szerint a fonológiai hurok kapacitásában már gyerekkorban vannak individuális különbségek, és az anyanyelv elsajátításának mértéke, sikeressége is ettől függ.

Emellett Gathercole szerint a szótanulás úgy történik, hogy a fonológiai hurok „ideiglenesen fenntartja az új szó fonológiai reprezentációját addig, amíg ki nem épül a szóval kapcsolatos tartós emléknym.”³⁶ A fonológiai hurok fejlettsége tehát az idegennyelv tanulásában is jelentős szerepet játszik. A fonológiai hurok kapacitásának mérésére használatos módszer: az álszóismétlési teszt, a számterjedelmi teszt.

³⁰ Racsmány, 2003

³¹ Németh, 2000

³² Racsmány és mtsai, 2005

³³ Racsmány és mtsai, 2005

³⁴ Racsmány és mtsai, 2005: 486.

³⁵ Racsmány és mtsai, 2005

³⁶ Racsmány és mtsai, 2005: 486.

Kutatásunkban mi is ezeket fogjuk használni a verbális munkamemória kapacitásának mérésére.

Az álshóizmetlési teszt összeállításának egyik bevett módszere, hogy különböző hosszúságú értelmetlen szavakat állítanak össze, melyeket majd az alanyoknak meg kell ismételni. Ezeket az „álshavakat” úgy állították össze, hogy fonológiaiailag és fonotaktikailag megfeleljenek a kísérleti személy anyanyelvi struktúrájának. Service³⁷ 9-10 éves gyerekek álshóizmetlési tesztjeinek eredményeiből levonta, hogy az idegen nyelvi szókincs annál nagyobb lesz, minél jobb eredményt érnek el a gyerekek az ismétlésben.

A számterjedelmi tesztet David Wechsler intelligencia-tesztjének is része. Ezt a tesztet először 1887-ben Jacobs használta iskolások emlékezetének mérésére. Itt különböző hosszúságú számsorozatokot kell megismételni, reprodukálni.

A központi végrehajtó mérése

Az olvasásterjedelmi tesztet eredetileg Daneman és Carpenter³⁸ állították össze 1980-ban. Itt az alanyok az olvasott mondatok utolsó szavait kell, hogy megjegyezzék, amellet, hogy a mondatot megértették. Ez egy összetett feladat, mert egyidejűleg terheli a memória manipulációs, feldolgozó és tároló részeit is. Daneman és Carpenter kimutatták, hogy erős kapcsolat létezik e feladat és az olvasott szöveg megértése között. Németh³⁹ a kétnyelvűek kódváltási folyamata mögött – vagyis a jelenség mögött, amikor szándékosan váltunk az egyik nyelvről a másikra – a központi végrehajtó működését véli felfedezni. Ezt az eredményt neuropszichológiai vizsgálatok is alátámasztották, melyekben a bal dorzolaterális prefrontális lebeny aktív fordításakor. Úgy tűnik, ez a jelenség (egyik nyelvről a másikra való átugrás) szoros összefüggésben áll a figyelem kontrollálásával, valamint az emlékezeti gátlással is. Polonyi és Németh⁴⁰ 2001-es a kísérleteik során azt is bizonyították, hogy valójában még összetettebb a kép, hogy a kódváltás mögött nemcsak a végrehajtó funkciók működése áll, hanem ezzel összejátszva a fonológiai hurok hatása is.

A munkamemória alrendszerei tehát egyszerre is aktívak lehetnek. Egy másik kutatásában Németh⁴¹ különböző életkorokban vizsgálja a munkamemória nyelvi megértésben betöltött szerepét. A gyerekeknél komplex munkamemória-hatást mutattak ki – vagyis a fonológiai hurok és a központi végrehajtó közös aktivitását –, míg a felnőtteknél nem. A felnőtteknél a nagy kapacitású munkamemória olyan esetekben volt

³⁷ Racsmány és mtsai, 2005

³⁸ Németh, 2000

³⁹ Németh, 2006

⁴⁰ Németh, 2006: 111.

⁴¹ Németh, 2002a

kimutatható, melyekben az egyének gyorsabban olvastak és értették meg a szövegeket, mint az átlag, valamint a szintaktikailag bonyolultabb mondatok feldolgozásánál. Fontos még azt is megjegyezni, hogy a fonológiai hurkot az egyszerű mondatokkal lehet kapcsolatba hozni, az összetett mondatoknál viszont az előbb említett mellett már a központi végrehajtó is fontos szerepet játszik. Németh⁴² egy másik tanulmányában leírja, hogy valójában a központi végrehajtó és a fonológiai hurok együttműködik „az olyan nehéz nyelvi feladatoknál, mint az összetett mondatok feldolgozása, a szövegmegértés, vagy éppen az idegen nyelvű mondatok megértése, fordítása”.

Idegennyelv-tanulás

Idegen nyelvek tanulásával is foglalkoztak a kutatók, magával a folyamattal és a felmerülő nehézségekkel. Kovács és Racsmány⁴³ Service és Kohonen vizsgálatát említi az álszóismétlés és az idegennyelv-tanulás kapcsolatát magyarázván: szerintük a fonológiai hurok a szókinszbővüléssel áll kapcsolatban, a szókinsz gyors növekedése pedig a többi nyelvi készség fejlődésével. Kiemelik, hogy véleményük szerint az idegennyelv tanulását azok a mechanizmusok teszik lehetővé, amelyek a nem anyanyelvi verbális elemek tárolását segítik.

Számunkra fontos, hogy az idegen nyelv tanulásában feltehetően a nem anyanyelvi hangzás a fő nehézség és kihívás az új nyelvszerkezet elsajátításában. Kovács és Racsmány⁴⁴ az anyanyelv három szublexikális szintjéről írnak, melyek hatással lehetnek az álszóismétlésben nyújtott teljesítményre: 1. az anyanyelvben létező hangszegmentumok, 2. a fonémák előfordulása egyes lehetséges fonológiai környezetekben, 3. az egyes fonémakombinációk gyakori illetve ritka előfordulása. Ezekből következtetéseket vonnak le arról, hogy mi lehet az oka az idegen hangzású álszavak ismétlésében mutatott alacsonyabb teljesítménynek: 1. lehet, hogy a hangok ismeretlensége miatt lép fel, 2. vagy az álszavak környezetének ismeretlensége miatt, 3. vagy pedig azért, mert ezen fonémakombinációk igen ritkák az anyanyelvben. Kovács és Racsmány⁴⁵ eredményei szerint egy specifikus képesség áll az idegen hangzású nyelvi elemek tanulásának hátterében. Véleményük szerint lényeges megkülönböztetni a fonológiai tár kapacitását az idegen hangzású anyag memorizálásának képességétől, viszont ez a két jelenség nem teljesen független egymástól. Továbbá arra is utalnak, hogy fennáll a lehetőség, hogy az idegen hangzású ingereket azért nehezebb megjegyezni, mert nem szószerűek, vagyis nem ismert hangkapcsolatokat tartalmaznak.

⁴² Németh, 2002b: 3.

⁴³ Kovács, Racsmány, 2006

⁴⁴ Kovács – Racsmány, 2006

⁴⁵ Kovács – Racsmány, 2006

A fonológiai huroknak léteznek komputációs modelljei is.⁴⁶ A memóriarendszert neuronhálóként képzelik el aktivációs csomópontokkal. Ezek szerint létezik egy ún. fonémaréteg, melynek különböző aktivációs csomópontjaiban tárolódnak az anyanyelvi jellemzők. Ha idegen hangzású hangokat hallunk, ezeket zavarként észleljük, mert memóriánkban nincs tárolva ennek megfelelő aktivációs kapcsolatsorozatunk. Ezt kétféle módon lehet leküzdeni: vagy új kapcsolathálózatokat építünk ki, vagy pedig több fonémakapcsolat aktiválódik egyszerre a már meglévő hálózatban.

Gathercole⁴⁷ annak az álláspontnak a híve, hogy az álszóismétlés többszörösen meghatározott jelenség. Szerinte a teljesítmény egy sor képességtől függ, melyek közé a motoros, perceptuális és kognitív képességek is tartoznak. Feltételezi, hogy a fonológiai hurok mellett még három fontos képesség van, melyek kihatnak az álszóismétlésre: az auditoros feldolgozás, a fonológiai feldolgozás és a beszéd-motoros feldolgozás. Egy másik elmélet szerint azok is rosszabbul teljesítik ezeket a feladatokat, akiknek központi auditoros képességei sérültek (SLI-specific language impairment), tehát ez is szerepet játszhat az ismétlés sikerességében. A specifikus nyelvi károsodásos (SLI) gyerekeknél megfigyelt jellemzője, hogy minden képességük normális, kivéve a nyelvit. Ezek a személyek nem képesek jól feldolgozni a gyorsan elhangzó ingereket és „fonológiai reprezentációik” így nem tartósak. Ezen elmélet ellen az szól, hogy az SLI-ben szenvedő betegeknél nem mindig jelentős nagyságú a rossz teljesítmény.⁴⁸ A másik a fonológiai feldolgozás vagy tudatosság, mely a kezdeti hangalapú reprezentációk felállításában játszik szerepet. Egyesek szerint ettől a jelenségtől függ a fonológiai tanulás sikeressége, nem pedig a fonológiai tártól. Sokan kapcsolatba hozzák ezt a szókincs gyarapodásával. E a felfogás szerint az álszavak – melyekben új és ismeretlen hangok sorjáznak – nélkülözik az új, fonémaalapú reprezentációk kiépülését, míg az ismert elemeket tartalmazóak gyakran használt szóelemekre alapozhatnak. A harmadik jelenség a beszéd- és a motoros-kontroll tervezésében és kivitelezésében fellépő nehézségek, melyek szintén kihatnak az álszavak minél pontosabb ismétlésére.

Németh és munkatársai⁴⁹ Baddeley, Gathercole és Papagno 1998-as kutatásáról számolnak be, melyben a legalább három nyelvet beszélő gyerekek jobb eredményeket értek el számterjedelem és álszóismétlési tesztben az egy nyelvet beszélő gyerekektől, és szerintük a fonológiai tár valójában egy „nyelvtanuló készülék”.

A munkamemória a hosszú távú emlékezettel is kapcsolatban van. Ez annyit jelent, hogy a hosszú távú nyelvi tudásunk is interakcióban van a rövid távú, átmeneti tárral. Különböző interaktív hatások léteznek a rövid és a hosszútávú memória között. Az egyik a lexikalitási hatás – annyit jelent, hogy sikeresebbek vagyunk a szavak ismétlésében, mint az álszavak (jelentés nélküli szavak) visszamondásában. A másik

⁴⁶ Kovács, Racsmány, 2006

⁴⁷ Gathercole, 2006

⁴⁸ Gathercole, 2006

⁴⁹ Németh és mtsai., 2000

hosszú távú emlékezeti szublexikális hatás a szószerűségi hatás nevet kapta, és annyit jelent, hogy azok az álszavak, melyek olyan fonémákat tartalmaznak, amelyek lehetségesek a kísérleti alanyok anyanyelvén, sikeresebben felidézhetőek, mint azok, amelyek nem lehetségesek.

A munkamemória kapacitásának és működésének jelentősége a mindennapi életben nagyon nagy – az életterület minden zugában fellelhető. A mai modern embernek szüksége van több nyelv tudására, melyben – mint a fentebbi kutatások bizonyítják – a munkamemória kapacitásának növelése segíthet. A nyelvtanulási készség számos olyan képességgel áll kapcsolatban, melyek segíthetnek a világban való tájékozódásban, az életminőség javításában, a túlélési esélyekben.

Kétnyelvűség – előnyök és hátrányok

A kétnyelvűséggel kapcsolatos kérdések közé tartozik az is, hogy vajon a többnyelvű személyek a különböző nyelvek ismeretén keresztül többféle módon emlékeznek, gondolkodnak-e. Vajon kognitív funkcionálásuknak vannak-e különböző módjai, az egynyelvűekhez viszonyítva, vagy pedig csak egy egységes, alapvető kognitív rendszerük van, melynek a nyelvek csak különböző megnyilvánulási csatornái. Egy másik kérdés, melyről még ma is heves viták folynak, hogy vajon a kétnyelvűségből előnyök vagy hátrányok származnak-e. Sok vizsgálat a kétnyelvűek hiányosságaira világít rá, mások viszont az előnyöket igyekeznek hangsúlyozni.

Bialystok és munkatársai⁵⁰ tanulmányukban felhívják a figyelmet arra, hogy az olyan felnőtt személyek, akik két nyelvet magas szinten elsajátítottak, sokszor nyelvfeldolgozási hiányokat mutatnak az egynyelvűekkel szemben. A deficit sok helyütt megnyilatkozik: kortól, nyelvtől, kétnyelvűségi szinttől függetlenül. Ugyanitt bemutatják Chen és Leung 1989-es eredményeit, miszerint például a szavak létrehozása a második nyelven hosszabb időbe telik, mint az első, a domináns nyelven. Még a kiegyenlített (balansz) kétnyelvűek is – a személyek anyanyelvi szinten beszélik a két nyelvet, elég nagy a szókincsük, folyékonyan beszélnek, írnak és olvasnak a két nyelven – általában gyengébben teljesítenek az egynyelvűeknél, még a domináns nyelvükben is.⁵¹

Bialystok és munkatársai kihangsúlyozzák, hogy a kétnyelvűeknek két jelentős és jól kimutatható hátrányuk mutatkozik: a gyengébb szóelőhívás a szótárból és a kisebb szókincs mindkét nyelvben. A gyengébb szótári előhívás általában a kétnyelvűek hosszabb reakcióidejében mutatkozik meg. Kiemelik Segalowitz és munkatársai 1986-os eredményeit, akik a hosszabb reakcióidőt a szófelismerés alacsonyabb automaticitásával és a gyengébb ortografikus készségekkel magyarázzák a második nyelvben. Emellett a tárgymegnevezés és a szóelőhívás is lassúbb a kétnyelvűeknél.

⁵⁰ Bialystok és mtsai, 2008

⁵¹ Gollan – Fennema-Notestine – Montoya – Jernigan, 2007

Rodriguez-Fornells és munkatársai⁵² 2005-ben megjelentetett magyarázatát említi Bialystok: szerintük az egyszerű megnevezési feladatokban egy nyelven a kétnyelvű személyeknél konfliktus lép fel a két nyelvi rendszer között. Ennek a konfliktusnak megvan az ára pontosságban és időigényességben is, és szerintük valójában a végrehajtó funkciókért felelős frontális cortex aktiválódik a konfliktus feloldására Bialystok és kollégái⁵³ saját kutatásukban abból az érdekes feltevésből indultak ki, hogy lehet, hogy a kétnyelvűek megismerési funkcionálása más, mint az egy nyelvűeké. Szerintük lehetséges, hogy a kétnyelvűek központi végrehajtó funkciói fejlettebbek és hatásosabb módon működnek, mint az egy nyelvűekéi. Eredményeikben azt kapták, hogy a csoportbeli különbségek eltűnnek, ha a szókincs nagysága kontrollálva van, vagyis ki van egyenlítve. Tehát az egy nyelvűek nem sikeresebbek a kétnyelvűeknél. Sőt, ha két nyelvet magas fokon elsajátított személyekről van szó, a betű-fluencia teszten a kétnyelvűek jobbak az egy nyelvűeknél. Ennek megindoklása: lehetséges, hogy a frontális központi végrehajtó funkciók fejlettebbek a két nyelvet beszélő egyéneknél, ami a kétnyelvűségi konfliktus-feloldás – két nyelv versengése az agyban, nyelvválasztás – gyakori alkalmazásából és a nyelvi váltásokból – egyik nyelvről a másikra való ugrálásokból – ered.

Bialystok és munkatársai 2005-ös kutatásukban azt is kimutatták, hogy a kétnyelvűek figyelmi kontrollja is jobb az egy nyelvűekénél. Feladataikban egy hibás alternatívára rávezető tévinformáció volt jelen és a kétnyelvűek sikeresebbek voltak ennek felismerésében. Emellett azt is kimutatták, hogy nem-verbális feladatokon is jobb a kétnyelvűek figyelmi kontrollja. Feltételezéseik szerint a két nyelv tudása és használata egy életen át hatással van a kognitív rendszerünkre és módosítja azt. A figyelem sikeres kontrollálása és az egyik nyelvről a másikra való ugrálás állandóan kihat és fejleszti az egyén általános figyelmi képességeit és a gátló képességet is.

Javier⁵⁴ könyvében is érdekes kétnyelvű különbségre mutat rá: Johnson 2000-ben bemutatott eredményeire hivatkozva kiemeli, hogy a kétnyelvű gyerekek már nagyon korán tudatában vannak annak a ténynek, hogy a nyelvi formák és a jelentés között csak tetszőleges kapcsolat létezik.

A legújabb kutatások alapján, melyeket Kovács Ágnes mutat be tanulmányában, még jobban finomodik a kép a kétnyelvűekről. Az újabb kutatásokban minden jel arra utal, hogy a nyelvek megkülönböztetése elkezdődik a kétnyelvű környezetben nevelkedő csecsemőknél, még prelexikális szinten. Ez azért fontos eredmény, mert lehetséges, hogy ezek a képességek teszik lehetővé, hogy a kétnyelvű gyerekek ne maradjanak le az egy nyelvűek mögött a fejlődésben. Emellett ez a tanulmány kiter az arra is, hogy az utóbbi néhány év eredményei általában nem mutatják kognitív zavar, késés vagy lemaradás fellépését a kétnyelvű egyéneknél az egy nyelvűekkel szemben. Azt azonban kiemelik,

⁵² Bialystok, 2008

⁵³ Bialystok és mtsai., 2008

⁵⁴ Javier, 2007

hogy jelentkezhettek különbségek a kognitív rendszerek működésében. Több kétnyelvű előnyt is bemutat Kovács, melyekből itt csak néhányat említek meg. Ezek szerint a kétnyelvűek kognitív flexibilitása magasabb szintű, metalingvisztikai tudatosságuk is fejlettebb, meg a gátlási funkcióik is jobbak, mint az egynyelvűekéi. Kovács azt is kiemeli, hogy a kétnyelvű gyermekek már hároméves koruk előtt is képesek felfogni azt, hogy a másik személynek nem egyeznek meg a tudattartalmai az övéikkel, míg ez az egynyelvűeknél később következik be. Kovács⁵⁵ saját kutatásában azt az eredményt kapta, hogy a tudatelméletet – az a képesség, hogy másoknak is tudattartalmakat tulajdonítsunk – illetően a kétnyelvű gyerekek előnye valószínűleg a kontrollfolyamatok fejlettségéből származik. A kontrollfolyamatok feltételezhetően azért fejlettebbek, mert a kétnyelvű gyerekeknek gyakrabban kell tartalmak előkerülését gátolniuk.

Kovács és Mehler⁵⁶ egy másik kutatásukban héthónapos gyerekeket vizsgáltak, akik születésüktől kezdve két nyelvet hallottak a szüleiktől. Mivel ilyenkor még nem beszélnek a gyerekek, hasznosnak tűnt megvizsgálni, hogy a kétnyelvű és egynyelvű csoport között vajon mutatkoznak-e különbségek már ilyen korai periódusban is. Az eredmény itt is arra utal, hogy a kétnyelvű gyerekek központi végrehajtó funkciói már ilyen korán fejlettebbek az egynyelvűekénél, ugyanis ezek a gyerekek sikeresebben gátolják az először megtanult reakciót, sajátítják el és használják az újat, ha a helyzet úgy kívánja.

A kétnyelvűeknek, úgy tűnik tehát, előnyeik is származnak kétnyelvűségükből. Nem csak olyan szinten, hogy több népcsoportot megérthetnek és kommunikálhatnak velük, hanem más kultúrákba is olyan betekintést nyernek, melyet az egynyelvű személyek soha nem tapasztalhatnak meg. A szerbiai kétnyelvű személyek is, akik magyar anyanyelvűek, a környezet hatásai által idővel elsajátítják a szerb nyelvet, mint környezeti vagy második nyelvet és más kulturális szokásokat is megismernek.

A leglényegesebb viszont az, hogy a bemutatott kutatások alapján feltételezhetjük, hogy kognitív funkcionálásuk is más, mint az egynyelvűeké. Figyelmi rendszerük másképp van programozva, beállítva és talán az érzékeny pontjaik is mások. Egyes folyamatok sűrű végzésével, a gyakori váltásokkal, és ezen keresztül a központi végrehajtó funkciók használatával olyan képességeket gyakorolnak, melyeket az egynyelvűek nem.

A kutatás célja

Az előző oldalakon ismertettük, hogy Bialystok és munkatársai egy, a kétnyelvűségből származó pozitívumra és előnyre világítottak rá: szerintük lehetséges ugyanis, hogy a kétnyelvűek kognitív funkcionálása más, mint az egynyelvűeké. Azt feltételezik, hogy a kétnyelvűek központi végrehajtó funkciói fejlettebbek, mint az egynyelvűekéi.

⁵⁵ Kovács, 2009

⁵⁶ Kovács – Mehler, 2009

Jelen kutatás kiindulópontjául ez a feltevés szolgált, valamint az a törekvés, hogy kimutassuk a több nyelvet beszélő egyének esetleges előnyeit is – kognitív funkcionálásukban – a sorjázó hátrányok mellett. A kérdés tehát a következő: vajon lehetséges-e, hogy a kétnyelvűek központi végrehajtó funkciói fejlettebbek az egynyelvűekénél? A kutatás emellett ellenőrizni akarta, hogy a kétnyelvűek verbális munkamemóriája fejlettebb-e az egynyelvűekénél.

A kutatás célja az egynyelvűek és kétnyelvűek emlékezeti rendszereinek kapacitásai közötti különbségek feltárása.

Hipotézisek

Kutatásunk kezdeti feltevései a következők voltak:

1. A központi végrehajtó funkciók fejlettebbek a kétnyelvűeknél, mint az egynyelvűeknél.
2. A verbális munkamemória kapacitása nagyobb a kétnyelvűeknél. (Különbségek feltételezése az álszöismétlés sikerességében a kétnyelvűek javára.)

Minta

A vizsgálatban ötven személy vett részt. Két csoportba soroltuk a kísérletben résztvevőket: az egyikbe az egynyelvűek tartoztak ($N=25$), a másikba pedig a két nyelvet beszélő személyek ($N=25$). Az életkor 17-60 éves korig terjedt. Az egynyelvű személyek közül négy magyar anyanyelvű, huszonegy pedig szerb anyanyelvű egyén volt. Az egynyelvű személyek között a magyar anyanyelvűek budapestiek (egy kivételével, aki temeriní), a szerbek pedig szerbiai személyek voltak.

A kétnyelvű személyek véleményünk szerint a Bartha⁵⁷ által ismertetett kétnyelvűség-kritériumnak megfelelnek, vagyis mindennapi környezetük megköveteli a két nyelv használatát. Emellett kiskoruk óta ki vannak téve a szerb, mint környezetnyelv hatásainak. A kétnyelvű csoportban egy személynél állapítottunk meg olyan esetet, hogy a szerb a domináns nyelve, tehát ezt a nyelvet jobban beszélte a magyarnál. A többi esetben a magyar a jobban elsajátított nyelv. Ezek a személyek magyarul a szüleiktől, családjukban tanultak, a szerbnek pedig a tágabb környezet által voltak kitéve, kiskoruk óta. A családon kívül, az utcán és a boltokban általában szerb nyelvű a kommunikáció. Az általános és a középiskolában a szerb nyelvet kötelező tantárgyként tanulták. Az idősebb kísérleti személyek közül sokan vagy szerb középiskolába, gyakrabban szerb nyelvű egyetemre járnak vagy jártak.

A tesztelés verbálisan folyt, a kísérletvezető minden személlyel individuálisan dolgozott egy külön helyiségben. A feladatok megoldása általában minimálisan 45 percet,

57 Bartha, 1999:, 40.

vagy leghosszabb esetben kb. egy órát vett igénybe. A kutatásban az egyetemistákon és a már munkába állt egyénekén kívül gimnazisták is részt vettek. A tesztelt középiskolások az újbudéki *Svetozar Marković Gimnázium* harmadik vagy negyedik osztályos tanulói. Az ő esetükben a gimnáziumban folyt a felmérés.

Kutatási módszer

I A verbális munkamemóriát mérő feladatok

A verbális munkamemóriát a következő feladatokkal vizsgáltuk:

1. Álszóismétlési-teszt – ez a rövid távú, verbális munkamemóriát mérő eljárás.

Ahogy már az előzőekben említettük, az álszóismétlési feladat jól bejósolja a későbbi idegen nyelv szókincsének nagyságát. Ez a feladat tehát a nyelvtanulási képességek egyfajta mérőeszköze. A feladat abból áll, hogy a kísérleti személy értelmetlen szavakat kell, hogy megismételjen. Ezeknek a szavaknak nincs jelentésük, viszont az adott nyelv fonológiai és fonotaktikai szabályainak megfelelnek. Ilyenek például a magyarban a *gabam*, *tesilbengecsék*. A szavak egytől kilenc szótaghosszúságúak lehetnek, és minden szótagszámra négy példát kell megismételni. Ha a kikérdezett legalább kettőt helyesen megismétel egy sorozatból, akkor ezt a sorozatot vesszük az álszavak közül helyesen megismételt sornak és a terjedelem mutatójának. Álszavak például: *gabam*, *tesilbengecsék*, *dolk*, *ardul*.

A szerb nyelvű álszó-listát a dolgozat szerzője állította össze, mégpedig oly módon, hogy egy szerb nyelvű újságcikkből (a *Dnevnik* című újságból) különböző szavak szótagait illesztette össze. Itt is ugyanúgy egytől kilencig terjedt a szótagszám. Szerb álszavak például: *pronjihžilokada*, *povelakaloipenost*, *nost*, *lavoljtro*.

2. Számterjedelem-teszt – ez a rövid távú, verbális munkamemóriát mérő eljárás, melyben a kísérleti személyek három számtól kilencig növekedő sorozatokat kell, hogy megismételjenek (minden sorozatból négyet). Egy sorozat például: 6-4-3-9. Ezt a feladatot még Jacobs állította össze 1887-ben és a Wechsler-intelligenciatesztben is szerepel.⁵⁸ Ha a kísérleti személy két sorozatot helyesen megismételt, ez a szám határozza meg az ő eredményét.

II A központi végrehajtót mérő feladatok

A központi végrehajtót a következő feladatokkal mértük.

1. Számterjedelem visszafelé – a központi végrehajtót méri. A kísérleti személyek három számtól kilencig terjedő sorozatokat kell, hogy megismételjenek (minden sorozatból négyfajta létezik), a sorozatot a bemutatottal ellentétes sorrendben visszamondva. Két helyes sorozatért pont jár. Egy ötszámos sorozat például: 7-4-9-1, a helyes válasz: 1-9-4-7.

2. Olvasásterjedelem-teszt – komplex munkamemória feladat, mely terheli a tároló és a feldolgozó komponenseket is. Ebben a feladatban a kísérleti személyek mondatokat olvasnak, melyekből az utolsó két szót meg kell jegyezniük. A nehézség az, hogy a kezdeti két mondat – és ezzel négy megjegyzendő szó – után jön a három-, négy-, öt- és végül a hatmondatos rész – ahol már tizenkét szót kell fejben tartani. A mondatok például így hangzottak:

A róka olyan alaposan kifosztotta a házat, hogy nem maradt más ebédre, mint egy sovány csirke.

Lacinak már nagyon magas láza volt és a torka is bedagadt, mire kifulladásra megérkezett az orvos.

A helyesen megadott válasz: *sovány csirke, az orvos*. A helyesen visszamondott szavak áttagja adja meg az olvasásterjedelem számát.

A szerb nyelvű olvasásterjedelem-tesztet a jelen dolgozat szerzője állította össze egy ifjúsági regény mondatait felhasználva (a regény szerzője és címe - *Marko Šelić: Zajedno sami*, 2008). Összeállításakor figyelembe lett véve, hogy a mondatok szavai – különös figyelmet szentelve a mondatvégi, megjegyzendő szavaknak – ne legyenek túl nehezek, vagy érthetetlenek és a mondatok se legyenek túl hosszúak.

3. Betűfluencia feladat – ez a végrehajtó funkciókat méri. A kísérleti személyeknek a kísérletvezető által megadott betűre minél több különböző jelentésű szót kell felsorolnia egy perc alatt. A felsorolt szavak tartalmazhattak neveket és országneveket is, a lényeg az volt, hogy ne ismétlődjenek ugyanolyan jelentésű szavak. A feladatban az *F*, *A* és *S* betűk szerepeltek kezdőbetűkként.

4. 7 plusz-mínusz teszt – ez a váltási funkciókat méri. Ennél a feladatnál valójában a figyelmi kontroll mértékét mérjük, hogy mennyire tud a személy összpontosítani és váltani az egyik feladatról és logikáról a másikra (a harmadik részben). A feladat elvégzéséhez szükséges időt is mértük. A feladat három részből áll:

Az első részben a kísérletvezető kétféle számokat olvas fel, összesen harmincat. A kísérleti személynek az a feladata, hogy az egyenként felolvasott számhoz adjon hozzá hetet. Például: 41, a helyes válasz: 48; vagy 18, a helyes válasz: 25.

A második részben a kísérleti személy ki kell, hogy vonjon hetet a felolvasott kétféle számból (itt is összesen harminc szám hangzik el). Például: 17, a válasz: 10;

22, itt a helyes válasz: 15. A harmadik részben az a feladat, hogy az először felolvasott számhoz adjon hozzá hetet, a második számból pedig vonjon ki hetet a kérdezett. A feladatban szintén harminc szám van és váltakozva kell, hol összeadni, hol kivonni hetet a felolvasott számjegyből. Például: 12, a helyes válasz: 19; ezután 14, itt a válasz 7 (mivel a kivonás került sorra); majd 58, itt a helyes válasz: 65; majd 46, a válasz: 39.

Adatfeldolgozás

A két csoport eredményeinek összevetése független, kétmintás t-próbával történt, a következő feladatokat összevetve:

1. verbális munkamemóriát mérő feladatokat (álszóismétlési feladat és számterjedelem-teszt);
2. a központi végrehajtót mérő feladatokat (betűfluencia feladat, olvasásterjedelem-teszt, 7 plusz-mínusz teszt (váltási feladat), számterjedelem visszafelélé-teszt).

A statisztikai számításokhoz az SPSS programot használtuk.

Eredmények

A kapott eredmények szerint nincs szignifikáns különbség az egynyelvű és a kétnyelvű csoport között, sem a verbális munkamemóriát mérő, sem pedig a központi végrehajtót mérő feladatokon. Az eredményeket táblázatosan is bemutatjuk. A táblázatokban használt rövidítések magyarázatai a következők:

N – kísérleti személyek száma

1 – egynyelvű csoport

2 – kétnyelvű csoport

df – szabadsági fok

A t-próba eredményei egyik feladaton sem jelentősek. Az első táblázatba a verbális munkamemórián kapott t-próba eredményei kerültek. A számterjedelem-teszt eredményei: $t = 0.679$, $p < 0.5$. Az álszóismétlési-feladat eredményei: $t = 0.268$, $p < 0.79$. Ez a végeredmény annyit jelent – mivel a szignifikanciaszint nem jelentős, vagyis nem érvényes, hogy $p < 0.05$ –, hogy a két csoport között nem léteznek különbségek a rövid távú memória működésében.

		t-próba	Df	p
ÁLSZÓTERJ.	Egyenlő szórások	0.679	48	0.5
	Nem egyenlő szórások	0.679	46.890	0.5
SZÁMTERJ.	Egyenlő szórások	0.268	48	0.79
	Nem egyenlő szórások	0.268	47.287	0.79

1. táblázat A t-próba – verbális munkamemória

	NYELV	N	ÁTLAG	SZÓRÁS
ÁLSZÓTERJEDELEM	1	25	7.6	1.118
	2	25	7.4	0.9574
SZÁMTERJEDELEM	1	25	7.4	1.118
	2	25	7.32	0.9883

2. táblázat A verbális munkamemóriát mérő feladatok – eredmények: átlag és szórás

Az átlagokat figyelembe véve (ld. 2. táblázat) a kétnyelvű és az egynyelvű csoport között szintén nincs jelentős különbség. Kiinduló hipotéziseink közül tehát a verbális munkamemóriát illető nem nyert alátámasztást.

A központi végrehajtó funkciókat mérő feladatokon sem kaptunk statisztikailag jelentős eredményeket, tehát ez a hipotézisünk sem nyert bizonyítást (ld. 3. táblázat). A t-próba eredményei a következők: a betűfluencia-feladaton - az F betű eredményei $t = -1.396$, $p < 0.169$, az A betű eredményei $t = -0.361$, $p < 0.720$, az S betű eredményei $t = 2.497$, $p < 0.016$. A 7 plusz-mínusz feladaton: a plusz7 feladat eredményei $t = -1.326$, $p < 0.191$, a mínusz 7 eredményei: $t = 1.189$, $p < 0.240$, a plusz-mínusz 7 eredményei: $t = 1.250$, $p < 0.217$. A száfterjedelem visszafelé-teszten az eredmények: $t = 2.135$, $p < 0.38$. Az olvasásterjedelem-feladaton kapott összegek: $t = 0.491$, $p < 0.626$. Itt is érvényes, hogy az eredmények akkor lennének szignifikánsak, ha legalább $p < 0.05$ lenne a statisztikai jelentőség szintje.

		t-próba	df	p
F	Egyenlő szórások	-1.396	48	0.169
	Nem egyenlő szórások	-1.396	47.998	0.169
A	Egyenlő szórások	-0.361	48	0.720
	Nem egyenlő szórások	-0.361	47.137	0.720
S	Egyenlő szórások	2.497	48	0.016
	Nem egyenlő szórások	2.497	48.00	0.016
PLUSZ7HELY	Egyenlő szórások	-1.326	48	0.191
	Nem egyenlő szórások	-1.326	39.215	0.192
MÍNUSZ7HELY	Egyenlő szórások	1.189	48	0.240
	Nem egyenlő szórások	1.189	25.598	0.245
PLUSZMIN7HELY	Egyenlő szórások	1.250	48	0.217
	Nem egyenlő szórások	1.250	33.101	0.220
SZAMTERJ.VISSZ.	Egyenlő szórások	2.135	48	0.38
	Nem egyenlő szórások	2.135	47.999	0.38
OLVASÁSTERJ.	Egyenlő szórások	0.491	48	0.626
	Nem egyenlő szórások	0.491	44.594	0.626

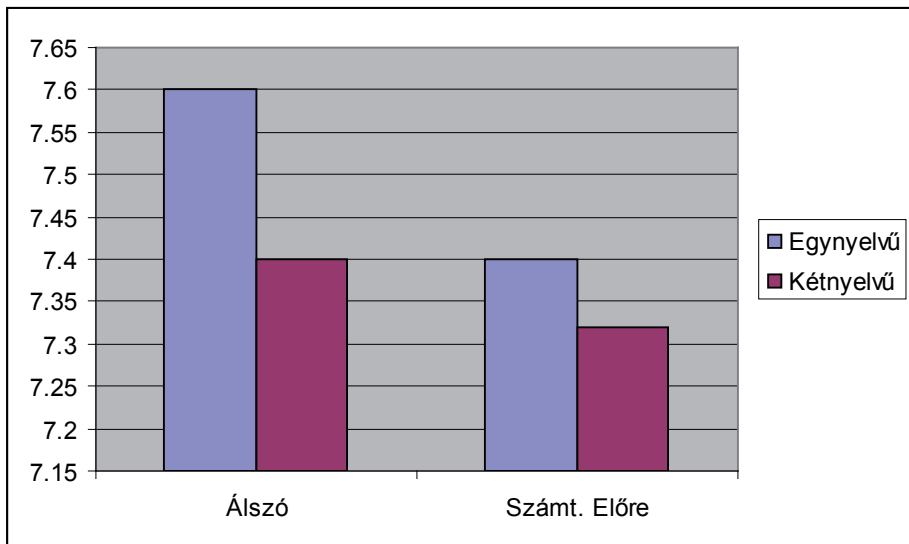
3. táblázat A t-próba – központi végrehajtó

	NYELV	N	ÁTLAG	SZÓRÁS
F	1	25	14.44	5.2843
	2	25	16.52	5.2529
A	1	25	15.16	4.0071
	2	25	15.6	4.5917
S	1	25	17.84	4.989
	2	25	14.32	4.981
PLUSZ7HELY	1	25	28.52	2.3295
	2	25	29.24	1.3928
MÍNUSZ7HELY	1	25	28.76	1.1648
	2	25	27.2176	6.3807
PLMIN7HELY	1	25	28.56	3.0833
	2	25	26.66	6.9473
OLVASÁSTERJEDELEM	1	25	2.44	0.6506
	2	25	2.36	0.4899
SZÁMTERJEDELEM -VISSZA	1	25	6.52	1.1944
	2	25	5.8	1.1902

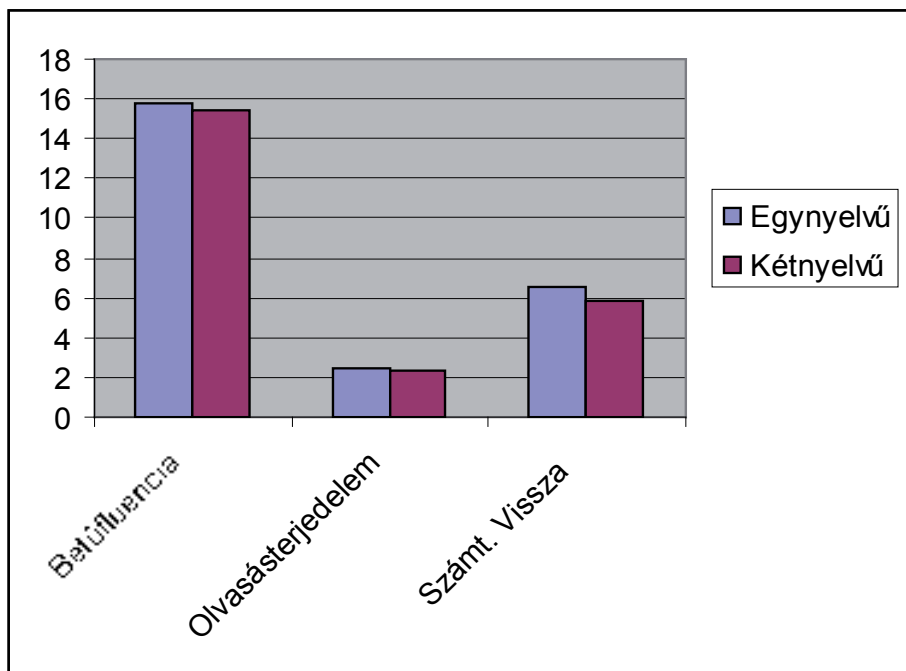
4. táblázat A központi végrehajtót mérő feladatok – eredmények: átlag és szórás

Az átlagokat összehasonlítva a két csoport között nincs statisztikailag jelentős különbség (d. 4. táblázat).

A két csoportra kapott átlagok összehasonlítását grafikusán is ábrázoljuk a könnyebb összehasonlítás érdekében.

1. grafikon A verbális munkamemória átlagai

2. grafikon A központi végrehajtó funkciók átlagai

Megbeszélés

Ezen eredmények alapján az egynyelvű és a kétnyelvű csoport között nem létezik jelentős különbség sem a verbális munkamemóriát illetően, sem pedig a központi végrehajtó funkciókat illetően, a magyar és a szerb nyelvet vizsgálva. Kutatásunkban tehát nem mutattunk ki különbségeket a kognitív működésben, a magyar-szerb kétnyelvűek verbális munkamemóriája jelen eredmények szerint nem fejlettebb, szintűgy a végrehajtó funkcióik sem a magyar vagy szerb egynyelvűekétől. Bialystok és munkatársai eredményeit, valamint kezdeti elvárásainkat nem támasztottuk alá.

A kutatásunkban kapott más eredmények több oknál fogva is megjelenhettek:

Lehetséges, hogy nagyobb minta ellenőrzésével az itt kimutatott kis különbségek markánsabbá válnának, és más képet kapnánk a kétnyelvű és egynyelvű funkcionálásról. Az eredmények eltolódhatnak pozitív vagy negatív irányba is a kétnyelvű csoportnál. Itt ötven személyt vettünk figyelembe és a két csoport teljesítménybelileg nagyon közel áll egymáshoz (minimális kétnyelvű lemaradást mutatva).

A második esetleges magyarázat arra, hogy nem találtunk különbségeket az, hogy a kétnyelvűek nyelvtudási szintje és szókincse nem lett szigorúan kontrollálva és ez is jelentős faktor lehet, mely kihatott eredményeinkre.

A kutatásban a betűfluencia-feladat mérte a szókincset, viszont a csoportok összehasonlítására és kiegyenlítésére ezen a feladaton nem tértünk ki. A lényeges kritériumok, melyeket mi jelen kutatásunkban figyelembe vettünk, hogy a kísérleti személyek a szerb nyelvnek kiskoruk óta ki legyenek téve, képesek legyenek kommunikálni gondolataikat a második nyelven és a környezetükben is találkozzanak a szerb nyelvvel.

Harmadszor pedig, lehetséges, hogy tényleg nem léteznek különbségek a Szerbiában élő kétnyelvű és a tesztelt egynyelvű egyének között a figyelembe vett feladatokon. Lehet, hogy a két nyelv tudása más szférákban fejti ki hatását és más képességeket fejleszt. A felsoroltakon kívül fontos megjegyezni még, hogy az egynyelvű csoport egy kicsit több idősebb személyt számlált és lehet, hogy ez is kihatott eredményeinkre.

Még egy dolog, mely specifikus hatást fejthetett ki esetünkben: a választott két nyelv, a magyar és a szerb hasonlóságai és különbségei. Ez a két nyelv nem egy nyelvcsaládba tartozik, szavaik hangalakjai között általában nincs hasonlóság és nyelvtanuk is más. Az, hogy vajon a választott nyelveknek milyen hatásai lehetnek és mi okból, még tisztázatlan kérdés.

Céljaink a jövőre nézve, hogy az eljövendő kutatásokba nagyobb mintát kapcsoljunk be: alcsoportokra osztani a kísérletben résztvevő személyeket életkor szerint, és általános iskolásokat, valamint óvodásokat is bevonni. A kétnyelvűek aktuális nyelvhasználatát is pontosabban feltérképeznénk, figyelembe véve, hogy hány órát beszélnek naponta a két nyelven, mennyit használják aktívan mindkét nyelvet és hogy mekkora a szókincsük.

A kapott kétnyelvű és egynyelvű egyenlőségek mellett is hosszabb távú jövőképeket célunk, hogy kitartsunk hipotézisünk alapötlete mellett és továbbra is a kétnyelvűség előnyös oldalai után kutassunk.

Felhasznált irodalom

- BADDELEY, 2005 Baddeley Alan: *Az emberi emlékezet*. Osiris Kiadó, Budapest 2005.
- BARTHA, 1999 Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdése*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1999.
- BIALYSTOK – CRAIK – LUK, 2008 Bialystok Ellen - Craik Fergus - Luk Gigi: *Lexical access in bilinguals: Effects of vocabulary size and executive control*. *Journal of Neurolinguistics* (2008), doi:10.1016/j.jneuroling.2007.07.001, 522-538.
- BIALYSTOK – MARTIN – VISWANATHAN, 2005 Bialystok Ellen - Martin Michelle - Viswanathan Mythili: *Bilingualism across the lifespan: The rise and fall of inhibitory control*. *International Journal of Bilingualism*, Volume 9, Number 1, 2005, 103– 119.
- DONALD, 2001 Donald Merlin: *Az emberi gondolkodás eredete*. Osiris, Budapest 2001.
- GATHERCOLE, 2006 Gathercole Susan: *Nonword repetition and word learning: The nature of the relationship*. *Applied psycholinguistics* 27. 513-543.
- GÖNCZ, 1985 Göncz Lajos: *A kétnyelvűség pszichológiája*. Forum, Újvidék 1985.
- GÖNCZ, 2004 Göncz Lajos: *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége*. MTT Könyvtár 8., Szabadka 2004.
- KOVÁCS, (kézirat) Kovács M. Ágnes: *Korai kétnyelvűség és szocio-kognitív fejlődés*. In: *A magyar pszicholingvisztika kézikönyve*, Budapest (előkészületben)
- KOVÁCS – MEHLER, 2009 Kovács M. Ágnes – Mehler Jacques: *Cognitive aims in 7-month-old bilingual infants*. *PNAS*, vol. 106, no. 16, 2009. 6556-6560.
- KOVÁCS - RACSMÁNY, 2006 Kovács Gábor - Racsmány Mihály: *Munkamemória és idegennyelv-elsajátítás: az idegen beszédhangok hatása a verbális rövid távú emlékezetre*. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2006 61.3. 399-431.

Mc LAUGHLIN-BLANCHARD-OSANAI, 1995

McLaughlin Barry, Blanchard Antoinette, Osanai Yuka <http://www.ncela.gwu.edu/pubs/pigs/pig22.htm>

NCBE Program Information Guide Series, Number 22, Summer 1995.

NÁDASDY - FISER, 2003

Nádasdy Zoltán - Fiser József: *A tanulás biológiai és mesterséges neurális hálói*. In: PLÉH, Cs. - KOVÁCS, Gy. - GULYÁS, B. (szerk.): *Kognitív idegtudomány*. 171-201. Osiris Kiadó, Budapest 2003.

NAVRACSICS, 2007

Navracsecs Judit: *A kétnyelvű mentális lexikon*. Balassi Kiadó, Budapest 2007.

NÉMETH, 2002A

Németh Dezső: *A munkamemória fejlődése és mondatmegértés*. *Pszichológia* 2002 (22), 3, 267-276.

NÉMETH, 2002B

Németh Dezső: *Munkamemória, Fejlődés, Nyelv*. In: RACSMÁNY, M. & KÉRI, Sz. (szerk.): *Architektúra és patológia a megismerésben*. BIP, Budapest 2002. 83-100.

NÉMETH, 2006

Németh Dezső: *A nyelvi folyamatok és az emlékezeti rendszerek kapcsolata*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2006.

NÉMETH - RACSMÁNY - KÓNYA - PLÉH, 2000

Németh Dezső - Racsmány Mihály - Kónya Anikó - Pléh Csaba: *A munkamemória-kapacitás mérőeljárásai és jelentőségük a neuropszichológiai diagnosztikában*. *Pszichológiai Szemle*, LV. 4. 2000. 403-416.

RACSMÁNY, 2003

Racsmány Mihály: *Az emlékezet kognitív neuropszichológiája*. In: PLÉH, Cs. - KOVÁCS, Gy. - GULYÁS, B. (szerk.): *Kognitív idegtudomány*. 171-201. Osiris Kiadó, Budapest 2003.

RACSMÁNY – LUKÁCS – NÉMETH - PLÉH, 2005

Racsmány Mihály-Lukács Ágnes-Németh Dezső-Pléh Csaba: *A verbális munkamemória magyar nyelvű vizsgálóeljárásai*. *Magyar Pszichológiai Szemle*, LX. 4. 2005 479-505.

JAVIER, 2007

Javier, R., A.: *The bilingual mind*. Springer Science+Business Media, New York 2007.

WARDHAUGH, 2002

Wardhaugh Ronald: *Szociolingvisztika*. Osiris, Budapest 2002.

Utószó

2008 őszén indítottuk el második alkalommal az Oktatókutatási Szakkollégium (eredetileg Elit Szakkollégium) nyerteseinek ösztöndíjprogramját. A 16 helyre közel 40 pályázat érkezett, melyekből egy szakmai bizottság választotta ki a további kutatásra érdemes legjobbakat. A nyertesek között van többek között joghallgató, végzett közgazdász, szociológus-jelölt, nyelvész és pszichológus hallgató, politológus, néprajzkutató, leendő tanár és teológus. Ezzel gyakorlatilag szinte az összes meghirdetett témakör lefedésre került. Az oktatáskutatáson belül a határon túli magyar nyelvű tankönyvkiadás helyzetétől az iskolai tannyelvválasztás problematikáján át egészen egy esetleges szülőföldi egyetemalapításig széles spektrumon mozognak a választott megközelítési módok, szempontok. De ugyanez igaz az oktatási illetve nyelvi jogok, valamint a kisebbségi jogok és nemzetiségek jogharmonizációjának vizsgálatára, a politikai és civil szféra kapcsolatának boncolgatására, a közalapítványok működésének elemzésére is.

Nemcsak a témák változatosak, hanem a különböző kutatási módszerek is. Nyilván más szakmai megközelítést igényel egy strukturált mélyinterjúzás vagy egy kérdőíves adatgyűjtés, mint egy levéltári forrásfeldolgozáson alapuló szövegelemzés, vagy egy néprajzi terepmunka. Ehhez és a gyűjtött anyagok feldolgozásához szakemberek – kutatók, oktatók – tutori segítségét vehették igénybe a hallgatók. Együttműködésük, együttgondolkodásuk eredménye ez a kötet.

A szerzők közül akad, aki több megjelent publikációjával már „rutinos” tanulmányírónak számít, kutatócsoportok munkájában vesz részt, rendelkezik szakmai múlttal; s akad, akinek ez az első próbálkozása, hogy a dolgozatírástól eljusson egy jól megszerkesztett tanulmány közléséig, egy komplett gyűjtőmunka s kutatás összegzéséig. Az ösztöndíjprogram alatt három alkalommal megrendezett workshopok azt a célt szolgálták, hogy a különböző előképzettséggel rendelkező hallgatók megismerjék egymás munkáját, a különböző kutatási módszereket, a csoportmunka révén kritikai-érdeklődő észrevételekkel, ötletekkel segítsék a másik felkészültségét. A hallgatók, esetleg tutor és hallgató közti viták nem öncélú erőfitogtatásnak tünnek, hanem érvekkel megalapozott szakmai párbeszédnek – ebben látjuk a program legnagyobb sikerét: a tehetséggondozás mellett szakmai műhelyek alakultak ki, melyek képesek voltak egymás mellett s egymásért dolgozni, érdeklődni, s sok esetben nyitni egy új, a sajátjuktól eltérő gondolkodásmód felé. Ez természetesen nem valamiféle szerkesztői „szépelgés” akart lenni, hanem annak a jelenségnek örvendetes konstatálása, amely – sajnos – egyre kevésbé jellemző a mai magyar tudományos élet bizonyos területeire.

A közölt tanulmányok az előzőekből adódóan nem azonos formájúak: van, aki egy majdnem befejezett PhD disszertáció potenciális fejezetét prezentálta, s van, aki egy további kutatómunka biztos alapját, kiindulópontját tette le az asztalra. Ami közös, hogy az írások mögött álló elméleti háttér és módszertani tudást gördülékenyen alkalmazzák kutatásaikban; kritikai hozzáállásukkal, bizonyos témák iránti első, de lelkes közelítésükkel, érdeklődésükkel olyan kérdéseket s problémákat feszegetnek, netán olyan gondokra világítanak rá, melyek feltárásának nem mindenki fog örülni, számos ellenvélemény fogalmazódik majd meg velük szemben – remélhetőleg ezek építő, további gondolkodásra, eszmecserére alkalmas észrevételek lesznek.

A kötet felépítéséről: a tartalmi szerkesztés 2009 augusztusában lezárult, a nyomdai előkészítés 2010 januárjában fejeződött be. Így például a szerzők önéletrajzában hozott adatok a tavalyi tanév állapotát tükrözik, de ugyanez igaz a szövegekben előforduló hivatkozásokra, utalásokra is. (Értelemszerűen kimaradtak a jelenleg is zajló, ukrán érrettségi rendszert érintő tárgyalásokra való reflektálások, a Szlovákiában történő nyelvpolitikai csatározások aktualitásai, vagy a Vajdaságban létrehozandó magyar nyelvű felsőoktatás pillanatnyi eredményeinek beszámolóit.) A fejezeteket régiók szerint hoztuk létre, mivel a tematikai elkülönítés a nagyfokú interdiszciplinaritás miatt lehetetlennek, legalábbis sok átfedéssel járónak tűnt. Az angol nyelvű absztraktokat viszont a szerzők alfabetikus sorrendjében közöljük. A könnyebb áttekinthetőség és keresés kedvéért Hely- és Névmutatót, valamint Rövidítésjegyzéket csatoltunk a kötethez. Utóbbinál megtartottuk az eredeti nyelven bevett, hivatalos rövidítéseket (ez esetben a magyar megfelelő után zárójelben közöljük a mozaikszó feloldását), illetve egységesítettük a tanulmányokban előforduló intézmények, szervezetek stb. rövidítését, jelölését.

Végezetül a szerkesztő köszönetet mond Pál Erzsébetnek az elmúlt hónapokban nyújtott segítségéért és minden támogatásáért.

Kötél Emőke

Rövidítésjegyzék

BBTE – Babeş–Bolyai Tudományegyetem

BCE – Budapesti Corvinus Egyetem

BGYTF – Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola

BKB – Bolyai Kezdeményező Bizottság

BRAT – Román Példányszám- Auditáló Bizottság (Biroul Român de Audit al Tirajelor)

CF – Civil Fórum

CHARTA – Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája

CSEMADOK – Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete

CSKP – Csehszlovák Kommunista Párt

DCIH – Dél-szlovákiai Civil Információs Hálózat

EBEÉ – Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet

EBESZ – Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet

ELTE – Eötvös Loránd Tudományegyetem

EMNT – Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács

EMTE – Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem

EPM – Együttélés Politikai Mozgalom

ERKSL – Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára

ET – Európa Tanács

EU – Európai Unió (European Union)

FIDESZ MPP – Fiatal Demokraták Szövetsége Magyar Polgári Párt

FIS – Szlovákia Értelmisségének Fóruma (Fórum Inteligencie Slovenska)

FMK – Független Magyar Kezdeményezés

GDF – Gábor Dénes Főiskola

Grémium – Harmadik Szektor Grémiuma (Grémium Tretieho Sektora)

HTMH – Határon Túli Magyarok Hivatala

IFNE – Ivano-Frankivszi Nemzeti Egyetem

IKA – Illyés Közalapítvány

KDH – Szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom (Krest’anskodemokratické hnutie)

KJB – Kisebbségi Jogvédő Bizottság

KJH – Komáromi Járási Hivatal

KK (IKA) – Illyés Közalapítvány Központi Kuratórium

KKV – Kis- és Középvállalkozás

KKV – Kutatás+Fejlesztés

KMF – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (régén: Kárpátaljai Magyar Tanítóképző Főiskola)

KMFA – Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány

KMPSZ – Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség

KMPSZ – TTT Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa

KSZEUKT – Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári Kihelyezett Tagozata

LÉT – Lévai Értelmiségi Találkozó

MÁE – Munkácsi Középfokú Tanítóképző (ma: Munkácsi Állami Egyetem)

MDF – Magyar Demokrata Fórum

MF – Műszaki Főiskola (Szabadka)

MKDM – Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom

MKM – Művelődési és Közoktatási Minisztérium

MKP – Magyar Koalíció Pártja

MSZP – Magyar Szocialista Párt

MTA – Magyar Tudományos Akadémia

MTA ENKI – MTA Etnikai- nemzeti Kisebbségkutató Intézet

MTA KI – MTA Kisebbségkutató Intézet

MTTK – Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar

NATO – Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organization)

NFF – Nemzeti Felsőoktatási Tanács

NPOA – Polgári Tevékenységet Támogató Alapítvány (Nadácia pre podporu občianských aktivít)

OECD – Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development)

OTM – Oktatási és Tudományos Minisztérium (Ukrajna)

OK '98 – Polgári Kampány '98 (Občianska Kampaň '98)

PPA – Pázmány Péter Alapítvány

RMDSZ – Romániai Magyar Demokrata Szövetség

RO – Szovjet Oktatás (Ragyanszka Oszvita)

SJE – Selye János Egyetem

SJE GK – SJE Gazdaságtudományi Kar

SNS – Szlovák Nemzeti Párt (Slovenská národná strana)

SZA (IKA) – Illyés Közalapítvány Szlovákiai Alkuratóriuma

SZAKC – Szövetség a Közös Célokért

SZDSZ – Szabad Demokraták Szövetsége

SZE – Szabadkai Egyetem

SZKNT – Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa

SZLKP – Szlovákia Kommunista Pártja

SZMÉF – Szlovákiai Magyar Értelmiségi Fórum

SZMK – Szlovákiai Magyarok Kerekasztala

SZMMT – Szlovákiai Magyar Művelődési Tanács

SZMPSZ – Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége

SZNT – Szlovák Nemzeti Tanács

SZOM – Szerb Oktatási Minisztérium

Tanács – Bátorkeszi Helyi Koordinációs Tanács

TANÁCS – Nem-kormányzati Non-profit Szervezetek Kormánytanácsa (Rada vlády pre mimovládne neziskové organizácie)

UÁE – Ungvári Állami Egyetem (ma: Ungvári Nemzeti Egyetem)

ÚMSZ – Új Magyar Szó

UNE – Ungvári Nemzeti Egyetem (régebben: Ungvári Állami Egyetem)

UOTM – Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

USZSZK – Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság

ZRS – Szlovák Munkáspárt (Združenie Robotníkov Slovenska)

Helymutató

A

Alsó-Nyitra 183

Amerika (Amerikai Egyesült Államok)
205, 234, 235

Anglia 123, 234, 235

Asztély 268

Ausztria 177

B

Bácska 298

Badaló 201, 267

Balaton 281

Bálványos-havasa 30

Bánát 294, 298

Bátorkeszi 89, 99-105

Bátyu 201, 265

Bécs 47

Belgium 122

Beregdéda 267

Beregsom 267

Beregszász 201, 209, 218, 250, 252-269,
278-280, 283

Beregszászi járás 249, 268, 270

Beregújfalu 267

Bergen 232

Bologna 298

Borzova 267

Bótrágy 267

Brüsszel 80

Búcs 89, 93, 99, 100-105

Budapest 23, 76, 79, 112-124, 159, 167,
177

Buda-Pest 53

Cs

Csallóköz 183

Csap 201, 269, 278

Csehország 131, 139, 172

Csehszlovákia 132, 136, 148, 155

Csernyivci 194, 273

Csetfalva 267

Csíksomlyó 22, 31

Csonkapapi 267

Csölöztő 149, 156, 160, 164, 166, 167

D

Debrecen 216

Déda 201

Délvidék 289, 291, 294, 297, 300, 301,
306, 308-310

Dercen 201

Dunamellék 183

Dunaszerdahely 139, 145, 153, 183, 184

E

Erdély 46, 47, 54, 62, 128, 166, 177, 216

Érsekújvár 183, 184

Eszék 293, 298

Eszeny 201

Európa 68, 72, 143, 199, 233

F

Falbükk-dűlő 14, 33

Felvidék 128, 216, 217

Franciaország 205, 234

G

Galánta 103, 144, 164, 183, 184

Galícia 194

Gát 267

Gömör 183

Görögország 205

Gut 267

Gyergyói-havasok 37

Győr 113, 114

H

Hága 296, 298

Halábor 268

Harangláb 268

Hargita 37

Harkov 194

Hetyen 268

Havasalja 14

Hollandia 205

Hoverla 281

I

Ivano-Frankivsck 218

Ipoly 164

J

Jaszinya 201

K

Kalonda-tető 37

Kápolnás 23

Károly-Fehérvár (ma: Gyulafehérvár) 49, 56

Kárpátalja 194-214, 216-218, 231, 233, 241-268, 269-271, 273, 276, 285, 282,

Kárpát-medence 223, 244, 289, 291, 309

Kassa 119, 164, 183, 184

Kassa-Abaúj 183

Kaszony 201

Kékes 281

Kelet-Közép-Európa 71, 293, 296

Kígyós 268

Kijev 194, 230

Királyhelmec 182

Kisbégány 268

Kisfalva 14, 29, 31, 38, 39

Kishont 183

Kolozsvár 48, 49, 50, 53, 200

Komárom 95, 101, 103, 112, 113, 114, 119, 122, 123, 125, 132, 164, 183, 184

Komáromfüss 101

Koszovó 296, 298

Közép-Európa 90, 216

Krími Autonóm Köztársaság 194

L

Lemberg 226, 228, 281

Lengyelország 195

Leningrád (ma: Szentpétervár) 276

Lészped 31

Léva 183, 184

London 123

Losonc 123, 184

Lviv 272

M

Macsola 268

Magyarország 38, 54, 57, 105, 110, 112, 116, 122, 123, 125, 148, 152, 155, 164, 166, 172, 175, 177, 195, 201, 205, 206, 207, 215, 235, 249, 261, 273, 279, 280, 282, 295, 298, 299, 304, 305

Makkosjánosi 267

Marosvásárhely 25, 53

Mezőgece 268

Mezőkaszony 267

Miskolc 123

Montenegró 298

Munkács 201, 250-257, 260-268

N

Nagybégány 268

Nagybereg 201, 267, 269, 277, 278

Nagydobrony 201, 269, 277, 278

Nagykürtös 183, 184

Nagymihály 183, 184

Nagymuzsaly 267

Nagypalád 201

Nagyróce 183, 184

Nagyszombat 111

Nagyszőlős 201

Németország 205

Nevetlenfalu 201

Nógrád 183

Nyitra 112, 120, 183, 184

Nyugat-Európa 71, 81, 235, 299

O

Odessza 194

Oláhfalva 24

Olaszország 205

Oroszhegy 20

Oroszi 201

P	Sz
Párkány 119	Szabadka 290, 291, 293, 297, 298, 300, 303, 306, 307
Péterfalva 201	Szeged 293, 298, 307
Pogányos 30	Székelyföld 46
Pozsony 112, 113, 119, 120, 123, 129, 133, 137, 245, 183, 184, 189	Szenc 138, 183, 184
Pusztaláz 34, 37, 38	Szepsi 103
R	Szerbia 216, 233, 260, 289, 292, 294, 297, 298, 300, 306
Radamos 32. 33, 34	Szernye 201
Rafajnaújfalu 268	Szevasztopol 194
Rengőkö 13-17, 20, 21, 25, 30-38	Szinevértó 281
Rimaszombat 157, 159, 167, 183, 184	Szlovákia 89, 90, 92, 97, 98, 104, 110, 112, 114, 116, 118, 119, 122, 123, 125, 129, 132, 135, 139, 148-170, 171-189, 195, 216, 235, 246, 260, 297
Románia 13, 68, 71, 72, 74, 77, 81, 177, 195, 200, 216, 297	Szlovénia 177
Rozsnyó 183, 184	Szobránc 183
S	Szovjetunió 194, 198, 215, 251, 271
Salamon 201	Szürte 201
Salánk 201	T
Sárosoroszi 268	Técső 201
Sepsiszentgyörgy 53	Telekság-patak 24
Somlyó 22	Temesvár 298
Somorja 140, 145, 150-155, 160, 161, 162, 165, 166, 167, 190	Tiszacsoma 267
Somosnyaka 24	Tiszaújlak 201
Strasbourg 76, 79	Tizenhétfalu 23
Svájc 205	Torda 46
	Töketerebes 183, 184

U

Udvarhelyszék 14

Újbátyú 201

Újvidék 290, 298, 306, 329

Ukrajna 194-196, 205, 215, 216, 218, 223,
228-235, 241, 247-250, 255, 258, 260, 261,
263, 267, 269-274, 280-282

Ungvár 201, 226, 269, 271-273, 278-280,
283

Ungvári járás 270

V

Vágsellye 183, 184

Vajdaság 216, 246, 289-298, 300, 303-305,
307-310

Vári 201, 267

Verbőc 201

Visk 201

Z

Zápszony 268

Zemplén 183

Zenta 291

Zetelaka 23, 24

Zs

Zsigmond hegye 14

Névmutató

I. Ferenc József 54

II. Rákóczi Ferenc 209

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar
Főiskola 216, 218, 236, 241, 269, 270,
283

A

A Hét 68

Adams 321

Ady Endre 209

Agrárökonómiai és Faluszociológiai
Intézet 290

Albert Sándor 217, 238

Állami Faluszínház 132

Ambrus Pál 215, 218, 240

Ammon, U. 265

Andel, Marian 90

András Károly 132, 146

Andreescu, Gabriel 80, 82

Anheier, Helmut K. 172, 192

Antalik Imre 111, 127

Antall József 175

~ *doktrína* 175

~ *kormány*

Anyák Polgári Társulása 182

Apáczai Közalapítvány 164

Apor Károly 60

Applied Psycholinguistics 336

Approbatae Constitutiones 46, 47

Aracs 312

Arany János 209

Assmann, Jan 16, 42

Asztélyi Elemi Iskola 268

Attila 209

Autonómia Kongresszus 58

B

Babbie, Earl 283

Babeş-Bolyai Tudományegyetem 68, 70-
83, 220

~ *Római Katolikus Teológiai Kar* 45

Badaló Általános Iskola 269

Baddeley, Alan 318-320, 324, 336

Bajnok István 142

Bakk Miklós 70, 83, 175, 190

Bakó Boglárka 283

Balajti Lajos 142

Bálint I. László (B. I. László) 19, 43

Bálint Sándor 17, 42

Balla Bálint 146

Balogh Gábor 142

Baráth Árpád 163, 165

Barcs Ferencz 64

Bárdi Nándor 81, 107, 108, 147, 148, 153,
164, 165, 166, 168, 174, 175, 176, 178,
191, 215, 238, 240

- Barna Gábor 42, 43, ~ 8. számú Középiskola 267
- Bartal Anna Mária 183, 191 ~ 9. számú Általános Iskola 267
- Bartha Csilla 242, 243, 247, 263, 315, ~ Bentlakásos Általános Iskola 267
- 316, 318, 328, 336
- Bátorkeszi Helyi Koordinációs Tanács ~ Magyar Gimnázium 269, 278, 279, 280
- 100
- Bátorkeszi Kovács József Magyar ~ Speciális Tanárképzés 218,
- Tannyelvű Alapiskola 99, 100
- Beregszászi Járás
- Bátyui Középiskola, 267 ~ Közigazgatási Hivatal 249
- Bauer Béla 212 ~ Tanács 229, 250
- Bauer Győző 128, 129, 138, 139, 142, Beregújfalui Általános Iskola 267
- 146
- Beke Antal 64
- Béldi Gergely 64
- Belgrádi Erdészeti Egyetem Dísznövény- Berényi Dénes 246, 310
- termesztési Tanszék 292
- Berényi József 90, 102, 106, 142
- Benei Általános Iskola 267
- Berényi Szilárd 47, 49, 65
- Bereczki Gyöngyvér 47, 65
- Béres István 85
- Beregdedai Általános Iskola 267
- Bernáth László 73, 83
- Beregsomi Általános Iskola 267
- Bevz, H. P. 274, 275
- Beregszász 250
- Bevz, V. H. 274
- Beregszászi Anikó 198, 211, 212, 221, Bialystok, Ellen 325, 326, 327, 336
- 223, 238, 242-247, 264
- Bibliotheca Hungarica 128, 142, 180, 190
- Beregszászi – Bíborpiros Szép Rózsa Országos Népzenei
- ~ 3. számú Középiskola 267 Vetélkedő 142
- ~ 4. számú Kossuth Lajos
- Középiskola 250, 267, 269, 268
- ~ 5. számú Középiskola 250
- ~ 6. számú Általános Iskola 267
- ~ 7. számú Általános Iskola 267
- Biró Ágnes 89, 98, 106
- Biró A. Zoltán 80, 83
- Biró Gáspár 212
- Biroul Român de Audit al Tirajelor 72
- Blanc 315
- Blanchard, Antoinette Gesi 316, 337
- Blénesi Éva 84

-
- Bochkor Mihály 45, 46, 48, 49, 59, 65
 Bocşan, Nicolae 76
 Bocskai István 209
 Bodó Barna 70, 75, 77, 78, 128, 152, 168
 Bodó Márta 65
 Boér Kálmán 61
 Boglár Lajos 16, 42
 Bolognai folyamat 71, 81, 232, 298
 Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete 79
 Bolyai Kezdeményező Bizottság 70, 71, 74-80, 82
 Bóna Tamás 99, 106
 Bornemissza János 64
 Bornemissza Pál 46, 47
 Borzsovai Általános Iskola 267
 Bótrágyi Általános Iskola 267
 Bödő Rozália 42
 Brooš, Richard 168
 Búcsi Katona Mihály Alapiskola 93
 Budapesti Corvinus Egyetem 110-120, 122, 123, 125
 ~ Kertészettudományi Kar 291
 Budapesti Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem 291
 Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem 110
 Buday-Sántha Attila 313
 Bugár Béla 148
 Bukrek 273
 Burda, M. I. 274
 Burke, Peter 16, 42
 Bútorá, Martin 168
C
 Čaplovič, Dušan 151
 Capuai 19
 Carpenter 322
 Ceauşescu 29
 Charles Stuart Mott Foundation 162
 Chen 325
 Chiribucă, Dan 69, 70, 83
 Chmel', Rudolf 156
 Citerazenekarok Országos Seregszemléje 142
 Civil Fórum (Szlovákia) 148, 159, 160, 161, 162, 166
 Civil Fórum (Románia) 159
 Civil Információs Hálózat 159, 160
 Clark 290
 Comenius 89
 Comissio Catholica 47, 49, 50, 52, 57
 Czére Lajos 102
Cs
 Csáky Pál 102, 104, 155, 162
 Csanda Gábor 191
 Csapi 2. számú Széchenyi István Középiskola 269, 278

-
- Csata Zsombor 126
- Csefkó Ferenc 168, 169, 170
- Csehszlovák Kommunista Párt 171
- Csehszlovákiai Magyar –
- ~ *Dolgozók Kulturális Szövetsége*
133, 148
- ~ *Dolgozók Kultúregyesülete (ma: Csemadok – Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség)* 128, 134, 171
- ~ *Könyvkiadó* 132
- ~ *Népművészeti Együttes* 132
- ~ *-ok Anyanyelvi Társasága* 94
- ~ *-ok Demokratikus Szövetsége*
134, 137, 144
- Csellényi István Gábor 65
- Csemadok 128, 145, 148, 153, 157, 161, 171, 172, 178, 179, 180
- ~ *Központi Bizottsága* 131, 134, 135
- ~ *Országos Tanácsa* 140
- ~ *Országos Választmánya* 95
- Csépe Klára 18
- Csepeli György 206, 212, 213
- Cséplő Gábor 102
- Cséplő Júlia 101, 102, 104
- Csernicskó István 196, 198, 204, 211, 212, 215, 218, 221, 222, 229, 233, 234, 238, 240, 241-244, 246-249, 263-266
- Csetfalvai Általános Iskola 267
- Csete Örs 68, 83
- Csigó Péter 68, 83
- Csiki Viktor 64
- Csonkapapi Általános Iskola 267
- D**
- Daneman 322
- Darwin, Charles 314
- Dávid Katalin 17, 42
- Deák Ferenc 55
- Debreceni Egyetem 270
- Demény Gyöngyvér 70, 84
- Demeš, Pavol 151, 168
- Diákhálózat 161, 182
- Diós István 65, 66, 67
- Dittmar, N. 265
- Dluhá Marianna 169
- Dnevnik* 329
- Dobó István 209
- Dobos Balázs 212
- Dobos László 138
- Dóka Miklós 275
- Dolník Erzsébet 155
- Dolník Tibor 102
- Donald, Merlin 314, 336
- Dubincsuk, O. Sz. 275
- Duna Menti Tavasz 142
- Durand, Gilbert 18, 42

Duray Miklós 138, 143, 147, 148, 153, Erdélyi Római Katolikus Státus 45-67
168

Dzurinda-kormány 151, 154, 171

~ *Alapítvány* 45

~ *Levéltára* 45, 64

~ *Szakkollégium* 45

E

Egresy Béni Országos Színjátzó
Fesztivál 142

Egyed Albert 309, 310

Egyháztörténeti Szemle 67

Együttélés Politikai Mozgalom 137, 140,
148, 154, 158, 166

Élesztős László 168

Eliade, Mircea 35, 42

Éltes Károly 64

Emberi Dimenziós Konferencia 97

Endes Miklós 45, 48, 65

Énekelt Versek Országos Fesztiválja 142

ENSZ Közgyűlés 97

Enzt Géza 13, 181

Eötvös József 48, 49, 52, 54, 58, 62, 64

Eötvös Loránd Tudományegyetem 124,
270

Erasmus 228

Erdélyi Magyar Ifjak 79

Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács 79, 81

~ *Oktatási Szakbizottsága* 79

Erdélyi Riport 68, 220

Erdélyi Római Katolikus Egyházmegye
45, 58, 59

Erdő Péter 65

Észak-atlanti Szerződés Szervezete 176

Eszterházy János 64

Európai Bizottság 77

Európai Biztonsági és Együttműködési
Értekezlet 97

Európai Biztonsági és Együttműködési
Szervezet 97

Európai Felsőoktatási Térség 71

Európai Oktatási Miniszterek
Konferenciája 232

Európai Összehasonlító
Kisebbségkutatások Közalapítvány 165

Európai Szociális Alap 160

Európa Tanács 74, 77, 98, 198

~ *Kisebbségvédelmi Keretegye-
mény* 97, 98

~ *Parlamenti Közgyűlése* 198

Európai Parlament 80, 162

Európai Unió 72, 74, 116, 155, 160, 177,
195, 217, 228, 233, 294, 298, 309

European Association of Agricultural
Economists 291

Ezredforduló 239

F

- Fabó Mária 126
- Fábry Zoltán Társaság 180
- Fábry Zoltán Napok 142
- Fáklya 131*
- Farkas Lajos 63
- Fazekas József 106, 191, 192
- Fedinec Csilla 107, 108, 215, 238, 240, 269, 283
- Fennema-Notestine 325
- Fercsik Rita 298, 299, 310
- Ferenc Viktória 221, 239
- Fergus, Craik 336
- Fiatal Demokraták Szövetsége Magyar Polgári Párt 176
- Fico-kormány 151, 155
- Fico, Robert 151
- Fikler Elek 63
- Fiser József 319, 337
- Fogarasy Mihály 48, 49, 50, 52, 53, 57, 59, 61, 63, 64, 65
- Forster János 65
- Fórum 161, 162
- ~ *Információs Központ 141, 160, 161, 167*
- ~ *Intézet 150, 153, 156, 161, 162, 165, 167*
- ~ *Kisebbségkutató Intézet 128, 161*
- Frattini, Franco 77
- Frits Albert 59, 63
- Frunda György 74
- Fundament Polgári Társulás 167
- Fund for Civil Society 172
- Független Lapok 62*
- Független Magyar Kezdeményezés 137, 140, 148, 154, 166
- Füzesi Magda 209

G

- Gabóda Béla 284
- Gábor Dénes Műszaki-informatikai Főiskola 291-292
- Gábrityné Molnár Irén 283, 289, 292, 293, 296-299, 308, 310-313
- Gagyi József 14, 16, 17, 18, 22, 24, 39, 40, 42
- Gál János 59
- Gál Kinga 77
- Gál Lajos 64
- Gál Sándor 128-137, 143, 144, 147
- Galasi Péter 126
- Gathercole, Susan 321, 324, 336
- Gáti Középiskola 267
- Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet 122
- Generációk Találkozása 142
- Gereben Ferenc 202
- Gerencsér Balázs Szabolcs 197, 213
- German Marshall Fund 172

Gigi, Luk 336

Gollan 325

Gödri Irén 298

Gógh László 134

Gömöri Ifjúsági Társaság 167

Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület 167

Göncz Lajos 222, 239, 241-243, 245, 246, 263, 264, 315, 316, 318, 336

Gönczy Sándor 274

Görföl Jenő 128-137, 141, 142, 146

Görömbei András 212

Grendel Lajos 142

Groisz Gusztáv, id. 53, 64, 65

Grosjean 315

Grynaeus Tamás 19, 24, 42

Gubernium 47

Gulácsi Jenő 274

Gulyás B. 337

Guti Általános Iskola 267

Gy

Gyárfás Elemér 65, 66

Gyárfášová, Ol'ga 154, 168

Gyimesi Éva, Cs. 79, 82

Gyulafehérvári Római Katolikus
Egyházmegye 45

Gyurcsány-kormány 165, 176, 177

Gyurgyík László 149, 162, 184, 191

H

Hajdú István 148, 160, 161, 166, 167

Halábori Általános Iskola 268

Halász Iván 89, 107

Halzl József 181

Hamberger Judit 98, 106, 159, 168

Hamers 315

Hantz Péter 70, 77, 79, 80

Haranglábi Általános Iskola 268

Harangozó Imre 19, 42

Harmadik Pánsíp-Almanach 239

Harmadik Szektor Grémiuma 150, 151, 159

Harmadik Szektor SOS 150, 171

Harsányi János Szakkollégium 120

Határon Túli Magyarok Hivatala 177, 188
298

Haugen, Einar 243, 265

Hegyi Judit 313

Heiler, Friedrich 31, 43

Helyi Önkormányzatok Európai Chartája
198

Hermann Egyed 55, 65

Hesz Ágnes 36, 43

Hét 128, 131, 132, 133, 139

Hetyeni Általános Iskola 268

Hitch 319, 320, 321

Hodinka Antal Kutatóintézet 242

Holló László 45, 46, 48, 65, 66

-
- Horányi Özséb 85
Horn-kormány 176
Horthy Miklós 209
Horváth Andor 76, 82
Horváth Anna 209
Horváth Csaba 168, 169, 170
Horváth Gyula 289, 295, 312
Hrubík Béla 128, 129, 140, 141, 142, 146
Hrubos Ildikó 81, 84, 308
Hullová, Danica 172, 191
Hunčík Péter 106, 191, 192
Hushegyi Gábor 220, 234, 239
Huszár László 129, 146
- I**
Idők Tanúja 54, 62
Ifjú Szívek Magyar Népművészeti
Együttes 132
I l'anovská, Lenka 168
Illyés Közalapítvány 140, 171-192
~ *Központi Kuratóriuma* 179,
181, 189
~ *Szlovákiai Alkuratóriuma* 172,
173, 180-192
International Association of Agricultural
Economists 291
International Journal of Bilingualism
Irodalmi Szemle 132
Iskolakultúra 240
- Ivano-Frankivszki Egyetem 218
- J**
Jacobs 322, 329
Jádi Ferenc 18, 23, 43
Jakir, M. Sz. 274
Jakubek L. 66
Jánki András 275
Javier, R. A. 326, 338
Jernigan 325
Joensuu Egyetem 308
Johnson 326
Jókai Alapítvány 182
Jókai Mór 209
Józsika Lajos 50, 52, 56, 57, 59, 60, 63
Journal of Neurolingvistics 336
József Attila 209
Juhász Erika 311
Juhász Gyula Pedagógusképző Kar 293
Jung, Carl Gustav 18, 43
- K**
Kacz Mária 101
Kadosa Pál Zongoraverseny 142
Kadúch 103
Kállay István 89
Kálnoky Dénes 53, 64, 65
Karlovitcz János 284

- Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar 45
Kárpátalja 250
 Kárpátaljai Magyar –
 ~ *Főiskoláért Alapítvány* 218
 ~ *Kulturális Szövetség* 250
 ~ *Megyei Tanács* 218, 250
 ~ *Tanítóképző Főiskola* 216, 218-221, 226, 234, 271, 276
 Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség 269, 271, 273, 278, 279, 281
 ~ *Tankönyv- és Taneszköztanácsa* 273
 Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály 249, 268
KárpátInfo 264
 Kárpát Panel 2007 194, 200, 201, 210
 Kassai Ilona 264
 Katedra Társaság 148
 Katolikus Egyház (Katolikus Világegyház) 45, 47, 48
 Katus László 66
 Kazinczy Anyanyelvi Napok 142
 Kelemen Atilla 70, 77, 84
 Kéri Szabolcs 337
 Kertészek Egyesülete (Zenta) 291
 Keserű Mózes 57, 59, 61, 63, 64
 Keszegh Margit 104
 Keszeg Vilmos 16, 21, 43
 Kigyósi Általános Iskola 268
 Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári Kihelyezett Tagozata 219, 220, 224-226, 232, 235, 236
 Kisbégányi Általános Iskola 268
 Kisebbségi Jogvédő Bizottság 148, 153, 154
 Kisebbségi Jogvédő Iroda 163
Kisebbségkutatás 264
 Kisebbségvédelmi Keretegyezmény 198
 Kiss Dénes István 152, 168
 Kiss Jenő 232, 239, 243, 265
 Kiss Katalin, É. 233, 239
 Kiss Péntek József 142
 Kling, Jaroslav 173, 183, 192
 Kmotrik Péter 148, 160, 161, 166, 167
 Kocsis Aranka 99, 107
 Kodály Napok 142
 Kodály Zoltán Nemzetközi Hegedűverseny 142
 Kohonen 323
 Kohut Attila 218, 240, 270, 284
 Kolár Péter 142
 Kollai István 141
 Kollár, Miroslav 168
 Kolláth Anna 225, 239
 Komáromi Járási Hivatal 100, 102, 103, 104
 Kondorosi Ferenc 168
 Kontra Miklós 126, 216, 238, 239, 243, 246, 265, 311

Kónya Anikó 337

Kopasz József 142

Korunk 68, 69

Kosáry Domokos 55, 66

Kossuth Lajos 103, 209

Kovács Ákos 42

Kovács Gábor 323, 324, 336

Kovács Gyula 337

Kovács István, B. 148, 157, 158, 167, 168

Kovács László 95

Kovács Lehel 70

Kovács M. Ágnes 326, 327, 336

Kovács Miklós 250

Kováts Miklós 48

Kozma Tamás 70, 71, 84, 85, 127, 290, 291, 293-297, 310, 312

Könyv és Nevelés 285

Kötél Emőke 110, 127, 128, 284, 310

Köteles László 142

Köztársasági Felsőoktatási Fejlesztési Tanács 302

Kristofori Olga 215, 218, 240

Krónika 72-80

Kulcsár Mária 126, 148, 160, 161, 166, 167

Kulin Judit 271

Kulturális Minisztérium 188

Kuszálík Péter 46, 66

Kuvíková, Helena 172, 191

Kvarda József 138, 142

L

Lábody László 176

Lacza Tihamér 128-131, 133, 138, 146

Laki László 212

Lambert 316

Lampl Zsuzsanna 111, 126, 127, 162

Lanstyák István 244-246, 248, 265

László Béla 95, 96, 97, 99, 106

Leeuw, van der Gerardus 15, 20, 43

Lehoczy Tivadar Társadalomkutató Intézet 201

Lelkes Gábor 127, 154, 169

Leung 325

Lévai Értelmiségi Találkozó 155

Limes Társadalomkutató Intézet 242

Lizanec Péter 223, 227, 231, 234, 236

Lönhart Ferencz 63

Lőrincz Gyula 134

Lukács Ágnes 329, 330

Lukáč, Stanislav 100, 103

M

Macho, Ernest 100, 102, 103, 104

Macnamara 315

Macsolai Elemi Iskola 268

Macskásy Ferenc 52, 64

MÁÉRT 157, 158

Magyar –

~ *Etnikai-nemzeti**Kisebbségkutató Intézet 200*~ *Agrárközgazdászok Társulata*
291

Magyari Nándor László 68, 84

~ *Állandó Értekezlet 158*

Magyari Tivadar 69, 70, 77, 80, 83

~ *Demokrata Fórum 175*

Magyari-Vincze Enikő 68

~ *Ifjúsági Tanács 79*

Magyarkanizsai Mezőgazdasági Szakközépiskola 292

~ *Kereszténydemokrata Mozgalom 137, 140, 148*

Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) 290, 291

~ *Kisebbség 68, 176*

Majduchová, Helena 155, 169

~ *Koalíció Pártja 99, 104, 105, 140, 141, 144, 148, 149, 154-159, 162, 163, 165, 166, 173*

Makkosjánosi Középiskola 267

~ *Köztársaság Alkotmánya 174, 178*

Mandel Kinga 68, 70, 81, 84, 110, 126, 269, 290, 312

~ *Narancs 220*

Márai Sándor Alapítvány 148

~ *Pedagógia 284*

Marček, Eduard 169

~ *Polgári Párt 140, 148*

Marga, Andrei 76

~ *Professzorok Világtanácsa 290*

Mária Terézia 47

~ *Szocialista Párt 176*

Máriási László 101

~ *Pszichológiai Szemle 336, 337*

Markó Béla 76

~ *Szociológiai Társaság 290*

Markuš, Štefan 156

~ *Területi Színház (Komárom) 132*

Martin 320

Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar
(Szabadka) 290, 293, 297, 298, 300, 302, 303, 305-308

Marton Erzsébet 274

Marton József 46, 66

~ *Alapító Bizottsága 290*

Matej, Vladislav 169

Matica Slovenska 141, 142

Magyar Tudományos Akadémia

Mattheier, K. J. 265

~ *Magyar Tudományosság
Külföldön Elnöki Bizottság 216, 246, 290*

Mátyás király 209

Max Weber Társadalomkutató Alapítvány 200

McLaughlin, Barry 316, 317, 337

-
- Mečiar-kormány 89, 95, 98, 104, 105, 106, 139, 141, 150, 154, 156, 166, 171
- Mehler, Jacques 327, 336
- Melichár Kálmán 46, 66
- Merzlják, A. H. 274
- Mesežnikov, Grigorij 168
- Mezei Katalin 295, 313
- Mézes Rudolf 128, 129, 138, 142, 146
- Mezey Barna 45
- Mezőgecei Általános Iskola 268
- Mezőkaszonyi Középiskola 267
- Michelle, Martin 336
- Mihancsik Zsófia 81
- Miholics Zoltán 102
- Miklósi Péter 142, 149, 156, 167
- Mikó Antal 64
- Mikó Mihály 50, 53, 56, 57, 58, 60, 64, 65
- Milleniumi Fórum 148, 157, 158, 163, 166
- Mirnicz Zsuzsa, T 283, 304, 305, 310-313
- Misad Katalin 105, 107
- Misurákné Kolář Andrea 107
- Mód László 32, 33, 34, 43
- Molnár Attila Károly 189, 191
- Molnár D. István 195, 213
- Molnár Eleonóra 201, 204, 212
- Molnár József 195, 213
- Molnár Katalin 102
- Montoya 325
- Mozgó Világ* 81
- Morauszki András 164
- Morvay, Karol 173, 183, 192
- Mračkova, Alžbeta 168
- Munkácsy Mihály 209
- Munkácsi –
- ~ 20. számú Középiskola 250
- ~ 3. számú II. Rákóczi Ferenc Középiskola 251
- ~ Állami Egyetem Humánpedagógiai Koledzs 218, 220, 224, 225, 227, 236
- ~ Középfokú Tanítóképző 218, 219
- ~ Technológiai Főiskola 218
- Művelődési és Közoktatási Minisztérium (Ukrajna) 218
- Művelődési Intézet (Dunaszerdahely) 128, 141
- Művészeti Akadémia 291
- Mythili, Viswanathan 336
- N**
- Nádasdy Zoltán 319, 337
- Nádor Orsolya 211, 214, 263
- Nagy László 70
- Nagy László, A. 148
- Nagy Melinda 111
- Nagy Myrtill 129, 148, 152-155, 161, 164, 165, 167, 169, 173, 191

Nagy Zsuzsanna 126, 127
 Nagybégányi Általános Iskola 268

Nagyberegí Középiskola 267

Nagyberegí Református Líceum 269, 277, 278

Nagydobronyi Középiskola 269, 277, 278

Nagydobronyi Református Líceum 269, 277, 278

Nagymuzsalyi Középiskola 267

Navracsics Judit 314, 337

Neave 290

Nemeskéri István 212

Németh Dezső 319, 321-324, 329, 337

Németh G. Béla 55, 76

Nem-kormányzati Non-profit Szervezetek
 Kormánytanácsa 151

Nemzeti Felsőoktatási Tanács 302, 303

Nemzeti Front 134, 136, 138

Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság
 290

Nemzetközi Matematikai Diákolimpia
 282

Neszuħ Ludmilla 225, 232, 236

Novák Ferenc 100, 101, 103, 104, 105

Ny

Nyári Szabadtéri Táncszínház Alap 182

Nyelvi Charta 163

Nyelvünk és Kultúránk 238

Nyikolajenko, Sztanyiszlav 270

Nyíregyházi Bessenyei György Tanár-
 képző Főiskola 218

O

Oakhill 320

Oktatási és Kulturális Minisztérium 164

Oktatási és Tudományos Minisztérium
 239

Oktatási Minisztérium 79, 291

Ollé Vince 102

Oltványi Ambrus 54, 66

Omnibusz-törvény 303

Ondriašová, Simona 173, 183, 196

Open Society Fund 172

Órás András 23

Orbán Balázs 14

Orbán-kormány 176

Orban, Leonard 74, 76, 77

Orosz Ildikó 199, 201, 204, 213, 215, 218,
 221, 223, 224, 226, 229, 231, 233-236,
 239, 240, 242, 247, 264, 269-275, 280,
 281, 283, 284

Orosz István 42

Országos Civil Fórum 159

Országos Dal- és Táncünnepélyek 132

Országos Kulturális Ünnepeś 142

Országos Március 15.-i Megemlékezés
 142

Országos Népművészeti Fesztivál 142

Országos Nyári Egyetem 142

Osanai, Yuka 316, 337

Ottó, Rudolf 43

Ö

Öllös László 128, 148, 153, 159, 167, 174, 179, 180, 184, 190, 191

Örkény Antal 213

Őszirózsa 142

P

Pakó János 64

Palásthy Pál 54, 55

Pálinkás Gyula 102

Páll Sándor 64

Pallay Dezső 274, 275

Pallay Ferenc 218, 240

Papagno 324

Papp Z. Attila 68, 69, 84, 213, 217

Partiumi Keresztény Egyetem 70

Pásztor Gyöngyi 78, 84

Pataki Ferenc 213

Pavlik 129

Pažitný, Peter 173, 183, 192

Pázmány Péter Alapítvány 152, 161, 164, 167, 177

Pék László 95, 162

Pedagógusforum 148

Pelle István 100, 101, 102, 104, 107

Péntek Imre 70, 84

Pester Lloyd 55

Pesti Hírnők 62

Pesti Napló (Esti Kiadása) 45, 54-63, 67

Pesty Frigyes 14

Petőcz Kálmán 149, 164

Petőfi Sándor 209

Petőfi-Schiller Egyetem 70

Pléh Csaba 329, 337

Pócs Éva 17, 19, 23, 31, 36, 42, 43, 44

Pócsa József 57, 59, 64

Pogány Erzsébet 148, 167

Pogorelov, A. V. 275

Polakovič 103

Polgári Kampány '98 150, 166, 171

Polgári Tevékenységet Támogató Alapítvány 154

Polonszkij, V. B. 274

Polonyi, T. 322

Pomogáts Béla 181

Poór János 213

Popély Árpád 129, 130, 132, 133, 147

Porubszky Zoltán 164

Pozsony Ferenc 31, 44

Prékop Ivett 148, 160, 161, 166, 167

Priller, Eckhard 191

Pro Probitate (A helytállásért) – díj 105

Pro Professione Alapítvány 13

Pszichológia 337

Pszichológiai Szemle 337

R

Rác Livia 313
 Rácz Szilárd 313
 Racsmány Mihály 319-324, 329, 336, 337
 Radovics László 66
 Ráduly János 61
 Rafajnaújfalui Általános Iskola 268
 Ragyanszka Oszvita (Szovjet Oktatás) 271, 272
 Rákóczi Szövetség 164
 Rass Károly 66
 Rébay Magdolna 84, 85, 312
 Rechnitzer János 292, 293, 313
 Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája 196, 197, 198
 Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) 290, 291
 Reinisch Lajos 56
Religió 54
 Retkes Géza 102
 Ricz András 311
 Ring Éva 265
 Robotin, Monica 83
 Rodriguez-Fornells 326
 Római Katolikus Egyház 161
 Román Helsinki Bizottság 80
 Romániai Magyar Demokrata Szövetség 69, 70, 74, 76, 77

S

Salacz Gábor 67
 Salamon, Lester M. 172, 192
 Salat Levente 70, 83, 219, 240
 Sándor Ildikó 21, 44
 Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem 70, 216, 220
 Sárosoroszi Általános Iskola 268
 Sas Péter 41, 67
 Sáska Jenő 29
 Secretarius 143, 144
 Securitate 24
 Segalowitz 325
 Segítő Jobb Alapítvány 165
 Seidman, Irving 127
 Šelić, Marko 330
 Selye János Egyetem 110-121, 123-126, 216, 217
 ~ *Gazdaságtudományi Kar* 110, 126
 ~ *ért Alapítvány* 110, 182
 Séra Magdolna 200
 Service 322, 323
 Sidó Szilveszter 102
 Sidó Zoltán 102, 135, 138
 Siikala, Anna-Leena 23
 Simon Attila 147
 Simon András 32, 33, 34, 43
 Simon Elek 50, 56-60, 64

Simonyi Alapítvány 157, 158

Simonyi Szlovákiai Magyar Köz-
alapítvány 157

Simor János 54, 55

Skabela-Bóna módszer 93, 94

Skily, M. I. 275

Skutnabb-Kangas, Tove 242, 244, 246,
265

Slepkány, Z. I. 275

Smahó Melinda 292, 293, 313

Snow 317

Sólyom László 249

Somai József 166, 169

Soós Kálmán 204, 212, 218, 240

S.O.S. Pedagógiai Alap 104

Status Catholicorum 46

Ster Attila 275

Svetozar Marković Gimnázium 329

Sz

Szabad Demokraták Szövetsége 176

Szabadkai –

~ *Egyetem* 299, 301, 302, 305

~ *Építészeti Kar* 290, 291

~ *Közgazdasági Kar* 291

~ *Műszaki Főiskola* 290, 291, 301,
303, 304, 306, 307

~ *Művészeti Akadémia* 291

~ *Népszínház* 290

~ *Óvóképző Főiskola* 291

Szabó Andrea 212

Szabó Edit 102

Szabó Ingrid 111, 127

Szabó László, A. 126

Szabó Márton 68, 82, 85

Szabó Máté 159, 169

Szabómihály Gizella 90, 92, 95-97, 107

Szabó Rezső 132, 138, 139, 142, 147

Szamosközi István 75

Szántó Konrád 48, 67

Száraz József 142

Szarka László 89, 92, 107, 108, 110, 127,
128, 148, 169, 178, 191, 198, 211, 214,
215, 238, 240, 263, 284, 310

Századunk 62

Széchenyi István 207

Székely Győző 284, 285

Székely István 129

Székely Tünde 171

Székelyi Mária 213

Szekfü András 170

Szemere Gábor 275

Szemnecz Emil 67

Szenczi Molnár Albert Napok 142

Szent István 209

Szent István Egyetem Kertészettudományi
Kar 291

Szent-Iványi István 76

- Szentszék 45
- Szépe György 220, 232, 240, 243, 265
- Szerb –
- ~ *Köztársaság Regionális Fejlesztési Stratégiája* 294
 - ~ *Matica Színháztörténeti Osztálya* 290
 - ~ *Oktatási Minisztérium* 302, 303
- Szereday Ignác 64
- Szervezéstudományi Intézet 290
- Sziénai Szent Katalin 19
- Szigeti János 102
- Szigeti Kornélia 102
- Szigeti László 95, 102, 104
- Szlovákia Értelmiségének Fóruma 156
- Szlovák –
- ~ *Kereszténydemokrata Mozgalom* 148
 - ~ *Kommunista Párt* 129, 133, 135, 143, 171
 - ~ *Munkáspárt* 95
 - ~ *Nemzeti Párt* 90, 95, 96, 104, 105
 - ~ *Szocialista Köztársaság* 134
- Szlovák Köztársaság 90-93, 96, 97, 149
- ~ *Nemzeti Tanácsa* 91, 95, 96, 135, 136, 141, 149
 - ~ *Kulturális Minisztériuma* 140
 - ~ *Művelődésügyi Minisztériuma* 134
- Szlovákiai Magyar-
- ~ *Cserkészszövetség* 157
 - ~ *Értelmiségi Fórum* 148, 154, 155, 156, 163, 167
 - ~ *Írók Társasága* 94, 156, 161, 182
 - ~ *-ok Kerekasztala* 148, 149, 155, 158, 160-164, 166
 - ~ *Művelődési Tanács* 157, 158
 - ~ *Pedagógusok Szövetsége* 94, 95, 102, 157, 161, 167
 - ~ *Professzorok Klubja* 156
 - ~ *Rocksínházak Seregszemléje* 142
 - ~ *Szülők Szövetsége* 157, 161
 - ~ *Társadalmi és Közművelődési Szövetség* 139
 - ~ *Társadalmi és Kulturális Szövetség* 128
- Szlovákiai Református Keresztény Egyház 161
- Szobi Kálmán 102
- Szociális Fejlesztési Alap 160
- Szolár Éva 71, 85
- Szövetség a Közös Célokért 166, 167
- Szülőföld Alap 140, 164, 165
- ~ *Iroda* 140
- Szvit Kiadó 269, 271, 272, 276, 279, 283
- Szvorák Zsuzsanna 142

T

Tabajdi Csaba 77, 166
 Tabors 317
 Takács Emma 67
 Takács Zoltán 294, 308, 313
 Tamás Pál 72, 85
 Tamási Áron 209
 Taraszova, N. A. 274
 Teichler 290
 Teleki László Intézet 177
 Tenczel István 95
 Thália Színház (Kassa) 164
 Thomka Beáta 42
 Thurzó Lajos Közművelődési Központ 291
 Tímár János 126, 127
 Tiszacsomai Középiskola 267
 Tkacs, Dmitro 250
 Tolcsvai Nagy Gábor 243, 265
 Tompa Mihály Országos Vers- és Prózamondó Verseny 142
 Tóth Károly 128, 138, 139, 147-155, 160-173, 180, 191, 192
 Tóth Pál Péter 297, 298
 Törzsök Erika 166, 170
 Trefort Ágoston 52, 53, 54, 64
 Tüskés Gábor 18, 23, 43

Ty

Tyahur László 225, 227, 232, 236

U

Ugron Lázár 53, 64, 65
Új Kép 239
 Új Kézfogás Alapítvány 176
Új Magyar Szó 72-80
Új Szó 161
 Újvidéki Egyetem 291, 300, 304, 306
 ~ *Bölcsészeti Kar* 291
 ~ *Magyar nyelv és Irodalom Tanszék* 291
 ~ *Mezőgazdasági Kar* 290
 ~ *Közgazdasági Kar (Szabadka)* 290
 ~ *Tanítóképző Kar* 216, 291
 Ukrajna –
 ~ *Alkotmánya* 196, 212
 ~ *Legfelsőbb Tanácsa* 196, 197, 199, 272
 ~ *Oktatási és Tudományos Minisztériuma* 228, 229, 230, 247, 272, 273, 281
 Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság 198, 271
 Ungureanu, Mihai Răzvan 75, 77, 78
 Ungvári 10. számú Dayka Gábor Középiskola 269, 277, 278, 279
 Ungvári Állami Egyetem 218, 276
 ~ *Magyar Filológiai Tanszék* 218
 Ungvári Drugeth Gimnázium 269, 277, 278, 280

-
- Ungvári Nemzeti Egyetem 218-220, 224, 234
 ~ *Magyar Tannyelvű Humán és Természettudományi Kar* 219, 223, 225-227, 231, 236
- Urbán Aladár 142
- Ü
- Üveges Henrietta 127
- V
- Vajdasági
 ~ *Képviselőház* 303
 ~ *Színházi Múzeum* 290
- Vajdasági Magyar –
 ~ *Akadémiai Tanács* 246
 ~ *Felsőoktatási Kollégium* 290, 291
 ~ *Felsőoktatási Tanács Tudományi Bizottsága* 290
 ~ *Közművelődési Egyesület* 290
 ~ *Ösztöndíj Tanács* 290
 ~ *Tudományos Társaság* 290
- Vajdová, Katarína 168
- Vakarcasuk, Ivan 200, 231, 249, 270
- Valek, Miroslav 135
- Váradi Tamás 240, 265
- Várady Móricz 64
- Varga Béla 271, 274, 278, 281, 283, 285
- Varga János 147
- Varga Júlia 126
- Varga Lajos 93, 99-104, 108
- Varga Sándor 134, 139, 144, 147
- Várhalmi Zoltán 110, 127, 213
- Vári Fábián László 202, 209, 214
- Vári Középiskola 267
- Vass Ilona 218, 240
- Végh László 128, 134, 139, 140, 142, 144, 147, 178, 180, 190
- Velšic, Marián 154, 158
- Veres Valér 213
- Veress Károly 69, 85
- Veszely Károly 45, 59, 63, 67
- Veszprémi Pannon Egyetem 290
- Viczián János 67
- Vizi Balázs 89, 98, 108
- Vladimirova, N. H. 264
- Vlašičová, Jana 168
- Voigt Vilmos 21, 23, 44
- Vörös Ottó 225, 240
- Vugh 280
- W
- Wardhaugh, Ronald 243, 265, 318, 337
- Wass Albert 209
- Weber, Max 189
- Wechler, David 322
- Wechsler-intelligenciateszt 329

Z

Zalabai Zsigmond 108

Zápszonyi Általános Iskola 268

Zemplényiné Bartha Júlia 313

Zenés Színpadok Országos Fesztiválja 142

Zentai Önkormányzat 291

Zimmer, Anette 191

Zoller Mihály 155

Zrínyi Miklós 209

Zrínyi Ilona 209

Züllich István 64

Zs

Zsolt Péter 72, 85

Angol nyelvű absztraktok – Abstracts

BAJKAI, Noémi: *A szlovákiai magyar kisebbség nyelvhasználati és oktatási jogainak változása 1990-1998 között – Changes in the Educational Rights of Ethnic Hungarians in Slovakia 1990 – 1998*

The paper gives a general outline of the international and national law which regulate the rights of ethnic Hungarians in Slovakia in the field of education and also gives a description of the politics of the third Mečiar-government (nationalism) which was against the Hungarian nationality. It presents the process how the villages Búcs and Bátorkeszi fought for their minority educational rights in a disadvantageous political climate.

FERENC, Viktória: *Utak és útvesztők a többnyelvűség keresésében – Ways and Labyrinths in Searching for Multilingualism*

One of the central aims of the Hungarian minority in Ukraine is to set up at least a bilingual (Hungarian and Ukrainian) or, if possible, a multilingual (Hungarian, Ukrainian and a foreign language) institution of higher education, because this is the only way for them to avoid segregation and lack of mobility in their native land. Within the current educational framework, higher education in Hungarian does not make graduate students able to fulfil these requirements. None of the universities has produced efficient workforce for the national and international labour market, because the level of Ukrainian and foreign language knowledge is generally quite low. The paper concludes that the biggest difficulty in the present linguistic situation of minorities in higher education in Ukraine appears to be the lack of a well thought-out language policy plan.

GRABOVAC, Beáta: *Egynyelvűség, kétnyelvűség és rövid távú memória – Monolingualism, Bilingualism and Working Memory*

The paper focuses on outlining the possible differences in the cognitive functioning of mono- and bilinguals, namely, whether there are statistically significant relations between working memory capacity and language knowledge. Contrary to Bialystok et al. who proposed that bilinguals might have different cognitive functioning from monolinguals, this research, conducted on 50 people, concludes that there are no differences between the two groups.

KOVÁTS, Bence: *Szlovákiai magyar civil önszerveződési törekvések 1989 után – Hungarian Minority NGOs in Slovakia after 1989*

In this paper it is argued that the main problems of the Hungarian minority living in Southern Slovakia is mainly caused by the inadequate legislation on minorities and could partly be solved by the civil society. The Hungarian NGOs have sufficient financial resources for starting programmes and projects to fall the disadvantaged Hungarian minority into line with the Slovak majority. However, the structure of these resources should be made more effective. The paper reviews the most important attempts on conciliation, the main problems and the two most recent nationwide conciliatory forums of Hungarian NGOs being on the go in Southern Slovakia.

KULIN, Júlia: *Magyar nyelvű matematika-tankönyvkiadás Ukrajnában – Hungarian Mathematics Textbook Publishing in Ukraine*

The essay gives a general outline of Hungarian mathematics textbook editions in Subcarpathia. It analyses and presents the situation of textbook publishing in the former Soviet Union and in present Ukraine, as well as the way minority school-book publishing adapts to the changing educational systems. Furthermore, based on interviews conducted in eight subcarpathian Hungarian schools, it also presents the opinions of teachers and students concerning the different kinds of mathematics books.

KULPINSZKY, Eleonóra: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1873. évi újjászerveződése a státusgyűlés jegyzőkönyve és a Pesti Napló tükrében – The Reorganization of the Roman Catholic Status in Transylvania in 1873 as Mirrored in the Minute-Book of the Status Meeting and Journal Pesti Napló*

1873 was a very important turning point in the history of the Roman Catholic Status in Transylvania, hence, also in the history of catholic autonomy. The paper presents the events of this year through some documents that have not been completely disclosed until now. As a second aim it also analyzes the Status in the light of the articles published in one of the most important journal of that time, the daily paper called Pesti Napló in order to achieve a clear image about what happened and to show the effects of these matters upon the Hungarian autonomy movements.

MÁRKÓ, Zsuzsa: *Rengőkő. Egy erdélyi szent hely és a hozzá kötődő kultusz kialakulása – “Trembling Stone” - The Formation of a Holy Place and a Local Cult in Transylvania*

The paper recapitulates a research carried out on the recent formation of a local cult in a Transylvanian village. The cult is based on the activity of a holy woman (1949-

2007) who was born in the same village, and a holy stone nearby. The paper presents how the evolution of the cult was influenced by the socio-cultural structure of the local population and by the different segments of social groups from outside. In order to interpret these complex processes, the essay uses a new ethnological category as a scientific method of the interpretation: “local religion”.

MORAUSZKI, András – PORUBSZKY, Zoltán: *A törzsvendég és a többiek. Az Illyés Közalapítvány szerepe a szlovákiai magyar kulturális intézmények támogatásában, 1996-2006 – The Regular and the Others. The Cultural Sector of the Hungarian Minority in Slovakia and the Illyés Foundation*

After the change of Regime in 1989, the young third sector was unable to find its legs under unpleasant political circumstances between 1993-1998. The Hungarian government established the Illyés Foundation to aid the Hungarian NGO's working in Slovakia. The paper focuses on Illyés Foundation in order to analyze how the sector has survived the rough age, but large part became addictive to external resources.

MORVAI, Tünde: *Szlovákiai magyar közgazdasági diplomával a szlovák és magyar munkaerőpiacon – Prospects of Ethnic Hungarian Economics Graduates on the Slovakian and Hungarian Labor Market*

The paper summarizes a research that aimed at mapping the employment prospects of ethnic Hungarian Economics graduates who studied in Komárno (Slovakia). The empirical base of research consists of 11 interviews made among students who currently study at Selye János Egyetem (SJE) in Komárno (6), and employees (5) who have previously studied in Komárno at BCE (former institution of SJE). The study analyzes how can one succeed on the labour market if he/she graduated from a Hungarian university in Slovakia. Furthermore, it also pays attention to students' plans about where they want to work after graduation and what kind of job they prefer, which is compared to the experience of employees already on the labour market. The paper also touches upon the issue of how SJE prepares its students for the labour market.

PETRES, Andrea: *A kisebbségi felsőoktatás szimbolikus jelentősége. Felsőoktatásról szóló diskurzusok a romániai magyar sajtóban 2007-ben – The Symbolic Role of Minority Higher Education. Discourses on Higher Education in Hungarian Minority Newspapers in Romania in 2007*

The paper analyzes the discourses on minority higher education in Romania on the example of the Babeş-Bolyai University. It argues that even after the implementation of the Bologna Reform and the accession to the European Union, the topic of Hungarian higher education has preserved its symbolic role and is monopolized by political actors in ethnic discourses, whereas professional arguments are less exposed.

SÉRA, Magdolna: *Az iskolai tantervválasztás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és társadalmi mobilitása szempontjából – Choosing the Language of Education: Its Role in the Future Prospects and the Social Mobility of the Transcarpathian Hungarian Minority*

The paper discusses the role of language choice in elementary schools and addresses how this choice has an influence on the future prospects and the social mobility of the Hungarian minority in Transcarpathia. It aims at mapping the motivations of Transcarpathian Hungarian parents, namely why they choose Hungarian or Ukrainian schools for their children and finds that the most frequent parents' motivations are hidden compensation, gaining good command of languages and social mobility.

SZÉKELY, Tünde: *„Minden szervezetben minden hónapban egy rendezvény” – A Csemadok hatvan éve – „Every Month in Every Organization – One Event”. The 60 Years of CSEMADOK*

This essay, based on a PhD dissertation, focuses on a Hungarian minority organization named CSEMADOK (“Social and Cultural Organization of Hungarians in Slovakia”), founded in 1949 by the Slovakian Communist Party, nowadays running as a civil organization embracing Hungarian minority issues in Slovakia. The paper is divided into four main chapters: an introduction; a brief history of the organization; an analysis of the many roles Csemadok played in the life of the Hungarian minority in Slovakia during its 60-year history; and a final chapter including also conclusions that tries to map the factors which could contribute to the long-lasting existence of this cultural organization.

TAKÁCS, Zoltán: *Egyetemalapítási helyzetkép a Délvidéken – University establishment situation in the Southern Region*

Hungarian-taught higher education for Voivodina's Hungarian minority is not ensured completely. There are proposals towards integrating Voivodina's Hungarian-taught higher education into university level – however the local/regional professional elite is affected by political negotiations – so the whole process is moving in an uncertain path. The essay provides an insight into the general situation of the minority's higher education situation, the existing problems, and perspectives in 2009 with using the professional opinion of the Southern Region's local/regional elite and their point of view on the topic.

TÚRI, Gréta: *Törvényen innen, határon túl - a nemzeti identitás kérdései a kárpátaljai magyarok körében – On This Side of the Law, but Over the Border: The Issue of National Identity among Ethnic Hungarians in Ukraine*

There is no unified definition regarding the concept of nation and national minority. However, it is agreed by the cultural explanation and the political approach that having and preserving one's own national identity is a significant factor. This study examines how the Ukrainian state defines the minorities thereof, which rights are granted in order to guarantee the legal existence of these minorities, furthermore, on the other hand, how the Hungarian young people living as Ukrainian citizens define themselves as minority, and what their pattern of nationality are.

A kötet szerzői

Bajkai Noémi (1985, Komárom) *Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, V. éves joghallgató. Tutor: Dr. Vizi Balázs, MTA Kisebbségkutató Intézet.*

Búcsi lakosként, a helyi Katona Mihály Alapiskola tanulója volt. Tanulmányait a komáromi Selye János Gimnáziumban folytatta. Mindig is érdekelte a magyarság történelme, de csak az utóbbi években kezdett el mélyebben foglalkozni a felvidéki magyarság sorsával. Több tanulmányi versenyen is részt vett. A házi TMDK jogtörténeti szekciójában I. díjat nyert a Benesi Dekrétumokról szóló munkájával. Az egyetem sikeres elvégzése után is szeretne tovább foglalkozni a magyar kisebbség sorsával.

Ferenc Viktória (1984, Palló) *Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program, III. éves hallgató. Tutor: Dr. Csernicskó István, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.*

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol-történelem szakán szerzett tanári diplomát 2006-ban. Ugyanebben az évben felvételt nyert a PTE Doktori Programjába. Témavezetője, Dr. Csernicskó István segítségével immár több éve foglalkozik a kisebbségi felsőoktatás nyelvpolitikai kihívásai témakörrel, különös tekintettel a Magyarországgal szomszédos államokban megszervezett magyar tannyelvű felsőoktatásra. Doktori tanulmányai alatt a finnországi Jyväskylä Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok Központjának is volt vendégkutatója, de ottléte alatt a Helsinki Egyetemen megszervezett svéd nyelvű képzést is tanulmányozta. Számos magyarországi, ukrainai, valamint külföldi konferencián mutatta be kutatási eredményeit.

Legfontosabb publikációi:

1. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola nyelvi koncepciója a gyakorlatban: ahogyan a hallgatók látják. In: Kontra Miklós (szerk.): Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja-Dunaszerdahely 2005. 190-194.
2. Magyarként egy ukrán egyetemen (társszerző: Jablonykó Anatolij). In: Acta Beragasienses VII. évfolyam 2. kötet, 20-27.
3. A kárpátaljai magyar kisebbség attitűdje az ukrán többség felé a kultúraközi kommunikáció tükrében. In: 15. Élőnyelvi Konferencia-kötet (megjelenés alatt)

Grabovac Beáta (1983, Zenta) *Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság és Társadalomtudományi Kar Kognitív Tudományi Tanszék Kognitív pszichológia – Pszicholingvisztika Doktori Program, II. éves hallgató. Tutor: Prof. Pléh Csaba, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság és Társadalomtudományi Kar Kognitív Tudományi Tanszék.*

Kutatási témája: Nemzetiségi nyelvek és az államnyelv a szerbiai oktatásban. Doktori munka témája: Kétnyelvű és egynyelvű személyek – különbségek és hasonlóságok

Tanulmányok:

Grabovac Beáta: Emlékezeti szerveződés, nyelvtanulás, fordítás. In: Csányi Erzsébet (szerk.): *Társadalom és tudomány. Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék* 2005. 159-173.

Grabovac Beáta – Tőke Márta – Varga Arabella: *Fiatalkorúak etnopszichológiai vizsgálata különböző személyiségdimenziók mentén.* (Megjelenés alatt.)

Kováts Bence (1988, Kassa) *Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar Nemzetközi Tanulmányok Szak, II. éves hallgató. Tutor: Dr. Szarka László, MTA Kisebbségkutató Intézet.*

Középfokú tanulmányait a miskolci Földes Ferenc Gimnáziumban végezte történelem tagozaton. Kutatási területe a szlovákiai magyar civil szféra. Tudományos érdeklődése középpontjában jelenleg a diskurzuselméletek és egyéb kritikai iskolák állnak.

Kulin Júlia (1988, Ungvár) *Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Matematikus Szak, IV. éves hallgató. Tutor: Dr. Orosz Ildikó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.*

Ungváron él, családjában többen is dolgoztak a tankönyvkiadásban – így több okból is nagyon közel áll hozzá a téma, amelyet választott.

Kulpinszky Eleonóra (1985, Maroshévíz) *Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, I. éves joghallgató. Tutor: Dr. Holló László, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Kar.*

A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Karon belül a Római Katolikus Teológia – Magyar Nyelv- és Irodalom szakon szerzett tanári diplomát. Jelenleg a budapesti karának elsőéves hallgatója. Eddigi publikációi:

1. Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1848-ban tartott gyűléséről, jegyzőkönyvéről. In: Holló László (szerk.): *Katolikus Autonómia*. Csíkszereda 2007. 47-59.
2. Segítőszentek. In: Bodó Márton (szerk.): *Vasárnap Évkönyv*. Kolozsvár 2007. 122-159.

Márkó Zsuzsa (1973, Székelyudvarhely) *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajz Szak, V. évfolyam (Másoddiplomás képzés, nappali tagozat)*. **Tutor:** Dr. Bárh Dániel, *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajzi Intézet Folklór Tanszék*.

Első diplomája általános iskolai tanító, majd környezetvédelmi szakértő. Kutatási területe a vallási néprajz, azon belül is a szakrális helyek és a hozzájuk kapcsolódó kultuszok alakulásának kutatása (jelenkutatás). Kutatási terep: Székelyföld. Néhány évig a *Cédrus – ökológiai kultúra és környezeti nevelés* - folyóirat Szak-Másként rovatába készített interjúkat ökológiai szakemberekkel (pl. Cédrus 2001/4-6.), majd 2004-től az *Ökotáj* folyóirat Szimbólum-rovatának készített fordítást a Jean Chevalier – Alain Gheerbrant: *Dictionnaire des Symboles* (Paris, 1973 - 1974) alapján.

Morauszki András (1986, Léva) *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia Szak, IV. éves hallgató*. **Tutor:** Dr. Gereben Ferenc, *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia Tanszék*.

A Civil társadalom – nonprofit szervezetek szociológiája, a Politikai szociológia szakirányon és a Közép- Európa Specializáción folytat tanulmányokat.

Morvai Tünde (1982, Párkány) *Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, II. éves joghallgató*. **Tutor:** Dr. Mandel Kinga, *MTA Kisebbségkutató Intézet*.

Politológia szakon 2007-ben végzett az ELTE-n. A Kempelen Farkas Társaság fiatal kutatója. Kutatási területe: a határon túli magyar pártok és a kisebbségi felsőoktatás. A Felvidéki magyar ifjúságkutatás című felmérés koordinátora. Publikáció: A magyar tannyelvű képzési kínálat és a munkaerő-piaci helyzet Szlovákiában. In: SZARKA László – KÖTÉL Emőke (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest 2008. 52-71.

Petres Andrea (1980, Nagyvárad) *Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, III. éves PhD hallgató. Tutor: Dr. Mandel Kinga, MTA Kisebbségkutató Intézet.*

Tanulmányait a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia és Szociálmunkás-képző Karának Szociológia Szakán végezte, szakdolgozatát a kisebbségi felsőoktatás egyes aktorainak társadalmi tőkéről írta. Kutatási területe a romániai magyar nyelvű felsőoktatás.

Porubszky Zoltán (1985, Érsekújvár) *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia Szak, IV. éves hallgató. Tutor: Dr. Gereben Ferenc, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia Tanszék.*

A Civil társadalom – nonprofit szervezetek szociológiája szakirányon és a Közép-Európa Specializáción tanul.

Séra Magdolna (1987, Barkaszó) *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, IV. évfolyamos történelem-magyar szakos hallgató. Tutor: Dr. Beregszászi Anikó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszék.*

Tagja a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola bázisán működő tudományos utánpótlás-neveléssel foglalkozó Zrínyi Ilona Szakkollégiumnak, melynek keretén belül az iskolai tannyelv-választás szociolingvisztikai és oktatástervezési szempontú vizsgálatával foglalkozik. Témájával részt vett az V. Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége által szervezett Tudományos Diákköri Konferencián (2008, Ungvár), a III. Kárpátaljai Magyar Fiatal Kutatók Szövetsége által szervezett konferencián (2007, Beregszász), I. Protestáns Szakkollégium Konferenciáján (2008, Budapest), III. Területi Diákköri Konferencián (2008. október), *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés* elnevezésű nemzetközi konferencián, illetve részt vett egy tanulmányi úton Dr. Beregszászi Anikóval Finnországban a Jyväskylä-i Egyetemen, aminek célja volt, hogy megvizsgálja az ottani oktatási rendszer tannyelvpolitikáját a gyakorlatban is.

Székely Tünde (1981, Csíkszereda) *Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar Politikatudományi Doktori Iskola hallgatója. Tutor: Dr. Bodó Barna, Sapientia–Erdélyi Magyar Tudományegyetem.*

Jelen kutatásban segítséget nyújtott dr. Nagy Myrtil, a Fórum Kisebbségkutató Intézet munkatársa. Disszertációját a romániai és a szlovákiai civil magyar társadalomról tervezi írni. Témavezetője: dr. Lánczi András és dr. Szabó Máté. A fent jelzett téma

mellett, a Romániai Magyar Doktorandusok és Fiatal Kutatók Szövetségének elnökeként felsőoktatás-kutatással is foglalkozik. Legfontosabb publikációja A civil szféra és a politikai szféra fogalmainak viszonya a gondolkodás történetében és a különböző európai társadalmakban, amely a Magyar Kisebbség 2003/1. számában jelent meg. Elérhető interneten a www.magyardoktorandusok.ro-n honlapon.

Takács Zoltán (1982, Zenta) Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, III. éves PhD hallgató. **Tutor:** Prof. Horváth László, MTA Regionális Kutatások Központja Dunántúli Tudományos Intézet.

Jelenleg Magyaránizsán él. Okleveles közgazdász. Diplomát az Újvidéki Egyetem Szabadkai Közgazdasági Karán szerez 2006-ban. Tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Karán folytatja 2006-tól, a szerb nyelv, mint környezetnyelv mellett folyékonyan beszél németül, és középfokú angol tudással rendelkezik. A TEMPUS program résztvevője/ösztöndíjasa 2005-ben, majd a „Dr. Zoran Đinđić” Alapítvány ösztöndíjasa a 2005-ös évben. 2006-tól a Regionális Tudományi Társaság kutatója. Kutatásait a Szabadkai Regionális Tudományi Társaság és a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság keretei között folytatja. Mintegy tíz munkája jelent meg eddig, legutóbb a „Képzettek a jövő” c. könyv társszerzőjeként. Két fontosabb publikációja:

1. Területi szerveződés és regionalizáció Szerbiában. Territorial organization and regionalization in Serbia. In: Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.): Regionális erőnlét – a humán erőforrás befolyása Vajdaságban. MTT 13. kötet, Szabadka 2008. 123-158.
2. A szerb oktatási rendszer lokális kompetenciáinak mérlege-regionális fejlesztési távlatok. Assessing the local competence of the Serbian education system – regional development perspectives. In: Buday-Sántha Attila et al. (szerk.): Önkormányzatok gazdálkodása – helyi fejlesztések. PTE KTK, Pécs 2008. 389-394.

Túri Gréta (1987, Beregszász) II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, III. évfolyamos történelem-angol szakos hallgató. **Tutor:** Dr. Fedinec Csilla, MTA Kisebbségkutató Intézet.

Célja, hogy a főiskola befejeztével a pedagógusi, illetve kutatói pályát válassza. Kiemelten érdekli a szociológia és ezzel összefüggésben a levéltári munka is. Ebből adódóan tanulmányait és kutatásait is különösképpen ebben az irányban szeretné folytatni. Foglalkoztatja a társadalomtörténet, jelesen a dualizmuskori és XX. századi állapotok, amelyek vonatkozásában a háborús időszakot megelőző személyekkel készített riportokat. A szakkollégiumi munka keretein belül elsősorban a nemzeti identitás-kutatás problémakörében kívánt elmélyedni: legutóbbi tanulmánya is e témában született és a jövőben is ennek kapcsán kívánja folytatni tudományos tevékenységét.